

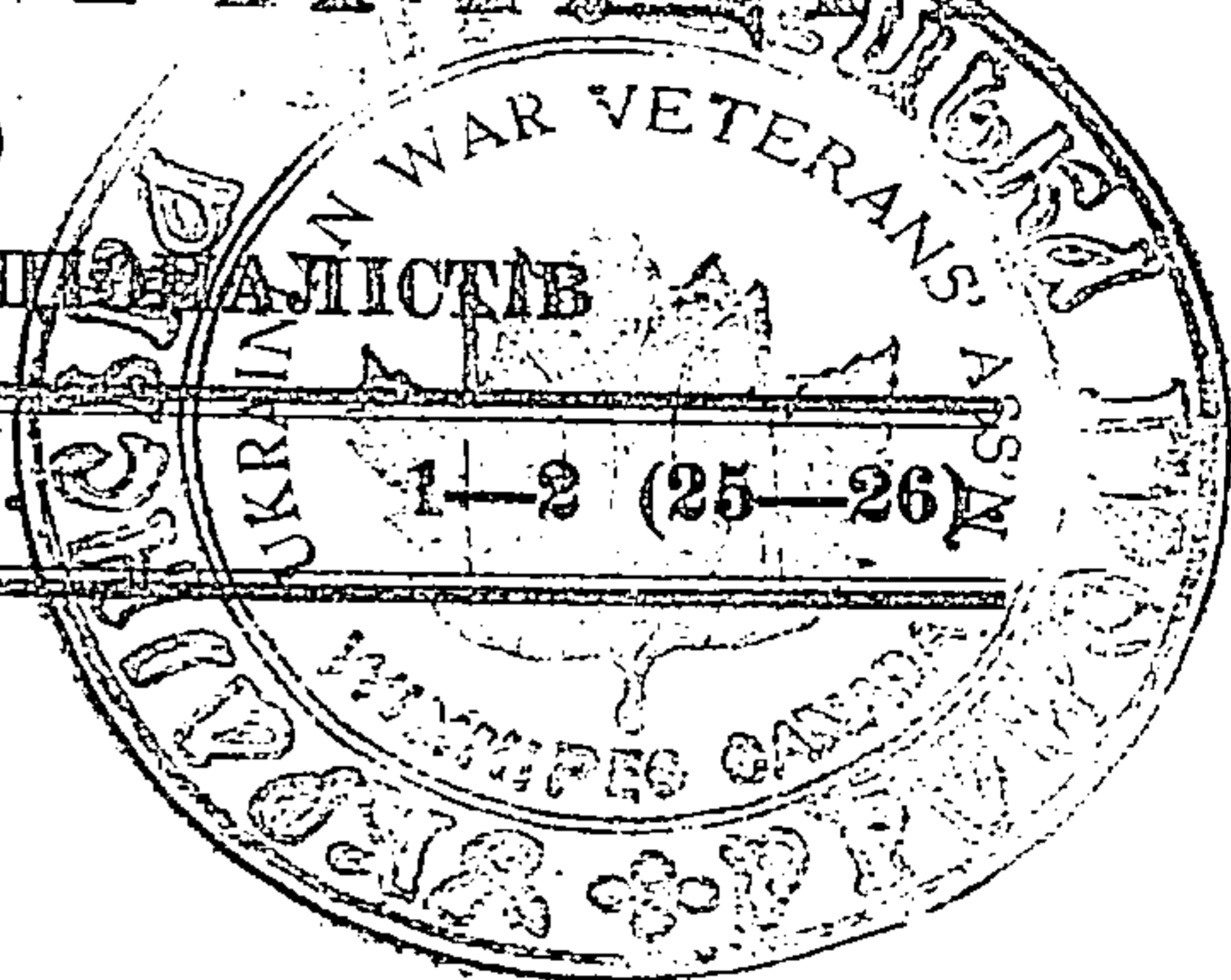
РОЗБУДОВА НАЦІЇ

(ROZBUDOVA NASII)

ОРІАН ПРОВОРУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник III.

Прага, січень-лютець 1930.

В. Мартинець.

Наша тактика.

На шляху реалізації завдань Організації Українських Націоналістів, зустрічаємося й ще довго будемо зустрічатися з різними протилежними нам політичними угрупованнями. А тому, як довго хочби тільки одно з них існувало, так довго буде актуальною справа нашої тактики, отже, способів нашого поступовання супроти них. Ті способи — різні, від того які це угруповання; вони навіть у відношенні до одного й того самого угруповання міняються залежно від обставин та конкретних подій, од тактики даного угруповання супроти нас, а передусім од того, яка наша сила. І на війні не все мусить тривати барабанний вогонь, а що більше не мусить він тривати одночасно на всіх фронтах. Не диво отже, що за часів дотеперішньої діяльності організованого націоналізму його тактика супроти різних угруповань мінялася та й у будучині буде мінятися.

Треба однак пам'ятати, що й супроти нас різні групи мали, мають та, як довго вони будуть існувати, так довго матимуть свою тактику. Слід рівнож об'єктивно ствердити, що деякі з них приміювали її досі навіть із великим успіхом для — себе, та з великим неуспіхом для — нас. Коли на деяких теренах (прим. — край), мимо великого вкладу праці, нам досі не вдалося досягнути відповідних вислідів (на чім, до речі, потерпіла загальна наша справа), то це сталося саме наслідком добре маскованої тактики наших противників. Ось приклад одного з часто вживаних способів виступати проти націоналізму: в тому часі, коли — з одного боку — кожному здоровому починові націоналістів ставлять перешкоди, а перед громадянством виступають проти націоналістів, як проти тих, що розбивають «одноцілий фронт», «ширять анархію» і «самі не знають чого хочуть», рівночасно — з другого боку — між самими націоналістами йде пропаганда, мовляв, «тільки в об'єднанні сила», отже, «мусимо співпрацювати», бо ми «також — націоналісти», або «дуже до себе зближені». Розуміється, такі голоси не мають на меті реалізацію пропонованої «співпраці», «об'єднання», тощо, а лише ширення замішання всередині націоналістичної організації, ослаблення її внутрішньої єдності, а заразом вироблювання в суспільності некорисної opinii про націоналістів.

Подібних способів є більше, а всі вони переслідують туж саму ціль. Хоч різні наші політичні угруповання, що є рівночасно противниками між собою, не робили ніякого конгресу, ані інакше не порозумівалися, всеж заняли одноцілий фронт у відношенні до організованого націоналізму,

LIBRARY AND MUSEUM
UKRAINIAN CULTURAL & EDUCATIONAL CENTRE
WINNIPEG, MAN. CANADA

і в поборюванні його виявляють не абияку солідарність, варту ліпшої справи. Тому й не було б дивним, колиб наслідком збірного зусилля наших противників витворилися і в широких колах громадянства, та навіть між самими націоналістами, плутанина та незрозуміння таких понять як «відмежування», «протиставлення», тощо, та взагалі хибний погляд на основні підвалини тактики організованого націоналізму супроти партій

Не від речі буде дещо над тим застановитися.

*

Відношення Організації Українських Націоналістів до різних українських політичних груп заложено на такій революції Конгресу Українських Націоналістів: «Не обмежуватись у своїй діяльності на той чи інший терен, але змагаючи до опанування української національної дійсності на всіх українських землях та на чужих теренах, заселених українцями, Організація Українських Націоналістів вестиме *всеукраїнську* політику державництва без придавання їй партійного, класового чи якогонебудь іншого характеру, та в прямій послідовності протиставляє їй *всім партійним і класовим угрупованням із їх методами політичної праці*». З того ясно й недвозначно випливає, що Організація Українських Націоналістів і своєю формою, і змістом є й мусить бути *відмінною* від всіх інших партійних і класово-політичних угруповань, має бути від них *одмежована* та їм *протиставлена*. Тих ідеалів та завдань, що стоять перед українським націоналізмом, не можна зреалізувати в партійних та класово-політичних формах. Тому ОУН не тільки має бути *окремою* організаційною формацією; члени її не тільки *не можуть бути членами інших політичних груп*, але організований націоналізм *протиставляється всім тим партійним та класово-політичним групам*. Отже, з ідеології та програми українського націоналізму випливають 3 основні риси його організованого прояву в відношенні до інших політичних груп: *одмінність, одмежування і протиставлення*.

Ці риси, згл. тенденції в тім напрямі визначилися між членами націоналістичного табору ще задовго до створення О. У. Н. Без них узагалі неможливе булоб організаційне оформлення націоналізму. Націоналізм був од самого початку свого розвитку реакцією на партійний хаос, на внутрішньо-класову боротьбу та на зовнішні орієнтації партій. Отже, ці тенденції існували ще тоді, коли націоналісти були ще членами різних наших національно-політичних угруповань, творячи в них «опозиції», «фракції», окремі «ідеологічні гуртки», тощо. Ті тенденції були стимулом повстання самостійних націоналістичних ідеологічних груп, вони довели й до створення єдиної націоналістичної організації. І коли сьогодні багато колишніх членів різних політичних угруповань знаходиться в рядах О. У. Н., то причини цього належить шукати не в безсумнівнім, до речі, факті, що в усіх національних групах в тій чи іншій площині (ідеологія, програма, тактика) в *поодиноких, окремих* справах є схожість, а то й тотожність із націоналізмом, а саме в чімсь протилежнім: саме в тім, що український націоналізм чи то своєю ідеологією (самостійність, соборність та ін.), чи програмою (державний устрій, соціальне питання, національна революція та ін), чи тактикою (понадкласовість, протипартійність, всеукраїнськість, нелегальність та

ін.) *відрізняється* і від унерівської групи, і від УНДО, і від гетьманців, і від таких груп, як шаповалівці чи взагалі есери, радикали, петрушевичівці та від решти національних угруповань, отже, що *український націоналізм не є тотожний ані з одною політичною групою*. Саме наслідком цієї відмінності змісту і свідомости того факту в кожного поодинокого націоналіста являється організаційна відмежованість націоналізму, започаткована «опозиціями», «фракціями», «ідеологічними гуртками» вже внутрі поодиноких політичних груп.

Причини відмежування не треба шукати тільки в моральних сти-мулах, мовляв, для націоналіста не місце в партіях чи то з польоно-фільськими, русофільськими, радянофільськими орієнтаціями, чи то з опортуністичними тенденціями, чи то з класовими або інтернаціоналістичними ідеями, то що, але й у розумово-тактичних моментах; бо з про-будженням «націоналістичної свідомости» та з розвитком націоналістичного руху ставало з кожним днем щораз то більш наглядним, що не через партії зможемо зреалізувати національно-державні ідеали, що пере-буваючи в партіях нам не тільки не вдасться ніколи ті партії полонити; але навіть своєю «опозиційністю», словним принципіалізмом та голо-шенням ідеології не вдасться досягнути значного впливу на діяльність тих партій. Отже, замість упливати на партійні проводи, треба впли-вати *безпосередно на маси*, при помочі своєї окремої організації, відме-жованої від решти груп. Замість боротьби за вплив у партіях, ліпше боротися за вплив у *громадянстві*. Тільки той рух здобуде перевагу, чий кличі приковувають до себе увагу широких мас та пірвуть їх за собою. А про що більше ходило націоналістам? Цьогож без пропаганди гасел націоналізму, без безпосереднього впливання на ментальність і діяль-ність громадянства, без зорганізування того таки громадянства на нових принципах, без опанування різних ділянок нашого суспільного життя не можнаб було зробити. Слід, отже, звернути увагу мас на себе, на наші кличі й ідеали, на наші завдання та методи їх реалізації. А це дик-тувало не тільки *відмежуватися* від решти груп, але й *протиставитися* їм.

Організаційне відмежування потрібне для пляновости нашої акції, для скупчення наших сил, внутрішньої єдності націоналістичного фронту, його розгону та сили удару; отже, відмежування потрібне для нас самих націоналістів. Протиставлення нас усім іншим групам потрібне для — мас. Нам не залежить на тім, щоб наша організація тепер мала мільйони членів. Але нам залежить, щоб наші кличі як-найскорше мали мільйони визна-вців, щоб ті мільйони в рішучу хвилю пішли під нашим прапором. Всі інші політичні угруповання опинилися неначе в зачарованім колі та роз-сівають атмосферу зневіри й параліжують суспільну волю до боротьби. Власне й тому повинні ми витривало стояти на своїх боввих позиціях, а голос наш повинен як-найсильніше лунати поміж українським народом. Мусимо дбати, щоб маси прислухувалися до нашого голосу та виразно відрізняли нас од інших. Наші кличі не повинні викликувати ніяких сумнівів, не повинні бути забруджені опортунізмом та ідейним компро-місом із якогонебудь групою. Коли не хочемо, щоб націоналізм стратив свою привабливу силу, то наші діла не сміють одбігати від наших кли-чів: отже, не вільно нам іти на ніякі тактичні компроміси з партіями. Наша сила в нашій прямолінійности та виключности. Ми вже раз були в партіях і як їх члени були безкомпромісовцями, та з ними розійшлись;

тепер коли ми усамостійнилися, нема ніякої потреби вертати до них чи йти з ними на компроміси.

Та яка може бути «кооперація», «стичність», «співпраця» та под. на якімнебудь полі між соборницьким безкомпромісовим націоналізмом, а, прим., уенерівським не-соборницьким табором, звязаним із нашим національним ворогом?! Чи здобуде що на тім український націоналізм, чи стратить? Чи може на тім зискати національна справа? В чім? У послабленні націоналістичного табору, виразника націоналістичних ідей, чи у скріпленню уенерівського, розсадника польонофільства, зневіри у власні сили та надій на поміч ворога?! Чи не є рівнож в інтересі української справи обмежити, а не скріплювати співпрацею націоналістів впливи петрушевичівського, радянофільського табору?! Або що може вязати революційний, надклясовий націоналізм із гетьманським, легітимним, клясовим, консервативним та протиреволюційним табором?! Чи компроміси з табором, скомпромітованим федерацією з Росією, викликанням проти себе повстання народніх мас і концепцією «трьох Русей» підсилює, чи пошкодило організованому націоналізмові? Наші противники, й без існування компромісу, роблять нас експонентами гетьманства, оборонцями поміщицтва й дворянства та лякають селянські маси нами, як реакціонерами, що мають відібрати селянам землю! Або чи це нормальне явище — бути націоналістом (понадпартійність, революційність, безкомпромісовість до ворогів) і рівночасно членом УНДО (партія, легальність, реальна політика в ворожій парламенті), що творить конгломерат ріжних напрямів, тенденцій, течій, та співпрацювати з «партійними товаришами» — «ікроїдами» або «равтниками»? Як узагалі погодити приналежність націоналіста до льокальної партії, а не-приналежність до націоналістичної організації, до того необмеженої щодо території? Кому взагалі така «співпраця» допоможе, а кому пошкодить? Що буде корисніше для національної справи; утворення ідеологічної партійної секції націоналістичної молоді й віддача її на виховання партії, що має за собою автономістичну резолюцію, равти в вєводи, радянофільський курс, прийняття своїх членів у большевицького конзуля, сталу загрозу угоди й розбиття партії, та — ані одного дисциплінарного виключення члена з партії? Чи противно — відділення молоді від тої самої партії та виховання її в прямолінійности та безкомпромісовости? Або — яка може бути «кооперація» з шаповалівцями («Ліга Сходу») та взагалі есерами, радикалами, чи іншими, що підупадають, соціалістичними угрупованнями (клясовість, соціалізм)?! В ім'я чого? Що на цій кооперації здобуде національна справа і що при не-кооперації вона стратить? Яка користь з того українському націоналізмові?!

Отже, ми сильні як окремих гурт, хочби й малий, але самостійний, одмежований од інших та протиставлений усім іншим. *Сила в нас самих.* Всяка «співпраця», «кооперація», «стичність» та взагалі якінебудь форми компромісів нам шкодять і нічого не приносять корисного національній справі. І то не тільки тому, що йдучи на компроміси тратимо весь свій розгін. Річ у тім, що протилежні нам групи розуміють всяку «співпрацю», «кооперацію», тощо, як тактичний метод для свого підсилення та зменшення впливів, а то й припинення розвитку організованого націоналізму. Мусимо собі вясувати, що організований націоналізм знаходиться все ще в початках свого розвитку, що є він на нашій політичній

арені явищем наймолодшим, а хоч моральні впливи його вже сьогодні досить великі, всеж чисельно, як організований чинник, він із перспективи завдань, що стоять перед ним, знаходиться ще в пелюшках. Сьогодні в усякій «кооперації» з іншими групами чи то численнішими, чи то з «традиціями» і «континуїтетами» (менша з тим яку вони вартість мають) ми коли, кінець-кінців, не розпливемося в них, то будемо лише їх причіпкою, що збільшуватиме тільки силу «союзника», а напевно ніколи не збільшуватиме в широких масах авторитету націоналізму як організованого явища. Маси будуть бачити тільки кволого «союзника», що не може стати на власні ноги, а то й якусь невизначну «фракцію» чи «причіпку», якої існування викликуватиме постійний запит: чомуж вони не зіллються разом в одне ціле?!

Цеж потверджують певні, сьогодні вже історичні, факти. Вистарчить згадати існування групи «Заграви». Як довго вона існувала як самостійна організація, так довго на Західній Україні існувала організована націоналістична сила, так довго націоналізм мав усі дані розвинутися в сильний суспільно-політичний чинник. Все це поминуло з хвилиною, коли наступило злиття її з іншими групами в одно обєднання. Все це поодинокі партії прекрасно знають, і тут джерело тих постійних голосів із їх боку про «співпрацю», «коаліцію», «союзи», «кооперацію». Ще далеко до створення Організації Українських Націоналістів, за часу існування поодиноких націоналістичних гуртків, ріжні емігранційні групи, а зпоміж них і уенерівці, намагалися приєднати до себе, такби мовити, «осідлати» націоналістів, як це в тім часі зробило на Західній Україні «УНДО». І колиб тодішні кволі націоналістичні групи на таку «співпрацю» пішли, сьогодні про організований націоналізм не було б і мови. Ті нечисленні кадри, що тоді були, кінець кінців розплинулися — одні в «УНДО», другі в уенерівській групі, треті між гетьманцями, четверті підсилюють групу петрушевичівців, ще інші шаповалівців, радикалів, а то ходилиб люзом, або зневірившись збільшилиб кадри комуністів. Міжтим який великий поступ у збільшенні впливів націоналізму бачимо по заснованні О. У. Н., в порівнанні з 2, 4 чи 6 роками назад, саме завдяки тому, що націоналісти сконсолідували свої сили в одну організацію, яку відмежували від решти груп та тим зробили її самостійною привабною силою.

Тому й голоси про «співпрацю», що ще сьогодні лунають із гетьманського табору, булиб досить дивними, колиб їх зміст не відкривали певні вчинки. Прим., у Берліні втягають деяких молодих націоналістів, до того ще залежних матеріально від Укр. Наукового Інституту, в ріжні прилюдні балачки на тему «зближення ідеологій», «тотожності цілей», «потреби консолідації сил», «співпраці», тощо, до яких то балачок зовсім не запрошують відповідальних (та матеріально незалежних!) націоналістів. Рівночасно до редакції красового націоналістичного часопису шлють листи з проханням задержати дотеперішній гетьманський напрям часопису. Це все діється тоді, коли вже маємо за собою не тільки охрещення націоналістичного руху «хамством», коли за нами протинаціоналістичні виступи «Поступу», «Січи», давнішого «Українського Голосу», витривала пропаганда в напрямі зведення націоналістичного руху до «вислужби» комусь, «чужої розвідки», тощо, але коли й сьогодні той табор веде кампанію проти націоналістів, передусім на заокеанських

теренах; коли гетьманська «Січ» висилає до Європи різні обіжники, звернені проти Голови Проводу Українських Націоналістів, коли ми є свідками виступів проти націоналістів п. Гриневецького, що побивають рекорд у демагогії й безоглядності, та коли ті писання усердно розповсюджують між тими націоналістами в Берліні, між якими ведуть пропаганду «співпраці».

Чим кінчиться «співпраця», «союз», «об'єднання», «кооперація» свідчить не тільки приклад «Заграви». На кравім терені маємо дальшу практику останніх двох років. Коли там праця над розбудовою націоналістичного руху не увінчалася бажаними успіхами, то причини належить шукати в знаменитій тактиці УНДО, що його жертвою впала давніше «Заграва». Наперед зачалось від запитів: «Що то за еміграційні кумедії? Потім, коли ті «еміграційні кумедії» зачали ширитися по краю, посипалися аргументи: «Пощо щось нове творити, коли є прецінь УНДО? Ми також націоналісти! Зрештою можете мати ідеологічну групу при УНДО». Заразом провідників націоналістичної молоді та видніших націоналістів переконувано іншими «аргументами»: одного роблять редактором, другого послом, третього секретарем УНДО і т. д. Ті й собі висувають аргументи про «співпрацю», мовляв, «ми націоналісти можемо бути лише ідеологічною групою й не можемо вести реальної політики. А колиб ми вийшли поза ідеологію, то мусимо утворити друге УНДО. А пощо два УНДО?! Як ідеологічна група ми можемо бути при УНДО та впливати на нього в нашій душі. Ліпше нам захопити УНДО у свої руки, ніж творити щось нове, тимбільше, що УНДО і так на нас стоїть». Коли керма «розбудови» націоналістичного руху опинилася в таких руках, не диво, що не можна було зробити ніодного кроку наперед. Цей перший крок зробили самі «низи», що шляхом «перевороту» зірвали з дотеперішніми провідниками. Хоч із добрим заміром, а всеж, будь, що будь, скинення провідника, це — нездорове явище: зерно анархії було посіяне на добрім підложжі, бо «низи» опинилися без вправного провідництва, а прислати тоді людей зза кордону було неможливо. Розуміється, УНДО намагалось збити на тім свій капітал мовляв, «анархісти, нероби, фразери, опозиціонери, а все тому що з нами не йдуть; що вони без УНДО варті»? Тактика УНДО зачала давати добрі для нього (але злі для національної справи) наслідки. А коли згодом націоналістичний провід враз із «анархістами» зачали посувати справу наперед, відгукнулися інші голоси: «Добре! Хай Провід веде міжнародню акцію та взагалі акцію на еміграції (де нема УНДО); ми вам навіть будемо помагати. Але до краю (де є УНДО) не пхайтеся. Ви там нічого не зробите». А ще перегодом були знова інші голоси, мовляв, робіть собі що хочете, тільки УНДО не чіпайте.

Та від тепер зачинається чинність поодиноких людей із УНДО, т. зв. «неуповноважених повновласників». Один переконує про потребу «координації сил» та про безвиглядність творення самостійної націоналістичної організації, другий «уповноважений» (в дужках) «представник організованих націоналістів» та «неуповноважений» (також в дужках!) представник УНДО страшить УНДО націоналістами, а націоналістів УНДО-м, третій зачинає видавати «приватній» журнал «націоналістичної думки», четвертий залобігає над створенням секції націоналістичної молоді в УНДО. Та перший нікого не переконав, другий

нікого не настрашив, третьому збойкотовано журнал, а четвертому не вдалися «секційні» клопоти. Згодом інші «неуповноважені повновласники» під час побуту на В. Україні (де, до речі, ніколи не будуть конкурувати з націоналістами) роблять там відповідну «рекламу» націоналістам, думаючи, що їм там беззастережно повірять та що большевицький кордон на стільки замкнений, що їх слова не дійдуть до тих, яким вони робили «рекламу». Таку саму рекламу робили інші «неуповноважені повновласники» на другій довшій подорожі до Риму, сподіючися, що й тут кожний повірить їхнім оповіданням про «авантюриків», «безголових людей», «фантастів» і «політичних немовлят».

Є характеристичне, що УНДО в рішучих хвилях уживає цієї методи «неуповноважених повновласників». Приклад: є можливість говорити з поляками, тоді з'являються знані «равтники»; повинеться їм нога, тоді ціле УНДО унісоно голосить: «Це їх приватна справа! Ми їх не вповноважували! УНДО тут ні при чім!» (Але за порушення партійної дисципліни нікого не викидає з партії!) Або є можливість говорити з большевиками, з'являються «ікроїди»; повинеться їм нога, та сама історія: «УНДО тут ні при чім!» Характеристичні в тім напрямі є слова Д. Паліва в інтерв'ю з польським журналістом: «Як що мова йде про табор реальної політики в вашому розумінні, себто, про табор опортуністичний, то мушу ствердити, що такого табору взагалі нема. Є тільки люде, такби мовити, з нереальними думками, фантасти, що духово живуть ще серед австрійських відносин і мріють про т. зв. реальну політику в повнім значінні того слова». Взагалі ця метода тішиться великою симпатією в УНДО: напише щось «Діло» й піднесеться загальний крик, тоді «це не офіційний орган УНДО, отже, ми не відповідаємо!»; зробить щось Палів, тоді — «це опозиція — і він не в нашій імені». Члени партії щось роблять, але ніхто за ніщо не відповідає, і це ніби нічого з партією спільного не має, бо одно «ф'акція», друге — «опозиція», це — «приватна справа», тамто — «без уповноваження», а інше — «до нас не належить». Гарна школа організаційної дисципліни та політичної моралі, скажемо, для молодих націоналістів, що коло них так упадає УНДО!

Такою тактикою, а передусім непроханою «опікою» та добре маскованим перед відповідними людьми «заступництвом» організованого націоналізму, впроваджено у блуд не одного і зпоміж націоналістів. Деякі одиниці зачали вірити в «співпрацю» з УНДО й не переконували їх ніякі аргументи: ні реферати проти націоналістів на «Народнім Зізді» УНДО, ні статті в «Розбудові Нації», ні інше. На тлі загальної ворожнечі націоналістичної молоді до УНДО, різні того рода підозріння та поголоски, ширені одними несвідомо, другими свідомо, діяли дуже пригноблюючо та ширили тільки анархію.

Приклад із УНДО-м свідчить, як, куди вже коаліція, але хоч би підозріння її відбивається на нас шкідливо. «Співпраця» з УНДО, що колись таки мала місце (перед створенням ОУН) була виужиткованним ним націоналістичних сил без ніякої рекомпензати. До якої «вправи» УНДО в тім напрямі дійшло служать повчальним прикладом протибольшевицькі демонстрації націоналістів у Львові, що їх УНДО в великій частині віднесло на свій рахунок.

Ніде так, може, як в нашій тактиці, не будуть такими влучними слова: «Хорони нас Боже від приятелів («співпраці»), бо з ворогами дамо

собі раду». Коаліційність здержує наш розгін та не дозволяє нам сповнити наших *позитивних* завдань. Це ж звязання перегонового коня з волом, це рівнання на те, що хочемо змінити, це розтіч під ріжні фірми, це розмінювання себе на дрібниці! Власне кличем дня та найтяжчим під сучасну хвилю завданням є задержання своєї самостійності, відбивання від усіх і вся. Нашіж противники з наміром скомпромітувати нас звязують нас одні з одною, другі з другою групою, так що зроблено нас експонентами всіх груп — від уенерівців аж до большевиків, свідомо не називаючи нас нашим власним іменем.

Отже? Боротьба безоглядна зо всіма й вся, по якій залишиться руїна та порожня? Маємо розбивати «одноцілі фронти», «розпорошувати народні сили», бути «авантюристами», «руїниками», «анархістами», як це про нас твердять наші противники?

Гляньмо на справу блище. В нашій тактиці супроти партій будемо робити помилки за помилками, коли виходитимемо з невідповідного заложення. Таким фальшивим заложенням буде, прим., усталювати своє відношення до поодиноких угруповань, беручи за підклад тільки все те, що є спільного в нас і в них; бо тому, що зо всіма національними партіями маємо ту чи іншу спільноту, отже, скорше чи пізніше завелоби це нас до тактичного гермафродитизму: співпраці зо всіма угрупованнями. Рівнож фальшивим булоби усталювати своє відношення тільки на підставі розбіжностей, бо це велоб до руїництва: боротьби для самої боротьби. Не менш фальшивим булоб усталювати відношення тільки залежно від поодиноких учинків дотичних груп із огляду на корисність чи некорисність тих учинків для загальної справи; національні політичні угруповання не все допускаються тільки злочинів, але мають за собою і добрі вчинки; узалежнювати від того тільки наше відношення велоби до тактичного хамелбонізму: кожноденної зміни тактики до всіх угруповань. Рівнож фальшиво булоб підходити до партій тільки зі становища їх, як внутрішньо-організаційних факторів, бо всі вони намагаються зорганізувати українське громадянство, одні з меншим, другі з більшим успіхом; отже, не булоб потреби відсувати їх від тої внутрішньо-організаційної роботи; однак ця їхня праця прибирає іншого характеру в освітленні їх зовнішньо-політичних концепцій чи тенденцій; одні звязані з поляками, другі з большевиками, треті з московськими соціалістами, четверті проповідують «союз трьох Русей», п'яті тримаються польського парламентаризму, іншими кермує концепція «власної кишені». Таксамо хибно булоб дивитися тільки на зовнішньо-політичну роботу даної групи, а запліщувати очі на внутрішню; щоб вести зовнішню політику, треба наперед мати внутрі нації відповідні сили; з самою еміграцією, як політичним чинником, сьогодні ніхто не рахується, а тому, прим., виширання з міжнародного поля групи, що висить у повітрі, не запусивши коріні в краю та заступництво її групою, звязаною з краєм, не може бути «національним злочином». Рівнож хибно булоб узалежнювати своє відношення від того, мовляв, «що скажуть чужинці» та запліщувати очі на цілу діяльність та методи даної групи; чужинці напевно «нічого не скажуть», коли увільнять їх од ріжних пройдисвітів та політичних спекулянтів; національній справі теж не пошкодить, коли не зреалізуються польонофільські, москвофільські чи інші подібні, шкідливі для нації, концепції; з другоюж однак боку — поборювання

осіб, а не *концепцій*, та до того наклепами й доносами та взагалі «безшабашність» у методах боротьби не принесе користи національній справі і не піднесе авторитету ніодного противника.

Однак і при всестороннім підході до оцінки поодиноких політичних груп, можемо в нашій тактиці супроти них зійти на манівці, коли в основу всіх наших чинів не покласти такої засади: ми маємо *свою* організацію, *свої* завдання, *свій* шлях до ціли, що є zarazом ціллю цілої нації; ми робимо *своє* діло, йдемо *свою* дорогою та зі *свого* шляху усуваємо всі перешкоди. Отже — партії чи хтоб там не був, для нас так довго не існують, доки не опиняться на нашім шляху в характері колод. Нашою ціллю не є боротьба з партіями! Наші цілі вищі! Хто з нами йде по тій самій дорозі, хочби і хвилево, того не будемо відтручувати; взагалі не збираємося нищити когось тільки тому, що він не наш член, і нікому в добрих ділах не маємо наміру перешкоджати! Але й не дозволимо нікому перешкоджати *нам* іти до нашої ціли, не дозволимо нікому нищити *наші* ідеали. Отже не боротьба для боротьби, не нищення для нищення, не анархія, не творення руїни й *порожні*, але оборона найвищих ідеалів нації та відсіч тим, що хочуть відсунути нас зі *занятого* нами місця або перешкоджать нам *заняти* якоесь місце. Отже, не збочення з нашого шляху і не погоня та герцювання з противником по манівцях, а боротьба на шляху й то боротьба тоді, коли вона *потрібна* й *неминуча*. При такій тактиці відпадають всякі побоювання, що знищимо щось безцільно, що заведемо анархію, що розібемо Українську Націю та пошкодимо українській справі. А вже напевно не заблудимо на манівці уступок, компромісів, тощо.

В дотеперішніх наших виступах проти ріжних політичних груп не було нічого такого, що можнаби назвати розгнуданим анархізмом. Прим., коли ми виступили проти *постановки* справи оборони прав української нації в Союзі Народів, то не тому, що ініціативу її взяли в руки уенерівці, й не тому, щоби знівечити цю, саму в собі корисну для Української Нації справу, тому тільки, що не в наших руках вона опинилась; але тому, що постановка цієї справи, що торкає цілу українську еміграцію, уенерівцями була порушенням ідеалу соборности Української Нації в обличчі цілого світа. Коли ми виступаємо проти УНДО, то не тому, щоби його нищити, а тому, що воно санкціонує поведінку своїх членів, які систематично ставлять нам перешкоди для нашої праці. Бо як з одного боку критерієм оцінки слухности якоїсь справи є для нас благо цілої нації, а не питання хто стоїть коло неї, так з другого боку — здаємо собі справу, що тільки позитивною працею, організованістю та ініціативністю зможемо захопити провід над загалом із рук ріжних угруповань. Доки скрізь і всюди не зможемо поставити наших людей, не сміємо допустити до занархізованя вагалу.

З такого становища належить теж підходити до справи «спільних фронтів». Спільні фронти мають вартість і оправдання там, де вони природньо, а не штучно, можуть повстати. Кілька років тому націоналісти вложили чимало енергії, щоб утворити «спільний фронт» (об'єднання) всіх національних груп на громадським та політичним підложжі в ЧСР; але оден штучний фронт (громадський) дуже скоро розвалився, другий (політичний) навіть не утворився. Природні «спільні фронти» творяться инакше. Приклад: настав червоний терор на Україні; націоналісти у

Львові роблять протибольшевицькі демонстрації; хоч всі наші політичні групи жеруть одну одну, всетаки спільний фронт проти большевиків повстав: од гетьманців, через уенерівців, ундистів, різні соціалістичні групи аж до націоналістів. Ніхто не умовлявся, ніяких партійних нарад не було, ніяких уступок, компромісів, а всеж спільний фронт повстав: на українських землях, серед європейської еміграції та в Америці. Вправді, нема в тім фронті радянофілів, але ж цей фронт і проти них звернений. Чи націоналісти перешкоджали іншим групам виносити протести, чи, противно, закликали їх до цього? Чи показалися руїниками, мовляв, тому, що уенерівці чи ундисти протестують, ми — проти того?! Або, мовляв, це роблять другі, отже, ми не потребуємо робити? Ні! Робили *своє*, так як вміли найліпше і так, неначеби ніхто інший не робив. Два роки тому були в тому таки Львові подібні маніфестації проти поляків. Як при останніх маніфестаціях, так і при попередніх, автори їх робили *своє*, не оглядаючись на інші групи. І що ж? Утворився також спільний фронт: партії, групи, ціла суспільність на українських землях (і на В. Україні), еміграції й в Америці, без порозуміння, нарад, уступок, компромісів, прилучилася до чинного протесту; утворився антипольський фронт. Для відміни були в нім радянофіли, вате не було польонофілів, бо цей фронт був також і проти них звернений.

У таких тільки формах є можлива й оправдана «співпраця», «коаліція», «кооперація», «стичність», «солідарність». Але поступатися для спільного фронту проти москалів чи поляків своєю ідеєю, зрікатися соборности перед світом для того тільки, що в паспорті *частина* емігрантів буде мати написане слово «українець», та взагалі йти на компроміси в основних принципах націоналізму, такою не є й ніколи не буде тактика націоналістів. Хай нам ніхто не дарує помилки й злочини у національній справі, але й ми нікому не будемо їх дарувати.

Коли маємо здобути вплив у громадянстві, то памятаймо, що маси йдуть за тим, хто знає, чого хоче, що твердо йде до своєї цілі, що робить *своє*, не оглядаючись на інших, а, противно, заставляє всіх звертати зір на себе. Причіпка, опортуніст, компромісовець нікого не притягне. Коли маємо замінити інших, що не можуть дати раду з своїми завданнями, коли думаємо про провід над загалом, то не вільно нам шукати опори в інших, не вільно нам поступатися перед іншим, не сміємо рівнятися на інших, але мусимо приневолити всіх рівнятися на нас. Лише тим способом дійдемо до нашої цілі.

В. Богуш.

Роля України у світовім господарстві.

По втраті власної суверенної державности Українська Нація вже цілий ряд століть позбавлена можливости відігравати належну їй ролю у світовому господарстві вже тому, що не може налагодити доцільної й всебічної розбудови свого народнього господарства. Перебуваючи у колоніяльному становищі та розділена поміж різними метрополіями-окупантами, що хижачьким способом винищують природні її багатства та шляхом фінансової (податкової) чи торговельної політики, з метою власного упрямисловлення, або для свого збагачення взагалі, грабують її землі, або в неймовірно жахливих формах визискують працю українських працівних мас. Україна звичайно не мала змоги, як належить, розвинути власні виробничі сили; а тому щей нині вона є переважно рільничою країною, хоч і посідає всі можливости стати принаймні промислово-рільничою. Ще й надто, окупанти захопили в свої руки, різні варстаті праці та служби, а рівно своєю колонізаційною політикою видерли й видирають із рук українських селян-хліборобів значну кількість землі, наслідком чого українські працівні маси мусять виїздити поза межі своєї батьківщини.

Тоді як на просторах соборної України (понад 800 тисяч кв. кіл. із населенням понад 50 млн. душ), а особливо на Західніх Землях та поміж Дніпром і Дністром, панує нечуване аграрне перенаселення, та понад 80% української людности примушені, наслідком колоніяльної політики, жити з хліборобської продукції, різні не-українські елементи захопили в свої руки працю та служби в промислі, транспорті та торзі. Робітництво та службовці на Україні не менше як на 50% — росіяне, поляки, жида та інші не-українські елементи; це тоді як вони не становлять і 20% всього населення соборної України. Себто, щонайменше 30% різних варстатів праці та служби втратили ми наслідком чужого пановання на Україні. За останнє століття від 4 до 5 млн. українців, рятуючись од злиднів та голоду, вивандрувало до Азії та Америки, а в тім часі майже стільки чужинців (переважно росіян та поляків) привандрувало на Україну. Цей цілком неприродний процес, на жаль, триває й досі. І нема сумніву, що так буде й далі аж до часу, поки Українська Нація нарешті не вибере собі незалежної соборної державности. Тільки тоді, українські селяне, робітники, службовці та інші суспільні верстви справді досягнуть кращої долі, належного матеріального добробуту та відповідного рівня культури.

І справді, лише Самостійна Соборна Україна зможе так усебічно та доцільно розбудувати народнє господарство, що промислове виробництво побільшиться в 4—5 разів, сільське господарство піднесеться в 2—3 рази. Тоді принаймні 30% хліборобського населення України знайде собі працю по містах та промислових закладах, як також у торзі та перевозі, а решта селян-хліборобів зможе нарешті досягнути бажаного добробуту; бо, тоді на кожне господарство припаде від 5 до 10 гектарів землі, а ще сама хліборобська продукція на ґрунті машинізації виробництва та інтенсифікації сільського господарства даватиме в кілька разів більше прибутку, ніж нині, тому, що врожайність землі безперечно подвоїться. Адже тоді замість 2 мільйонів селянських господарств залишиться яких 5 мільйонів, а кількість робітництва з 2 мільйонів піднесеться до 8—10 млн. Так само на селі буде не 80% всієї людности України, а лише 50%. І навпаки, кількість міського населення піднесеться з 20% до 50%.

Декому таке темпо упрямисловлення України може видаватися малоімовірним. Ці сумніви можуть виникнути через те, що самі українці ще не досить виразно усвідомили собі ту ролю, яку Українська Нація відіграє нині та має дані відігравати в будучині у світовім господарським життю. Бо справді, за сучасних обставин, коли Україна втягнена в систему державної господарки кількох окупантів та є їх колоніяльним господарським додатком, не легко зясувати її ролю особливо у світовім господарстві. З другого боку — чимало українців перебільшують господарську ролю України взагалі, а зокрема занадто перецінюють українські природні багатства. Це пояснюється тим, що вони розглядають господарське значіння України переважно у східньо-європейському масштабі. Тоді як для зясування та оцінки дійсної господарської ролі України доконечно розглядати питому її вагу не лише в європейським, а й у світовім масштабі. Тоді виявиться, що наша батьківщина, хоч і не є нині країна заможна та не має дуже великих природних багатств, проте справді має всі можливости, здобувши собі дійсну незалежність, незабаром стати могутньою промислово-рільничою державою.

Господарська роля та потужність кожної нації залежить од тих природних ба-

гацтв, що їх вона має, далі — від нагромадження капіталу та всебічного розвитку виробничих сил країни, від географічного її положення, а рівно і від мілітарної могутності нації. Природні багатства розподілені на землі дуже нерівномірно, а звідси й боротьба за володіння ними між поодинокими народами, що тим способом намагаються забезпечити собі господарську будучину та перевагу над іншими націями. Могутність та першорядна роля у світовім господарстві Злучених Держав та Великобританії випливає саме з того, що держави ці захопили в свої руки від 70% до 80% світового запасу вугля, нафти, залізної руди та різних кольорових металів. Посідаючи разом понад 35% світового терену та понад 32% населення, вони добувають коло 80% нафти, до 70% вугля, 50% залізної руди і від 50—80% міді, цинку, олова, цинку, золота та срібла; вони продукують 60% чавуну та криці, посідають 65% прядільного виробництва і 55% світового тону (торговельна фльота).

Подібне значіння в Європі мають Німеччина та Франція; вони посідають коло 20% європейського терену і до 35% населення Європи (без совітських республік та Великобританії), а тимчасом добувають 73% вугля, 64% залізної руди та продукують до 70% чавуну й криці, як також мають до 60% усієї прядільної промисловости Європи. Крім того Німеччина та Франція продукують майже 50% бараболі, до 40% бурякового цукру, 33% пшениці, 38% жита, 27% ячменю і 50% вівса; вони мають 50% коней, 33% рогатої худоби, майже 38% свиней і 16% овець. В той час, як поміж Бритійською Імперією та Злученими Державами точиться нині прихована боротьба за гегемонію у світі, так само вже довгий час провадиться суперництво поміж Францією та Німеччиною за першенство в Європі. Нема сумніву, що аналогічне суперництво буде відбуватися і поміж Росією та Україною за господарську перевагу на Сході Європи. Досі така боротьба провадилась поміж Росією та Польщею; бо наші історичні ворти захопили в свої руки українські землі й намагаються досягнути гегемонії на Сході Європи, грабуючи українські природні багатства. Навпаки в будучині, при існуванні самостійної соборної Української Держави, Польща перестане відогравати свою колишню ролю й матиме на Сході Європи не більше значіння, як Італія, чи то навіть Еспанія в Європі.

Що Україна може відогравати першорядну й головну ролю на Сході Європи, а рівно дуже велику господарську ролю в Європі взагалі та навіть у цілім світі, це видно з того, яке значіння має вона вже й нині хоч і перебуває у становищі колоніальної та поневоленої країни. Так на просторах соборної України (від 800 до 840 тисяч кв. клм.), з населенням від 50 до 52 млн. (зараховано всі українські терени з перевагою української людности) нині добувають 80% вугля, 70% залізної руди, 30% мангану і 12% нафти (зараховано галицькі та кубанські джерела), здобичі цілого совітського Союзу. Разом з тим соборна Україна продукує 75% чавуну, 73% криці, 87% цукру, 44% бараболі, 70% кукурудзи, 45% пшениці, 40% жита, 57% ячменю і 23% вівса (разом усіх чотирьох хлібів, себто, пшениці, ячменю, жита і вівса коло 25 міл. тон або 40% всієї продукції совітського Союзу); поза тим вона посідає 27% коней, 25% рогатої худоби, 35% свиней і 18% овець. Як бачимо господарське значіння українських земель на Сході Європи, подібне до Німеччини та Франції в Європі, або Злучених Держав та Бритійської Імперії в цілому світі. Адже не слід забувати, що соборна Україна посідає всього 4% простору совітського Союзу і до 33% його населення.

Знову ж у відношенні до Європи, то соборна Україна посідаючи лише 15% європейського простору (без совітського Союзу) та 14% населення, добуває 5% вугля, 7,5% залізної руди, коло 30% нафти і 50% мангану, а рівно продукує 7,5% чавуну, 6,2% криці, 14% цукру (бурякового), 20% бараболі, 21% кукурудзи, 25% пшениці, 40% жита, 25% ячменю і 9,5% вівса (пшениці, жита, ячменю та вівса разом 24,5% цілої європейської продукції); нарешті — посідає 26% коней, 12,5% рогатої худоби, 10% свиней і 12% овець.

Отже, кидається в очі, що на Сході Європи домінує значіння України полягає в виробництві чавуну та криці, в добуванні вугля та залізної руди, а також у хліборобській продукції; й навпаки, українське скотарство, за виїмком свиней, не досягає відсотка населення, себто, Росія має більш розвинене скотарство. Знову в порівнанні з Європою Україна має замало розвинену металургію та взагалі важку індустрію (окрім добування нафти та мангану); так само й українське скотарство (за виїмком коней) теж не знаходиться на належному рівні; лише у хліборобській продукції Україна значно вибивається (на 14% населення продукує 24,5% збіжжя).

Щож до питомої ваги України у світовім господарстві, то вона ще й інша. Посідаючи 0,6% простору і 2,5% населення нашої планети, соборна Україна добуває

2,5% вугля, 3,7% залізної руди, 10% мангану і до 1% нафти, продукує 3,5% чавуну, 3% криці, 4% цукру (тростинного і бурякового), 13% бараболі, 3% кукурудзи, 8% пшениці, 19% жита, 10% ячменю і 4% вівса (пшениці, жита, ячменю та вівса разом 9% світової продукції); має 6,3% коней, 3,5% рогатої худоби, 3,7% свиней і 2,7% овець. Себто, у світовому масштабі питома вага української металургії й взагалі важкої індустрії (за виїмком добування нафти), а також хліборобської продукції та навіть скотарства або вище від відсотка населення (2,5%), або йому дорівнює. Особливо кидається в очі той факт, що Україна продукує аж 9% жита, ячменю, пшениці та вівса до купи. Це також свідчить, що Україна на світовій арені нині належить не так до промислових, як до рільничих країн, що проте виразно видно також з порівняння України з Європою.

У звязку з тим, що нині майже $\frac{1}{5}$ соборної України належить до совітського Союзу, а $\frac{1}{5}$ до Європи, розглянемо також їх господарське значіння у цілім світі. Тоді господарська роля України буде з'ясована ще докладніше. Посідаючи 16,5% світового терену й 7,6% населення совітський Союз добуває коло 3% вугля, до 5% залізної руди, 30% мангану, 7% нафти і продукує 4,8% чавуну, 3,7% криці, 4,4% цукру, 30% бараболі, 4,2% кукурудзи, 17% пшениці, 47% жита, 18% ячменю і 16% вівса (жита, пшениці, ячменю та вівса до купи 23% світової продукції); крім того, совітський Союз має коло 24% коней, понад 9,5% рогатої худоби, 10% свиней і до 15% овець. Себто; питома вага совітського Союзу у світі значно менша від питомої ваги соборної України, бо остання має втричі менше населення як Союз, а тимчасом лише скотарство України втричі менше за скотарство совітського Союзу; важка індустрія та хліборобська продукція України мають вищу питому вагу у світі.

Знову Європа без совітських республік, посідаючи 4,2% світового простору і 20% населення, добуває 45% вугля, 50% залізної руди, 10% мангану, 3% нафти та продукує 47,5% чавуну, до 47% криці, 48% жита, 36% ячменю і 40% вівса (до купи 39% світової продукції пшениці, жита, ячменю та вівса); Європа має 25% коней, 20% рогатої худоби, 37% свиней і 24% овець. Себто, питома вага Європи у добуванні вугля та залізної руди, а також у продукції чавуну та криці, перевищує українську в 10 разів, а тимчасом соборна Україна має населення лише в вісім разів менше; зате у хліборобській продукції питома вага України перевищує європейську, бо Європа продукує цукру, бараболі, кукурудзи та збіжжя всього в 4—5 разів більше. Щодо скотарства, то Україна краще забезпечена кіньми та рогатою худобою і, навпаки, менше свинями та вівцями; себто, питома вага українського скотарства у світі, власно, дорівнює питомій вазі Європи.

Проте не слід забувати, що наслідком свого колоніального становища наша батьківщина ще й до нині не могла розбудувати власну металургію та головне машинобудівельну промисловість; це тому, що Москва використовує український вугіль та руди, а також чавун та крицю для розвитку переважно російського машинобудівельного виробництва й важкої та легкої промисловости взагалі. Тому саме Україна має й замало розвинену електротехнічну та хемічну промисловість, а українська легка промисловість взагалі розбудовується дуже пиняво; наприклад, українського прядільного виробництва, власне, нема, бо Україна посідає всього 0,2% світової, 0,5% європейської і 6,4% прядільної промисловости совітського Союзу. А Польща винищує українські ліси чи нафтові джерела, вивозячи їх до Європи, та дбає упромисловлення лише польського терену, тоді як українські західні землі опинилися навіть у куди гіршій колоніальній становищі, ніж решта наших земель під московським пануванням.

Рівнож не треба забувати, що українські природні багатства не дуже то й великі. Так соборна Україна має дуже малу лісову площу, а саме — щось коло 18% українського простору, тоді як європейські країни здебільша куди краще забезпечені лісом (пересічно від 20 до 30%). Далі, запаси українського вугля становлять лише 1% світового запасу, запаси залізної руди — всього 0,5%, а запаси нафти навіть — 0,1%. Мало того, Україна зовсім не має кольорових металів. Тоді як Росія має в 5 разів більше запасів вугля, у тричі більше залізної руди і в 6 разів більше нафти (без бакунської та грузненської), а, наприклад, Німеччина має більше як у двічі вугля і залізної руди, не згадуючи вже про Злучені Держави. І ось опі порівнюючи невеликі природні багатства (населення соборної України складає 2,5% світового) окупанти винищують для підсилення розбудови власного господарства або з метою вирівняння свого торговельного біляксу. Звичайно цього не буде при незалежній українській державі, бо її національна влада буде дбати про доцільне використання

українських природних багатств із метою всебічної розбудови народного господарства на засадах власної господарської самовистачальності.

Тимчасом, однак, совітська влада продовжує на українських землях стару царську колоніальну політику. Так на підставі господарського плану совітська Україна має подвоїти протягом 5 років добування вугля і залізної руди, а також продукцію чавуну та криці, тоді як українська промисловість металобробна та машинобудівельна розвивається значно слабше за російську. Себто, Росія й далі намагається коштом України розбудувати власну важку індустрію. Далі, наслідком загальної політики компартії українське сільське господарство безперечно втратить свою питому вагу, і в совітському Союзі, і в Європі, і в цілмі світі. Адже українське скотарство вже зменшилось за останні роки майже на 10%, а хліборобська продукція російська на підставі виробленого плану має зрости на 10—15% більше за українську. Взагалі передвоєнна питома вага українського сільського господарства була вища, ніж нинішня. Це пояснюється не лише сучасною політикою Москви на Україні, а також тим фактом, що саме на українських землях за світової та громадянської війни (1914—1920) безупинно відбувалася жахлива різанина та загальна господарська руїна.

Проте Україна в добуванні вугля займає п'яте місце в Європі й десяте у світі, в добуванні залізної руди — шесте місце в Європі й сьоме у світі, а в продукції чавуну та криці — п'яте місце в Європі й шесте у світі. Рівнож у продукції цукру Україна займає третє місце в Європі й сьоме у світі, у продукції бараболі — взагалі третє місце (після Німеччини та Росії), у продукції кукурудзи — третє й шесте, у продукції пшениці — друге й шесте, жита — друге взагалі (після Росії), ячменю — перше й друге, а в продукції вівса — п'яте й сьоме. Характерно, що соборна Україна продукує навіть нині 5 сотн. пшениці, ячменю, жита та вівса на душу населення, тоді як Німеччина лише 2,3 сотн., Мадярищина — 4,5 сотн., Іспанія — 4,2 сотн., Болгарія — 3,6 сотн., Румунія — 3,3 сотн., Південнославія — 2,7 сотн., Франція — 4 сотн., Злучені Держави — 4,4 сотн., совітський Союз — 4 сотн., Європа — 2,7 сотн., але Канада — 23 сотн., Австралія — 13 сотн. і Аргентина — 6,6 сотн. Так само Україна продукує 3,7 сотн. пшениці та жита на душу населення, тоді як Німеччина — 1,8 сотн., Франція — 2,4 сотн., совітський Союз — 2,9 сотн., Європа лише — 1,5 сотн., Злучені Держави — 2,1 сотн., але Канада — 12 сотн., Австралія — 7 сотн. і Аргентина — 5,2 сотн. З наведених чисел ясно, чому совітський Союз нині не може вивозити збіжжя та чому Америка й Австралія захопили європейський хлібний ринок. А ще більше, що під пануванням пролетарської диктатури саме продукція пшениці (особливо на Україні) дуже зменшилась, а, навпаки, піднеслась продукція жита, якого Європа не потребує. Так нині совітський Союз продукує всього 1,3 сотн. пшениці на душу населення, Європа — 1 сотн., соборна Україна — 1,8 сотн., тоді як Франція продукує 2,1 сотн., Іспанія — 2,2 сотн., Злучені Держави — 2 сотн., але Канада — 12 сотн., Аргентина — 5 сотн. і Австралія — 5,5 сотн. Так само зменшилась і продукція ячменю (знову переважно на Україні), бо селяне, замість пшениці та ячменю, поширили продукцію жита, кукурудзи, бараболі, соняшника, тощо. Так нині совітський Союз продукує всього коло 0,5 сотн. ячменю на душу населення, соборна Україна — 0,8 сотн., Європа коло — 0,5 сотн., Іспанія — 1 сотн., Румунія — 0,7 сотн., Німеччина — до 0,5 сотн., Франція — коло 0,3 сотн., Чехословаччина — 0,9 сотн., Злучені Держави — 0,5 сотн., Канада — 2,6 сотн., Аргентина — коло 1 сотн. і Австралія — 0,5 сотн.

Перед війною Україна щороку вивозила до Європи від 4 до 5 млн. тон переважно пшениці та ячменю, а тепер не вивозить майже нічого, бо врожайність взагалі впала на оден сотнар із гектару, а, крім того, саме продукція пшениці та ячменю особливо на Україні та і в цілмі совітському Союзі зменшилась майже на 25% супроти 1913. р. Всеж навіть нині совітська Україна та Кубань продукують пшениці та ячменю понад власні потреби, а тому Москва й вивозить силоміць із українських земель од 2 до 3 млн. тон річно для прохарчування інших районів Союзу. Так само вона вивозить щороку від 0,6 до 0,7 млн. тон сотнарів українського цукру, бо Україна продукує на душу населення 0,2 сотн. цукру, а Союз — лише 0,08 сотн., тоді як Німеччина продукує коло 0,3 сотн., Франція — до 0,2 сотн., Чехословаччина — понад 0,7 сотн., Європа — коло 0,2 сотн. і Злучені Держави — також 0,2 сотн. Цілком зрозуміло, що незалежна Україна значно піднесе своє хліборобство, а особливо продукцію пшениці, ячменю та цукру і зможе вивозити до 5 млн. сотнарів збіжжя та не менше одного млн. тон цукру.

Щож до скотарства, що нині знаходиться в невідраднім стані, та щодо кількості коней соборна Україна займає п'яте місце у світі і друге в Європі (перше при-

падає Росії), щодо кількості худоби — дев'яте у світі й четверте в Європі, щодо кількості свиней — сьоме й третє, а щодо кількості овець — аж десяте та п'яте місце. Взагалі щодо кількості всієї худоби соборна Україна має дев'яте місце у світі і третє в Європі. Проте на душу населення соборної України припадає всього 0,8 штук худоби (коней, рогатої худоби, свиней та овець до купи), тоді як на душу населення Іспанії — 1,8 штук, на душу населення Данії — 1,6 штук, Румунії — 1,4 штук, Литви — 1,5 штук, Болгарії — 2 штуки, Швеції — 1 шт., Фінляндії — 1,2 шт., совітської Росії — 1,3 шт., Франції — 0,9 шт. Південнославії — 1,2 шт., Німеччини — 0,7 шт., Злучених Держав — 1,5 шт., Канади — 2 шт., Аргентини — 7,2 шт., Бразилії — 1,8 шт. і Австралії — 2 шт. скоту. Звичайно в будучині українське скотарство значно побільшиться, а головне піднесеться його якість та зміниться самий характер скотарства. Так нема сумніву, що машинізація хліборобської продукції та поширення різних способів перевозу (залізниця, пароплавство, автотранспорт) приведуть мабуть до зменшення кількості коней і волів, як це вже сталося по деяких країнах Європи або у Злучених Державах та Канаді, а натомість значно піднесеться кількість молочної худоби, свиней та овець. Тимбільше, що українська незалежна держава зможе налагодити досить широко вивіз масла, бекоу та різних м'ясних продуктів чи консервів, а внутрішнє споживання теж дуже побільшиться. Так само утворення української текстильної промисловости причиниться до поширення вівчарства взагалі, а особливо піднесе кількість тонкорунних овець. Перед війною Росія вивозила з українських земель досить значну кількість худоби та м'яса. Нині совітська Україна ледви чи спроможна сама себе забезпечити м'ясом, а проте Москва навіть тепер силоміць вивозить свині та рогату худобу.

Не зважаючи на свої досить значні природні багатства та велике господарське значіння на Сході Європи, соборна Україна нині не відіграє в європейським чи світовім торзі той ролі, яка їй власно належить. Це звичайно передусім тому, що Україна знаходиться під режимом окупантів, які не лише грабують українські багатства, а і унеможливають налагодити безпосередні торгівельні зносини України з ріжними країнами Європи та світу взагалі. Тимто Україна має нині таку малу питому вагу у світовім довозі та вивозі. Так увесь світовий торг вносить нині 68 мільярдів доларів (35,4 мільярдів довозу й 32,5 мільярдів вивозу), з чого на долю Великобританії припадає коло 16%, на долю Злучених Держав понад 14%, на долю Німеччини — до 9%, на долю Франції — понад 7%, на долю Чехословаччини — 1,5%, на долю совітського Союзу — теж 1,5%, на долю Румунії — 0,5% і на долю соборної України — так само 0,5% (200 мільонів доларів вивозу й 150 млн. доларів довозу, або 350 млн. доларів до купи). В дійсності питома вага соборної України у довозі та вивозі звичайно вносить без порівняння більше, мабуть, до 4% світового торгу, або коло 3. мільярдів доларів, бо нинішній торгівельний обмін поміж Україною та Росією, Польщею чи Румунією вважають за внутрішній (окупаційні держави вважають, захоплені ними українські землі за свої внутрішні терени), а навіть довіз та вивіз соборної України за межі окупаційних держав теж вважають за російський, польський чи румунський. Тому дуже важко з'ясувати докладно, яку саме роллю відіграють нині українські землі у світовім торгівельнім обміні.

Проте той факт, що народне майно соборної України вносить до 20 мільярдів доларів (майже у двацять разів менше за майно Злучених Держав і 2,5 разів менше за майно Німеччини), а річний народний прибуток досягає понад 3 мільярди доларів (майже втричі менше за народний прибуток Франції і в чотири рази менше за прибуток Великобританії), вказує виразно, що питома вага України у світовім торзі повинна бути дуже значною. Нині Українська Нація, знаходячись у колоніальнім становищі, змушена довозити чи вивозити ріжні свої й чужоземні вироби або продукти лише за дозволом та на засадах торговельної політики окупаційної влади, що звичайно приводить до величезних витрат, як також до явного грабунку з боку наційпанів. Тимчасом незалежна Україна буде закуповувати чи продавати свої а також і чужоземні вироби та продукти лише там і в тих розмірах, як це буде їй вигідно або доцільно для розбудови українського народного господарства. Тому нема сумніву, що при незалежності питома вага України у світовому торзі піднесеться може у двічі, себто, Українська Нація, мабуть, дожене французьку, а то й німецьку.

Українська Нація має всі можливості стати замужньою та культурною, але тоді, коли вона здобуде собі повну державну волю. Лише самостійна соборна Україна зможе відігравати у світовім господарським житті ту питому роллю, яка їй дійсно належить.

Проф. О. Мицюк.

Евразійство.

Після світової війни сформувалося чотири нових і на якийсь час, так би мовити, «модних» суспільних течій — фашизм, евразійство, аграризм та большевизм. Викликали їх умовини війни, а наповнилися вони, як до обставин, кожна своїм власним змістом.

На десятий рік свого існування, евразійство як суспільна течія все ще не стало могутнім потоком, хоч помітно зростає. Але ідеологічно евразійство, подібно до большевизму й фашизму, має претензію бути новітнім «справді новою, небувалою, єдиноспасальною» для людського роду правди й фанатично її пропагує. Колиж однак своєю суспільною питоною вагою нині евразійство далеко не дорівнює большевизмові й фашизму, то всеж зокрема годі його легковажити. Спершу впрост іронічно-скептичне відношення до евразійства змінилось поволі на серйозніше і то не тільки в росіян, але й у заступників інших народів, що становлять сучасний т. зв. Союз Світових Соціалістичних Республік; ще й крім того — повстало зацікавлення ним в сусідніх із совдецією державах, Польщі та інших. Гадаємо, що час уже і нам, українцям, мати, бодай, зі стисло конспективного огляду загальну уяву про евразійство, що про нього наша публіцистика має лишень окремі вривкові статті. А що ідеологія евразійства — до речі, все російські професори — дуже звертають увагу насамперед на обґрунтування засад евразійського світогляду, щоби потім у згоді з ним формулювати свою політику, то й ми підемо цим шляхом, а саме почнемо з розгляду засад евразійства.

*

Слово «Евразія», од якого повстає термін «евразійство», не є нове. Це від давна, уживаний іноді в науці термін для означення Європи та Азії як одної неподільної географічної цілості (суходолу). В евразійській термінології термін «Евразія» прибирає нове, вузче й більш специфічне значіння, а саме: третього суходолу, що лежить між Європою та Азією, так би мовити, середнього, що захоплює терени, починаючи від Сяну — річки і йдучи на Схід, аж до Сибіру та Туркестану включно; загально і грубо беручи цей суходіл майже покривається з теренами б. Російської Імперії. Зв'язані з тим обшаром інтенції виступають під назвою «евразійства».

Евразійство це — плід російської політичної еміграції. Але коріннями своїми воно сягає до старообрядсько-великоруської культури центральних губерній Московщини, помітно відмінної від західно-європейської культури. Першим літературним виявом ідеології евразійства був збірник під назвою «Исход к Востоку», що вийшов 1921. р. на еміграції, а саме в Софії (Болгарія). Безпосередню причину появи евразійства добачають у зовнішній поразці Росії в світовій війні, а далі ще й у перемозі над так зв. «білими», антибольшевицькими російськими арміями большевизма, що приніс унутрішній розвал б. Росії. Натурально, що серед інтелігентної частини учасників «білого» руху, по катастрофі,

повстало критичне відношення до ідеалів, гасел і тактики «білих». З другого боку — вони пережили глибоке розчарування в «союзниках» і в Європі, що кінець-кінцем зайняла до большевизму позицію, диктовану її егоїстично-економічними інтересами. Одвертаючись од Європи, частина російської еміграційної інтелігенції почала витворювати ідеологію, що її можна поставити проти комуністичної й що за нею пішов би російський народ. Такою власне ідеологією має бути — евразійство.

В основу своєї ідеології евразійці кладуть насамперед поняття особистости і при тім не лише приватно-людської, індивідуальної особистости, але й «многолюдної», «соборної», «симфонічної», якою в них є колективний суб'єкт русько-евразійської культури; суб'єкт той зеднує в собі багацько народів. У цім колективнім носію особистости, соборнім і многонароднім, що складається з окремо-народніх чи приватно-народніх суб'єктів, пануюче значіння мусить належати москалям. От перша основна засада евразійців. Але хіба з поняття особистости не випливає рівноправність людських індивідумів а також і народів, та чи тому не протирічить будьяке панування одного над одним, а значить і панування москалів? Чи треба говорити, що маємо тут спробу відновлення того розуміння «народности», що його проголошено ще за Николая I. в догматі — «православ'є, самодержав'є і народность», де під поняттям «народність» треба розуміти панування державної московської народности? Той патріот і славянофіл, що сформулював цей догмат не даремно так захоплювався московським кулаком. Він казав: «Тільки москаль володіє кулаком справжнім, кулаком *comme il faut*». Справді, — в'ясує він далі — в цім кулаці не має нічого ганебного, нічого низького, нічого варварського, навпаки — багацько значіння, сили, поезії. Кулак розсунув російську імперію на сему частину світу!»*). І коли евразійці віддають москалям в Евразії роллю панів, то тим самим вони, очевидно, готують для інших народів, а в тім числі й для українського, отой кулак *comme il faut*. А це означає (коли взяти сучасний терен СРСР. і перепис населення з 1926. р.), що 77,8 міл. москалів мали б гегемонію над немосковською людністю, що її нараховано 69,2 міл., з чого українців — 31,2 міл. Така то перша засада евразійців.

Наступну — вони виводять із релігійної сфери. Комуністичній вірі й надхненню вони протиставляють, за їх характеристикою, «абсолютно правдиву», і «абсолютно безсумнівну» російську православну віру. «Православ'є, для них, вище, єдине у своїй повноті й непорочности сповідання християнства... що досягнуло найбільшого розкриття в російській церкві»**). В містичній самопевности — евразійці цитують: «С нами Бог, разумеете язици и покоряйтесь» (проф. Флоровский). І хоч терени Евразії не дуже то багаті на православну людність, хоч поруч із католицизмом і десятком відштовхнених од православ'я християнських сект, з яких окремі досить сильні, культурно-релігійну силу на теренах цих має ще іслам, а всеж евразійці ігноруючи це вважають, що раніш чи пізніш, але їх православ'ям повинно перейнятися все населення евразійської держави***). Саме на цім підложу, на їх погляд, створиться

*) Навожу за Драгомановим. — «Политич. сочин.», т. II. 1906, Paris, ст. 513.

**) «Евразійство». — Опыт систематич. изложения. Евраз. кн-во, 1926, ст. 15, 17, 18, 22.

***) Там таки, ст. 22

нова національна російська культура, бо, мовляв, великі культури завжди релігійні; безрелігійні культури — «упадочні» (кн. Н. С. Трубецької). З особливим притиском евразійці обстоюють звязок православ'я з теренами Евразії, містично прорікаючи, що православ'я це — живий дух, звязаний із ними. Його суть — «бытовое исповедничество» (під чим треба розуміти щось близьке до обряду, тобто, нижчу форму кожної релігії), за їх думкою, ріднить російське православ'я з азійським поганством і з туранським ісламом, а це, на їх погляд, робить вповні можливим перехід визнаючих тих релігій до православ'я. Вони вважають, що релігія створює культуру, культурно-етнольогічний тип, а цей уже знаходить свій терен. Коли так, то здавалось би, що, цілком у згоді з дійсністю, напр., мусульманська релігія по праву склала та має і свою культуру і свій етнографічний тип, і свій терен. І як раз мусульмане б. Росії зробили ж цей висновок (ще до появи евразійства) в т. зв. панісламізмі, тобто в стремлінні об'єднати в одну державу всі народи і країни, що входять в склад б. Росії й визнають іслам. Цю ідею стали проповідувати і то власне в б. Росії мусульмане ще з 70-х років минулого століття; її буйний розвиток в наші дні, коли панісламізм стремить вже об'єднати весь світ ісламу, серйозно непокоїть російську буржуазну публіцистику, а большевики поборюють її активно, на що вказує факт, що в кінці 1929 р. розкривши панісламську організацію під назвою «Туран» в Казані, перевели між її членами масові арешти.

А проте евразійство неправославним культурам навіть не лишає місця, або вважає їх тільки за перехідний ступінь до евразійської-православної. Змосковщена до кінця православна релігія — в їх концепції — змосковлюватиме культуру, а разом із тим і етнографічні меншости, і заселені ними терени Евразії. Отже, православ'я буде знаряддям змосковщення чи русифікації. «Православна російська церква емпірично — кажуть вони — і є російська культура»). Або ще так: в Евразії має бути «єдина симфонічна культура, де кермівниче становище належатиме знов таки культурі — власне російській»**).

Так у цій другій засаді без фігового листка розкритий другий к и т ніколаєвско-славянофільської тріади — казенно-войовниче православ'я. Справославити всю державу — таке було політичне завдання російського царату; справославити Евразію — є тепер гасло евразійців. І як тоді, так і тепер чути дух московських славянофілів. «Безъ православія — писав Кошелєв Аксакову — наша народность — дрянъ» (фраза, що її евразійці вживають іноді, як motto). Також і Герцен писав якось тому таки славянофілові Аксакову: «Для Вас руський народ переважно православний, себто, найбільш християнський, що найбільш наближається до «веси» небесної»... Московські славянофіли були передусім течією віроісповідною, — за характеристикою Драгоманова (1876. р.) «не пан-славістами, а пан-православістами»***). Евразійці їх наслідують, роблячи православ'я служницею московської культури і гнобителем інших. Вони

*) Там таки, ст. 27 і 28.

**) Див. Зареванд. — «Турція и пантуранизм». Париж, 1930 р.

***) М. П. Драгоманов: «Политическія сочиненія», т. II, 1906, Paris, ст. 187. В тих «Пол. сочин.» нашого великого мисленника, написаних 40—50 літ тому, ми знаходимо багатий матеріал для критичного зрозуміння генези й засад ідеології сучасного евразійства.

евідомо негують основний принцип людини і громадянина — право віри й невіри. Що більше, факт існування у світі кількох християнських церков і використовують евразійці в той спосіб, що «перегородки» між ними «піднімають до неба». Крім того, природу католицизма вони прихизрливо трактують — як інтернаціональну, а природу православ'я згорда — як понаднаціональну (Ильин); католицизм східнього обряду вони називають тільки «гальванізацією уніятського принципа». Евразійці виступають як прихильники єдиної православної церкви, беручи її в тім вигляді, як вона склалася: державно-централістичною, аристократичною, ієрархічно-бюрократичною, пансько-чиновницькою, під оглядом матеріальним дорогою, і розуміється, з церковно-славянською мовою при богослужбах та продовжуючи її стару русифікаційну службу. Тоді як українська традиція стоїть за неагресивну, демократичну, дешевну, громадську церкву; в тім напрямку на Україні працювали братства XVI—XVII. в. в., що їх нищила Москва ще й в XVIII. в., доки таки не знищила; наша традиція знала і зближену до української церковну мову й такою мовою писані релігійні книжки. За часів останньої революції та традиція знову віджила на Великій Україні — в українізованій церкві. Її відновила сама православна громада, що використала факт знищення большевиками державної церкви й переслідування ними релігії. До цього відновлення української церковної традиції ріжні напрямки російської думки поставилися негативно. Самозрозуміло, що стихійно (абстрагуючи від большевицького режиму) відновилася й повна свобода віри чи невіри і фактичне право творення на Україні релігійних асоціацій найріжнотніших визнань. Згідно з ідеологією евразійства над усім тим мусіла б запанувати нероздільна казенна православна церква, яка — не слід забувати — в царині критичної думки відстала навіть від давньої греко-східньої церкви IV—VIII. в. в. Ось така друга засада евразійців.

Далі йде найбільш важливий у їх світопогляді принцип. Евразійці уявляють собі широчезні простори евразійського терену як «евразійський світ...», замкнену й викінчену географічну, господарську й етнічну цілість, відмінну і від властивої Європи і від властивої Азії*). «Евразія — окремий світ, єдиний у собі...». Отже Евразія становить своєрідну цілість. Ця теза настільки проблематична, наскільки й дорога евразійцям, бо доводячи її — а для того притягають зброю з ріжнотнітного арсеналу науки — вони тим самим доводять натуральність об'єднання теренів Евразії в одну політичну цілість, в одну єдину, неподільну державу.

Як же розуміють евразійці цю своєрідність евразійського «єдінства» і «цілості»? Коли вглибитися в евразійське уявлення тої своєрідності, то мимохіть перед нами по-перше воскресає: ідеологія московських славянофілів, що їх Драгоманів слушно назвав власне великорусофілами, а по-друге — ідеологія російських народників. Славянофіли вважали, що російський народ виробив самобутні прикмети, чужі для західньо-європейської культури, і сподівалися, що ті засади стануть «світlichem» загально-людської культури. Народники 70-х років вбачали

*) Н. Р. «Наслѣдіе Чингис-хана. Взгляд на русскую историю не з Запада, а с Востока». Евраз. кн-во, 1925, ст. 52 і «Евразійський временник», кн. IV., 1925, стаття П. Савицького.

російську самобутність у тім, що Росія своїми власними шляхами піде до здійснення соціалізму, поминаючи проміжні стадії, перейдені заходом. Нарешті з'явилися євразійці. Як і славянофіли вони негативно оцінюють європеїзацію Росії, що по їх думці, скаламутила національну свідомість москвинів та наслідком якої росіяне «гордилися не тим, що вони були, а тим, що хотіли стати авангардом Європи й європейської культури в боротьбі з іншими культурами, а в тім і з своєю власною». Як колись славянофіли, євразійці приймають за аксіому (та на тім стоїть і сучасний нам автор-європеець — Шпенглер), що європейський Захід згинув і доживає свій вік. «Ми мусимо призвичаїтися до думки — пише визначний ідеолог євразійства кн. Трубецкой — що романо-германський світ із своєю культурою найлютіший наш ворог». Інчий ідеолог євразійства трактує європейську цивілізацію як «стовп злоби богопротивної», як «вавилонську вежу», як «мати блудниці і мерзостів земних» (Ильин, «Євраз. временник», кн. IV). Ставлячись із жалем до факту проникання елементів західно-європейської цивілізації до московської культури і недооцінюючи їх значіння, євразійці наслідують пізніших славянофілів, а саме — Н. Даниловського та К. Леонтьєва, і що до панславізму. Два вище згадані заступники пізнішого славянофільства виступають проти «ровтоплення російської культури в абстрактним і романтичним панславізмі». (Та й западник Белінский казав — «до славян нам нет дела!»...). Євразійці не хочуть навіть чути про славяно-російський світ, як про культурну цілість, і не вважають вже за дуже близьку етнічну спорідненість між славянами. Вони не визнають, щоб основи російської культури були зв'язані з славянством. Росію з славянством зеднює — каже Трубецкой — єдине «звено» — це російська літературна мова, і більш ніщо. Та ба, коли російська мова пішла від церковно-славянської, кажуть вони, то не тому, що остання була славянська, а тому, що вона була церковна. «Славянський характер», «славянська психіка»..., «загально-славянський фізичний і антропологічний тип»..., «славянська культура», «етнографічна спільність славян» — все це для них «міфи»*). Панславізм це для них якась дурійка, що її вже час здати до архіву.

Одгороджуючись од славянства, євразійці відокремлюють себе й од східних народів. «Ми не славяне» — кажуть вони — «і не туранці, хоч у низці наших біологічних предків є й ті й другі — а рускіє»**). Культура Росії для них не є ані європейська культура, ані одна з азійських... вона цілком особлива, специфічна культура..., синтез східних і західних культур... середня між тими й другими, євразійська культура***). При тім, надалочи їй значіння, йдуть вони за славянофілами, що по своєму інтерпретували гегеліанство з його схемою змін національних гегемоній у всесвітній історії; згідно з популярним на той час вченням німця Гегеля весь розвиток людства йде ступнями, при чім кожний ступінь персоніфікується в якійсь одній нації; носієм останнього ступня є германці (переважно прусаки); дальший ступінь у схемі Гегеля не передбачено... Славянофіли, за виразом Гоголя — восточники — той останній ступінь зв'язували з російською культурою. Вони вважали,

*) К проблеме русск. самопознания, 1927, стр. 93—94.

***) «Євразійство», ст. 31.

***) Там таки, ст. 32.

що найбільш досконалий розвиток світового розуму знаходить вислід не в германо-романській культурі, а в відмінній основоположними принципами культурі російській, точніш — московській, яка тим то й мусить по добі німецькій стати останнім ступнем загально-людської культури. Наслідуючи славянофілів, євразійці й собі твердять, що євразійській культурі «в нашу епоху належить кермівнича й перша роля в низці людських культур»*). Ось так у ХХ. в. в «модерній» ідеології виступає наївне колишнє самохвальство москвинів в ХVІ. в., мовляв, Москва — третій Рим, а четвертому не бувають. В одріжненні від славянофілів євразійці не визнають ніякої загально-людської культури й ідеалів; вони знають тільки різко відмежовані одна від одної й собі чужі національно-державні культури, що з них кожна становить у собі замкнений світ, який не має точок диткнення з іншими культурами.

Мабуть ніхто не буде заперечувати своєрідності й одмінності російської, точніше — великоруської культури від Європи й Азії; але хто ж погодиться з тим, що на теренах Євразії є й має існувати лише тільки ця культура? А її євразійці лише й бачуть, про те лише й мріють, ігноруючи існування інших культур, напр., української, що й собі відмінна від Європи й Азії, але рівно відмінна й од великоруської. Можливо, вони і праві, одмежовуючись од славянства, чим полегчують позицію тих, що великоросів не хочуть включити в сімю слованських народів. Однак ми, українці — чисті славяне і походженням і ідеологічною традицією. Остання знайшла собі відмінний вираз у Москві, одмінний у нас. У Москві ідея панславізму ховала в собі нерівне трактування славянських народів та імперіалістичне стремління поширити російську державу на все славянство. Відомий, напр., славянофіл Хомяков мислив славян, як «орлів», що, одначе, «могучую голову склоняють передь старшимъ сѣвернымъ (себто — московським — О. М.) орлом!»... і мріяв, щоб російський цар (тоді Микола I.) став «всеславянськимъ царемъ!» Московський панславістичний імперіалізм, за виразом Костомарова, мріяв «простереть когда-нибудь царственную десницу на славянские народы и уготовитъ имъ вожделенную судьбу Украины и Польши». Натомість «умираюча під кнутом московським і санктпетербурським багнетом» українська народність, з хвилиною коли станула разом із іншими славянськими народами на шлях відродження, відразу прибрала ідею панславізму у «світлі форми федеративного союзу славян» (Костомарів) у згоді з ідеалом: «Щоб усі славяне стали добрими братами і синами сонця правди» (Шевченко).

Одначе доведення відмінності і своєрідності від Європи, Азії і славянства не дає підстави ще протиставити у цілому великоруську культуру, (як то можна робити, скажім, з культурами Заходу і Китаю або Індії) та ще й як щось ліпше в понятті євразійців — «гнилому» Заході і «мерзостям» європейської цивілізації. В минулому московські «восточники» вважають Петра Великого за руїніника московської самобутності, хоч на це є й інші погляди. На думку, напр. Драгоманова, Петро Великий, і в царині релігійній, як і в богатях інших, не тільки не зробив ніякої сутньої реформи, але навіть ще далі розвинув принципи московського життя, хоч і дав їм європейський стрій, і при тім

*) Там таки, ст. 36.

не стільки нового крою у стилі XVIII в., що тоді починався, скільки вижитого XVII»*). Про 90. роки той таки Драгоманов**) писав: «не має нічого більш неправильного, як протиставлення Росії й Заходу, що є в суті речі відгомном однобічного, геть чисто віроісповідного погляду на життя та історію». Ще менш підстав протиставити Великоросію Заходові тепер. Але кінець кінцем! Хай це буде справа самих москвинів. Лише те протиставлення ціпає в їх концепції й Україну; вони говорять і за нас. Тим часом це не вірно ні для минулого, ні для сучасного України. В минулому Україна тісно була звязана зпочатку з Візантією, а потім із Заходом (февдалізм, цеховий лад, маґдебурське право, вплив старочеського права на литовсько-українське, морські зносини, Могиллянська Академія і т. д. і т. д.); інкорпорація Москвою, правда, поставила кордон між нами й Заходом, алеж не неперехідний. До тогож Україна все зоставалася певними своїми частинами в західнім світі, бо ніколи ціла не вмщувалася в рямцях самої Росії, до речі, як то є й сьогодні, коли українські землі лежать і поза С. С. С. Р., у межах сусідних держав Заходу. Тож і своїм історичним минулим і географічно й культурою ми, українці, належимо до європейського культурного обшару. Європеїзація є для нас продовження того, що в нас було й є європейського. Знаємо що в європейській культурі є й негативні боки, так вільнож нам брати з неї тільки ліпше, але бути самими собою, не втрачаючи своєї самобутности. Отже, те протиставлення до Заходу не може до нас відноситися.

Коли евразійці говорять і за українців, як і за інші народи Евразії, то виходять із їх відстало-тенденційного поняття «національного», яко «державного», а не в розумінні «народности». Скільки паперу списано вченими різних країн розясняючи хибність такого розуміння; з осібна для росіян в цім відношенні так багато зробив Драгоманов ще у 80-роки. Все те професори-евразійці, а між ними є й професори державного права, не можуть не знати. А проте вони стоять на становищі, що в державі Росії-Евразії вся арифметична сукупність ріжноплемінного населення складає одну націю, і при тім, мовляв, руську чи евразійську. В данім випадку позиція евразійців є ніщо инше, як позиція реакційного публіциста 60-х років Каткова, який держався погляду, що «русский народъ единообразенъ во всемъ своемъ составѣ отъ Карпатъ до Амура»... На основі свого тенденційно-реакційного розуміння нації евразійці за правдивий націоналізм уважають такий, «який виходить із самобутньої національної культури, або (і тут пікантність!) скермований до такої культури»***). Перша частина формули вірна, й на ній то й стоять ріжні народности Евразії і деякі, хоч треба признати, дуже нечисленні кола великоруської народности. Одначе тільки ця частина формули ніяк не дає підстави евразійцям для їх націоналізму, що «третірує» не-великоруські народности. Тому під правдивим націоналізмом вони розуміють ще й такий, що скермований до творення самобутньої національної культури..., хочби й на кістках інших культур, що йде до творення культури «единого народа» на теренах десятків інших самобутніх культур інших на-

*) Драгоманов: «Языки, конфискованные Святѣйшимъ Синодомъ». «Вольное Слово», ч. 26 за 1882. р.

**) «Либералы и земство въ Россіи», цитую за «Полит. сочин. Драгоманова, т. II. Париж 1906, ст. 830.

***) Трубецкой «К проблемѣ русскаго самопознанія», 1927, ст. 15.

родностей, «свідомо відкидаючи дух європейської цивілізації і будуючи державність і культуру на цілком інших не-європейських засадах»*). Така ще одна позиція зорієнтованого на Схід евразійського націоналізму. Мимохіть напрошуються слова Драгоманова**), сказані ним із приводу зненависти попередників евразійства до Європи й Заходу: «Ми не думаємо преклоняться перед Заходом..., але дуже добре памятаємо все зло, зроблене нашому внутрішньому розвитку... ворожнечою до Заходу і тим «восточним» націоналізмом, під котрий так зручно ховається все ретроградне і обскурантське».

Всебічну єдність і цілість Евразії, на думку евразійців, визначила вже історія. Евразія — це колишні терени монгольської імперії, що її границі приблизно покриваються з границями б. Російської імперії. На їх думку, Росія не продовження Київської Русі, а має з нею тільки спільну назву. Натомісьць її створили монголи з того часу, як вона увійшла у склад татарської державности. «Сама природа вказує народам Евразії на конечність зєднатися в одну державу»***). Перші вияви евразійської культурної єдности й цілоти вони знаходять уже в імперії Чингіс-Хана. «Монголи формулювали історичне завдання Евразії, поклавши початок її політичній єдности й основам її політичного ладу». Під монгольське ярмо Росія попала роздробленою, «татари гнобили, але й учили, і через 200 р. Росія вийшла з під нього хоч і «неладно скроєною да крепко шитою» православною державою†). «Без «татарщини» — не булоб Росії» (П. Савицький). Московський «улу», пізніше московська держава — читаємо в ще одного автора («Евразія») «заступила місце монголів і одідичила по них їхню культурно-політичну спадщину». Москва стала новим збирачем евразійського суходолу; цю роботу майже закінчила імперія, хоч «сама істота російсько-евразійської ідеї не була усвідомлена». В останній революції довелось вже большевицькій владі продовжувати діло «собиранія Русі» московських царів, і під гаслом інтернаціоналізму виконувати заповіт великого Чингіс-Хана... З діяльности большевизму — каже Трубецкой — «прет ізо всех щелей»... як сім сот літ тому назад... напівазіягське обличчя Росії — Евразії... запах паленого кізяку, кіньського поту, верблюжої шерсти..., встає над Росією тінь великого Чингіс-Хана, обединителя Евразії††). «Апотеозом татарщини й Чингіс-Хана, — каже, критикуючи евразійство, російський проф. Кізіветтер — обвіяні найбільш надхнені сторінки евразійських промов». Аж Чингіс-хана притягнуто — зауважимо ми — в характері історичного аргумента за єдність і цілість Евразії, за «єдину неделіму» Росію та проти самовизначення народів і країн, проти їх природнього сепаратизму...

В наші дні, на погляд евразійців, не гнилий Захід, а Схід несе зорю відродження; виходячи з революції, Росія одвертається від Європи й повертає обличчя до Азії. Надалі Евразія буде ареною боротьби азійських елементів із європейськими, в якій, розуміється, більш високої культури елементи Азії, ad maiorem gloriam Чингісханових заповітів, переможуть елементи Європи, бо евразійська культура інтимно-споріднена

*) Н. Р. — «Наследіе Чингис-Хана», ст. 57.

**) «Политич. сочиненія», т. II, 1906, Париж, ст. 27.

***) Н. Р. Наследіе Чингис-Хана. Берлін, ст. 52.

†) Трубецкой. — «К проблемѣ»..., ст. 52.

††) Трубецкой. — «К проблеме»..., ст. 55.

з азійськими, а російський нарід цілком пасує до Азії. Досі серед інтелігенції в б. Росії слово «азіят» було лайливим; евразійці, навпаки, гордяться ним.

«Да, скіфи ми, да, азіяти ми
С раскосими и жадними очами».

Вірш, що його можна поставити моттом до всієї ідеології евразійства.

Та аргумент із Чингісханом виужитковують і прямі родичі його, але вже в -- протиевразійській і в протиросійській політичній концепції. Ми вказали вище на трюмфальний розвиток ідеї панісламізму, що зародилася серед татар евразійського Поволжжя. В 80-ті р. р. минулого віку чисто релігійний рух став набирати націоналістичного забарвлення, обвіяного ідеєю всетюрського самовизначення, виявляючись зпочатку в белстрестиці, а з середині 90-х р. р. і в публіцистиці. Після першої революції в Росії провідники тюрсько-татарського націоналізму мусіли були емігрувати до Туреччини й виступили там з пропагандою пантуранізму чи точніш — пантюркізму, скермованого до об'єднання всіх тюркських племен в одну державу під владою Туреччини. У світову війну Туреччина вступила з мрією включити в турецьку державу все татарське Надвожжя. Сучасна влада кемалізму своєю політикою підготовляє здійснення пантюркізму, себто, щоб колись одняти від Росії Надвожжя, Приуралля, Степовий Киргизський Край, Туркестан і інші райони з тюркським населенням і об'єднати їх в одне ціле з Туреччиною. Пантуранізм не видається росіянам фантастикою, його розглядають, як рух, що «загрожує великою небезпекою для цілоти державних теренів Росії» (проф. Кізеветтер). В інших авторів*) та сама ідея об'єднання прямих родичів — народів Чингісхана в одну державу виступає, як панмонголізм. Такого характеру, видко, й була розкрита большевиками згадана вже казанська націоналістична організація «Туран», що об'єднувала і буржуазні і комуністичні татарські елементи; на чолі її стояв відомий татарський діяч і комуніст Султан-Галієв, а організація ставила своєю ціллю об'єднати в одну державу визнавців ісламу — татар, башкирів, киргизів, комликів і інші менше значні тюрські племена С. С. С. Р. Коли евразійці навіязують до Чингісханових традицій, то це має дуже вузькі підстави: бо є тільки безперечним у москалів: запозичення ними від монголів деяких рис управління, «затворництва» жінок, надверньої техніки, як «ямська гоньба», батіг та «плеть»... Зате колиж дотих традицій навіязує своє пробудження тюрсько-монгольський Схід — то це вже щось інше. Власне національний ренесанс тюрсько-монгольського Сходу зводить на нівець евразійські мрії.

Натискуючи на всебічне єдинство Евразії, евразійці розглядають і її терен, як географічний індивідуум, яко специфічний окремий, цілосний географічний світ, що означає собою світ цілосної евразійської культури. «Геополітична плоть Росії-Евразії в значній мірі — каже ідеолог евразійства від географії й економіки доц. Савицький — є географічна плоть монгольської держави**). Росія-Евразія — каже той самий автор

*) Др. Еренжен Хара-Даван: «Чингис-хан, как полководец и его наследие». Білгород, 1929. р.

***) П. Н. Савицький. — Росія — особий географічний мір», Евраз. кн-во, 1927, ст. 25 і 28.

— є «месторозвитіє», «единое целое», «географічний індивідуум», — одночасно географічний, етнічний, господарський, історичний і т. д. «ландшафт»*). Але що таке «ландшафт»? — запитаємо ми. Під ним треба розуміти певний район, де підсоння, ґрунт, рослини, характер обробки землі й, нарешті, людської культури творять певну гармонійну цілість. Для п. Савицького ціла Евразія і є таким ніби «ландшафтом», бо там симетрично (!! О. М.) сполучилися пустеля, степ, ліс і тундра. Сам він Евразію зве — «континент—океан» (!) і простір її — коло 10 тисяч кіл. завдовжки і 5 тисяч кіл. завширшки — дає до такої метафори повну підставу. Але чи ж мислимо — та ще для географа — приймати а ргіогі такий простір за географічну єдність? Що середина Евразії, обшар між ріками Обою та Леною, віддалена від морів більш ніж на 1000 клм. (найвища можлива грань континентального транспорту для господарсько-торговельного обороту) — то ще не доказ, що західні терени, аж по Чорне море та Східні — аж по Амур складають із тою частиною якусь єдність. Чому вони не можуть бути єдністю без тої частини, самі? Для географа Савицького то все оден «ландшафт»; для другого «евразійствующого» географа доц. Полетики**) Евразія є країною «ландшафтів» — отже, щось інше, із чим ми вповні згоджуємося, але це щось повалює тенденційне «єдинство», як абсолютну підставу до державної єдності Евразії. Ландшафто-творчим фактором — як слушно зазначає доц. Полетика — є підсоння, що зі зміною широти змінюється, спричинюючи відповідні зміни ґрунтових і рослинних зон, а з тим і сільсько-господарських провінцій, себто, зміну «ландшафтів». Під впливом солярно-термічного й атлантичного, головне гідрометереологічного чинників, яко головних підсонньо-творчих факторів, у різних частинах Евразії створились різні кліматичні типи. Сполучення названих головних і льокально-секундарних факторів дає за класифікацією Л. Берга, таких п'ять підсоннів, а з тим і 5 «ландшафтів»: а) тундровий, б) тайговий чи сибірський, в) дубових лісів, г) степів і д) позатропічних пустель із холодними вітрами. Особливості підсоння визначили і особливості господарств, і загальної культури, і життя. За класифікацією Є. Гана для Евразії істотні три найголовніші типи господарства: а) рибалство й полювання, б) скотарство кочевників і в) плугова культура. Ці різні форми господарювання зумовлюють «великі різниці у секундарних галузях культури» — каже Полетика — «в духовнім житті і в способах життя, і ясно, що російська культура (культура в етнографічнім розумінні слова, а не як духовна діяльність вищих інтелігентських шарів) не однородна чи м о н о г е н н а (підкреслення наше, О. М.), хоч плугова культура обіймає поширення і значіння на дуже великих просторах». Отже за географом, що не поставив науку на службу евразійському ідеалові, замість однородної культури Евразії, як пропагують евразійці, в дійсности є кілька, багачко культур народів Евразії. Для евразійців вона — однородна, бо мислять її, як культуру інтелігентських общеруських верхів, що є для них зброєю їх політичного ідеалу.

Евразійці знаходять аргументи для себе і в деяких істориків-археологів, посилаючись, напр., на Г. І. Боровка, який заступав погляд,

*) Йогож. — «Географическія особенности России», ч. I., Прага, 1927.

***) Йогож стаття: «Die geographischen Hauptbesonderheiten Russlands und ihre negative kulturelle Bedeutung», у місячнику «Ost-Europa», 1928, Н. 11, стор. 764—784.

що в античні часи весь терен від берегів Чорного моря і йдучи на Схід, через Волгу, Каспій, Ураль, повздовж південного Сибіру аж... до Китаю на Сході й до Іранської височини на Заході був зайнятий племенами — представниками споріднених між собою культур... скіфсько-сибірських... Спільність тих культур, що різко одрізняються, коли взяти їх укупі, від всіх останніх відомих нам культур, є цілком означений і надзвичайно важливий в історії людства факт. Це особливий самостійний світ». Як бачимо, ходять тут про античні часи, про які щодо теренів Євразії маємо аж надто мало відомостей.

Звертаються вони за поміччю й до російської історіософії, аби знайти підтвердження тез про риси особливості й суцільності Євразії. Для того наводять міркування, напр., С. Шевирова (1841. р.), що «Захід і Росія стоять одне проти одного... стане Росія зайвим доповненням історії Заходу, чи встоїть на своїй самобутності... і складе світ особливий?...» Згадують думку Герцена (1850. р.), що «в Росії є щось своє, особливе». Теж Н. Леонтьєва (1882), що «Росія з азійськими володіннями, це цілий світ окремого життя, окремих державний світ». Розуміється, євразійці притягують і істориків, і історіософію тих, що говорять щось для них бажане, інших вони оминають та їх праці замовчують. У працях і творах таких істориків, як проф. Пл. В. Павлов, Н. И. Костомаров, О. Н. Шапов, і таких публіцистів, як Герцен і Бакунін, вони зустрілиб і протилежну їм історіософію. В Герцена, напр., беруть вони вище наведену думку, а виминають те, що він думав, напр., про той обсяг Росії, про отой ідеалізований «континент-океан» євразійців. «Ми нічого не знаємо більш «нелепее» — пише Герцен — від цих «китообразних» держав, що їм тяжко рухатися від росту*). На іншому місці той самий Герцен ставив питання — якого не поставив ще ніхто з євразійців — що робити, як Україна не захоче бути ні польською, ні російською? І сам таки відповідав так, як не скажуть євразійці: в такому разі Україну слід визнати вільною й незалежною країною**). Не покличуться євразійські ідеологи й на історіософію Бакуніна: «зовсім не вірно говорить про російський нарід» — казав анархіст Бакунін, — «як про єдиний, бо російський нарід не становить однорідної маси, а складається з кількох споріднених, але всеж ріжних племен... Крім великоруського народу, є ще український..., що зробив велику помилку, прийнявши в XVII ст. протекцію російського царя... Цей нарід... мабуть складе окрему державу... незалежну від Великої Росії й Польщі***). Або того таки Бакуніна: «Хочемо, щоби Польщі, Литві та Україні, фінам і латишам а також Кавказькому краєві була повернена повна свобода і право розпоряджатися собою й улаштуватися по своїй волі, без жадного з нашого боку втручання прямого чи посереднього†). Таку історіософію євразійці мовчки виминають.

Не так легко знайти євразійцям підтвердження своїх засад в економіці. Політичною економією вони зовсім незадоволені. «Хоч є величезна кількість книг на російській мові, присвячених політико-економічним проблемам — у питаннях теоретичної політичної економії» —

*) «Колоколь», ч. 66.

**) Теж, ч. 34.

***) Бакунін: Историческое развитие интернационала. 1863, ч. I., ст. 350, 351, 360.

†) Його таки: — «Народное дело, Романовъ Пугачевъ или Пестель», ст. 41—42.

каже їх економіст П. Савицький — «досі нема ще російської науки... Основні теоретичні проблеми господарства ще не продумані «по-русски». І кожному хто підійшов би до господарсько-економічних питань Росії-Євразії зі завданням самостійної думки, прийшлося би і приходиться бути самому собі батьком. Але треба! Велика євразійська культура не може обходитися без самостійної і творчої політико-економічної галузі*). В економічній відношенні за особливість Євразії вважають низьку пересічну густоту населення: перед війною ціла Росія (з Україною) мала, мовляв, на кв. кіл. 9,2 душ, а по війні, у 1926. р. тільки — 7; її європейська частина мала перед війною 25 душ на кв. кіл., а Сибір — 0,7. На Україні ж навіть російський географ Полетика намічує густоту у 80 душ на кв. кіл., і в такому разі чи не яснож, що вже з погляду густоти людності Україна не належить до Євразії? Далі, за особливість Євразії вважають те, що вона стоїть в дуже не вигіднім положенні до світових водяних шляхів сполучення, чинників, як відомо, не тільки господарського, але й всілякого поступу. Знов Україна, як понадчорноморська країна, має особливості діаметрально протилежні і для неї вигідні — тим самим знов таки не надається до системи Євразії. Євразійці кажуть, що не вигідне положення Євразії щодо світових водяних шляхів сполучення, сприяло захованню її політичної цілості, але затримувало загальний культурний розвій. І доки повітряна плавба не розвинеться в напрямку дорівняння з морською, доти той стан залишатиметься. Віддаленість же середини Євразії від океанів, що не дозволяє залізничному дозовові стати комерційним, вказує їй на конечність бути економічно таким же самовистачальним світом (автаркією) як Сполучені Штати Америки, скориставши для того з імпорту чужоземних капіталів. На це можна сказати, що Сполучені Штати не автаркія, а країна двобічного гармонійного розвитку — індустріального й сільсько-господарського разом. Україна, окремо взяти, має всі дані до такого двобічного розвитку. Автаркія ж Євразії означала б обов'язок України жити індустріальними виробами тільки Великої Росії: так намагалася робити царська Росія, так робить большевицька Євразія. Нас би визискувала на свою користь Євразія, фактично Московщина, замість того, щоб ми розвивали свою індустрію, або недостаточні продукти набували по інших державах, маючи на увазі мотив найбільшої для нас вигідності. Ми б усе були тою таки колонією Московщини, що нею були й досі, надалі ж, ще гірше — колонією колоніальної держави. Євразійці самі визнають, що Росія-Євразія економічно, наслідком большевицького господарства, відкинута в низьку колоніальних країн, таких, як Індія, Єгипет, Мароко. В такому злиденнім стані євразійці знаходять лише те добре, що силою річей Євразія стала на чолі своїх азійських сестер — колоній у їх сукупній боротьбі проти романо-германців і європейської цивілізації. «Від нині» — каже Трубецкой — «інтереси Росії нерозривно зв'язані з інтересами Турції, Персії, Авганістану, Індії, можливо, Китаю й інших країн Азії. Азійська орієнтація єдино можлива для справжнього московського націоналіста**). Ту орієнтацію ми бачимо практично вже в експортно-імпортній політиці большевизму.

*) П. Н. Савицький: «Росія особий географіч. мір», стр. 59.

***) «На путях. Утвердження євразійцев», кн. II, 1922, ст. 302, 306.

Як бачимо економіка не придатна для доведення тези про єдність Євразії. Та й усі способи доведення тої всебічної єдності не можуть скріпити тенденційного становища євразійців. Воно зустріло рішучі заперечення навіть серед частини російської неєвразійської критики. Відомий історик культури проф. Мілюков, напр., уважає погляди євразійців узагалі «предвзятими» і каже, що Росія це ніяка специфічна Євразія, що єдність євразійських теренів — це чиста фантазія, а протилежно, з Європою Росія зв'язана тісніш, ніж з Азією...

(Кінець слідує)

Вільнієтис (Кавнас).

ЛИТВА.

Історія. Перші згадки про литовців подібуємо в Тацита. Він називає їх «естами» та підкреслює факт, що вони говорять власною мовою, що різняться від мови їх сусідів, та перевищають герман у штуці управи рілл. Край, де мешкали давні литовці, був на побережжі Балтійського моря, поміж Двиною й Вислою. Задля великого багатства бурштину цей край називали «бурштиновим», і був він метою подорожей багатих купців із далеких країв. Згадку про Литву зустрічаємо в Київського Літописця Нестора (XI. в.), який подає, що литовці підлегли первісно русичам, швидко досягнувши військової переваги над ними й заволоділи їх землями. На початку XIII. в. попали в руки литовських князів Полоцьк і Смоленск. Безнастанна загроза з боку лицарів Німецького Ордену з заходу, а русичів і поляків із південного сходу змушувала литовських князів творити одну організацію відборони. На чолі цієї організації станув великий князь Міндовг, що й був властивим основником литовської держави. В безперервних оборонних боях зі своїми сусідами на сході завоював великий князь Гедимін розлогі руські краї. Він оснував головне місто Литви — Вільню (Вільніус), розширив східний кордон аж до Дніпра, а південний — до Чорного моря, покриваючи цілу країну сіткою укріплених замків. По його смерті володіли обидва його сини, Ольгерт і Кейстут, перший на сході, другий на заході. Найстарший син Кейстута, Вітовт (1392—1430), досягнув, після одруження Ягайла (Йогайла), сина Ольгерда, з польською королевою Ядвігою (1385), повної влади над литовською державою, що за його часів набрала великого розмаху. Вітовт повзав плян прогнати татар із Європи й йому дійсно вдалося у безконечній боротьбі з ними спити їх натиск на Литву й Польщу. Він розширив східню й західню межу та прийняв видатну участь у перемозі над Німецьким Орденом під Грунвальдом (1410.). Однак одруження Ягайла з Ядвігою відкрило дороги для польського впливу на Литву, що його не вдалося усунути Вітовтові. Послідували різні в'язання з Польщею з метою спільної оборони перед татарською небезпекою, що прибиравли то тісніщу, то вільніщу форму. Подібний розвиток взаємин довів нарешті до згубної люблинської унії 1569. року. На основі цього державного договору спільними були: зовнішня політика, сойм і сенат; а втім Литва мала власну владу, армію, управу, судівництво та власну монету. До так непевного кроку примусили Литву безнастанно поновлювані московські та татарські напади, яким з часом не було сили ставити чоло. Наслідки цієї унії позбавили Литву не тільки її державної незалежності, але довели також до винародовлення її шляхти.

Підчас третього поділу Польщі (1795.) втратила Литва свою незалежність та перебувала 120 літ під російським пануванням. Началась безпощадна русифікація, що певно булаби довела до остаточного знищення литовської мови. Та коли після кривавого приборкання повстанця 1853, заборонено друк литовських писань із надією цим завдати литовській національній свідомості останній смертний удар, сталося саме навпаки: наслідком заборони литовського друку прийшов ренесанс литовської мови, а рівнож і зміцнення литовської національної свідомості. Литовські патріоти переселилися до Тильзіту, де друкували писання й часописи литовською мовою; звідси перепачкували їх до Литви, де вони знаходили як-найбільше поширення. Свого вершка національна активність досягнула з появою «Авшри» (ранішня зоря) під

жермою литовського патріота Басанавічія. «Авшра» додала збудженому національному рухові великого розмаху. Як богата успіхом була діяльність того литовця, що працював в Тильзіті, видко з того, що Бісмарк на домагання російської влади був змушений видалити Басанавічія з Прус. Лише вибух першої російської революції 1905. р. поклав кінець забороні литовського друкованого слова. 4. грудня 1905. р. зійшовся у Вільні Конгрес, на який прибули з усіх частин Литви 2.000 делегатів. Конгрес виніс постанову з домаганням автономії та повернення Литві її етнографічних меж із Вільном як столицею. В Росії швидко наступила реакція, що також і на Литві повернула до старих випробованих метод утиску, і друк литовського слова заборонено наново.

Вибух світової війни створив нове положення. Коли російські війська залишили Литву, під кінець другого року війни, з нагоди з'їзду литовських інтелектуалів, вибрано виділ, складений із 15 осіб, між ними був і теперішній голова держави, Сметона, для охорони національно-литовських інтересів. У липні 1918. р. передав виділ німецькій владі меморіал, що заєсовував національні домагання литовців. Та небагом після цього проголошено незалежність Польщі (5. листопаду), що її вжили поляки до того, щоби в зародні задумити незалежницькі домагання литовців. У маю 1917. р. піднесла одна польська група німецькій владі меморіал, де доказувало, що Литва повинна піти на нову унію з Польщею та отримати з рук Польщі автономію. Литовський Виділ виступив з протизаявою, ясуочи литовське становище в тому питанні. Щоби посунути литовську справу наперед, скликано конференцію, що радила від 1.—4. серпня 1917. р. Принята постановою доводила, що будуча незалежна литовська держава нав'яже тісні взаємини з німецьким царством (імперією). Виділ мав після цього скликати другу конференцію, як вислідні загальних виборів, на що, однак, з німецького боку не було згоди. Конференція, на яку прибули 24 відпоручники всіх частин Литви, всеж таки відбулася (18.—22. вересня), і постановила утворити національну раду (Тариба), зложеною з 20 членів. 16. лютого 1918. р. проголосила Тариба незалежність Литви. 23. березня 1918. р. признав незалежність Литви Вільгельм II., 18. жовтня 1918. р. прийняла Тариба тимчасову Конституцію та утворила 11. листопаду перший литовський кабінет. Тариба обрала на голову держави Сметону.

Справа Вільна. Після досягнення своєї державної незалежності припало Литві вести тяжку боротьбу з більшовиками, Польщею та з бандами авантюриста Бермонт-Авалова. Після відвороту більшовиків розпочато литовський наступ на Вільню. Безпосередньо очікуване заняття історичної литовської столиці вдаремнив 20. квітня 1920. р. наступ переважливих польських сил, що почався з Ліді. Щоби залобігти кровопролиттю, визначили держави Антанти першу демаркаційну лінію, що була порушена в безоглядний спосіб рівно, як незабаром порушені були друга й третя визначені лінії. На початку 1920. р. запропонувала совітська влада заключення російсько-литовського мирного договору. Переговори, розпочаті з початком травня, довели 12. липня до підписання договору, що ним совітська Росія передавала Литві повну суверенність над ковельською губернією, виленською, з виключенням округи Десни й Вілейки, та над частиною гроденської губернії. Визначення кордонів з Польщею й з Латвією застережено в пізнішому порозумінні з тими державами. Отже територія Литви мала обсягати 80.000 кв. клм. з понад 4 міл. населення. Підчас заключення литовсько-російського мирного договору наступив у польсько-російській війні несподіваний зворот, що змусив польські війська до безголовного відвороту. Перед випорожненням Вільна післав польський головний вожд свого заступника до Ковна з пропозицією обсадити Вільню ще до вступу туди більшовицьких військ. Коли, однак, литовські війська почали посуватися на Вільню, продержали їх польські війська 24 години в шаху й таким робом дали змогу більшовицьким oddілам випередити литовців. Тоді то на основі московського договору зажадала литовська влада негайного випорожнення й передачі Вільна Литві. В кінці серпня увійшли литовські війська до Вільна. Литовська влада заявила свою строгу нейтральність у польсько-російській війні. Поляки, невдоволені тою заявою нейтральності, запропонували спільний польсько-литовський виступ проти Росії, що з литовського боку відкинено з огляду на суперечність такої пропозиції з литовсько-російським мирним договором. Щоби, однак, перешкодити зударам поміж литовськими й польськими військами, визначила Рада Союзу Народів, на основі запропонованого Польщею посередництва та згоди Литви 20. вересня 1920. р., так звану лінію Керзона, як тимчасову демаркаційну лінію. Польщі виразне нагадано упімя респектувати територію, що лишалася в посіданні Литви. Однак уже небагом після цього переступили польські війська лінію Керзона. Польща запропонувала нові переговори. Переговори почато 7. жовтня 1920. р. в Су-

шалках, у приявності військової контрольної комісії Союзу Народів. Вони довели до заключення т. зв. сувальського договору, за думкою якого накреслено демаркаційну лінію до Бастунай, що після відходу большевиків мала бути продовжена на схід. Ця лінія залишала Вильню й виленську округу в литовській посіданні. 9 жовтня, отже два дні після підписання сувальського договору, заатакував генерал Желіговскі переважливими силами литовські війська та обсадив Вильню. Це був початок польсько-литовської тяганини, що триває до сьогодні й полагождення якої не можна й передбачити. Тому, що польська влада не могла прилюдно й голосно схвалити зламання договору, проголошено зараже Желіговского «ребеліантом». Це не перешкодило, однак, Пільсудському згодом прилюдно заявити, що виступ Желіговского стався з його відома. Тодішній предсідник Ради Союзу Народів, Леон Буржуа, в одній своїй телеграмі до польського президента міністра Падеревского назвав грабунок Вильня, порушенням із польського боку зобов'язань супроти Союзу Народів. Однак Союз Народів не міг тим часом ізважитися в обороні своєї поваги, на рішучий крок супроти Польщі, але лише намагався перепиняти будьякі збройні сутички між литовськими й польськими військами. Попри це пробовано своєрідним способом замирити Литву з Польщею. У цій цілі випрацював Юманс проєкт, названий за його прізвищем, що його основна думка зводилася до заключення військової конвенції між Литвою й Польщею, як рівнож до наближення зовнішньої політики обидвох країн. Цей проєкт зраджував повне нерозуміння справжнього стану річей, а тому якенебудь порозуміння на пропонуваній Юмансом основі було згори засуджене на невдачу. І після того, як литовські відпоручники на Союзі Народів не дали своєї згоди на проєкт Юманса, визнав Союз Народів у січні 1922. р. свою роль посередництва за скінчену. Тепер польські дипломати виявили підвищену активність із метою привести до злегалізованя положення витвореного зломанням договору. В дійсности вдалося польській дипломатії за допомогою Франції досягнути постанови Конференції Амбасадорів з 15. березня 1923. р., що легалізувала польський грабунок виленського краю. Литва ніколи не признала цієї постанови, що їй бракувало будьяких правних передумов, бо литовських заступників перед винесенням ухвали зовсім не вислухано. З погляду права народів міг про долю Литви рішати дотеперішній правний власник цієї землі, отже — Росія. А на основі литовсько-російського договору з 12. липня 1920. р. перенесла совітьська Росія суверенність над Вильнюм остаточно на Литву. Пізніший російсько-польський мировий договір ніяк не ставить під знак запиту права Литви на Вильню.

Всі уряди Литви витягнули з непризнання рішення Конференції Амбасадорів належний висновок, наслідком чого до нинішнього дня не існує ніяких дипломатичних зносин із Польщею. Рада Союзу Народів щераз вмшалася в польсько-литовський епір та приняла рішення, що на його основі Литва заявила свою готовність приступити до переговорів про відновлення зносин із Польщею, однак при виразній передумові, що політичні питання будуть поставлені в дотичних переговорах поза всяку дискусію. Згідно з цим відбулися 2 конференції в Кенігсбергу. Досягнуто порозуміння щодо загосподарення тих маєтків, що через них проходить демаркаційна лінія. Поза тим не було можливе ніяке порозуміння з поляками, що прямували нахилити литовців визнати демаркаційну лінію правим кордоном між Литвою й Польщею. Зчерги Рада Союзу Народів передала справу литовсько-польського спору комітетові для зносин при Союзі Народів, що мав розглядати його зі становища чисто технічних взаємин. У міжчасі поставив Вальдемарас польському урядові цілу низку пропозицій для впорядкування взаємин, зокрема — готовність литовського уряду відкрити для польських кораблів мемельську притоку з усіма гарантіями охорони, яка робить зайвими установи морських конзулятів; щож до товарового руху, то з огляду на невирішене питання кордонів, він мігби прийти на увагу тільки через східні Пруси або Латвію а виматаний Польщею прямий зв'язок не може бути темою дискусії. Та не дивлячись на ріжні безпосередні польсько-литовські конференції та вмшування Союзу Народів, польсько-литовське спірне питання існує до сьогодні. Вправді воно втратило на своїй гостроті, однак зрештою, як перед тим так і тепер остає осередньою проблемою литовської зовнішньої політики, а позатим одною з найважніших невирішених проблем східно-європейської політики.

Край, населення, мова. Литва межує на півночі з Латвією, на сході з Польщею, на заході зі Східними Прусами й Балтійським Морем. Насильне загарбання виленського краю Польщею, відділило Литву на сході від Росії, що з нею вона мала безпосередньо межувати на основі литовсько-російського мирового договору з 12. липня 1920. р. Розпросторення Литви має 55.658 кв. клм., отже воно більше від розпросто-

рення Бельгії (30.000 кв. клм.), Голандії (34.000 кв. клм.), Данії (43.000 кв. клм.), Естонії (48.000 кв. клм.).

За даними Литовського Статистичного Бюро виносило число мешканців 1. січня 1929. р. (включно з Мемельською округою) 2.316.615 душ з того литовців — 80,14% жидів — 7,11%, німців — 4,08%, поляків — 3,02%, росіян — 2,34%, інших національностей — 2,74%, та чужинців — 0,57%. Як виразно рілнична країна — із сільського господарства живе 79% всього населення — не має Литва великих міст. Кавнас має 96.336, Кляйпеда (Мемель) 36.683, Шіавліай (Шавляй) 32.560, Паневежис 20.142 мешканців.

Литовська мова, одна з найстарших мов Європи, входить до вітки балтійських мов, що розпадалася на початку християнської ери на мову литовсько-лотишську й старопруську. Старопруси втратили в VII. в. свою народню окремішність і піднали згодом повній германізації. Остаточне відділення литовської й лотишської мови наступило наприкінці XI. віку. Лотишів поневолив Німецький Орден, а переогодом протестанський, тоді як литовці оснували незалежну державу й осталися вірними католицькій вірі. Подібність литовської мови до санскрипту, дала привід до теорії про ймовірне індійське походження литовського народу.

Реформа устрою й партії. 17. XII. 1926. повалено кабінет Шлежевіціуса. У зв'язку з тим уступив президент держави Грініус. Обраний на його місце А. Сметона довірив Вальдемарасові складення кабінету, до якого увійшли націоналісти (Таутінікай) і християнські демократи. Незабаром однак християнські демократи (др. Бістрас, др. Карвеліс і Якевічіус) виступили. Після розв'язання вибраного в травні 1926. р. сойму, приступив Вальдемарас до основної зміни конституції. Згідно з нею зменшено число послів із 85 на 40. Один посол припадає на 50.000 замість на 25.000. Активне виборче право прислуговує 24-літнім громадянам замість 21-літнім. Час тривання сойму здовжується на 5 замість на 3 роки. Сойм радить два рази до рока, а сенат що три місяці. Посли до сойму не сміють займатися господарськими підприємствами. Президента держави вибірає весь нарід на 7 років (за старою конституцією — на 3 роки). Президент іменує та усуває міністрів та урядників і ратифікує договори з чужими державами. Вотум недовіри можуть висловити тільки $\frac{3}{4}$ всіх соймових голосів. Президент управлений видавати розпорядки в часі, коли сойм не радить. Державна Рада випрацьовує законопроекти та предкладає їх соймові. Зовнішньо-політичне значіння має § 5. конституції, що проголошує Вильню столицею Литви. Систему виборчих лист знесено, а на її місце введено систему вибору поодиноких кандидатів.

Партійне життя в Литві зазнало після введення нової конституції основних змін так, що його внутрішній уклад до певної міри сильно ослабився. Християнсько-демократичний блок, що в останньому соймі начисляв 30 послів, розпався. Рівнож дуже втратили своє значіння християнські демократи. Решта партій — народня партія (Лявдінінкай), що в останнім соймі мала 22 послів, та соціалні демократи зі своїми 15 послами значно втратили свій вплив. Авсеж опозиції не усунено, однак вона працює у цілком легальних рямках. Внутрішньо-політичне положення від хвилі перевороту впілому устаткувалося.

Шкільництво. Ще за часів німецької окупації розпочато перші кроки до розбудови литовського шкільництва на новітніх засадах. Треба було зачинати від основ. Славнозвіений маніфест з 1864. г. прогнав зі школи литовську мову, як підвалину народнього виховання, а крім того за царизму шкільництво було сильно занедбане, бо царизмові нецікаво було підносити на вищій ступінь народню освіту. Депо корисніше склалося положення після першої російської революції в 1905. р., коли завдяки анесенню заборони друку та поширювання литовських писань, послідував штовхан до праці на полі народньої освіти. Справжнього однак розмаху набрала вона щойно після досягнення державної незалежності. 1921. р. начислювано в Литві 1.321 народніх шкіл із 1.096 вчителями та 93.788 учнями, а 1. січня 1927. р. 2.320 шкіл із 3.281 вчителями та 128.750 учнями. Середніх шкіл було в 1921. р. 77 із 986 вчителями та 13.172 учнями, а в 1927. р. 120 шкіл із 1.342 вчителями та 22.194 учнями. Під кінець 1927. р. було 1.333.821 грамотних, отже майже 60% цілого населення. Крім університету в Кавнас, основаного 1922. р., існує Висока Господарська Школа та інші под. Національні меншини мають свої власні школи з навчанням на своїх мовах. Под, що її відиграє в Литві народня освіта, виразно помітна в державному житті: дотичні видатки займають перше місце видаткової сторінки. Великий поступ, досягнений у ділянці народньої освіти за перше десятиліття литовської незалежності, підкреслює найкраще цей факт, що в деяких частинах Литви введено шкільний примус, який має бути заведений у цілій Литві.

Фінанси. Одним з найкращих завдань Литовського Банку (Ліетувос Банкас), заснованого влітку 1922. р., було устійнити курс валюти, й це, безперечно, рідкий випадок у історії європейських фінансів, що литовська валюта не підлягала до нинішнього дня жадним хитанням. Одна з багатьох причин цього явища, попри надзвичайно обережну фінансову політику Литовського Банку, великий доларовий приплив із боку литовських виселенців в Америці, що з року на рік підсилюють країну високовартісною твердою валютою. Цей приплив спричинився до того, що пасивний торговельний білянс 1928. р. не мав найменшого впливу на валюту. На підставі твердої валюти побудовано державні фінанси. Наведена таблиця виказує розвиток державного обороту:

Рік	Прибутки	Видатки	Рік	Прибутки	Видатки
1921. . . .	89.700.000	89.600.000	1925. . . .	258.600.000	254.800.000
1922. . . .	137.800.000	131.900.000	1926. . . .	235.200.000	228.800.000
1923. . . .	166.300.000	166.000.000	1927. . . .	269.360.000	230.903.000
1924. . . .	235.800.000	232.300.000	1928. . . .	320.407.897	280.481.207

Як видно з таблиці чистий прибуток невичинно зростає.

Загальний борг литовської держави в минулім році добігав до 81.176.528 літів, із того борг Злученим Державам становить 61.625.900 л. (за набуте там майно в 1919. р.). На основі умови, закладеної в 1924. р., сплати цього боргу (з процентовою стопою 3³/₅%) розкладено на 62 роки. З інших боргів слід згадати: 1) т. зв. позику свободи у висоті 18.463.500 літів, підписану литовцями в Америці; 2) борг Англії за доставлений вонний матеріал у висоті 150.000 літів (погашення тих позик розраховано на 5 літ); 3) внутрішню позику в висоті 1.087.128 літів. Погашено: борг британській скарбниці з 1919. р. у висоті 16.811 л., борг Франції з 1919. р. у висоті 5.087.376 фр., а також і борг національному металю-хемічному банкові в Льондоні у висоті 111.500 літів.

Сільське господарство. Від прадавніх часів була Литва рільничою країною, 79% її населення живе з сільського господарства. Майже половина країни (2.781.000 га), або 49,4% — це рілля, 25,5% — луки й пасовиська, 16,9% — лісова площа, 8,7% — дороги, озера, ріки (283.000 га), бagna й торфовища (180.000 га), та пісок (21.000 га). До війни припадало на велику земельну власність 747.200 га. Після переведення аграрної реформи начислюють сільські господарства під 10 га — 31,3%, під 20 га — 50,0%, над 50 га — 3,0%. Як вказує наведена таблиця, що й досі ще управа збіжжя, відіграє найбільшу роль в сільським господарстві.

Пересічно	Було під управою		Видаєність в метро-тонах	
	1909.—13. р.	1927. р.	1909.—13. р.	1927. р.
	га	га		
Жито	552.400	500.000	496.700	538.200
пшениця . . .	81.800	120.000	85.300	143.500
ячмінь	183.200	197.000	158.800	187.900
овес	317.200	310.000	265.800	346.200
горох	57.000	69.000	48.500	56.200
бараболя . . .	119.100	139.000	795.900	1.264.000
лен	55.200	79.000	24.200	33.500

Останніми часами відбувається зміна у звязку зі зростом інтензивного хову худоби. Таблиця ця виказує поступневий приріст кількості худоби:

	1924. р.	1925. р.	1926. р.
коней	482.000	497.000	535.000
рогатої худоби .	1.252.000	1.339.000	1.397.000
свиней	1.564.000	1.488.000	1.441.000
овець і кіз . . .	1.399.000	1.455.000	1.573.000

Зі свійської птиці, постачуваної в великій кількості за-кордон, слід згадати велике число вивожуваних гусей.

Великого поступу досягнуто останніми роками в молочарстві. Продукція молока піднеслася з 83.000 кг. (1923. р.) на 14.493.594 кг. (1926. р.). Рівню піднеслася і продукція масла з 2.080 кг. (1923. р.) на 559.555 кг. (1926. р.). Вивіз яєць що-річно виносить пересічно 100 млн.

Литовська лісова площа обіймає 872.000 га, з чого 27% припадає на соснину, 35% на ялицю, 11% на березину, 13% на осику, 4% на вільшину, 1,5% на дубину. Перед

кількома роками перейдено до раціоналізації лісового господарства та майже вирівняно частинно наслідки грабіжницької господарки за війни. Вивіз дерева відіграє велику роль в торговельному білянсі. В найближчому часі чекають підвищеного вивозу обробленого дерева.

Ще задовго до виборення державної незалежності в Литві була актуальною думка перевести основну аграрну реформу. Кількома наворотами литовські відпоручники ще в російській державній думі домагалися переведення на Литві аграрної реформи. По війні справа аграрної реформи стала ще гострішою, бо наслідком вонної хуртовини власники великих земельних маєтків (геть чисто москалі чи поляки) залишили їх, кидаючи на призволяще, а це загрожувало вибухом анархічного загарбання землі. Вже тимчасовий уряд 1919. р. видав цілий ряд розпоряджень, що на їх основі держава перебирала залишені власниками маєтки та дбала про їх дальшу обробку. Законодавче зібрання підтвердило 1920. р. вжиті тимчасовим урядом заходи, що від тепер мали лягти в основу будучого аграрного закону. В остаточній формі прийняло його законодавче зібрання 15. лютого 1922. р. Він давав підставу як для забезпечення безземельних селян, так і для розвитку більшої земельної політики. Земельний фонд, що відпадав вивласненню, становив 747.201 га. Землевласникам залишено в володінні 50 га, окрім землі під будівлями. Там, де справа йшла про зразкові маєтки, могли землевласники затримати й понад 80 га. До 1. січня 1927. р. розподілено 348.685 га між 52.963 особами, в тім числі було 22.725 безземельних селян, 18.492 малоземельних, 4.196 ремісників та 7.550 поденних зарібників.

Торгівля, промисл і перевіз. Наведена таблиця виказує розвиток зовнішньої торгівлі:

Рік	У міл. літ.		Рік	У міл. літ.	
	довіз	вивіз		довіз	вивіз
1920.	55,2	77,3	1925.	242,7	252,7
1921.	57,6	95,3	1926.	253,2	240,7
1922.	76,9	74,9	1927.	245,9	265,7
1923.	146,8	156,6	1928.	291,1	256,9
1924.	266,5	206,3			

Як бачимо, останніми роками зріс вивіз більше у 4 рази, а довіз майже потроївся. Пасив торговельного білянсу 1928. р. слід пояснювати переважно підвищеним довозом продукційних засобів із метою піднесення власного промислу. Торгівельний білянс 1929. р. був уже активний.

Торгівельні договори існують із Німеччиною, Австрією, Мадярищиною, Англією, Чехословаччиною, Швецією, Норвегією, Данією, Голяндією, Італією й Францією. Торговельні зносини з Німеччиною мають дуже велике значіння, бо вона причасна в литовському торговельному білянсі в 50%. Литва вивозить до Німеччини: лен, коноплю, дерево, худобу, м'ясо, птицю, масло, яйця, футра й шкіру. Довозить із Німеччини голвно готові вироби та машини й знаряддя.

У 1913. р. начислювано в Литві 3.134 промислових підприємств із продукцією вартостю 62 млн. рублів. 35% тих підприємств припадали на вироби споживчого й люксового промислу, 12% на кушнірство та на переріб інших звіринних побічних продуктів, 10% на лісо-господарські, 25% на цегольні, гончарні та скляні вироби. Кавнас мало два великі металюобробні заводи: Шмідта й Тільманса, що доставляли до Росії величезні маси залізних товарів. Осередком кушнірства було Фавліай. В 1928. р. було 7.253 промислових підприємств із 40.000 робітників. 1.433 млинів доставляло річно мільон тон муки. Число фабрик цукрових виробів становить 62, гурамень — 26 із річною продукцією у 20 мільонів степенів спірту, броварів — 13 із річною продукцією в 15 мільонів літрів, фабрик овочевих вин — 11, лікерних — 45, тютюнових — 14 із річною продукцією від 1 до 1,4 млн. кг. Найкраще технічно обладнані тартаки, що їх кількість доходить до 754. Осідком цього промислу є Кавнас і Клайпеда (Мемель). Число гарбарень становить 139. Вироби цього промислу, зосередженого в Шавліай, мають добру славу, їх довозять останніми часами також до Англії й до Франції. Поруч двох металюргічних великих фабрик, Шмідта й Тільманса, існує в Кавнас також фабрика машин «Немунас». У Клайпеді є велика фабрика зал. возів та кілька фабрик машин.

Вибудована за царських часів залізнична сітка на Литві відповідала радше певним стратегічним намірам імперіялістичної політики царської держави, ніж господарським інтересам країни. Будувати залізниці в поблизу німецького кордону тоді

взагалі забороняли. До того ще від часу окупації Вильна 1920. р. зрабовано Литві її найголовнішу залізничну лінію. Коли литовський уряд перебрав залізницю, то ствердив, що 30% двірців знищено. Ввесь колісний матеріал забрали москалі. На основі литовсько-совітського мирового договору з 12. липня 1920. р. повернено Литві певну кількість паровиків, особових возів та вантажних возів. Також Німеччина повернула Литві залізничний матеріал. Литовський уряд приступив негайно до відбудови залізничного шляху Каслю—Руда—Маріямполь—Шештокай та вів цю працю самотужки, без закордонної допомоги. 1. січня 1927. р. був литовський залізничний шлях 1.183,63 км. завдовжки з чого 223,27 км. були двоторові, а 956,23 км. — одноторові. Щодо залізничного матеріалу, то було: паровиків в р. 1927. — 163 (в р. 1921. — 109), особових возів — 342 (179), вантажних — 3.896 (1.369). У 1923. р. перевезено 4.353.571, у 1926. р. — 5.355.280 подорожніх. У тім часі підвищився перевіз вантажів із 1.154.782 до 1.327.834 тон. Не зважаючи на роки 1924. і 1925., коли направи й новобудови спричинили значні витрати, залізничний рух є рентабельний. 1926. р. чистий зиск доходив до 3.340.514, а 1927. р. до 4.473.921 літів. Провізний рух подвоївся у 1927. р. супроти попереднього року; прибутки виносили 35.972.156 літів. Крім того йде праця над будовою нових залізничних шляхів, що відповідають господарським інтересам Литви, зокрема над зв'язком із пристанню Клайпеда.

Литва має 2.758 км. водних шляхів, із них 481 км. пароплавноносні, 1.977 км. — сплавні. Головна ріка Немен (Немунас), що її пароплавноносний шлях становить 419 км., сплавної — 494 км. Після прилучення виленської округи виноситиме цей шлях 834 км. довжини. Пересічно перевозиться за рік на литовських ріках 175 тисяч подорожників, 20 тисяч тон вантажу, 150 тисяч куб. метрів дерева, та 200 тисяч куб. метрів інших матеріалів.

Литовська пристань Клайпеда лежить над гирлом Немену й вона була до війни місцем перевантажу для литовського та білоруського дерева. Після того, як Литва перebrала пристань, поглиблено її на 9 метрів, так що тепер можуть до неї заїздити пароплави з тонажем до 10 тисяч тон. Число вантажних складищ треба булоб наслідком сильнішого вживання пристані, головню з причини збільшеного вивозу литовських хліборобських виробів, значно збільшити. Тепер будують там великий елеватор та холодниці, що на них видатки досягають 39 млн. літів. Уряд хоче зробити пристань більш приладненою до широкого вжитку. Видно це з факту, що витрати в роках 1925—29 піднеслися до 7.189.840 літів, тоді як прибутки виносили тільки 1.344.694 літів. Після налагодження нових залізничних зв'язків із Кавнас і середушою Литвою пристань набере, природньо, ще більше значіння.

Щодо перевізного руху, то в р. 1927. до пристані прибуло 831 пароплавів (470.897 регстр. тон), з того 445 німецьких, 144 шведських, 75 данських, 57 англійських, 27 норвезьких, 25 латвійських, 14 французьких, 5 естонських, 4 фінських і 2 американських пароплавів. Щодо вантажного обороту, то в р. 1927. вивіз виказував 145.148 тон довіз 492.502 тон.

Вартість вивезених товарів становила — 67.933.567 літ в 1927. р., довезених — 137.712.718 літів. Приготовлення до створення власної торговельної флотії вже майже зроблені: як довго Вильно буде під польською займанщиною, неможливо в повнім обсязі використати пристань Клайпеди. Великі можливості несе за собою ожидає в найближчих роках підвищення німецько-російського транзитного руху.

Зносини Литви з сусідніми державами (за виїмком Польщі) можна вважати за добро-сусідські. Первісної леліанної ідеї союзу Балтійських Держав не можна було здійснити через протиакцію Польщі, що хотіла бачити балтійський союз тільки під своєю кирмою. Взаємини з Росією слід назвати добрими, а з Німеччиною дуже добрими. Прилучення в січні 1923. р. мемельської області до Литви (право суверенності перенесла на Литву 17. лютого Конференція Амбасадорів) не могло на довгий час затьмарити німецько-литовських взаємин. Початкові численні непорозуміння у справі мемельської округи що-раз далі вирівнювались, і то так, що в сучасну хвилю запанувало тісне співжиття з німецькою меншиною. Завдяки заключенню роземно-судового договору та господарського порозуміння з німецькою державою, набрали загальні німецько-литовські взаємини значного скріплення.

Від хвилі відзискання своєї державної незалежності виказує Литва значний поступ на всіх ділянках національного й господарського життя. В країні панують впорядковані відносини, валюта — одна з найбільш твердих у Європі, державні фінанси вповні задовольняють, торгівля та промисл виявляють повільну, але зростливу тенденцію розвитку, засоби перевозу крок за кроком розбудовуються, підносяться купівна сила населення, а з нею й загальний рівень життя. На культурнім полі можна від-

мітити інтензивний поступ народньої освіти на новітніх основах, а рівнож помітна підтримка письменства, науки та мистецтва. Якщо порівняти сучасні відносини з передвоєнними, то конче можна назвати досягнення міжчасу подивувідними. Зовнішньополітично Вильно як передтим, так і тепер є мета всіх національних зусиль. У цій справі всі литовці, без огляду на партії, однозгідні.

Генерал В. Сварика.

Дещо з минулого та висновки з того для майбутнього.

Наслідком всесвітньої війни та революції імператорські армії — російська та австро-угорська — перестали існувати; на їх місці повстали нові армії, а між ними й українська. Остання, проіснувавши дуже короткий час і покривши себе безсмертною славою в героїчній боротьбі зі значно сильнішими ворогами, мусіла тимчасово, перервати своє існування.

На еміграції перебуває не одна тисячка українських вояків, що тільки й чекають слушного менту, щоб ізнова стати до впертої боротьби з ворогом за вільну Самостійну, Соборну Україну. Богато з тих, що служили в російській чи австро-угорській арміях, знають життя та традиції цих армій, на досвіді переконались про те, що там було доброго, та що злого, та що бажано булоб при відновленні нашої армії взяти від них, а чого брати не слід. Обмін думок та поглядів на різні теми, що виникають зі споминів, допомігби зібрати цінний матеріал, що дуже придавсяб при майбутній організації Української Армії.

Російська армія, де прослужив я 25 років, мала своїм головним девізом: «За веру, царя і отечество». Насьогодні перший із цих чинників одпадає, а що до других двох — цар (в ширшому розумінні — влада) та батьківщина, — то тепер, здається, вже кожному зрозуміло, що влада існує для батьківщини, а не навпаки, та що вони зв'язані між собою, а тому захищаючи батьківщину, тим самим захищаємо й владу. Для армії, отже, мусить бути девізом «За батьківщину» а обов'язок — її захист.

Гасло — «за батьківщину» — має, безумовно, характер політичний. А тому постає питання: чи військо має бути політичним, чи аполітичним. Підчас царату ясно та категорично проголошувало, що армія має бути аполітичною; проте армія, що її завданням було боронити царя, вже тим самим мала політичне обличчя. Кожна влада бажає мати таку армію, на яку вона моглаб опертись. Тому, що армія складається з елементів, що в ній постійно перебувають (кадрів), та елементів, що в ній перебувають часово (переходовий елемент), то для влади потрібно, щоб військові кадри були цілковито віддані духові основних законів держави; для більшої певності влада на вищі посади (посади військового міністра, начальника генерального штабу, інспекторів різних родів зброї т. і.) призначає людей добре їй знамих щодо їх переконань. Кадр мусить щиро поділяти дух конституції та вести виховання переходових елементів армії в цьому дусі. І хіба старої російської армії, була в тім, що всім військовим заборонялось не тільки брати участь у політичних гуртах чи партіях, а навіть читати щось політичне. Правильніша булаб така засада: всім військовим гостро забороняється брати участь у політично-партійному житті, але вимагається від усіх начальників, щоб вони, стоючи на сторожі конституції, булиб вповні освідомлені політично, щоби в разі потреби моглиб боротись словом проти шкідливої пропаганди в армії. Революція захопила російських старшин цілком невідготованими в політичному розумінні, вони ніяк не могли пояснити своїм салдатам нові політичні події, а через те швидко втратили в очах останніх свій авторитет та довіря; розуміється, це улекшувало роботу ворожого їм елементу, що його метою було послати ворожнечу між офіцерами й салдатами та зруйнувати армію, зробивши її небездатною. Це кінець-кінцем легко досягнуто а ботато російських старшин за чужу помилку поклали підчас революції своє життя.

Взагалі в російській армії дуже зле стояла справа боротьби з внутрішніми ворогами. Часто вчили салдатів, що внутрішні вороги це — злодії, розбиштаки, студенти, жида, соціалісти, одне слово — всі ті, що не визнають законів та їх порушують; старшини слухали це, сміялись, але не поправляли й не засовували.

В житті військових частин, особливо після японської війни (1905—1906) ча-

стенюк було, що військових частин вживано на допомогу поліції, та на приборкання різних революційних заколотів. Цього потрібно уникати всіма силами, бо призначення армії — це захист батьківщини від ворогів зовнішніх; для боротьби із ворогами внутрішніми треба вживати тільки поліцію та жандармерію, і їх слід мати в потрібній кількості. Треба пам'ятати, що приборкання військом внутрішніх заколотів викликає обов'язково у громадян вороже (до війська) відношення. Тоді як перша умова для доброї армії, це — щоби армія ця мала симпатії найширших кол громадянства. Сила армії полягає головню не в кількості, а в якості. Щоб армія була міцна та надійна — вона мусить бути найулюбленішою дитиною своєї держави та свого народу. Чи було це так зі старою російською армією? Безумовно, що ні. Бо й справді, коли армія була «найулюбленішою дитиною», то служба в цій армії булаб не тільки бажана й почесна, але й вигідна, та взаємини між військовими та цивільними булиб доброзичливі й повні поваги один до одного. А в російській армії було саме навпаки: служба не була ані почесна, ані вигідна, а взаємини між цивільними та військовими були таки ворожі і зневажливі.

А проте не улягає найменшому сумнівові, що наколи бажано мати в державі найліпшу армію, то конче потрібні для неї найліпші кадри старшин та підстаршин. Це зрозуміло: «який піп, така й парохія». Для цього не треба жалкувати засобів, щоби забезпечити старшин та підстаршин матеріально як-найліпше, бо тільки при такій умові приплив — зглядно зголошення до війська буде значно перевищувати потребу, й тоді можна буде підбирати потрібні для армії одиниці з високим моральним, національним та розумовим рівнем. В колишній російській армії персональний склад старшин та підстаршин, в силу лихого матеріального забезпечення не був фільтрований, а скорше був продуктом, що лишався після фільтрації, бо все здатніше йшло в інженери, лікарі, адвокати, агрономи та до інших професій, де було ліпше матеріальне забезпечення; до війська попадали рештки, люде з обмеженим світоглядом і дуже чудернацькими звичаями, погдыдами та традиціями, що їх вони до того ще старанно захищали та якими вони дуже пишались.

Щож до аномальних взаємин між цивільними та військовими в Росії, то цьому було кілька причин. Кінець-кінцем причин дрібних. Але, на мій погляд, головна причина полягала в існуванні кадетських корпусів. Що матеріальний стан старшин колишньої російської армії був злидений, то й тих, які бажалиб бути старшинами, було не багато; аби вийти з цього положення — збудовано щось із 25 кадетських корпусів, до яких поступали переважно діти військових, удержувано їх там на державний кошт. Всю цю масу дітей виховувано в військовому дусі та в військових традиціях: в них з малку впоювали, що «люде» то — лише військові, а цивільні то — «пшаки», що нема почеснішого фаху як військовий, тощо. Щодо освіти, то програма кадетських корпусів так одріжнялася від програми інших середніх шкіл, звідки йшли до високих шкіл, що без спеціальної підготовки кадетові попасти до високої школи годі було, отже, по скінченні кадетських корпусів прямий шлях вів тільки до військової школи, та до військової служби. І ось цю непошану до невійськових людей, що її змалку прищиплювано цим кадетам, вони несли далі до військової школи та до військової служби. Наслідки цього не давали на себе довго чекати. Вони проявлялися скрізь, на кожному кроці, копаючи дальшу прірву між військовими й цивільним населенням. Вистачить хочби нагадати загально знані та чисельні випадки, коли військові в публичних місцях робили «кутьоби», пропонуючи досить нечемно тоном наказу, присутнім цивільним забиратись звідтиля геть, а коли хто не послухав, то його викидали силоміць. Зновуж коли до місцевих часописів попадали відомости про негарні вчинки старшин, тоді збиралось декілька старшин зачеплених частин і вони з нагайками йшли до редакції часопису, де користуючись із того, що вони мали перевагу в силі, биля редактора, як що він не згоджувався зразу ж дати спростовання попередньої кореспонденції, і то доти, поки не одержували від нього бажаної обіцянки та й ще під словом чести, що відомости, які вводять у неславу старшин, завтра же будуть спростовані. Але хтож ганьбив цих старшин? Чи часопись повідомляючи про ганебний факт, чи старшини самі себе роблячи те, чого не можна було навіть містити без ганьби для них у часописі? Чи знимали вони з себе ганьбу тим, що редактор часопису під погрозою побоїв, або і під самими побоями, був змушений спростовувати дійсні факти, замінюючи їх брехливими випадками? Такі запити самим собі тоді в нікого з військових, мабуть, ніколи не виринали; була лише певність, що конче треба берегти «авторитет» старшини, військової частини та армії! А як берегти?! Не безпощадним каранням тих, що своїми ганебними вчинками підривають цей авторитет, але заборонаю дати змогу широкому загалові висловити свій осуд таким людям.

Або ось ще факт, який характеризує відношення військових до цивільних. В одному місті в Польщі, старшина розташованої там частини мав зносити з дружиною реставратора-жидка. Останній довго мучився й кінець-кінцем зважився звести рахунок з коханцем своєї дружини, але все йому бракувало відваги. Якось в мійському садку була забава з музикою. Згаданий старшина стояв у черзі біля каси. Непомітно підійшов до нього ззаду жид-реставратор із наміром прилюдно образити його, зірвавши з нього наплечник, але він тільки простяг руку й, може торкнувся наплечника, може, й потягнув за нього, але так слабенько, що старшина в натовпі навіть і не почув цього. Та тут саме були його вороги — двоє чи троє старшин, що бачили, як жид торкався старшинського наплечника. Розуміється, зібрався суд і викликали старшину, що вперше почув про згаданий випадок од судді; розглянувши справу суд старшин постановив, що згаданий старшина в певний речинець має зліквідувати цю образу, в противному разі він буде звільнений з військової служби. «Ліквідація» образи відбулась так: підступом заманили реставратора до одного помешкання, де чекали на нього кількох старшин, приятелів коханця його дружини, враз із денщиками, які на місці дали реставраторові 25 нагаїв та під загрозою других 25 нагаїв вимусили підписати папірець, що він за образу старшини був покараний нагаями. Цей папірець старшина-коханець надіслав до старшинського суду, який визнав, що образу зліквідовано, і сповістив про це начальству. Жид після хлосту подав на старшин скаргу, але скарги цієї не прийняли і сказали йому, що наколи він цю свою скаргу не забере назад, то його дружині дадуть жовтий білет (такі білети видавали тоді розпутним жінкам-професіоналкам замість пашпорта) і виселять із міста.

Начальство, отже, давало старшинству змогу сваволі над цивільними. В разі якихбудь інцидентів військових із цивільними, а тим паче з «паршивими жидками», військові не могли і припустити собі, що вони можуть бути не праві і що не тільки вони, а й цивільні люде можуть мати і свою амбіцію, і свої права. Подібних випадків можна навести силу-силенну. Розуміється, зі свого боку цивільні люде, що мали стосунки з військовим й на собі відчували неповажливе до себе відношення, не могли бути до військових прихильними; інші цивільні мали уявлення про військових із літератури, яка рівнож не викликувала в читача почуття симпатії до військової людини.

На тім підложжі зросло та закорінилось відокремлення війська від решти населення та взагалі витворилась кастовість армії. Розуміється, відповідно до того був уклад життя старшин і їх родин. Що більше кастовість у війську зростає до того ступня, що прим., коли в місті бувало розташовано декілька військових частин, то кожна з них жила своїм окремим життям, старшини та їх родини однієї військової частини рідко відвідували старшин та їх родини інших військових частин. Звичайно, що чим нижча освіта й виховання людини, то тим тяжче для неї в несприятливих умовах знайти культурну розвагу, тяжче такій людині схоронити культурне обличчя. Не дивно, що військове життя йшло якось своєрідно — білярд, карти, піятики, балачки про службу, про підвищення — все це домінувало в житті військових; а між військовими дамами — задрість, плютки, убрання, та легковажне відношення до обов'язків дружини й матері. Все життя проходило на очах, кожний крок, кожне слово всім було відоме, атмосфера була задушлива, але до неї не тільки призвичаювались а навіть знаходили смак у такім житті.

І якби вводили періодично до військової сімі нові здорові елементи, то можеб життя її й поздоровшало, але цього не було, бо ті нечисленні цивільні, що й бували в військових зібраннях частин були або родичі військових, абож самі були військові.

Виходячи з вище сказаного, думаю, що в майбутньому на Україні ніяких кадетських корпусів бути не повинно; молодь мусить проходити однакову для всіх нижчу та середню школу: й ті, що готуються до цивільної, й ті, що готують себе до військової праці. Військові кадри не мусять становити якоїсь окремої касті; вони не мусять ні своїм вихованням, ні загальною освітою, ні своїми поглядами і звичками, ні всім своїм життям різнитися від решти громадян; правда певне відрізнення можна виправдати суто-фаховими вимогами їх спеціальности. Рівнож майбутній українській армії небажана відокремленість приватного життя військових від цивільних; цього можна запобігти тим, що не буде творитися окремої військової касті на підставі окремого світогляду.

Військові традиції?! Це слово вимовляли якимось особливим, урочистим тоном, а вислуховувати його з поважним виразом обличчя; а проте на ділі це було майже беззмістове слово; кажу «майже», бо при всій тій масі дрібних звичаїв, що їх неправдиво називано «традиціями», була дуже й дуже невеличка кількість справжніх традицій; їх було так обмаль, що навіть і пригадати їх було тяжко. Я якось тут уже

на еміграції запитав одного старого російського полковника-кіннотчика: «А чи були в вашому полку традиції?» — «А як же, безумовно були!» — відповідає він. — «Будь ласка назвіть мені якінебудь» — прощу його. — «Ну, як же, їх було так багато!» — відповідає він. — «Але» — кажу — «що більше їх було, то легше вам згадати з них якінебудь!» — Почав він перебірати та все якісь дурниці. Дійшло до того, що він і каже: «Ось, наприклад, традиція нашого полку: як що ти маєш змогу вирятувати товарища з біди, то ти мусиш вжити всіх можливих заходів, аби його врятувати». — «Та цеж» — кажу — «не традиція, а загальна засада товарищескості, яка обов'язує во всіх організаціях; щож засаду навіть і малі школярі додержують!» — Кінець-кінцем він назвав традицією полку звичай, щоб по всіх кімнатах старшинського зібрання висів портрет останнього царя. Та на мій погляд, за традицію військової частини треба вважати нерегламентоване право освячене часом і визнаване всіма членами цієї частини, що зобов'язує в певних випадках життя та взаємин. У традиції мусить бути щось серйозне та солідне. А щож ми бачили у тому, що називано традиціями?! Всієї маси тих дурниць, які називано традиціями, й перерахувати неможливо. Ось деякі з них: а) при підвищенні у старшинську рангу напиватися та бешкетувати протягом 3-х діб; б) давати менше рубля «на чай» непристойно; в) сидіти в театрі далі першого ряду непристойно; г) залізницею та пароплавом їздити тільки першою класом; д) в театрі бути обов'язково тільки в мундурі; е) для «шику» треба їхати на найпоганішому візнику; ж) при прибутті до полку купити власне срібло (для столу), що при переводі чи виході старшини залишається у старшинськнм зібранні; з) щоб перейти з одної військової частини до другої, треба приїхати в цю другу частину й персонально представитись усім старшинам цієї частини, після чого вони на загальних зборах вирішують, чи прийняти цього старшину, чи відмовити йому в його клопотанні... й т. д.

Наколи зазначити, що цих дурниць додержувались військові більш непорушено, ніж статутів та законів, то стає дуже шкода тих зусиль, яких марно витрачувано на додержання цих, часто безглузких, традицій. Булоб дуже бажано, щоб начальники майбутньої української армії, й то передусім з початку її існування, не забули про виховальну роллю традицій і всіма силами стреміли до того, щоб не допускати закорінюватись безглуздим, або шкідливим традиціям, висміюючи їх при самій їх появі, та вживали усіх заходів для втілення до частини здорових традицій, корисних для неї, армії та батьківщини. Начальник мусить пам'ятати, що кинута розумна ідея, переведена декілька разів у життя стає вже традицією.

(Кінець слідує).

Офіційна частина.

Виховні методи Відділу О. У. Н.

1) Управа Відділу має два головні завдання: витворити моральну й організаційну єдність та вможливити кожному членові зокрема виявити свої індивідуальні особливості.

Підставою для першого є весь повинний обсяг діяльності організації, при чім Управі Відділу прислуговує правна повнота приказувати, зобов'язувати, переводити й упорядковувати; за докладне виконання постанов і завдань, що їх обіймає повинний обсяг, Управа Відділу вповні відповідає перед вищими органами О. У. Н. Підставою для другого завдання, що творить сутній зміст членської самовихови, є спільний чин усіх членів Відділу разом із Управою, при чім остання має переважно право адміністративно-технічної ініціативи. Загально, в обидвох випадках, Управа, зглядно голова Відділу, зосереджує в собі головні нерви праці: він доручає, узгоджує, управляє, наглядає і перевіряє цілу діяльність Відділу.

2) Управа Відділу розуміє свою провідницьку роллю не вузько статутарно, але так, що вона повинна реальними фактами дати своему членству наглядно перекональні докази свого провідницького хисту. Отже, пляновий розвиток організаційного життя передумовляє всебічне пізнання з боку Управи особистою складу Відділу на те, щоби своє правне становище, окреслене устроєм, не виконувати формально, але його фактично здобути, і, найважливіше — непохитно утвердити.

3) Управа Відділу, станувши на висоті свого завдання, вкладає у свою працю

над здійсненням завдань організації одночасно стремління виховного формування членів. Кладучи в основу своєї діяльності так доповнене розуміння її мети, Управа Відділу кермується засадою високого виховного значіння, всієї праці в організації: кожний момент виконаної праці має рівнобіжно супроводити відповідне виховне досягнення з боку членів. Бо без виховання морально сильних членів Організація Українських Націоналістів ніколи не зможе досягнути викону своїх політичних завдань.

4) Організаційне життя Відділу, нормоване розпорядками, дорученнями й указівками Управи, прибірає характер невпинного і плянового виховного процесу. Безпосереднім змістовим моментом згаданого життя є повинний обсяг, себто, всі обов'язки, постійні й поточні, що їх член виконує в силу призначення устроєм, правильниками або окремими постановами організації. Назверхня форма, що в її межах практично виступає відношення члена до організації — це *сходина Відділу*.

5) Сходини Відділу є періодичні, що-тижня. Їх програма поділяється на:

а) *інформаційний звіт голови*, який охоплює все те, що призначають до відомо членів: Провід О. У. Н., її поодинокі референтури, секретарі або провідники країв та самі Управи Відділів;

б) *відчитання секретарем Управи Відділу* окремих постанов, уміщених у обіжниках та призначених для членів як завдання до виконання;

в) *читання* (або словесний доклад про зміст) статей, переважно ідеологічно-програмового характеру, що появились у націоналістичних журналах, насамперед у головнім органі Проводу;

г) доклади, доповіді членів Відділу;

д) дискусії, внески, постанови.

6) Зміст матеріялів, згаданий під 5 а), б), мусить Управа докладно опанувати, заки їх виголосить членству, щоби могла подати вичерпиви пояснення на кожний запит, поставлений поодинокими членами, а щодо завдань членам (5 б), то Управа обов'язана подати відповідні вказівки, передбачити найдоцільніші способи та подбати про помічні засоби, щоб ось так полегчити членам процес виконання.

Читання оригіналу статті або скорочена передача її змісту (5 в) зв'язані з неменш пильною підготовкою, що зобов'язує не тільки Управу, але й усіх членів Відділу. Для того Управа попереджує їх про матеріяли, призначені до дискусійного обговорення підчас чергових сходин.

Самостійні доклади та доповіді членів Відділу (5 г) творять обсяг самовиховної праці; однак поруч природнього тут почину, необмеженого згори провідними органами організації, вони не вилучають, але, навпаки, вимагають їх плянної співпраці, та впорядковальної ролі.

7) Мета читання статей на ідеологічно-програмові та інші актуальні теми не має ні сухо інформаційного, ні чисто дискусійного характеру. Вона полягає в дотриманні неперервного тісного зв'язку поміж теоретичною сферою організації й її членами. Тільки на сходинах Відділу можлива безпосередня зустріч теоретичного вклада з гуртом живих людей; вислідом її має бути ствердження, в якій мірі дані погляди теорії знаходять своє виправдання в духовім становищі членів. Отже, йде тут не про суєстивний підбір членів, відповідно підібраними аргументами, але про цілком невимушений, свобідний одгук членів на поставлені проблеми, а власне на спосіб їх розв'язання. За такою методою обміну думок все можна буде утворити собі правдивий образ, наскільки саме дані погляди є також уже поглядами членів, і як саме треба поступати у противнім випадку.

Зрозуміло, що на увагу приходять тут передусім нові, проблематичні випадки, що вириваються у процесі розвитку організації, головню на ґрунті сучасного політичного положення. Щоб успішно опанувати так витворені складні явища національного життя, треба, щоб це робили не тільки одиниці, але ціла організація, свідомо й координовано. Роль провідних органів Відділу тут ніяк не менша, що до відповідальності за роллю Проводу. Який буде стан справи на *найнижчій шаблі організації*, таке відповідно буде й його значіння в *цілій праці верхівки*; Відділи повинні не лише виконувати, але виконувати *змістово, тривко*, щоб надати загальній діяльності організації вираз *життєвої сили*. Тому Управа, як усюди, так і тут, бореться проти поверховності і шабляновості та вкладає у свої завдання максимум зусиль, підходить до кожної справи підготована та стежить за її органічним процесом на терені свого Відділу і своєї спостереження зберігає на письмі для будучого досвіду.

8) *Самостійна праця кожного члена Відділу є обов'язок, що не припускає ніякого винятку*. Члени самі зголошують Управі Відділу тему своєї праці, після чого Управа

складає «паян самостійної праці членів Відділу», беручи за його підставу такі моменти:

а) розпорядки Референтур Проводу дотично самостійної праці членів, отже виготовані докладно програми питань, списки тем, матеріалів, пояснення й ін.;

б) потребу суцільності й системи пляну, т. зн. щоб усі заступлені в нім питання змістово вязались і виявляли пряме відношення до націоналізму в його різних площинах;

в) доцільність інших тем, що, хоч безпосередньо й не звязані з попередніми, а всеж мають велике посереднє значіння для членів.

З погляду тих вимог упорядковує Управа заяви членів, заступає відкинені теми визначенням нових і, після остаточного складення пляну, повідомляє кожного члена про рід його завдання. Від того, скільки та якого роду праці Управа встановлює чергу докладів і час їх тривання в межах приписаної програми сходить, а коли не сила вичерпати всього в повнім обсязі, доручає авторам менш актуальних праць передати їх зміст у коротко зясованій формі.

Всі праці повинні бути писані й Управа переходить їх в архіві Відділу разом із долученою короткою характеристикою дискусії над кожним докладом. Тим членам, що добровільно не зголосили своїх праць, Управа від себе визначає тему, кермуючись вимогами пляну.

У Відділах з великим числом членів Управи можуть покликати до життя окремі комісії та доручити їм технічне ведення справи.

9) Дискусія — це найголовніший момент активності членського загалу на сходинах; вона дає всім членам можливість виявити та боронити свою самостійність. Можливість та кінчиться з хвилиною, коли дискусія стає манією, — тоді вже це не самостійність, але патологічний симптом.

Дискусія — це боротьба інтелігенції, із котрих нарешті, найсильніша перемагає. З усім тим ціль її не побороти обовязково думку противника з цієї одиною причини, що вона не моя, а *чужа думка*. Є певні критерії евідентної рації, і коли на них не зважати, неминуче станеш на позицію безглуздої боротьби для самої тільки послідовності. Ось тут починається дискусія — манія.

Всі члени повинні дискутувати, й то з трьох причин:

а) здобувати *відвагу* прилюдно підносити свою думку й її боронити, бо це виробляє почуття самопевності, *що без неї неможливо зважитися на ніяку життєву боротьбу*;

б) засвоювати відповідні методи відношення до справ життя, *речевого* підходу, ясного викладу та подачі *нового* способу їх розв'язки, доцільнішого від уживаних, — *бо без тих прикмет неможливо стати переможцем*;

в) постійної перевірки сили своїх позицій на терені найрізноманітніших становищ, *щоби побачити їх прикмети і слабини й не відставати, — бо без критичного ставлення до власних досягнень та без їх удосконалювання неможливо своєї перемоги закріпити*.

Дискусія передумовляє кирму одної особи, яка її зрівноважує та спрямовує до успішної розв'язки. Технічний досвід, широке знання, гнучкість інтелекту, вміння вислову — це прикмети, потрібні предсідникові, щоби терен дискусій використати для виховних цілей.

Характеристику кожної дискусії та її висліди Управа вміщує у протоколі.

Найважливіші три засади у звязку з дискусією:

вчасний виступ, жвавість думки, економія слова.

10) Поруч особистого зусилля членів здобути собі форму свідомої членської карності, *конче* потрібна тут систематична співпраця Управи Відділу.

Передусім дає вона сама приклад: словність, одвертість, рішучість, речивість жвавість, почин, — проявлені Управою, ніколи не пропадуть намарно, без впливу на поведінку членів. Організаційне життя дає на кожному кроці Управі нагоду, вимогати того самого й од членів і, отже, зробити життя організації *процесом взаємного зобов'язання й виховання*. Остаточна ціль є та, щоби працю свою ні Управа, ні члени не виконували як тягар, що його накинута їм чужа воля, але свобідно, живо, без не-нависного примусу, без батога.

Управа мусить пам'ятати: член Відділу в цілому є предметом її уваги — від чисто духових прикмет до назверхнього вигляду і звичок. *За його розвиток в організації вона відповідає.*

Ідеологічна Референтура Проводу Українських Націоналістів.

Я. Д.

Большевицька „пятилетка“ в р. 1930.

Не зважаючи на те, що в 1928—29. р. совітській владі не вдалося перевести в життя свого господарського пляну, компартія намагається протягом 1929—30. навіть перевищити той темп розбудови народного господарства Союзу, який було намічено на підставі п'ятирічного пляну. Так протягом поточного року плянується піднести загальну продукцію народного господарства з 27,5 мільярдів карб. до 32 мільярдів або на 16%. Гуртова продукція промисловости має піднятися до 17 мільярдів, з того важка — до 7,65 мільярдів (45%), а легка — до 9,3 мільярдів (22%), себто, разом на 32% супроти минулого року. Минулого року на важку промисловість видано з державного бюджету 1 мільярд карбованців і на легку 0,6 мільярдів, а поточного року на важку мають витратити 2,5 мільярдів і на легку 0,9 мільярдів. Сільське господарство має піднятися лише на 11% (минулого року 8%); однак совітська влада переважно фінансує радгоспи та колгоспи, а своєю політикою визиску селян унеможливує справжню індустріалізацію сільського господарства, як також затримує машинізацію хліборобства, його належне поширення, зріст урожайности землі та різні інші форми поліпшення рілничої виробности.

Компартія нині вже одверто проголосила, що вона намагається цілком ліквідувати приватні селянські господарства, перетворити їх у колгоспи та радгоспи. З цією метою вживано найрізноманітніших заходів, щоб заможні та середняцькі господарства зпочатку знесилити, а згодом змусити їх примиритися з колективізацією хліборобства. Всякий спротив та спроби самоохорони селян, совітська влада карає надзвичайно жорстоко, щоб таким робом залякати противників соціалізації рілничої виробности. Тому селянство, рятуючись од насильства, грабунку та визиску почало, особливо останніми часами, переходити до колективної обробки землі. І справді, в совітському Союзі в 1928. р. засівна площа колгоспів становила 1,39 міль. га. землі з товаровою продукцією зерна коло 3,5 міль. сотн., в 1929. р. вже 4,26 міль. га., з товаровою продукцією 12 міль. сотн., а в 1930. р. плянується піднести засівну площу під колгоспами до 19—20 міль. га., з товаровою продукцією коло 49—50 міль. сотн. Таксамо засівна площа радгоспів становила в 1928. р. 1,4 міль. га., з товаровою продукцією до 8 міль. сотн., а в 1930. р. вона має збільшитися до 3,28 міль. га. із товаровою продукцією коло 18 міль. сотн. Себто, совітська влада сподівається, що протягом 1930. р. радгоспи та колгоспи дадуть 67—68 міль. сотн. товарового зерна або майже 50% товарової продукції всього сільського господарства (поза сільським обігом). Ба плянуючи протягом п'ятиліття взагалі усунути рілничу продукцію, вже протягом 1930. р. в 80 районах совітського Союзу має бути запроваджена суцільна колективізація (на Україні у двох округах, а саме в Сумській та Черкаській, а крім того, округи Херсонська, Миколаївська, Одеська та Криворізьська будуть колективізовані на 50—70%).

На совітській Україні засівна площа колгоспів в 1928. р. становила коло 1 міль. га., в 1929. р. понад 3 міль. га. а протягом 1930. р. має поширитися до 6 міль. га. У цей спосіб коло 1 міль. радянських селянських господарств (20%) совітської України змушені принаймні формально перетворитися у колгоспи. Характеристично, що на Україні та на Північній Кавказі колективізація переводиться «ударним» способом, бо саме на цих теренах відчувається найбільший спротив із боку селянства. Отже, в першу чергу компартія намагається зламати опір та прибрати до рук українських хліборобів. Поляється це також тим фактом, що совітська Україна та Північний Кавказ дають майже 50% товарової продукції збіжжя. Не слід, однак, забувати, що ця колективізація має покищо досить примітивний характер, а саме — селяни обдільються переважно у т. зв. «товариства спільної обробки землі», тоді як хліборобських комун та артілів, себто, вищих форм колгоспів, дуже мало. Наприклад, у 1929. р. на Україні їх було всього коло 4 тис. (500 комун і 3,5 тис. артілів), тоді як усіх колгоспів було коло 20 тисяч. Тай не дивно, бо без тракторів та хліборобських машин дуже важко утворити справжні колгоспи, а крім того, і в совітському Союзі, і на Україні, коло 40% селянських господарств узагалі не мають власного реманенту. Утворенням товариств для спільної обробки землі уможливується неможливим селянам обробляти свою землю. Компартія намагається при допомозі колективізації ліквідувати оренду землі та вживання найманої праці, бо неможливі селяне досить таки часто здавали власну землю в оренду середнякам та заможним хліборобам; та найважливіше для совітської влади сподівання, що через колгоспи легше буде переводити хлібну кампанію

шляхом контракції врожаю. Пролетарська диктатура має надію втягнути до колективізації також міцні середняцькі та заможні господарства, бо колгоспи користають із права примусово відібрати від тих селян, які не вступають до колгоспів, частину «зайвого» реманенту, а далі совітська влада виділює під колгоспи кращу землю, дає їм кредити та робить різні податкові полегші, тощо.

Чи матиме ця примусова колективізація успіх, залежить від багатьох та різних обставин; напр., нині значний відсоток селян почали зменшувати — кількість худоби, щоб вона не дісталася до колгоспів. Себто, на ґрунті колективізації скотарство безперечно буде занепадати. Далі, совітські фінанси мусять зазнати значних витрат, бо з колгоспів буде досить тяжко стягати ті високі податки, що їх більшовицька влада силоміць здирала з середняків та заможних селян, як що ці останні теж масово підуть до колгоспів. Рівнож не треба забувати, що в цілому совітському Союзі нараховується всього до 50 тис. тракторів, із чого на Україні 11 тисяч (із них 6 тис. вимагають капітального ремонту, а 3 тисячі частичного). Себто, надія компартії поширити навесні 1930. р. засівну площу на 11% (під пшеницею на 20%, під кукурудзою на 15%, бавовною на 40%, цукром на 35%, під льоном на 13,5%, під городиною на 20% і під олійними ростинами на 15%), а рівно — запровадити контракцію рогатої худоби на 30% і свиней на 60% (переважно в колгоспах), та піднести протягом року врожайність землі на 8% таксамо не здійсниться, як це було вже й у минулому році. Адже засівна площа в 1929. р. поширилась лише на 4,4% проти 7% за пляном, продукція зерна зросла на 4,9% проти 10,7% за пляном, а продукція цукру навіть зменшилась супроти 1928. р. Таксамо кількість рогатої худоби не збільшилась як передбачав це плян, а зменшилась на 2,4%, рівнож і кількість свиней не збільшилась, а зменшилась на 8%. У зв'язку з цим нині м'ясна криза набрала давно вже небувалих розмірів; знову совітська влада силоміць одбирає в селян свиней та худобу за дуже низьку ціну, що звичайно приведе до ще більшого занепаду скотарства. Не треба також забувати, що протягом минулого року господарство України та Північного Кавказу зменшилось також наслідком неврожаю в 1928. р., а нині воно зменшується на Надволяжжі та Сибіру, бо в 1929. р. саме на цих теренах випав черговий неврожай. Правда протягом 1929. р. компартія шляхом нечуваних насильств спромоглася стягнути з селян аж на 3 міль. тон більше збіжжя, як у попереднім році, користаючи з того, що зернова продукція минулого року, завдяки кращому врожаю, піднеслась на 27—30% (на Україні навіть на 40%). Тому саме совітська влада почала нині знову вивозити збіжжя за кордон (правда в незначній кількості). Проте вона вивозить також яйця, масло та цукор, а тимчасом по містах та промислових центрах Союзу не вистачає цих продуктів і хліба для задоволення потреб робітництва та міського населення навіть у тих розмірах, які встановлені набірними книжками. Себто, населення не доідає а компартія вивозить різні харчові продукти за кордон, щоб здобути собі доконче потрібну валюту.

І саме тому, що минулого року не вдалося виконати наміченого господарського пляну, компартія й намагається протягом 1930. р. перевищити ті завдання, які вона поставила собі на цей рік на підставі п'ятирічного пляну. Так минулого року добування вугля спало на 5,8%, нафти на 1,1%, продукція чавуну та криці на 4,2%, а текстильне виробництво на 2,7% проти пляну. Отже протягом 1929—30. р. плянується піднести добування вугля на 26% (проти 15% за п'ятирічним пляном), нафти — на 18% (проти 15%) і чавуну та криці — на 24% (18%). Крім того, машино-будівельна промисловість має зрости на 39% (проти 28), електротехнічна — на 61% (30%), будівельна — на 56%, потужність електростанцій — на 22%, а навантаження залізниць — на 20%. З цією метою капіталовклад у народне господарство в 1929—30. р. має досягнути 13 мільярдів карб. (8,5 мільярдів карб. в 1928—29.). У зв'язку з цим основні фонди народного господарства Союзу мають збільшитись на 14,4%, а саме з 74,5 мільярдів карб. у 1928—29. р. зростуть до 85,2 мільярдів карб. у 1929—30. р., тоді як народній прибуток плянується піднести навіть на 20%.

Характерно, що капіталовклад на совітській Україні й цього року не відповідають відсотковій населення та питомій вазі української промисловости в Союзі. Так із усіх 13 мільярдів на Україну має припасти лише 2,2 мільярди або одна шоста частина замість одної п'ятої. З них на фінансування промисловости плянується витратити 800 міль. карб., на сільське господарство 605 міль. карб., на транспорт 310 міль. карб., а решту на різне будівництво, тощо. В наслідок цих капіталовкладів гуртова продукція української промисловости має підвестись до 4,4 мільярдів карб. (21% супроти минулого року). Так добування вугля має підвестись на 26%, добування залізної руди — на 36%, виробництво сільсько-господарських машин — на 76%, загальне

машинобудівництво — на 45%, металопромисловість — на 35% і виробництво цементу — на 52%. Зате сільсько-господарська продукція має зрости всього на 10%. До речі, засівну площу проєктується збільшити з 24,8 міль. га. до 27,3 міль. га. (10%), а врожайність із гектару на 9%. У зв'язку з цим народній прибуток України має досягнути майже 7 мільярдів карб., а річне нагромадження капіталу — 1,4 мільярдів карб. Таксамо має чимало зрости й бюджет совітської України, а саме на 27%. Проте бюджети інших республік мають зрости ще більше, а саме — на 35%, а бюджет Союзу навіть на 45% (до 11,3 мільярдів карб. у 1928—29. р.). Москва зменшила український бюджет до 520 міль. карб. замість 650 міль. карб. Вона зменшила також фінансування української промисловости з союзного бюджету; так на Дніпрельстан замість 50 міль. карб. асигновано лише 25 міль. карб., що звичайно спричиниться до затримки в будівництві дніпровської гідро-станції; так само зменшено видатки на будівництво інших українських електростанцій. Отже не диво, що Штерівка, Есхар та Київська станції будують уже 5—6 років, тоді як їх можна було б збудувати й за 2—3 роки, якби Москва своєчасно фінансувала це електробудівництво. Тому саме й реконструкція різних українських заводів (машинобудівельних, металургійних) все затримується, бо Москва не дає належних ресурсів на їх поширення та переустаткування. Цікаво відмітити, що на душу населення України припадає всього 17 карб. видатків із місцевого бюджету, на душу населення Росії — 20 карб., Білорусі — 28 карб., Закавказької Федерації — 30 карб., Узбекистану — 31 карб. і Туркменістану — 48 карб.

Слід ще відмітити, що на підставі програми на 1930. р. плянується піднести видаєність праці аж на 25%, собівартість продукції знизити на 11%, вартість промислового будівництва знизити на 14%, а вартість будівництва електростанцій та транспорту знизити на 8%; разом із тим передбачається підвищити реальну заробітну платню на 13%, зменшити безробіття на 10% і збільшити число робітників та службовців з 12,2 міль. душ до 13,3 міль. (на Україні з 2,3 міль. до 2,5 міль.). Можна з певністю сказати, що й ці всі пляни, не зважаючи на запровадження безперервного тижня праці, та на т. зв. ударні бригади й інші способи примусу з метою максимального визиску робітництва, службовців і селян, таксамо не вдасться перевести в життя, як це сталося вже в минулому році. Адже протягом 1928. р. заробітна плата фактично збільшилась лиш на 2—3%, а кількість безробітних не зменшилась, а зросла з 1,350 міль. душ (1. січня 1928. р.) на 1,62 міль. (1. січня 1929. р.). Нині число безробітних піднеслося навіть до 1,8 міль. душ (1. січня 1930. р.). Компартія вважає, що колективізація хліборобства затримає рух зайвого робітного населення з сіл до міста. На ділі навпаки, вона лише значно збільшує цей тяг селян до міст та промислових центрів. Що весь цей господарський плян не дасться виконати, видно також із того, що першого кварталу 1929. р. (жовтень—грудень) Донбас не довиконав своєї програми на 0,5 міль. тон вугля (протягом поточного року має дати 40 міль. тон), що і трест Південсталь дав на 56 міль. тон чавуну і на 26 міль. тон криці менше проти пляну, що Південнорудний трест дав лише 93% залізної руди, а українські машинобудівельні заводи виконали своє завдання лише на 80—85%. Таксамо українські селяне в осені 1929. р. поширили засівну площу під озиминою аж на оден міль. гектарів менше, ніж передбачає це вироблений плян, себто є всі дані твердити, що другий рік п'ятилітнього пляну закінчиться ще більшою невдачею, як перший.

Р. Ё.

На польські теми.

Для зрозуміння теперішнього внутріполітичного положення в Польщі, слід раз на завжди позбутися звички порівнювати польську криптодиктатуру з нинішньою диктатурою італійською, слід, отже, закинути паралелі поміж Пілсудским і Мусоліні. Був час, коли Мусоліні, для підкреслення своєї диктатури як джерела влади, навмисно зберігав у своїх руках формально щось із вісім міністерств, дарма що на ділі не міг вести сам одночасно агенди всіх отих різнородних ресортів. У Польщі навпаки: голос Пілсудского *може* заважити на всіх справах, він може без ніяких формальних справ устривати в усі ділянки державного життя, — однак цього не робить. Легенда робить його творцем усього добра і зла, що діється в Польщі. Господь відає, чи тії, які легенду дбайливо підтримують і малюють Пілсудского всевидущим і всеобіймаючим, роблять йому прислугу. Чим він фактично постійно займається і чим послідовно кермує, про це довідаються, мабуть, лише ті, що його переживуть: його праця в словита

тайною (конспіраторська звичка чи створювання атмосфери чару, потрібного для легенди?) і лише час до часу його власні промови чи статті відслонюють трохи запону з тієї тайни. Але з розвитку подій, з низки конкретних важливих випадків видно, що Пілсудскі займається дуже маленькою дрібною тих справ, що їх підсуває йому — вулична польська (й непольська — у великій мірі закордонна) опінія. Не диво: бож *криптодиктатура* — це найбільш придатна система правління для повстання кліки й клік, які ростуть, множаться, жеруть оден одного, взаємно себе провокують, але під фірмою диктатора, захоплюють у свої руки львину частину правління і з рук отих — мимо всіх трансфігурацій і пермутацій — її не випускають. Правда голос диктатора може маневри клік перепинити й їхні наміри перекинути коміть головою, але також диктатор — й сам того не помічуючи — може тягнутися позаду подій, підштовхуваних туди й сюди клікою.

Трудно сказати, як сильно заважив голос маршала на різкому звороті, що послідував саме перед польськими різдвяними святами в боротьбі поміж урядом і соймом, тій боротьбі, яка, здавалося, ось-ось довела вже державу до самих воріт громадянської війни. Факт, що група людей, — звана в Польщі «групою полковників», — що кермувала радою міністрів і використовувала виразно цей апарат влади для підготовки нового державного замаху в напрямку якогось неозначеного псевдофашистського автократизму, ця група раптом утратила головні міністерські портфелі, й була відсунена від керми тактикою на парламентарній арені. Кажуть, що Пілсудскі віддає розв'язання урядової кризи в руки президента Мосціцького й до цієї справи, аж до її поладження, активно не втручався. Кажуть, що прийняття димісії Світалського й доручення місії утворення нового кабінету Бартлеві переперли «господарські сфери», до розпуки доведені маревом нових політичних потрясень, генеральних страйків, виходом на вулиці війська й т. д. — це все при нинішній господарській кризі. Кажуть нарешті, що це сам Пілсудскі зрікся «полковників» лютий на висліди їхнього 8-ми місячного правління. Факт, що Польща дістала уряд, з якого знято 4 «червоні плахти», що дратували соймову опозицію: Світалського (прем'єр), Складковського (внутрішні справи), Царя (судівництво) й Моравчевського (публ. роботи); новий уряд, який заініціював «згідливу співпрацю» з соймом. Славетна польська «дваторовосьць» у політиці (простіше кажучи: брак відваги ясного ставлення справи, закоханість у політичних суперечностях і парадоксах), гейби для традиції, залишилася надалі — у виді трьох давніх полковників у новому кабінеті: Пристора (праця), Матушевського (фінанси) й Бернера (почта). Але це залишена, як каже польська партійна преса, «фірточка» для можливого повороту «полковницького проводу», це лише «видимий знак» існуючого таки «полковницького табору». Тимчасом іде «співпраця» дотеперішних смертельних ворогів: уряду й сойму. Потроху зникають найбільш ненависні для опозиції адміністративні фігури; це діється помалу, для більшого ефекту, для довшого втримання опозиції у трансі захоплення своїм тріумфом. І помалу йдуть закулісові розмови про зміну конституції: спершу — визначення з центролівими партіями тих точок, які найлегше змінити, потім — намацування ґрунту, в яких саме точках можна найти підтримку правниці з частинною голосів центра, нарешті явна дискусія в конституційній комісії, ведена — очевидно — джентельменським тоном. Джентельменський тон панує кінець-кінцем у всіх комісіях, головню — в бюджетовій. Очевидно, ця ідилія ще не досконала. І уряд, і сойм у теперішній кадрилі тупцюють не знаючи, коли й як вона може скінчитися. Сойм — усе є той самий чудернацький розкавалкований сойм. Довколаж уряду ведеться танок клік, і одні його шарпають, другі ніби підтримують, а всі до купи боряться за владу.

Які перспективи такої нової внутрішньо-політичної конфігурації? Передусім ухвалення соймом бюджету на 1930—31. рік, — це ясно. По ухвалі бюджету вирине на чергу дия питання: чи уряд схоче зберігти післятравневу традицію — дозволити на вегетацію сойму лише підчас конституційно вимаганої бюджетової сесії — і знова сесію закривати (аж до осені), чи захоче використати атмосферу «співпраці» для переформування зміни конституції і розпочне конституційну сесію? З цим питанням вяжеться принципове: чи нинішня «співпраця» — це тимчасова тактика лише задля безболісного отримання бюджету, отже чи це — епізод, чи може і справді поворот до стабілізації конституційних умов, отже, початок ліквідації криптодиктатури. Очевидно, що відповідь на ці питання може дати лише час.

Отже в загальних рисах політична сторінка нинішнього внутрішнього положення Польщі. Здається, що господарська частина є неменш яскрава. Будь що будь, для населення держави — вона найболючіша. Ось в однім із варшавських щоденників по-

явився короткий та прозорий білянс польського господарського життя за минулий рік 1929, де годі добачувати — з огляду на його походження — якусь тенденційність.

«Ситуація на польському грошовому ринку виглядала в минулому році дуже некорисно тому, що цей рік стояв під знаком дошкульної готівкової тісноти, спричиненої кризою в будівництві, промислі й торгівлі, величезною векселевою інфляцією та значним послабленням виплатності, позначки чого в великому числі векселевих протестів і в хвилі банкрутств.

«Важкий господарський стан держави відбився передусім у протестах векселів, що досягли за 11 місяців 5.016.079 штук на суму 1.124.284.000 зол. В одній Лодзі за минулий рік спротестовано 533.118 векселів на суму 113.603.592 зол. Відсоток спротестованих векселів у державному Банку Польському виявляв останніми місяцями мин. року постійний зріст; і так у жовтні виказував 4,71%, у листопаді 5%, у грудні 5,44%. Статистика банкрутств не оголошено ще за цілий рік, лише за перших 3 квартали, що дали 290 банкрутств, з чого 161 припало на центральні воевідства, 77 — на воевідство познанське й поморське, 11 — на шлеське й 41 — південні воевідства (Галичина). Тому, що саме хвиля банкрутств залила Польщу найбільше за останніх 3 місяці, ця статистика далеко неповна. Головна причина кризи на грошовому ринку — катастрофальний стан хліборобства, спричинений, з одного боку, статистичною державною політикою збіжних резерв, з другого — некорисною кон'юктурою на світових збіжних ринках. Під упливом упадку цін на збіжжя на кількадесять відсотків і неможливості його збуту, на селі що-раз яскравіше позначається брак готівки, й шалено зростає потреба кредитів, що його годі задовольнити. Одночасно, що-раз слабшою ставала покупна сила хліборобського населення, а це своїм наслідком викликало раптовне зменшення товарного обороту у промислі й торгівлі.

«Найбільш потерпіли промисли текстильний, тарбарський і металевий, що змушені були наслідком мінімального збуту значно зредувати працю. Труднощі збуту для краму, головню в мануфактурі, викликали аномальні відносини у продажі, які помітні в накидуванні краму консументам без достаточної заруки, що належність буде повернена, у прийманні векселів без покриття на 8, а то й 10 місяців, і в уділюванні сkonto при готівковій заплаті до 25% ціни краму. У зв'язку з незначними оборотами в торгівлі заланував звичай продажі на сплати, що наслідком своїм принесло купцям дотепер уже величезні втрати.

«Одно з найважливіших причин готівкової тісноти — це недостаточний грошовий обіг, що прикінці мин. року, беручи під увагу банкноти, скарбові білети, срібло і більон, виніс 53 зол. на голову громадянина Польщі, тоді як у Франції виносить 487 зол., в Англії 364 зол., в Німеччині 220 зол., а навіть у малих державах був куди вищий, ніж у Польщі. Грошовий ринок, за браком готівки, був змушений оперувати векселями, а це довело до такої інфляції, що сьогодні при обігу банкових білетів на суму 1.215.101.890 зол. — обіг векселів є понад 4 мільярди зол.

«Кредитова політика банків була в мин. році спершу досить ліберальна, однак у зв'язку з погіршенням виплатності і зменшенням банкових вкладів, банки стали обережніші, щораз більше обмежували кредит, а то й зовсім припиняли. Банк Польський побільшив у мин. році редисkonto з 640,7 на 704,2 міль. зол., а державні банки готівкові кредити з 937 міль. на 1.060 міль. зол. Однак усе це було краплиною в морі супроти величезного грошового голоду. Наслідком того господарські кола мусіли шукати кредиту приватного, що було зв'язане з великими труднощами. Дисконттову стопу Банку Польського, що від 15. жовтня 1927. р. вносила 8%, підвищено 19. квітня 1929. р. до 9%, а заставну стопу з 9 на 10%. Підвищення процентової стопи мало на меті запобігти відпливові чужих капіталів за-кордон. 15. листопада обнижено дисконттову стопу на 8½% і заставну на 9½% у зв'язку з редукцією відсоткової стопи в інших емісійних банках. Дисконттова стопа в акційних банках виносила до 23. квітня 12%, від 24. квітня 13%, на приватному ринку на добрі купецькі векселі 1½ до 2% місячно, звичайно — 2½ до 3½% місячно. На хліборобські векселі треба було оплачувати навіть 5% місячно. Ця величезна диспропорція поміж дисконттовою стопою Банку Польського, акційних банків та приватною стопою доводила всяку господарську калькуляцію до абсурду й була теж одною з причин кризи.

«Отже, 1929. р. під господарським оглядом був для Польщі дуже й дуже некорисний, і треба величезного зусилля, щоби побороти наслідки кризи, що їх залишив у спадщині минулий рік». — Здається — картина доволі ясна?! —

Ще одну подію варто зазначити. Керманичем польської національної політики став Гендрік Юзефскі, колишній голова «Нев'яків» (Польська Організація Войскова) за часів Центральної Ради в Києві, далі — після варшавського договору з 1920. р. —

товариш міністра земельних справ в уряді УНР. Виходить — «український державницький патріот» (за номенклатурою гетьманців) став польським міністром — і то міністром внутрішніх справ?! Безпосередньо перед своїм іменуванням міністром, Юзефскі був воєводою на Волині і там дав себе вже цілком добре розпізнати, як «приятель» українського народу; ось голі факти: видавання величезних сум на «Українську Ниву», що її комплект буде колись книгою ганьби Української Нації; протегування кліки — Пилипчук-Певний; політика штучного творення різних установ під українською фірмою, як тарана для розбиття вже існуючих справді українських установ, щоби тим робом доводити до повної пустки в українським житті; зачинювання «Просвіт» під захидом чи то «большевизму», чи дрібних формалістичних приклучок; форсування т. зв. регіоналізму, як засобу польонізації — шляхом майоризування українців у «спільних» організаціях»; боротьба проти впливів львівських культурних і господарських централ; апотеозування тактики «розділюй і пануй» — і т. д., і т. д. Це все — з недавнього минулого нинішнього міністра внутрішніх справ Польщі, давнього віце-міністра України. Яку він буде провадити національну політику, як міністр, цього годі передбачати, не бачучи ще діл. А слова вже впали: в бюджетовій комісії. З тих слів нового кирманича польської політики щодо українців, мабуть, найсуттєвіші доторкалися саме тієї тактики розділювання українців на більш і менш «львоальних» — волиняків і галичан, яких, мовляв, слід якнайдалі оден од одного тримати.

У звязку з вищенаведеним прем'єр обіцяв «опіку держави» лише «львоальним» громадянам; а заразом у конституційній соймовій комісії заступники польського народу впевняли заступників українського, що в інтересі українського народу лежить «сильна влада» в Польщі, що не перешкаджало в іншій соймовій комісії всіма польськими голосами відкинути внесок на призначення на сміх малої суми в 1 міль. зл. на український університет; та ще віце-міністр судівництва вчисто заявив, що в Польщі нема політичних вязнів (!), а лише державні злочинці.

У відповідь на це все з боку українських послів збільшилися — промови. Було вже цих промов за останні часи досить, коли не за богато і в комісіях, і на пленумі, — і про православну церкву, і про селянські злидні, про українських інвалідів, і про придушене шкільництво, і про спутане самоврядування, і про поведження з жовнірами-українцями в польській армії, — всі ці слова гарненько входять (якщо їх слухають) до одного вуха польських слухачів, а другим таксамо гарненько виходять; хиба, що українські газети, коли їх не сконфісують напишуть зміст тих промов — і на тім кінець їхньої ролі. Так і напрошується запит: що за ціль переслідують у тих промовах українські соймові репрезентанти та чи вони (промови й послі) взагалі якусь визначену ціль мають?

Львів, 20. січня 1930.

В. Органський.

Плян Юнга.

Плян Юнга... Одна із найвизначніших спроб «замирити» та «справедливо» поладити наслідки війни!... Нещодавно відбулася друга конференція в Гаазі, що на її постановках має, як сподіваються переможці, базуватися світова рівновага, забезпечена на довгі літа від нових порушень.

Які передумови сприяли поставленню пляну Юнга на порядок політичного дня? Як відомо, під час переговорів у Версалі, початкові репараційні претензії Антанті до Німеччини були дуже великі. Але дійсний стан останньої, виснаженої війною, та її фактична спроможність платити, вже дуже швидко знизили високі домагання Антанті. Конференція в Лондоні встановила репараційну суму на 132 мільярдів золотих марок, із додатком відповідного відсотку від німецького експортного обороту. Однак і цієї суми в визначених річних сплатках (кожого 9 мільярдів зол. мар.) Німеччина не могла була платити. Загальна руйнація по війні її народного господарства, катастрофальна інфляція валюти, впливаючі з цього загального неупорядкованого стану внутрішньо-політичні заворушення — все це змусило Антанту змінити своє дотеперішнє становище до Німеччини. Ставало ясним, що наколи остання не дістане негайної допомоги, то переможці втратять у ній джерело репараційних сплат. Ця допо-

мога прийшла в вигляді широкого припливу закордонних капіталів — американських позичок.

Американський капітал швидко виказав свій цілющий вплив на народне господарство Німеччини. Він не лише дав можливість періодично сплачувати репараційні рати, але і спричинився до буйного розвитку німецького господарства. Благобут Німеччини що-раз збільшувався, відроджувалася й поширювалася промисловість, стабілізувалася валюта, скріплювався торговельний апарат. Доказом цього благобуту Німеччини може служити й цей факт, що без огляду на виплату репараційних рат, пасива її торговельного білансу з 1924. року не збільшилася. Під цей період ступневого відродження господарства Німеччини годі було й думати прийняти такий репараційний плян, який би установлював норми і способи погашення репарацій на далеке майбутнє. Принятий плян Доза був лише тимчасовим способом поладження цієї проблеми. Не встановлюючи дефінітивної суми репарацій, плян Доза поставив межу платничої здатності Німеччини. Виплати малося переводити закордонними переказами, одначе так, щоб вони не мали негативних валютно-господарських наслідків для Німеччини. Найвищий розмір ефективних виплат був обмежений на 5 мільярдів зол. мар., дальшія виплати в формі доставки товарів та девіз, що перевищували цю суму, вміщував репараційний агент у грошових операціях державного банку. Ці умови виплати рат у пляні Доза відомі під назвою «оборони трансфер». За пляном, розмір річної рати вносили 2.500 міль. зол. мар. Стежити за репараційними виплатами належало спеціальній комісії, на чолі з репараційним агентом.

З бігом часу плян Доза що-раз більше виказував свою непридатність для остаточного поладження репараційного питання. Не кажучи вже про високі річні рати та невиявленість загальної суми репарацій — що дуже хвилювало німецькі урядові та суспільні кола — до непридатності пляну Доза привели зміни економічно-кон'юнктуального та політичного порядку. У звязку з погіршенням положення на капіталовім та грошовім ринках, дальший приплив закордонних позичок до Німеччини зустрічав що-раз більші утруднення. Одночасно й у самій Німеччині стало помітно погіршення кон'юнктури — зменшення поємності національного ринку, що поволі привело депресію значної частини промисловости.

Все це викликало ускладнення в виплаті чергових репараційних рат і поставило Німеччину перед доконечністю досягнути активного торговельного білансу. І справді, поволі пасивний біланс Німеччини почав зменшуватися завдяки зісиланому експортові. Нова експортна політика Німеччини не могла не стурбувати Антанті. В проблемі репарацій створювалося зачароване коло... Удільнування Німеччині закордонних позичок, шоправда, облекшувало стягнення з неї репараційних рат, бо стабілізувало господарський стан Німеччини; але одночасно через побільшення грошових засобів давало можливости для поширення її національної промисловости, яка тоді незабаром могла виступити могутнім конкурентом на світовому ринкові. З другого боку — припинення позичок приводило до того, що Німеччина, зобов'язана виплачувати свої репараційні залежності, й потогів мусіла дбати про активізацію своєї експортної політики, зноваж таки утворюючи конкуренцію на ринку.

Подвійність завдання — гарантованого стягнення з Німеччини репарацій та недопущення її до небезпечної конкуренції на світовім ринку — змушувала переможців до винайдення та прийняття нових рішень. Плян Доза не міг поладити ускладнення й суперечности. Це має зробити інший рецепт. А саме — плян Юнга.

Відмінно до пляну Доза, що мав на меті лише тимчасове впорядкування репараційних сплат, плян Юнга має остаточно ліквідувати репараційну проблему на основі існуючої політичної рівноваги й упорядкованих повоевних господарських та валютних відносин. Він остаточно визначає загальну суму репарацій в розмірі 36 мільярдів зол. мар. Вказана сума має виплачуватися протягом 58 років. Річні рати погашення репарацій встановлено на 2.050 міль. зол. мар. Сплату рат побудовано, щодо розміру, за схемою зростливої та спадливої кривої, з таким розрахунком, що протягом перших дев'яти років суми річних рат будуть менші від установленної пересічної (2.050 міль. зол. мар.) і досягнуть її на десятому році. Після цього рати збільшуються від пересічної в відповідній пропорції протягом дальших 25 років. З 1965. р. суми річних рат зменшуються аж до кінця ліквідації репарацій (в 1988. р.).

Встановлені пляном Доза так зв. «індекси добробуту» (в залежності від яких збільшувалися сплати Німеччини) касується, як рівнож зноситься економічну контролю. Ввесь розмір належної до виплати репараційної суми поділено на дві частини. Одна з них має так зв. «безумовний» характер, себто, не підлягає щодо виплати ніяким відроченням, і вносити її треба щомісячними частками. Ця не охоронена частина репа-

рація комерціалізується емісією спеціальних облігацій Банку Міжнар. Сплат. У тій цілі насамперед наступить емісія німецьких облігацій на суму 300 міль дол., з чого 200 м. дол. поступає в розпорядження союзників, а 100 міль дол. — Німеччини. Отже, комерціалізацією «безумовної» частини німецьких репарацій досягається — з одного боку — сплати репараційного боргу, а з другого — постачається Німеччину зовнішними позичками, що їх вмішуватимуть по різних галузях її господарства.

Комерціалізація репарацій має, як гадають союзники, і свої плюси психологічного порядку. До часу прийняття плану Юнга репараційні виплати мали для Німеччини незамаскований характер контрибуцій, що впливали з військової поразки. Комерціалізація репарацій, на думку переможців надасть репараціям в очах світової, а передусім німецької opinio характеру й форм звичайних грошево-комерційних трансакцій.

Сплату девізами другої частини репарацій можна відкладати на відповідний речинець шляхом мораторії, що замінює дозвіську «оборону трансфер». Мораторію можна встановлювати в випадках дійсної потреби (як наприклад — господарські кризи) коли трансферовання девіз моглоб викликати ускладнення в господарському житті Німеччини. Заяву про мораторію Німеччина зобов'язана подавати за 90 днів наперед, після чого мораторія може бути дозволена на протяз не більше двох років. Затримані під час мораторії виплати автоматично виплачуються додатковими щомісячними внесками.

На випадок припинення виплат з боку Німеччини, окрема комісія при Банкові Міжн. Сплат має вяснити причини цього припинення. На підставі її висновків держави можуть удаватися до Міжнародного Трибуналу в Гаазі, і наколи останній сконстатує злу волю Німеччини в припиненні виплат, то держави одержують у відношенні до неї «волю чинів».

Найбільш цікавим і центральним місцем у плані Юнга — утворення Банку Міжн. Сплат, який стає в положення верх-банку, що впорядковує всі процеси міжнародних економічних зносин. Банк переводить операції щодо одержання й розподілу репарацій та комерціалізації їх «безумовної» частини. Його капітал складається з внесків центральних банків держав, які мають у нім право голосу. Згідно з ідеєю Юнга, Банк має бути ніби міжнародньою розрахунковою палатою, повинен стабілізувати вексельний курс та утримувати міжнародній кредит. Він вестиме інвестування репараційних сплат та фінансування окремих країн, їх промисловости й торгівлі. Отже Банк Міжн. Сплат стає осередком світових економічних зв'язків та державних центральних банків. Банк перебуватиме в Швейцарії й, як інституція міжнароднього характеру, буде звільнений од якихбудь оподатковань. Ось такий, коротко, зміст плану Юнга в тім вигляді, як його прийняла друга Женевська конференція.

Загалом беручи, прийняття плану Юнга означає полегшення для Німеччини в порівнянні з виплатами за планом Доза. Це полегшення виявляється в зменшенні репараційних рат та їх комерціалізації, що дасть можливість використовувати частину репарацій для господарських потреб переможених. Не абияке значіння має і право мораторії, що до деякої міри забезпечить фінансову господарку дебіторів від порушень, викликаних репараційними тягарями. Корисним є і прийнятий модус внесення річних сплат, менших протязом перших десяти років од установленної пересічної норми. Цей модус допоможе переможеним легше вивязуватися зі своїх зобов'язань в перших, найбільш критичних роках їхньої економічної стабілізації. Визначення загальної суми репарацій має також чимале значіння. Знесення економічної контролю розв'язує руки в напрямках внутрішньо-економічної діяльності. Нарешті, ратифікація плану Юнга дає Німеччині конкретні досягнення державно-політичного порядку, в вигляді звільнення від союзних військ окупованих зон.

Прийняття цього плану ніби касує стан попереднього політичного напруження та поділу світу на переможців і переможених... Німеччина, а з нею й інші країни, що програли війну, знову входять в «родину народів» як її «повноправні й рішачі» члени. Здавалосяб — автори плану Юнга і справді мали при його зложенні єдину мету — створити стан сталого миру й ліквідувати наслідки війни в загальних інтересах переможців і переможених. Справді, чи наведені полегші не доказують річевости тих оптимістичних тверджень, що «світ стабілізується», що на місце попередніх зброєнь, тайних імперіалістичних зазіхань, стремління до взаємного визиску — приходить пора згоди народів, ясности в їх взаєминах, пора означености їх стремління і політики «одчинених дверей»?

На бенкетах під час Гаагської конференції, що приймала план Юнга, сказано багато «гарних» слів і зроблено чимало широких «шляхотних» жестів... Переможці не

були скупі на запевнення, що вони трактують переможених «як рівних», од яких «у значній мірі залежить проблема миру».

А в дійсности план Юнга — це спроба переможців укласти в відповідні рямці існуючі економічно-політичні розбіжности, що раз-у-раз з більшою силою хитають верзальську рівновагу. Проблема опановання ринків, стремління до експансії та закріпленого панування, що їх недвозначно виказують потуги сучасности, і під цю пору є незмінна; вона рішає й визначає дальший хід історичних подій. Недавні участники перемоги, що зпочатку мали перед собою спільний фронт, тепер уже втратили спільність політичного напрямку та цілей. В їх взаєминах між собою що-раз виразніше починають виявлятися відосередні сили. При такому стані продовження попередньої відвертої репресивно-експлоатаційної політики супроти переможених навряд чи можна виправдати...

Дійсність довела, що живі організми розбитих держав занадто сильні, щоб можна було сподіватися на вихід їх до політичного тиражу. Спеціальну увагу союзників викликає Німеччина. Як не тяжкі були для неї умови миру, як не сильні були тенденції союзників паралізувати її розвою снагу — авсеж вона, хоч і поволі, але з що-раз більшою твердістю кладе свою руку на вагу світової рівноваги... Тиснена пресом репарацій, Німеччина виконує свій народньо-господарський організм, виступає конкурентом на монополізованому переможцями світовому ринку, виказує претензії до втрачених кольоній... Хто зна, чи не схоче її зростлива потуга зробити спробу реваншу?... Для союзників було краще змінити одверту політику визиску на формулу порозуміння, згоди і співпраці — забезпечивши собі одночасно можливість дальшого її репараційного використання.

План Юнга, даючи переможеним вимушені уступки, вистачальні лише для того, щоб утримати їх при житті, втягає їх в орбіту впорядкувальних впливів переможців зручно побудованою економічно-фінансовою системою... Банк Міжнар. Сплат — це центр світових економічних відносин. Його завдання — контролю господарської діяльності переможених і витворення конюнктури, сприятливої для переможців. Це осередок, що паралізуватиме кожну спробу цих перших порушити конюнктуру й забезпечуватиме їх дальше використання.

Не диво, що план Юнга викликав невдоволення, очірення та навіть обурення у країнах, що програли війну. Чи буде він прийнятий і чи у стані він буде забезпечити дальшу стабілізацію міжнародних відносин? Прийнятий він буде, бо за нього промовляють непереможна на сьогодні сила. Але чи заявиться він основою тривалого миру? Накинене ним ярмо покривджені народи не схочуть нести до кінця як що зможуть «не схотіти»... Все залежить од тих напрямних, по яких підуть політичні події майбутнього.

Бо зміст історії все однаковий, із незмінними тенденціями, філософією й льогою сильних і гострих зубів...

Відгомін статті про «гетьмана» Остряницю.

Наші відомости про «гетьмана» Остряницю, подані в «Розбудові Нації» чч. 10—11, не тільки що зацікавили різні часописи (свої й чужі), які передрукували їх і взагалі використали, але ці відомости дали ще й дальші наслідки. Як відомо, на документі, що його фотографічну відбитку ми подали, є підпис голови «Української Громади» в Парижі — пана «міністра» Жеребка; крім того, звернули ми увагу на те, що повстає цілком оправданий сумнів, чи автентичні підписи на згаданім документі.

Як нас інформують із Парижу, п. Жеребка обрано на голову «Української Громади», тоді, коли дотеперішній голова п. Стасів через свою хоробу та ще з інших

причин не міг виконувати дальше своїх функцій. Члени «Української Громади» щойно з «Розбудови Нації» довідалися про «політичну діяльність» п. Жеребка та й ще в характері «міністра» пана «гетьмана» Остряниці; зокрема підписання ним документу, що його зміст та відбитку ми подали, було для них справжньою несподіванкою та викликало обурення не тільки тому, що п. Жеребка зробив це свавільно та без ніяких уповноважень од Громади, але й тому, що підпис п. Жеребка, зогляду на зміст згаданого документу, міг принести Громаді, що її головою був п. Жеребка, великі неприємности з боку французьких урядових чинників.

З цього приводу скликано надзвичайні Загальні Збори «Української Громади» 14. грудня 1929. р. в Парижі, що й висловили наступну резолюцію:

«Обговоривши вчинок бувшого голови «Української Громади» у Франції, п. Жеребка а саме, що п. Жеребка не питаючись ні членів Ради Громади, ні членів Громади, отже без їх відомо, а що більше таємно від них та цілком свавільно підписав документ, який плямує «Українську Громаду» у Франції та ставить її в

положення ворожої організації до Франції, постановили: виключити п. Жеребка зі складу членів «Української Громади» за надужиття прав голови та члена, що допустився не тільки провокації, але й фальшування підпису секретаря «Української Громади». Одночасно переведено вибори нової управи «Української Громади», головою якої став п. Василь Бобрів, заступником п. П. Василюв, секретарем п. Стефуранчин а скарбником п. Гмирло. —ав—

Рецензії.

Із приводу книги *Enrico Insabato: «Italia e Ucraina» (Conferenza tenuta al «Circolo Filologico» di Livorno il 31 maggio). Roma, 1929, VII. 22.*

Др. Інсабато із самого початку діяльності українських місій за кордоном зрозумів вагу нового політичного фактору, що входив у загальну європейську групу, і намагався звернути на нього увагу італійських урядових сил, — зокрема тодішнього президента Ради Міністрів — Орляндю, що до його він був досить близький.

«Я сам — пише він в *«Italia e Ucraina»* — запропонував Орляндю, тодішньому прем'єрові, визнати український уряд і допомогти українському народові відповідними засобами, що їх тоді Італія мала у своїм розпорядженні, — але переважила (супротивна) думка Франції. І це була величезна помилка» (стр. 12).

Проходить п'ять років і др. Інсабато, у 1924. р. вже після визнання Італією Союзівського Союзу, виступив в парламенті з великою промовою, присвяченою справі української самостійності. «Я гадаю — казав він, — що булоб добре, колиб наш уряд вдивився в можливість створення вільної України, яка розібе і знищить можливість панславизму, в якій би формі він не представлявся, і обстоюю це тим більше, що Франція відновлює свою давню політичну традицію союзу з єдиною великою Росією і, що Єрїо не завагався зазначити ніби він знайшов у більшевиках своїх вчорашніх союзників...»

Прошло ще п'ять років, і др. Інсабато знову виступає активно в українській справі, спершу на сторінках *«Il Corriere Consolare e Diplomatico»***, а потім зі спеціальною брошурою *«Italia e Ucraina»*,

*) Моя стаття про це в Ділі з 30. XI. 1924. — «Невирішена проблема».

** Переклад його статті в черновецьким

що послужила змістом конференції у фільольогічній клубі 31. V. 1929. р.

Із різних причин заслуговує брошура др. Інсабато уваги: вона трактує інтегрально про українську справу, написав її чужинець-італієць, що вже нераз виступав в українській справі і користується репутацією «українофіла», а врешті є вона дійсно незвичайно корисна для схарактеризування настроїв, щодо України, які панують в Італії, навіть серед наших прихильників.

З одного боку др. Інсабато вірить в силу української ідеї: «Україна існує, організована в націю, як то доводить її історія, як того хоче її визначена доля...» (стр. 14). «Такий є український нарід, готовий що хвилини зруйнувати соціальний і політичний лад, щоби лише здобути собі незалежність...» (стр. 21), але з другого боку він бачить існування реального «факту», існування радянського українського уряду в лоні федерації союзівських республік і на цім «реальнім» факті ґрунтує цілу свою працю: — «Італія не має ніякого бажання більше того, ніякого інтересу вміщуватися у внутрішні справи федерації, у відносини між Україною і Москвою. Ці відносини дотикають двох народів, двох урядів, це їхня внутрішня справа, й Італія мусить стояти щодо того — осторонь. Італія повинна цікавитися лише економічними можливостями України, тими підставами, що на них можна буде збудувати міцне й корисне італіо-українське співробітництво. Проте треба відмітити, що розвиток української нації може загати відродження панславизму — мрію відбутих людей і відбутих концепцій, та може бути дуже сприяючим для встановлення більш корисних і сердечних наших відносин із

«Часі» чч. 161 і 162 п. з. «Італія а Чорне Море».

Союзівською Федерацією, створюючи дружній зв'язок, майже міст, поміж Італією й Москвою...» (стр. 14).

Трудно зрозуміти, яким чином та Україна що за всяку ціну, як каже др. Інсабато, хоче здобути собі незалежність, може служити мостом для встановлення більш сердечних відносин... між Москвою й Італією. Мабуть в горячці розшуків за «реальними» можливостями наступ сучасного італійського імперіялізму, може доводити між іншим, як власне оце, до явної неприхованої «совєтофільії».

Із цього приводу цікаво відмітити також книгу *проф. До Іатто*, генерального секретаря Інституту рег Ієурога Огієнтале, що їздив весною цього року до Союзівщини і ствердив там повну економічну й моральну руїну; не дивлючись на це, він впевнює — на підставі загальної ситуації, що коли не трапиться якийсь революційний переворот, що мігби бути викликаний поразкою у війні, особливо, якщо війна виниклаб із большевицького почину, то совєтський режим, як такий має ще довго існувати...» (*Dall' epica alla cronaca vella Russia Soviettista, 1929. c. XIII.*)

«Реальні» італійські політики роблять із того належні висновки й відповідно «орієнтуються»:

— «Кілька місяців тому п. Перейр, адміністратор «Société Anonyme d'Importation et de Transporte» підписав трьохрічний контракт на довіз до Франції значної кількості антрациту. У Парижі представники Донецького вугляного тресту перемовують про безпосереднє постачання вугля Західній Європі. Представники інших українських трестів і кооператив ведуть переговори про свої виробы. Дуже вміло Москва покликала українських представників і знатоків до посольств, легатій, комерційних місій, федерацій у Лондоні, Парижі, Варшаві. Наказав ще досі Італія й Україна взаємно себе ігнорують, у часі як вони ніби створені для взаємного порозуміння і співробітництва. Бо між цими двома народами існує багато моментів спіритуальної і культурної подібности; бо між цими двома народами нема жадних протилежних інтересів, що роблять нації антагоністичними, або принаймні — підозрілими одна одній; бо їхня економічна будова й особливости виробництва стремлять до взаємної інтеграції, а не до суперництва; бо їхнє взаємне співробітництво означає — для обох «звільнення від західних плітократій», про яке говорив у 1919. р. Б. Мусоліні».

«Чому Італії не дати Україні виробів ткацької і металургічної промисловости,

вин зі своїх виноградників, овочів, автомобілів, хліборобських і всіх інших машин для заводів, що мають повстати й поширюватися, відповідно до зросту поширювання і ритму виробництва?»

«Чому Італії не постачати засобів для запроєктованої електрифікації України, тимбільше, що власне на цім полі Італія має світову першість? І чи не моглаб вона мати в заміну — дерево й залізо, збіжжя й худобу, нафту і вугілля, вовну й льон для своїх заводів і фабрик, для своїх засобів перевозу, для своїх пароплавів і машин?»

«І чомуб українській молоді не знайти світла знання у славних італійських університетах, не вчитись морської і воздушної техніки в італійській Академії? Чому не вироблятися їй на провідників промисловости і хліборобства по різних школах Італії?»

«З другого боку хіба напі техніки, фахівці, робітники не моглиб знайти на Україні відповідного вихіснування своїх знань? Це, зрештою, булаб політика, що ґрунтується на дійсности й необхідности та що, зрештою, булаб лише відновленням політики давніх венеціанців та ґенуєнців». (Insabato, op. cit. c. 8).

Книга др. Інсабато є, без сумніву, совєтської орієнтації, але — у відміну від інших того роду книжок, цілу свою увагу звертає на ознайомлення італійських читачів з українським питанням та його важливістю для Італії. Із цього боку праця Інсабато помітна яким викладом і докладним розумінням важливіших фактів української історії, культури, мистецтва, а навіть антропології, сильним підкресленням української етнічної і національної відрубности. Ми певні, що мало хто з італійських читачів зверне пильнийшу увагу на досить нечасті, зрештою, похвали мудрости Москви, що зуміла міцно «привязати до себе Україну, віддавши їй максимальну незалежність, обмежену лише вищими інтересами федерації» (стр. 13), але зате кожний висесе незвичайно ясну уяву про дійсну українську відрубність від Москви і від Польщі та про дійсні українські стремління до повної незалежности.

«На протязі років і років українці б'ються проти румунів, поляків, росіян, вмірають тисячами, але не покладають зброї, вони гинуть, щоби лише здобути незалежність, і тільки як большевики проголошують, що Україна зможе бути вільна і має повне право на українізацію своєї території, буря стихає й Україна погоджується змінити свій соціальний лад і входить у ту конфедерацію Совіт-

ських Республік, що має забезпечити їй вільний розвиток її національності» (стр. 21).

Очевидно це занадто упрощений погляд на встановлення большевицької влади на Україні, але свою вагу має хочби те часте підкреслювання національного українського моменту, що є дуже характерним для праці Інсабато: «Україна користується тепер широкою автономією; на Україну можна дивитися як на суб'єкту юрис, як на особу інтернаціонального права» (стр. 13).

Загально беручи праця Інсабато є виявом того руху, що з 1919. р. намагається прищепити італійцям «східню свідомість», що єдина, на думку Мусоліні, може звільнити Італію від економічної залежності від західної плітократії. Почин всьому рухові дав власне Мусоліні статеку, — уривком із котрої др. Інсабато й починає свою брошуру. Уривок цей доводить, що висказані в ній думки являються ще і нині напрямною італійської політики.

«Чотири роки війни й чотирнадцять місяців не-миру виявили, що політична незалежність будьякої країни знаходиться у безпосередній залежності від її економічної самостійності, — інакше кажучи, щоби мати у широкій грі міжнародних змагань максимум політичної автономії, треба досягнути максимум автономії економічної. Італія мусить здобути в найближчих роках максимум економічної незалежності. Не треба робити собі ілюзій щодо абсолютної незалежності, бо це абсурдно, але можна і треба працювати, що-

би звільнитися від ярма, що нас душить і паралізує. Головні наші об'єктиви мусять бути такі: 1) звести до мінімум наш довіз збіжжя, звести до мінімум довіз вугля і заліза; 2) знайти мінімум на Сході, а не на Заході. Італійці, що досі дивилися на Париж, Берлін, Лондон, мусять звикати до інших земель і до інших морів: до морів, що зі Східнього Середземного моря врізуються в Азію і Європу: до моря Мармара, до моря Чорного, до моря Азовського, і до міст, що дивляться у ці моря, поза Константинополем — до Одеси, Херсону, Маріуполю, Таганрогу, Ростова. Ці міста являються натуральними дверима для необмежених богатств Південної Росії. Там ще досі не встановилися остаточно уряди, але поворот до нормальних умов у цих плодючих землях не може бути далеким. Тимчасом Італія мусить приготуватися дипломатично, визнавши всі ті уряди, що там панують, і економічно, піславши туди різні технічні місії, що проторують шляхи».

Як відомо, тодішній італійський уряд не пішов за вказівками Мусоліні. Колиж сам Мусоліні прийшов до влади, у «Південній Росії» вже не було ніяких урядів крім совітського, але провідник фашизму, вірний раз взятій лінії, поспішився перший в Європі, не зважаючи на повне ідеологічне з ним розходження, простягти до нього руку. Та досі Італія не мала з того великої користі, і певно не матиме, аж доки не відбудуться корінні зміни на самій Україні, що завершаться створенням української самостійної держави.

Евген Онацький.

ДО ВП. НАШИХ ЧИТАЧІВ!

Повідомляємо, що «Розбудова Нації» в р. 1930. буде виходити з кінцем кожного другого місяця подвійним числом. На іншому місці подаємо нові умови передплати та ціни за журнал.

Заразом просимо всіх Вп. Передплатників і Кольпортерів вирівняти всі залежності за минулий рік.

Адміністрація.

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

(ROZBUDOVA NASII)

ОРГАН ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник III.

Прага, березень-квітень 1930.

3—4 (27—28).

Я. Дуб.

„Хочемо Незалежної України“.

Нема на світі тої сили, яка моглаби нині спинити непереможну волю та стремління Української Нації здобути собі незалежність.

Автім про це свідчить і наша минувшина. Намагання колишньої шляхетської Польщі затримати своє панування над українським народом привели лише до загибелі самої польської держави. Так само спроби царської Росії шляхом жорстокого поневолення та ганебної системи різних заборон цілком знищити Українську Націю закінчилися нечуваною катастрофою для московської імперії.

Правда, перша українська революція та збройна боротьба 1917.—1919 р. р. не принесли нам бажаного визволення. Наші історичні вороги щераз використали події та внеможливили утворення самостійної соборної України. Зрозуміло, що вороги намагаються закріпити новий поділ свого панування над українськими землями та вживають усіх можливих заходів, щоб український нарід не спромігся організувати свої сили та підготуватися до нового неминучого вибуху української національної революції.

Марні зусилля! Бо Українська Нація відчуває нині своє поневолення значно глибше та гостріше, ніж то було за недавнього ще минулого, і ставиться до окупантів з величезною ненавистю й погордою. За ідеал національної державності вже пролили кров свою найкращі сини України, наложивши головами під Крутами та Мотовилівкою, під Києвом та Львовом, усюди, де точилася героїчна боротьба українського народу проти московсько-польської навали.

Десять літ уже проминуло з того часу. Вміжчасі сили Української Нації значно зросли і що-раз зростають. Вороги це знають і розуміють, що не за горами час нової збройної, визвольної боротьби української. Тому терором та насильством вони поборюють той національно-революційний рух, що стихійно поширюється по всіх українських землях та, організуючи українські національні сили, штовхає нарід на нову боротьбу за повну волю та суверенну державність.

*

Москва та її прислужники, щоб затримати на Україні панування т. зв. пролетарської диктатури, проголосили частину наших земель «незалежною совітською республікою» й почали переводити українівацію того московсько-жидівського апарату та влади, що завдяки ним

LIBRARY AND MUSEUM
UKRAINIAN CULTURAL & EDUCATIONAL CENTRE 53
WINNIPEG, MAN. CANADA

Москва вдержує свою владу над українськими землями, а також на ґрунті культурної політики, української формою та інтернаціональної змістом, намагаються знесилити та задавити той національний рух, який навіть в умовах жахливого большевицького режиму прибірає що-раз ширших розмірів, поволі охоплюючи всі соціальні верстви українського народу.

Всупереч цим надіям та плянам большевицьких можновладців, українські народні маси не лише не примирилися з московсько-большевицьким пануванням, а навпаки — нині ще більш ворожо ставляться до окупантської влади та горять такою ненавистю до Москви, якої вже давно не було на Україні. Недиво, бо Москва провадить колоніальну політику на українських землях, визискуючи їх навіть гірше, ніж то було за царського режиму. Крім того, політикою нечуваного визиску селян та заходами примусової колективізації хліборобської продукції большевики викликали загальну господарську руїну. Антибольшевицький народний рух на Україні прибірає що-раз виразніших антимосковських форм, бо Харків лише виконує волю Москви.

Москва та її агенти на Україні нині переконалися, що український національний рух прибрав таких широких розмірів та досягнув такого впливу серед українських селян і робітників, що большевицької українофільської культурної політики вже не вистачає, щоб опанувати та перемогти українську національну ідею. Налякані небезпекою вибуху другої української національної революції, що загрожує їм не лише втраченою панування над багатою колонією, а може спричинитися взагалі до занепаду большевицької диктатури на Сході Європи, червоні московські імперіялісти рішили попередити події та ще більшим терором залякати українські народні маси, а винищенням провідних кол українського народу знесилити український національний рух. З цією метою вони заарештували й далі заарештовують українських діячів на полі освітньому, кооперативному, науковому, церковному, тощо.

Широко застосовуючи методи провокації та шпигунства, чекісти виарештували й членів нелегальної української організації «Спілки Визволення України». Совітська преса ще задовго до судового процесу намагалася дискредитувати заарештованих українських патріотів в очах народньої маси, обвинувачуючи їх у польонофільстві, у зносінах з чужоземними представниками на Україні та з певними групами української еміграції, — це все ніби з метою викликати інтервенцію чужих держав, відновити старий лад та за чужоземною допомогою відділити Україну від Росії. Користаючи з монополії преси, большевики сподівалися не лише посіяти в масі населення зневіру до видатних представників української національно-визвольної ідеї та захитати той авторитет, який вони здобули собі довголітньою працею, а намагалися таким робом взагалі заплямити українську національно-державну ідею, бо ж, мовляв, її репрезентанти не мали заміру утворити справді незалежну Україну, а бажали собі союзу з Польщею. Вони тишили себе надією, що українські селяне і робітники та взагалі всі, що ще не забули, як поводитися польська армія на Україні підчас походу Пилсудського до Києва, та крім того, знають, який гніт панує нині на українських землях під польською окупацією, будуть оправдано ставити собі запити: чи варто українцям

ще раз проливати кров для того, щоби Україна, позбувшись залежності від Москви, попала в залежність од Варшави?! Московські агенти знаючи що на совітській Україні панують і протипольські настрої, за всяку ціну намагаються доказати польонофільство обвинувачених, сподіючися таким робом найлегче викликати в масах недовіря до обвинувачених; окрім того, большевицька влада надіється, що рівночасно зможе тим способом зменшити розмах антимосковського руху на Україні.

З цією метою большевики використовують той факт, що частина української еміграції ще й досі обстає за концепцією польсько-української політичної спілки. Мовляв, як що деякі члени С. В. У. мали ті чи інші звязки з уенерівцями-польонофіліями, то — значить — годилися вони з намірами уенерівського центру, а тим самим були агентами польського імперіялізму на Сході Європи. Ось як задумано здискредитувати український визвольний рух, зводячи його на польську інтригу.

Брехливість всіх тих большевицьких обвинувачень виявилася вже в перших днів процесу, хоч як маскувала це криклива тенденційність большевицького суду.

Як видно з перебігу процесу, «Спілка Визволення України» не була ні *терористичною*, ні *босвою* національно-революційною організацією. Це був *ідейний* центр українського націоналістичного руху, об'єднання українських патріотів із метою охоронити інтереси Української Нації під большевицьким пануванням. Це об'єднання хотіло зберігти українську школу, літературу, мистецтво, взагалі культуру, від тих розкладових впливів, які почали що-раз більше поширюватися на совітській Україні у звязку зі зростом культурної творчості українською мовою, але з пролетарсько-інтернаціональним змістом та ще до того дуже низької якості. Члени С. В. У. справді вороже ставилися до большевицького режиму, що під ним Україна перебуває на становищі колонії Москви, а зокрема — ставилися негативно до господарської політики компартії і до її заходів у боротьбі з церквою. Знаючи, що величезна більшість Української Нації рішуче відкидає і польонофільство, і москвофільство, а навпаки стоїть за концепцію утворення самостійної соборної України шляхом національної революції, з оперттям на власні сили нації, С. В. У. стояла саме за цей шлях визволення; і члени її вірючи, що незабаром пролетарська диктатура на Сході Європи загине, вважали за обов'язок свій готуватися до того слушного часу, щоб майбутні події несподівано не заскочили Українську Націю невідготованою, як це вже нераз бувало.

А проте чекісти ще задовго до арештів знали про негативне відношення українських діячів до політики компартії, про їх ворожу позицію до пролетарської диктатури та про ту працю, яку провадили члени С. В. У. з метою охорони інтересів Української Нації. І всеж не притягали їх за це до відповідальності, знаючи, що таких поглядів є й величезна більшість Української Нації, а тому репресії тут лише пошкодили б большевикам. Ось тут, власне, і треба шукати джерело обвинувачення українських діячів у польонофільстві.

Та перебіг процесу свідчить, що ці чекістські обвинувачення, начебто С. В. У. прихильно ставилася до концепції уенерівців-польонофілів та покладала надії на допомогу Польщі, з якої представниками рівнож мала бути у звязку, не мають ніяких підстав. Навпаки — зізнання

обвинувачених виразно стверджують, що С. В. У. вороже ставилася до варшавського договору од 22. квітня 1920. р., що не поділяла політичної концепції уенерівців-польонофілів, що вона навіть негативно відносилася до уенерівського центру з А. Лівіцьким на чолі, чому доказом були проєкти С. В. У. утворити закордоном свою власну експозитуру з метою пропаганди української ідеї на міжнародньому форумі.

У звязку з тим, деклярація закордонної делегації українських соціал-демократів, де виразно зазначено, що соціал-демократи відкидають польонофільську концепцію та не мали ніяких стосунків з С. В. У., є на часі й доцільна, бо виразно вбиває всякі большевицькі вигадки. Так само заяви поодиноких українських емігрантів, що вони, мовляв, не мали нічого спільного з працею С. В. У., теж треба лише привітати. Зате не простима є мовчанка бувших соціал-федералістів та уенерівського центру взагалі. Хіба ж саме не ця частина української еміграції несе моральну відповідальність за те, що Москва та її агенти мають можливість обвинувачувати членів С. В. У. в польонофільстві? Виразна та своєчасна заява з боку уенерівців-польонофілів, що вони не мали ніяких *політичних* стосунків із С. В. У., малаб своє значіння, примусилаб московських прислужників одмовитися від обвинувачення членів С. В. У. у польонофільстві та унеможливилаб ворогам незалежної державности поборювати український визвольний рух, як польську інтригу. Це було й поготів конче - потрібно, бо члени С. В. У. зі свого боку не раз під час процесу заявляли, що вони не мали нічого спільного з політичною акцією уенерівського центру. Однак уенерівському центрові не хотілося ставити на цей шлях, бо тоді довелосьб відмовитися від паперових тверджень, що... більшість Української Нації чекає — не дочекається повороту на Україну «законного уряду», а це вже загрожувало втратою впливу між збаламученою ним частиною еміграції та ласки у своїх хлібодавців. Проте уенерівцям-польонофілам однаково колись доведеться відмовитися від своїх ілюзій та безпідставних надій. І чим скорше це станеться, тим це буде корисніше для української справи.

*

Перед харківським трибуналом стали віч-на-віч дві сили. Одна презентує волю та змагання Української Нації здобути собі національну незалежну державу, а друга являє собою московську експозитуру на Україні, завдяки якій Москва тримає Українську Націю в кайданах неволі, намагаючися різними експериментами перетворити її на якусь інтернаціональну потвору. Зрозуміло, що ці протилежні сили, як ті вогонь і вода, не можуть ужитися разом на нашій батьківщині.

Тому доля обвинувачених, без сумніву, передрішена, бо харківський судовий процес улаштували большевики лише з метою дискредитації нашого визвольного руху та ідеї української незалежної державности. Чекісти ж мали можливість розправитися з обвинуваченими й без судового процесу, вислали ж вони нещодавно без ніякого суду митрополита Липківського та п'ятох єпископів на неминучу загибель до північної Росії. Або — хіба ж Д. П. У. не розігнало силоміць собору української автокефальної церкви, що зібрався був у Києві на прикінці січня 1930. р.

та не примусили митрополита Борецького підписати акт про «самоліквідацію» української церкви?!

А всеж помиляються вороги України, коли думають, що цим процесом їм удасться скомпромітувати ідею української державности в широких масах. Навпаки — цей справді історичного значіння процес матиме зовсім інші наслідки. І хоч яке тенденційне ведення процесу, хоч які поперекручені справоздання совітських газет, а всеж українські народні маси довідаються про той шлях, яким їм треба йти в боротьбі за своє визволення. Кожний невіруючий наочно пересвідчиться, що Москва та її прислужники запровадили окупаційний режим на Україні, та що большевицька диктатура тримається на українських землях лише терором та московськими багнетами, ведучи безоглядну боротьбу проти українського визвольного руху та української державности.

Судова розправа проти 45 українських діячів матиме велике значіння для дальшої боротьби українського народу за власну великодержавність. Свого часу царська Росія суворо покарала славнозвісних Кириллометодіївців на чолі з Т. Шевченком, що відважилися були ще перед 80 роками встати в обороні ідеї української державности. Імена нових мучеників із С. В. У., які навіть перед лицем смерти виразно та відверто заявляють: «Хочемо Незалежної України!» будуть вписані золотими буквами до історії нашої визвольної боротьби. Українська Нація може пишатися такими синами, як академик С. Єфремов, або такими доньками патріотками, як письменниця Л. Старицька-Черняхівська. Вони збільшують віру в силу Української Нації й переконання, що ніякий терор і насильство, вязниці і розстріли не зможуть спинити того національно-революційного руху, який з такою непереможеною силою шириться нині по українських землях. А тому сміло можна дивитися в будучність, бо вже недалекий той час, коли всі вірні сини України, засвоївши аксіому, що «держава понад партіями, а нація понад класами», обєднаються навколо одного провідного центру, щоб спільними силами повести український нарід на останній і рішучій бій проти окупантів-насильників.

А коли шляхом національної революції та збройної боротьби здійсниться наш найвищий національний ідеал — Самостійна Соборна Українська держава, тоді вільна Українська Нація, як належить ушанувати тих патріотів, які так мужньо перед лицем смерти кинули в лице найлютішим ворогам: «Хочемо Незалежної України!».

Осип Бойдунік.

Соборність України та її східні кордони.

Правда сама не переможе, за правду треба послідовно і стало боротися й тоді тільки вона переможе.

Др. Бенеш.

Десять літ минуло, як Українська Нація, скривавлена й знесилена, припинила збройну, визвольну боротьбу, що коштувала їй тисячі жертв найкращих синів, які кістками вкрили і кровю зросили рідні землі від Сяну по Кавказ.

Десять літ! В житті народу — це хвилинка, а все ж її подостатком на те, щоб очуняти від завданого удару та спитати себе: чому саме не маємо власної держави?

Нашу поразку приписують назверхнім обставинам, а насамперед — фізичній силі наших ворогів-сусідів, далі вже тим західно-європейським дипломатам, які ведучи тоді політичний провід в Європі, ставилися до нас ворожо.

Коли й погодитися з тим, то все ж виникає запит: де причина цього?! Хіба ми не поклали куди більше жертв од будького із тих народів, які виборили собі власну державу?! Хібаж ми не мали героїської армії, що нею не кожний народ може похвалитися? Це все так! Але ми мали й — отаманів із їх загонами, яких не мали інші народи, отаманів, не підпорядкованих дієвій армії, а — самі собі. Ми мали принагідно зібрану фізичну силу, що і справді довершувала героїчних учинків, але яка наслідком недостатчі плянної організованості тратила на вартості та мусіла була підлягти ворогам. Ми мали маси, правда, здеморалізовані довголітньою попередньою війною, соціалізмами, комунізмами, ворожими агітаторами, але й здеморалізовану недостатчою сильною рукою та наслідком того загальною анархією. Ми й не могли мати потрібної організованої сили, бо взагалі не були підготовані до такої організації, як держава. Ба, навіть підчас визвольних змагань, ми все ще міркували, чи маємо творити самостійну державу, а коли так, то на яких землях і в якій формі¹⁾.

Західно-європейські політики дуже бачили наші недомагання. Вони за цим не потребували йти аж на Україну! Вони їх бачили в самих серці європейської політики — Парижі. Вистачить лише згадати спори між дипломатичними представниками українських республік. Правда, ми перед війною і революцією деклямували й співали:

...Від Кавказу по Сян

Лиш один буде лан

Його власником, нарід цілий

України — вінець золотий...

Але коли 1917.—18. р. прийшла нагода це здійснити, то в нас з'явилася три «лани»: один — над Дністром, другий — над Дніпром, а третій — над Кубаню. Замість одного лану — держави з одним центром у Києві й одною оборонною силою, в нас були три «лани» і три центри: один у Львові—Станиславові, другий у Києві, а третій у Катеринодарі; і кожний із тих центрів вів собі окрему політику і мав особну армію.

Акт 22. січня 1919. р. не дав нам соборности, бо проголосив соборність *формально* і то лише частини українських земель над Дніпром і Дністром, полишаючи решту земель поза межами соборности.

А вороги, користаючи з нашої внутрішньої чвари та неконсолідованості, нищили наші держави одну за одною, а знищивши їх, добичою поділилися в Ризі 1920. р.

Повторилася історія дідів князів з XII—XIII вв. і гетьманських з XVII—XVIII ст. Повторилася княжа угода коло Любого Озера з 1097 р., повторився Переяслав, повторився Гадяч і Андрусів.

Помілятися — можна. Признаватися до помилок — треба. Але ніколи не можна повторювати помилок, а поготів — поглиблювати їх. А проте саме це в нас і робиться.

¹⁾ Більше про це читач найде у працях: проф. М. Лозинського «Галичина в 1918.—29. рр.», П. Христюка «Мат. до історії рев. на Вел. Україні», П. Сулятицького «Нариси з історії революції на Кубані», Д. Донцова «Підстави нашої політики», проф. Л. Л. Бича «Кубань в кривому дзеркалі», В. Винниченка «Відродження нації» та ін.

Ті самі «провідники народу», що в р. 1920. зріклися, на користь ворогів, Західних Земель України, роблять сьогодні те саме, як не гірше, зі Східними, бо вважаючи, «что в казахских областях (отже й на Кубані. — О. Б.) были всегда на лицо все элементы создания и роста своеобразных национальных особенностей» (Славинський), заперечують приналежність кубанських козаків до Української Нації.

А всі ми поруч із тим далі собі співаємо, що «душу й тіло ми положим», та деклямуємо про 45-мільонову Українську Націю. Тоді як, памятаючи слова поета:

Кожний думай, що на тобі мільонів стан стоїть,

Що за долю мільонів мусиш дати ти отвiт,

не співати тільки та деклямувати має кожний член 45-мільонової нації, а боротися за добуття Української Самостійної Соборної Держави від Сяну по Кавказ.

Етнографи, й наші, й чужі, довели що на Кубані та інших північно-кавказьких землях, як от частині Донщини й Астраханщини, на цілій Ставропольщині й частині Терщини більшість населення (62—75% залежно від області) є українці. Що цього не виказували урядові статистики, це не аргумент, бо статистику ту переводили російські уряди, які взагалі не признавали українців, уважаючи їх за «русских». Однак річ не в назві. Тут найбільшу вагу має те, що ці «руські» «сохранили до настоящего времени малороссийский говор и обычай»²⁾ і самі росіяне, як бачимо, це стверджують.

Однак, для нас при розгляді проблеми національностей на північно-кавказьких землях, куди важливіше від ріжних тенденційних статистик історичне минуле тих земель.

Частина теперішньої Кубані, а краще сказавши, частина земель, що сьогодні входять до складу Кубані, отже — східне побережжя Озівського моря, Керченської протоки та частинна побережжя Чорного Моря, була за князів дідів, у X—XII ст., удільним князівством, під назвою Тмутороканського князівства. Вже за часів князя Святослава були там українсько-руські оселі. — Коли по смерті Володимира Великого дістав це князівство його син Мстислав, то він, воюючи з кавказькими племенами Яс-сами й Касогами, розширив його, а далі в боротьбі зі своїм братом Ярославом підпорядкував собі всі землі на лівім березі Дніпра, що відтоді, включно з Тмутороканю, творили вже одну державу зі столицею в Чернігові.

Так було до смерті князя Мстислава у р. 1034., коли всі землі Мстиславові перейшли під панування його брата — Ярослава Мудрого, який уже панував на землях по правому березі Дніпра зі столицею — Києвом. Тим способом всі українсько-руські землі в XI ст. творили одну суцільну державу зі столицею в Києві, а Тмуторокань, отже частина сьогоднішньої Кубані була її складовою частиною. По смерті Ярослава Мудрого (1054. р.) Тмуторокань припала його синові Святославові, який рівночасно був князем Чернігівським та Муромським, а згодом перейшла до рук Святославових синів — Олега й Давида. Однак, у XII ст. удари половецьких орд знищили Тмутороканське князівство. Слід знати, що Тмуторокань, удільне князівство своєю формою, було найдалше на Схід висунене організоване адміністративне тіло; землі, що лежали за цим князівством далі на Схід, заселявали степові кочовники. Тмуторокань, розгромлена половцями в XII в., була предметом дальших нападів кочовників, які видирали її собі, однак, до України вже не вернулася. Щойно в XVIII в. починають її колонізувати *українські запорожські козаки*.

Але перед тим, як зробити нарис історії Кубані, від часів її колонізації, до речі буде спинитися над передісторією козацької колонізації, а зокрема над самою назвою *козак*.

Попри всі спроби ученим не вдалося встановити щось певного щодо походження назви «козак»; усе дотепер сказане спирається або на переказах, або на припущеннях, згідно з одним слово «козак» походить від «коси», з другими — від «кози»; то від мухи, що називається «козак», або від князівства «Козакія», чи від «касогів», тощо.

Та для нас важніше, ніж походження цієї назви, те, що під нею розумів український народ, коли він в XV ст. зачав «козакувати» й виділив із себе запорожців.

Проф. М. Грушевський пише: «Татарські заволоки, воєнні неприкаєнні люде звались козаками, то се імя й до наших людей пристало, що тут степами та пустками ти-

²⁾ Енциклопедический словарь. Брокгауз & Ефрон, т. XIII/A., стор. 837.

нялись та промишляли. З часом намножилося тих людей — козаків наших багато»³⁾. Микола Аркас пише: «Що значить слово козак? Це слово татарське, і значило оно у них чоловіка *вільного, войовничого*. Про татарських козаків здавна чуємо, а *про наших українських* вперше маємо звістку року 1492»⁴⁾... Проф. Д. Дорошенко пише: «Промисел з шаблею при боці та рушницею за плечима називався «козакуванням», а самі здобичники почали зватися «козаками» — слово позичене у татар, де були й свої такі козаки»⁵⁾.

Йосиф Чайківський каже: «Слово козак татарського походження, означає тільки що бродягу-жовніра»⁶⁾.

Ось таке було розуміння змісту слова «козак» в тодішнім понятті українського народу, коли він з «войовничою» думкою, з «шаблею при боці та рушницею за плечима» за «вільність» ішов «козакувати».

Не тиняше пишуть і чужинці, як приміром — В. П. Семенов, що «слово «козак» заимствовано первоначально у татар, где козаками називали низший разряд партизанского конного войска»⁷⁾. Історик Донського козацтва С. Г. Сватиков пише: «Самое имя козак заимствовано у татар, которое давали это название всаднику с легким вооружением»⁸⁾.

Що змусило український нарід до козакування та до створення козацької касті? Як відомо, на початку XIII ст. по налагодженні певного співжиття з половцями на Україну напав новий ворог — татари, що до цього часу жили в Азії над Амуром. Під проводом чингісханового воеводи Суботая в битві над річкою Калкою (сьогодні — Кальміус) в 1223 р. татари перемогли князя війська, а по смерті Чингісхана (1227 р.) його внук і спадкоємець західних земель його держави — Батий разом зі Суботаем заняв і зруйнував Переяслав і Чернігів, а в 1240 р. здобув Київ, хоч туди на підмогу і прийшли війська галицького князя Данила. У своїм поході Батий тоді загнався аж на Шлезк і Мораву, але швидко повернувся через Україну в Азію, довідавшись про смерть головного Хана. По цім татарським лихолітті, яке знищило українську державність і дало нам так званих «татарських людей», піднеслося до самостійного життя вже лише Галицько-Володимирське Князівство. Решта князівств була васалами початково татар, згодом московів, поляків чи литовців.

В першій половині XIV ст. литовський князь Гедимін, користаючи з усобиць галицько-володимирських князів та зі знесення України татарськими та московськими нападами, займає українські землі, підпорядковує собі Київ, а галицько-володимирське князівство віддає своєму синові Любартові. Гедимінів син Ольберт, розгромивши татар, зібрав до купи всі українські землі аж по чорноморські степи. А проте при своїм розрості Литва стрінула суперника — Польщу. Це суперництво, якого предметом й були українські землі, триває повних три століття, аж до 1569 р., коли то підписано Люблинську Унію.

Однак, підчас цього спору ні Литва, ні Польща не опікувалися спірними землями, як це було потрібно б з огляду на татарські й інші орди, що нападали, грабували й побивали безборонне населення України. Населення зпочатку залишало свої оселі, шукаючи захисту за мурами замків, або втікало на захід залишаючи по собі «дике поле». Але з часом те населення, не бачучи помочі від держави, яка до того ще й утискала його ріжними обмеженнями й податками, хошилося в обороні себе зброї: від державних обмежень і утисків і податків почало втікати на «дике поле», а для оборони перед ордами роздуболюся на «шаблю при боці і рушницю за плечима», отже — «козакувало». Це й є народження українського козацтва, пізнішої «Запорозької Січі».

Таке козакування найправдоподібніше зачалось в першій половині XV ст. Про перші виступи козаків, як пише М. Аркас, є записки вже з 1492 р. В цім то році козаки під Тягинєю (Бендери) знищили кораблі кримського хана Менгілі-Гірея. На це «козакування» ходила не лише «чернь», але ходили й «селяне, й міщане і дробні бояре»⁹⁾. Число козаків з дня на день зростало.

Польське правительство, оцінивши козацтво, як корисну воєнну силу, хотіло його собі підпорядкувати. Перші такі спроби були вже в 1506 р., коли король польський доручив Предславові Лянцкоронському зробити перегляд козаків. Лянцкоронський поділив тоді козаків на «низових» і «городових»; але цей поділ не мав значіння, бо козаки й надалі виступали спільно. Зновач у 1533 р. староста черкаський Остафій Дашкович на зїзді в Пьотркові радив Литві козаків зорганізувати й зо дві тисячі поставити на низу Дніпра: «нехай би обороняли Україну від татар».

В 1550 р. на чолі козаків став князь Дмитро Вишневецький, заможній магнат і власник кількох сіл на Волині, відомий із історії отаман Байда-Вишневецький, що заложив на острові Хортиці кріпость — першу Запорозьку Січ. Завдяки Байді-Вишневецькому козацтво прибрало організованих форм. Можемо собі уявити лише, як сильна була тоді уже Січ, коли в 1557 р. татарський хан, що хотів її зруйнувати, по 24-денній облозі мусів був уступити.

В 1568 р. Великий князь Жигмонт-Август, із наміром прихилити козаків на свій бік, обіцяв козакам взяти їх на платну службу, коли вони вийдуть із Низу на Україну. Коронному гетьманові Язловецькому наказав король списати в реєстр 300 козаків, підпорядкувати їх собі і призначити їм старшого. Так і сталося. Язловецькі організував козаків, завів нові порядки для *всіх* козаків а «старшим і суддею над всіми козаками низовими» назначив Яна Бадовського. «*От з цього часу й стало, що козаки — се зовсім особна верства людей, як от е верства селянська, міщанська, шляхетська, також е тепер особна козацька*»¹⁰⁾. Але не всіх козаків вписано до реєстру. Крім «реєстрових», було кілька тисяч поза реєстром, які й далі козакували по-давньому. На чолі їх став у 1577 р. князь Богдан Ружицький, що мав у себе щось із 3 тисячі козаків «дніпровських, брацлавських, винницьких». По якимось часі реєстрацію припинено, але знов її відновив польський король Стефан Батори, що навіть «одступив» козакам місцевість Терехтемирів (над Дніпром, проти Переяслава) і наділив їх вольностями. Ці реєстрові брали участь у війні з Москвою 1579.—81 рр., але по війні грошей їм не заплатили, й вони знова розійшлися.

Польський король через козаків не раз попадав у конфлікт із турками й татарами, але не наважувався зліквідувати козаків, бо «*хтож боронивби Україну від Турків та Татар?!*» У 1590 р. Сейм ухвалив, що «треба побудувати замки, розставити козаків на узгранічі з Татарами, але треба їм платити», однак ця ухвала осталася на папері.

Козацтво почало інтензивно зростати по 1569 р., коли по Люблинській Унії Польща зачала переводити ріжні соціальні й релігійні реформи, скермовані проти українського народу. Нарід тоді почав боротися та чисельно поповнив ряди козацтва. Так вибухло відоме козацьке повстання під проводом К. Косинського, що з 5.000 козаків почав був нищити панські двори, а злучившись на Брацлавщині з Наливайком, повів уже справжню війну з польськими магнатами. І хоч козацтво зазнало поразки в битві на Солониці під Лубнями (1596), всеж на Запорозжжі воно далі зростає, а вже 1599 р. Польща звертається до них за поміччю проти своїх ворогів.

Ось так поволі українські козаки стають рішачим чинником на Сході Європи. Під їх охороною почали залюднюватися українські степи — «дике поле». В середині XVI ст. на схід од шляху Київ—Збраслав, не було осель крім трьох державних замків. А вже при кінці XVI ст. бачимо тут десятки міст і місточок та сотні сіл. Цей факт змусив польське правительство піти запорозцям на зустріч у їх домаганнях, а це ще збільшило козацькі ряди, бо населення горнулося до козаків, щоб цим способом уникнути польського панування. «І ось з кінцем XVI ст. й на початку XVII ст. українські селяне почали туртом писатися в козаки». «Мало хто і до плуга людей має *на Поділля*» — скаржаться король у 1626 р. «*Вся Україна їм підвласна, заводять свої суди і закони видають*»¹¹⁾. У 1590. роках козацтво начислювало коло 20.000 людей, зорганізованих у сотні й полки.

Козацтво, що до цієї пори охороняло Україну перед зовнішніми ворогами, зачинає бути *рішачим чинником у внутрішньому житті України*. По Берестейській Унії (1596) козацтво стає в обороні православної церкви. І тоді на чолі козацтва що тоді мало 50.000 людей, став перший гетьман — Петро Конашевич Сагайдачний. За його гетьманування засновується в Києві Боголюбленське Братство, звідки по Україні по-

³⁾ Проф. М. Грушевський: «Історія України», стор. 97.

⁴⁾ Микола Аркас: «Історія України-руси», стор. 128.

⁵⁾ Д. Дорошенко: «Короткий курс історії України», стор. 75.

⁶⁾ Йосиф Чайківський: «Всесвітня історія», т. III, стор. 84.

⁷⁾ В. П. Семенов: «Россія», т. VII, стор. 74.

⁸⁾ С. Г. Сватиков: «Россія и Донъ», стор. 10.

⁹⁾ Микола Аркас: «Історія України-руси», стор. 128.

¹⁰⁾ Там же, стор. 133.

¹¹⁾ Там же, стор. 149.

чинає ширитися культура й освіта в українському дусі. Зайвим було б наводити дальшу історію козацтва, зокрема тих «світлих часів», коли український нарід і козацтво під проводом Великого Богдана відновили Українську Державу, казати про гетьманування Виговського, Дорошенка, Мазепи, Орлика, згадувати часті Петра I з «Малоросійською Колегією», наказних гетьманів і кінець кінцем ганебного зруйнування Запорозької Січі в 1775. р. Сказано досить, щоби мати уявлення, хто такі ті козаки-запорожці та якої вони національності.

Все це здавалось мусіло б знати і «Вільне Козацтво», яке хоч і каже, що «их обов'язністю воссоздать доподлинную, исторически верную картину жизни наших предков и наших исторических земель», а проте правдиву історію українського козацтва замовчує, натомість виводить родовід нащадків запорожських козаків — сьгоднішніх кубанців і інших північно-кавказьких козаків від — Торків та Берендеїв, Касогів, Черкасів, Чорних Клобуків і Бродників¹²⁾.

«Вільне Козацтво» твердить, що «козацество ставило себе самоцелью», а це заперчує хочби Конституція Орлика з 1710. р. (що її цитує «Вільне Козацтво») де написано про «векопомню Войска Запорозького і всего Народу Руського (українського) славу і пам'ятку», не говорячи вже про державотворчу діяльність Великого Богдана та інших гетьманів.

Правду пише п. Білий, що «будущее каждого народа лежит в его прошлом», але не менша правда є те, що навіть російські історики признають, а саме, що «Запорожская Сечь служила *идейным центром* і надежной точкой опоры для украинского казачества в его борьбе против шляхетско-польских порядков»¹³⁾ а ми додамо і московських. А хто ж є сьгоднішні кубанські козаки, отже й населення північно-кавказьких земель, як не нащадки «Запорозької Січі»? Про це свідчить історія запорожців по зруйнуванні Січі в 1775. р.

Як відомо, Катерина II поставила собі за ціль докінчити розпочате Петром I. нищення України, або, як вона казала, «Малоросію прибрати к рукам». Це «прибраніє» відбувалось у різних формах — відновлювання «Малоросійської Колегії» (некозачої), інститут наказних гетьманів, та «малоросійських генерал-губернаторів», надавання «Вольностей Войска Запорозького» та ін. Але все це не поматало. І Катерина II зрозуміла, що доки вона не знищить Запорожців, доти український нарід буде чути за собою силу. Це й сталося. По скінченні російсько-турецької війни в 1774. р., згідно з тасмним наказом Катерини, частина російської армії в числі 66.000, у складі якої було і з полки *Донських козаків* («єдина козака нація!»), під командою генерала Текелі вночі проти 5. червня 1775. р. оточила Січ, де тоді було 8.000 козаків. Козаки рішили вступити в бій, але спинив їх січовий архимандрит Влодимир, який із хрестом у руці «убеждал их не проливать братской крови». Тоді козаки рішили втікати від «братів»; 5.000 їх забравши з собою з січової церкви образ Покрови Пресвятої Богородиці, частину військових регалій та харчових припасів, вийшли вночі з «Січі», непомітно очеретами перейшли Дніпро та втікли до Туреччини, де й організували «Задунайську Січ». Решту запорожців, щось до 3 тисячі, розброєно, частину старшин арештовано, а решта розбіглася; кошового отамана, сотника Кальнишевського, запроторено в Соловецькій монастир, де в темній підземній коморі, з правом 3 рази на рік виходити до церкви на Богослужбу, але до нікого не говорити, просидів 25 літ, і там таки 13. жовтня 1803. р. помер. Майно запорожців російська армія розграбувала, «Січ» зрівняла з землею, а запорожські землі ввійшли до складу Азівської й Новоросійської губерній при чому роздано їх московським вельможам (100 тисяч дес. дістав князь Вяземській, 150 тис. Потемкин та ін.). А манифестом із дня 3. вересня 1775. р. Катерина оголосила, що «Сечь Запорозькая в конце уже разрушена со истреблением на будущее время і самого названія Запорозьких козаків».

Козаки, які втікли до Туреччини, осадилися біля Аккермана. Звідси вислали до султана депутацію з проханням прийняти їх і дати їм землі. Султан охоче згодився на це й визначив їм за місце осідку Січі землі на острові Св. Юрія на Дунайських гирлах. Козакам вільно було селитися й господарювати на просторі від Очакова до Дунаю. За це мали вони обороняти від Росії границі по річці Богу. А запорожців, що

¹²⁾ Ис. Быкадоров: «Происхождение казачества и возникновение Вольных казачьих Войск». «Вільне Козацтво», ч. 4. 25. I. 1928., стор. 11.

¹³⁾ Енцикл. словарь Бр. & Ефр., т. XII., стор. 277., ст. «Запорожская Сечь» Мякотина.

осталися на Україні, частинно забрали до російської армії, а тих, що осіли по селах, покріпачено; розуміється, що з вільного життя, що ним пишались запорожці, та потрасти в кріпацтво не було їм до шмиги, й вони зачали громадно втікати на «Задунайську Січ». По трьох літах «Задунайська Січ» зросла до 7 тисяч, а в 1785. р. числила вже 15 тисяч козаків, та перенесена була до сьгоднішньої Добруджи (між Силістрією й Русуком над Дунаєм).

Росія побачила, що знищивши «Запорозьську Січ», вона справді «обезвладила Малоросію», але рівночасно не тільки, що позбавила себе поважної військової сили в боротьбі з Турками, а ще й зміцнила цією силою свого ворога Туреччину, що уживала козаків у боротьбі з Росією. Тому Росія зажадала (1779. р.) від султана видачі запорожців. Однак султан odmовив. Тоді Москва почала приборати інші способи: Потьомкін зачав перемовляти на свій бік козацьку старшину, бажаючи організувати козаків, а зокрема іменував отаманом С. Білого, який у 1784. р. їздив на «Задунайську Січ» умовляти козаків; та козаки не дали зловитися на хитрощі. Свої заходи для організації козацтва поновила Москва ще раз, коли то прийшло до нового непорозуміння з Туреччиною та до війни в 1787. р. Але й цим разом справа йшла дуже мляво, бо задунайські козаки до закликів Москви поставилися байдуже; проте й без них удалося Москві заложити кіш у Василькові. Однак таке організування козаків не давало бажаних вислідів. Тоді Потьомкін, що був командантом рос. армії на півбережжі Чорного моря, звернувся до Катерини II. з пропозицією, щоби вона наділила козаків землею, та повернула їм їхній лад та військово майно. Катерина пристала на це. Козакам дано землі на Таманському півострові, повернено деяке військово майно, а також 13. мая 1788. р. передано їм військово печатку з написом: «Войско верних казаков». Задунайці, довідавшись про це «відновлення» запорожського війська, почали повертати, але в дуже малій кількості. Тимчасом «Войско верних казаков» за заслуги в боях із Турками на Чорному морі, де воно розбило турецькі човни, а потому в рукопашнім бою взяли острів Березань та кріпость Очаків, в 1786. р., переіменовано на «Войско верних казаков Черноморских». Звідси пішла назва «Чорноморці». Крім того козацтву, яке зросло до 2 тисяч кінноти і 5 тисяч піхоти відступлено, крім Таманського півострову, ще і протилежну Енікальську округу, поміняючи ріжні військові відзначення старшин і козаків. Але ані Таманський півострів, ані Енікальська округа козаків не вабили. Тоді Катерина «відступила» їм відбиті козаками від Турків землі між Дністром і Бутом. Чорноморці, вдоволені такою заміною, зачали охоче на цих землях поселятися, так що швидко ці землі були заселені чорноморцями. Однак по смерті Потьомкіна Чорноморці, що не мали тоді грамоти на відступлені їм і вже заселені ними землі між Бутом і Дністром, вислали до цариці депутацію, яка 1. квітня 1792. р. прохала відступити чорноморцям землі на Кубані. 30 червня того таки року цариця видала «указ», де сказано, що «Остров Фанагорію со всею землею, лежачою на правой стороне реки Кубани, от устья ея к Усть-Лабинскому реду так, что с одной стороны река Кубань, с другой же Азовское море до Ейского городка служили границей войсковой земли» віддається чорноморцям на *сичний ужиток*. Крім довільного господарювання на цій землі й внутрішньої торгівлі, їм визначено 20.000 руб. річно як платню старшинам і козакам у ленній службі. В цій самій грамоті сказано далі: «войску черноморскому принадлежит бдение и стража пограничная от набегов народов закубанских». В адміністративно-політичному відношенні, чорноморців підпорядковано таврійському губернаторові, натомість дозволено їм мати знамя, булаву, перначі й військово печатку.

В вересні 1792. р. чорноморці зачали переселятися на Кубань.

(Дальше буде).

Проф. О. Мицюк.

Евразійство.

(Кінець).

Досі була мова про свого роду «наукові» підвалини ідеології євразійців; переходимо тепер до їх політики.

Євразійці відокремлюють себе від своїх земляків-реставраторів, які впрост одкидають усе те, що з часу останньої революції сталося в Росії, і вважають, що розвиток Росії властиво припинився в 1917. р., та що лише їм доля судила продовжувати історію Росії. І коли ті реставратори є рівночасно і прихильниками інтервенції закордонних сил для повернення попереднього стану в Росії, то євразійці — проти інтервенціонізму. Вони переконані, що чужинці-інтервенти використають інтервенцію для своїх егоїстичних цілей; відновлена ж таким способом великодержавна Росія фактично втратить свою незалежність, бо в ній запанують, як у своїй кольонії, чужинці; і євразійці звуть «предателями» тих росіян, що стоять за інтервенцію.

Рівночасно євразійці й проти большевицької ідеології, вважаючи її за ненаукову і шкідливу. Але вони за «пріятіє» революції, а в значній мірі й досягнень большевицького режиму. «Рускій нарід» — на їх думку — скористав із большевизму, як зі зброї, щоб урятувати російську територію й відбудувати російську державність*). Тут мова про завоювання совіцькою Росією тих держав, що по світовій війні повстали на основі права самовизначення (як Україна, Грузія, Кубань та ин.) і большевики, мовляв, цим продовжують давню московську традицію імперіалістичного «собіранія Русі». «Комуністи самі того не помічаючи — читаємо в євразійських писаннях — одновили політику Москви, що й собі підтримувала й підюджувала «пригнічених» у Новгороді чи Пскові, щоб легше і скорше ці держави підбити, а в гетьманській Україні XVII—XVIII в. в. «поощряла» посполитих проти старшини, щоб проковтнути і тих і других**).

І Ленін, засівши у Кремлі, почав робити діло Івана Каліти. Большевики відродили військову могутність Росії, повернули кордони російської держави, зібрали й одновили Росію, як велику, єдину державу й підготовляють прихід самодержавця всеросійського. «Насильницькими заходами вони стверджували і зміцнювали державну владу й разом із тим дали вихід... стихійній зненависти мас до «баріна» й «барства***). Тому — кажуть євразійці — большевики все ще потрібні й залишаться доти, доки в середині Росії не з'являться ті, хто зможе їх замінити†)... А за тих наступників вони вважають тільки самих себе й виходять із того стану річей, в яким Росія тепер перебуває, лише протиставляють большевизмові свою «істинну» ідеологію і свою програму, що їх розробляють на еміграції.

Та революція, яка знайшла остаточний свій вираз у большевизмі,

*) «Євразія», стор. 6.

**) Там таки, стор. 48.

***) Там таки, стор. 48.

†) Там таки, стор. 6.

для євразійців не є якийсь дикий безглуздий бунт, як це деякі суспільні групи собі уявляють, а процес «саморозкладу імператорської Росії», що зійшла з історичного національного шляху на чужий для неї європейський, — це смерть старої та «народина в муках Росії нової, нової індивідуалізації Євразії». Ще до війни «з повною ясністю» — кажуть вони — «позначився був давній трагічний розрив між народом... і правлячим шаром, що в європеїзації втрачав свою народність». А «правлячий шар» розуміють вони за Ключевським, як «діючий поза суспільством і позбавлений усякого соціального обличчя гурт фізичних осіб різнородного походження, об'єднаних лише «цінопродуцтвом». Євразійці ставлять большевизмові (що його влучно охрестив італійський економіст — проф. Франческо Нітті, як *socialismo asiatico*) в заслугу, що він знищив європеїзовану верхівку; і то не тільки правлячі кола, але також і верхівку народу, себто — інтелігенцію!! На трупі знищеної європеїзованої частини б. Росії, кажуть вони, природньо-органічно виріс із народних низів новий совіцький правлячий шар. Стихія державности знайшла своє втілення в порівнюючи невеликій волевій групі комуністів, низького освітнього й морального рівня; що диким насильством переконала (! О. М.) нарід в його придатності... стати несвідомо зброєю відродження державности. На оцю групу — брутальну, темну й неморальну, але зате не заражену «гнилим» європеїзмом, і думає опертися в майбутнім євразійство! Добре організована большевицька партія є становим хребтом «правлячого шару», й загрожує небезпека, як би вона враз й без заміни чимось рівнозначним зникла*). На її місце повинна стати рівно монополярна партія, але євразійсько-православна. Свою партію, що над організацією її вони вже працють закордоном, євразійці мислять, як різко відмінну від загально-існуючих під тою назвою організацій. Їх партія особлива, урядова, що своєю владою ні з якою іншою партією не поділиться, й навіть виключає існування інших політичних партій. Вона — державний ідеологічний союз... Формально щось подібне до цього — кажуть євразійці — являє собою італійський фашизм..., але, розуміється, ліпшу аналогію для того дають самі большевики**).

Євразійці ваздалегідь згоджуються і приймають існуючу в С. С. С. Р. форму «демократії» — систему рад із багатоступневими виборами, а фактично з призначеннями правлячої партії, бо ця форма «виросла в народних потреб», «безумовно прицепилася в народі», і саме вона, на їх думку, усуває небезпеку західньої демократії, себто, панування групи політиків-професіоналів, у чому й полягає многопартійність***). Західньо-європейський демократичний правовий лад — каже ідеолог євразійства від державного права, проф. Н. Алексєєв — нікуди не годиться, тому, що громадяне при такому ладі думають лише про свої права, й ніхто не хоче признавати обов'язків; правовий лад західньо-європейської демократії є кепсько прикрита анархія. І реакцією на той лад є євразійський ідеал — система обов'язків і повинностей. Це значить — додамо від себе — скрайній етатизм із закріпощенням людности державою.

Приймаючи існуючу систему совітів, євразійці сполучають її з силь-

*) «Євразійство», стор. 50.

**) Там таки, стор. 52.

***) Там таки, стор. 52.

ною центральною владою, що мусить бути народною. «При певних умовах» — кажуть вони — «ненародною може бути й найдосконаліша з теоретичного боку республіка. Її рівно народною (демогічною) може бути й абсолютна монархія, а поготів і завжди православний російський царизм (sic! О. М.), як найліпша форма державного єдинства Євразії*»). Як бачимо, держава євразійців має бути не республіка, а — царство, себто — на чолі має бути цар. Отже, Москва для них по старому — як сказав би Драгоманів — «гніздо влади царів і претензії дати «дряхлому західньому світові» видовисько абсолютно самотнього розвитку». Продовжуючи «давнє московське «пренебреженіє» до іновірного Западу» з усіма його «порожденіями» від латинського хреста аж до англійського парламенту — євразійці негативно ставляться до конституційної й парламентарної форми монархії. Такі форми мають звязок із ненависною для них західньо-європейською демократією, що не може дати євразійцям вимріяної ними сильної влади. А тому царство євразійців може бути лише абсолютною монархією, з необмеженою диктаторською владою. Ось так два «кїти» — православя та народність, доповнено третім — самодержавієм. Бачимо як із туману євразійської фразеології, знова зявляється на світло денне «триєдиний» догмат Миколи І., бачимо, що політичний ідеал євразійства — це гальванізація ідей, висловлених ще перед 100 роками. Отже, Україні, в концепції євразійства складовій частині Євразії, знова припаде щастя мати російського царя. А чим були російські царі для неї — добре відомо: Олексій Михайлович, що — вважав свого союзника Богдана Хмельницького, Петро І., що — започаткував систематичний державний централізм, Катерина, що — звеліла в 1764. р. «Малую Росію» і інші країни***) «легчайшим способом привести к обрусенію», що знищила Запорожя, затвердила кріпацтво, й роздарувала... українські землі..., Микола — прозваний Палкіном, Олександр І — указ 1876. р. і інші... «Російські царі — писав Костомарів р. 1860. — ніколи не були царями вільних народів, а «всепожирающей» татарсько-німецької московщини». А Драгоманів у р. 1882. сказав, що з усіх країн Росії «монархічні ідеї найслабші, а республіканські найсильніші на Україні».

Як же, виходячи з засад православя, самодержавя й народности, ставляться євразійці до немосковських народностей? Засаднично й тут вони зупиняються на тім, до чого дійшла й большевицька влада: вони приймають совіцьку «федерацію». Щирі прихильники федеративного принципу, як наприклад, великий оборонець його Драгоманів, у тім принципі вбачають негатию єдинства Росії чи єдинства «русского народа», вважаючи, що замість «русский народ» слід говорити «народи Росії». Для євразійців є один євразійський нарід і до такого уявлення вони й припасовують квазі-федералізм, що ним є «федералізм» совіцький. Самовизначення народностей С. С. С. Р. на основі засад Вільсона і боль-

*) Там таки, стор. 54 і 56.

**) Од петровсько-катеринської централістичної політики навіть донські козакі склали пісню, яка зачинається словами:

«Нынче годы не такіе
Не такіе — тяжелые
Тяжело жить под Москвою»...

євики, і євразійці однаково вважають за «надзвичайно загрозливе вище, чи не найнебезпечніше для будуччини не тільки совіцького ежиму, але й майбутньої Росії**»). На думку євразійців гасло самовизначення народів не несе з собою миру, а розв'язує, викликає ворожечу, ставить самі народи, що переняті тим гаслом (! — О. М.) у невідне положення, одне слово — воно є зло. «Хібаж таким націоналізмом — каже проф. Алексєєв — не підтримується зненависть інтелігенських країнських кол до всього російського*»)? Євразійці встаються при большевицькій федерації, ніби то при засобі пірвати «з тенденціями безумного русифікаторства». А на ділі тому, що совіцька «федерація» так само не охороняє народів сучасної Росії від — безумного русифікаторства, як і те, що большевики переіменували Росію в С. С. С. Р. а євразійці, наслідуючи їх, в Росії роблять Євразію.

Євразійські ідеологи добре знають совіцьку «федерацію». На основі союзної конституції С. С. С. Р. од 6. VII. 1923. оден із верховних органів союзу — Центр. Испол. Комітет — складається з а) союзного союзу, і б) союзу національного. Останній, на основі федерального принципу, має репрезентувати національні республіки й автономні області. Однак суб'єктом федерації виступають не національні республіки й автономні області, якто малоб бути, а — кляса «трудящогося і експлуатуємого народа», що прагне... комуністичного ідеалу, як відомо, ультра-централістичного. Тою клясою кермує єдина, характером своїм — московська, централістична комуністична партія, чи правильніш — диктатура центру. До того над «Советом національностей» існує ще й ієрархічно найвищий орган С. С. С. Р., цілком унітарний, що має назву «Союзний Съезд Советов», що його обірають совети, а не федеральні частини Союзу. Союз необмежено може видавати які хочє закони для окремих частин федерації, тоді як ці останні лише тоді, коли центр не встановив загальних норм. Рівнож треба взяти на увагу, що гарантією прав національного розвитку все були й є політичні права населення та організація самоуправління, що обмежує й урівноважує централізм; тоді як у С. С. С. Р. про право людини і громадянина нема й мови, нема також і ніякого самоуправління, а тільки адміністративні управління: сільрада, волосний, повітовий і губерніяльний ісполкоми. З «націоналізмом меншин» большевики знайшли ще спеціальний засіб боротьби в т. зв. економічнім районуванні. Тим районуванням створені великі адміністративні одиниці — краї не за національною ознакою, а за ознаками економічно-географічними, до складу яких національні області або їх частини входять, як підлеглі члени. Постанови економічних рад тих країв у ділянці економічних питань є обов'язкові для державних органів, що входять до складу району республік.

Коли після всього цього совіцька «федерація» все ще є федерацією, то що тоді не буде федерацією? Євразійці добре розуміють, що така «федерація» власне є грою словами, макіявелістичним засобом продовження існування Росії, яко тюрми народів і «агломерату накрадених провінцій». У нас найбільш послідовним прихильником федерації (без

**) Н. Н. Алексєєв, стаття «Советский федерализм» у збірн. «Євразійський Временик», кн. V., Париж, 1927, стор. 252.

*) Там таки, стор. 258.

лапок) був проф. Драгоманів, але коли він стояв за федерацію (що мала поширюватися на цілий світ), то при умові найширшої політичної волі: при забезпеченні прав людини й громадянина та при найширшій самоуправлінні з низу до гори; без них бо й він — сепаратист і самостійник. Сучасне ж покоління українців має підстави в кожній федерації з Москвою бачити большевицько-євразійський тип «федерування». Той тип «федерації» знаходить таку оцінку з боку напр. кавказців: «Євразійці — це нове обличчя російського імперіялізму, сповитого серпанком дурисвітської теорії, що нею російські націоналісти силкуються врятувати спадщину царської влади від дальшого розкладу»*). З приводу євразійської форми «федерації» польський автор Уздовскі слушно говорив, що «євразійство орієнтується на стару православну, націоналістичну Москву, столицю Василів і Іванів, що перемогала і підбивала під себе народи не для того, щоб нагороджувати їх благами федерації... Москва — це насамперед російська Москва, спадкоємниця Чингіс-Хана, що тисячами дзвонів оповіщала про свою могутність переможеним народам, закохана у свою владу над ними; Москва — це рівночасно третій Рим, що з висока дивиться на всі народи та держави»...

Політичний централізм євразійців буде зберігати можливості унітарної, єдиної культури Євразії. «Симфонічність» тої культури, як виложено вище при розборі євразійської ідеології, означає панування, власне, московської культури. Цим уже окреслена й політика щодо не-московських національних культур Євразії. Не зайвим, однак буде навести погляди євразійців на українську культуру.

Відомо, що з України в XVII. і XVIII. в. в. пішли до культурно-низчої Московщини українські інтелектуальні сили-фахівців із самих різних ділянок знання. Переможена фізично Україна перемогла переможця культурно. Але таке позбавлення мозку ослабило сили українського народу, а поповнити їх в середини перешкаджав гніт Московщини, що з утратою незалежності України поширився й на культурну ділянку; той гніт в XIX. в. зденаціоналізував освічені класи на Україні, одтягнув їх од українських мас та поставив їх у становище чужинців еупроти власного народу. Наш нарід став народом мужиків. Покинуте верхніми шарами «українське селянство жило й живе — писав у 1881. р. Драгоманів — зовсім не без своєї, хоч правда старосвітської культури: чесна сім'я, чесна хліборобська праця, громадське впорядкування спільних справ, — ось підвалини цієї культури». В житті, звичаях і думках український селянин стояв і стоїть вище від московського і польського. Тимчасом учні та мерлянівщини — великороси, що в XVII.—XVIII. в. були «духовими холопами України», порісши в пірря, в XIX. в. почали, за виїмком одиниць, подібно трактувати українців у відношенні до себе. Позбавлена своїх освічених верств українська народність стала об'єктом привирства. «Назва хохол, що її москалі дали козакам за їх оселенці, стала синонімом дурака» (Костомарів). З передових культурних країн Європи Україну відсунули на другорядне місце.

Як повз ті історичні факти проходять євразійці? «Бачите» — кажуть євразійці устами Н. С. Трубецкого — «та культура, яка з часів Петра

живе й розвивається в Росії в органічне й безпосереднє продовження не московської, а киевської, української культури»*). Ця українізація великоруської духової культури відбулася в XVII—XVIII в. в. наслідком чого витворилася «єдина російська культура післяпетровського періоду... українська своїм походженням; але російська державність була своїм походженням великоруською»**). Так склалася сучасна спільно руська (общерусская) культура... «всіх частин руського племені» — великорусів, білорусів, українців. Не великоруська, як твердять «деякі оборонці українського культурного сепаратизму», а саме — спільно-русська. В генезі своїй вона пішла від «духової українізації Великоросії», в її розвитку «поруч із великоросами приймали активну участь і українці, і саме такі, що не цуралися свої приналежності до українського племені», як Гоголь, Костомарів, Потебня та ин. Отже, російська культура після-петровського періоду є «спільноруська», і «українцям вона не чужа, а своя»***).

Повстає питання: чи має й на далі лишатися «спільноруська культура» чи ж, навпаки, мають повстати культури окремі для кожної відноги «руського племені»? Чи має існувати окрема самостійна українська культура? Відповідь уже, очевидячки, випливає з того, що «спільноруська культура», мовляв, й для українців «не чужа, а своя»! Хто має вже «свою» культуру, не потребує забавлятися творенням ще одної. Але даймо слово самому ідеологові євразійства. В його відповіді знайдемо «оригінальну» теорію «двобічності культур». Кожна культура — каже він — мусить мати два боки; оден звернений до конкретного етнографічного народнього фундаменту, другий — обернений до верхів духового й розумового життя; в російській, чи там «спільноруській» культурі тільки одей верхній бік задовольняв. Уявимо тепер — говорить Трубецкой — що «всю спільноруську культуру на теренах України замінили б новоствореною (?? О. М.), суто-українською культурою, якаб не мала нічого спільного з попередньою спільноруською. Населення України стане перед конечною потребою вибирати («оптірувать») ту чи иншу культуру». Тому, що російська культура до народніх низів «не була приладнена», а українська культура приладнює свій низчий поверх до конкретного етнографічного фундаменту — народні низи будуть «оптірувать» її; а що ж кваліфіковані верхи, себто, найбільш якісна й цінна з огляду культурної творчості інтелігенція? Інтелігенція України буде «оптірувать» українську культуру тільки тоді, коли її «верхній» поверх буде відповідати вищим духовим вимогам кваліфікованої інтелігенції України й то куди більше, ніж відповідний бік російської, чи там «спільноруської» культури. Для теоретика «дволиквої культури» є ймовірним, що українська культура задовольняюче пристосується до народніх корінів; зате для нього цілком неймовірно, щоби вона могла успішно конкурувати з російською культурою в задоволенні вищих духових вимог. Тому інтелігенція України, на його думку, стане «оптірувать» «общеруську» культуру, розуміється за виїмком тої частини інтелігенції, що буде ненавидіти все російське. Однак ті, що з ненависти виберуть укра-

*) Н. С. Трубецкой, ст. «Євраз. Временик», кн. V., Париж, 1927, стор. 167.

***) Там таки, стор. 170.

***) Там таки, стор. 174.

*) Стаття Вассан-Гірея Джабато в варшавськім щоденнику «Glos Prawdy», в 4. III., 1921.

їнську культуру, будуть її творити «із рук вон плохо», тенденційно і навіть не-національно (!), коли мова про українство, бо будуть творити «байдуже яку культуру, тільки щоб не була вона подібна до російської». «Створена в таких умовах «українська культура» (лапки автора) не буде виявом індивідуальної природи української національної особистості». І щоб українцям не опинитися в такому скрутному становищі, в майбутньому — каже Трубецкой — українська культура повинна «не конкурувати зі спільноруською, а доповнювати її», — себто — «українська культура мусить стати індивідуацією культури спільноруської»†). Отже, українська культура булаб собі культурою українського простого люду, а «обще-русська» — інтелігенції всіх народів Росії, в тім числі і українського. А щоб ця євразійська культура єдина на горі й диференційована в долині являла собою єдину систему, її базую має бути православна віра, отже — вона має стати очерковленою з гори й до низу... Автор констатує, що на Україні нині просто панує стремління до повного сепаратизму, оперте на політику совітів, які ніби культурним сепаратизмом хочуть обезброїти сепаратизм політичний, і — на впливі галицької інтелігенції. Щож до Галичини, то євразійці розглядають її, як землю, заселену «східньо-славянським племенем, яка становить природне географічне продовження євразійської території», хоч історично її населення й підпало під «владу латинян». «Національна самосвідомість Галичини» — каже Трубецкой — «цілковито «ізуродована» і многовіковим «приобщенієм» до духу католицізму, і польським поневоленням, і тою атмосферою провінціально-сепаратистичної національної (точніш явище) боротьби яка така характеристична для колишньої Австро-Угорщини*). Українізація на Великій Україні, пише Трубецкой, «обертається в якусь то самоціль і породжує неекономну й недоцільну розтрату сил**). Творення української культури для нього не підлягає неґації лише під умовою, що українська «індивідуація» прибере форми варіанту, підпорядкованого російській культурі.

Як бачимо євразійське заховання «общерусского» типу культури й загально-державного типу «общеросів» наслідую ідеологію бл. п. ретроградних «Московскіхъ Вѣдомостей» 80-х років. Час, уже здавалось би, москалям покінчити з «общеруською» культурою. Та й самі вони іноді договорюються до здорової думки, а власне, що «мійська культура, матеріальна й духовна має бути органічним продовженням сільської»***). Але прикласти її хочуть вони до самої лише московської, що вже генпогім стане загально-євразійською. В нас, коли в й має місце таке продовження сільської культури на міста, щоб і вони стали українськими, то це вповні органічне явище. Навпаки, загально-євразійська культура міст серед української культури сіл означала б розрив, прірву, між містом і селом, і була б явищем неорганічним.

Хтож сьогодні в щирих синів України піде назустріч євразійській пропаганді розриву української інтелігенції з українськими масами? На продовження того трагічного розриву, що існував у ХІХ. й на почат-

†) Там таки, стор. 179.

*) Там таки, стор. 183.

***) Там таки, стор. 184.

****) «Євразійській Сборник», кн. VI, 1929, ст. 36 — од редакції,

ках ХХ. в., коли «всеросійство» було зробило українську інтелігенцію чужою для свого народу й у себе вдома! Роздумуючи над фатальними наслідками того розднання для України, навіть Драгоманів якимось сказав: «Найрадикальнішим засобом... для відновлення на Україні звязку освічених клас із народом українським було б, розуміється, відновлення політичної самостійности України»†). Помимо нас — хто в інших не-великоруських народностей Євразії добровільно згодиться на роздвоєну культуру? Щодо нас, то погляди євразійської ідеології базуються головне на тенденційнім закриванні очей на сучасний рівень української культури. З ними припустимо було виступати, маючи на увазі Наддніпрянську Україну, хіба що ще перед першою революцією, до 1905. р., але пізно, надто пізно виступати тепер, коли відмовлення української культурі, що продовжує сільську в синтезі з усесвітньою, самостійности та повної її рівновартности з московською не відповідає ні її сучасному стану, ні буйним перспективам її розвитку. Нам байдужа та «інтелігенція України», про яку говорить Трубецкой і до якої належить чимало ідеологів євразійства; ця інтелігенція, виконуючи русифікаторське діло, безповоротно «оптірувала» московську культуру. Українська ж інтелігенція завжди «оптірувала» українську культуру й боролася за неї; вона вибрала свою культуру не тільки через... порівняння з російською та іншими культурами; українська культура, як єдина й однаково рідна духовним верствам і простонароднім низам, була, в й буде найліпшою зброєю інтелігенції в її службі низам і способом поповнювати її ряди новими силами з самого глибу народнього. Зрештою євразійцям не слід забувати, що «общерусізм» інтелігенції передвоєнної Росії, що відіграв денационалізаційну роль для меншостей б. Росії, усупереч його аполітетам і самим «общеросам», не був усеж досить національним і в відношенні до самого великоруського народу. «Росію згубила — як каже академік проф. Струве — безнаціональність інтелігенції, єдиний у світовій історії випадок забуття національної ідеї мозком нації». Євразійці самі не йдуть далі тим шляхом, але закликають іти ним немосковські народности, в тім числі насамперед українську.

Знаряддя й ознаки нашої культури — українська мова, на погляд євразійців, що його висловив їхній лінгвіст, знов таки той самий Трубецкой, так мало різниться від великоруської, що українцям, власне, не було пекучої потреби «створювати собі осібну літературну мову, відмінну від російської». «Всі східні славяне — великоруси, малоруси й білоруси — прекрасно мігли обійтися одною літературною мовою». Українські інтелігенти що «ратували» за створення самостійної української літературної мови... не хотіли природньої схожости її з російською літературною мовою... а створювали свою літературну мову виключно на основі народнього говору, при тім так, щоб та мова, як можна менше походила на російську. А тому що словник української народної мови не вистарчав, то прийшлося «примкнути» до якоїсь вже існуючої літературно-мовної традиції... і «примкнули» до традиції польської літературної мови... Сталося «неприродне» явище*), не самобутности, а... штучности.

†) М. Драгоманов — «Политическія сочиненія», т. II, 1906, Париж, ст. 247.

*) Н. С. Трубецкой: «К проблеме», 1927, стор. 72—73.

Як бачимо, визначення місця українській мові в концепції евразійців впливає в їх поглядів на українську культуру. Позиція евразійців — це позиція московських словянофілів кінця 50. і початку 60. років минулого віку — Ів. Аксакова, Вол. Ліманського та інші.: заховати великоруську мову, як мову «общества» для т. зв. інтелігентних читачів всієї Росії, а поруч із тим хай собі існує українська мова «для домашнього обіходу» та хай нею видають елементарні книжки для читачів із українського «простонароддя». Блаженної пам'яті реакціонер Катков колись запевняв, що український рух — це діло інтриг поляків. Нині росіяне, навіть такі, як Мілюков, твердять, що це інтрига німців. Але чи не відгуком катковщини є твердження Трубецкого, що українська мова наслідує — польську? Пригадується, як у петербурзькій «Гражданіне» з 1875 р. писали, що українська мова — це «мішанина будови російської й польської мови». Цей погляд вже давно розбито працями Максимовича, Потебні, Житецького, Лавровського, Мікльосіча. Напр., проф. Лавровський доводив, що українська мова рівно самостійна, як і інші мови славянські, до речі вбачав більшу близькість її з сербською, ніж з польською мовою. Зрештою, не так це все важливо. Важніше те: саме тому, що наша література розвинулася на основі народнього говору і через те найбільш надається для розумового розвитку й морального піднесення мас, ми щасливо уникли того, на що слабує російська література й що визначний російський критик Добролюбов висловив у таких словах: «Адже в нас (великорусів — О. М.) мова книжної літератури власне не російська, і через сто літ з нас, розуміється, будуть таксамо сміятися як ми сміємося нині з мови асамблей петровських часів. А сміємося саме тому, що посунулися по шляху до народньої великоруської мови». Один із евразійців щодо цього так вихватився: «мешканці Марса, мабуть, легше могли б розуміти мешканців Сатурна, ніж розуміли один одного інтелігент і мужик». А чого ж, як не цього, добиваються евразійці для України на майбутнє? Автім ясно, що заховання окремої російської мови для інтелігенції підтримувало б тільки монополію привіліюваної «офіційної» народности, а в українській, білоруській й інших народностей Евразії однімала б їх інтелігенцію — природних провідників мас. Хтож згодиться, за приписом евразійців для якоїсь «наднародньої» мови, допустити повторення розриву інтелігенції з народом *ad maiorem gloriam* Евразії? Годимося, що російська література розвивалася й українськими вкладками, добровільними, а ще більш підневільними; рівнож годимося на це, що вона ще й досі багатша за українську, що на Східній Україні звільнилася від ланцюхів щойно за революції 1917 р. Але дивно, коли й досі «багатство російської літератури» виставляють аргументом проти стремління вивести зі зuboжіння літературу українську. На це б можна відповісти словами Драгоманова, писаними ще у р. 1882, з приводу перекладу Гете і Шекспіра українською мовою: «Українська мова багатством, красою і гнучкістю форм не уступає ніодній із сучасних літературних славянських мов і зовсім не така вже бідна, щоб нею тяжко було передавати глибину філософічної думки й змальовувати високохудожні образи. Це не мова тільки простонароддя, як запевняють московські «невсжди», а мова цілої нації, якої політична майбутність ще попереду»*).

*) М. Драгоманів, «Политич. сочин.», т. II, 1906, стор. 599.

Федерально-культурні й мовні інтенції евразійства міцно пов'язані з їх поглядами на сучасний стан большевицької Евразії. Майже в усіх ділянках державного життя — кажуть вони — слід виходити з того, що вже склалося, бо в суті речі воно склалося не кепсько, завдяки «мудрости російського народу», а не комуністів — цієї «слухняної зброї в руках народньої стихії». Все це потребує не руйнації, а тільки розвитку й очищення від комунізму*). Принявши спершу революцію, евразійці прийняли й совіцьку владу й большевицький режим. Вони вважають — устами, напр., проф. Карсавіна, — що совіцький режим «в пределі — подлінос народоправство», де нарід іде за своїми ватажками, що їх він сам зі себе витворив... він є «широю демократією»... «Совіцький режим» — пише Трубецкой — «не тільки справжнє народоправство, але вперше здійснена ідеократія, коли правлячий шар складається не за ознакою високого походження чи багатства, а за ознакою своїх переконань, свого світогляду»... На думку евразійців, за большевиків у науці набрав значіння «синтетичний момент, що, здавалося, загинув був у науковій спеціалізації останніх десятиліть»... У ділянці народньої освіти евразійцям до вподоби, що большевики зробили її функцією держави.

Дарма сперечатися, чи справді диктатура жменьки, а то й одної особи, над погорджуваною масою, є «подліним народоправством». Не нам рівнож радити, як то роблять евразійці, з відновлення військової величі Росії, якої, правда, вистачає, щоб душити Україну, але не на те, щоб воювати з модерно-мілітарними державами. Щож до «синтетичности» в науці, то евразійці не бачуть, що її поставлено на службу нечуваній монополії соціального знання в марксісько-ленінському дусі, що рівнозначне знищенню соціальних наук. Рівнож не бачать вони негативних боків у тім, що освіту зроблено «функцією держави» большевиків, чим спантеличено цілу людську генерацію ленінсько-марксистською матеріалістичною доктриною; можливо тому не бачуть, що ту «функцію» сподіваються перебрати до своїх рук, щоб пантеличити населення своїми ідеями евразійства...

Чимало евразійці приймають також і з того, що повстало в С. С. С. Р. в ділянці соціально-економічній, намагаючися підвести під це свої підвалини. Так, евразійці вважають, що большевики свідомо ведуть боротьбу з капіталізмом, а підсвідомо й конкретно з європеїзмом, зокрема з європейським соціалізмом. Це покривається з евразійською негациєю і європеїзму, й соціалізму. Соціалізм для них — це «породження романогерманської культури, духом своїм зовсім чуже евразійству»), бо основою останнього є православ'я, а «православ'я противне соціалізові»**). Одкидаючи принципово соціалізм, усеж евразійці в основній позиції соціалізму — щодо права власности виразно наближаються до нього. Їх філософ С. Франк, наприк., твердить, що «ніяке взагалі право власности — ні приватне, ні загальне — не має підстав безпосередньо в моральнім житті»... Навязуючи до поглядів визначних західньо-європейських і російських юристів, що в «русского» народу західня ідея власности не існує, евразійці думають, що селянин, «без огляду на свій го-

*) «Евразійство», стор. 57.

*) «Евраз. Временник», кн. IV., 1925.

**) «Росія і латинство», збірник, 1923., Берлін, стор. 21.

сподарський егоїзм примириться зі справедливим обмеженням його прав», і що в «руській» правосвідомості «власність зв'язана з обов'язком в відношенні до цілого й має значіння функціональне»***). «В Росії — кажуть вони — «власність завжди розглядалася з погляду держави, яку до того ще розуміли релігійно-етично»†). «Ми говоримо» — читаємо далі — «про «функціональну власність», чи про власність, зумовлену державою, себто, яка впливає з неї і зв'язана обов'язками в відношенні до неї». Таке своє відношення до власності євразійці відмежовують од соціалізму; однак, треба зазначити, що таке розуміння власності покривається з поглядами, що панують нині на «гнилимі» Заході: ідея власності, як функції, це — ідея європейська††). Вони стоять на тім, що революція піднесла «свідомість першенства державної ділянки» й тому держава мусить виразно «формулювати принцип функціонального значіння власності», підкреслюючи обов'язки тих, хто користуватиметься з власності. На наш погляд, не революція, а світова війна піднесла свідомість першенства публичного моменту над приватним в інституті власності а ще «військовий соціалізм» безповоротно поховав ідею святості й недоторканості приватної власності. Але євразійці виходять тільки від тих ударів по інституту власності, які завдала йому большевицька революція. Створене революцією співвідношення політичних сил суспільних груп і новий маєтковий перерозподіл вони розглядають, як неусувальний факт, як факт, що в багатьох випадках вийшов «із мерзоти і злочину». «Але коли вже мерзоті і злочині дано з ласки Божої» — кажуть вони — «обернутися в об'єктивний історичний факт, — треба визнати, що признання того факту не протирічить Волі Божій»*). Вони остаточно й безперечно визнають доконаний факт — перерозподіл власності, як воно склалося наслідком революції. «Держава» — кажуть вони — «мусить удержати за собою захоплене большевиками *dominium directum* і всіма засобами охороняти землеволодіння, як *dominium utile*». Євразійці проголошують боротьбу приватно-власницьким тенденціям встановлення «священного й недоторканого права приватної власності». Проголошення нових землевласників власниками в розумінні суб'єктів священного й недоторканого права — вони вважають за «смертельний удар по правосвідомості», бо тоді «принцип приватної власності стверджувало б шляхом цинічної його негачії», це було б... торжеством сили..., а «також негачією історичної правди російської революції». Але на державу вони накладають обов'язок обороняти право індивідуального володіння, як «право індивіда на державно-корисний труд, що має володіння», бо, кажуть вони, теперішній економічний розвиток «зв'язаний з індивідуальною економічною ініціативою й із забезпеченням од замахів індивідуальним господарством»**). Конкретно кажучи, євразійці стоять на досягнутій у процесі революції націоналізації землі з істотним для неї індивідуальним землекористуванням, приймаючи той стан річей, який

***) «Євразійство», стор. 66 і 67.

†) Там таки, стор. 67.

††) Див. О. Мицюк, — «Усуспільнення земельної власності після світової війни», Записки Укр. Госп. Академії, ч. II., 1929.

*) «Євразійств», стор. 68 і дальші.

***) «Євразійство», стор. 68 і дальші.

склався на десятий рік після революції, тільки без совіцьких совхозів і колхозів і без совіцької пресі на індивідуальні селянські господарства.

Євразійці допускають деяке державне втручання в царину промисловості та торгівлі. «Народне господарство... не може бути засновано ні на чистім універсально-діючім принципі навмисної організованості (пляного господарства)... ні на чистім і рівно ж універсально-діючім принципі анархічної взаємодії відокремлених суспільних атомів, а тільки на живій взаємодії індивідуально й суспільно-діючих сил»**). «Комуністи й соціалісти вимагають одного — державного господарювання, ліберали й консерватори другого приватного господарства. Євразійці беруть — каже їх економіст П. Н. Савицький***) — одне і друге. Їх система — це своєрідна державно-приватна система», де поруч із державною промисловістю має існувати і приватня†), однак не на засадах економічної свободи в дусі лібералізму, а на основі регулювання, сполученого з розв'язкою соціального питання. Для розв'язки останнього питання — зменшення соціальних антагонізмів через розвиток кооперації, участь робітників у прибутках підприємств і в управлінні ними, та через державну організацію виробництва й торгівлі їм замало; це для них паліятиви. Більше значіння для них мають «змішані підприємства», себто, такі, де держава виступає пайщиком; таких форм підприємств — добавимо від себе — уживають і совіти. Та далеко більші надії кладуть євразійці на нові форми, особливо італійсько-фашистські, що їх і беруть собі за взірець. Наслідуючи фашизм євразійці соціальне питання не ототожнюють із робітничим; виробництво має служити вищому єдинству — нації, й тому за прикладом фашистських корпорацій вони надають функціонального значіння і робітникові, і капіталістові. Держава мусить регулювати і контролювати свободну ініціативу й конкуренцію не з погляду робітника й капіталіста, а з поглядів інтересів цілого. Все це здійснюватиме «колективний унутрішній Бонапарт», себто, урядова, монопольна, євразійська партія.

Як і фашисти та большевики, євразійці з погордою ставляться до людської маси. Маса — «нечинна»; щоб вона стала іншою повинен бути штовханець від «віруючих» і «волящих» особистостей, що тільки й є першим двигуном і самостійним діячем. «Горячі й «одаренні» патріоти завжди, в конечности нечисленні, є справжні автори історії, некороновані «водители» нації*). Вони й дадуть «колективного Бонапарта», що ним буде урядова, монопольна євразійська партія. Масам жеж полишають національний інстинкт і слухняність. Особливо цінним у народнім світогляді вони вважають «покірність волі Божій», ідеалізацію царської влади..., побожність, обряд, ці риси, на їх думку, дають народ-

**) С. Франк: «Современность і соціалізм», Евраз. Врем., кн. V. стор. 279. 1927.

***) Що правда й співробітник органу «Укр. Наук. Інституту» в Берліні, що видрукував його статтю про степову культуру в районі нинішньої України (див. *Abhandlungen des Ukr. Wissenschaftliches Institutes in Berlin*, V. II. 1929.), яку, до речі, знищив у своїй критичній статті п. В. Щ. у Л. Н. В., кн. II. 1930. На скільки ідеологічні євразійства, доктрини виразно україножерної, пристало друкуватися в укр. органі, а його редакції користуватися таким співробітництвом — лишасмо розважити читачеві.

†) «Євраз. Временник», кн. V., стор. 307.

*) «Євраз. Временник», кн. III., 1925 стор. 74.

ньому фундаментові стійкість і, з погляду національної культури, дуже й дуже цінні. Отже, маса має бути сирою глиною, в якій «колективні бонапарти» мають ліпити, що схочуть...»)

Як бачимо зі стислого огляду євразійства, воно у своїй «науковій» будові екліктичне, бо бере потроху звідусюди: з ідеологій абсолютного царизму, реакційної катковщини, московського славянофільства, централістичного славянофільства, централістичного соціалізму, комунізму, зрештою — фашизму... Людську особистість у ньому приковує крайній етатизм; права людини й громадянина знехтовано. Не-великоруські народності віддано на поталу фатальній спадщині державно-централістичного московського думання і виховання, фікції єдності й одноманітності Росії, конкретно — великоруській державній народності. Євразійство є одбиттям московського «восточництва», монархізму, панправослав'язму, централізму, шовінізму та імперіялізму. Соціальна програма з аграрним соціалізмом є рафіново-демагогічна, що спекулює на притягнення на свій бік темних низів; такою самою є й його «федерація» для не-великоруських народностей і окремих областей. У його головолломній, иноді містичній і аж надто претенсіональній фразеології, розрахованій на «втирання очків**»), багацько макіявелізму. Воно відбиває загострене нині націоналістичне почуття великоруських елементів по обидва боки червоного кордону, будучи реакцією на комунізм і матеріялізм та свого рода «ідеалізмом», що, на наш погляд, має вигляди повести за собою ширші маси великоруського народу***).

До українських визвольних змагань і таких самих прагнень інших не-державних народностей С. С. С. Р. та до течій «областництва» євразійство відверто вороже. Воно не для нас і, гадаємо, не для інших народностей, що волею історії перебувають нині під одною з великоросами стріхою, а яким євразійство готує ролію не субекта своєї долі, а обекта його агресивних мрій. Всі ці народності євразійство, як і споріднений із ним «російський націонал-максималізм» лише пориває до сепаратизму та доводить і стверджує слухність їх самостійницьких прагнень†).

1936

ЛЮТЕНЬ - FEBRUARY

1936

Неділя Sunday	Понеділок Monday	Вівторок Tuesday	Середа Wednesday	Четвер Thursday	Пятниця Friday	Субота Saturday
Full Moon 7th	Last Quar. 15th	New Moon 22nd	First Quar. 29th			1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12 Трох Свят.	13	14	15 Стріт. Госп.
16 Нед. м'ясоп.	17	18	19	20	21	22
23 Нед. сироп	24	25	26	27	28	29

Іншим разом обізвав частини новий начальник дивізії; незадовго перед його приїздом адютант сусідньої частини надіслав список його вимог підчас перегляду; між іншим там було й таке: начальник вимагає, щоб у стайні обов'язково була ікона; командир батареї запитує мене: «а який святий є покровитель коней?» Кажу — «здається, св. Юрій»; фельдфебель же батареї, що був біля нас, і собі встряває в балачку: «нікак-нет, Ваше Високочоблагородіє, св. Фрол!» Цією заявою він збив із пантелику й командира батареї й мене, і командир батареї, щоб не «попасти в лапети», наказав фельдфебелеві купити ікону... всіх святих, бо між ними, мовляв, обов'язково буде — той правдивий покровитель коней.

Пам'ятаю, як у нас оповідали про такий факт а, може, анекдот: один начальник вимагав у командирів сотень, щоб вони знали — що який салдат узуває: скарпетки чи ж онучі; тоді один хитрий командир сотні наказав салдатам своєї сотні взяти на одну ногу онучу, на другу скарпетку. Коли начальник, тикаючи пальцем у салдата, питав сотенного «а етот?» то сотенний за хвилину, ніби подумавши, відповідав — «скарпетки» а салдат скидав той чобіт, у якому була скарпетка; коли б сотенний сказав «онучі», то салдат мав скинути другий чобіт.

Наслідком таких чудернацьких вимог військового навчання тратило свій глузд та не викликувало заінтересованне; низчі начальники не могли навчитися виявляти ініціативу, що їй тепер вимогано не лише від молодих начальників, але й од рядових стрільців. Бороши нас Боже від цього в українській армії! Потрібно менше «казенщини», відбування годин служби, зате треба стати ближче до козака й бачити в ньому свого молодшого брата, треба знайти для нього сердечне слово, а підчас навчання не треба забивати йому памороки, а треба язсувати все розсудливо до діла, щоб він добре зрозумів суть справи та її затямив, треба «показувати», а не лише «наказувати».

На прикінці дев'ятидесятих років, коли служив я в Севастополі в артилерійській бригаді, святкували п'ятсотріччя російської артилерії; було в нас багато високих гостей, був і командир чорноморської флотії, і Тавричеський губернатор та інші; виглошено багато промов, але здебільшого в них пропонувано випити за — провітання духу чи то салдата-гарматчика, чи то матроса, чи за дух усієї російської армії; одне слово — дух та й дух у різних комбінаціях і сполученнях. Дуже великого труду коштувало мене, щоб не встати і не сказати такої промови: «Шановні панове! Ми ввесь час п'ємо за «дух» російської армії та окремих її частин, але, панове, як відомо є «дух» психічний і «дух» фізичний (по українськи: духи — запах). І коли

*) Там таки, кн. IV. 1925., стор. 74.

**) Що це євразійцям часом вдається, показують статті про євразійство в «Вільнім Козацтві» (ч. 32 і 43—44), де, напр., інж. Бейсуг ставиться до нього, як до «дуже оригінальної» (? — О. М.), ... власної (?)... програми та вважає його за вчення «наднаціональне» (!).

***) Хоч на сьогодні воно розколося на дві частини, при чім одна з них дуже наблизилася до большевизму.

†) Цю працю заслухано, яко доклад, і продискутовано в нашій семінарі політичної економії при Укр. Господ. Академії (Подбради) і в Укр. Правничім Т-ві (Прага).

ньому фундаментові стійкість і, з погляду національної культури, дуже й дуже цінні. Отже, маса має бути сирію глиною, з якої «колективні бонапарти» мають ліпити, що схочуть...*)

Як бачимо зі стислого огляду євразійства, воно у своїй «науковій» будові еклєктичне, бо бере потроху звідусюди: з ідеологією абсолютного царизму, реакційної катковщини, московського славянофільства, централістичного славянофільства, централістичного соціалізму, комунізму, зрештою — фашизму... Людську особистість у ньому приковує крайній етатизм; права людини й громадянина знехтовано. Не-великоруські народності віддано на поталу фатальній спадщині державно-централістичного московського думання і виховання, фікції єдності й одноманітності Росії, конкретно — великоруській державній народності. Євразійство є одбиттям московського «восточнічства», монархізму, панправославізму, централізму, шовінізму та імперіялізму. Соціальна програма з аграрним соціалізмом є рафіново-демагогічна, що спекулює на притягнення на свій бік темних низів; такою самою є й його «федерація» для не-великоруських народностей і окремих областей. У його голлоломній, іноді містичній і аж надто претенсіональній фразеології, розрахованій на «втирання очків»**), багатько макіявелізму. Воно відбиває загострене нині націоналістичне почуття великоруських елементів по обидва боки червоного кордону, будучи реакцією на комунізм і матеріалізм та свого рода «ідеалізмом», що, на наш погляд, має вигляди повести за собою ширші маси великоруського народу***).

До українських визвольних змагань і таких самих прагнень інших не-державних народностей С. С. С. Р. та до течій «областнічства» євразійство відверто вороже. Воно не для нас і, гадаємо, не для інших народностей, що волею історії перебувають нині під одною з великоросами стріхою, а яким євразійство готує ролю не субекта своєї долі, а обекта його агресивних мрій. Всі ці народності євразійство, як і споріднений із ним «російський націонал-максималізм» лише пориває до сепаратизму та доводить і стверджує слухність їх самостійницьких прагнень†).

*) Там таки, кн. IV. 1925., стор. 74.

**) Що це євразійцям часом вдається, показують статті про євразійство в «Вільнім Козацтві» (ч. 32 і 43—44), де, напр., інж. Бейсуг ставиться до нього, як до «дуже оригінальної» (? — О. М.), ... власної (?)... програми та вважає його за вчення «наднаціональне» (1).

***) Хоч на сьогодні воно розколалося на дві частини, при чім одна з них дуже наблизилася до більшевизму.

†) Цю працю заслухано, яко доклад, і продискутовано в нашій семінарі політичної економії при Укр. Господ. Академії (Подбради) і в Укр. Правничій Т-ві (Прага).

Генерал В. Сварика.

ЩЕ З МИНУЛОГО ТА ВИСНОВКИ З ТОГО ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО.

(Кінець).

Хоч у російській армії й подостатком було потрібних офіційних статутів, положень та інструкцій, але крім цього всього були ще й преріжні «катехізиси», власні витвори начальників, та були ще й різні штучки, що їх треба було дуже добре знати, бо ж коли ваша частина не була обучена тим штучкам, — вам загрожував провал та зв'язані з тим наслідки.

Часто доходило до комізму. Пригадаю лишень, як ген. Іванів, що саме обняв посаду командира військ київської військової округи, почав обід доручених йому частин. Такий уже був звичай, що адютант частини, вже проінспектованої, повідомляв адютантів ще не інспектованих частин про ті вимоги, які пред'являє новий начальник, та про те, на що він більше звертає увагу. Наш бригадний адютант одержав листа, де повідомляли, що «командуючий» вимагає голосного рапорта, та дуже голосно відповіді на його привітання. І ось, перед його приїздом у всіх батареях проробили вправи або як тоді казали «подрепертілі» солдатів і так би мовити, добре їх «підбадьорили». Приїхав ген. Іванів: в яку батарею не заїде — вартовий підходить з рапортом до нього і кричить, аж надривається; а в ухах лящить; або вітає батарею, — батарея відповідає йому криком. Зпочатку генерал мовчав, але коли було йому цього вже за-багато, то запитав командира бригади: «чому це у вас усі так дуже кричать?». І зараз же після цього полетів гонець до решти батарей, де ще «командуючий» не був, із наказом: щоби «не сміли кричати!».

Іншим разом обїздив частини новий начальник дивізії; незадовго перед його приїздом адютант сусідньої частини надіслав список його вимог підчас перегляду; між іншим там було й таке: начальник вимагає, щоб у стайні обов'язково була ікона; командир батареї запитав мене: «а який святий є покровитель коней?» Кажу — «здається, св. Юрій»; фельдфебель же батареї, що був біля нас, і собі встряває в балачку: «нікак-нет, Ваше Високочоблагородіє, св. Фрол!» Цією заявою він збив із пантелику й командира батареї й мене, і командир батареї, щоб не «попасти в лабеті», наказав фельдфебелеві купити ікону... всіх святих, бо між ними, мовляв, обов'язково буде — той правдивий покровитель коней.

Пам'ятаю, як у нас оповідали про такий факт а, може, анекдот: один начальник вимагав у командирів сотень, щоб вони знали — що який салдат узуває: скарпетки чи ж онучі; тоді один хитрий командир сотні наказав салдатам своєї сотні взяти на одну ногу онучу, на другу скарпетку. Коли начальник, тикаючи пальцем у салдата, питає сотенного «а етот?» то сотенний за хвилину, ніби подумавши, відповідає — «скарпетки» а салдат скидав той чобіт, у якому була скарпетка; коли б сотенний сказав «онучі», то салдат мав скинути другий чобіт.

Наслідком таких чудернацьких вимог військового навчання тратило свій глузд та не викликувало заінтересованне; низчі начальники не могли навчитися виявляти ініціативу, що її тепер вимогано не лише від молодих начальників, але й од рядових стрільців. Борони нас Боже від цього в українській армії! Потрібно менше «казенщини», відбування годин служби, зате треба стати ближче до козака й бачити в ньому свого молодшого брата, треба знайти для нього сердечне слово, а підчас навчання не треба забивати йому намороки, а треба язсувати все розсудливо до діла, щоб він добре зрозумів суть справи та її затамив, треба «показувати», а не лише «наказувати».

На прикінці дев'ятидесятих років, коли служив я в Севастополі в артилерійській бригаді, святкували п'ятсотріччя російської артилерії; було в нас багато високих гостей, був і командир чорноморської флотії, і Тавричеський губернатор та інші; виголошено багато промов, але здебільшого в них пропонувано випити за — процвітання духу чи то салдата-гарматчика, чи то матроса, чи за дух усієї російської армії, одне слово — дух та й дух у різних комбінаціях і сполученнях. Дуже великого труду коштувало мене, щоб не встати і не сказати такої промови: «Шановні панове! Ми ввесь час пемо за «дух» російської армії та окремих її частин, але, панове, як відомо є «дух» психічний і «дух» фізичний (шо українськи: духи — запахи). І коли

бажано, щоб перший процвітав, то дуже бажано цілковите знищення «духу» фізичного в салдата, а для цього треба, щоб білизна та одяг у салдата були чисті й свіжі, щоб харчі у нього були здорові, та щоб жив він у помешканні, що відповідає санітарним вимогам. А чи є все це в нашого салдата... Річ у тому, що в російській армії бували такі частини, де було й 5, а то й 6 комплектів одягу на жовніра. Однак, салдат ходив у смердючому драгті, тоді як нове лежало заховане по цейгаузах. Нераз, бувало, сміючись я казав, що на другому світі не буде грішникам більшої карі, як одягнення їх у салдатський одяг 6-го строку. Накопичувати таку силу одягу в цейгаузах, а салдата одягати в антигігієнічне драгтя, було вимога начальства — з одного боку, та суперництво командирів та завідувачів господарською частиною — з другою; останнім ходило про те, щоб дотодати начальству та отримати від нього подяку, чи добру атестацію, бо начальство бувало дуже задоволене, коли в частинах були великі запаси, і навпаки — гнівалося, коли запаси ці були малі. Зате про те, в чім ходили салдати що-дня, ніхто не дбав, і це вже нікого не цікавило.

Щодо взаємовідносин у старій російській армії між начальниками й підлеглими, то характеризує їх коротко давня приказка — «до Бога високо, до царя далеко», та правило — «бажання начальства — закон». Начальник для підлеглих був на основі закону начальником і на службі, й поза службою, а життя, крім того, висувало часто ще й — додаткове «начальство», законом непередбачене, «командиршу», не рідко... ще гірше від першого.

І на службі, й поза службою часто бували випадки свавілля начальства: стало правилом, що вище начальство натискало на низче, а низче — на салдата, при чім ніяк не рахувалися, що людина може мати свій гонор; у виразах та тоні не перебірали й безкарно ображали підлеглих. Хоч, згідно з дисциплінарним статутом, і дано було підлеглому право скаргитися на начальників, але всеж таки згори було добре відомо, що начальник завжди буде правий, а що вже за те, що ти насмілився на нього скаргу подати, він тобі не подякує. Це найліпше характеризує випадок із генералом Денікіном при скінченні ним академії генерального штабу: новий начальник академії, щоб просунути в генеральний штаб свого родича, тричі самовільно, не маючи на це права, зміняв положення про старшин, що вчилися в академії; ці свавільні зміни перешкодили генералові Денікінові (тоді ще штабскапітанові) вступити до генерального штабу. Доведений до розпуки, він поскаржився на це безпосередньо цареві, але хоч справа його була з усіх боків права, він усеж таки нічого цим не досягнув.

І справді начальство гнуло підлеглих у «баранячі роги», і не було де й в кого шукати захисту. Дуже багато казали пишних фраз про призначення офіцера «захистити правду й честь», але на ділі виходило, що правди не дійдеш, а чести свої, що її топтало начальство, не захистиш; старшина замість того, щоб бути «носієм лицарських шляхотних традицій», був досить затурканий істота без здорового гонору та без святого волю боротьби за правду; з хобобливими, покаліченими поглядами та стремліннями.

Авторитет начальника має базуватися на правді та на справедливості; при цій умові начальник не тільки придбає собі авторитет та повагу, але ще й добре вплине на підлеглих, які почнуть і собі боронити правду і свої права, своєю честю, стануть більш енергійними, а, поважаючи один одного, зростуть морально.

В російській армії часто гуло начальники захищаючи свій авторитет від підризу іншими, самі дозволяли підривати авторитет інших; що казати вже про молодих старшин, коли навіть на командирів полків та бригад дозволяли собі кричати, вживати не дуже то чемних виразів, а в наказах писали досить образливі речі; а підлегли, що все це чули, бачили і знали, тратили пошану до начальників. Зокрема того, начальники мали право заарештувати старшину в дисциплінарному порядку. Такі карі не підтримують і не збільшують авторитету караних старшин, а приносять шкоду службі та відбирають в покараного чулість, гонор та самолюбство, вироблюючи з нього поступово людину принижену, без ініціативи та без упертості в досягненні поставленої мети; такі старшини для армії мало варті.

Щож до салдатського життя, то воно було досить тяжке, поминаючи те, що салдата погано одягали, не завжди добре годували, задавали тяжку роботу, йому за всь його військову службу (коло 3-х років) рідко коли доводилося чути тепле слово, з яким би до нього звернувся б його начальник. Уся дисципліна базувалася на страху. Щоб заслужити атестацію «ліхого», якийнебудь ісфрейтор чи там молодший унтер-офіцер звертався до солдата різким, крикливим тоном, та ще й часто з додат-

ком шепечатних слів; бо ж коли б він звертався до салдата чемно та звичливо, то ніколи не зробився б «ліхим унтер-офіцером», і начальство вважало б його за тухтія, за нездару, що не може бути начальником над салдатами. Один командир скадрона казав, що коли до нього приходить вахмістер у службових справах, то в вахмістра шпори так і дзеленкотять, бо ноги тремтять зі страху перед командиром; він (ескадронний) тільки й визнає таке відношення, як — єдино-корисне для служби. Розуміється, що такий вахмістер, повернувши від свого ескадронного до касарні, за свій страх та за нервову напругу, що їх він пережив, надолужить своїм підлеглим. Тоді як дисципліну треба саме зосновувати на взаємній довірі, повазі та добрих відносинах.

Обов'язків салдат мав дуже багато, прав — майже ніяких; усе йому заборонялося; «нижній чин» — це було щось безправне, навіть поважливе відношення до себе від сторонніх людей він не міг чекати; усі йому «тикали». Може, де хто буде запевнювати, що в тому «ти» — доказ теплого, сердечного відношення до салдата, але я з цим не погоджусь; це було призириле відношення суспільства до «нижнього чина». «Цветов не рвать, трави не мять, собак не водить. Вход нижнім чинам воспрещастся». В театрі «нижній чин» мав право сидіти в партері, не вище 7-го ряду, в трамваї не мав права сидіти в середині вагону, до ресторанів ходити не мав права, в саду на гулянні, коли брали за це вступне, теж бути йому заборонялося, на двірці до салі першої класи так само не лізь... і т. д.; одне слово — «з свинячим рилом у калашний ряд не суйся».

Що й казати, що козак української армії має користатися іншими правами, та й відношення до нього і з боку начальства, і з боку суспільства повинно бути інше.

До речі буде порушити тут справу т. зв. «деньщиків». Як відомо всі старшини російської армії (за невеликими виїмками) мали «казенну прислугу» — джурів. У «деньщики» призначали фельдфебелі чи вахмістри нездібних до муштрованої служби салдат, здебільша на погляд фельдфебеля, дурноватих, що не могли второпати «словесності» та засвоїти різних мудрих вимог вищого начальства. Однак, цікаво, що денщики, зовсім заслужено, придбали собі славу відданих, практично-розумних та здібних слуг, а це вказує, як на військовій службі отими мертвими словесностями та всілякою «зубристікою» з нормальних людей — робили затурканих дурнів. Такий затурканий чоловік, одійшовши від незвичного йому життя, що його із живої людини обертало в машину, потроху заспокоювався, приходив до себе, і знов ставав нормальною людиною, зправила навіть рахував, що ліпше бути джурою, ніж жити в касарні та добре собі давав раду зі своїми, не раз численними обов'язками. Ще у самотнього бути деньщиком було не тяжко; зате у сімейного деньщик мусів бути і кухарем, і лакеєм, і прачкою, і нянькою й т. д. Для сімейного чоловіка деньщик був упрост знахідка, що її ні за які гроші не можна було дістати, а нежонатих старшин, що могли легко обходитися і без деньщиків, — такий деньщик одучував турбуватися про себе у своєму приватному житті, був упрост нянькою, що завжди про них турбувалася.

В військовій літературі знімали питання про те, щоб скасувати деньщиків і виплачувати гроші на найом послуги; але все ж деньщиків не скасували. Цікаві були підстави для залишення інституту деньщиків, мовляв, виплачувати грішма за послугу невказане, бо це ляже татарем на державну скарбницю, викличе великі видатки для державної скарбниці; до речі, слабкий аргумент, бо коли не давати послугу натурою, то й число салдат в армії мало зменшитися на певну кількість, а утримання салдата, мабуть, коштувало скарбові значно дорожче, ніж передбачалося виплачувати на найом послуги. Рівнож знімали річ і про те, що самотнім офіцерам конче треба давати послугу натурою, щоби вони не наймали жінок та потім не зв'язалися би з ними зо всіма наслідками такого зв'язку; але й цей аргумент опадає, особливо коли взяти на увагу, що різні цивільні службовці (судові, вчителі, банкові, тощо) не мали послуги від скарбу натурою, й ніхто не вважав за потрібне хвилюватися, щоби, диви, не вийшло чого в них з найманою жіночою послугою! Казали і про те, що в деяких глухих місцях постою військових частин, або на маневрах неможливо знайти найману приватну послугу, хоч, на ділі, не було вже такої глушини, де б не можливо було наняти послугу, а щодо маневрів, то на декілька днів можливо було б давати старшинам для їх персональної обслуги ординарців — по одному на декілька старшин. Зате треба собі засувати, що деньщики часто спричинялися до підризу авторитету старшин, бо, стоячи близько до них, бували свідками пияцтва, картярства,

сварок та інших небажаних випадків у старшинському житті, і все це деньщики передавали до касарень своїм товаришам-салдатам.

В українській армії деньщиків із козаків не повинно бути ні в самотніх, ні у сімейних старшин. Хіба сектярів, що їм їхня віра забороняє воювати, можливо буде використати, як деньщиків, але при умові, щоб вони носили однострій одмінний од козацького.

Щодо підстаршин російської армії, то військова освіта їхня була кепська, що й не диво, бо і російські старшини під тим оглядом залишали багато до бажання. Зате матеріальне забезпечення підстаршин, порівнюючи з забезпеченням старшин, було краще. Видно це хочби з того, що за 10—15 років поверхстрокової служби майже кожний підстаршина мав власний будиночок. Старшина зі свого мізерного місячного утримання покривав багато різних видатків, яких не було в підстаршин: і в позичковий капітал, й в обмундировальний капітал, і на старшинське зібрання, і на подарунки начальникам, і на приняття начальства, тощо. Крім того — одяг, харчі та білля старшина мусів купувати на власні кошти, вийти з дому він мусів добре вдягнений а дружина його не могла заробляти на хліб чорною роботою. Саме навпаки було в підстаршин. Крім того підстаршина за два роки своєї поверхстрокової служби одержував одноразову допомогу в 250 кар.

Підстаршини в російській армії були переважно з селян українців; вони визначалися знанням служби, надто формальним до неї відношенням, здоровим практичним розумом та — хитрістю. Про це останню свідчить такий приклад: один командир куріня вимагав, щоб... салдатський борщ був мало наперчений і круто посолений, а командир полку навпаки — любив борщ добре наперчений але мало солений. Розуміється, сотенний завжди мав такі великі неприємності зза борщу то від одного, то від другого, що навіть вирішив покинути службу; але тут йому на допомогу прийшов фельдфебель його сотні; «Ваше високоблагородіє! Не хвилюйтесь, усе буде паразд!» І дійсно, після цього скільки не коштували борщ і к-р куріня, й к-р полку, завжди казали, що добрий; але одного разу зявилися на кухню коштувати борщ одночасово і курінний і полковий командир. Ну, думав сотенний, тепер пропав! Але, на його здивування, полковий командир каже: «Оце розумію! Борщ добре наперчений і не пересолений». Покоштував курінний і собі: «Так! Дуже добрий, і посолений добре і не пересолений». Коли задоволене борщом начальство відійшло, сотенний до фельдфебеля: — як це так, що обидвом борщ припав до смаку. Виявилось, що фельдфебель мав окремі ложки для командира полку й для командира куріня; першу він виварив у перцю, а другу в солі. Штука проста, але до неї треба додуматися! І до таких штук завжди додумувалися не командири, а фельдфебелі та вахмістри.

Дуже невелику роль відводив статут, фельдфебелям, вахмістрам та підпрапорщикам, але в житті їх роль була дуже тяжка та складна. З раннього ранку й до пізнього вечера поверхстрокові були з підлеглими їм салдатами, вони мусили знати не тільки минуле й сучасне своїх підлеглих, а навіть... майбутнє. Старшини часто бували на навчаннях лише присутніми, а саме навчання вели поверхстрокові. Так само ведення різних службових нарядів покладалось на поверхстрокових фельдфебелів (вахмістр). Розуміється, що салдати терпіти не могли поверхстрокових, називали їх барабанними шкурами, а під час революції над багатьома з них помстилися. Таку нелюбов я можу пояснити тим, що наколи салдат дивився на старшину, як на пана, й допускав із його боку й кермування й карання, то на поверхстрокового він дивився як на людину, яка вийшла з селянського чи робітничого осередку, а тому мусила б, на його думку, покривати свого брата, селянина чи робітника, а не карати й вимагати служби та роботи та докладати про різні вчинки салдат начальству; а до того ще ці поверхстрокові часто густо по зубах били тай од хабарів не багато з них відмовлялося. Часто, особливо в поганих місцях постою, де до начальства було далеко, а старшинство від зеленої скуки і нудів у службові й позаслужбові години плячило та грало в карти, на фельдфебелях чи вахмістрах держалося в ротах або скадронах усе: й внутрішній порядок, і вишкіл, і господарство. Вони були не тільки ближчими помішниками старшин, а навіть часто несли на собі обовязки старшин або й самих командирів сотень та скадронів. Не диво, що коли підчас війни багатьох підстаршин підвищено у старшинські ранги, то вони стали непоганими старшинами, бо мали й військовий досвід, і де яке військове знання та чудово знали салдат, отже, все то, чого не знали молоді прапорщики, що прибували на фронт із військових шкіл.

Беручи на увагу, що майбутня війна буде війною озброєних народів, коли

то всі здібні носити зброю, будуть мобілізовані, потрібно буде значних кадрів підстаршин, що мусять цілком задовольняти високим вимогам модерної війни. Вони не тільки мусять добре знати своє діло, але вміти вичити ще й інших, не кажучи про те, що мусять уміти викликати до себе повагу й повне довіря своїх підлеглих. Питання підстаршин є важне передусім для нас — українців. Річ у тому, що з огляду на політику окупантів ми маємо та будемо мати дуже мало старшин, вишколених у модерній військовій штучі в окупаційних арміях; в організації майбутньої української армії велику роль повинні відіграти саме підстаршини-українці, яких чимало в ворожих арміях. Тому конче потрібно, що вони вже сьогодні були свідомі своїх майбутніх завдань.

Офіційна частина.

Провід Українських Націоналістів.

Свідомлення ч. 1.

Подається до загального відома, що з доручення Секретаріату П. У. Н. в 18. II. 1930. р. до ч. 125/30. завішено в виконуваних обовязків секретаря Відділу О. У. Н. у Празі й у правах члена О. У. Н. Василя Михальчука, родом із Волині, студента Українського Педагогічного Інституту у Празі, та віддано його під Суд О. У. Н. за порушення ним Устрою О. У. Н., уст. «ж», розд. II., т. т. 4. і 10.

А що підчас слідства В. Михальчук покинув територію Чс. Р., не повідомивши ні про свій намірений виїзд, ні про місце теперішнього свого побуту Управу Відділу та слідчі органи, — Управа Відділу виключила його з членів Відділу, а розпорядження Голови П. У. Н. в 2. IV. 1930. р. до ч. 277/30., згідно з Устром О. У. Н., уст. «ж», розд. X., т. т. 1, 3 і 4 та в правильником Суду ОУН, розд. II., т. т. 2, 4, 5 і 7, виключає його з членів О. У. Н. на завжди ві заборонаю всім Відділам ОУН коли-небудь його прийняти чи кандидатом, чи дійсним членом, розпочате ж проти нього судове доходження припиняється.

Рівночасно подається до загального відома, що В. Михальчук (псевдо: Чигир), перебуваючи в О. У. Н., був на послугах ворожих до Організації У. Н. чинників. Про таку роль його П. У. Н. знав уже давно, впавши на слід його звязків, а зокрема встановивши, що В. Михаль-

чук дістає гроші з Варшави; одначе не усував його з О. У. Н. та взагалі не робив ніяких карних кроків проти нього з тактичних мотивів, щоб, яко мога найбільше, довідатися про ті заходи, що їх ворожі нам чинники вже від довшого часу проти О. У. Н. вживають. Щойно виступ В. Михальчука у звязку з процесом «Спілки Визволення України» в публичною заявою, яку українська преса не засягнувши перед тим інформації про особу В. Михальчука, безкритично передрукувала, далі — справа підробленого листа від націоналістів у Львові разом із сфальшованим підписом одного з націоналістичних провідників, та кінець-кінцем — Михальчукові наклепи на одного з членів П. У. Н. були причиною розпочаття карних кроків проти нього.

По виїзді-втечі В. Михальчука з Чс. Р. наспів на його дотеперішню адресу лист із Варшави (тут надавець, як і на грошових листах, с: Т. Kilszuk, Warszawa, Przemyslowa 13/31. — лист з 18. III. 1930. ч. 303.), в якому йому доручають і надалі залишатися в О. У. Н. та вести далі свою дотеперішню роботу.

Наприкінці подається до відома, що В. Михальчук ніколи не був допущений до таємних справ О. У. Н. та й взагалі до таких справ, де він мігби принести якусь більшу шкоду Організації У. Н.

В. Мартинець,
секретар.

Чорноморець.

„Диктатура пролетаріату“.

Большевицька влада в СРСР «крізь себе» рекламує, як «владу робітничо-селянську», а голодну, зубожілу країну, що нею вона кермує, як «обетованну» країну соціалізму». Чи відповідає ця реклама дійсності, найліпше показує правне й матеріальне положення робітника в СРСР; порівняння його з положенням робітника в «буржуазно-капіталістичних» країнах ніяк не виходить на користь першого.

Візьмемо найбільш привілейованого робітника Москви, цього центру большевицької диктатури, де умови життя та праці робітництва куди кращі від подібних на провінції, а поготів від умов, що в них живе робітник окупованої України.

Робітник у Москві заробляє за місяць: чорнороб — 45—60 карб., кваліфікований робітник — 80—120 карб., а висококваліфікований і то при акордовій праці — 120—150 карб.

В урядових кооперативах найнижчі ціни на товари найнижчої якості такі: кг білого хліба — 0,80 карб. (13,6 кч.); кг чорного хліба — 0,35 карб. (7 кч.); кг. мяса — 0,80—1,25 карб. (13,6—21,5 кч.); кг. картоплі — 0,30 карб. (5,1 кч.); кг. масла — 2,90 карб. (49,3 кч.); кг. свин. сала — 2,5 карб. (42,5 кч.).

В урядових їдальнях обіди коштують: зула з малим шматочком мяса — 0,50 карб. (8,5 кч.); ковбаса з капустою — 0,45 карб. (8 кч.); яєшня з трьох яєць — 0,6 карб. (10,2 кч.); біфштек — 1,1 карб. (18,7 кч.). Отже, дуже «голодний обід» коштуватиме принаймні 1 карб. (або — 17 корон чеських).

Але треба взяти під увагу, що ці ціни урядових кооперативів і їдалень. Дійсність же показує, що в цих кооперативах не завжди можливо дістати ті продукти, та в тій кількості, що їх потребує робітник. Справді, майже всі продукти можна дістати в «частника», на вільнім ринку (та й то нелегально — «з під поли»), але там ціни куди вищі від цін офіційно-урядових. Так на вільнім ринку коштує: білий хліб — 1,5 карб. за кг., пукор — 3,2 карб., мясо — 1,5—3 карб., тощо.

Не ліпше від харчової стоїть справа і з одягом. Чоловічий одяг низчої якості коштує — 35 карб. (595 кч.), сорочка — 6 карб. (102 кч.), черевики — 10 карб. (170 кч.), туалет. мило — 0,2—0,5 карб. (3,4—8,5 кч.). Ці ціни урядові й по них можна щось купити лише в кооперативах, на окремі ордери, що їх видають кожному на певну добу, але дуже рідко. Крім того, потана якість виробів приводить до того, що куповані речі довго не витримують і їх доводиться дуже швидко або направляти, або замінити речами з «вільного ринку». А там уже ціни на них у двічі чи тричі вищі від цін офіційних. Не дивно, що зі слів чужинців, у Москві, «ледве можна зустрінути сотню, другу порядно одягнених людей. По вулицях робітники і службовці ідуть в домашніх пантофлях, третина населення носить парусові черевики».

Не ліпша справа і з квартирним питанням. Квартири, де в одній кімнаті живе 7—8 людей, явище звичайне. В районі казанського двірця є робітничі квартири в сутеренах, де на голих дошках сплять по 10—12 людей. Нема ні умивальників, ні стільців, а на цілу кімнату — лише один стіл. Можна собі уявити санітарні умови такого приміщення! У Грохольському провулку в такому робітничім домі всі вікна позабавані дошками; в кімнатах, метр завширшки та два метри завдовжки, туляться без ніякої мебелі дві чи три особи.

Так же, годується та одягається у столиці СРСР робітник-«диктатор».

Щож до становища робітника в «соціалістичних підприємствах», то й там «диктатор»-робітник перебуває в таких правних і моральних умовах, яких не знайти вже ні в одній культурній країні. На фабриках і заводах скрізь майже виключно праця призначена на час, найсуворіша система «видавлювання поту», що її, не знати чого, називають у СРСР «американською» чи «раціональною». До того атмосфера, в якій працюють робітники, насичена доносками і провокацією. Робітник кожної хвилини може потрапити на «чорну дошку», як «одсталий», «контр-революціонер», «місцух». Досить для цього посваритися з впливовим членом «ком'ючейки» чи відмовитися від передплати чергової урядової «позички» або пожертви на якубудь «соціальну революцію» в Індії-Китаї. Попавши на ту «чорну дошку», робітник уже чекає, що його при першій ліпшій випадку можуть викинути з фабрики.

Для всіх підприємств СРСР є обов'язковий правильник, затверджений урядом, де знаходимо такий уступ: «Хто по-друге порушить фабричний розпорядок чи відмо-

виться від праці, того негайно звільняють. Біржа Праці не відсилає на роботу звільненого протягом шістьох місяців, і за цей час він не одержує допомоги, на яку має право безробітний. Це значить, що «диктатор»-робітник є прикутий до шевного підприємства, як ще за найтірших часів кріпацтва, що вільного ринку праці для нього не існує. Нема й ніякого захисту від сваволі адміністрації, бо ні професійні спілки, що обернулися тепер в урядові установи, ні третейський суд ніколи не виступають проти адміністрації, що її призначає уряд.

«Диктатор»-робітник фактично є безправним кріпаком і навіть позбавлений і крихти тої свободи розпоряджатися своєю робочою силою та своєю особою взагалі, якою користувалася робітнича класа в усіх країнах ще на початках сучасного капіталістичного устрою. Положення робітника в СРСР можна прирівняти хіба що до положення колоніального колірового робітника-мурина, та й то лише десь у найбільшій глушині. Але й те порівняння буде не на користь робітника-«диктатора» СРСР. Налів-кріпак тубілець усеж має право вільно розпоряджатися своїм заробітком. У радянського робітника й цього права не має. Він мусить під загрозю занесення на «чорну дошку» за «несвідомість» чи «контр-революцію» віддавати частину своєї платні урядові з примусу підписуючися на різного роду державні «позички», та ба, він, наслідком хитроумних урядових комбінацій, навіть тратить право на розпорядження «проданою» йому облігацією цієї «позички»... Всяка спроба увільнутися від цього обов'язку приводить звільнення робітника з підприємства і хронічне безробіття.

А що значить безробіття в СРСР — «країні робітничого-селянського уряду» — можна собі уявити. Наколи навіть звільнений робітник не підпаде під наведений вище параграф робітничого правильника, то положення його однаково довгий час буде напросто жахливим. Допомога при безробітті видається лише в розмірі 10—27 карб. місячно. Покупна здібність цих грошей рівна 33—90 франкам, себто — по 3 франка на добу, це при максимумі цієї допомоги. Правда, для безробітних знижені ціни на помешкання, та мають вони право на «дешевий обід» у 0,10 карб., але якість цього обіду така, що «навіть при сильному голоді не сила перемогти огиди до цього обіду»...

А безробіття в СРСР щодалі збільшується, бо все напливають до міст «розкуркулені» селяне... Положення цих нових безробітних, рівно як і тих, що були звільнені з фабрик на основі наведеного параграфу, — не можна навіть уявити. Це — «перстень смерті», як називають у Москві положення безробітних, коли вони не є членами профспілок... Бо той, хто не є у профспілці, не має права на працю, а той, хто не має праці, не може бути членом профспілки...

Така доля робітника-«диктатора», що його імям правлять кремлівські комісари-комуністи в «першій соціалістичній робітничо-селянській республіці світу».

Е. Онацький.

На теми міжнародної політики.

З довгої низки різних подій міжнародного значіння останніми місяцями спинають на собі увагу дві — льондонська нарада про морське роззброєння й женевська про митне примир'я. Обидві наради мали проходити під знаком загального замирення і в царині політичній, і в царині економічній. Однак, друга нарада закінчується визнанням своєї повної безсилости, а перша, хоча ще й не закінчилася, але вже встигла дати нагоду похмурому Сновденові, англійському державному скарбникові, кинути дотеп: «ще дві-три такі мирові наради — і війна вибухне неминучо»...

Інтернаціональні наради, що відбувалися одна за одною протягом першого повоєнного десятиліття, можна поділити, коли мова про їх ціль, на дві групи: першу — становлять всі ті, що мали на меті вирішення проблем, зв'язаних із пристосуванням і введенням у практику мирових договорів (такі наради, особливо, коли прийняти на увагу здобутки останньої — газької, часто закінчувалися добрим вислідком); другу — наради, що виникали головню з почину Ліги Націй і мали чисто соціально-економічний, як, прикладом, нарада про митне примир'я, чито політично-військовий характер, як остання льондонська нарада. Та здобутки тих нарад досить таки блаженські; навіть і тоді, коли й досягли якоїсь згоди, згода ця не давала ніяких практич-

них наслідків, бо зацікавлені держави або відмовлялися ратифікувати підписаний їх представниками договір, або відтягали з ратифікацією як-найдовше. Так було, напр., з конвенцією щодо контролю інтернаціональної торгівлі зброєю та військовими припасами та з доданим до тої конвенції протоколом про заборону вжитку отруйних газів на війні; лише незначна частина з тих 42 держав, що приймали участь у женевській конференції 1925 р., ратифікувала ту конвенцію і протокол. Дійшло до того, що остання асамблея Ліги Націй призначила спеціальну комісію для вишукання засобів, щоби полегшити переведення в життя договорів, що їх приймають у Женеві. Однак є підстави сумніватися, чи винайде ця комісія такі «засоби».

Ці факти починають викликати в державних діячів Європи певний скепсис: чи є й буде яка користь од тих великих інтернаціональних зібрань, або, краще сказати, парламентів, скепсис, що йде цілком рівнобіжно й у певному логічному звязку зі зростом скептицизму щодо корисности парламентів узагалі... Ідея інтернаціональних парламентів, що їх зраки приносять нам всі ці інтернаціональні наради, належала, як відомо, великому демократові-президентові Вільсонові, який думав, що з заснуванням Ліги Націй і переведенням у життя демократичних ідей, зникне всяка потреба окремих інтернаціональних договорів, що є, мовляв, наслідками таємних дипломатичних зносин та угод, та що дипломати всіх народів виявлятимуть усі свої плани і проєкти цілком щиро й одверто на тих міжнародних нарадах. Та практика показала цілком протилежне. Все те, що досі зrealізовано на полі міжнародних відносин, є наслідком окремих договорів, зроблених цілком сепаратно й ізольовано від усіх можливих конкурентів чи неприхильників, здалека від всього того галасу і суперечок, якими повні інтернаціональні наради. Єдиною великою нарадою, що породила важливі міжнародні договори, була вашингтонська морська нарада 1922. р. Але на ній узяти участь лише п'ять великих держав; і коли в 1924. р. на аналогічній нараді в Римі спробували поширити досягнену в Вашингтоні згоду й на інші держави, то ця спроба скінчилася повною невдачою.

Теперішня льондонська нарада є ніби продовженням вашингтонської 1922. р., коли досягнено згоду великих держав на обмеження числа панцирників і встановлено принцип рівности між Англією та Америкою — з одного боку — й Італією та Францією — з другого; щодо Японії, то її обмеження повинні були стояти в відношенні до Англії та Америки, як 5 : 5 : 3.

Льондонська нарада мала вирішити справу обмеження всіх інших елементів флоту, зокрема — підводних човнів, та встановлення нової відповідної морської рівноваги; крім того, Японія претендувала на зміну пропорції з 5 : 5 : 3 на 10 : 10 : 7, що вельми не до вподоби припадало Америці, занепокоєній японським суперництвом на Тихому Океані. Тому Америка вирішила залишити давні суперечки з Англією і, користуючися приходом до влади в Англії лейборського уряду на чолі з Макдональдом, що ніби примирився з утратою Англією гегемонії на морі, завязала з ним таємну окрему угоду. Згідно з цією угодою, принцип рівности, щодо панцирників, установлений на вашингтонській нараді, поширено на загальну кількість тонажу, причому Англія й Америка самі вже мали вирішувати, чи для них вигідніше будувати великі чи малі кружляки. Озброєні цією угодою, американська та англійська делегації явилися на нараду певні свого успіху, але несподівано опинилися перед італо-французьким конфліктом. Річ у тому, що на вашингтонській нараді був установлений для панцирників принцип рівности не лише між Англією й Америкою, але й межі Францією та Італією. Однак, з огляду на поширення вашингтонського принципу рівности на цілий тонаж флоту Америки та Англії, Італія стала твердо на ту саму точку рівности межі нею і Францією, використовуючи прецедент: Америка — Англія, за якими стояли їх громадські опінії. Треба додати, що при встановленні рівности між Італією і Францією нарада мала би силою річей прийти до рішення про часткове озброєння, чи ж властиво — розброєння.

Навколо цього питання англо-французької рівности й одбувалася головна боротьба, що мало не довела до повного краху наради; бо, коли, з одного боку, Італія має всі дані стояти на своїй точці погляду, маючи за собою співчуття всіх інших делегацій, то — з другого боку — і Франція не хоче втратити своєї позиції сильної морської держави, яка вимагає великої флоту для охорони своїх комунікацій з численними й багатими колоніями. Франція цілком справедливо зазначає, що тоді, як Італія має конечну потребу охороняти себе лише в Середземному Морі, й тому може мати всі свої сили сконцентрованими в оден могутній п'ястук, Франція мусить розпорозувати свої сили, й тим наражатися на справжню нерівність у відношенні до Італії.

З другого боку — ситуація Італії в Середземному Морі, як каже офіційний італійський комунікат, впрост трагічна: життя нації з 42 мільонами населення залежить од свободи Гібралтарської протоки, що має завширшки ледве кілька кілометрів і що дуже легко може бути зблокована навіть незначними силами. Для Франції середземська проблема — це проблема безпеки транспортів колірових військ, а для Італії вона — питання життя чи смерті цілого народу.

Друге важливе питання, що стало притичиною для льондонської наради, було питання про різні типи морських одиниць, а насамперед питання про підводні човни. Франція, не маючи можливости дорівняти Америці та Англії числом великих кружляків, вирішила перевищити їх числом підводних човнів, що мали би охороняти її величезну берегову лінію та могли би змусити й найсильніщу флоту триматися пасивно у власних портах. Така постановка справи, природно, не могла подобатися іншим державам; американська та англійська делегації стояли за конечність як найбільше обмежити число підводних човнів, а то й цілковито їх знищити, вказуючи, головню, на... «неморальність» підводної війни. Італія, що для неї питання підводних човнів має величезну вагу (бо її можливий противник — Югославія, хоч і не має великої флоту, але може дуже зручно у своїх дуже порізаних берегах користуватися підводними човнами своєї союзниці Франції), — приєдналася, зрозуміла річ, до Англії й Америки.

Проте, з огляду на несприятливу позицію Франції, ніяких конкретних результатів на нараді не досягнуто. Зате наслідки льондонської наради виявляються в що-раз більшому загостренні англо-французьких взаємин.

Друга інтернаціональна нарада — митного обмеження чи митного миру — скінчилася повною невдачою. Як зазначив італійський делегат, міністер корпораций Боттай, нарада ця була передчасна й не досить підготована; тому що ціломісячній дискусії, під час якої чимало окремих держав поквалилися підвищити свої мита, щоб не опинитися в невідгодному становищі, визнано за найкраще потвердити всі ті окремі двосторонні митні договори, що вже були зроблені ще перед митною нарадою і продовжити їх на два роки. «Від нині», — сказав італійський депутат де-Мікеліс, — «інтернаціональні наради треба скликати лише тоді, коли вони і справді мають всі вигляди на успіх. Гідність і добре ім'я Ліги Націй вимагають не скликувати конференцій, що закінчуються без ніяких важливих наслідків»... А проте, ні одна нарада ще не мала, здавалося, стільки виглядів на успіх, як власне ця остання, особливо зважаючи на той катастрофальний економічний стан, що в йому опинилася майже ціла Європа. Умови промислового розвитку західної й середньої Європи, що колись здобули й забезпечили були їй першенство у світі, насьогодні вже не існують. Промисловий розвиток із кожним днем що-раз більше й більше охоплює країни, де ніколи ще промислу не було. Навіть бувші буддисти і прихильники Бірвани починають досить пильно віддаватися механіці. Давня клієнтеля бойкотує промисловість старої Європи й намагається всіма силами створити собі власну; а щоби охоронити свою нову промисловість од конкуренції старої європейської, оточує себе охоронним муром високого мита, обмежуючи тим способом попит на закордонний крам. Та не лише й у самій Європі. Німецький делегат запевняв на митній нараді, що на 27 європейських держав — 21 побільшили чи мали намір збільшити своє мито лише протягом останніх кількох місяців. Наслідком такої політики є глибока криза в усіх колись багатих промислових державах. Той самий німецький делегат так схарактеризував економічний стан своєї країни: «Брак капіталів, безробіття, хліборобська криза і несприятливі наслідки раціоналізації. Ці явища набірають особливої ваги в Німеччині, як наслідок величезного тягару репарацій, що підносяться до заломорочливої цифри 2 мільярдів марок на рік; але поза тим вони спільні для всіх інших європейських країн. Єдиний можливий лік проти такого стану річей — це поширити континентальний ринок, і цього можна досягнути лише зменшенням перешкод для інтернаціональної торгівлі, — перешкод, що з них головним є, власне, високі охоронні мита».

Делегатам на Митній нараді показували плястичну модель, держав світу, де кордони кожної держави обведені глиняним муром, що його висота була пропорційна до висоти охоронних мит держави. Дехто, з делегатів, не знаходячи на тій моделі Злучених Держав Америки, жартом казав, що вибудувати мур охоронних мит Америки перевищувало технічні засоби виконавців. Всеж у цьому жарті було багато правди. І те, що в відношенні до Європи, зробила вже давно північна Америка, роблять тепер і південна, і Японія, і Китай, і Індія, і Африка, не кажучи вже про совітські Республіки. Всі ці землі творять собі свою власну промисловість. Не маючи, однак,

зможу конкурувати ані якістю, ані дешевиною своїх продуктів. вони звертаються до державної охорони й цим створюють дорожнечу в себе, а — руйнуючи чужу промисловість — безробіття та кризи в інших.

Поруч із цією економічно-соціальною драмою, що її започаткували пересув економічних осередків та пошир на цілий світ техніцизма та машинної промисловости, поруч із руйнацією економічних та соціальних підстав, що на них давні великі держави вибудували свою могутність, відбувається ще інша драма, — драма політико-ідеологічна, що характеризується пересувом осередків політичної ваги і значіння або — краще — кризою суверенности.

Давнім законом всякого громадського й політичного європейського діяча була так зв. народня суверенність. Ця суверенність виявлялася конституційно через так звані виборні збори, що творили парламент. Отже, кожний парламент вважано за виявлення волі суверенного народу. В республіках ця суверенність мала бути абсолютною, в конституційних монархіях досить відносною, але і в одному, і в другому випадку, коли виникали якінебудь непорозуміння, то переводили нові вибори до парламенту, себто, фактично знова апелювали до суверенного народу. З цієї точки погляду всякий сторонній тиск на парламент був фальшуванням «народної волі», мав характер замаху на суверенітет народу.

А проте являємося свідками що-денного, постійного фальшування цього народнього суверенітету, причому авторами фальшування є й чисто революційні сфери, що мають увесь інтерес у зруйнуванні парламенського ладу, і консервативні та праві кола, що мають увесь інтерес у його хороненні. Тим часом і ті і другі його постійно і безповоротно компромітують і руйнують. Так, наприклад, великі економічні організації капіталістів мають без сумніву повну зацікавленість у стриманні революційного руху, й тому вони часто-густо організуються й витрачають величезні гроші, щоби вплинути на вибори й мати більшість, що стоятиме за збереження ладу і спокою. Але річ у тім, що ці великі економічні організації ніколи не згідні щодо тої політики, яку вони мають, дотримувати: у них завжди свої *egoїстичні* інтереси стоять на першому плані, бо збереження ладу і спокою має бути лише засобом для їхніх *egoїстичних* партитулярних цілей. Отже, впливаючи на вибори для створення своєї більшости, капіталістичні організації продовжують цілком природньо впливати на «свою» більшість; і ці впливи, виявляючися в суперечних напрямках, природньо компромітують парламент, як орган «суверенного» народу. Взаємни між політикою й фінансовим та промисловим світом, що ще до війни були мало знані, тепер цілком простудіювані й не викликають ніяких сумнівів. Великі промислові й фінансові сили дивляться на парламенські установи, що складаються при їх матеріальній підтримці, як на установи їм підлеглі, що мають пеклуватися головню про промисловий та економічний розвиток країни. Таке відношення деморалізує насамперед депутатів, а далі й ціле суспільство. І головне — створює небезпечну ілюзію, ніби світ залежить виключно від економічних інтересів.

Коли таку роботу бачимо з боку, власне, тих шарів суспільства, що повинні б як найбільше охороняти існуючий конституційно-парламенський лад із його концепцію «народньої суверенности», — то нема ніякої потреби зокрема спиняти увагу на тій ролі, що її відіграють різні робітничі революційні організації, які намагаються вплинути на «суверенну» волю народу з її органом — парламентом — шляхом страйків, демонстрацій і безпосереднім натиском на «своїх» депутатів. У наслідок такого відношення всіх шарів суспільства до парламенту, його члени, природньо, перестають цікавитися загальними інтересами нації, справжньою волею «суверенного» народу, і стремлять лише задовольнити бажання вузького кола виборців, ставлячи їх інтереси понад інтересами нації, як цілості.

З цієї точки погляду дуже цікаво подивитися на республіканську Францію, що в ній, природня річ, як у республіці, воля народу повинна б бути абсолютно-суверенною, а парламент мав би бути забезпеченим од нападів бодай тих, що найбільше галасують про «суверенність» народу, себто, так званих демократично-соціалістичних кол. А проте ні в одній країні, окрім хіба Польщі, не бачимо таких частих урядових криз, що виникають не зі справжніх потреб нації, а йдуть цілковито їм усупереч. Остання урядова криза, що звалила була уряд Тарде, щоби через мертворожденний уряд Шотана, який протримався лише один день, повернутися знову до того ж самого Тарде, незвичайно типова, бо викликало її не якесь принципове питання великої ваги, а дрібязкове питання звільнення від промислового податку платні заміжніх жінок, що, в переводі на гроші означало питання про якихось 3 тисячі до-

лярів. І це все підчас морської наради в Лондоні, де на терезах важилося було добре імя й життєві інтереси Франції, це все тоді, коли для втримання позицій проти потрійного ворожого фронту треба було би напружити всі сили, щоби надати національному урядові як найбільшого авторитету, щоб показати, що за ним, проти найбільших держав, стоїть ціла франц. нація. І ось забуваючи про це все, парламентарна більшість цей уряд валить задля 3 тисяч доларів! Це неначе удар з боку справжніх зрадників батьківщини, що стріляють іззаду до своїх власних товаришів, які ведуть жорстокий бій з чужинцями.

І коли Франція цікавить нас, як приклад крайнього морального й політичного розпаду парламентаризму з його концепцією суверенности народу, то ще цікавіше подивитися з цієї точки погляду на Англію, що її здавна вважано за країну класичного парламентаризму, й де, власне, парламентаризм зродився. І справді, Англія зуміла створити парламент джентельменів, людей, що зміли й хотіли пристойно себе тримати і простою промовляти, що мали відразу до будьякої демагогії і ставили інтереси батьківщини понад інтереси партії. До речі, Англія зуміла мати лише дві партії — спершу Торів і Вітів, потім ті ж таки партії, тільки під іншими — більш модерними назвами — консерваторів і лібералів. Але, зрештою, постійне лицарське відношення членів одної партії до другої, постійна льояльність методів і коректність форм у виборчій і парламенській боротьбі, що панували в англійському політичному житті, дозволяли сторонньому глядачеві припускати, що поділ англійців на сі дві партії був наслідком не так дійсних політичних розходжень, як технічних вимог політичного життя, себто, його викликала конечна потреба контролю з боку представників народу над урядом та урядовою партією, тоді як головні об'єктиви політики обох партій і їх методи урядування й розв'язання проблем залишалися досить близькими. Двацятий вік зі зростом значіння робітничої класи витворив третю партію — лейбуристів, що поволі почала відігравати що-раз значнішу роллю, здобуваючи позиції, головню, ліберальної партії. Автім, ніодна з тих трьох партій не має в теперішньому англійському парламенті такої більшости, яка б дозволяла спокійно урядувати, не чекаючи на несподіванки. І ось ми бачимо і в Англії чергування урядів, що залежить від ласки чи неласки противної партії. Ліберальна партія на чолі з Льюїс-Джорджем, що вийшла з останніх виборів дуже знівеченою й має в парламенті лише 58 членів, намагається відігравати роллю арбітра ситуації, створюючи своїми голосами, доданими до урядової партії, парламенську більшість. Проте ця ролля не завжди їй вдається, і ще не так давно ми були свідками цілком незнаного в історії англійського парламенту факту повного розпаду партійної парламенської дисципліни. Бажаючи скористати зі своєї волі парламентарного арбітра, в вугільному питанні, Льюїс-Джордж наказав своїм лібералам голосувати проти уряду Мекдональда. Незважаючи на це, Мекдональд дістав усе ж більшість, бо ліберали поділилися, й частина їх, і це найголовніше, — проводирі окремих груп, визначені партією власне для дотримування дисципліни, голосували теж за Мекдональда. Перемога уряду, як сповідають англійські часописи, викликала спершу голосні оплески, але наступного дня, коли зясувалися її причини, ціла Англія не могла втриматися від гометичного сміху. Отже, цей сміх — означає один італійський часопис, — що його об'єктом стає така велика, така поважна, така історична партія, якою була колись ліберальна партія, є дуже характеристичний: він свідчить що і в Англії поважність давніх парламенських установ починає в очах громадян перетворюватися в карикатурність пародій.

Не можна не відмітити ще двох знаменних фактів у парламенському житті Англії, що рівно свідчать про занепад давніх парламенських традицій. Перший — це вихід Мекдональда з лейбуристської партії, другий — створення четвертої англійської партії, під назвою «Партія Об'єднаної Імперії».

Згідно з давніми традиціями англійського парламентаризму, головою уряду миг бути завжди лідер урядової партії; лідер опозиції миг би стати головою уряду щойно тоді, коли б йому пощастило повалити уряд, якому він творив опозицію. І от ми бачимо, що лідер урядової лейбуристської партії Мекдональд вважає за відповідне повернути партії свій членський квиток, щоби мати можливість чесно виконувати обов'язки голови уряду, — себто, продовжувати представляти й охороняти вищі загальні інтереси нації, занадто загроженої претензіями його власних співпартійників. Правда, і тут ми знаходимо величезну різницю між парламенськими звичаями Англії, бо тоді як у Франції власна урядова більшість знаходить можливим зрадити свій уряд і національні інтереси за для якоїсь дрібязкової забавки, в Англії ворожа фактично урядові більшість вважає потрібним, усупереч своїм партійним інтересам, підтриму-

вати уряд, що веде надто відповідальну боротьбу, щоби можна компромітувати її порушенням урядового авторитету.

Створення четвертої англійської партії — це дальше свідчення занепаду давніх парламентських звичаїв. Програму нової партії засновано головню на економіці і на усвідомленій konieczности найти якийсь викід із важкої економічно-промислової кризи, що її переживає Англія. Для повного зрозуміння причин і розвитку цієї кризи (що мають зрештою загально-європейське значіння), стачить спинитися на одному конкретному прикладі, колись незвичайно сильної англ. ткацької промисловости. За час од 1913. по 1929. рр. різні європейські країни, шукаючи за обмеженням чужого ввозу, що відбувався на торговельнім білявсі і на стані валюти, побільшили число своїх власних ткацьких фабрик у загальній сумі на кілька мільонів, і разом із тим значно зменшили загальний ужиток ткацьких виробів. Англійська ткацька промисловість, що продавала за кордоном дев'ять десятих своїх виробів, опинилася просто в катастрофальному стані: тепер уже майже всі країни зах. Європи задовольняють свої потреби власними виробами. Європейський Схід таксамо виходить із впливу англійської торгівлі, а рівно й Азія з Індією, де націоналісти типу Ганді проповідують бойкот узагалі всіх англійських виробів і закликають до створення своєї власної національної промисловости. Рівно ж вислизав з рук і південна Америка, де Англію бє Японія. І навіть Балканський Півострів починає своєю ткацької автономії. Чи так буде завжди — трудно сказати, бо багато малих європейських держав, що всякими штучними засобами намагаються створити власну промисловість, хоч знаходяться часто в цілком невідповідних для даної промисловости умовах, зрештою будуть змушені ліквідувати свою протекціоністичну політику, що завважно лягає на населення; але тим часом іде глуха й завзята боротьба. Одним, загально-європейським виразом цієї боротьби мала бути так звана митна нарада, а другим локально-англійським створення високого митного муру навкруги цілої Бритійської Імперії, аї всіма її кольоніями й домініями, й цілком вільну необмежену торгівлю в середині самої Імперії. Себто, є це до певної міри те саме гасло самовистачальности, що його кинув Сталін для імперії совітів. Головна перешкода для створення цих нових митних мурів — це небезпека піднесення вже і так великої дорожнечі життя. Від 1840. р. ніодни англійський уряд не наважувався провести будьякий закон, що міг би спричинитися до піднесення цін на харчеві продукти; але коли англійська торгівля, — головний нерв англійського життя, звязаний нерозривно з питанним безробіття, — буде падати так, як то було досі, то дуже можливо, що англійський уряд буде примушений зробити якийсь рішучий крок по цілком новій дорозі. Друга перешкода — відношення кольоній та доміній, які певно не так то легко відмовляться (як що взагалі відмовляться!), від свого права мати своє власне мито, себто, мати право створювати й боронити свою власну промисловість.

У тісному звязку з занепадом парламентського режиму стоїть шукання, що його можна спостерігати в різних державах, цілком новою політично-державного слова. Тут треба насамперед згадати про російські Світи з їх доведеною до абсурду концепцією боротьби класів, та фашистівську Італію з її корпоративним устроєм, що базується на ідеї співробітництва класів під арбітражем держави, персоніфікованої в даний момент в особі диктатора. Кожна політична теорія знаходить свій найкращий і єдино правдивий осуд у досягнених наслідках. З цього боку теорія большевиків не викликає ніяких сумнівів щодо своєї повної непридатности до життя й являється явним плодом кабинетних вигадів одірваних од життя фанатиків. Щож до фашизму, то його наслідки здалися такими повчальними, що викликали цілу низку наслідувачів, ізпоміж котрих передусім треба назвати іспанського генерала Прімо-де-Ріверу. Проте, власне події останніх двох місяців дають нам назвичайно цікавий доказ того положення, що поверхове наслідування не дає добрих плодів, бо воно не виходить зі справді усвідомленої національної потреби, з дійсно відчутіої вжитої ідеї. Псевдо-фашистівська диктатура Прімо-де-Рівери була не народнім витвором, а чисто персональним рухом патріотичної й чесної одиниці, що, захопившись чужим прикладом, захотіла його наслідувати. Проте, по шістьох роках диктаторського урядування, ми не знаходимо в Іспанії ніяких поважних конституційних чи соціально-політичних змін, і з одходом диктатора від влади, Іспанія знову поринає в попередній нелад військових пронуціяменто, загально-народньої байдужости та демагогічних вибриків різних політикантів.

Рім, 31. III. 1930.

Рік 1930.

ст. 38-39 Виз. меропр. Оцм.

Українська справа та її зовнішні ставлення ст. 107-117.
(Спромотація)

Програма праці ідеолог. референсу
Укр. Іст. Нац. ст. 135.

В. Програма праці (ч. 1) ст. 187.
Політика Націоналізму (Зовнішнього-державного злиття) ст. 220.

Процесури ст. 35. Темп. Свариска
ст. 168-Синтетич. театр.

зуються полатоджувати різні спори мирними способами, а коли самі заінтересовані сторони не змоглиб потодитися шляхом безпосередніх мирних переговорів, то такі спори мають вирішувати Рада Ліги, Міжнародний Суд або Арбітражний Трибунал. Авсеж питання про обовязковість рішень цих інстанцій так і не вдалося розв'язати цілком виразно, бо поміж експертами не було одностайности. Таксамо не зовсім ясно вирішено питання, чи постанови Ради Ліги мають бути одностайними, щоби мати характер обовязковости, чи вистарчає для того більшість голосів Ради. Нарешті, докладно нез'ясовано відношення поміж рішенням Ради Ліги та постановами Міжнародного Суду, бо до складу останнього входять і такі держави, які не належать до Ліги Націй (напр. Злучені Держави). Отже, узвалений правниками-експертами проєкт «гармонізації» статуту Ліги та пакту Вріяна-Кельога так і не усуває всіх суперечностей поміж ними.

Взагалі треба ствердити, що Ліга Націй у своїх заходах досягнути загального розброєння та замирення зазнала цілий ряд невдач. Це й не дивно, бо при сучасному стані світової господарки та при нинішніх засадах міжнародної політики справді важко, а то й зовсім не можливо цього досягнути. Є надто велика розбіжність господарських інтересів та політичні антагонізми поміж різними країнами. Тому саме й не дала ніяких більших наслідків та нарада про розброєння, що її була скликала Ліга в 1928. р., хоч її задалегідь дуже старанно підготовлювала особлива комісія при Секретаріаті Ліги Націй. Ті величезні труднощі, що їх мають перед собою учасники льондонської наради щодо обмеження зброєння на морі, виразно свідчать про те, що питання про загальне розброєння при сучасних обставинах Ліга Націй не зможе належно розв'язати. Надмірне миролюбство, що панує нині в деяких колах Ліги Націй, є безпідставне та базується навіть на досить небезпечних ілюзіях, які при першій ліпшій нагоді розвіються.

Рівнож не дали досі ніяких практичних наслідків і заходи Ліги на господарському полі. Економічна нарада 1927. р. залишила те собі значну кількість цікавих

вати уряд, що веде надто відповідальну боротьбу, щоби можна компромітувати її порушенням урядового авторитету.

Створення четвертої англійської партії — це дальше свідство занепаду давніх парламентарських звичаїв. Програму нової партії засновано головню на економіці і на усвідомленій konieczности найти якийсь вихід із важкої економічно-промислової кризи, що її переживає Англія. Для повного зрозуміння причин і розвитку цієї кризи (що мають зрештою загально-європейське значіння), етачить спинитися на одному конкретному прикладі, колишє незвичайно сильної англ. ткацької промисловости. За час од 1913. по 1929. рр. різні європейські країни, шукаючи за обмеженням чужого ввозу, що відбивався на торговельнім білянсі і на стані валюти, побільшили число своїх власних ткацьких фабрик у загальній сумі на кілька мільйонів, і разом із тим значно зменшили загальний ужиток ткацьких виробів. Англійська ткацька промисловість, що продавала за кордоном девять десятих своїх виробів, опинилася просто в катастрофальному стані: тепер уже майже всі країни вах. Європи задовольняють свої потреби власними виробами. Європейський Схід таксамо виходить із впливу англійської торгівлі, а рівню й Азія з Індією, де націоналісти типу Ганді проповідують бойкот узагалі всіх англійських виробів і закликають до створення своєї власної національної промисловости. Рівню ж вислизав з рук і південна Америка, де Англію бє Японія. І навіть Балканський Півострів починає процес своєї ткацької автономії. Чи так буде завжди — трудно сказати, бо багато малих європейських держав, що всякими штучними засобами намагаються створити власну промисловість, хоч знаходяться часто в цілком невідповідних для даної промисловости умовах, зрештою будуть змушені ліквідувати свою протекціоністичну політику, що ваважко лягає на населення; але тим часом іде глуха й завзята боротьба. Одним, загально-європейським виразом цієї боротьби мала бути так звана митна нарада, а другим локально-англійським створення, власне, «Партії Об'єднаної Імперії». Її ідеолог, лорд Бивербрук, пропагує створення високого митного муру навкруги цілої Бритійської Імперії, зі всіма її колоніями й домініями, й цілком вільну необмежену торгівлю в середині самої Імперії. Себто, є це до певної міри те саме гасло самовистачальности, що його кинув Сталін для імперії совітів. Головна перешкода для створення цих нових митних мурів — це небезпека піднесення вже і так великої дорожничі життя. Від 1840. р. ніюдин англійський уряд не наважувався провести будьякий закон, що міг би спричинитися до піднесення цін на харчові продукти; але коли англійська торгівля, — головний нерв англійського життя, звязаний нерозривно з питанням безробіття, — буде падати так, як то було досі, то дуже можливо, що англійський уряд буде примушений зробити якийсь рішучий крок по цілком новій дорозі. Друга перешкода — відношення колоній та доміній, які певно не так то легко відмовляться (як що взагалі відмовляться!), від свого права мати своє власне мито, себто, мати право створювати й боронити свою власну промисловість.

У тісному звязку з занепадом парламентарського режиму стоїть шукання, що його можна спостерігати в різних державах, цілком нового політично-державного слова. Тут треба насамперед згадати про російські Совіти з їх доведеною до абсурду концепцією боротьби класів, та фашистську Італію з її корпоративним устроєм, що базується на ідеї співробітництва класів під арбітражем держави, персоніфікованої в даній момент в особі диктатора. Кожна політична теорія знаходить свій найкращий і єдино правдивий осуд у досягнених наслідках. З цього боку теорія большевиків не викликає ніяких сумнівів щодо своєї повної неспридатности до життя й являється явним плодом кабінетних вигадів одірваних од життя фанатиків. Щож до фашизму, то його наслідки здалися такими повчальними, що викликали цілу низку наслідувачів, ізпоміж котрих передусім треба назвати Іспанського генерала Прімо-де-Ріверу. Проте, власне події останніх двох місяців дають нам назвичайно цікавий доказ того положення, що поверхове наслідкування не дає добрих плодів, бо воно не виходить зі справді усвідомленої національної потреби, а дійсно відчуті вжиті ідеї. Псевдо-фашистська диктатура Прімо-де-Рівери була не народним витвором, а чисто персональним рухом патріотичної й чесної одиниці, що, захопившись чужим прикладом, захотіла його наслідкувати. Проте, по шістьох роках диктаторського урядування, ми не знаходимо в Іспанії ніяких поважних конституційних чи соціально-політичних змін; і з одходом диктатора від влади, Іспанія знову поринає в попередній нелад військових провунціанто, загально-народної байдужости та демагогічних вибриків різних політикантів.

Рим, 31. III. 1930.

В. Дніпрянський.

Ліга Націй та Україна.

За десять років свого існування Ліга Націй так міцно захитала свій авторитет на арені міжнародної політики, що нині лише хіба що в колах мрійників-паціфістів залишилися ще надії, що цей світовий ареопаг зможе відіграти ту роль у справі загального замирення й унеможливлення нових збройних конфліктів, яку визначав Лізі Націй її основоположник президент Вільсон.

Уже оден той факт, що Злучені Держави рішуче відмовляються вступити у члени Ліги Націй, свідчить про неможливість досягнути сталого миру за допомогою Ліги Націй. Правда, минулого році за почином саме Злучених Держав деякі держави підписали т. зв. мировий пакт Бріяна—Кельога, що мав бути наче завершенням тих артикулів статуту Ліги Націй, на підставі яких члени Ліги зобов'язалися вирішувати всякі конфлікти та чвари поміж собою шляхом мирних переговорів, а саме за посередництвом Ради Ліги або за допомогою Міжнародного Суду в Газі. Проте незабаром виявилось, що паризький мировий пакт таки дуже суперечить статутіві Ліги Націй. Бо паризький пакт Бріяна—Кельога, цілком одкинув і заборонив війну, як спосіб розв'язувати різні конфлікти поміж державами, тоді як статут Ліги припускає можливість таких конфліктів, які можуть неминуче викликати війну. Зокрема артикули 12—15 цього статуту кажуть про ті міри, що їх має примінювати Ліга Націй супроти тих держав, які відмовляться полагодити конфлікт шляхом мирних переговорів та рішучі почнуть військові операції. Та й паризький пакт лише засадничо «протолосив війну поза законом», але що робити, коли всеж вибухне збройний конфлікт, про це він мовчить. А ще до того всього — мировий пакт Бріяна—Кельога підписали й такі держави, які не належать до Ліги Націй (Злучені Держави, совітський Союз, тощо) та рівночасно чимало держав — членів Ліги відмовилися його підписати.

Останнє пленум Ліги Націй ствердило, що ця суперечність поміж обома пактами може привести навіть до дуже небезпаканх несподіванок. Тому саме скликано комітет правників-експертів, щоб він склав проєкта, як погодити пакт Бріяна—Кельога зі статутівом Ліги Націй. Цей комітет своє завдання виконав лише частинно, виробивши відповідний проєкт зміни деяких артикулів статуту Ліги. Правда, ухвалено, що члени Ліги Націй ніколи не можуть уживати збройної сили оден проти одного, і зобов'язуються полагоджувати різні спори мирними способами, а коли самі заінтересовані сторони не змоглиб погодитися шляхом безпосередніх мирних переговорів, то такі спори мають вирішувати Рада Ліги, Міжнародний Суд або Арбітражний Трибунал. Авсеж питання про обов'язковість рішень цих інстанцій так і не вдалося розв'язати цілком виразно, бо поміж експертами не було одностайности. Таксамо не зовсім ясно вирішено питання, чи постанови Ради Ліги мають бути одноголосними, щоб мати характер обов'язковости, чи вистарчає для того більшість голосів Ради. Нарешті, до владно нез'ясовано відношення поміж рішенням Ради Ліги та постановами Міжнародного Суду, бо до складу останнього входять і такі держави, які не належать до Ліги Націй (наприк. Злучені Держави). Отже, ухвалений правниками-експертами проєкт «гармонізації» статуту Ліги та пакту Бріяна—Кельога так і не усуває всіх суперечностей поміж ними.

Взагалі треба ствердити, що Ліга Націй у своїх заходах досягнути загального розброєння та замирення заанала цілий ряд невдач. Це й не дивно, бо при сучасному стані світової господарки та при нинішніх засадах міжнародної політики справді важко, а то й зовсім не можливо цього досягнути. Є надто велика розбіжність господарських інтересів та політичні антагонізми поміж різними країнами. Тому саме й не дала ніяких більших наслідків та нарада про розброєння, що її була скликала Ліга в 1928. р., хоч її ааздалегідь дуже старанно підготовлювала особлива комісія при Секретаріаті Ліги Націй. Ті величезні труднощі, що їх мають перед собою учасники льондонської наради щодо обмеження зброєння на морі, виразно свідчать про те, що питання про загальне розброєння при сучасних обставинах Ліга Націй не зможе належно розв'язати. Надмірне миролюбство, що панує нині в деяких колах Ліги Націй, є безпідставне та базується навіть на досить небезпекних ілюзіях, які при першій ліпшій нагоді розвіються.

Рівном не дали досі ніяких практичних наслідків і заходи Ліги на господарському полі. Економічна нарада 1927. р. валишила про собі значну кількість цікавих

статистичних і інших матеріалів та чимало всяких ухвал, що знайшли собі місце лише в архіві Ліги Націй. Напевно таку саме долю матиме й та нарада про митне замирення, що це нещодавно закінчилася. Ця нарада мала, власне, паневропейський характер, не тому, що взяли в ній участь переважно європейські країни, але тому, й це важливіше, що головним її завданням було піднести європейське народне господарство підсиленням торговельного обміну поміж європейськими промисловими та рільничими країнами. Цим Європа мала б здобути собі більшу господарську незалежність од інших суходолів, а митне замирення в європейському мірники спричинилося б до зменшення економічної кризи в Європі та до більш доцільного її господарського розвитку на засаді самовистачальности. Проте підчас праці митної комісії виявилася з одного боку така розбіжність інтересів поміж країнами промисловими та рільничими, а з другого — такі щільні господарські взаємини деяких європейських країн з позаєвропейськими, особливо — з колоніальними теренами, що митна нарада не раз знаходилася перед небезпекою повного зриву; не диво, що керівникам конференції довелося відмовитися від широких паневропейських плянів і мрій. Однак, учасники конференції були свідомі того, що повна невдача митної наради спричинилася б до ще більшого загострення тої митної війни, яка так знесило європейську господарку та унеможливило ліквідацію нинішньої постійної економічної кризи, а тому шляхом компромісів та навіть жертв прийшли до певної згоди. І так нарада виробила торговельну конвенцію, на підставі якої європейські держави зобов'язуються протягом року (з 1. квітня 1930. р. і до квітня 1931. р.) не підвищувати ніяких мит, а також програму для перегляду торговельних договорів із метою зменшення сучасних мит. Крім того, вироблено окремих протокол, що становить передумови до двох перших постанов. Однак, із усіх 30 країн, що взяли участь на нараді (26 європейських, а також Японія, Туреччина, Колумбія та Перу), цей протокол підписали лише 17 європейських держав; ухвалено ж програму про принципи, на підставі яких мають переглядатися сучасні торговельні договори, підписали тільки 15 європейських країн; торговельну конвенцію підписали покищо всього 11 європейських країн, а саме: Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Голандія, Бельгія, Австрія, Швейцарія, Фінляндія, Естонія та Люксембург. Невиключено, що до 15. квітня цю конвенцію підпишуть ще й інші європейські держави, але про практичні наслідки митної наради можна буде докладно довідатися лише по ратифікації торговельної конвенції, останній речинець якої визначено на 1. XI. 1930. р. Треба всеж додати, що Великобританія, Франція, Італія та Голандія, і підписуючи торговельну конвенцію, склали заяви, що постанови конвенції не відносяться до всіх тих колоніальних та інших поза-європейських теренів, які знаходяться під їх пануванням. Саме цей факт був головною причиною того, що європейські рільничі та рільничо-промислові країни покищо утрималися від підпису торговельної конвенції; бо повстає небезпека, що європейські промислові, а навіть і промислово-рільничі країни можуть використати митне замирення Європи та взагалі паневропейську доктрину про санацію Європи на засадах самовистачальности у власних інтересах, коштом одсталіх європейських країн.

Як бачимо, велика паневропейська конвенція на практиці вже нині набирає таких рис та тенденцій, які примушують передусім рільничі країни поставитися до неї з великою резервою. Це важне для нас, українців, беручи на увагу, що наша батьківщина — країна рільнича. І треба собі рівнож засувати, що Ліга Націй нині опинилася в руках кількох великих держав, які використовують її для переведення в життя ріжних своїх плянів та для досягнення власної мети. Рівнож не слід забувати, що Ліга Націй на підставі свого статусу зобов'язалася дбати також про охорону прав та інтересів т. зв. національних меншин у ріжних європейських державах (Польщі, Румунії, Чехословаччині, Південнословії, Греції, Болгарії, Австрії, Малярщині, Альбанії, Литві, Латвії, Естонії та Фінляндії), а проте протягом свого десятилітнього існування Ліга Націй майже нічого не зробила для того, щоб дотичні держави (прим. Польща та Румунія) виконали свої зобов'язання щодо меншин. Ще й надто, в певних колах Ліги Націй запанувала тенденція вважати проблему національних меншин, що їх нараховують понад 40 мільйонів або понад 10% всього населення Паневропи, внутрішньою проблемою дотичних держав; це тому, що, мовляв активізація проблеми національних меншин у міжнародному мірники лише загострює політичні антагонізми поміж державами та навіть суперечить ідеї загального замирення на засадах сучасного «status quo»!

Зрозуміло, що при такому ставленні проблеми сталого миру та при дотеперішніх заходах Ліги Націй, щодо господарської санації Європи на засадах паневропейської

самовистачальности не взято під увагу інтересів Української Нації, яка й собі не може й не повинна миритися з сучасною політичною неволею та колоніальним становищем під режимом ріжних займанщин. Був час, коли українські провідні кола покладали занадто великі надії на Лігу Націй. Малодосвідчені українські політики сподівалися, що Ліга подбає про долю Української Нації, а то й допоможе їй здобути волю та державність. Зрозуміло, що дійсність не виправдала цих ілюзій, бо Ліга Націй є таким конгломератом держав, який, не кажучи вже про статут Ліги, взагалі не може вв'язуватися в визвольну боротьбу будьякої нації. Ще більше не могло бути мови про активну підтримку наших визвольних змагань, бо одні члени Ліги ставляться до української проблеми прихильно, другі байдуже, а деякі з упередженням. Крім того, наші змагання за державність, пов'язані з цілим комплексом будучини Східної Європи, ставлять під знак запитання те становище, яке утворилося там наслідком тимчасової невдачі нашої збройної боротьби супроти Росії та Польщі. Себто, проблема української великодержавности суперечить засадам тої політики загального замирення та господарської консолідації Європи, яку провадить нині Ліга Націй, беручи під увагу сучасне становище, утворене паризькою мировою нарадою та ризьким договором.

Наведених фактів досить, щоб поробити висновки щодо значіння Ліги Націй у міжнародній політиці взагалі, а зокрема правильно оцінити ту роль, яку Ліга може відіграти в наших визвольних змаганнях. Коли Українська Нація здобуде собі волю та державність шляхом збройної боротьби проти нинішніх окупантів українських земель, тоді звичайно й Ліга Націй змушена буде стати перед фактом та новим становищем на Сході Європи. Лише тоді також Україна зможе стати рівноправним членом Ліги Націй, та разом із іншими націями добиватися справжнього замирення та господарської консолідації Європи, а особливо Сходу Європи.

Всеж було б помилкою махнути нам сьогодні рукою на Лігу Націй. Не перецінюючи одначе її ролі на світовій шахівниці, всеж конче треба нам використати це міжнародне форум для своїх цілей. Так шляхом одповідно поставленої інформаційної служби й пропаганди треба постійно ознайомлювати провідні чинники Ліги з українською справою та переконувати їх, що без належного розв'язання східно-європейської проблеми всі заходи у справі загального замирення та розбробення, як також ріжні пляни господарської консолідації Європи, не матимуть значного та тривалого успіху; треба безупинно ясовувати, що поки на Сході Європи відбуватиметься імперіалістичне змагання поміж Росією та Польщею за панування над українськими землями, та поки не прийде до доцільного розподілу Східної Європи на низку національних держав на засаді права самовизначення, до того часу там виникатимуть все нові й нові чвари та збройні конфлікти, особливо беручи на увагу, що східно-європейські нації не припинять боротьбу за своє визволення, поки не досягнуть своєї мети. Така пропаганда та інформація матимуть величезне морально-політичне значіння коли мова йде про нашу будучність, бо наколи Українська Нація у слушний час розпочне збройну боротьбу за свою великодержавність, то провідні кола держав-членів Ліги Націй зовсім інакше поставляться до наших визвольних змагань, ніж то було у роках 1917—1919.

Рівнож треба піднести, що наші західно-українські чинники нещотрібно перестали домагатися оборони своїх прав перед Лігою Націй. Це правда, що українцям згід ріжних займанщин по цей бік Збруча та Дністра значно тяжче боронити свої інтереси, як, напр., тим німцям, мадярам, або литвинам, що знаходяться під чужим пануванням: за них упоминаються також держави німецька, малярська чи литовська, тоді як ми не маємо власної держави. Проте не слід забувати, що навіть чисто декларативні виступи з боку представників Західних Земель України мають своє значіння, бо таким робом міжнародній ареопаг повільно звикне до думки, що наші землі і справді знаходяться під суворим режимом чужоземного панування та не миряться зі своєю долею, а разом із тим у колах Ліги Націй виробиться правильний погляд, що ціла Українська Нація змагається за одну мету. Колиж перестанемо упоминатися про свої права, то в міжнародних колах запанує погляд, що українці починають миритися зі своєю неволею. На жаль, останніми часами в комісії меншин при Лізі Націй запанувала небезпечна тиша щодо Західних Земель України, хоч деякі українські кола ширили поголоски, начебто вони мають свого представника в Женеві.

Таксамо українська еміграція в Європі повинна нарешті утворити об'єднаний центр для захисту своїх прав та інтересів, щоби таким робом досягнути утворення

окремої секції при комісії Хансена. Без цього всі заходи лише певної частини української еміграції не дадуть бажаних наслідків, абстрагуючи від того, що унерівці-польонофіли своїм ставленням української проблеми навіть шкодять справі української великодержавности, бо в деяких колах Ліги Націй унерівська концепція взагалі зустрічає коли не цілком вороже, то дуже неприхильне відношення.

Тими трьома шляхами конче треба заактивізувати українську проблему перед Лігою Націй. Така праця не буде недоцільною витратою часу, енергії та засобів. Усяка політична акція має успіх лише після належної підготовки. Був час, коли певні українські кола покладали занадто великі надії на Лігу Націй, а коли вони не виправдалися, то навпаки, всі почали навіть одхрепчуватися від тої самої Ліги Націй. Тоді як із одного боку — не повинні ми жити ілюзіями чи безпідставними надіями, так із другого — шляхом *упертої та систематичної праці* треба так поставити проблему української державности на міжнародньому форумі, а зокрема перед Лігою Націй, щоб Українська Нація в будучині мала морально-політичну підтримку провідних міжнародніх кол. При таких обставинах нам буде значно легше провадити збройну боротьбу за Самостійну Соборну Україну.

Женева, 31. березня 1930.

Інж. П. Костарів.

Льондонська конференція.

Льондонська конференція вже не перша спроба великих морських держав установа межі озброєння на морях і стабілізувати взаємовідношення над- і під-водних флотів цих держав. Першу спробу зроблено ще в 1921.—22. рр. на нараді в Вашингтоні і провалилася вона не так «через невідготованість учасників», як це твердила преса, як через великі розходження інтересів держав, що брали участь у нараді та нещирости їх представників у ставленні проблеми морського роззброєння. Друга конференція з 1927. р. в Женеві, де взяли участь лише Америка, Англія й Японія, не дала рівнож ніяких наслідків, і навіть самі учасники визнали її невдалою.

Все це змушувало дуже скептично задивлятися й на Гуверо-Макдональдівські спроби на сучасній льондонській конференції знайти якийсь «модус вівенді» в питаннях морського роззброєння.

Льондонська конференція й не ставила собі за завдання перевести повне роззброєння на морі, — на сьогодні — це утопія, навіть і для назалекліщих прихильників світового миру; мета її — лише встановити певні пропорції поміж флотами окремих держав і прийняти постанови проти «аморальности» підводної війни. В конференції взяли участь, окрім Америки, Англії та Японії, також Франція та Італія; суперництво двох останніх держав на Середземнім Морі примушувало їх шукати собі певних забезпечень у інших «морських держав».

І в питанні пропорцій тонажу військових кораблів, і в питанні підводних човнів, учасники конференції поділилися на два ворожі табори; цей поділ був продиктований політичним станом держав — учасниць нарад — і вимогами оборони побережжя зацікавлених сторін, що їх морська сила сьогодні виглядає так:

Сп. Держави Америки	1.162.830 тон	259.970 тон	1.415.800 тон
Англія	1.242.827 »	110.806 »	1.353.633 »
Японія	828.122 »	92.310 »	920.432 »
Франція	513.410 »	199.490 »	712.900 »
Італія	274.074 »	119.900 »	393.974 »

З наведених чисел видно, що група, т. зв. морських держав (Америка, Англія, Японія), далеко випередила інші. Певної згоди поміж державами цієї групи можна б було досягнути, наколиб до питання паритету чи пропорції їх морських сил не примінувалося питання про підводні човни, якими цікавиться тільки Японія. Правда, Японія вимотала для себе пропорції надводної флоту в 70% флоту С. Ш. А., але на респіт погодилася й на 60%, так що питання пропорції не мало для неї такої ваги, як питання підводної війни.

Зате питання паритету флотів було кісткою незгоди між Францією і Італією. Італія рішучо домогалася паритету з Францією і не погоджувалася на пропозицію арбітрів прийняти пропорцію 2 : 3, що зновні відповідало б сучасному стану її флоту та її будівельним спроможностям. Франція зі свого боку, погоджуючись що найвище на зменшення своєї квоти з 700 тис. до 650 тис., зате вперто боронила право вільної будівлі підводних човнів із тонажем до 3 тис. тон, у чім і знайшли підтримку Японії. Зноваж Англія та Америка годилися на паритет своїх флотів, бо від того нічого не тратить ніодна зі сторін, але вперто боронили свої позиції щодо підводної флоту. Річ у тому, що економічне життя обох тих країн залежне від морського транспорту, що його головним ворогом є підводна флоту. На випадок нової війни могла б повторитися історія світової війни 1914.—18. рр., коли то німці тримали при допомозі підводних човнів у блокаді Англію та завдали жорстоких утрат не лише її військовій, але й торговельній флоту. Тепер, коли вдосконалення підводних човнів роблять їх ще більш грізною зброєю, небезпека ця збільшується й поважно турбує англійців і американців. Для перших особливо небезпечні Ляманш і Середземне Море, де підводні човни можуть мати чудові бази, звідки загрожуватимуть цілій комунікації Англії з її колоніями; для Америки найбільш болюче місце — Панамський Канал, до якого легко можуть доплисти теперішні підводні човни і зруйнувати корабельний рух Америки.

Натомісць для Франції, що її боева флоту не може конкурувати з англійською флоту, підводні човни поруч із авіацією та торпедвцями є не лише зброєю оборони побережжя, але й засіб комунікації з колоніями, насамперед із Алжиром і Тунісом. Аналогічне положення Японії, типово острівної держави, яку на випадок війни з Америкою може блокувати (хоч фахівці в тім дуже сумніваються) американська флоту, й яка, будучи відрізана від Китаю та Корею, примушена буде капітулювати через брак харчових засобів для населення.

Італію можна вважати також за острів, бо комунікація її з іншими європейськими країнами утруднена Альпами; до того головними її доставцями є Америка (харчова та промислова галузь) і Англія, що довозить до Італії свій вугіль, без якого не може існувати місцева промисловість. Здавалося б, що «острівне» положення Італії штовхне її в ряди захисників підводної флоту; але гостре суперництво її з Францією примушало італійського делегата Гранді виступати проти підводної флоту; таким виступом італійці сподівалися придбати собі симпатії англо-американських делегацій і добитися бажаного паритету з Францією для своєї надводної флоту.

Вимогою паритету з Францією Італія викликала в першій мірі кризу льондонської конференції. Англійці намагалися було примирити цих двох середоземноморських сусідів пляном гарантійного пакту (Середоземноморське Льюкарно) та відповідним товмаченням § 10. Статуту Ліги Націй, але не знайшли в тім підтримки Америки. До того англійських представників приловлено на тім, що вони на цей пакт реально не дивляться і ставлять його в таку площину, що він мусів би залишитися голою фікцією.

Все це привело до того, що льондонська конференція не принесла бажаних наслідків, і її постанови не внесли ніяких змін до дотеперішнього стану. Досягнуто хіба «згоди трьох» (С. Ш. А., Англія, Японія), але й ця згода дуже проблематична, й додержання її залежить саме від тих держав, які до цієї згоди не приступили (Франція, Італія).

Постанови конференції, коротенько кажучи, такі: Америка, Англія та Японія відмовляються до 1936. року від будування великих кораблів (понад 15.000 т.). Але ця відмова має цілком інший підклад, ніж «бажання роззброїтися». Річ у тім, що Німеччина, що й Версільський договір заборонив мати великі боеві кораблі й обмежив загальний тонаж боевої флоту до 144.000 т. (у тім — 36.000 т. резерви), почала будувати крейсера нового типу, які своєю швидкістю та силою озброєння легко можуть конкурувати з найсильнішими дреднавтами світу. Цей німецький «винахід» і примусив «трійку» тимчасом утриматися від будівлі дреднавтів і пильніше придивитися до нових німецьких зразків.

Америка та Англія мають право на паритет своєї надводної флоту, а Японія право на 60% флоту Америки. Чисел для підводних човнів не встановлено, але тонаж їх обмежено на 2.000 т. Висловлено бажання (скільки вже таких бажань не висловлювано!), щодо «гуманізації» підводної війни.

Спір поміж Італією та Францією не вирішений і його мають вирішити після конференції при арбітражу Англії. Цим самим дозволено обидвом будувати флоту

на власне бажання. А це останнє й повертає в нівець цілу працю льондонської конференції, бо Англія застерегла, що на випадок аномального збільшення Францією флоту, вона автоматично збільшить свою флоту в належній пропорції. Це збільшення привело до порушення пропорції Англії—Америки, а тим самим і Японії та зруйнувалиб усі «досягнення» льондонської конференції.

Сумуючи все сказане, маємо право характеризувати наслідки конференції: гора породила мишу.

Про проф. Студинського та про „Явища публичного згіршення“.*)

«Діло» ч. 280. з 18. XII. 1929. р. принесло таку заяву:

«Підписані члени Наукового Товариства ім. Шевченка подають до відома громадянства: 1) що на виїзд в наукових справах до Києва дістали від польської влади дозвіл із виразним жаданням не вмішуватися на Україні в ніякі політичні маніфестації під загрозою відмови паспортів на будуче для всіх членів Наук. Т-ва ім. Шевченка; 2) це домагання польської влади подали підписані зараз на вступі в Академію відповідальним чинникам і застерегли собі виразно, як громадяни іншої держави, *аполітичне становище*; 3) тому і в часі голосування при резолюції в справі акад. Єфремова і товаришів підписані не взяли ніякої участі. У Львові, дня 15. XII. 1929. Кирило Студинський, Василь Щурат, Філярет Колесса».

«Діло» видрукувало цю заяву без ніяких коментарів; йому, здається, було зовсім ясно, що все в порядку: і те, що підписані не брали участі в голосуванні зі... страху перед... поляками, що загрозили... відмовою паспортів на будуче; і те, що оборона заарештованих членів Української Академії Наук, Єфремова й тов., в «політичною маніфестацією», а участь у *домічних нарадах* (лише не в голосуванні) є «аполітичним становищем»; і те, що підписані, які зобов'язалися «не вмішуватися в ніякі політичні маніфестації», не запротестували проти висунування *політичних* справ на *аполітичному* форумі У. А. Н. підчас їх присутності, ані не залишили *засідання*; і те, що мовчазна згода на осуд та обмову найважливіших громадян *перед судовим вироком* (хочби й ворожого суду) відповідає — гідності «вибранців народу» — членів найвищої наукової інституції; і те, що проф. Студинський із двома другими тов., по приїзді до

Галичини, не відмовився від членства У. А. Н. або не визначив свого становища до Єфремова й тов., хочби тоді, як оголошував повищу заяву у справі участі в голосуванні; і те, що по тім усім проф. Студинський може бути й далі головою найвищої наукової інституції Західньої України, інституції, яка має не тільки видавати «Причинки», але й має бути розумом нації та вказувати народові шляхи до кращої будучини, а з них чи не найголовніший — національна честь і гідність...

Заяву цю читали члени Наук. Тов. ім. Шевченка та читали її «всі відповідальні й авторитетні українські красві чинники, які на Наукове Товариство могли би мати деякий моральний вплив». Але й вони знайшли справу в порядку, як і досі знаходили в порядку такі факти, як, напр.: 1) що від 4 років проф. Студинський не скликавав загальних зборів Наук. Тов. ім. Шевченка, але підчас побуту у Львові М. Скрипника, комісара освіти У. С. С. Р., скликав похапки спільне засідання всіх сенцій товариства, де дав нагоду Скрипникові — уражати українську армію; 2) що проф. Студинський після наукової поїздки до Києва оголосив спомини, які нічого ні з наукою, ні з Києвом спільного не мали. Бо колиб не находилиб це все в порядку, то мусіли б уважати проф. Студинського за синонім безхребетності і він, напевно, не залишавсяби й досі головою Наук. Товариства ім. Шевченка.

І проф. Студинському з тов., здається, було при писанні заяви до преси ясно, а ще ясніше це стало по оголошенні її та по... мовчанці громадянства (звісно: *qui tacet, consentire videtur*), що він із тов. таки безперечно є «батьками і світочами народу», взірцями національної гідності та особистого джентельментства. Бо колиб думав інакше, то відмовився б од членства в Українській Академії Наук, а вже напевно од головства Наук.

Товариства ім. Шевченка, це тоді, колиб не хотів порвати звязків із — большевицькими можновладцями.

«Діло» ч. 62. з дн. 20. III. 1930. з нагоди процесу С. В. У. навело наступний уривок із щоденника С. Єфремова з дн. 12. IV. 1929.:

«Робиться наша Академія, чи може вже й зробилася, стервом, на яке збігаються зі всіх боків *шакалі та гівни* й власне, здається, вже нема чого обороняти це загажене місце. Ну й нехай собі Скрипник зі Студинським *полюють здобич*. Хутко чесним людям нічого вже буде робити».

«Новий Час» ч. 32. з 21. III. 1930. подав далі речення з того самого щоденника, що його «Діло» чомусь то не оголосило:

«Появився Студинський, що 30 срібренників одержав од Харкова з подякою. Гидь!».

Справа, здавалося, була ясна й без коментарів. Однак показалося, що не була вона ясна передусім для самого проф. Студинського. Як повідомляє «Новий Час» ч. 34. з 26. III. 1930.:

«Проф. Кирило Студинський, вичитавши у звітженні з харківського процесу замітку зі щоденника С. Єфремова про те, що він запродався харківському урядові за 30 срібняків, вислав телеграму до президента трибуналу, в якій домагається, щоби суд жадавав від підсудного Єфремова доказів на його твердження, інакше проф. Студинський назве його клеветником».

Видно, проф. Студинський мав різні підстави таку телеграму вислати. Це виходилоби передусім із засадничих причин: належить не тільки до доброго тону, але до основних засад джентельментства жадати сатисфакції від — підсудного, що стоїть перед загрозою смертного засуду, просто тому, що справа сама по собі є... дуже важна, далі, що С. Єфремов має можливість — свобідно говорити й ще більш свобідно доказувати правду, а до того — голошенням правди він тільки — улегшить своє тяжке становище. Потім, здається, приходили на увагу формальні мотиви: передусім С. Єфремов не повинен був — нічого думати про проф. Студинського; а коли вже думав, то не повинен був записувати своїх думок — сам для себе, до приватного щоденника; колиж він це робив, то не повинен був допустити до того, щоби — чекісти при

ревізії знайшли той щоденник й йому насильно відібрали; колиж і цю справу занедбав, то, будучи заарештований і увязнений у тюрмних казематах, ніяк не смів — дозволити большевикам оголошувати того щоденника. А нарешті приходилиб на увагу річеві моменти: при теперішньому впадку ціни на срібло, проф. Студинський навіть не мігби продатися за срібняки, а лише за ... долляри, і не за 30, а за дещо більше.

Все вказувало на те, що одиноким покривдженням є тут лише проф. Студинський, а С. Єфремов показався щонайменше обмовцем; для проф. Студинського, здається, було ясным, що колиб С. Єфремова розстріляно або покарано довголітньою тюрмою а звільнений таким чином уряд по нім в У. А. Н. переданоби проф. Студинському то цим була довершена справедливість. Ясне це, здається, також було для «всіх відповідальних й авторитетних українських красвих чинників», яким справляє велику честь, що проф. Студинський є головою Наукового Товариства ім. Шевченка, та яким надзвичайно імпонує, що проф. Студинський обмінюється телеграмами з такими високими особами, як — голова червоного суду; цеж бо може принести відзначення заслуженого академіка урядом в У. А. Н., що є рівнозначне з відзначенням — цілого українського громадянства Західних Земель!

«Відповідальних та авторитетних українських красвих чинників» переслідують якесь фатум: кожну створену ними ідилію завсігди звивечать непрохані гості, що лізуть там, де їх не треба, та тільки бешкетують. Так було вже не раз, і так сталося в останнім випадку.

Два «молодці» (як їх називає «Діло»), дві «горячі голови» (як їх називає «Новий Час»), зпоміж «найменше громадських відповідальних гуртів», одне слово — ледви не голодранці якісь, викликали «публичне згіршення»: ні сіло, ні впало — вибили по лиці проф. Студинського, вельми заслуженого для українського народа громадянина, професора університету, члена У. А. Н., голову Наук. Т-ва ім. Шевченка й т. д.

Відразу все заворушилося. Передусім Виділі Наук. Товариства (при інших справах не дуже то поважний, зокрема — дотеперішнім виступам самого проф. Студинського не присвятив ніодного засідання протягом уже кількох

*) Правшико оригіналів; підкреслення нашi. Ред.

років), поспіхом, бо до 24 годин по інциденті, зібрався та ухвалив революцію, де між іншими є такий уступ:

«Виступаючи з цілою рішучістю проти вчинків такого роду, Виділ осуджує одноголосно вгаданий крайно некультурний, небувалий напад на Голову наукової установи».

Цю ухвалу поспіхом видрукувало «Діло» (ч. 66,) додержуючися традиції друкувати всі заяви проф. Студинського та заяви в його обороні. Окрім того, те саме «Діло», яке виступам заслуженого громадянина проф. К. Студинського, не присвячувало ніколи своїх уваг та коментарів, ще перед видрукуванням тої заяви, поквалілося в ч. 65 з 23. III. 1930. подати вістку про виступ «двох молодих людей» та зазначити при тому офіційальне становище редакції:

«Не входячи ні в причини ні в мотиви описаного вчинку незаних нам молодих людей, ми з принципових мотивів осуджуємо ввводження цього роду некультурних засобів боротьби в наше громадське життя».

«Новий Час», що досі не присвячував проф. Студинському вступних статей на першій сторінці, зробив це поспіхом тепер у ч. 34. з 26. III. 1930., де між іншим писав:

«Биття по лиці не тільки, що не вияснює відносин, але їх часто ще більше забавлює. Бо звичайно по акції наступає реакція. Якщо цей засіб бувби вистарчаючий для вирішування всяких політичних kwestій, не булоби воєн (?! — складач Р. Н.), революцій (?! — складач Р. Н.), ані внутрішньо політичного суперництва (?! — скл. Р. Н.). Не можна ніяк погодитися з доцільністю такої тактики в громадському житті».

Поза тою пресою національного табору, пресою «відповідальних й авторитетних українських краєвих чинників», не мовчала й собі преса ряданофільська та польонофільська. Всі, що протягом кількох літ були непростою сліпі, коли ходило про вчинки... заслуженого громадянина, «світоча», «батька народу», професора університету, академіка, голови, etc, враз побачили — «двох молодців» «невідповідальних», «неавторитетних» та з тої нагоди вдарили у двійн. За деревами не бачили лісу. Місто розважити хто, кого, коли, за що й чому бив — та встановитися над тактикою супроти людей безпринципних, піднесли абстрактні «принципові мотиви» та розпочали теоретичні дискусії на тему доцільности

«мордобиття». «Новий Час» при тому подав кілька цікавих дефініцій, прим.:

«Биття по лиці це найлегший і найслабший вияв реакції». «Бити по лиці своїх політичних противників — це ніяка штука. Для того не треба ні розуму ні організації». «Биття по лиці це заступлення органічної праці — фразою (?! — скл. Р. Н.)». «І тому — заявляє «Новий Час» — воно не може до нічого довести».

Однак показалося, що воно таки до чогось привело, й саме до наслідків ще цікавіших, ніж дефініції «Нового Часу». Поза «відповідальними й авторитетними українськими краєвими чинниками» загал не ваяв в оборону проф. Студинського ні в принципових ні в інших мотивів, уважаючи, що вже... найвищий час на «вияв реакції», хай він буде й «найлегший і найслабший». А це й собі вплинуло на — зміну поглядів «відповідальних і авторитетних українських краєвих чинників», а зокрема на — зміну поглядів їх преси. І ось «Новий Час» із 7. IV. 1930. ч. 39. вже так пише:

«Горячі голови» зневажили Кирила Студинського за те, що від кількох років Кирило Студинський зневажує безкарно, як голова Наукового Товариства ціле українське громадянство. З виїмковим поспіхом збирається Виділ Наукового Т-ва і ухвалює своє обурення з приводу зневаження голови. А цілі 4 роки Виділ не зібрався ні разу, щоби запротестувати проти вічного зневажання головою найповажнішої наукової інституції. Українцям можна плювати в лице, а вони все думають (краще вдають), що це дощ паде. Словом: українець скомпромітуватися не може в ніякому випадку. Як що він скомпромітується — мовчать. Якщо скомпромітованого компромітують — боронять».

А «Діло», ч. 77. з 6. IV. 1930., писало: «Вислів осуду та обурення під адресою справників чинного зневаження проф. К. Студинського не вичерпує справи і треба сягнути в глиб до джерел того справді прикрого випадку... Сутнім джерелом того прикрого випадку було публічне згіршення, на яке склалася низка поодиноких виступів нинішнього голови Наук. Товариства.» «Публічне згіршення викликає явище довголітнього перебування на високому і відповідальному становищі людини, під адресою якої розглядаються докори «безхребетности». «А явища публічного згіршення мусять викликати реакцію. Колиж вони тривають роками і ніхто на них не реагує так, як цього заслуговувалаби установа тої

міри, що Наукове Тов. ім. Шевченка і сам титул професора університету, голови товариства, то не можна дивуватися, що реакція появляється з боку найменш до цього покликаних чинників й в найменш відповідній формі». «Треба вдаритися в груди: справниками лиха є не лише два молодці, але — може навіть у більшій мірі — і всі ті відповідальні й авторитетні українські краєві чинники, які на Наукове Товариство моглиби мати деякий моральний вплив». І «Діло» вакликає «боротися передусім з явищами, які можуть створювати податливий ґрунт під аргумент п'ястука, себто тими явищами, які викликають — публічне згіршення».

Ось так конкретна справа побиття

проф. Студинського виходить на добру дорогу. Однак таке її поставлення вносить деякі зміни в теоретичні, принципні погляди на справу биття по лиці. Здається найвідповідальшою буде така дефініція: биття по лиці — це радикальний вияв реакції, допустимий при явищах публічного згіршення, коли вичерпано безуспішно інші менш радикальні способи (напр. просьба, переконання, грозьба, натиск публ. opinii та ин.) для припинення їх та коли є оправдане побоювання, що виникові безкарно пройдуть дотерішні вчинки, та безкарно буде він допускати дальших погіршуючих учинків. Однак биття по лиці не все доцільне. В таких випадках приходять на увагу ще радикальніші способи... —ав—

Рецензії.

«Quo vadis Polonia?» (chores vives en Europe Orientale Paris. 1929. стр. 287, 80). Під таким заголовком видав на французькій і німецькій мовах прецікаву книжку В. К. Коростовець, бувший секретар канцелярії Першої Політичної Секції російського Міністерства Закордонних Справ, кавалер французької відзнаки Почесного Легіону.

В. К. Коростовець прожив у Польщі три роки (від 1919.—1921. р.), найперше як член російської дипломатичної місії, а потім як кореспондент американських часописів. Отже, мав він нагоду та обов'язок добре придивитись і вивчити всі ті європейські проблеми, що виникли у зв'язку з повстанням нової польської республіки.

В. И. Коростовець належав до тої ліберальної російської інтелігенції, що її були загітували з давніх давен польські пропагатори ідеалів незалежної Польщі. «Скільки, справді, рожевих надій, скільки мрій оживало в серці кожного російського інтелігента, коли виринало питання про незалежність Польщі!»... (с. 9). «Кожний революційний акт, навіть терористичні замах на представників царської влади в Польщі більшість російських інтелігентів приймала з радістю»... (ib.).

Та гіркі розчарування чекали російських ідеалістів: «Ми мусіли сконстатувати, що польська троянда, щойно розкрившись, була вже багата на колючки, і то не лише для тих, хто ідеалізував

свої братні почування»... (с. 13). «Братній славянський наряд» виявив себе на рідкість позбавленим усяких братерських почувань і, заледви опинившись за столом на бенкеті вільних народів, як стій таки почав досить нешляхотно розпихати сусідів ліктями й колінами, аж поки не віддерся на стіл не лише з руками, але... й з ногами!»

У житті людей, народів і держав, — каже В. К. Коростовець, — бувають такі моменти, коли сума політичних й економічних обставин створює для них виїмково сприятливе становище. Такий стан річей виник у зв'язку з війною і для нової Польщі: Німеччина й Австрія — з одного боку, а Росія — з другого, хоч і були у протилежних таборах, рівно зазнали поразки, а їхні території стали об'єктом політичних спекуляцій переможців. Так власне на руїнах трьох переможених імперій збудовано нову Польську Республіку.

Але таке щастя само по собі не вистачає. Польща повинна була пам'ятати ось що: щоби втриматися, — потрібна величезна праця, повна самовідречення і свідомості обов'язку, праця не лише окремих одиниць, але й цілого суспільства. Сучасна держава є держава органічна, де кожний гвінтик і кожне колісце впливає на хід і нормальне функціонування інших гвінтиків і колісця, так, що хибне функціонування навіть лише деяких частин організму рано чи пізно доведе до

його зіснуття, себто, до загину цілості.

Польща анектувала, правом чи силою, 42.200 кв. клм. німецької території, 262.300 кв. клм. 6. Росії і 80.100 кв. клм. 6. Австрії з 28 мільйонним населенням, що з нього — 12 мільйонів не є й не хочуть бути поляками. Який організм може перетравити в собі таку силу чужородних і, найголовніше, ворожих до себе «мікробів?». І до того ще Польща зуміла витворити вороже до себе відношення майже всіх сусідів, бо анектовані території, населені не-польським населенням, правно повинні належати власне тим сусідам. А серед тих сусідів є такі, як Німеччина, що ніколи не відмовиться від т. зв. данцізького коридору, Україна, що має оправдані в очах цілого світу претенсії на Галичину й Волинь, Литва, що не простить полякам Вильна, і нарешті совітська Росія, що завжди буде вітати кожену можливість викликати в Польщі комуністичні чи будьякі розрухи.

Зокрема що до Росії, то, здавалосьби, що Польща повинна була бути найбільше від усіх прагнути звалити большевицьку диктатуру і створити на її руїнах національні держави. Так думала принаймні частина нашої української еміграції, будувала навіть на тім свої пляні й дивувалась, чому цих плянів ніхто не переводить у життя. В. К. Коростовець на 15. с. своєї праці дає дуже задовольняюче пояснення щодо польської мякненьської політики, яка тримала до останнього часу на гачку ідеалістично настроєну російську й українську інтелігенцію: *поляки прийшли до переконання, що вони завдячують існуванню імперіалістичної Польщі власне існуванню... большевицької Росії.* Так власне запевняв автора відомий польський письменник і досить помітний представник польської громадської думки Пшибишевскі, а всі ті особисті спостереження, що їх поробив В. К. Коростовець пізніше, лише стверджували це авторитетне твердження Пшибишевського. З одного боку, завдяки большевикам, Польща отримує всяку допомогу від капіталістичної Європи, що дивиться на Польщу, як на оборонний вал Європи проти совітського варварства, з другого ж, — Совіти тримають під своєю пятою і російський образений націоналізм, і особливо український, а своєю безглуздою політикою виснажують так ґрунтовно Росію й Україну, що роблять їх цілком неспокійливими для Польщі, і навіть більше — дають їй можливість запускатися в щораз ширші пляні наступу на Схід. Наші два історичні вороги, раз порозумівшись

в Ризі, продовжують тихенько кожний своєю грою, пильно уникаючи перебігти один одному дороту. Тимто власне *польонофільська політика, подібно як раданофільська політика — також протиукраїнська, а її партіяни, свідомі чи несвідомі — національні зрадники.*

Хто слідує за теперішнім політичним життям Польщі, той не міг не звернути уваги на розквіт т. зв. польського «фашизму», що його ми не завгаємось назвати цілком неоправданою узурпацією чужого імені. Фашизм є чисто італійське явище, і його годі переносити в інші країни, в обставини цілком інших політичних й економічних взаємин. Переносячи якесь одне політичне явище з одної країни до другої, звертають головно увагу на якийсь один бік цього явища, на якусь одну прикмету, що найбільше припадає до смаку відповідній особі чи організації, і цій власне прикметі приписують цілий успіх фашистівської політики в Італії. Щодо Польщі, то польські «фашисти» вбачають панацею в сильній владі, в диктатурі, в загостренні й так уже надто шовіністичного національного почуття й ін. Певно, що й у фашизмі італійським знаходимо ці елементи, але тимчасом, коли тут сильна влада зосереджена в руках Мусоліні, людини, що певно не народжується одночасно в кількох державах, і коли піднесення національного почуття разом із утворенням культу національної держави відбувається в країні, національно однородній, майже без жадних «меншин» (німці в Тиролі в порівнянні з меншинами Польщі не можуть іти в рахунок) — Польща має майже третину населення ворожого до самої ідеї польської національності. На таким ґрунті загострення національних почувань може довести лише до розпаду, а не до скріплення держави. Бо кожна акція матиме свою протіакцію, підсилену ще й натиском іззовні. Правда, Польща думає зарадити цьому лихові, віддаючи майже 40% свого бюджету на військові видатки, — але така диспропорція між державними витратами може стати для державного організму у своїм остаточнім висліді лише катастрофальною.

В. К. Коростовець гадає, що поки на Сході панує релятивний мир, польське питання не існує для західних держав, але досить, щоби на Сході чи на Півночі Європи заблискало й загреміло, як воно знову встане перед дипломатами цілого світу. Занадто штучною й нестійною представляється молода держава, і то власне з трьох точок погляду — політичної, економічної й соціальної. Внутрішні сварки

й нелад розривають її з середини, військова загроза висить іззовні, а зі своєю конституцією має Польща культуру і економіку цілком середньовічної. Торгівля й її фінанси знаходяться в жидівських руках, тоді як жидів в Польщі вважають за ніби нижчу расу (с. 166—167). Все це дало привід маршалові Вейганду, відомому «спасителю Варшави» сказати, що «Польща є дозрілий овоч для четвертого й останнього поділу» (с. 184).

Українській справі у своїй книжці Коростовець уділяє чільне місце й тим вона набуває в наших очах особливого інтересу. Треба визнати, що автор трактує українську справу, як справжній спеціаліст. І коли не з усіма його поглядами можна погодитися, то всеж не можна не признати, що виклад його визначається рідкою об'єктивністю, що її ми не звикли зустрічати у будьяких «російських» письменників, а особливо в тих, що походять із України, але себе українцями не вважають. В. К. Коростовець декілька разів

вказує на те, що він є «русский», і лише посередньо ми довідуємося, що він походить із Чернігівщини, де колись володів великими маєтками. В. К. Коростовець признає українську національність, її етнічну й культурну окремішність од поляків і москалів, і докладно оповідає про національну українську боротьбу, зокрема в Галичині. Однак його ідеал не самостійна Україна, а соборна Україна в будучій федеративній чи конфедеративній Росії. Як на Москаля — це не так уже погано, як на українця — замало.

В цілому ж книжка безумовно заслуговує на як найбільше поширення і то не тільки серед українців, яким вона дає в солідній викладі силу систематизованого й синтезованого матеріалу, але й особливо серед чужинців, бо вона ознайомить їх із правдивим обличчям «захисниці європейської культури на Сході» та з тою ролю, яку Україна відіграє в будучім новім конфлікті.

Евг. Опацький.

Від Редакції.

В. — *Подєбради.* Вашої замітки, що має бути відповіддю на статтю М. Литвицького п. з. «Політична спекуляція» в «Тризубі», ч. 11. з 16. III. 1930. не містимо тому, що не є нашим звичаєм відповідати писемною дорогою на наглядні провокативні брехні. Є ще й друга причина нашого становища, яка буде Вам зрозумілою, коли наведемо Вам уривок із листа одного з наших співробітників: «Праця унерівців є просто ганебна й злочинна. На щасття редакція «Тризуба» має стільки політичної безтактності, що своїми виступами більш руйнує унерівські позиції, ніж скріплює їх. Стаття Литвицького є надзвичайно красномовна в сім відношенні: вона на стільки елементарно брехлива, що кожний, прочитавши її, лише здвигає плечима, — вона більш піднімає престиж групи А. Лівіцького, ніж будьякі чужі полемічні випадки».

Український Голос

орган націоналістичної думки,

виходить кожної неділі в Перемишлі.

Піврічна передплата виносить: в Чс. Р. 40 Кч., у Франції 35 ф., у Німеччині 6 мр., у Бельгії 10 б. ф.

Адреса Редакції й Адміністрації:
Перемишль, Побереже 1. І.

Золоті Ворота

Альманах Січових Стрільців.

Альманах буде мати більш 20 аркушів друку, біля 100 світлин, 28 воєнних ситуаційних плянів та кілька таблиць з фотографічними знімками Стрільцької Ради старшин і підстаршин С. С.

Ціна одного примірника 2.50 амер. дол. Крім цього продаватимуться спеціальні люксусово оправлені примірники на крейдовому папері по ціні 10 амер. дол.

Замовлення слати на адресу Видавничої Кооперативи „Наш Край“, Перемишль, Побереже 1.

Наказом Проводу Українських Націоналістів вийшли спомини був. команданта «Корпусу Січових Стрільців» полковника Євгена Коновальця

Причинки до історії української революції

Стор. 40, вел. 8°

Ціна Кч 5—.

Замовляти в адміністрації Розбудови Нації.

THE UKRAINIAN QUESTION

GENEVA 1928 A Peace Problem ЦІНА Кч 5—

Видання Проводу Українських Націоналістів.

Замовляти в адміністрації Розбудови Нації.

Die Ukraine unter Fremdherrschaft

Herausgegeben von der Pressestelle ukrainischer Nationalisten

1928

Der Junge Osten

Schriftenreihe des „Nahen Ostens“

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

(ROZBUDOVA NASII)

ОРГАН ПРОВоду УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник III.

ПРАГА, травень-червень 1930.

Ч. 5-6 (29-30).

LIBRARY AND MUSEUM
UKRAINIAN CULTURAL & EDUCATIONAL CENTRE
WINNIPEG, MAN., CANADA

Осип Твердовський

член Організації Українських Націоналістів та секретар Відділу О. У. Н. помер після операції мозку 16. квітня 6. р. в Еші-Альзет у княз. Люксембург. Бл. п. О. Твердовський народився 1. XI. 1891. р. в Ніжині на Чернігівщині, в заможній козацькій родині. Середню освіту отримав при ніжинській гімназії. З вибухом світової війни служив в 176. переволоченським полку, де скінчив школу хорунжих. За великої війни був ранений; як людина надзвичайно хоробра нагороджений був численними відзнаками аж по орден св. Юрія включно. На початку революції 1917. р. приймав участь в боях як командант українізованого куріня під Тарнополем, де по-друге ранений в голову. По заговню рани замість дати зробити собі конче потрібну операцію голови та основно лікуватися, втік під час навали большевиків (наступ Миравйова) зі шпиталю, продирався до Ніжина, де й організує український відділ та вирушає зі своїм братом

бл. п. Матвієм на ст. Крути проти армії Муравйова, що тоді наступала на Україну. Враз із студенським відділом, що й собі туди прибув, боронить станцію Крути; оточений із усіх боків та не маючи вільного шляху до відступу, він з рештками свого відділу та з окликом «Слава Україні!» продирається через густі ворожі лави та відходить до Ніжсина. По занятті того міста більшовиками, переходується зі своїм відділом по лісах, звідки робить безперестанні випади до опанованого більшовиками міста; по тяжких боях виганяє більшовиків із міста та опановує його аж до приходу німців. Тоді вступає в киевську інструкторську школу, по закінченні якої призначений в до брацлавського полку м. Тульчин. Там, як один із найкращих старшин, став командантом підстаршинської інструкторської сотні. Внедозві відкомендирований до 1-ого київського сердюцького полку, але відмовляється в ньому служити тому, що складався він майже з самих московських старшин, настроєних ворожо до українців, та повертає до брацлавського полку. Підчас протигетьманського повстання бере активну участь у боротьбі з московськими карними відділами. За часів Директорії УНР був заступником команданта бронезового поїзду «Помста» (коли командантом був його брат); а внедозві й командантом та вславився низкою героїчних вчинків. Ранений у боротьбі з більшовиками попадає в польський полон (Ланцут, Бересть Лит.); там незабаром вступає до 6 стр. дивізії армії У. Н. Р. та при відході дивізії на фронт в призначений на бронепотяг. Попавши по-друге на інтерновання до Польщі, працює як робітник у Каліші, жертвуючи з зароблених грошей великі суми на різні національні потреби (напр. 1,000.000 мп. на «Українську Трибуну»). Але незабаром залишає Польщу та переїздить до Західньої Європи. Працює тяжко в копальнях у Франції, потім на фабриці, а вкінці переноситься до Люксембургу. З тяжко зароблених грошей залишає собі мінімальну частину; решту віддає різним українським установам та організаціям, як рівнож допомагає батькам, що залишилися без кусника хліба. Будучи заклятим ворогом орієнтацій на окупантів України, вступає до «Організації Українських Націоналістів», де й веде активну роботу; з окрема — спільно з п. Чубом закладає Відділ ОУН у Люксембурзі та всю свою енергію вкладає для його поширення та зміцнення. Та стара рана в голові дається що-раз більше у знаки; починаються що-раз частіші припадки; приходять операція та по 12 денних муках — смерть.

Похорони бл. п. О. Твердовського відбулися дуже врочисто в великодню п'ятницю з дому Флямантів, які забрали тіло небіжчика із шпиталю до себе, кажучи; «жив він у нас, то від нас мусить і вийти на вічний спочинок». У похоронах взяло участь українське громадянство з національними прапорами та вінками й місцеве населення. Зокрема були представники Відділів О. У. Н. з Кнютанжсу й Омеркуру; Відділ із Крезонадіслав національну стрічку з написом; інші Відділи О. У. Н. у Франції та Бельгії надіслали вислови співчуття. Рівнож у похоронах брали участь члени «Української Громади» в Оден-ле-Тіш з головою її п. Нікитином та прапором. Було 9 вінків од українців а 4 від місцевого населення; зокрема звертали увагу написи: «A tr Tverdovsky — la maison Flamtang», «Arbed Usin Esch», «Von seinen camaraden», «A notre cher camarade», «A notre cher collègue» (від робітників заводу «Arbed»), «Від Організації Українських Націоналістів в Омекуру», «Від Української Громади в Оден-ле-Тіш»,

«Незабутньому одностумцеві» від націоналістів у Кнютанжсі, «Від Запорожців в Омекуру», «Т-во вояків Армії У. Н. Р.», «Кумові від кумів та хресника» від сім'ї Павленків, та ин. Крім того було кілька вінків од незнаних осіб. Домовину проводили три місцеві священники-францужанці. Брав участь також український хор із Оден-ле-Тіш. О год. 4-ій відспівано коротку літню, потім цілу панахиду, і величний похід під спів «Святий Боже» вирушив на цвинтар. Над могилою виголосив промову у французькій та українській мовах п. Шкрабій, вказавши на заслуги покійника перед Українською Нацією, попрацював покійного п. Rogozний, кинувши в могилу китицю квітів.

«Провід Українських Націоналістів» надіслав вислови співчуття з приводу втрати високо ідейної людини, взірцевого члена «Організації Українських Націоналістів» та загальнолюбленого товариша, що користувався великим авторитетом серед української колонії у Франції та Люксембурзі.

Земля Тобі пером, Друже! Память Твоя буде між нами жити, а коли сповнитися наш спільний ідеал, що присвічував Тобі у твоєму такому короткому житті, і український нарід скине із себе кайдани, не забудемо за Тебе: тіло Твоє спровадимо до рідного краю, щоб спочив Ти на своїй землі, на Україні, яку Ти так безмежно любив!

Генерал М. Капустянський.

Симон Петлюра.*)

Передо мною мов живий стоїть С. Петлюра; я бачу його спокійну постать з лагідним журливим обличчям, я бачу його прозорі очі, на які часто густо мов хмара набігав якийсь смуток — нібито він своєю інтуїцією відчував наглу смерть од злодійської руки.

С. Петлюри не має серед нас; він вже більш не поведе до бою українське військо. Не залунає вже могутнє «слава!» йому на зустріч.

*

Чим же так привабив С. В. Петлюра українське вояцтво й чим він так прислужився Україні (поминаючи його помилки), а також чому саме Петлюра вів провід у нашій боротьбі, а не хтось инший? Проаналізуємо ці питання.

Досвід світової історії та засади воєнної науки нам яскраво доводять, що найбільші успіхи мали ті з вождів, хто, будучи талановитими полководцями, тримали у своїх руках, як військову владу (стратегія), так і політичний провід. За прикладами не далеко ходити: Олександр Македонський, Юлій Цезар, король Густав Адольф, Фридрих Великий і нарешті імператор Наполеон. Не забудьмо і про наших славних гетьманів — Сагайдачного, що не поніс ні одної поразки ні на суходолі, ні на морі, та про великого Богдана — геніяльного полководця й талановитого політика.

Навпаки й геніяльні полководці мусіли були схилити свої горді голови навіть іноді й перед значно слабшим за себе ворогом, наколи по-

*) Реферат виголошений на академії в Парижі в 4. річницю смерті Головного Отамана С. Петлюри.

літика не підтримувала всебічно переможну стратегію. Так, напр., Ганібал, цей безперечний воєнний геній, що загрожував існуванню володареві тодішнього світу — Римові, на брамах якого мало не прибив свого щита, уляг вкінці перед Сципіоном Африканським на своєму власному терені: картагенська політика своєчасно не підтримала свого вождя. Також ген. Суворов побив в Італії двох славних генералів французької революційної армії, а всеж його блискучі перемоги зійшли на нівець лише тому, що австрійська політика вела короткозору лінію.

Отже об'єднання політики та стратегії в одних руках, або принаймні їхня співпраця є передумовою воєнного успіху.

Ще більшого значіння набуває цей принцип під час революційно-національних воєн. Вага вождя, від волі та вдачі якого залежить доля народу, тоді безмежно зростає, а також збільшуються впливи на революційні маси політичних керівників, та громадських діячів. Тоді до вождя ставлять надмірні вимоги, від нього вимагають високої кваліфікації та різнобарвних здібностей; ці властивості мусять мати також ті, на кого вождь спирається.

С. Петлюра ніколи не був військовим, до тогож він не мав ні військової освіти ні військового досвіду й безперечно не був полководцем фахівцем, або ліпше — воєнним талантом. А всеж треба ствердити, що С. Петлюра, якого в цю бурхливу добу доля винесла на чоло українського визвольного руху надавався з тодішніх провідників найліпше до своєї високої ролі і з честю вів провід у боротьбі. Цього факту ніяк заперечити не можна.

Причини цього нібито дивного явища, криються і в тій ситуації, що тоді утворилися на Сході Європи, а зокрема на Україні, і почасти й у постаті і властивостях Головного Отамана.

Зпочатку революції С. Петлюра відразу відчув, а потім цілком зрозумів величезне значіння озброєної військової сили для успішного вирішення тих завдань, які раптом повстали перед українським народом. А тому він і намагався поперше намацати зв'язок з військовиками на фронті та в запллі, з тими, що були розпорочені на великих просторах Росії; по друге старався зорганізувати вищий осередок для керування; по третє відновити нашу військову традицію. Отже, *розуміння ваги української озброєної сили для боротьби за визволення* відрізняло С. Петлюру від решти представників української революційної демократії, що виховалася на призиристві до війська (знаряддя імперіялізму та реакції, на їхню думку), забуваючи, що армія перш завсе є щит та меч для нації або держави, а не знаряддя в руках політиканів різних партійних центральних комітетів.

Далі С. Петлюра мав відважну душу й не боявся сміливо глянути смерті в очі. Пригадаймо першу війну з червоною Москвою, коли Петлюра кидає високу посаду Військового Секретаря Центральної Ради й на чолі Гайдамацького Кошу відповідає на большевицьку навалу не красними словами та мудрими нотами, як це робили інші, а кулею та багнетом. Не забудьмо і про 10-ти добові бої за Київ — штурм арсенала, коли Отаман хоробро бється в лавах поруч своїх Гайдамаків. Ця його риса мусіла кожному імпонувати.

Крім того, безмежна віра в українську справу та цілковите захоплення нею підносило його в гору й надавало йому високий авторитет

та популярність і заохочувало до самопожертви військо та нарід. С. Петлюра не впадав у розпуку та зневіру і не губився навіть у найтяжчі катастрофальні хвилини. Він вірив палко в свою місію народного оборонця і це своє переконання вицуплював зокіллю.

Конче треба відмітити, що в С. Петлюри було глибоке розуміння психології свого народу та надзвичайна вдача поводитися як з першим командармом, старшинами ген. Штабу, так і зі звичайним старшиною чи козаком або повстанцем. Він мав хист підпорядковувати собі людей і заслужити від них пошану, повагу та любов.

Далі С. Петлюра як Головний Отаман та вожд, мав громадську мужність відцуратися від партійного доктринерства, підвестися понад партії, коли військова справа того вимагала, відійти від партії або групи; він дивився на українську справу очима державника: нація та держава були для нього понад усе.

С. Петлюра був свідомий того, що для боротьби насамперед конче треба мати добре організоване військо; він завжди дбав про це, напружуючи всі зусилля для стабілізації військових одиниць і розподілу їх по родам зброї. Він також добре знав, що боротьбу можливо успішно провадити лише при активній допомозі населення й тому весь час вживав заходів до організації повстанчих рухів та заохочував селянство до боротьби та до національної революції.

Здаючи собі справу, що українській армії бракує командного складу, і що до того ще й він сам не фахівець, Петлюра намагався скупити навколо себе освічених фахівців українців, а иноді й чужинців (напр., генер. штабу генерал Синклер і інші). Він давав своєму штабові повну можливість самостійно працювати, цілком довіряючи йому й санкціонуючи його оперативні пляни, підтримуючи штаб своїм авторитетом Головного Отамана та народного вождя. Що більше, він брав на себе всю відповідальність за боеві акції і ставав рішуче на оборону фахівців, коли партійні немовлятка починали було цькувати фахівців, не розуміючи тої шкоди, яку вони робили гальмуючи працю й деморалізуючи старшинство та підриваючи його авторитет серед війська.

Всеж для історичної правди треба ствердити, що в 1917-18 р. р. Петлюра не зумів, а може, не здолав зібрати освічених фахівців, і тому не була одразу належно організована військова сила. Це найбільш відноситься до тих частин, що повстали в Києві, а також і деяких українських частин на фронті, до яких він і Центральна Рада ставилися навіть із резервою (корпус Скоропадського). Крім того, Військовий Секретаріят не розробив пляну на випадок боротьби з Червоною і білою Москвою. Правда, дуже шкодили справі різні партії, що намагалися всіма засобами розагітувати наші частини своїми партійними гаслами; не без значіння є й те, що загальна військова політика не була цілком у руках С. Петлюри, як Військового Секретаря; всеж його військова недосвідченість у цю першу добу його діяльності мала деякі негативні наслідки.

Слід тут ствердити, що військові фахівці не зловживали довірям Петлюри, та не зрадили українській справі; і сьогодні залишилися вірними синами Батьківщини, готуючися до відновлення боротьби; зате є чимало партійних діячів, дуже щирих у постановах та вимогах, які тепер не в Україною, а проти неї.

Рівнож ставка на постанців та нарід на загал не завела Петлюру — бож знаємо як активно допомагав нашій армії нарід в ріжні етапи нашої боротьби, зокрема наприкінці 1919.—20. р. р.

Хибою С. Петлюри було тільки те, що він, як ідеаліст та ентузіяст иноді аж надто захоплювався ріжними отаманами, поміж якими поруч із порядними, героїчними постатями, часто-густо траплялись і пройди-світи, що витрачали великі засоби, а потім иноді переходили у стан наших ворогів. Так, напр., після занепаду гетьманату призначувано иноді на відповідальні командні та штабові посади людей малофахових а иноді й авантюристів (отаман Данченко та інші).

Всеж із ходом подій С. Петлюра набірав досвіду і виправляв свої помилки, удосконалювався, виростав на наших очах. Що більше, маємо сміливість твердити, що нікого здібнішого за С. Петлюру, хто міг втілити змагання Української Нації до відродження та вести провід у боротьбі, на той історичний мент на Україні не було. Всіх претендентів на вождя ми досить добре знаємо й маємо змогу дати їм об'єктивну оцінку.

С. Петлюра — це власне революційно-національний стимул, а не фаховець-полководець, тому природня річ що й відповідальність за операції та боеві акції української армії мусять нести його блищі співробітники та виконавці, а також команданти та старшинський склад; за організацію запілля та забезпечення армії своєю чергою відповідає уряд, як рівно за політичні кроки та застосування політики до стратегії, крім голови держави, несе відповідальність уряд та ті партії й окремі діячі, що або брали безпосередню участь у державній роботі, або ж з ріжних причин ухилялися від боротьби, знесилоючи тим наші позиції.

І в цьому місці слід ствердити, що С. Петлюра шукав політичної підтримки для своєї стратегії, розуміючи, що без здійснення цього ми загинемо. Але тут йому не повелося, і в цьому криється одна з головних причин наших остаточних невдач. Однак причини остаточної невдачі визвольної боротьби полягали власне не в особі Головного Отамана, як дехто думає, а зовсім у другій площині.

По-перше українській нарід на Надніпрянщині надто несподівано був заскочений тими величезними завданнями, що раптом повстали перед ними, тому не був до них заздальгідь приготовлений. Змагалася порівнюючи незначна частина народу, а переважна більшість вагалася або залишала свої позиції. По-друге мають значіння тут нові ідеї та привабливі соціальні гасла, що їх комуністи так настирливо прищеплювали нашому малосвідомому народові й нашій доктринерській інтелігенції. По-третє — невиробленість наших політиків, що приймали кардинальні рішення у хвилі нашої найбільшої слабости, так би мовити, на передодні катастроф, а не тоді, коли ми були сильними та переможними; тут, на мою думку, є також і вина С. Петлюри. Четверте — непопулярність нашої визвольної ідеї та слаба поінформованість держав світу про українську проблему.

Зрозуміло, що на тому тлі наша бідна засобами та слаба кількістю стратегія не мала великих можливостей осягнути рішучих успіхів. Доводилося, отже, провадити тяжку підготовчу боротьбу, що творила перший етап до відродження, та класти криваві жертви за клич: «Ми є нарід, хочемо й мусімо жити». Другий клич лишив нам С. Петлюра; це — заповіт: «непохитно продовжувати нашу боротьбу». Цьому заповітові ми коримося.

Володимир Мартинець.

Українська справа та її зовнішнє ставлення.

Дипльоматія не може змінювати положення народів, вона може лише легалізувати готові факти.

Кавур.

Брак віри у власні сили — це, може, найнебезпечніша хвороба для життя нації. Брак віри у власні сили, а що йде в парі з тим, довірювання чужинцям — це й є моральна неволя, а вона є причиною й заравом основою усякої иншої неволі. Раб на душі ніколи не підніметься, щоби пірвати кайдани.

Дж. Веслі.

Прокляття нашої історії — це політичні вязання з нашими національними ворогами. Переяслав, Гадяч, Андрусів — це символи нашого політичного занепаду та національного поневолення. Тому ми їх ніколи не простимо нашим предкам. А не простимо їх тим більше тому, що не залишили вони нам *ні одного* національно-державного символу, *ні одного* великого національно-державного героя та *ні одного* величного й вічного своєю моральною силою ідейного чину, що сталиби гранітними підвалинами національно-державної традиції для майбутніх поколінь. Ми *такої* традиції не мали й на ній наші покоління не виховувалися. Не дав їй ні один із наших гетьманів; а зокрема не дав їй ні Орлик своєю смертю на чужині, не дала їй і трагічна постать Мазепи своєю нерішучістю протягом цілого гетьманування і програю під Полтавою зі зрадою українських старшин, не дав їй й найбільший наш гетьман Хмельницький, який український національно-державний символ творив, але знівечив його Переяславом.

Та врешті мова не про державу, навіть і не про перемогу, але хочби про *геройську* невдачу *величної ідеї*. Ми не мали своїх Тернопіль, що запалювалиб серця майбутніх поколінь.

Нам залишилися козацькі *безіменні* могили та козацька слава. Це була наша традиція.

І наші останні визвольні змагання не залишили нам *персоніфікованого* символу не заплямованого національно-державного ідеалу. Не стала ним ні Українська Центральна Рада з своїми універсалами та такими провідниками, як Грушевський, Винниченко й Голубович; не став ним гетьман Скоропадський наслідком нещасного проголошення федерації в Росію, повстання українського народу проти нього та усунення його иншою українською владою; не став ним Петрушевич, що пішов на службу до большевиків; не стала ним і трагічна особа С. Петлюри, світлу пам'ять якого затемнює договір з поляками; він згинув на еміграції з руки жидабольшевика; ті, що привласнили собі його державне ім'я і спадщину, навіть не оборонили пам'яті його перед жидівським плюгавством. А яким ясним та вічним вогнем спалахнув би ідеал *вільної, ні від кого незалежної, соборної Української Держави*, колиб С. Петлюра, що *останній* тримав визвольний національно-державний прапор в руках, згинув був *на полі бою*, з нечисленними *рейтками* війська, що рівно як і Українська Держава, мали до вибору — *геройську* смерть або піддання ворогові. Цей геройський чин своєю величністю приковувавби увагу теперішніх та майбутніх поколінь та поривавби їх до нового визвольного

чину. А так на цей чин не пірвуть ні згадка на безідейну анархічну отаманщину, ні факти союзів із всіма ворогами, що залізом і вогнем плюндрували українські землі, бо союзи ці були могилою наших визвольних змагань. Не будуть поривати й ті орієнтації на ворогів та на зовнішні сили, ті орієнтації, що мов гриби по дощі поросли на тлі нашої пореволюційної дійсності.

Нашою традицією знову стали — могили. Не могили вождів, а «сірих» героїв, героїв здебільшого з маси, часто-густо невідомих. Нашою традицією стала слава стрілецька: слава геройських вчинків поодиноких людей та відділів: Крути, Біла Церква, Базар... Це наша традиція! Її творять також могили революціонерів, що зірвалися до чину, що гинули та й гинуть за вільну, ні від кого незалежну Україну, а не за союзи, федерації й орієнтації.

Тільки ця традиція зможе пірвати цілу Українську Націю до останньої боротьби на життя й смерть за здійснення свого ідеалу.

*

Коли в часі визвольних наших змагань заключувано з всіма нашими ворогами військові союзи, оправдуючи їх катастрофальним станом армії, то наша пореволюційна дійсність є ще гірша, бо в'язання з ворогами набірають характеру *національно-політичних ідей*. Здавалося, що як раз невдача визвольних змагань змусить шукати за її причинами, встановити хиби та знайти правильний шлях до мети. Здавалося, що вислідом підрахунку сумління буде ствердження, що мусіла була прийти невдача, коли ідеал Самостійної Соборної Української Держави не був навіть знаний широким народнім масам, бо ніхто перед революцією для його популяризації й реалізації не працював, а й під час визвольних змагань хвилева та частинна його реалізація наступила зовсім не на основі планів та не наслідком упертої праці в тому напрямі народніх провідників. Та це тільки так здавалося. Бо факт, що український нарід не станув збитою лавою в боротьбі за *незнаний* йому ідеал, так зневірив провідників у сили того народу, що вони повірили; що вороги «збудують нам Україну» скорше й ліпше, ніж ми власними силами, та що взагалі тільки в союзі з ворогами зможемо досягти власної державности. І ті ідеї почали ширитися з подиву гідним завзяттям. Дійшло до того, що кожна політична група мала свій окремий рецепт на «будову України» при допомозі якогось — ворога; різниця між ними була тільки в назві ворога та формі в'язання з ним; просто — скільки взагалі було теоретично можливих комбінацій і форм зв'язків із ворогами, стільки було й груп; і тільки вони мали неначе право на існування; самостійники-безкомпромісовці стали — «лицарями абсурду», «політичними немовлятами», а то й «ретроградями». Вистачало пальцем ткнути в якусь групу, щоби звідтам: «Українська народня республіка без Західньої України та в союзі з поляками» або «соціалістична Україна в Лізі Востока», чи «монархічна Україна в союзній концепції трьох Русей», то знову «українська радянська держава у складі ССРСР», або «територіяльна автономія під Польщею» та ин.

Саме в тій *ідейності* та *пропаганді* тих орієнтацій між українськими масами, отже на *внутрішньо-політичнім полі*, була й є їх шкідливість. Бо під час *поневолення* Української Нації, коли конче-потрібна найбільша віра її в себе, найбільша її активність та найбільший опір її ворогам,

такі ідеї, як «Піلسудскі дасть нам Україну» або «українська держава існує під большевиками» — це культ повної національної *пасивности*, *культ зневіри у власні сили*, а що більше — *культ обожування своїх ворогів*. Раз «Піلسудскі дасть нам Україну», або коли «українська держава існує під большевиками», то чогож ще нам треба? За що й по-що змагатися?! І проти кого, коли поляки «дадуть» нам, а большевики вже «дали нам Україну»?!

А по-друге: саме тому що ті концепції є побудовані на зневірі у власні сили та пасивности Української Нації, вони зовсім *нереальні* в тім вигляді, як їх проповідується. Бо так довго вони у *зовнішньо-політичній* площині будуть не реальні, як довго за ними не буде стояти саме *внутрішня українська сила*. А в тому, що тої сили нема, вся шкідливість орієнтацій на ворогів. Слід же знати, що союз України з Польщею чи Москвою не є самі по собі злі концепції при умові, що Україна виступалаб як *рівнорядний* контрагент, отже як держава, та коли за тими союзами стоялаби *реальна українська сила*, що не далаби всі користи з союзу витягати тільки противному контрагентові. Історія дає нам багато прикладів на те, що відвічні вороги миряться, а то й вступають у союзні в'язанкя; Чехословаччина, що змагалася проти Австрії, з розвалом останньої перша прийшла до неї. з допомогою; Італія, що стратила сотки тисяч людей у війні з центральними державами, сьогодні знаходиться в порозумінні, та що більше — підпирає Мадярщину, Болгарію, Німеччину, Австрію. Нема засадничих причин проти того, щоб і ми *по виграній війні* з Польщею і Росією, робили з ними умови. *Але тільки в тім випадку!* У нас діється саме навпаки; у нас роблять умови з *неіснуючим контрагентом* (федерація з Росією, проголошена гетьманом Скоропадським в р. 1918. р.), або коли *не існує українська держава*; але в однім і в другім випадку залишаємо акти державного значіння, чи акти важливі з погляду міжнароднього права. Поза тим всі ті в'язання з ворогами не мають насьогодні ніякого значіння, за виїмком хіба розкладового впливу на українську суспільність.

З того висновок: як довго не виборемо власної, сильної держави, як довго не поставимо нашу внутрішню силу, так довго *всіх в'язань з нашими ворогами* будуть неактуальні й шкідливі. А тому, вони й у теоретичній обробітці сьогодні зовсім передчасні. Союзи з ворогами та ще й з сильними не можуть приходити на увагу, коли ми є «in statu nascendi». Думаймо над нашим ростом і скріпленням, а не про справи зрілих народів. Слід же нам завжди пам'ятати, що навіть наш «природній союзник», як названо Німеччину, що досі зі всіх народів світа пішов нам найдалше на зустріч, наслідком своєї політичної короткозорости, використовував факт нашого безсилля в 1918. р. і поводився на Україні не тільки як у своїй економічній кольонії, що булоб зрозуміле з огляду на тодішнє матеріальне виснаження Німеччини, але й як у політичній. Саме тому час побуту німців на Україні для творби нашої внутрішньої сили був цілком страчений; при відході німецької армії — з одного боку — мусіли ми ліквідувати нечисленними силами наслідки німецької окупації та пірнули в унутрішню боротьбу, а з другого боку — мусіли творити все від початку й то при наступі ворогів із усіх сторін та в унутрішнім хаосі. Наслідки того всім нам знамі.

Щож до «творення України» поляками, то передсмак того дав нам

похід Пілсудського на Київ в р. 1920. та ризький мир. Розуміється, ніякого порівняння між Німеччиною і Польщею бути не може, просто тому, що Польща переслідувала свою давню ідею «од моржа до моржа» з границями 1772. р., опираючи її на історичній традиції та політичних, економічних і стратегічних моментах. Однак сьогодні Пілсудські не тільки не думає «творити України», але навіть закинув реалізацію польської ідеї 1772. р., що найвище мріє про захоплення ще декількох повітів Волині й Поділля та про «коритар» до Чорного Моря. Колиб на випадок війни з большевиками поляки й почали творити українські частини модерних яничар, то зрадилиби їх скорше чи пізніше в той самий ганебний інспосіб, як це було в 1921. р. І не булоби в тім нічого дивного, бо кожний дбає за свої інтереси. Противно, булоб дивно, колиб було инакше; булоб дивно, колиб поляки ревню заходилися творити Українську Державу, яка на другий день — нагадалаб за Західні Землі України. Колиб дійсно майбутність Української Нації лежала так полякам на серці, то повинні вони начати проявляти своє «добро серце» там, де вже сьогодні не стрінуть ніяких перешкод — на Західній Україні. А що бачимо там?

Скрайній утиск та поневолення українського народу, здержування розвитку його на *всіх* ділянках й то при знехтованні міжнародних зобов'язань, що їх Польща на себе перебрала, що більше навіть скасування назви «українець». Тому запевнення уенерівців-польонофілів, що вони, як колись поляки в Галичині під Австрією утворять національно-визвольну базу на Волині — цілком безпідставні. Поляки не дозволяють на Волині навіть вільного розвитку української культури, не кажучи вже про те, що в політичних відносинах Волинь є тереном найдикіших експериментів поляків; і саме уенерівці їм в тому ревню підпомагають. Шкідливість уенерівщини не тільки в тому, що вона, *як і інші орієнтації на ворогів*, нищить основи творення української великодержавности та, ширячи безпідставні надії на ворогів, відтягає увагу нації від підготовки національної революції, *опертої на власних силах*, але ще більше в тому, що уенерівщина — це рівночасно *зряддя Польщі для розкладу нарастаючої української національної сили*. Уенерівщина сьогодні шкідлива не тільки в зовнішньо-політичній площині, бо свою «легітимність українського державного уряду» віддала до повного використання ворогів, але zarazом і на внутрішньо-політичній полі, бо й там обмежується на вислужування перед ворогом. Без своєї «легітимности» уенерівщина втратилаб значно на шкідливості. Саме наслідком такого характеру уенерівщини її пляни етапного будівництва української держави цілком безпідставні. Уенерівщина не має ніяких виглядів на створення етапу, за виїмком одного, який уже створила, етапу чергового пониження та шукання розкладових компромісів та угод під той час, коли в обличчі нетрівкого положення в Європі та сталої загрози війни є вимагана найбільша консолідація та сила Української Нації. Варшавська угода втратила юридичне значіння з менту зав'язання договору в Ризі, де польські «союзники» не вважали за відповідне засідати зі своїми українськими союзниками з поля бою, а самі зробили умову. «Уряд У. Н. Р.», що дістав наслідком того вільну руку, всеж продовжував підлабузнюватися до поляків та повів «хлібоїдську» політику; саме цього пониження національної гідности історія не виправдає. Сьогоднішня уенерівщина це не

хибний політичний союз, а — рабство. Можна виправдати Петлюру, але ніколи А. Лівіцького.

Однаковий із уенерівцями характер має радянофільський табір б. през. Петрушевича: така сама зовнішньо-політична легітимність, така сама внутрішньо-політична шкідливість, таке саме вислужування за марний гріш, таке саме безчечення української державної традиції; дивним збігом обставин навіть ліквідація «уряду» Петрушевича припадає на час внутрішнього розкладу «уряду У. Н. Р.» Петрушевич це грізний приклад для теперішніх і будучих поколінь — до чого приводить союз із ворогом: до підлого використання своєї жертви проти власного народу, крайного пониження її та викинення на смітник. Можна лише дивуватися, як страшно низько можуть впасти наші історичні люде, яким доля вложила в руки керму нашими визвольними змаганнями та дала можливість положити тривкі підвалини нашої національно-державної традиції. Як дуже низько може впасти людина, що за кількасот долярів поневіряє своїм історичним імям, помагаючи ворогам ширити деморалізацію між власним народом та вбивати його активність. Політикові, та ще й з історичним імям, — не можна дарувати ні наївности ні злочину. А лише наївний або злочинець може ширити погляди, що над Дніпром існує Українська Держава з вільним національним розвитком на всіх ділянках життя (розстріли, процеси, утиски всіх верств українського населення!), яка мріє про визволення Західної України (ризький договір!).

Як инакше все в нас виглядалоб, колиб не ті союзи та орієнтації на ворогів із ролею льокая, яку український контрагент обов'язково мусить на себе взяти та зі сповиванням національної зради авреолою національних ідеалів, ширених між українським народом. Бо тому, що оба табори — польонофільський та москвофільський *рівночасно* працюють для своїх патронів, вислід їх *обоїльної* праці зводиться до *рівночасного* ширення прихильних настроїв і *до Польщі й до Москви*.

Від характеру продажних ідей польонофільства та москвофільства відбігають концепції союзу трьох Русей та Ліги Востока. Вони хоч одмінні формою (монархізм — соціалізм), зате схожі характером. Обидві вони принципом союзних вязань із Москвою хочуть зеднати для справи української державности московські й прихильні їм чужинецькі, праві чи ліві кола. Обидві вони оперті на ідеї солідарности з ворогом; перша на територіяльній солідарности і любови всіх мешканців української території та на помочі Москви в боротьбі з Польщею, друга на соціалістичній солідарности та утотожнюванні інтересів кляс ворожих народів. І обидві вони підпорядковують внутрішню політику — політиці зовнішній. Знаменний під тим оглядом є хід думок монархічного табору: наперед при помочі Москви переможемо Польщу та створимо власну державу; маючи власну державу зможемо утворити Українську Націю. Тоді як визвольна акція нашого народу має бути оперта на внутрішній силі й то вже скристалізованої Української Нації й на творенні її має бути зосередкована вся наша увага; бо джерело *недержавности* українського народу лежить передусім у причинах *внутрішнього характеру*. І тому обидві повищі концепції ставлення української справи на зовні, не мають ніякого *зовнішнього* реального значіння; зате ширені між українськими масами можуть мати лише *внутрішнє* значіння, й то негативне. Зокрема гетьманський табір повинен зрозуміти, що своїм зовнішньо-політичним

ставленням української справи (до того зовсім непотрібно пропагованим між — українцями) ніколи не зможе виховати покоління українських патріотів-державників, як це поставив він собі за ціль. Це не зовсім випадкове, що видніші представники гетьманського табору стають речниками політичного опортунізму та — польонофільської угодовщини (Назарук, Томашівський), так що гетьманський табір мусить публічно відпекуватися своїх визнаців. Автім слід пам'ятати, що з розвитком української національно-державної ідеї в дусі українського націоналізму зачинаємо бути свідками дуже позитивного явища, що протилежні концепції зачинають звертатися проти їх носіїв. Смерть шаповалівщини з концепцією Ліги Востока є знаменним того прикладом.

*

Є ще в нас другий тип орієнтацій, але вже не на ворогів-сусідів. Це орієнтації на величаві світові системи. Згідно з ними вирішення справи української державности залежить передусім не від чого іншого, як од докладного пізнання *теперішньої* міжнародньої кон'юнктури, передбачення укладу міжнародніх сил *у далекій майбутності*, ствердження корисности чи шкідливости ріжних міжнародніх вязань для української справи та *вирішення* по чим боці маємо стати ми — українці; розуміється, що йде річ про це, щоби стати по боці майбутного переможця та щоб він був прихильно наставлений до змагань Української Нації. Приходять тут на увагу такі проблеми, як Схід чи Захід, Паневропа, чи Евразія, поанкаризм чи ревізіонізм, змагання за світову гегемонію між Америкою та Англією, порозуміння, коаліції та союзи поодиноких держав, тощо. Не можна сказати, що проблеми благі й можна їх легковажити. Навпаки — слід нам звертати на них пильну увагу, бо й вони мають чи можуть мати значіння для української справи. І не в порушуванні їх та вирішуванні справа, а в абстрагуванні з моменту внутрішньої консолідації при їх вирішуванні, в абстрагуванні на річ орієнтації на зовнішні події, в надаванні їм значіння, якого вони не мають, саме в тім, що *з ними звязують та від них узалежнюють справу визволення Української Нації*, отже в самім підході до них: центр ваги кладуть десь поза Українською Нацією, цілу увагу зосередковують на інших народах і державах, а до зміни долі нашої Батьківщини йдуть через світові зміни.

Тоді як у світі можуть відбуватися всякі зміни, як і досі відбувалися, але вони можуть зовсім не змінити нашої долі. І цілком певно не змінять, як довго *ми самі її не змінимо*. Аж кидається в вічі, що автори чи оборонці величавих концепцій надзвичайно малу роль відводять активности самої Української Нації. Цілком по жіночому: неначе панна з посагом, що чекає, щоби хтось її вибрав; заявляємо, що маємо такі підземні й такі надземні скарби, що можемо розвалити Польщу й Росію, зрештою декларуємо симпатію до цілого світу й чекаємо, коли прийде найсимпатичніший «жених» з того світу, якому заявимо про наше рішення звязатися з ним на життя й смерть. Власне, це *рішення* в авторів концепцій є найважливішою справою. Рівнож не дарма вони як кандидатів на «женихів» визначають у своїх концепціях найсильніші держави світу: Америку, Англію, Францію, Італію, Німеччину, мовляв, вистачить звязатися з подібними контрагентами, і справа наша виграна.

Однак автори величавих концепцій допускаються кількох засадни-

чих помилок. Передусім забувають, що ті великі держави вже раз допомагали, але — нашим ворогам, валити *вже існуючу* українську державу чито дипломатичною дорогою чи посилкою військ та військових матеріалів; іншіж навіть не здобулися на слово протесту проти насильства над українським народом та над їх власними кличами (14 точок Вільсона). Маємо до речі добрий доказ, як вони (Ліга Націй) сьогодні дбають про додержування зобовязань ворогів супроти нас: *ні одна* наша скарга не була розглядана на міжнароднім форумі (кілько їх подано?!), навіть нашим емігрантам не хочуть признати права на національне ім'я! Берім кожную з тих держав окремо, берім їх вязання теперішні і наростаючі нові, всі вони не захоплюються проблемою української держави й на ній не будуть будувати свої політики. Всякі антанті великі й малі, всякі антогонізми англо-американські й італійсько-французькі чи коаліції англо-французькі, італійсько-німецькі-мадярські, тощо, все це надзвичайно далеке від української визвольної проблеми та ні на крок не наближає її розвязки згідно з нашими бажаннями. При нашій унутрішній кволости й пасивности ревізіонізм може бути для нас так само небезпечний, як поанкаризм, так само Паневропа, як Евразія, так само Захід, як Схід, так само поміч Америки, як і Англії й як недавня поміч Німеччини, так само II. Інтернаціонал, як і III. Інтернаціонал, так само Союз Народів і мирові конференції, як і загальні зброєння. І буде це так довго, доки тій небезпеці не протипоставимо *власної сили*, якою заїмпонуємо Англії, Америці, Паневропі, Евразії, Сходові і Заходові, от так, як це було з кемалівською Туреччиною; як це було з Польщею, що обсадила Східню Галичину й Вільно, як це було з большевиками, як це було з іншими. Нікому голословним ідеалом великої України, волею Української Нації, стихійним бажанням, тощо, не заїмпонуємо. Що більше, скомпромітуємо себе та інших, так як вже скомпромітували своєю кволістю не одного відданого приятеля українського народу, а то й цілі політичні групи й напрямки між чужинцями, які помагали нам реалізувати наші зовнішньо-політичні концепції або на них опирали свою діяльність. Сьогодні навіть *залюбки уживаний* нами для пропаганди між чужинцями аргумент про «сорок мільоновий український нарід» з рівночасними скаргами на поневолення, власне шкодить нам, а не помагає, бо перед чужинцями стає тоді образ «великого, дурного Івана», що тільки плаче над заподіяними йому кривдами, і з яким ліпше нічого спільного не мати. У світі числяться з фактами и силою. І у приватнім житті людина, що нічого не має і нічим не є, не викликає пошани та не творить матеріялу на спільника. З тої причини *в біжучій момент* акція з великими державами в розумінні творення чогось реального, є цілком нереальна. В Лондоні, Парижі, Римі чи Вашингтоні хочуть знати: що, хто, де, кілька. І не тільки знати, але бачити. Ми нині не тільки за-слабі, щоб викликати міжнародні антагонізми, але й щоб скористати з вже існуючих антагонізмів. Голос нашого народу, у стадії його поневолення, зовсім не може заважити на терезах перемоги тої чи іншої держави чи системи держав, коли він не може змінити свої власної долі. Нас безсилим ніхто не потребує. Плятонічних відносин у міжнародній політиці нема! Тому й наші плятонічні рішення на таку чи іншу концепцію, що не числяться з нашими внутрішніми залаженнями, зглядно — які побудовані на нашій пасивізм і культурі зовнішніх обставин, є цілком без значіння. Такого

характеру орієнтації на величаві концепції, з якими зв'язується наше визволення, це повторювання старих помилок; це — ніщо іншого як культ *вичікування зовнішніх спасителів*, культ *зовнішніх обставин*, на які складаємо вину за дотеперішні наші невдачі та на які покладаємо рожеві надії щодо майбутнього; це культ *пасивізму* наслідком зневіри у власні сили нації та у можності їй самій вирішати свою долю.

Автім слід пам'ятати слова чеського освободителя Масарика: «Самостійність не втримає народу, — нарід мусить утримати самостійність». Допомога зовнішніх «спасителів» на ніщо не здасться, коли ми внутрішньо не будемо на стільки сильні, щоби вдержати самостійність та не дати можності «спасителям» обернутися у «гнобителів». І нема чого тут покликуватися, що Польща повстала при допомозі чужих держав, бо поляки сотку літ для своєї самостійности працювали й боролися, бо за ними були повстання 1830. і 1863. рр., підпільна робота революційних організацій, величезні жертви людьми, величезні матеріальні втрати, а найважливіше, що поляки — це нарід, який жив *державними традиціями* та який володів *внутрішньою силою*. Польща дістала чужинецьку допомогу тому, що була Антанті корисна й потрібна саме завдяки своїй нарастаючій внутрішній силі. Допомогають завсігди тому, хто варт допомоги, і хто може, на випадок потреби, і — без неї обійтися. А вже зовсім не завдячують поляки свого визволення випрацьованій концепції Дмовського. Саме не за його рецептою воно прийшло! Це саме відноситься і до іншого народу, народу з *великими державними традиціями* та великою внутрішньою силою, до Чехів, які одержали значну зовнішню поміч, хоч без неї могли — добре обійтися; і так само не завдячують вони свого визволення русофільській концепції Крамаржа!

Отже? Може акція на зовнішнім полі не потрібна? Ні! Тільки не слід однеї за-багато вимагати, вимагати неможливого або передчасних успіхів. Передусім треба пам'ятати, що між зовнішньою й внутрішньою політикою завсігди був і буде зв'язок; це тим більше відноситься до державного народу. Зовнішня політика всіх наших центрів не дала ніяких ефектів саме тому, що за нею крім фраз, не було ніяких факторів сили, в розумінні не локальному, але всеукраїнському. Думати, що ті центри, до того ще й цілком одірвані від рідного ґрунту, та *per excellence* еміграційні, в або будуть у силі належно вести українську зовнішню політику, булоби обдурюванням самих себе. Та зрештою світ давно перестав вважати еміграцію за того політичного чинника, що зможе змінити відносини на Сході Європи; її ще вживають до рідних послуг, найчастіше розвідочного характеру. А українська еміграція не грала навіть і тої ролі, що російська. З того висновок: передумовою успіху зовнішньої акції, це *активність на внутрішнім полі*; отже, примат внутрішньої політики; лише за відповідною акцією на внутрішнім полі можуть іти відповідні тяги на зовнішнім.

По-друге треба собі зясувати, що в концепції незалежної України *ніяка* теперішня велика держава не є зацікавлена остільки, щоби це булоб її життєвою проблемою. Творення нової держави зовсім не легка річ (це ми найліпше знаємо!) і з цим ніхто не квапиться. Навіть найбільш прихильний до нас нарід держави нам не збудує; що-більше — треба рахуватися з тим, що й *не pomoже* нам її збудувати. Що-найвище — всі ті держави можуть дивитися, як *ми самі* собі державу створимо. Рівнож

од нас самих залежить, чи наша нація використає найблищу нагоду для створення держави чи ні. Отже, наша акція між великими державами повинна передусім заміряти до того, щоби відповідною пропаґандою переконати їх, що *не в їх інтересі перешкаджати нам власну, ні від кого незалежну державу творити* (як перешкаджали нам німці в 1918. р.) та *не в їх інтересі підпомагати нашим ворогам* (як це робила антанта підчас наших визвольних змагань), та що взагалі утворення української держави не суперечить їхнім життєвим інтересам. Треба їх переконувати, що *ні сталого миру, ні стабілізації відносин на Сході Європи та в Польщі без остаточного вирішення української справи на основі наших ідеалів, не буде*. І то переконувати не тільки словами, але й ділами на нашім внутрішнім полі; як раз це є та *сила*, що є найліпшим аргументом для всіх.

І це буде максимум, що його зможемо досягнути. Могли б ще повстати такі можливості (як це було за світової війни з німцями), коли в одній чи більше великих держав з'явився б безпосередній інтерес із повстання української держави (це можливе, але не певне, в випадку війни з большевиками), або ми мусилиб, як це роблять уенерівці, показати тим державам наглядні, безпосередні користи, що однак рівняється завойовуванню ними української землі, як колонії, і нічого спільного з державною незалежністю не має.

Всього цього за мало? Таким способом України не збудуємо? Безперечно нема ніяких підстав для твердження, що концепціями з великими державами, при теперішніх бльоках і союзах та при теперішній нашій внутрішній силі, ми Україну збудуємо. Змінити враз теперішній уклад світа нам не сила, але чекати лише на прихильні нам зміни є для нас невідповідне. Отже, треба на всякий випадок йти до зміни світового укладу *через зміну долі нашої Батьківщини*, треба зосереджувати цілу увагу на нас самих. Треба ставити власну концепцію, оперту на *власних силах* та *силах таких спілників*, які *рахувалисяб уже нині* з такими «фантомами», як незалежна Україна, які самі подібні фантоми мають, та для яких ті «фантоми» творять їх життєве питання. І вже *нині працювати* спільно з ними для реалізації спільного завдання. Нашим завданням є *створення Української Держави шляхом національної революції*, до *тої* цілі повинна заміряти наша праця на *внутрішнім та зовнішнім* полі. Ми маємо працювати для *майбутности*, для зміни східно-європейського політичного укладу та маємо працювати з такими спілниками що є заангажовані у праці для майбутности та заміряють до *змін* сучасного світового укладу. Отже — Литва, отже — Білорусь, Грузія, Вірменія, Азарбейджан і козацтво, отже — всі поневолені народи Сходу Європи, Кавказу та Закаспія, всі ті, що змагаються за остаточний розвал російської тюрми народів або за визволення своїх земель зпід Польщі. А побіч них усі ті, що мають якісь порахунки з нашими національними ворогами (Німеччина за данцигський коридор та Шлеск, Болгарія за Добруджу) або для яких сила наших ворогів буде сталою загрозою для їх майбутности (Естонія, Латвія, Фінляндія). Це бльоки народів од Балтику по Каспій і Ураль; бльоки, що відділявби Росію від Польщі; залізний обруч, що оточував би Польщу зі всіх боків, зломивши її експанзію в який би то не було бік; китайський мур, що боронивби доступу Росії на Захід й завертавби її експанзію на Схід — до Азії. Це ідея великої України, великої Білоруси, великої Литви, вільних кавказських і за-

каспійських народів, могутнього козацтва. Це дуже реальні завдання для нас і то реальні вже нині.

Нашу концепцію маємо пропагувати та для неї працювати вже сьогодні. Нашими співниками мають бути не тільки правительства й держави. Це можуть бути й товариства явні й тайні, організації, особи. Отже — там, де є держави, вступати у звязки з урядами; там, де вони неприхильно до нас відносяться, з партіями, організаціями й особами, в поневоленних народах із підпіллям, де його нема, старатися його творити.

*

Є різного рода праця на зовнішньому полі. Є праця пропагандивного характеру (часописи, пресові бюлетени, книжки, реферати, статті в чужих часописах, публічні виступи, тощо), яку можуть вести різного рода організації й установи (політичні, культурні, економічні) та поодинокі особи (публіцисти, політики, вчені). Є ще один рід праці — це участь у міжнародних і міждержавних установах (прим., Союз Народів, Т-ва Ліги Націй, Міжнародній Трибунал, II. Інтернаціонал, Міжнародні студентські організації, жіночі, тощо), конференціях, з'їздах і нарадах (політичних, науково-культурних, економічних, релігійних, професійних, тощо) *умандатованих та улеталізованих репрезентантів* даної держави, народу чи поодиноких організацій, товариств чи професій. Але є і третій рід чинності — це праця, де не грає ролі мандат, легальність, репрезентація, отже — правна форма, а політична калькуляція, силовий аргумент та інтерес, отже — суттєвий зміст. І тому вона здебільша узаляжнює, а то й підпорядковує собі два попередні роди чинностей. Та в ній можуть брати участь і уряди, і партії, і організації і особи.

«Організація Українських Націоналістів» не може під своєю фірмою монополізувати зовнішньої акції, бо до неї входять справи не тільки політичної натури. Але і при справах політичного характеру треба взяти на увагу от що: О. У. Н. не є легальним умандатованим представництвом, а при сучасних умовах окупації українських земель *революційно-політичною організацією*. Наша праця є революційна на внутрішнім і зовнішнім полі. Є різні міжнародні інституції, до яких революційна організація не має вступу й ніколи його не буде мати. Є й будуть на міжнароднім полі різні справи політичного характеру, що мають значіння для українського народу (прим., нансенівські паси, акція Копелянда, Союз Народів, Тов. Ліги Націй, тощо), подібне є й на внутрішнім полі; у ті справи О. У. Н. не буде *безпосередно* ввязуватися; не тому, що вони нічого не варті чи шкідливі; навпаки — вони мають значіння й є корисні, але вони вимагають легальної фірми. Такі справи, як визнання української національності нашої еміграції, скарги на недодержування міжнародніх зобов'язань Польщі, як протестна акція на міжнародніх зібраннях та установах проти утисків окупантів і т. д. можна вести лише під фірмою легальних українських представництв. «Провід Українських Націоналістів» не претендував досі і тепер не претендує на ведення діяльності на міжнароднім полі, подібно як і на внутрішнім, під своєю фірмою, у розумінні «репрезентанщини», тим більше *при сучасних умовах* і при нинішньому стані О. У. Н.. Що більше, ми не раз вказували на konieczність створення одного загально-українського репрезентативного центру за кордоном, подібно як і у краю, беручи на увагу, що і тут, і там була

досі повна розпорошеність сил на низку менш чи більш легітимних та взаємно себе поборюючих центрів і умандатованих репрезентацій та повна ізольованість краю від еміграції, внутрішньої політики від зовнішньої.

Це однак не значить, щоби иншим політичним групам як довго вони існують, давати *carte blanche* у їх діяльності на зовнішнім полі. В тімто й річ, що не про усунення когось з міжнароднього поля тільки тому, що він — не ми, а про те мова, щоби не дозволити нікому робити помилки, які моглиб тягнути за собою наслідки для цілої нації. Різні наші умандатовані представництва, різні наші центри легітимні можуть шкодити українській справі невідповідною пропагандою чи иншою акцією, зокрема робити зобов'язання, шкідливі для Української Нації та важні з погляду міжнароднього права. Значить, наше відношення до репрезентанщини і легальщини і на внутрішнім, і на зовнішнім полі полягає на контролі, корегуванні та недопусканні до шкідливих кроків, зг. усунення їх наслідків. А вже безпощадно треба нищити гошталлерство, зрадництво та політику особистої наживи.

Щодо другого роду праці на зовнішнім полі — пропаганди, то це поле, на яким О. У. Н. може проявлятися *безпосередньо й самостійно*. Автім кожному тут отворене поле до діяльності. Пропагандивна акція може бути ведена завжди і скрізь, в різних державах і між різними народами. Ми повинні інформувати всі народи про українську справу, щоб із одного боку хоч трохи паралізувати ворожу пропаганду, а з другого тому, *що чужинці не мають про нас вичерпливих інформацій*; ідеал незалежної України навіть між українськими масами не поширений, щож доперва між чужинцями! Треба, отже, вести пропаганду, але без ніяких надій і претенсій на *теперішній* успіх. Реальні успіхи можуть мати місце в будучині, коли чужинці будуть свідками нашого визвольного чину.

І нарешті О. У. Н. має вести на зовнішнім полі працю не на сьогоднішній день і не для ефекту. Це праця, що дасть наслідки тоді, коли рівночасно з нею буде йти внутрішня розбудова Української Нації. Це праця для національної революції.

Г. Кірхнер фон Ліліенкірх. (Берлін).

УКРАЇНА І НІМЕЧЧИНА.

У статті п. з. «Україна і Німеччина», написаній для «Розбудови Нації», автор, визначний німецький публіцист і знавець питань Сходу, підходить з великим знанням предмету до обраної теми, вказуючи на причини недоцінювання в Німеччині української справи. Стаття ця рівночасно вказує на те, якими тенденційними є закиди наших ворогів — москалів та поляків, — що на український визвольний рух намагаються накинути тавро німецької інтриги. Р е д а к ц і я.

Щойно недавно студент політехніки в Данцігу інж. к. Згорлякевич відкрив у данцігських архівах цілу низку старих оригінальних докумен-

тів, що вказують на ті тісні торговельні взаємини, які були за минулих століть між Україною і німецькими землями. Вироби німецьких ремесників, передусім рушникарів, були так само добре знані на Україні, як і спроваджені з України сирівці для обробки німецьким промислом.

Також і в політичній площині існували за минулих століть численні звязки, які були найтісніші в моментах німецької скрути. Так, напр., повстав союз між Великим Курфюрстом і гетьманом Хмельницьким, у першій мірі — для спільної безпеки проти Польщі.

По тім періоді свідомість подій на Україні уступає в Німеччині щораз більше на задній план. Надзвичайно зручній московській і польській пропаганді вдається протягом десятиліть, по обсаді українських земель обома ворожими державами, вповні знищити в Німеччині заінтересовання українським народом. Ані описи поодиноких німецьких купців і агентів, ані дочасні студії молодих українців у Німеччині не в силі роздерти заповні забуття, яка щораз то сильніше сповиває поняття «Україна». Навпаки, розвиток подій по поодиноких німецьких державах, а передусім у Прусах, сам вів до того, що німець у національних проблемах Сходу знав лише поняття «росіяне» і «поляки». Головною причиною того були, безперечно, династичні звязки, властиво особисте задивлення німецьких князів та їх дворів на питання Сходу. Знаємо, напр., що Фридрих Великий був палким приятелем та обожував своїх сучасників на російським царським престолі. Впрост величезна для пруських понять сила російської держави покляла тоді, й то завдяки впливові Фридриха II. між пруським офіцерством та урядництвом, отже, передусім між пруською шляхтою, підвалини до того обожування росіян, яке перетривало цілі генерації аж до світової війни та ще й до сьогодні існує. Велику роль в такому розвитку, без сумніву, мала німецько-балтійська шляхта, що брала велику участь у будові великоруської держави, досягла найбільших почестей на російським дворі, сама зрусифікована, а рівно й їх товариші по стану, що залишилися німцями, піддержувала сталі родинні та приятельські відносини з німецьким двором та шляхтою. Власне кажучи, їхнє спеціальне залюблення в Росію підсилювала рівночасна гостра ненависть до Польщі в прусько-німецьких провінціях, тому, що в Росії добачувано противагу Польщі, а по різних поділах Польщі, спільника в триманні її в стані поневолення.

Однак і німецько-польські взаємини діяли повздержливо на удержання німецько-українських відносин. Передусім якийсь час існували між середньою Німеччиною й Варшавою тісні, а навіть династичні взаємини. Переняття польської королівської корони саксонським князем привело до тісних звязків між Дрезденським і Варшавським дворами, при чім під впливом численних польських шляхтичів, що прибули до Дрездена, а також і під впливом польського та німецького католицького клеру, що заступав спільні інтереси на Сході, Польщу означено як «християнську» націю, тоді як усе, що на Схід од Польщі було, отже, передусім Україну, представлявано як «некультурних варварів та поган». А тому, що кінець кінцем погляди провідної верстви стали тоді й поглядами маси, нема дивного, що поняття «Україна» в Німеччині пішло в забуття не тільки в широких народних шарах, але й в ученому світі, що в своїх наукових працях щораз то більше спирався на однібічні — московські або польські — інформації.

Кінець того розвитку творять безперечно німецькі визвольні війни проти Наполсона, коли наслідком союзу трьох цісарів і воєнного союзу німецької та російської армії, із його блискучими наслідками — битвою народів під Ляйпцігом, існувало для німців у відношенні до цілого Сходу одно поняття — «Росія».

Властивий германським народам, а передусім німцям, консерватизм вів до того, що раз перенятий погляд на народи та краї, навіть і тоді, коли він не відповідав дійсності, все залишався в силі, й ніхто не відважувався щонебудь змінювати в існуючих поняттях. Саме тим консерватизмом дається пояснити, що німецькі вчені та дослідники мов і культури вправді відкривали найбільш одлеглі, бо африканські, азійські та американські племена, досліджуючи їх до подробиць та опрацьовуючи їх науково, але приходили без уваги повз проблему, що лежить так близько німецьких границь та що обіймає другу найбільшу славянську націю силою понад 40 мільонів; переходили без уваги, ба, заперечували її існування, й то всупереч німецьким інтересам, а лише тому, що вони докладно студіювали однібічні російські та польські джерела й тому, що вони просто не вважали за правдиві факти, у правдивості яких могли переконатися вже з першого погляду. Тим теоретичним знанням, змішаним із консерватизмом, дається пояснити це негативне відношення до української справи, яке й понині мають німецькі державні мужі, політики та вчені. Не без значіння є тут обтяжуючий момент, що від бісмарківських часів аж до часу світової війни для пересічного німця поняття «держава» і «нація» були тотожними, а тому він вірив, що, напр., у межах Австрії живуть лише «австрійці», не маючи поняття про її мішанину народів, і так само думав, що в Росії живуть тільки «росіяне», не звертаючи уваги на балтійські народи, українців, кавказців, тощо.

Відомости, що приходили зі Сходу до Німеччини по польських повстаннях та на початку соціальних рухів у Росії, вправді збудили на короткий час більше заінтересовання національними проблемами Сходу, але завдяки зручній польській зовнішній пропаганді висувалась на перший план справа боротьби між Польщею та Росією, а українське питання залишалося позаду.

Таксамо і національне відродження минулого століття на українських теренах під Австрією, звязане з боротьбою проти поляків, не могло збудити більшого заінтересовання тому, що воно було знане в Німеччині під іменем «акції русинів» при чім лише збільшився хаос понять через означування «Україна», «русини», «малороси». Ще з передвоєнних часів, напр., й понині багато німецьких урядів, поміщиків та селян пам'ятає як найліпше «русинів» — зарібників, які від минулого століття аж до світової війни сотками тисяч приїздили до Німеччини. Однак із різних розмов аж понині можна ствердити, що небагато з тих, які бажають мати робітника — «русина», знають, що це є син України.

Також українське культурне відродження з кінцем минулого століття майже не залишило слідів у Німеччині. Цілком виімково й одокремлено у протилежності до величезного числа в тому часі опрацьованих у німецькій мові російських та польських творів, перекладано українські твори на німецьку мову та поширювано їх.

З початком європейської кризи перед світовою війною почала німецька політика та військовий провід дещо більше інтересуватися про-

блемою «Росії». Однак найчастіше поверхове знання тих органів, що їм доручено до опрацювання відповідні завдання, а рівнож і обставина, що більшість людей (старшини, купці та ин.) висланих з Німеччини для розселення на місце, володіла тільки російською мовою, мали той наслідок, що ті люде при своїх інформаційних поїздках чи то на південь, на Україну, чи на північ, до властивої Росії, стало пізнавали лише назверхню форму царської держави, не маючи можливості заглибитися в її внутрішній склад. Тому безпосередньо перед війною звернула вправді на себе увагу найблища до німецьких границь польська проблема, але не українські національні змагання, які при відповіднім пізнанні їх та засвоєнні могли без сумніву відіграти визначну та корисну для центральних держав ролю. Голоси кількох одокремлених німецьких особистостей, які, як напр., Пауль Рорбах, Вагнер та ин., завчасу пізнали українську проблему, пролунали без відгомону.

Ні німецька політика, ні військовий провід не усвідомлювали собі того, який кольосальний козир малиби вони в руках для поборення східнього фронту, колиб були прийшли до своєчасного організування українського національного визвольного руху. Міжтим німецькі кола (навіть військові) зовсім не знали нічого про український добровольчий стрілецький легіон, який од початку світової війни аж до її кінця безперервно боровся по німецькому та австрійському боці й це тоді, коли організування польських військ находило всебічну піддержку та було загально відоме. Шкоди, які пізніше з такого фальшивого поставлення виникли для самої Німеччини, бо польські війська творили кадр тих повстанців, що обсадили Познанщину, Шлеск, тощо, дали за правду тим нечисленним приятелям України в Німеччині, що вже в перших роках війни домагалися розділу російських полонених на росіян та українців та уважали за відповідне останніх добре зорганізувати. Початки до того навіть зроблено; на жаль, вони облежилися на чисто інформаційній культурній роботі по таборах, замість того, щоби спробувати видобути з величезної кількості українців національну силу, як це, напр., зроблено з поляками. Без сумніву, вина під тим оглядом не лежить тільки по німецькому боці, але передусім у браку відповідних сил української інтелігенції, що не була тоді у стані перебрати закордоном відповідний репрезентативний провід під оглядом політичним, господарським та військовим над формованою в національним дусі українською масою.

Зворотний пункт творив упадок царизму та розбиття «Росії» на поодинокі національні краї. Українська справа стала тепер актуальним питанням дня. Однак не наслідком якоїсь систематичної акції, але просто силою доконаного факту. Та й тоді цією проблемою, як такою, в Німеччині ще не переймалися. Оголошені особисті спомини поодиноких учасників мирових переговорів у Бресті-Литовському ясно доказують, що на українську делегацію якийсь час дивилися як на щось цілком маловажне, і її шанси підскочили щойно тоді, коли заступники центральних держав пізнали, що з російськими большевицькими заступниками не дасться так легко учинити згоду. Отже виходом тоді було встановлення званої умови з заступниками України, в якому бажання Німеччини та взагалі центральних держав були як найдалше узгоджені.

Зі вступом німецьких військ на Україну вступила вперше більша кількість німців у блищі зносини з Україною та її населенням. Зі зди-

вуванням стверджували вони при тім, що тут відносини між селянським населенням, його мова і звичаї цілковито відмінні від північних країв «Росії». Та залоги по містах взагалі, а передусім окупаційні влади і штаби не могли так легко пізнати українську культуру, присипану російською окупацією, та полягали при своїх інформаціях в першій мірі на москалях, поляках та жидах, отже на чужинному населенню міст, яке загально ставилося ворожо до українського руху. Саме тут лежить виправдання помилок, що їх почали робити окупаційні влади в відношенні до місцевого населення, а також і в відношенні до української влади через фальшиві вмішування в її внутрішні політичні справи. Мимо всього мусить об'єктивний історик все таки ствердити, що між політиками та військовими за часів окупації України знайшлося дуже багато людей, що з найбільшим заінтересованням студіювали українську справу та намагалися надолужити страчений для Німеччини час минулих століть. На їх чолі стояв генерал-фельдмаршал фон-Айхгорн, що разом із шефом свого штабу, капітаном фон Дресслером, упав жертвою бомби атентатчика, висланого з Москви, коли українсько-німецькі відносини почали ставати що-раз тіснішими під його кермою. Як видно, в поважних випадках московщина послуговується для закріплення своїх силових позицій не лише політичною пропагандою, але й персональним терором, щоб у короткий спосіб унешкідливити особи, які могли збудити Україну до нового життя. Час побуту німців на Україні був за-короткий, щоби міг призвести до якихсь тісніших звязків народу з народом. Матеріялізм голодового часу останніх воєнних літ поза поглядом, що Україна є краєм, який спливає молоком та медом, і тому відповідним для заспокоєння голоду німецького запілля, не дозволив виринути дальшим комбінаціям. Обставини, в яких одбувався відворот німецьких військ зі Сходу, також не сприяв тому, щоби хаос 1918. року задержати в добрій пам'яті по обох боках.

Безпосередньо по війні Німеччина і Україна були надто заняті своїми внутрішніми подіями, щоби могли обопільно цікавитися одна одною. Здається, вповні зрозуміло, що наслідком браку відповідної уваги та інформованості боротьба українців проти поляків, білих та червоних москалів, румунів, тощо, є німцям цілком незнана. Щойно останніми літами, завдяки діяльності української еміграції, вдалося кинути дещо світла в ту добу боротьби.

Через створення балтійських держав та Польщі, яка виходить далеко поза свої етнографічні границі, опинилася рівночасно Німеччина перед бар'єрою на Сході, яка перешкаджає її політичній активності. Автоматично, отже, знова наслідком того залишилися проблеми «польська» та «російська», як головні питання, до яких долучилася ще балтійська проблема, а українська й тепер одійшла на задній плян. Навіть та обставина, що колишня царська держава перетворилася в союз держав, совітську унію, де українська совітська республіка займає друге місце, не змогла змінити поглядів німецького консерватизму на Схід. Не тільки для пересічного німця, але навіть для деяких політиків та вчених карта державного розмежування совітського союзу є невартим уваги фактом, а навпаки й далі живе закорінене ще з передвоєнних часів поняття «Росії», що тепер є тільки на червоно перемальована. Таке задивлення зміцнює численна біла російська еміграція, що рекрутується здебільша з був-

ших російських урядників та офіцерів, та, найшовши вступ до кол німецької інтелігенції, веде там систематичну пропаганду реставрації Росії, відмовляючи рівночасно українцям всяке право на життя.

Однак не можна лише німцям робити закиду недоцінювання української проблеми. Річ у тім, що не тільки в Німеччині, але взагалі закордоном нема відповідної активної репрезентації української національної думки, якої заступники мусілиб здобути собі доступ до провідних осіб, преси й науки, репрезентації, опертої на національним руху на українських землях та зі свідомістю, що скорше чи пізніше наступить нове державне переоформлення Сходу. Як може, напр., у Німеччині, де українська еміграція була та по часті ще й тепер заступлена різними центрами, почавши від консервативного монархізму аж до легального большевицького заступництва та безчисленними групами, визнатися на тім усім навіть приятель України, щоби пізнати, котрий український напрям є той властивий та найсильніший?! Такі авантури, як вибір гетьмана Остряниці в Мюнхені та ин. зовсім не можуть причинитися до збудження довіри та зміцнення українських позицій. Зате вони ллють воду на польський та російський млини, які український рух охрещують саме «авантюризмом» та «штучним твором».

Що на сьогодні в Німеччині є такі особи, які усвідомлюють собі українську справу в повнім її значінню для середньої Європи, це вповні ясно. Можна тут покликатися на хід думок недавно померлого генерала Гофмана, що зовсім ясно здавав собі справу з того, що дорога до повалення большевизму веде лише через Україну та кавказькі народи, та що передумовою того є національне освідомлення тих народів.

Останніми часами звязання долі німецьких народніх частин у Польщі, Чехословаччині та Румунії з там осілими українцями, безперечно; багато причинюється до докладнішої обсервації положення принаймні на західно-українських землях. Рівнож повний крах німецького «інтересу з Росією», на який німецька індустрія покладала стільки надій, причиниться напевно до видвигнення питання України та її господарського значіння на перший плян.

Під оглядом політичним останніми часами польська преса, а передусім польський політик Роман Дмовські заступали вправді несвідомо, але власне тим ліпше українські інтереси. У своїй сліпій ненависти до Пілсудського рисує Дмовські в великих рисах небезпеку, яка грозить Польщі, з німецького боку, через створення самостійної України. Звертаючи головний польський фронт на Захід проти Німеччини, він указує, що через створення самостійної України, яка, за його переконанням, скорше чи пізніше вступить у приятельські зносини з Німеччиною, повстане кліщатий обруч, що здусить Польщу економічно та політично, а крім того, так ослабить властиву Росію, що вона втратить свою домінуючу роллю на Сході! Такі дискусії пригадують воєнні часи, коли в різних таборах — чи то центральних держав, чи антанті — рисоано нові плани країв. Живемо в часі, що нині або завтра принесе нові державні переміни на Сході. Без огляду на те, з якого боку буде зроблений перший крок, Німеччина візьме участь у кінцевім вирішенні східних питань. Німеччина й будуча українська держава не мають ніяких точок, що далиби привід до яких небудь непорозумінь: нема між ними ніяких спірних границь або меншинових питань, нема ніяких політичних проблем,

щоби собі взаємно протирічили. Натомісць можуть обидва ті великі народи до певної міри взаємно себе доповнювати. Виміна природніх продуктів на промислові вироби, що мала місце протягом століть, має й сьогодні своє велике значіння.

Через розв'язку східнього питання зможе Німеччина вже дуже швидко присвятити знову більшу увагу Сходові. До того часу повинна підготувати вона все те, що конечним є для будучої її позиції до східних питань узагалі. По перших кроках, що спрямовані булиб для відновлення взаємного зближення, мають слідувати дальші. Міродатним тут не буде спорадична робота політичних партій або груп. Основоположним чинником, на якому мусить бути розбудована співпраця, є обставина, що існує один великий український народ із мовою, культурою, історією і, що найважливіше, народ із сильним життєздатним організмом. Це все мають представити самі українці й усе це мусить бути всіми способами накинене публичній opinio. Коли ці передпосилки будуть сповнені та буде спараліжована фальшива російсько-польська пропаганда, тоді також і дотеперішній шкідливий німецький консерватизм почне працювати корисно й буде сильно піддержувати українську справу в такій мірі, в якій дотепер ставився до неї з резервою.

Д-р Остап Грицай.

ЖОРЖ КЛЕМАНСО.

I.

Римляне — розповідав одного разу Клемансо своїм приятелям з питомим йому цинізмом — мали в Вандей свої скитські ватаги. Якже думаєте, що оті скити могли тут, близько моря, на дозвіллі, робити? Вони наплоджували дітей, і я вірю, що я один з їх нащадків. А перед скитами я бачу тут номадів із їх воїнниками, ще раніше — воївників без номадів. Отому й важко знати, від якого хижака я походжу...»¹⁾

Хижак!

Це хижке, грізне, прапервісне в його духовості стає иноді для нього самого нез'ясованою загадкою. Воно велить культурному світові прозвати його тигром. Воно робить цього державного мужа, дипломата, письменника і лікаря званням, у даних обставинах страшним у поведженні з людьми. Воно зазначається в його естві необхідними суперечностями Нерона й Доміціана, тирана й поета, лютого якобіна і правдивого вандейця, а попри все те оформлюється в ньому протягом шістьдесяти років нечуваної життєвої активності у крицеву постать героя просто античної міри.

Його близша вітчизна, Вандея, сама повна суперечностей природи. Закутина Марé меланхолійно одноманітна своїми мокляками й пісковинами. Полоса Бокаж обварована лісами і гранітними скелями. А розлога Плен приадна тихими долинами і сторожена верхівлями алюєтських гір, звідки видно далекі обриси міст Жант, Ля Рошель і Сен-Мартен де Ре. Так тут в об'єднанні пустизни й ліси, багнища й левади, долини й гори, маєстат моря і зманливі затишки диких рож і лелій. — Колиб Христос жив сьогодні, він прийшовби поглянути сюди²⁾ — сказав одного разу про цю улюблену ним природу Клемансо, той самий Клемансо, що ненавидів християнство неменше, ніж ненавидів ворогів своїй Франції. Але населення цієї вандейської країни визналося в минулому теж деякими чудними суперечностями. Протягом століть до Великої Революції, Вандейці й Вандейки славились найкращими танцюристами Франції³⁾, вандейські красуні на дворі понурого деспота Людовика XI. мусіли виводити свої танці, щоб розважати короля таксамо, як в Іспанії андалузійські дівчата розважали своїми хороводами меланхолію Филипа IV. Та коли в р. 1793. тим вандей-

¹⁾ René Benjamin: «Clemenceau dans la retraite». Paris, librairie Plon, 1930. Ст. 67.

²⁾ Benjamin, l. c., ст. 206.

³⁾ Friedrich v. Hellwald: «Frankreich». Leipzig, 1897. Т. II., ст. 119.

ським танцюристам довелось боротися з арміями революційної Франції за вірність королівській династії, то вони вкупі з бретонськими Шуанами вели свою боротьбу трохи не з тим героїзмом, з яким шіснацять років опісля еспанські геріліяси почали ставити чоло арміям Наполеона. Вандейський візник Жак Катлінб, побережник Стофле і матрос Шарет — це провідники й борці, не гірші, ніж революційні генерали Ош, Клебер і Дессе. І добре тямить це Клемансо, коли він д. 30. IX. 1906. р. вже як міністер унутрішніх справ у кабінеті Саррен, відвідавши рідну йому Вандею, сказав тут до своїх краянів в одній промові таке: — Ми є Вандейці, але ми є теж діти всієї Франції, яка видвинулася з допомогою наших рук, наших мозків і наших сердець; і якщо ми раніше не всі признавалися до республіканської Франції, то нині треба, щоб до цього змагав кожний із нас. Без сумніву, ми хочемо стояти на сторожі Франції, всієї Франції, але ми хочемо бути притім французами з усіма, поодинокими рисами індивідуальності нашої країни, яка нам є дорога, з нашими традиціями, звичаями й нашим способом думання та чину, далеко не таким ворожим розвитку ідей, як це декому так часто здається⁴⁾.

І хотілосяб іноді сказати, що все те геройське змагання й життя Клемансо, те його «viz orgueilleuse», як це нині гордо говорять французи, це ніщо інше, тільки своєрідне продовження вандейської боротьби Катлінів і Стофлів, пристрасної боротьби за рідну землю, але вже не під прапорами Бурбонів, а для добра вільної республіканської Франції, як праобразу вітчизни трохи не символічної величі.

Уроджений 1841 р., Клемансо малим хлопцем переживає арешт батька, за підозреного в співучасті у змові й атентаті графа Орсіні на Наполеона III., цісаря тодішньої Франції. Цей арешт, укупі з депортацією, присудженою старому Клемансові, не був надто страшний, ця ніби депортація покінчилася прогулькою до Марсильї, після чого наш вязень швидко вернув до хати, не назнавши вже ніяких дальших прикостей. Але при першій одїзді заарештованого, його син усетаки не завагався гукнути: — Я за тебе помщуся! — Коли ти хочеш за мене помститися, то працюй! — одповів Жоржові батько, скермовуючи цим сина на шлях тої велитенської ділової праці, героем якої був Клемансо ще й у восьмому десятилітті свого життя, зриваючись іноді, мов другий Бальзак, у дві години по півночі до початої роботи. Зрештою батько був здебільшого сердитий («все я бачив його гнівим»), любив самоту і філософію, зокрема пантеїстичний світогляд, і все це перебрав од нього у вдячній спадщині неменш химерний син. Вибравши собі за батьківським прикладом професію лікаря, Клемансо прибуває молододо людиною з Нанту до Парижу, де стає членом товариства, гаслом якого є: — «Те, що робиш, погоджуй із тим, що думаєш!», — студіює дуже пильно медицину, і чи не наслідком тих основних медичних студій та свого нахилу до природничих наук взагалі, Клемансо вже студентом виявляє непереможне превирство до будьяких релігійних догм, придержуючися тут тільки того, що встановлює законами наука, а за одиноким правилом моралі вважає — справедливість. Так пізній, послідовно непримиримий речник одокремлення церкви від держави, що повалив стільки міністерств Франції за третьої республіки, як одважний провідник скрайньої лівих, народжується в ньому тут, у студентським Quartier latin, над медичними підручниками й картами. І це скептичний медик промовляє з нього кожного разу, коли він опісля стільки разів лає письменників і поетів за те, що вони звикли фантазувати про людину, не знаючи гаразд її природи, лає й найкращих із них — ось як, нпр., Моріса Бареса — вважаючи їх за гідних пожалування і за незнайків дійсного життя. І коли в жагучій опозиції Клеманса проти догматичної релігії відгукується ще боротьба французьких філософів XVIII. в., вольтеріанського і скрайньо матеріялістичного типу⁵⁾ — хоч тут він для нашого часу й нашого підходу до релігії надто перестарілий — то і в його політичній діяльності від найраніших часів наче продовжується ще революційно боротьба за традиціями anno 1793. — Немає нічого кращого, нічого величавішого над рік 1793» — проголошує він одного разу — 1793. рік — це визволення!⁶⁾ — Маршал Фош назвав Клеманса на підставі цих його революційних симпатій «Робеспіером з домішкою Віктора Гюго, але всетаки більш якобіном, ніж романтиком»⁷⁾. Та чи так, чи інакше є воно з якобінізмом у Клеманса, одно певне, а саме, що вольнодумство цієї людини стає непорушною основою її характеру й духовности, щирість переконання фанатизмом, з якого родиться віра в непере-

⁴⁾ Цит. в паризькому «Le Temps» з д. 25. XI. м. р.

⁵⁾ Пор. до того статтю: «Une heure avec Pierre Dominique». Par Pierre Lefevre. В журналі «Les Nouvelles Littéraires» з д. 31. V. ц. р.

⁶⁾ Цит. в книзі Бенжамена, на ст. 48.

⁷⁾ Цит. в передовиці в «Le Matin» з 25. XI. м. р.

можність великого хотіння, свідомість раз пізнаної правди зобов'язанням служити їй на життя і смерть. І скажемо вже тут, що в історії політичного хисту новітнього часу Клемансо саме завдяки свому якобінізмові репрезентує в порівнанні з Талейранами, Метерніхами й іншими дипломатами старої школи щось цілком нове, стихійне, розбурхане й невгамовне. Щось як шекспірівські дикости в рококових алеях традиційно дипломатичної гладкості, присмерк міністерських фраз, фраз і солодокостей, присмерк Талейранової брехні про те, що слово є для того, щоб під ним приховувати думки, а навіть присмерк бісмарківського сервілізму во славу династії⁸⁾. Не дурно ж писав Клемансо в перших своїх спробах ще за студентських часів:

— Працюймо! Требаж нам звільнити дороги поступу від мертвеччини. Ми хочемо бути молоді й доказати, що ми молоді!

Заарештований за цісарства, вже як студент, два рази, вперше за те, що счинив бешкет із приводу вистави пєси «Gaetane» льояльного Абу, а вдруге за розліплення на Place de la Bastille плякатів — із проклямацією Республіки, Клемансо, повний революційної ненависти до скрайньо здеморалізованого режиму гнилого другого цісарства, кінчає покищо з успіхом свої медичні студії, опісляж не йде на практику, а виїжджає з Франції в далеку мандрівку, насамперед — подібно як Вольтер — до Англії, а далі до Америки. В Нью-Йорку він, завдяки знайомству з одним бібліотекарем, має нагоду простудіювати велике число історичних та філософічних творів і починає працювати як журналіст, пересилаючи до паризького Le Temps подорожні листи про Америку. А коли суворий батько, намагаючися спонукнути його повернути до краю, припинив був Жоржові матеріальну допомогу, Клемансо стає вчителем французької мови в однім дівочім пенсіонаті в Грінч (Connecticut), а до того — вчителем їзди на коні. Тоді в його щойно двацятьшостий рік життя; а час до часу зв'яляються дуже песимістичні настрої. Цей песиміст у ньому незрозумілий нам нині таксамо, як дивний для нас сьогодні Клемансо — учитель їзди верхи. Але, мабуть, саме колишній його песимізм показує нам наочно, як твердо й послідовно мусів бути той чоловік працювати над собою, яким добрим проводирем мусів він бути насамперед для себе самого, поки встиг розвинути в собі духовність, з якої опісля народився в ньому тигр для ворогів, а обожуваний Pere la Victoire для укоханої ним рідної нації. Бо ось в листі до одної знайомої з 6. IX. 1866 тодішній Клемансо сповідається так: — Після довгої боротьби я зрікся вже й останньої з моїх ілюзій. Я не сподіваюся нічого, не надіюся нінащо, й немає в мене туги за нічим. Я оглядаюся ще тільки за кладовищем, де мігби себе живцем поховати. Париж у моїх очах аніяк не кращий за кожне інше місце. Ну, — якщо мій гадум здійсниться, то ми, може, поговоримо собі час до часу — в могилі, мов ті мерці в «Діалогох» Люціана⁹⁾.

Справді — вертерівські жалі скитського дикуна!

Але відкинувши тут усе те, що треба покласти на рахунок суперечностей у геніальної людини взагалі, а в вандейській психіці зокрема, вільно нам думати, що властивою причиною таких ноток одчаю молодого Клеманса в Америці була може зневіра республіканця-патріота в долі французької батьківщини, загроженої завдяки ледачому цісареві здавна загальним розвалом. А що, як ми в тому листі Клеманса схотілиб добачити перші тіні тої катастрофальної навали, що сунула на Францію з вибухом війни з Німеччиною в р. р. 1870—1871?

Вонаж прийшла швидко, і гараже, на передодні упадку переможеного цісарства, Клемансо вертає до Франції, до Парижу.

II.

Активним політичним діячем виступає Клемансо вперше дуже коротко перед проголошенням війни проти Німеччини, а саме — як учасник публіцисти 8. мая 1870 р., всилу якого тодішня опозиція змогла перелерти покликання міністерства свого партійника Оліве, а з цим і деякі зміни в конституції, ліберального хапактеру. Але після перших невдач Франції в війні з Німцями, Оліве мусів був уже 9. VIII. уступити, а після погрому французів під Седаном (2. IX. 1870), опозиція, розгромлюючи зі своєї сторони збанкротовану монархію другого цісаря французів, утворює, як

⁸⁾ «Es ist mir — сказав Бісмарк у німецьким райхстагу 10. II. 1885 р. — in der ungerechtesten Weise von der Welt vorgeworfen worden, dass ich mir — von der Majestät des Volkes will ich nicht veden — aber von dem Volk nicht imponieren lassen könne. Majestät hat für mich der Kaiser, sonst niemand». («Goldene Worte des Alt-Reichskanzlers», Reclams Univ. Bibliothek, ч. 5745, ст. 12).

⁹⁾ Цит. в «Le Temps», ibid.

перший орган нової, третьої, республіки, «Владу Національної Оборони» під проводом генерала Троші, з рамени якого Клемансо стає мером паризької округи Монмартр. Ця провізорична влада переможеної, але животворним духом завзятої боротьби на життя і смерть сповненої Франції, була готова, головно під впливом власного провідника, міністра внутрішніх справ, Леона Гамбети, вести війну з Німеччиною далі і всупереч седанській катастрофі. І от уже тоді трицятьлітній Клемансо нагадує пізнішого голосія твердого клича «Jusqu'au but!» у світовій війні, коли він у своїй першій прилюдній відозві каже:

— Громадяне, невже судилося воно Франції тепер провалитись і пропасти, а не здобути свого давнішого становища попереду всіх народів? Це питання повстає сьогодні, і це наше завдання розв'язати його. Ворог уже під брамами міста. І може недалеко вже той день, коли наші груди будуть одиноким оборонним валом батьківщини. Хай кожний із нас знає свій обов'язок. Будьмо й у цей мент дітьми Революції. Наслідуйте приклад наших батьків з р. 1792. і станемо, так як і вони, переможцями¹⁰⁾. —

Нехай після капітуляції Парижа (12. II. 1871) повна поразка Франції в тій боротьбі припечатана; Ельзас-Льотрінг стає здобичю німецького переможця, а контрибуція розміром у 5 мільярдів під виглядом воєнного відшкодування важким тягарем для переможених. *Vae victis!* Але коли що й з'являється в темряві тої національної катастрофи ясним промінням, то це непереможність божого духа, хотіння і хист мужнього будування на руїнах, повний віри й запалу погляд у майбутнє і непохитна реорганізаційна праця провідників. Усе це всилі обернути старовинний клич у визвольне: *Vae victoribus!* Іменем Національних Зборів, скликаних у Бордо, шеф еگزективи, а незабаром перший президент третьої республіки, Адольф Тер, підписує преліминарії мирного договору. Але між членами Зборів є патріоти, які складають протест проти постанови щодо Ельзас-Льотрінген; протест, зложений республіканцями на основі традицій anno 1793, між ними і Клемансом, як депутатом Парижу. Якжеж то гукнув він колись за заарештованим батьком? *Je te vengerai!* А тепер, дивлячись на криваві жертви рідного краю, поневоленого переможцем — хіба не мав той самий Клемансо, як зрілий муж і діяч, повторити щераз Ганнібалової присяги свого життя: — Я за тебе помщуся?!

І в тому саме і вся велич цього якобіна й парламентарного ворохобника, мізантропа й самотника, першого голови й першого рядовика своєї країни, що в нього від хлопця до пізньої старости, протягом шести десятиліть неперинної визвольної праці для народу, одним—одинока політична лінія, наче дуги велитенського мосту над розбурханими хвилями могутньої ріки. Кривавою дугою спалахує тут із кінця в кінець яскравий блиск слова:

Реванш. Відплата. Помста.

Після насильного приборкання паризької комуни (від 20. III. до 28. V. 1871¹¹⁾), новий республіканський уряд намагається переводити перші реформи; він може, завдяки жертвеності французьких патріотів, сплатити контрибуцію протягом трьох років; він переводить реорганізацію армії, встановивши загальний обов'язок військової служби, але монархісти всіх напрямів (наполсоністи, легітимісти й орлеаністи) сильні ще настільки, що, коли Тер береться перебудувати державу за республіканською ідеєю, то консервативна більшість спричинює його впадок вотумом догани (1873). І Тер іде. Він одходить зі сцени переможеним і заохоченим таксамо, як по ньому монархіст Мак-Магон, як одійшов укінці і пішов з цього світа дурною смертю з руки задрісної коханки і вогнистий, золотоустий Гамбета, а далі другий (по ньому) палкий провідник французького реваншу, генерал Булянге. Але коли Тера змогли ще повалити монархісти, то Мак Магона примушують до уступлення вже сильні кадри республіканської опозиції, які, плекаючи думку про національний реванш, усетакі і проти Гамбети, і проти Булянге стають об'єднаними лавами, коли республіканські вольности загрожені з їх боку змаганнями до безоглядної диктатури. Це скрайня республіканська лівиця стоїть тепер на сторожі старо-революційних вольностей нації; найнебезпечніша для всіх наступних міністерств Франції партія т. зв. радикалістів, одважним, найбільш спосібним і характерним провідником яких — тепер і на будуче, *enfant terrible* політичної Франції, Жорж Клемансо.

Він стає членом палати депутатів під час виборів в р. 1876 (20. II. і 5. III.), про-

¹⁰⁾ Цитати з принагідних промов і відозв К. взяв я з посмертних згадок у журналах «Le Temps», «Le Matin», «Le Journal», «Figaro» й ін., яких тут поокремо наводити не буду. — О. Г.

¹¹⁾ Зовсім нове освітлення цих подій дав останніми часами французький письменник Пер Домінік у творі: «L a C o m m u n e». Paris, Grasset, 1930.

пам'ятних виборів, з яких консерватистів вийшло щось 170, а республіканців — 360, які рік пізніше й сенатові дали республіканську більшість, ховаючи так раз на все *primus desiderium* монархістів, особливож, коли одинокий син Наполеона, принц Люї Наполеон, згинув незабаром у боротьбі з Кафрамі в Улюнді. Ширше розложена історія тої епохи в минулому Франції, а з цим і детальний життєпис Клеманса, малиб тут обов'язок просліджувати діяльність його як політика слідами міністерських кабінетів Вадінгтона, Фресіне, Гамбети, Брісона, Фері, Дікlera, Гобле, Руве, Тіраро, аж ген до р. 1906., де він сам, із міністра внутрішніх справ — у кабінеті Сарена — стає президентом міністрів. Упродовж того довгого часу, Клемансо стоїть на становищі свого республіканізму марки 1793. В кожночасній відозві до своїх виборців він підкреслює, що «*le but, que nous nous proposons, c'est l'accomplissement de la grande renovation de 1789...*» Він домагається повної амнесії для комунарів, повної свободи преси, зборів і товариств, тайного голосування, реформи податків у користь суспільних низів і направи положення робітництва, визволення низчої і вищої шкільної науки зпід клерикального впливу, реформи військової служби з покиненням будьякої протекційної системи — скомпромітованої так важко у процесі Драйфуса (1894, ревізія 1899) — а попри те все, як своє сципіонівське *segetum senso*: розділу церкви від держави.

Так протягом його парламентарної діяльності, за його почином там, де він ініціатор, а на всякий випадок у співпраці інших з ним, або в боротьбі проти нього і в його боротьбі з противниками, розгортається перед нами історія, або скажемо радше його словами — кристалізація сьогоднішньої Франції, оформлюється лице її третьої республіки по лінії державної організації і становища Франції в нинішньому світі. Завжди він невтомний у своїй активності і непримиримий у своїх наступах на «*des imbécilles*». Він не боїться й не щадить нікого і з найповажніших противників, якщо він переконаний, що має стат справедливості, і честь Франції, божество республіканської свободи і слушність правди загрожені. Йому не імпонує ніхто, і ніхто не всилі його залякати. Для нього найважливіше в людині те, що цінне є йому в відношенні до нього самого, або те вороже в неї, на яке він мігби кинутися з усім розмахом свого наступу. Притім у Клеманса побіч ненависти до політичного противника ще й його скептичне презирство до людини взагалі, образливе маловаження всього й усіх, поскільки нема в ньому тут якогось особистого відношення до даного суб'єкта. Коли Гамбета своїми едиктами в «*Republique française*» здався йому кандидатом на нового Суллу, то він звертається проти нього так само, як і звернувся був проти свого колишнього одностудця в ідеї реваншу, Булянге, коли той почав наступати на свободу преси. — Слава країнам, де люде говорять — кличе Клемансо до Булянге на засіданні д. 4. VI. 1888 р., — а ганьба тим, де все мовчить!

Коли Жіль Фері почав у р. 1880 свою кольоніальну політику, торуючи так Франції дорогу до світового політичного значіння, Клемансо належить до його найгостріших противників, уважаючи, що війська Франції мають бути в першу чергу для оборони краю, а не на сумнівні заморські експедиції, — погляд так чи сяк дуже слушний в очах кожного, хто й заморським дикунам признає право самовизначення. Ну, але сьогодні імперіялісти Франції думають про це таксамо инакше, як инакше думають вони і про Клемансову боротьбу проти церкви¹²⁾. І рівно пристрасно бореться Клемансо, зрештою щирій оборонець прав і домагань робітництва, з Жаном Жоре, вважаючи диктатуру пролетаріату небезпечною утопією, — думка, з якою мусить нині погодитися і найщиріший приятель робітничих мас та соціальних змагань, коли бачить, як та диктатура пролетаріату виглядає на ділі в большевицькій Росії.

Але, хоч і як не дивно нам це сказати, — найбільш пропам'ятним для світа малишитися Клемансо щойно тоді, коли він білим як голуб дідусем стояв уже в восьмому десятилітті свого струженого життя.

Це ось тоді прийшло, з вибухом світової війни 1914. р., здійснення тої великої невгавної туги його душі, якій вогнисте імя — реванш.

І тоді цей вандейський дідуган, цей Дантон парламентаризму, цей вихованець пісків Маре, гранітів Бокажу й нащадок скитів, кликнув на весь світ:

Je fais la guerre! Значить: Батьку, я мщу за тебе! Герої зпід Гравельоту, Марля-Туру й Седану — я месник ваш! Республіканська Франція — я поведу тебе в боротьбу помсти!

Вінжеж, уже як президент міністрів, вазначив свою вічно живу ненависть до переможців Франції з 1870—71. при нагоді дипломатичних конфліктів наслідком

¹²⁾ Пор. до того, нпр., передовицю: «*Pour conserver nos colonies*» в паризьким «Figaro» з 13. VI. ц. р

звипадків у Марокко і Казаблянка. Він уже тоді кликав: Франція не з таких, щоб можна її упокорювати двічі! І: — Треба вірити і треба надіятися, щоб бути сильним... — Переможцями стають тільки ті люди, що вміють боротися... — Найбільша недуга душі — це холод... — І ще за рік перед смертю: Те, що робить людину великою, це — відвага. Треба битися, треба боротися з усім. І треба бути дуже, дуже, дуже нещасливим (— щоб почути розкіш зваги на щось визвольне), і треба скрізь шукати неможливостий, щоб їх робити можливими...¹³⁾ — Вісімдесятлітній дід проголошує таке, перебігаючи швидко, радісно легким кроком вандейського танцюриста рови французьких жовнірів; тепер, під цю хвилю, де республіканська Франція має боротися за смерть і життя, він, Вольтеріянець — віруючий в ідею, як жрець; він, як обін — тепер як Орлеанська Діва Франції ХХ. ст. Нехай, дикий скит, брутальний якобин, безоглядний автократ своєю волею та презирливий критик кожної величі у своїм оточенні, не спить у ньому саме під час війни, аж до часу зазиву Пуанкаре 1917 р., всилу якого Клемансо перебірає як президент міністрів керму боротьби у свої руки. Його сердиті особисті наступи на інших провідників війни забуваються, коли ми дивимося на того вісімдесятлітнього молодика душею й запалом, хоробрістю й рішучістю, просто містично вірою в конечність перемоги та не менше містичним ідеалізмом щодо святости цієї війни для нації. Тут Клемансо великий своїм прикладом учитель для провідників усіх народів. Правда — треба надіятися й бажати, що людство в майбутньому знайде врешті інші дороги до погоди взаємних кривд, ніж ті криваві війни всякого роду реваншів. Але поки є гноблені народи і народи-царі, поки чужинецький деспот кує кайдани і запроторює в тюрми діячів поневоленого народу, так довго треба буде борцям в ім'я визволення й помсти незломних провідників характеру й міри, боркості й могутності волі Клеманса. А поети ще довго будуть тямити те, як той дикий скит із Вандей любив подих свого рідного краю; як любував він його обрії і степи, його дерева і квіти, як запопадливо плекав він садки диких рож, і з якою тугою бажав Жорж Клемансо вмирати на самоті, здалека від усякого лементу, стоячи, віч-на-віч з безміррям бурхливого моря.

Г. Гришко.

1917 рік в Одесі.

(Спомини з часів визвольних змагань).

1.

До р. 1917. українці в Одесі гуртувалися біля організації «Українська Хата», яка, як і решта українських організацій на теренах України, перебувала в підпіллі аж до революції 1917. р.

Коли ж спалахнула революція 1917. р., то поліційний режим настільки ослаб в відношенні до нас, що не тільки можна було нам збиратися до нашої домівки цілком вільно, але навіть і повісити таблицю, де ми на жовто-блакитному фоні великими літерами написали — «Українська Хата».

З початком революції членів у «Хаті» було обмаль; здебільшого військові та й то виключно старшини; звичайних вояків я зпочатку там не зустрів; були також юнкери з військових одеських шкіл та військові урядовці. Часто можна було побачити молодих панночок, яких було щось із десятеро; всі вони були дуже завзяті — щирі українки (як ще тоді казали); цікаво, що всі ці молоді дівчата були соціалістичні революціонерки. Крім того, до «Хати» належало двох якихось урядників із одеських заводів, і один залізничник.

В «Українській Хаті» зосереджувалося все життя активних українців. Тодішню їх працю можна поділити на такі роди:

1) В «Хаті» сходилися початково для читання книжок та часописів; далі стали тут відбуватися різні поради спершу чисто культурного характеру, а потім громадського та політичного. Тут знайомилися люди, що прибували до Одеси (вояки), з рештою товариства, щоб згодом стати надзвичайними, а далі і звичайними членами товариства.

2) Рівнож відбувалися тут сходи партійних організацій, яких тоді в Одесі існувало ніби дві, а фактично їх було три. Це були: соціал-революціонери та соціал-демократи, поза ними була ще тоді непопулярна група з 5—6 людей — *соціалістичні самостійники*.

¹³⁾ Цит. у книзі: Jean Martel «Le Tigre». Albin Michel, Paris 1930. Ст: 49.

Окрему групу тут складали військові. Ця група була молода і своєю організацією і віком членів. Але кількістю вона була тоді найбільша, а характером праці й активністю найжвавіша; вона була найпередніша й, так би мовити, найбільш революційна. Правда, вона зпочатку була під кермою старшого громадянства; це деякої міри стримувало її рішучість, а, вірніше, її революційність.

Наради відбувалися початково на приватному помешканні Др. Івана Миновича Луценка. Він був військовим лікарем. Не знаю, скільки було йому тоді років, але був він уже сивий, на вигляд років із 50—55. Головою був він уже до мого прибуття до Одеси. Всі його не тільки поважали і слухали, але й безмірно любили. А правду сказати, було за що. Цей сивий дідусь, дуже тихої поваги був всюди. Ні одні сходи, ні одне засідання чи порада не відбулися без нього; і все він подавав різні резолюції, що їх ми молоді завжди з радістю підпирали; ми військові завжди симпатизували з доктором Луценком; можливо тому, що він був вояк в уніформі, як і ми, а до того був все рішучий і, як то кажуть, рубав з плеча. І коли починалися якісь суперечки під час дебатів, то рішуче слово Голови, що скидалося на наказ, кінчало справу.

Наші наради і сходи прибрали іншого характеру відтоді, як до «Хати» записалося багато членів-вояків. Мусіли були тоді переселитися з приватного помешкання (яке, до речі, було на Херсонській вулиці, здається, число 54 чи 34) на вулицю Грецьку до одної реставрації. У сходинах брали участь, хоч невелику, і партійні діячі, соц.-демократи й соц.-революціонери. З ес-деків пригадую собі всім нам відомого діяча Володимира Чехівського, а також завзятого ес-дека галичанина Доманицького. Коли цей останній говорив на зборах, вся аудиторія була неначе на шпильках; він ніколи не був задоволений нашою політикою, яка йшла, за його словами, як черепаха за поспішним потягом; завжди нам нагадував дуже добре вишколеного німецького офіцера. Був невисокого росту з продовговатою гарно стриженною золотистою бородою; ходив у сірій українській гаракулевій шапці; мав коротенький оленячий обернений до гори шерстю кожухок. Завжди під час своїх гарячих промов страшенно схвилюваний; кінчивши промову, він негайно подавав резолюцію й зараз же кудись поспішав; ніколи не мав часу досидіти до кінця зборів; збори, розуміється продовжувалися й без нього, а коли він подруге приходив, то завжди казав: «я знав, що без мене нароблять дурниць; а чому ж ви не прийняли моєї резолюції? А тепер, бачите, знову робите ту саму дурницю». Як людина рішучого чину й революційного настрою, він не міг погодитися з рештою діячів щодо будьякої співпраці з москалями. А тоді дуже часто над цією справою дебатувало, мовляв зразу рішуче рвати з москалями не потрібно; краще б нам покищо пролазити до всяких комітетів порозуміваючися з москалями. Цей шлях обстоювали тоді наші есери та есдеки, а проти нього був Доманицький, по боці якого були вояки й самостійники: 1. Др Луценко, 2. Вербицький, 3. Шевченко, 4. Голобородко, 5. Монкевич і 6. я.

Слід сказати, що тоді була така ситуація, що нам не всюди ще можна було себе афішувати, а на якийсь рішучий виступ самостійників не тільки що на зборах місшаних (москалів часто запрошувано) але й на своїх, ще було трохи завчасно, і то без огляду на те, що в Одесі тоді ми мали 1. Гайдамацький Курінь гарного війська, декілька десятків старшин, попорозкиданих по різних російських частинах та три десятки юнкерів у 4-х військових школах; але все ще було попорозкидано і мусіло вважати себе до пори до часу тільки за тайних учасників українського руху. І инакше не могло бути, бо хоч режим тоді трохи був вільніший, а всеж військовий провід тримав армію здалека від усяких політичних рухів. Та все таки молодь робила своє велике тоді діло; щодо організації українських військових частин Одесу треба поставити на одно з перших місць.

Яке відношення до українського руху тоді було цивільного обивателя Одеси? Чому власне наші партійні, організації есерів і есдеків, тоді не зайняли рішучої позиції в гуртку тогочасних самостійників та тих, що їм співчували? Річ у тім, що населення Одеси було переважно не-українське, зокрема велика сила жидів; настрої цього населення був рішуче антиукраїнський. Не диво, що вже перші наші напівлегальні збори, та й то в закритому помешканні (отже далеко до публичних виступів!) викликали страшну бурю. Вся одеська преса тоді в передовицях писала та й ще збільшеними літерами про страшну небезпеку для Росії, що під цей час вела війну з німцями, мовляв, збираються малороси, які називають себе якимись українцями і починають балакати таки одверто про автономію, про свою мову, про організацію шкіл, про двоязичні написи на вулицях та урядах, про *армію* й т. д. Це, мовляв, їм допомагають та вчать як діяти, шпиги німецькі яких багато тут швендаєз Австрії (мова про галичан). У тих часах — часах тимчасового Російського Уряду (так зв. Керенського)

— та при нашій тодішній слабонькій організованості цивільно-громадській, а головно військової, старі наші соціалістичні діячі, що пережили вже одну революцію в 1905—6 рр. не могли собі уявити, щоб при тих силах, що їх тоді ми мали Україна могла вступити до рішучого бою за самостійність та щоб навіть могла повстати в когось у голові думка про цілковиту самостійність України.

Цікаво, що Одеська жидівська та взагалі протиукраїнська преса зпершу вміщувала статті про українські справи, ніби чисто інформаційного характеру, точніше характеру урядово-поліційних донесень; та далі вже почала писати провокаційні статті та дебатовати над тим, яке власне право українці мають на місто Одесу, коли вона ніколи не була й не могла бути українським містом, бо тут здебільшого живуть росіяне, німці, поляки, вірмени й ще хто вгодно, але не українці. Зрештою добалакалися до того, що питання — кому має належати Одеса в майбутньому — треба поставити на порядок денний у городській думі й вирішити його плебісцитом.

Але події пішли таким швидким темпом, що це питання розв'язала озброєна сила війська, й то протягом 2—3-их години і на нашу користь.

2.

Як ми вибрались зі стану ембріонального і організовано дійшли до збройної боротьби першого грудня 1917 р. на улицах Одеси за самостійність України?

Як уже сказано, зпочатку організація складалася з небагатьох українців, між ними кількох старих діячів, які добре знали відносини революційних часів 1905—6 рр.

На перше місце своєю активністю вивисся Д-р Іван Луценко. Цей чоловік своєю неутомною працею спричинився справді до того, чого ані наші вороги, ані ми самі не передбачали, а саме, як із 5—10 українців, які початково сходилися до хати цього спокійного білоголового дідуся, за 3—4 місяці повстануть десятки тисяч свідомих до смерті відданих своєму народові українців.

Пригадую собі одне засідання в цього незабутнього нашого борця. Як молодший, але вже повноправний член організації вперше попав я на довіроче засідання. Це було десь напочатку чи навіть може в середині квітня 1917. р. Доктор мав докласти про майбутню організацію збройної сили на Україні. Перед докладом він встав, пройшовся по кімнаті і, оглянувши кожного з нас молодих вояків (нас було щось із 10 нових членів) приступив до свого столу й запитав нас, чи ми свідомо беремо на себе отой тяжкий хрест, який уже скоро 250 років несе й падає під ним многострадальна Україна. Україна обдерта, з поламаними руками, розідраним тілом і побитою головою чекає на когось, щоб їй допоміг. Але не такої помочі чекає вона, як до цього часу їй подавали наші гетьмани; вона потребує такої помочі, яка із убогої мучениці зробить її великою королівною й поставить її на висоту слави, міці і влади. І тоді вона повстане з під тяжкого хреста свого і стане сама могутньою керманічкою нам, її молодим, свідомим, загартованим у боях та негодах синам.

При цьому він зробив паузу. Всі ніби на чийсь наказ встали. Старий доктор тоді підніс до гори праву руку — (два пальці як до присяги) і всі ми як один зробили те саме; ми присягли всі разом, що перебіраємо на себе всі ті негоди, що несла Україна на собі до нинішнього дня. Доктор при цьому був такий схвильований, що почав плакати. Обтерши хустиною свої очі він сказав, що поперше за всі свої довгі роки праці він побачив таку щирю й одностайну відданість нашої молоді генерації. А тому його віра, що Україна тепер мусить бути *самостійною*, справдиться.

Це слово я поперше почув із уст старенького доктора. «А тепер, панове, я приступаю до свого докладу». Він дістав зі свого столу великий зшиток пописаного паперу й почав читати. В загальних рисах зміст докладу був такий:

Ми, мовляв, переживаємо велику добу революційних подій не тільки в цілій Росії; вони будуть котитися цілим світом, а то тому, що війна охопила всі найсильніші держави світу. Росія зрештою програє війну. Наша роля в цьому має бути не-абияка. Ми повинні поставити справу нашої організації так, щоб при остаточному розвалі Росії могли мати свою власну силу. А ця сила — це добре організована армія. Сучасна російська армія на фронті, і в запіллі є нездатна до дальших боїв. Але кадри — старшинство й підстаршинство, як фахівців, нам треба перетягати на свій бік. Бо ж в армії тепер дуже багато українців, яких треба хитрою політичною роботою по частинах вибрати й повтягувати до окремих українських частин. А ті окремі потім об'єднати в більші; в той спосіб будемо мати не тільки окремі куріні, а й полки, дивізії й цілі корпуси чисто української національної армії.

Головну нашу увагу треба звернути на німців. Як тільки Росія хитнеться до тої міри, що ми почуємо себе хоч не реально, а бодай морально сильнішими, мусимо

негайно розпочати переговори з німцями. Це єдина держава, від якої зможемо стати й певно мати допомогу в усіх наших потребах аж доки не досягнемо повної самостійності. З їх поміччю зможемо мати гарну військову техніку, військових інструкторів, гарних старшин генерального штабу й зрештою все, що, нам буде потрібно для організації молоді нашої держави. До речі, такі переговори й підготовча праця в цьому напрямі вже ведеться. Німецьке головне командування вже добре в цьому поінформоване і принципова згода на це вже є. Лишається лише обговорити деталі цього, а то тому, що німці нам ставлять трохи за тяжкі умови.

Щодо Австрії то, цілком можливо, з нею станеться те саме, що тепер з Росією. З одного боку нам це потрібно й корисно, бо нам належить од Австрії ціла Західна Україна — Галиччина, Буковина та решта земель зпід Угорщини. Але тут будемо мати й багато перешкод. Бо на Австрію посягають і бажають робити з нею те саме, що ми зараз робимо з Росією, різні народи, що є у складі австро-угорської держави, — чехи, поляки, окрім українців — галичан. А це властиво тепер нам багато шкодить у наших переговорах з німцями щодо підтримання нашої політики не тільки насьогодні, але й на майбутнє. Наше відношення до Чехії має бути завжди приятельським, бо це нарід наш — славянський. Крім того, в майбутньому можемо мати в ньому гарного сусіда на Заході; як наш Київ, так і чеська Прага мають у майбутньому стати поруч і подати одне одному приятельську руку та йти поруч, щоб докінчити те наше велике діло, яке бере початок од часів Кирило-Методієвського братства, а саме — визволення й зєднання всіх славянських народів у Великі Сполучені Штати цілого славянства.

Гірше буде справа з поляками. Це наші найблищі сусіди, але вони будуть у майбутньому наші найгірші, після жидів, вороги. Це зрештою старі наші вороги, які тепер, коли підпали під те саме ярмо, що й ми, ніби нам співчують. Але поляк залишиться поляком, де б він не був; він завжди остане вірним своїй народності і своїй вірі. Коли вдивитися в хід подій, які мали й мають місце на наших історичних українських землях — у Галиччині, то зможемо собі уявити, яка схожість поляків із росіянами щодо української проблеми. Лише завдяки тому, що в Австрії устрій держави трохи ліберальніший як у Росії, нашим братам українцям ще до деякої міри вдається відбиватися від поголовного спольонізування українських земель, тоді як східнім українцям уникнути русифікацію прямо неможливо. Але колиб поляки стали на місце Австрії чи Росії, то проблема українська буде так само виглядати, як вона виглядала й виглядає під царями російської держави. Отже українська політика мусить займати дуже обережну напрямку щодо польського питання. Бо поляки ніколи не погодяться на те, щоб українські землі східньої Галиччини відійшли до нас у майбутньому. Навпаки, вони зазіхають на цілу Правобережну частину наших земель аж по Дніпро, вважаючи, що вони на це мають і історичні, і маєткові права.

Отже, нам самостійникам прийдесться прикласти великих зусиль та великої праці, й то негайно, на всіх напрямках нашої боротьби за визволення України в її історичних межах од Сяну аж по Кавказ. Працю треба провадити на полі культурному, політичному, військовому й господарському.

Культурну працю маємо виконати, щоб привернути до себе тих українців, які здавна відійшли від нас. На Західних Землях України це робити дуже легко, на Східних буде тяжче, бо тут стануть нам на перешкоді по-перше жиди, а далі наша зросійщена чи спольщена інтелігенція; найгірше буде пробудити наших старих козаків на землях Кубанських; тут найбільше треба буде прикласти праці.

Політичну працю треба провадити у двох напрямках :

1) Передусім у напрямку внутрішньої організації й консолідації всіх наших сил. Цю роботу повинні на себе взяти наші політичні партії, але вони ще дуже слабкі й мало численні. Вони такі мають підготувати громадянство до думки, що всі українські землі чи то Наддніпрянина, чи Галиччина, Буковина, Бессарабія, Кубань та ин. є землями єдиного українського народу, і їх повинно злучити в *єдину велику Самостійну Соборну Українську Державу*. Нам у цій праці прийдесться помагати один одному, де тільки цьому буде нагода.

2) Другий напрямок — це праця закордоном; там теж прийдесться підготовляти а то й цілком переробляти на нашу користь чужинецьку думку й погляди на нас. Мусимо зискати також прихильність собі й у близьких до нас сусідів, і в інших державах, що далеко від нас і не знають ні нашої історії, ні наших змагань. А ця праця дуже тяжка, бо всі знають велику Росію, але не знають нас, а є й буде багато таких які нас не схотять зовсім і знати. Лише наша сила їх примусить нас пізнати і з нами рахуватися. Різні держави треба буде підготувати до того, щоб вони погодилися з тим, що на руїнах Росії повстане нова велика українська держава. Це факт дуже великої

ваги. Але повстає оправдане побоювання чи цю роботу закордоном зможемо належно виконати; не в тім, що може бути якась зрада, але чи вистарчить людей на такі дуже важливі місця. Та ще мусимо мати на увазі, що представникам та репрезентантам до чужих держав потрібно мати не тільки велике політичне знання, але й мати якийсь титул — графа чи барона — чого ми, на великий жаль мати в потрібній кількості не будемо. Це може нам тепер здаватися дивним, але побачимо внаслідок самі на власні очі, як нам буде бракувати тих титулів, принаймні на початку, й то в тих державах, які здаються на перший погляд ніби дуже демократичними.

Щодо наших партійних товаришів, то, на великий жаль, їх думки щодо *самостійності України*, розбігаються. Можна назвати лише пару людей із них, що поділяють думку про цілковите одірвання України від Росії, а тим самим про самостійність української держави. Однак при вірі в нашу святу і справедливую ідею та при допомозі молоді ми нашу справу поставимо на ноги й цю думку зреалізуємо. У нас однини повинно бути лише єдине гасло «Велика Самостійна ні від кого незалежна Україна.»

Коли для державного будівництва забракне нам своїх людей — фахівців, мусимо їх наняти в чужинців. За гроші можна буде все зробити. Лише треба рішуче бути проти урядовців москалів, жидів та поляків, а то з тої причини, що це є наші вороги від найдавніших часів. Ці народності не тільки що нас ненавиділи, але вони, де тільки могли, нас просто нищили. А яка до нас була від цих людей пошана, бачимо з того, що означають слова: польське «мужик-гад», жидівське «мужик-гой» а московське «хохол-мазниця». Все ніби на перший погляд щось таке, на що ані уваги звертати б не треба, але ці слова є поширені в нашому селянському суспільстві і мають у собі глибокий зміст — до них вкладена ненависть, огида й призириство до людської особи.

Але багато дечого треба буде нам переняти всеж таки від тих наших ворогів і поставити собі за взірць. Од поляків пошану до віри та церкви, яка в них є виховальною фортецею народної єдності. Коли б не було католицьких костелів на наших землях та ксьондзів-патріотів, поляки давно би забули, хто вони є. Від жидів нам треба навчитись організованості, терпеливості та єдності; хто знає, що з цього народу було б, коли б не було «кагальної» організації. А від москалів мали б ми переняти практику як кермувати такою масою ріжнородних національностей. Це питання треба нам стояти на порядку денному завжди, бо Україна матиме у своїх межах ріжні народи, що говорять ріжними мовами, яких буде понад сто. Від доброго чи злого розршення цього питання залежить багато, коли мова про наше самостійне існування. Слід вбачати небезпеку, коли його розв'язуватимуть у напрямі соціалістичного лібералізму, бо тоді будуть кермувати державою не ті, кому це належить на основі права абсолютної більшості, себто — українці, а зможуть кермувати тоді ті, хто зуміє гарно балакати й довго балакати, себто — демагоги. На це будуть здібні насамперед жиди, а за ними москалі. Хто знає, чи вони вже до цього не є підготовані.

Далі Др. Луценко коротко реферував про організаційну працю своїх бойових гуртків у кожній частині. Він це намітив у коротких рисах; воно мало виглядати так:

Однини кожний із нас мав гуртувати коло себе українців. А як це можна було пізнати, чи хтось українець чи ні? Найліпше пізнавати його з прізвища й починати говорити з ним рідною мовою. Коли ж буде ця особа вважати себе за «ні се ні те», так розказати їй коротенько, що ми, хто ми та чиї ми діти. Обов'язково прочитувати відповідні вірши з «Кобзаря» й помало затягувати всіх на наші сходини. Там під впливом лекцій прокинеться національне почуття в українців.

Треба сказати, що під ту добу було це досить тяжке завдання; тоді ще була сувора дисципліна в рос. армії, а старшини стежили за всяким політичним рухом. Однак ми гаряче стали до праці. Робили так: якийсь собі Книш, Довбуш чи Панько чи там яке інше прізвище українське вибирали ми старшини зі списку і з таким вояком починали розмову, хто він є, звідкіль, хто його батьки, тощо. Розуміється, зпершу говорилося з людьми, до яких ми мали довіря та певність, що вони підуть за нами. Тоді при відповідній нагоді такому воякові радили, щоби він зайшов на одну з наших лекцій. Щодо лекцій, то цю працю взяв на себе невтомний робітник проф. Володимир Чехівський. Автім, рідко коли приходилося довго говорити або переконувати наших звичайних вояків щодо їхнього українського походження. Досить було забалакати до нього рідною мовою, й він зразу радів і ставився до вас з таким великим довір'ям, ніби ви були йому коли не батьком, то якимось близьким родичем. Тяжко було зате переконувати чоловіка трохи освіченого. Той починав із вами ріжного роду розмови. Коли своє походження узнавав за українське, то рішав, що він лишиться все ж таки малоросом, а не стане шкодити загально-руській державі, її могутности та нищити

«велику руську культуру». Розуміється, що не всі були такі твердошійні, але на таке найбільше можна було наскочити в людей мійського походження. Правда, з такими людьми говорити довго не приходилося, й часу на їх переконання не витрачали. А прозивали ми їх просто «малоросами», що означало, на наше думку «зрадники української ідеї».

Несподівано для нас самих українські гуртки почали рости як гриби по дощі. Ми були просто заскочені нашою роботою «збирання українців» та свідомістю вояків. В кожній частині в Одесі були за дуже короткий час зорганізовані гуртки українських вояків. Такий гурток зразу ж вибрав ізпоміж себе одного представника до «Української Ради» в Одесі.

Що ж це була за «Українська Рада»? Плян її запропонував Др. І. Луценко, який одинокий із нас тоді визнавався на організаційних справах, а крім того, завжди якимось умів передбачати небезпеку далеко наперед і подати сигнал предостороги. Так на одному з засідань він запропонував такий плян нашої діяльності:

Всі дійсні члени мають стати до організування українських гуртків по поодиноких військових частинах. Коли ці гуртки будуть готові, тоді треба передати справу дальшого вербування людей вже звербованим особам, а тим, що починали справу організування, полишити догляд та працю в «Раді». По зорганізуванні гуртка в частині негайно треба вислати одного делегата до «Ради». Цим буде збільшуватися склад «Ради», а в тим і її авторитет і реальна сила. Делегати від поодиноких частин мали переводити в життя ті постанови й розпорядження, які виходили від «Української Ради» для українців-вояків, попорозкиданих та нелегально організованих по всіх частинах російської армії в Одесі й навіть в одеській військовій окрузі. Делегатів надісланих до «Ради», вважати за членів «Малої Ради». Їх притягнеться поступово до реальної та творчої праці хоч би вже тим, що вони будуть присутні завжди на засіданнях і своїми голосами будуть затверджувати постанови для своїх товаришів, що є організовані в окремих гуртках у частинах. Всіх, що згуртовані в окремих гуртках по частинах уважати за членів «Великої Ради». Президія «Ради» виноситиме свої постанови щодо організації війська й передаватиме їх на виконання членам «Малої Ради», а ці передають розпорядження та постанови до частин і стежать за їх виконанням. Таким чином виключалася можливість втручання вояків через своїх представників до чисто організаційних справ, якими кермувала Президія. Щодо «Великої Ради», то її скликає президія в міру потреби; на ній малося прочитувати час до часу звіти про діяльність «Ради» в одеській військовій окрузі, подавати до відома що зроблено для поліпшення становища українців-вояків та яких заходів вживають до того щоб нам мати своє власне військо та своїх командантів.

Ось так повстала велика організація українців в Одесі, й то цілком тихо й ніби непомітно та за дуже короткий час; не більше як за 3—5 тижнів мали ми організованих щось із 2½ тисяч свідомих українців-вояків. Хоч вони були розсипані малими краплинами в великому морі загальної, військової маси і знаходилися де жде під командою російської армії, але де facto були маленькими частинами та ядром Української Армії в Одесі. При тому ця армія невелика кількістю, але сильна своїм духом, уже мала і потрібне число свідомих та національно-певних старшин-українців. Вже намічено й командири полків, а вірніше — курінів і сотень; ба ми мали і старшин генерального штабу; ці останні були нашими першими керманічами й фаховими до радниками.

Коли навкруги «Ради» зібралася така солідна сила вояків, піднесено питання про переміну назви «Ради». А, власне, піднесли це питання самі вояки, щоб назвати її «Одеською Військовою Радою». Цим хотіли поставити російське військово командування, а зокрема — штаб одеської військової округи перед фактом, що поруч організації військової російської, повстає самостійна українська; а далі на тій підставі мали вимагати в відповідних чинників російського командування українізації частин і навіть відокремлення в цілком самостійні українські частини вояків-українців.

Головою «Ради» був Д-р Луценко, заступником його — прапр. Шевченко, родом із Балти, секретарем прапр. Вербицький із Бердянщини; обидва були студенти. Співробітниками був я, прапр. Головоборотко і Монкевич, та два військові урядники; прізвище одного з них було Сахно а прізвище другого я забув.

Як провадили працю у президії одеської військової Ради? Звичайно постійно були присутні помешканні в «Раді» 2 людей: урядовець Сахно і ще один. Вони завжди записували протоколи засідань, приймали нових членів та полагоджували переписку з ріжними гуртками по частинах і в Києві, і в інших містах, де був вже досить жвавий український рух.

Кожного вечера сходилися члени президії «Ради» на засідання; воно завжди

було дуже жваве. Річ у тому, що всі члени і співробітники діставали завдання на наступний день; на сходах другого дня всі робили доклади про те, що хто зробив, а коли чогось не виконав, то що тому перешкодило. Коли хтось показався нездібним, мусів по постанові президії уступити, а на його місце ставили когось іншого. Доклади ці завжди займали так багато часу, що ми розходилися десь аж в 12—1 год. вночі.

Пригадую собі які були бурхливі ці засідання. Прапр. Шевченко страшенно нервова людина завжди так хвилювався, що залишав засідання і його мусіли другого дня повідомляти, що він має робити, куди йти або їхати. Вербицький великий революціонер теж завжди всюди йшов у всьому пробієм і всіх нас особливо неполюбляв за те, що ми були, на його думку, замало революційні. Мав, правда, він ту хибу, що завжди хотів стати на місце Д-ра Луценка. Себто, стремив обняти уряд голови в «Одеській Військовій Раді» і поставити справу так, як це йому здавалося ліпше. На його думку не треба було робити таких довгих кроків та складних організацій, ставити себе в положення легальної організації та таким шляхом вимагати від російського уряду визнання за українцями права українізації частин. Його метод був революційний: зібрати на мітинг усіх українців десь на майдані, сказати до них гарну промову, підняти в них настрій, прочитати вже готову резолюцію, мовляв, ми не хочемо розійтися по своїх старих частинах, а вважаємо себе за одну цілу боєву одиницю Гайдамацький полк чи курінь.

Які з цього були б наслідки, сказати не тяжко. Тоді ще російська армія була досить сильна, щоб знищити всі наші змагання на початку. Коли й дивилися крізь пальці на наш рух у «Раді», то це лише тому, що тоді ставились до всіх народніх рухів на початку революції якось ліберально. З другого боку — всі наші пляни, включно до німецької орієнтації, були таємні: про них ніхто не знав у ворожому таборі, так само вони не були відомі і всім українцям. Инакше нас були б скрутили (позаарештовано й розіслано б по різних місцях) так, що годі було б щось робити. Тому виступи Вербицького добувати негайно самостійну Україну з Одеси, а не з Києва, подобалися декому з нас молодших, але не подобалися вони Голові Д-ві Луценкові. На цій підставі почалися між ними непорозуміння; а коли Шевченко відіхав із Одеси (захорівши) до Балти й там в недовгом часі помер, Вербицький почав щораз то більше на засіданнях «Раді» провадити агітацію за скликання «Великої Ради» й перевибори Президії. Причому де тільки можна було це робити, намагався показати себе, дуже здібним і боєвим організатором.

Його заходи в напрямі усунення з посади голови Д-ра Луценка не були марними. Яюсь самі обставини склалися так, що все пішло ніби на його користь. А це було так. Що більше ми працювали, то більше перед нами було нової роботи, яку вже годі було осилити самим; треба було саму «Раду» розширювати, та розділити на відділи й підвідділи, закликавши до цієї праці фахівців усіх галузів в військової справи та техніки. А це означало прийняти людей уже з ширших кол, можливо і з іншими думками й поглядами. Бо досі все зосереджувалося в одній особі — особі Д-ра Луценка. Він властиво був до цього часу Альфою й Омегою всього нашого руху. Що пропонував він, те робилось без ніяких змін і негайно. Але він зрештою з часом не міг всього обняти, й наші засідання під цю пору часто виглядали так: Д-ра Луценка не було; заступника Вербицького теж; головував хтось інший. Чомуж був одсутній доктор? А просто тому, що він не обмежувався працею лише в Одесі; він завжди був у роз'їздах по цій Україні. Їздив по Кубані, Бесарабії, Катеринославщині, Київщині, Волині, Харківщині й, де тільки можна було на його думку закласти якусь організацію «Вільного Козацтва», він там був. Колиж приїздив до Одеси, то був страшенно перевтомлений і говорив вже не про наші справи, пекучі в Одесі, а про те, де йому вдавалося щось зробити щодо організації «Вільного Козацтва». При тому коли наш доктор починав говорити з трибуни, то ця промова трималась доти, доки всі вже в кріслах не спали. Перебити його було незручно й здавалося великою непошаною до заслуг такого поважного діяча, яким був тоді доктор. Але опісля це робили в той спосіб, що старого брали попід руки, зводили з трибуни, садовили за стіл, де було йому щось закутити і шклянка чаю. Він це радо приймав і тут же за цим столом схилившись засипав у кожусі, якого він у зимі ніколи не скидав. Коли його будили й казали: — «ляжте, пане докторе, на канапу», він відповідав, що боїться проспати потяг, бо завтра знову кудись їде. Це з ним ставало щораз то частіше, і зрештою всі були одної думки: що Головою вже треба зробити когось іншого. Але покищо кандидата такого не було. Сама праця в Раді була вже настільки тяжкою, що ми всі були просто в розпуці, що робити далі.

Доки наших українців-воjakів ще було мало організовано по частинах російської армії, праця була легкою щодо її змісту. Але коли до цих гуртків приголошувалося

що-раз більше й більше українців, то воjаки почали нас просто атакувати, щоб ми щось робили в «Раді» реального. З одного боку вони були добре підготовлені самим Вербицьким, який їздив без перестанку од одної частини до другої і свою думку про «віче» все розповсюджував, а з другого — вже зрештою час сам вимагав од нас більшої активності й послідовності в наших плянах щодо організації війська.

Таким чином у кінці квітня 1917. р. прийшлося скликати «Велику Раду». На цій Раді особливого нічого не сталося. Вибрали лише нову президію, намітили, що ми йдемо до того, щоб усіх українців-воjakів виділено з російських частин до окремих українських, і що вони мусять мати команду не чужу — російську, а свою. Далі, що головною Управою українських військ в Одеській Окрузі має стати «Одеська Військова Рада», а не штаб Одеської Військової Округи.

Тепер мені самому смішний цей рішучий крок, але тоді саме я подав таку позицію на зборах «Великої Ради». Ця резолюція пройшла майже одностайно; декількох людей просто утримались. Але настрої воjakів був такий на цих зборах, що з ними можна було тоді наступати хоч на Петербург.

(Д а л і б у д е).

Офіційна частина.

Провід Українських Націоналістів.

Звідомлення ч. 2.

1. Подається до загального відома, що Відділ ОУН в Еші (Люксембург) вживає заходів для збудування пам'ятника на могилі бл. п. Осипа Твердовського, б секретаря ОУН у Люксембурзі. Згідно з об'їзником Організаційного Референта ПУН (ч. 96-30.) заряджено на цю ціль грошеву збірку, яку мають переводити Відділи ОУН у поодиноких державах та теренах. Гроші слати на адресу: M-r Tschoub, Rue du Clair-Chene 25, Esch sur Alzette, Luxembourg.

2. Секретареві ОУН у Данцігу висловлюється признання за зразкове, солідне та вміле ведення доручених йому обов'язків.

3. Управі Відділу ОУН у Кресо (Франція) висловлюється признання за активну та зразкову ведену діяльність.

4. Адміністраторові «Розбудови Нації» п. В. Забавському висловлюється признання за солідну працю для устаткування грошевої господарки «Розбудови Нації» в рамках скороченого бюджету.

5. Щоб оминуту на будуче зайві запити, подається до загального відома, що «Розбудова Нації» містить статті й не-членів ОУН, а то й не-українців (чужинців). Щож до статей членів ОУН, то вони засадничо не є гоноровані.

В. Мартинець.
секретар.

ПРОГРАМА ПРАЦІ

ІДЕОЛОГІЧНОЇ РЕФЕРЕНТУРИ ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

У В І Д.

1. Провід ОУН зосереджує шляхом кооперації працю поодиноких референтур так, щоби вона виявляла образ систематичної цілості, зв'язаної у своїй основі головними засадами ідеології українського націоналізму, а у своїм процесі практичного розвинення виказувала безпосередній зв'язок із сучасною дійсністю українського життя.

2. Введення системи ідеологічних констант українського націоналізму, що творять сферу ідей і ідеалів ОУН, у постійний зв'язок зі світом української дійсності, є засадничою передумовою для українського націоналізму в цьому, щоби закріпити за собою:

а) можливість постійного почину у формуванні світоглядних вартостей загальнодухового життя Української Нації;

б) можливість визначувати напрямні розвитку політично-господарських сил нації, що їх програмовим назначенням владичне становище української держави в межах східно-південної частини Європи;

в) доступ до всіх цих ділянок національного життя, що в них завязуються і зростають утробі первні й чинники духово-культурної еволюції — з метою надати їм що-найбільшої розгонової сили та тим співпрацювати над піднесенням української культури на ступінь світового чинника.

3. Повищі три напрямні зарисовують межі, що замикають у собі цілокупну програму ОУН, скрутовим зясуванням і виявленням якої є політична платформа Організації Українських Націоналістів.

4. Політична платформа є проєктом розв'язки актуальних питань національного життя, в тім числі осереднього з них, що дотичить виборення, зорганізованя й закріплення Самостійної Соборної Української Держави. Політична платформа є синтезом тих засад, розумінь і хотінь, які мають до безпосередньої дійсности в сучаснім стані української справи відношення *пряме*, наслідком чого політична платформа підкреслює собою зясування поточного процесу справи та намічених виглядів його на майбутнє. Політична платформа не може містити в собі нічого, що не знаходилоби свого річового виправданя в відповідних положеннях самої ідеологічної системи. Зі способу взаємовідношення обох впливає порядок слідування складовин загального плану-програми та самої праці Проводу ОУН.

5. Своє становище ідеологічна референтура у Проводі ОУН засновує на утробі-вім характері її діяльности для всієї програмової діяльности ОУН. Ідеологічна праця передумовляє співпрацю цілого Проводу, зглядно провідних органів ОУН.

ІДЕОЛОГІЯ.

1. *Дефініція.* Ідеологія є система пізнань, звязана зі світорозумінням, світовідчуванням та творчим волевиявленням *живої* людини індивідуально чи групово, що стремить реально здійснити означене коло ідей, усвідомлених і відчутих як істотний глузд його існування. Таким робом у кожній ідеології оформлено унята синтеза знання й чину, тому ідеологічне наставлення людини видається станом її *активної свідомости*. Внутрішнім, отже, нервом ідеології є не момент самого об'єктивного знання предмету, чи предметів, але безпосередня духовна натуга, з якою знання *доцільно* перемішується у форму творчих чинів.

2. *Ідеологія націоналізму.* Ідеологія націоналізму є система зясованих поглядів, проблем і хотінь, що дотичать існування нації, як явища біологічно-історичного процесу, становища нації в певнім природнім та людським оточенні, отже, нації, як господарсько-політичного чинника в означеній географічній цілості, та значіння у процесі загальної духової еволюції, себто, як суб'єкту культурної та цивілізаційної праці.

3. *Елементи ідеологічної системи.* Основним елементом кожної ідеології є ясно визначений світогляд, істота якого виявляє органічне поєднання вислідів теоретичного думання з фактичними даними історично-життєвого досвіду. У світогляді здійснюється злиття творчості абстрактного розуму з природою даної реальної дійсности так, що ця синтеза є джерелом творчої волі, доцільно скермованої певними ідеальними вартостями, здобутими на ґрунті усвідомленого світово-історичного ставання. *Докладне зясування істоти й ролі світогляду* є першою передумовою тривкого уґрунтовання кожної ідеологічної системи, бо, власне, світогляд є цим систематичним вузловим оформленням, що визначає всебічні духово-моральні вартости й критерії життя.

4. *Типи світогляду.* Зпоміж усіх можливих одмін світоглядних концепцій дадуться виділити два засадничі типи, довкола яких можливо провести узагальнюючий розподіл ріжних форм і відтінків світогляду. Є це: а) тип механістично-природознавчий та б) тип телологічно-історичний.

Із першого відводяться всі ті світоглядні концепції, що у своїм остаточнім завершенні виявляють встановлення певної об'єктивної, неумовної реальности, в відношенні до якої людське «я» є зумовленим, кінцевим її наслідком. У сфері цього типу знаходиться своє місце, як своєрідна відміна, світогляд історичного або економічного, чи як означають його сучасні ідеології комуністичної доктрини в СРСР — діалектичного матеріалізму. Не тільки своєрідне політичне задивлення, але не менше й сама істота діалектичного матеріалізму *змушують український націоналізм вирішити питання світоглядного підкладу своєї ідеології протилежно до основних світоглядних елементів комунізму.* Український націоналізм вагу і глузд життя перекладає в без-

посередній суб'єкт людської одиниці, чи в колектив, але не поза себе, в догматично встановлені взаємини причинности матеріальних чи продукційних сил тільки.

Випрацьовуючи світоглядні підвалини націоналістичної ідеології, не можна збути мовчанкою питання цілої ниаки альтернатив: метафізика — емпіризм, раціоналізм — волюнтаризм, релігійність — атеїзм, причиновість — субстанціалізм. Всі вони вимагають окремого розгляду та ясного остаточного зясування.

5. *Нація як осередній предмет націоналістичної ідеології.* Опрацювання цього питання розпадається на чотири відділи:

А) *теорія нації,*

Б) *досвід української історії взагалі,*

В) *українська національна революція 1917—1920,*

Г) *упадок укр. державности й сучасність укр. нації.*

Ад А. Побудова теорії нації вимагає дуже обережного й сумлінного розгляду найпевніших із боку наукової стійности досягнень сучасної науки в цім питанні. Теорія нації мусить, зокрема, вирішити складні питання расово-антропологічного, фізіологічного, побуто-психологічного та типологічного характеру. Найголовнішим, однак, характеристичним визначенням нації є *єдність волі й спільність духової культури*, тому у оснований цього викладника національної істоти повинно дістатися в межах націоналістичної ідеології надзвичайно докладного та глибокого освітлення.

Ад Б. Досвід української історії взагалі мусить знайти в ідеології українського націоналізму оригінальне зясування та всебічну історіо-софічну інтерпретацію. Мавби це бути, властиво, виклад *філософії* української історії. Ця тема охоплює приблизно такі інтереси:

а) *Суб'єктивні й об'єктивні умови повстання і занепадання державної організації протягом української історії* (причини, характер, ступінь подібности, зглядно відхильности укр. держ. організації від держ. організації сучасного тоді світу).

б) *Розвиток політичної свідомости українського суспільства в ріжні епохи історії та культурно-побутові та соціально-господарські чинники, що його зумовляють.*

в) *Які гетерогенні елементи* (здебільшого расово) спричинювалися до піднесення зглядно — упадку української державности та політичної свідомости укр. суспільства (джерело походження, розмір і якість нових привнесень, асиміляція чи опір, психологічний нахил українців підлягати впливам расово-гетерогенних елементів).

г) *Засади державного устрою й характер державної влади* в історії державного життя укр. нагоду (форма влади, законодавство, державне, карне і приватне право, форми адміністрації, соціальний переріз населення, вплив органів влади на політичне й культурне життя суспільства).

д) *Аналіза українського мілітаризму в минулому* (наступ чи оборона? Організація збройної сили, українці в бою, погляд предків на війну, поводження з переможеними, як підхопила традиція — в писменстві, піснях, думках — війни минулого? Альтернатива: Українці хижакі чи траводна худоба, згл. маскуліністична чи феміністична риса переважає в національному характері?).

е) *Україна назовні, у світовій політиці* (дипломатична діяльність, взаємини, зносини, союзи; як удалими були ті чи інші зовнішньо-політичні звязання укр. держави з європейськими силами.)

ж) *Розвиток і техніка господарства* (цивілізаторський почин, ступінь переймання чужих зразків — чи консерватизм і примітивізм).

з) *Культура й побут* (творчі досягнення думки, мистецтва; оригінальність чи наслідування? Характер літератури, пісня).

и) *Моральні заложення українця* — в родині, стані, в відношенні до людини взагалі — автономія чи сервілізм?

й) *Побут*, що містить він у собі, й як одбивається в ньому всебічне життя?

і) *Релігійний світогляд* (чому впали поганські вірування наших предків? Про що свідчать релігійні спори й боротьба XV—XVIII віків. Чи зазнала колинебудь Україна релігійної реформації?).

Підсумок: Синтетичний висновок в загальних визначеннях, що змалювалиб такий портрет української минулощини, який зміг би бути ключем до розв'язки сучасного.

Ад В. Українська національна революція в 1917—1920 рр. Такі теми до висвітлення:

- а) *Загальне положення укр. народу під ворожим пануванням;*
 б) *політично-соціально-склад нації* перед великою війною та діючі ідеї політично-соціального порядку (характеристика суспільних верств, партій, принципи й форми політичних організацій, методи, техніка й тактика їх праці);
 в) *політична й соціальна свідомість широких верств* укр. народу;
 г) *образ збройної боротьби за визволення* (Центральна Рада, універсали, армія, гетьманат Скоропадського, Директорія, УНР, ЗУНР, Диктатура З. О. — переходи до ворогів);
 ґ) *огляд всіх за чергою державних організацій*, їх повстання, внутрішня і зовнішня політика й упадок (причини й наслідки).

Ад Г. *Упадок української державності та сучасність нашої нації*; приходять на увагу теми:

- а) *причини упадку державності взагалі.*
 б) *розтіч і втеча до ворогів* (занепад політично-державницької думки, сучасний хаос орієнтацій).
 в) *окупація польська* (сучасний стан зах. земель: політичний, культурний, господарський), польська політика супроти українців у зв'язку з традиційними напрямними закордонної політики Польщі; кінцевий вислідок: Україна — Польща.
 г) *російська окупація* (большевизм — політичний спадкоємець політики царату; большевизм як світогляд у відношенні до української дійсності; причини перемоги большевизму на Україні; большевицька політика на Україні — господарська, культурна, релігійна; наслідки большевицького режиму на Україні — політичні, господарські, соціально-громадські, моральні; загальна спадщина большевизму; засоби ліквідації большевизму в укр. житті; кінцевий висновок: Україна — Москва.
 ґ) три проблеми: Україна — Москва — Польща (ствердження стану об'єктивної дійсності).

д) інші окупації; (загальний стан політичного розшматовання України та його всебічні впливи на сучасне життя укр. народу; узгляднити ступень відпорності українців під усіма окупаціями та практиковані способи оборони перед ворогом — порівнюючи спільні риси та відхилення; які досягнення оборонної боротьби українців у межах займаних держав?)

Щойно після цього цілісному образу, змалюваному в найглибшій історичній перспективі, має слідувати конструктивна частина ідеології українського націоналізму. Вона повинна дати приемливу відповідь на питання вимог української сучасності. Тому історичний матеріал належить розглядати так, щоб із нього відокремити через яскравіше освітлення рішучі відемні моменти в житті української минувшини з метою зробити власне як нагляднішими й релефнішими ті явища, супроти яких відбиватиме конструктивна частина ідеології укр. націоналізму.

6. *Поява націоналізму — явище історичної закономірності в українській дійсності* як:

- а) підкреслення факту внутрішньої автономності нації та постуляту зовнішньої її суверенності;
 б) найсильніший протест — шляхом глибокого й повного освідомлення минувшини — проти традиційного сервілізму нації;
 в) активний чинник політичного визволення й великодержавного становища Української Нації в колі світових державних націй;
 г) чинник внутрішньої консолідації національних сил шляхом інтегрального їх співвідношення;
 ґ) речник соборності української території, політичної ідеї державництва та національно-визвольного чину;
 д) поборник вузького партійництва в житті й політиці, що доводило з правила кожний почин нашої минувшини, закросений на загально-національну скалю — до провалу.

7. *Націоналізм в ідеології духово-політичного руху*, що його характеризують надпартійність і надклясовість, чому його й вважають за той, який може мати найбільше число моральних і силових засобів для національно-державного здійснення, котре під супрематичним гаслом клясового чи партійного порядку в сучасних умовах не може мати ніяких виглядів на додатне та тревале зреалізування.

8. *Політика націоналізму* а) *внутрішня* змагає (у період довизвольний) до організації якісно найкращих елементів без огляду на ступінь і рід їх освіти та походження (клясове, приналежність і ін.) а після програми національного визволення в напрямку політично-державницького усвідомлення, боевого вишколу, організаційної здатності та індивідуального почину — до упорядкованої правовими нормами спів-

праці всіх виробничих верств і всіх працюючих, до заступництва професійно зорганізованих спілок і асоціацій у верховних тілах держави рад і корпорацій (у період післявизвольний). До цього стремитиме націоналізм поперек і проти політичних партій та проти необхідно впливаючого з порядку партійно-політичної організації держави — системи парламентаризму, опертої на засаді голосової більшості;

б) *зовнішня* змагає (в період довизвольний) до знищення акції тих українських «державних» центрів, політичних партій і груп, що в'яжуться в той чи інший спосіб із котримось із національних ворогів українського народу, до зорганізування морального й боевого фронту тих народів — природних своїх спільників, що остають поневолені політичною системою російсько-польського панування на Сході Європи; до закладання інформативно-пропагандивних бюро у головних осередках світу, а також на території політично поневолених народів, що мають стичні цілі своєї визвольної політики з українською. Зовнішня політика державної Української Нації буде зберігати в засаді напрямні довизвольного періоду та змінити їх у міру новостворених умов у новім політичнім середовищі.

9. *Устрій української держави* передбачує ідеологія українського націоналізму тільки в однім відношенні стабільним: є це засада *народоправства*, до якого Українська Нація мусить бути щойно вихована шляхом досвіду державотворчого будівництва. Український націоналізм признає в первопочинах тактично виправданою *диктатуру* провідної верстви, зміряючи поступнево до перебудови держави на державу корпорацій із узглядненням адміністративної системи рад, з головою держави на чолі, наділеним найширшими повноваженнями. Невільничче приміювання якоїсь схеми державного устрою український націоналізм не признає, заступаючи погляд, що державний устрій мусить відповідати основним рисам психології та соціальної структури нації.

10. Далі приходять на увагу такі теми:

- а) Організація збройної сили.
 б) Господарська політика.
 в) Соціальна проблема.
 г) Культурна політика.

На всі ці питання має дати ідеологія українського націоналізму ясну відповідь, що має мати в собі всі дані практичного здійснення. Окреме місце мусить знайти в ідеологічній системі націоналізму т. зв. питання про імпровізовані зриви в нашій історії. Такими зривами позначена на практиці віків ціла наша минувшина. Хмельницький і Шевченко є найяскравішими документами таких геніальних імпровізацій.

А. Д.

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ.

Опираючися на лєнінсько-сталінській доктрині про можливість будовання соціалізму в одній і то навіть аграрній країні, компартія намагається втягнути у процес загального усупільнення народнього виробництва також і дрібні селянські господарства, яких нараховують у совітському Союзі коло 25 мільонів. Селянство згідно з теорією Лєніна є тою останньою капіталістичною клясою, яку конче треба знищити, бо мовляв як довго селянське господарство базується на приватній власності та дрібному товаровому виробництві, так довго воно виділяє з поміж себе капіталістів постійно й невинно.

За час т. зв. НЕП-у значно зміцніли та почали відогравати питому ім господарську ролю заможні та середняцькі селянські господарства. Мало того, деяка частина незможних селян і собі спромоглася перейти до табору середняків, а почасти навіть і до заможніших. Тоді як компартія вважає за підпору пролетарської диктатури лише незможних селян, а всіх заможних селян-хліборобів за клясових ворогів; хлібороб-середняк, на думку комуністів, є посередня група, що хитається: як державець хлібу, вона тягне до вільного торгу та приватнього капіталу, а як працівник є спільником робітничої кляси та пролетарської диктатури.

Т. зв. ліві комуністи (троцькісти), налякані тим фактом, що за роки НЕП-у почали що-раз більше зміцнюватися заможні та середняцькі господарства, а головне тим, що пролетарська диктатура опинилася в небезпечній господарській залежності

саме від цих буржуазних груп селянства, які постачали державі понад 80 % товарової зернової продукції (з того заможні селяне до 40 %) та коло 90 % товарової продукції інших сільсько-господарських продуктів (скотарство, городина, садовина, тощо), дуже гостро виступили проти політики совітської влади, вимагаючи підсилення колективізації переважно незаможних селянських господарств, щоб таким робом бідні селяне стали підпорою пролетарської диктатури, і то не формально, а на ділі. Адже саме ці селяне, яких нараховують у совітському Союзі понад 50 %, не маючи належного власного інвентаря та посідаючи всього 1—3 гектари землі, опинилися в таких злиднях, що совітська влада змушена 35 % незаможних господарів цілком звільнити від сільсько-господарського податку; ці селянські господарства з щорічним прибутком не вище за 300 доларів на господарство являються власне тягарем для совітської влади, бо вони не лише не постачають державі хлібних лишків та інших продовольчих продуктів, а часто не в стані самі себе прохарчувати. Ліві комуністи пропонували через негайну колективізацію та інші заходи піднести господарський добробут та роллю бідного селянства, коштом решти селянства яке думали знесилити безоглядним визиском (податкова політика, державні ціни на збіжжя та інші харчові продукти й т. д.), щоб таким робом заможні хлібороби та середняк опинилися в безвихідному становищі та змушені були шукати й собі порятунку в колективізації.

Компартія свого часу не годилася стати на цей шлях боротьби проти більшості селянства. Особливо гостро проти такої політики виступали комуністи-господарники та т. зв. праві комуністи з Бухаріном на чолі. Вони зазначували, що селяне середняки й навіть заможні з часом самі стануть на шлях колективізації, коли переконаються, що лише таким шляхом вони зможуть досягнути добробуту. Себто, праві комуністи не були проти колективізації, а обстоювали думку, що лише добровільна колективізація та, головне, повільний її темп зможуть дати бажаний наслідок. Адже без належних машин хліборобських, без тракторів та взагалі без відповідних заходів дуже важко усунувати рільничу продукцію.

Компартія під час вироблення п'ятирічного господарського пляну прихилилася до думки комуністів-господарників і ухвалила протягом ближчих п'яти років добиватися колективізації лише половини селянських господарств, а саме переважно незаможних.

Згодом у компартії вивинувся т. зв. правий ухил, який вказував, що саме тому, що совітська влада мало дбає про розвиток сільського господарства і що компартія своєю політикою порушує спілку з середняком, сільське господарство занепадає, а селянські маси роблять завзятий опір проти визиску їх через податки та примусове відбирання харчових продуктів за дуже низькі ціни. Тоді компартія, з одного боку, повела гостру боротьбу проти правих комуністів, а з другого, беручи під увагу величезні труднощі під час збору збіжжя та бажаючи як найскорше звільнитися від залежності з боку заможних та середняцьких селянських господарств, вирішила прискорити колективізацію рільничої продукції.

З цією метою вироблено директиву протягом п'яти років цілком усунувати сільське господарство та загострити боротьбу проти заможних селян. Місцева совітська влада, а особливо прихильники Сталіна чи Троцького, з великим завзяттям почали силоміць переводити колективізацію. Країна опинилася буквально на передодні нечуваної господарської катастрофи; по селах розпочалася громадянська війна, дуже небезпечна для самого існування пролетарської диктатури, господарське життя почало завмірати, бо селяне відмовлялися не тільки продавати добровільно свої продукти, але ж не бажали купувати промислових виробів; у зв'язку з цим по містах та промислових центрах запанувала давно вже нечувана харчова криза, а совітська кооперація та навіть промисловість, зв'язана з селянським ринком, опинилася у безвихідному становищу.

Коли компартія впевнилась, що така колективізація приводить лише до нищення худоби, що велика кількість нових колективів не мають ні належного інвентаря, ні навіть насіння на весняний засів, що значна кількість землі може лишитися не засіяною, а головне, що антисовітський рух по селах прибрав справді загрозливих форм, бо селяне почали нищити тисячами комуністів та прихильників колективізації, як також, що цей рух вже перекинувся навіть у ряди червоної армії, тоді вона видала наказ здержати насильну колективізацію, а рівно припинити ліквідацію заможних селянських господарств. Звичайно вона не відмовилася від переведення колективізації взагалі, а тільки думає її переводити тепер обережніше. Це видно з того, що компартія сподівається таки досягнути своєї мети протягом ближчих років. Проте нема сумніву, що заможні селяне та середняки власно не мають особливої потреби

та інтересу творити колективи, бо без тракторів та хліборобських машин сучасні совітські хліборобські артелі не можуть забезпечити заможним селянам і середнякам кращого добробуту, ніж той, який вони мають нині, обробляючи землю індивідуально.

Взагалі треба зазначити, що в совітському Союзі з його «пляновою» господарською панує величезний господарський хаос та що компартія час од часу — іноді досить несподівано — робить різкі кроки на різні боки. Захопившись ідеєю упромисловлення країни, вона наче у пропасниці бажає наздігнати промислові країни Європи, а тимчасом занедбує належний розвиток рільничої продукції; або ж намагаючися за всяку ціну усунувати сільське господарство, своєю антиселянською політикою значно затримує упромисловлення країни, бо за таких обставин певні галузі совітської промисловості не можуть, як слід, розвинутися з причин дуже пинявого поширення різних технічних культур. І справді, всупереч твердженням урядової статистики, що сільсько-господарське виробництво вже досягнуло передвоєнного стану, відчувається велика недостача не лише в шкiрах, вовні, бавовні, цукрі, тютюні та різних олійних рослинах, а то й навіть у таких харчових продуктах, як хліб, масло, м'ясо, яйця, городина та садовина. Тоді як передвоєнна Східна Європа, як відомо, вивозила щорічно коло 10 міль. тон збіжжя, а також значну кількість льону, цукру, масла та інших хліборобських продуктів.

Самі совітські можновладці визнають, що урядова статистика дуже часто не відповідає дійсності. Це змушує обережно та критично ставитися до тих різнотемних даних, які начебто свідчать про успіх колективізації, тимбільше, що нині компартія знаходиться на передодні чергового з'їзду, а тому партійні ватажки за всяку ціну намагаються переконати членів партії, що заходи совітської влади у справі усунування рільничої продукції привели до значного успіху. На основі совітської статистики засівна площа колгоспів Союзу становила в 1928. р. лише коло 1,5 міль. гект., у 1929. р. вона піднеслася до 4,3 міль. гект. а в 1930. р. має виносити вже понад 30 міль. гект. У 1928. р. колективізація охоплювала всього 2—3 % усіх селянських господарств, а в 1930 вже 40—45 %. Так само радгоспи мали поширити свою засівну площу з 1,4 міль. гект. у 1928. р. на 3,5 міль. гект. у 1930. р. Наслідком цих змін товарова зернова продукція усунуваного сектора (колгоспи та радгоспи) з 12 міль. сотн. у 1928. р. має піднятися в 1930. р. до 65 міль. сотн., або виноситиме коло 50 % всього товарового збіжжя.

На різних теренах Союзу колективізація поширюється дуже нерівномірно. Так у Сибіру та Середній Азії і на Півночі Росії вона охоплює всього 10—20 % селянських господарств, тоді як на Україні та Північному Кавказі й у зернових районах Росії має охоплювати вже майже половину засівної площі. Наприклад, на Північному Кавказі усунуваний сектор має дати в 1930. р. коло 75 % товарової зернової продукції, а колективізація мала вже охопити понад 55 % усіх селянських господарств. Так само на Україні вже колективізовано понад 40 % усіх господарств і до 50 % засівної площі, тоді як у 1929. р. колективізація охоплювала лише 9 % засівної площі та всього коло 10 % господарств. Річ у тому що компартія намагається поширити колективізацію насамперед у зернових районах взагалі, а зокрема на Україні та Північному Кавказі, бо вони разом дають коло 50 % всієї союзної товарової продукції збіжжя.

На Україні колективізація поширюється найбільше в південних степових округах, де вона охоплює понад 55 % господарств із засівною площею понад 52 %, далі на Правобережжі до 45 % господарств і коло 40 % площі, на Лівобережжі понад 35 % господарств і майже 30 % площі й нарешті в північних лісових округах колгоспи охоплюють 15 % господарств із засівною площею понад 10 %. Таке нерівномірне поширення колективізації на Україні пояснюється тим, що компартія дбає про утворення переважно зернових колгоспів, які звичайно значно легше та головне доцільніше організувати в зернових районах. В 1930. р. в українських колгоспах було всього коло 20 % селян середняків, а решта 80 % складалася з незаможних селян. Протягом останнього року відсоток середняків безперечно збільшився, бо в 180 адміністративних районах (на Україні нараховують 580 районів) зачала переводитися, т. зв. суцільна колективізація, себто, ці райони в першу чергу призначені для переведення усунування рільної продукції, й там колективізація має охопити всі селянські господарства без виїмку. Наколиж селяне середняки або заможні не бажать вступати до колгоспів, то їх виселяють за межі України. Нині вже є понад 10 районів такої суцільної колективізації (переважно в округах: Херсонській, Миколаївській, Одеській, Черкаській, Сумській та Харківській), де колгоспи охоплюють від 60 до 80 % усіх селянських господарств.

Раніше колгоспи були дрібні, а саме з засівною площею пересічно від 100 до 200 гект. Нині вживають заходів до об'єднання таких колгоспів у великі колективні господарства з засівною площею від 400 до 500 гектарів. Так само уживають різних заходів до перетворення товариств спільної обробки у хліборобські артелі та комуни. Так у 1928. р. комуни становили лише 2,4% усіх українських колгоспів, артелі — 20,5%, а товариства спільної обробки землі — 77,1%; у 1928. р. комуни — 3,7%, артелі — 21,9%, і товариства спільної обробки — 75,7%; у 1930. р. комуни мають творити вже 10,1%, артелі — 27,4% і товариства — 62,5%. Цей процес зросту вищих форм колгоспів відбувається повільно тому, що селяне переходять до них лише тоді, як спроможуться набути трактора, різні хліборобські машини, а також коли мають матеріальні засоби для будови власних млинів, молочарень, маслозаводів, сироварень, олійниць та інших промислових підприємств.

Абстрагуючи від тих соціально-політичних міркувань, якими кермується комуністична партія у своїх заходах усунування рільничої продукції, треба ствердити, що в процесі радикальних змін у сільсько-господарському виробництві на Україні можна було б добачувати відродження тих середніх культурних хліборобських підприємств, які були знищені під час аграрної революції, та колиб процес колективізації незможних господарств відбувався добровільно, а совітська влада не руйнувала інших селянських господарств, можна було б признати зміни в системі хліборобської продукції навіть позитивними та доцільними. Однак, так воно не є на ділі. Навпаки, українське селянство, яке вже перебуло чимало всяких експериментів під пануванням польсько-московських дідичів, примушене перебути ще оден жахливий експеримент будування соціалізму в аграрній країні.

Нема ніякого сумніву, що компартії не вдасться знищити приватні господарства взагалі та перетворити їх до 1933. р. в різні колгоспи. За своїм пляном уже протягом минулого року на Україні розпалося коло тисячі колгоспів, а можна припускати, що протягом поточного року цей процес розпаду ще більше пошириться, бо значну частину нових колгоспів утворено не добровільно, а силоміць. Не кажучи про різні труднощі технічні, фінансові та побутові, як також про рішучий спротив значної частини селянства, совітська влада до 1933. р. не розпоряджатиме відповідною кількістю тракторів та хліборобських машин навіть для належної організації вже існуючих колгоспів. Отже, вже з тої причини, можна думати, протягом близьких років компартія, беручи під увагу також господарську та харчову кризу у країні та труднощі переведення пляну упромисловлення Союзу, змушена буде переводити колективізацію повільніше та обережніше. Розуміється, як що інші причини, передусім політичної натури їй в тому не перешкоджають.

Б. Дніпрянський.

Польща й можливості війни на сході.

Десятий рік минає, як, відновлена при підтримці Антанти, Польща збройною силою захопила великі терени українські, білоруські та литовські та закріпила свої східні кордони. За цей час на міжнародньому форумі сталося чимало змін. Нині Польща вже не може спекулювати на змаганнях держав переможців за всяку ціну знесилити її західню сусідку Німеччину. Сьогодні світ рівнож перестав вірити в те, що Польща є заборолом Європи супроти більшевизму; польським імперіялістам вже не так легко під притокою боротьби проти совітської небезпеки провадити політику відновлення ягайлонської Польщі.

А був час, коли вона саме під такою притокою захопила була українські та білоруські землі. Тоді навіть частина українців повірила була в можливість утворення української держави за Збручем із польською підмогою. Однак, події виразно посвідчили, що польський імперіялізм старався використати ідею української державности з метою поширити своє панування на українських землях. Тому важко припустити, щоб українські патріоти щераз одважилися проливати свою кров за польську державність.

А все ж не слід забувати, що збройний конфлікт може вибухнути на Сході Європи куди скорше, якби ми собі того бажали, а головне — незалежно від того, чи ми хочемо таких подій, чи ні. І хоч саме останніми роками почали скрізь поширюватися ілюзії про загальний мир у цілому світі та про замирення Європи на засадах

утворення паневропейської спілки, українцям усе ж не можна захоплюватися такими концепціями, не тільки тому, що вони утопійні, але передусім тому, що вони не розв'язують долі Східної Європи, а головне *засуджують Українську Націю на сучасне поневолення*. Та крім того, важке те, що справжня дійсність зовсім не вкладається в річище поширюваного паціфізму. Наприклад, Совітський Союз і собі голосить про мирну політику, а тимчасом підтримує комінтерн, який зовсім не за світовий мир змагається. А рівночасно совітська влада уживає всіх зусиль, щоб себе економічно унезалежити від капіталістичних держав, як також намагається так зміцнити власну мілітарну силу, щоб пролетарська диктатура могла витримати навіть затяжну війну супроти всіх можливих своїх ворогів.

Зновуж хіба Польща не галасує про політику миру, а проте узброюється до зубів та готується до майбутньої війни, витрачаючи на військові справи понад 40% цілого свого бюджету! Керманічі сучасної Польщі числяться з небезпекою що совітські республіки можуть з часом досягнути такої господарської та мілітарної могутности, яка забезпечить їм перемогу в війні. Ця небезпека стоїть перед Польщею тим більше, що вона сама опинилася сьогодні у надзвичайно скрутному положенні. Оточена на Заході такими економічно могутніми державами, як Німеччина та Чехословаччина, а також одірвана совітською монополією зовнішнього торгу від східноєвропейських та азійських ринків, Польща робила була спроби продертися на Балкани на півдні та до балтійсько-скандинавських країн на півночі. Але й тут вона зазнала невдачі, бо Європа взагалі все ще переживає затяжну господарську кризу, а тому дуже важко Польщі в тих умовах нечуваної конкуренції здобути нові чи навіть затримати при собі старі ринки збуту. Тому саме польська промисловість та рільнича продукція розвиваються надзвичайно пияво, польський торг переживає хронічну стагнацію, а польський торговельний та платівний баланс виказує значний пасив. Разом із тим у країні відчувається величезна недостача капіталу, бо міжнародні банкири з різних причин не відважуються дати позичку Польщі або вкладати гріш у польські підприємства.

Санаційний табор, що захопив владу у свої руки з метою рятувати Польщу, за чотири роки панування не спромігся уздоровити польську господарку. За цей час у країні піднеслася загальна дорожнеча, безробіття що-раз збільшується, а внутрішнє політичне становище країни так заплуталося та ускладнилося, що Польща здається, знаходиться напередодні нових політичних чварів. Що більше, санаційний табор не має аніякої програми, а тому лише тупцює на місці. Не диво, що чимало чужинців не можуть зрозуміти, що саме за режим у Польщі та яких авантур треба остерігатися. Адже ніхто не сумнівається, що в Італії панує фашистівська диктатура, або що в Південнослов'янії є режим мілітарної диктатури. В Польщі формально ще не скасовано режиму парламентарної демократії, а фактично запанувала військова влада. І от цілий світ вичікує, як саме буде розв'язано цю польську загадку. Невиключено, що змінять конституцію та виборчий закон у той спосіб, щоб влада й надалі залишилася в руках полковників, а санаційний табор здобув би собі більшість у новому соймі на підставі запровадження певних виборчих курій та зменшення представництва від національних меншин. Проте не буде це для Польщі виходом із скрутного положення, бож на ній тяжить не лише господарська криза, а чи не в більшій мірі нерозв'язана національна проблема та небезпечні соціальні антогонізми. Не слід забувати, що Москва дуже уважно придивляється до подій у Польщі і старається з середини розкладати польський організм та знесилувати його, а зокрема затримувати збройний виступ Польщі до того часу, поки совітський Союз не зміцніє та не сконсолідується до бажаних розмірів. Бо комуністи переконані, що час працює на користь пролетарської диктатури, і що, навпаки, сучасна Польща поволі котиться у провалля. Звичайно, лише будуччина покаже, чи мають під собою ґрунт такі твердження та надії. Не слід забувати і про інший поширений погляд, що власне, пролетарська диктатура не дасть ради собі з різними труднощами й закінчить тою чи іншою катастрофою.

Було б помилкою твердити, що сучасна Польща взагалі відмовилась од думки врятувати себе від небезпеки з боку більшевизму новим збройним виступом проти совітського Союзу. Адже протягом блищих двох років (закінчення п'ятилітки!) Польща ще має деякі шанси виграти війну та забезпечити чи навіть поширити свої східні кордони. Проте невиключено, що Польща, рятуючи таким чином себе від московської небезпеки, може сама опинитися під пануванням пролетарської диктатури. Треба брати під увагу й таку можливість, як рівнож і те, що тоді Європа, перелякана поширенням більшевицького панування, змушена буде чинно та спільними

силами виступити проти пролетарської диктатури з метою належного розподілу та замирення Східної Європи.

Лише ті можливості вистачають для ствердження, що українська визвольна боротьба не може й не повинна вязатися з Варшавою або Москвою. А інших можливостей є ще чимало. Наприклад, є ймовірним, що і в совітському Союзі, і в Польщі можуть вибухнути революційні події навіть без військового конфлікту.

Ми українці повинні брати під увагу всі можливості, щоб події не заскочили нас несподівано, щоб Українська Нація спромоглася використати їх для свого визволення. Поборюючи в засаді всяке польонофільство чи русофільство або радянофільство, бо всі подібні концепції суперечать ідеї української великодержавности, слід нам знати, що лише шляхом національної революції та збройної боротьби Українська Нація здобуде собі волю, доцільно використавши ті чи інші події, і відповідно до того поступати.

Е. Онацький.

НА МІЖНАРОДНІ ТЕМИ.

В Парижі під фірмою Ліонської Асоціації «Вояків Сходу» і під головуванням вповноваженого міністра Югославії у Франції, Спалайковича, відбулося 27 травня б. р. свято францuzько-югославської приязні. Відомий французький діяч і колишній прем'єр Герріо виголосив промову, в якій, вихвалюючи вигоди францuzько-сербського побратимства, сказав між иншим: «Хай же ця приязнь зростає і хай міцніє творча єдність сербського народу. Франція з щирого серця висловлює це побажання, бо вона не могла би знайти більш сильного й більш певного спільника». Зворушений Спалайкович, під грім оплесків, обняв і розцілував промовця. Потім і собі виголосив: «Інтернаціональний мир не є певний. Щоби його сконсолідувати, ми працювали в тісній спілці. Межи Францією і Югославією не існує а ні крихітки будьякого тертя... Францuzька політика є скермована на видалення почувань ненависти. Її інтернаціональна діяльність — сама щирість та лояльність, і певно затріумфує, бо вона має повну рацію; наше ж завдання полягає в тому, щоби по всіх усюдах допомогати францuzьким зусиллям сконсолідувати Європу».

Римська «Трибуна», коментуючи франко-югославське свято приязні, пише: «Скажемо по ширості, що ся італіо-сербська маніфестація, де взяв участь голова францuzьких масонів Герріо, який оце щойно повернувся з подорожі до Білгороду, нам дуже до смаку. Починається нарешті гра з відкритими картами. Масони, вустами свого голови, відкрито признаються в повній солідарності з диктатурою чисто воєнного типу, лише тому, що межи Францією і Югославією існує союз на воєнній базі. Франція, — сказав п. Герріо, — не може мати більш сильного й вірного спільника. Шкода, що він не сказав також — проти кого...»

Цей свіжий факт франко-югославської приязні вводить нас просто в осередок тої міжнародної політики, яка була об'єктом цікавості цілої Європи протягом двох минулих місяців і певно буде ще довго впливати на хід світових подій. Що ж власне там знаходимо?

1. Італіо-францuzьку ворожнечу. 2. Франко-югославську приязнь, скермовану головно проти Італії, а також і проти всіх францuzьких ворогів («по всіх усюдах» — як сказав Спалайкович). 3. Непевність повоєнних відносин, що постійно загрожують війною. 4. Пацифістичну діяльність Франції, що виявляється в відомих проектах Зєдинених Штатів Європи. 5. Її намагання «сконсолідувати Європу» всупереч визвольним змаганням пригночених народів (у даному випадку хрватів та чорногорців, але фактично і всіх інших, включаючи і українців).

Що до франко-італійської сучасної ворожнечі, то не треба думати, що вона походить з суперництва на Морській Конференції, бо ця конференція власне наслідком того суперництва і невдалася, привівши, замість роззброєння, до фактичного «зброєння»^{*)}. Не треба виводити цю ворожнечу й суперництво і з версальського миру,

^{*)} 28. квітня Італія спустила на море протягом одного дня п'ять великих кружляків, загальною 32.000 тон, а 30. квітня визначила нову морську програму на 1930. рік, в якій стоїть вибудовання 29 нових морських одиниць, у тім числі 22 підводних

що лише відживив приспані давні чуття. Для зрозуміння теперішніх франко-італійських відносин треба зазирнути до давнішої історії.

Треба насамперед пригадати, що Франція ще за давніх часів була проти національного об'єднання Італії. Справді, Наполеон III. одного часу був підтримав Кавура в його боротьбі проти Австрії, яка панувала над Ломбардією та Венецією, однак поміч ця не мала на увазі справжнього національного визволення цілої Італії. Ба, в 1867 р. міністер Руге іменем тодішнього францuzького уряду проголосив урочисто в парламенті (на засіданні 5. грудня), що Франція ніколи не дозволить італійському урядові опанувати Рим. Тоді ж таки Тьєр зазначив, що відібрання Риму від Папи означало би для Франції найбільше нещастя, якого вона може тільки боятися. Після цих офіційних виступів ніяке порозуміння між Італією, що вирішила за всяку ціну мати Рим своєю столицею, і Францією, що хотіла за всяку ціну до цього не допустити, було неможливе. І навіть коли на західних кордонах Франції визначилася недовзначна загроза німецького наступу, а Австрія, побоюючися що-раз зростаючого впливу Прусії, запропонувала Франції союз, до якого мала б прилучитися і Італія з Римом, як майбутню столицею, — Франція відмовилася, ставлячи охорону папського Риму, як питання свого престижу. Тим-то в 1870. р., коли вибухла франко-пруська війна, Франція опинилася цілком ізольованою, і Німці мали можливість захопити Париж; однак саме завдяки тому Італії, всупереч Франції, вдалося перевести об'єднання Італії в одне королівство з Римом, як столицею. Франція була примушена признати доконаний факт, але підкреслювала на кожному кроці своє незадоволення і довгими роками тримала в Чивитавеккії воєнний корабель, що мав би служити Папі, а далі поквалілася признати до Папи свого посла, допустила обговорення в Національній Ассамблеї петиції єпископів про повернення Риму Папі й т. д.

Натурально, що таке відношення Франції до нової Італії, примушувало її шукати симпатій по інших країнах. В 1873. р. італійський король одвідав Відень. В 1875. р. Франц Іосиф оддав візиту в Венеції. В жовтні того самого року приїздив до Міляну Вільгельм I. Зі свого боку найбільший італійський політичний діяч тих часів Франческо Криспі відвідав 1877. р. Берлін, де мав побачення з Бісмарком, а далі побував у Лондоні, Відні, Будапешті. Така діяльність викликала певні підозріння у Франції, яка домагалася від Криспі пояснень щодо його германофільської політики й щодо фортифікацій на італіо-францuzьких кордонах. Тому Криспі й писав із цього приводу тодішньому прем'єру Депретисові: «Думаймо про наші справи й готуймося до всякої можливості».

Так, серед побоювань, хвилювань і недовір'я дійшло до Берлінського Конгресу 1878. р., куди Італія прийшла невідготована й без жадного ще престижу. Конгрес визнав права Австрії на Боснію й Герцєговину, — головне завдяки Франції, яка поза лаштунками, забезпечила собі вільну руку в Тунісі. Кажуть, що ніби на окупацію Тунісу штовхав Францію Бісмарк, який хотів таким чином відвернути її від ідеї «реваншу», а крім того створити між Італією та Францією нові причини для загострення відносин, що примусили б Італію кинутися в німецькі обійми. Розрахунки його були вірні: в 1883. р. була завязана так звана «Потрійна Спілка» з Німеччини, Австрії та Італії. В 1886. р. італійський уряд припинив комерційний договір між Італією та Францією, а переговори про завязання нового не дали ніяких наслідків. Фактично, наслідком заведення високих митних ставок, відкрилася між Італією та Францією справжня економічна війна. Тим часом почалися також не малі тертя в африканських колоніях, і відносини межи Францією та Італією так загострилися, що Франція навіть звернулася була до Папи, з просьбою покинути Рим. Війна була в повітрі, але Італія, окрім своїх спільників, знайшла підтримку в Англії, що демонстративно підсилила в Середоземному Морі свою флоту.

човнів. Так само Америка, щоби зрівнятися з Англією, почала, зараз же по конференції, будувати три нових кружляки, виголосивши нову морську програму на кілька років наперед у загальній сумі на один мільярд доларів. Зброєння Італії має викликати зброєння Франції, а це й собі зброєння Англії, бо свій максимальний контингент на морській конференції Англія встановила, маючи на оді тогочасне відношення морських сил найсильнішою з континентальних держав — себто — Франції. Встановлюючи його, вона виходила з принципу «подвійного прапору», себто, що вона має бути сильнішою на морі за дві найсильніші європейські континентальні держави. Зісилання Італії чи Франції мусить, отже, потягнути за собою зброєння Англії, а за нею знову Америки, що має бути їй рівною на морі, а за ними очевидно й Японії, що не захоче відстати від визначеної їй пропорції — 70%.)

Тоді Франція почала й собі шукати спільників, і в 1892. р. завязала воєнний союз із Росією, тоді як Англія залишилася в «гордовитій самотності», аж поки на англійському троні не опинився Едуард VII., в якому великі симпатії до Франції з'єднувалися з явним недовір'ям і неприязню до Вільгельма II.

Між тим за міністерства Делькассе у Франції ітально-французькі відносини тимчасово покращали: знесено протекційні мита, й тим закінчено економічну війну. В 1900. р. Франція гарантувала Італії повну свободу чину у Триполітанії, і зате отримала формальне забезпечення італійського нейтралітету на випадок, коли б Німеччина напала на Францію. В 1902. р. цей договір був удосконалений у тому розумінні, що обидві держави взаємно гарантували одна одній нейтралітет на випадок, коли б хтось із них упав жертвою нападу одної чи кількох держав. Проте суперництво латинських «сестер» і протилежні колоніальні інтереси в Африці дуже скоро знову зіпсували відносини. Так, коли в 1911. р. виникла війна між Італією та Турцією, хоча Франція і визнавала за Італією право на Лівію ще з 1900. р., проте під час війни відкрито виступала по боці Турції, і після війни 1913. р. висловилася проти анексії Додеканезу Італією.

Проголошення з боку Італії нейтральності в великій європейській війні 1914. р. викликало у Франції справжній ентузіазм, хоча цей італійський нейтралітет із колючістю випливав із ітально-французького договору 1902. р. Цей ентузіазм був найкращим показником того недовір'я, що його Франція мала до Італії. Здавалося, що тепер ніби всі непорозуміння минулого затирані перед цим ніби несподіваним сраком. Сам Клемансо проголосив із цього приводу, що коли б Італія захотіла піти ще далі й виступила б активно при боці Франції, ця остання готова була б зобов'язатися щодо всіх тих територіальних збільшень та економічних прерогатив, які б тільки Італія вважала потрібним вимагати у своїх інтересах. Президент французької республіки Вів'яні, приймаючи в серпні 1914. р. італійського посла Титоні, заявив що по війні Європа мала би бути зорганізована на цілком нових підставах, і тоді Італія віднайшла би в ній гідне її місце.

Міжтим по скінченні війни Франція і Англія поділили межі собою величезні німецькі колонії, а Італія могла лише вирівняти в деяких місцях свої кордони, хоч пакт 1915. р. в Льондоні забезпечував їй право на колоніальні території в справедливій пропорції до будучих придбань Антанти. Після перемир'я, Італія почала домогатися сповнення цих обіцянок; Англія пішла до певної міри назустріч, оддавши своїй спільниці Гіярбуську оазу біля єгипетського кордону, а пізніше також Трансьюбу, біля італійської Сомалії; Франція ж задовольнилася лише тим, що покинула полосу землі на туніському кордоні.

Вже десять літ Італія даремно нагадує Франції про її обіцянки. На початку 1928. р. були навіть розпочаті з цього приводу окремі переговори, які й по цей день не дали ніяких наслідків.

Італія належить до тих націй, що залізно ввійшли до колоніального світу. Дивна, незрозуміла доля народу, що колись диктував волю Риму цілому світові. Парадоксально виглядає факт, що першим європейським дослідником чужих країн був власне венеціанець Марко Поло, який у XIII. ст. побував навіть у Китаю й залишив про нього цікаві описи. Відкриття Америки належить генуезцю Христові Колумбові, а сама назва Америка — флорентийцеві Америго Васпуччі. Але на жадній з цих земель не видно італійського прапора. Італія не мала таких державних мужів, як Рішельє чи Мазарині, чи Людовик XIV., які зуміли б об'єднати націю й скермувати її дух далеко поза рідні кордони. Протягом довгих століть Італія лежала поділена межі різними маленькими монархіями, що дбали кожна лише про свої окремі егоїстичні інтереси, а не про добро нації в цілому. Лише у другій половині XIX. в. завдяки впертій праці і патріотизмові Кавура, Гарібальді та королів савойської династії, це об'єднання здійснено, але молода нація, позбавлена вугля й заліза, цих головних сировин модерної промисловости, не мала спочатку досить сили, щоби пускатися в закордонні авантури, й обмежувалася виключно впорядкуванням внутрішніх справ. Проте на Берлінському Конгресі 1885. р. вона отримала Сомалію по берегу Індійського океану, Еретрею по берегу Червоного моря й Абисинію, що тоді її мало хто і знав. Але за це незнання Італія дорого заплатила: замість знайти там, як тоді думали, країну повну анархії, що радо прийняла би європейський лад, вона знайшла там воєвничу націю, яка завдала Італії важкі поразки і примусила її відмовитися від думки її опанувати. Проте Італія дуже добре знає, кому головним чином вона завдячує свій неупіх: Менелік Абисинський здобував зброю і припаси за французькі гроші, і в винагороду за те, він дав одному французькому това-

ривству дозвіл збудувати залізницю від Гибутської гавані до Аддис Адеба. В 1928. р. Італії вдалося всеж завязати договір з Абисинією, на підставі якого вона отримала дозвіл збудувати і собі шлях (але не залізницю) з центру Абисинії до Ассабської гавані в Італійській Еретреї. За те Абисинія мала би в Ассабі вільний порт. Перед тим, ще в 1924. р. сам абисинський володар Рас Тафари звертався до Франції з проською дати йому вільний порт у французькій гавані Гибуті, — але французький уряд тепер уже сам поквапився запропонувати абисинцям те, що раніше відмовив. Ці дрібні факти показують ясно, який ґрунт для франко-італійського суперництва дає Абисинія, де цими днями відбулися важливі зміни: по смерті імператриці Завдіту 2. квітня імператором проголошено Тафари, що прибрав титул Гайле Селазіе I., Негус Негести Етіопії. Негуса Тафари вважають за друга Італії, і це певно лише загострить ітально-французьку боротьбу, бо досі головний вплив в Абисинії належав все ж таки Франції, яка має у своїх руках одним-одну залізницю країни.

Тим часом Італія, щоби виправдати свої претензії на нові землі в Африці (римські часописи вказують особливо на Камерун, давню німецьку колонію, що знаходиться тепер головню під французьким мандатом) розвинула в Африці велику воєнну акцію, здобуваючи цілу Лівію, на яку вона має право ще з 1912. р., згідно з ітально-турецьким договором у Льозанні, по якому Туреччина відступала Італії всі права на територію від Середземного моря аж по озеро Чад. Тим часом, землі між італійськими кордонами Лівії й озером Чадом захопила Франція, яка на всі італійські протести відповідала: «Ви маєте право на цілу Лівію, а тим часом пануете в ній лише в незначній частині». І справді, італійська Лівія, що простягається на 1.200.000 кв. км., себто є в чотири рази більша за цілу Італію, має тільки мільон населення й до останніх часів фактично була вільна від італійської контролі, бо ріжні оази, полорозкидані серед безводних пустель, знаходилися в руках незалежних і бунтівничих арабських народів. Італійський уряд, ніби в відповідь на французькі закиди, розпочав у листопаді 1929. року рішучий наступ на ворожі дикі народці. Наслідком цього наступу ціла Триполітанія і Ферцан вважаються тепер за цілковито замирені: відібрано до 40.000 рушниць і занято військовими залогами всі важливіші пункти, як Мурцук, столиця Ферцану і інші. Останніми часами воєнну акцію перенесено до Киренаїки, де завдання італійців будуть дещо трудніші.

Цей італійський наступ завдає Франції чималого клопоту. Для Франції дуже важливо, щоби каравани з Судану звертали на захід себто, до французького Альжиру й Тунісу, а не на північ — до італійської Триполітанії, — і поки Ферцан залишався в руках незалежних народців, Франція досягала цієї мети. Але власне тепер обставини міняються. Щоби полегшити рух суданської торгівлі в напрямку до французьких колоній, Франція давно вже проєктує збудувати залізницю через Сахару; однак Італія відповідає проєктом збудування залізниці через цілу Лівію до озера Чад. Головне, що турбує французів, це власне наближення італійських військ до тих спірних територій, які ніби повинні би належати Італії, згідно з льозанським пактом, але фактично належать Франції, яка за ніяку ціну певно не згодиться їх оддати, бо вони в'яжуть в одне ціле дві найбільші частини французьких колоній в Африці — західню (Марокко, Туніс, Альжир) — з екваторіальною.

Треба признати, що Італія з її кольосальним приростом населення і з замкненням для її еміграції кордонів Америки, куди вона висилала річно до пів мільона людей, — дійсно потребує африканських колоній, і то власне не безплідної Лівії, але багатих земель, що їх своєчасно опанувала Франція. Це для Італії питання життя і смерті. І треба також признати, що Франція розуміє цілу небезпеку для неї італійського наступу на Африку, і то тим більше, що Франція, з її упадком приросту населення, фактично губить із кожним роком ґрунт під ногами навіть наслідком звичайної мирної колонізації французьких земель італійськими виселенцями. Так у французькому Тунісі в 1921. р. на 54.477 французів було вже 84.819 італійців. В рр. 1924. і 1925. туди прибули ще 7.000 італійців. В 1926. р. там було 71.020 французів на 89.215 італійців. Зріст числа французів у 1926. р. пояснюється натуралізацією, частинно примусовою, чужинців, у тім і італійців, — що викликає натурально гостре незадоволення фашистського уряду, який стежить, щоби ніодин італієць ніде не губив свідомости своєї національної приналежности. Те саме бачимо в Альжирі і Марокку. Італія вже один раз домогалася своєї участі, на правах рівности, в інтернаціональній організації Альжиру. «Пройде не дуже багато часу, — пише учень Шпенглера, Корґерт, і Італія прожене Францію з Африки, і то не танками, аероплянами чи кружляками, але самими людьми, що єдині гарантують будуччину...»

Звідси зрозуміло, що одною з головних причин, чому Італія настоює на своєму морському паритеті з Францією, є невисловлена конечна потреба забезпечення за Італією контролю між Європою й Африкою, головне з її багатими центральними країнами, що до них найближчі дороги ведуть через італійську Лібію. «Ліворіці», — сказав Мусоліні, звертаючись через них до цілої Італії, — «Ліворіці, на морі ваша будучність і ваше багатство...»

Але поки що на дорозі до цієї «будучності і багатства» стоїть сильна гегемонія Франції, що вийшла з версальського миру справжнім переможцем не лише ворогів, але й таких спільників, як Італія. Франція має найсильнішу в Європі армію, найбільшу флоту, багаті внутрішні ресурси, цілу сітку зв'язаних з нею менших держав, зацікавлених, як і вона, в охороні всіх прерогатив версальського миру; головні зпоміж них — Югославія, Польща, Чехословаччина, почасти Румунія. Всі ці держави зацікавлені в затриманні «статус кво», бо Франція боїться реваншу з боку Німеччини й пімсти з боку Італії; Польща боїться за свої західні кордони з Німеччиною і східні кордони з Україною; Югославія боїться за неперетравлену Хорватію та Черногорію; Чехословаччина оглядається на Угорщину. Здобувши максимум своїх жадань, всі вони (лише вони!) виступають герольдами пацифізму, високих голосних фраз про братерство народів і про конечну потребу створення З'єднаних Штатів Європи, що сгонсолідували би Європу в теперішніх її міждержавних кордонах і забезпечили би гегемонів од будьяких неприємних несподіванок.

Італія натурально займає цілком протилежну позицію, — її рятунок у перегляді версальського договору, і то власне в тій його частині, яка торкається колоніальних мандатів. Вона *мусть* іти в напрямку зривання версальського миру, але — зрозуміло — щоби досягнути цього, вона має в першу голову подбати про зорганізування всіх можливих спільників у боротьбі проти гегемонії головного жандарма версальських пактів — Франції. Тому вона звертається в першу голову до переможених — Угорщини, Австрії, Болгарії, Туреччини й Німеччини, і всіляко намагається забезпечити собі їх приязнь, обіцяючи зі свого боку «фашистівську дружбу». «Фашистівська Італія», — проголосив міністер Гранді в італійському парламенті 9 травня, — коли дає якійсь іншій державі свою приязнь, — тій приязні залишається вірна — завжди і при всяких обставинах, але особливо тоді, коли ця приязнь вимагає жертв і то не малих. Симпатії фашизму відразу після закінчення війни звернулися до малих націй, які потерпіли від війни. Фашистівський уряд перший зрозумів, що єдиним засобом для збереження справжнього миру, є не гноблення цих народів в повному нерозумінню їх життєвих інтересів, — а навпаки — намагання зробити все можливе для виправлення контрастів, поліпшення внутрішнього життя і скермування цих націй на нові шляхи добробуту й забезпеченості, з яких могла би користати ціла Європа... Італія перша прийняла на себе трудне завдання мирного посередника на європейському Сході. Реалістичному здоровому розумові італійського народу видається нестерпним той хибний критерій, на підставі якого дехто, спираючися на суху букву ріжних пактів, намагається затримати несправедливий поділ меж державами переможцями і державами переможеними. *Трактати не вічні*, але коли ми хочемо, щоб вони мали силу, як найдовше, треба їх поволи, в міру потреби, пристосовувати до почуття справедливості й до нових потреб і до нових реальностей життя...»

Ця промова Гранді ясно визначає той шлях, по якому має йти Італія у своїй закордонній політиці. І на цьому шляху, треба визнати, вона зібрала вже чимало лаврів. Проте залишається відкритим питання, з ким і на яких умовах піде Німеччина — найважливіша з переможених і незадоволених.

Звільнення надренських провінцій від антантських окупаційних військ, що саме тепер закінчується, розв'язує Німеччині руки й дозволяє їй присвятити більше уваги східним кордонам. З другого боку, безсумнівні залицяння Франції, — яка в союзі з Німеччиною бачить найвірнішу гарантію проти Італії, — і Італії, яка без Німеччини, не має ніяких шансів на успіх у боротьбі з Францією, — дозволяють їй балювати, тримаючи обох суперниць у нервовому чеканні. Йдуть переговори, ще позалаштункові, і в тих переговорах Німеччина, з огляду власне на конкуренцію «латинських сестер» може собі чимало здобути. — і то власне на тих своїх східних кордонах. Одне поки що певно — Німеччина аніяк не зацікавлена в збереженні теперішнього «статус кво» й тому вона певно відкине проєкт так званих З'єднаних Штатів чи Паневропи, який недавно Бріан розіслав до всіх урядів Європи, визнавши його — передчасним.

В дійсності — проти кого має бути звернена ця нова європейська конфедерація? З історії ми знаємо, що всякі коаліції й федерації відбуваються лише під загрозою одного спільного ворога. Хто є той спільний ворог для всіх держав Європи?

Можна думати, що Америка. Але автори Паневропи забувають, що від нині економічні інтереси цілого світу так переплетені, що було би небезпечно їх штучно розривати. Та й чи можливо? Чи схотіла б, наприклад, Іспанія за для федерування з ріжними європейськими державами, що з де якими з них вона не має ніяких зносин, і ніяких спільних інтересів, — поривати з південною Америкою, де вона має свої найбільші інтереси? Те саме можна сказати і про Голандію з її індійськими колоніями. І те саме ще в більшій мірі відноситься до Англії, — яку, правда, власне тому (чи не для забезпечення повної французької гегемонії від небезпечних суперників?) автори проєкту відразу і виключили з європейської федерації. Виключили само собою і совітську Росію, що за новою географією, знаходиться, очевидно, в Азії, але зате включили... всі колоніальні французькі володіння в Африці, що дорівнюють майже цілій Європі. Отже Паневропа без Англії і Совітчини... але зате з купою негрів. Очевидно, для розваження засмучених народів новими джез-бандами. Зворушливо!

Рим, 31. V. 1930.

У енерівцям до альбому*).

«Тризуб» (ч. 19. з 11. V. б. р.) містить відозву «Головної Еміграційної Ради» п. з. «До всього українського громадянства», де між иншим написано й таке:

«Спілка Визволення України, як це випливає з візнань головніших обвинувачених, прагнула до відновлення Української Народньої Республіки, до створення невалейної демократичної державності нашої, *цляхи до якої вони розуміли так само, як і уряд У. Н. Р.*». «Суд показав... що українська еміграція за кордоном і *Уряд У. Н. Р. не ізольовані*, а що вони *знаходять на Україні повне співчуття* в своїй боротьбі проти споконвічного ворога. Більш того, цей суд довів, що *уряд Української Народньої Республіки після 9 літ перебування свого за кордоном є може більш страшним і не безпечним для окупантів тепер, ніж навіть в час збройної боротьби на Україні*. «Судовище в Харкові потрібно було большевикам... головним чином для боротьби з впливом на народні маси державного центру *У. Н. Р.*». «Головна Рада закликає громадянство наше підтримувати рішуче працю *уряду Української Народньої Республіки, який разом з революційними і політичними організаціями нашими бореться за ті загально-національні ідеали, за які полягло стільки вірних синів України*».

Чи не до речі буде переглянути візнання головніших обвинувачених з процесу С. В. У., бо може в них найдемо — потвердження правдивості повищого.

Бфремов. *До варшавської умови (Петлюри) ставиться Бфремов негативно. Варшавська умова суперечила програмі С. В. У.* Далі Бфремов *заперечує немов*

*) Правопис оригіналів. Всі підкреслення наші. Редакція.

С. В. У. *орєнтувалася політично на Польщу* та відкидає думку обвинувачів, що С. В. У. хотіла зробити Україну колонією Польщі. («Новий Час», 21. III.).

Н і к о в с ь к и й. З варшавською умовою, зробленою у квітні 1920. р. зазнаюмився в Відні. *Варшавську умову вважає «ганебним, скандальним документом»*. Україна мала стати згідно з варшавською умовою ринком для Польщі. На запит, як Ніковський оцінює побут польського війська на Україні, слідує заява: «Я вчора говорив про те, що це, на мою думку, був рабунок. Це була руїна». («Діло», 22. IV.).

С т а р и ц ь к а - Ч е р н я х і в с ь к а Підкреслює, що С. В. У. боролася не тільки за самостійність, *але й за Соборну Україну*, та що вона осуджує діяльність Петлюри, а на панахиду по Петлюрі ходила до Софійського Собору тільки «по мотивам жалю, бо було жаль Петлюри, як людини, що всеж боролася за Україну». («Діло» 2. IV.).

(За кордоном ще є: Прокопович, Лотоцький, Мазепа, Чикаленко, Феденко, Ливицький. Як їх робота? Як ви до неї ставитесь?**) Це їх окрема справа, коли вони не втручаються сюди. (Якеж ваше відношення до них, коли вони хочуть інтервенції?) Я змушена їх осудити. (Стенографічні протоколи процесу).

Г о л о с к е в и ч. Побачивши, як польське військо поводить на Україні, *я негативно поставився до польсько-петлюрівського альянсу*. Я обурювався тою бутафорією, зустрічами. (А як ви віднеслись до встановлення радянської влади на Україні?) Я поставився вороже; я

***) Речення в дужках — це запити, ставлені до обвинувачених; речення поза дужками, — це їх відповіді. Редакція.

вважав радвладу за московських окупантів. (Стенографічні протоколи процесу).

Шарко. Петлюра під час повстання проти гетьмана мав у його очах ореол національного героя, але союз Петлюри з поляками був причиною упадку слави й авторитету Петлюри. («Діло» 4. IV.).

Криванюк. (Як ви віднеслися до приходу петлюрівської влади на Україну?) Я й сам не знаю, як я віднісся; бо тут не в Петлюрі діло, а в поляках. (Яке ж було ваше відношення?) Цілком негативне. («Новий Час», 7. IV.).

Дурдуківський. (Чи не підносилося питання, щоби змінити марку УНР і замінити її іншою? Хто підніс це питання і як реагували на це зібрані члени СВУ?) Такі розмови бували, що може УНР уже оджила себе. (Стенограф. протокол процесу).

Др. Черняхівський їздив за кордон, а вернувши, здав звіт з поїздки. На президії СВУ обговорювано по звіті Др. Черняхівського між іншим дуже знаменне внесення Старицької-Черняхівської, а саме: *щоби взагалі довести до ліквідації генерівського центру за кордоном і замінити його іншим центром.* («Діло» 25. III.).

В. Чехівський. Большевизм внутрішньо ламається, радянська влада не витримає натиску капіталістичного оточення і ми мусимо організувати українські національні сили на мент перевороту. *На еміграцію ми не можемо покладатися надій, бо емігранти пережерлись між собою так, що не творять ніякої сили. Ці сили мусимо ми створити на місцях.* («Діло» 21, III.).

Товкач. На еміграцію неможна числити, бо вона між собою розсварена і не представляє ніякої сили. («Новий Час» 24. III.).

Проф. Ганцов. Відповідає, що українська еміграція в Польщі перебуває в стані духового, національного пригнічення. Українська еміграція розпорочена та створити військової сили вона не може. Ганцов признається, що 1926. р. він почав віддалятися від ідеології УНР. (Яке ваше відношення до фашизму?) Я називав себе фашистом, розуміючи фашизм як диктатуру націоналістів. («Діло» 1. IV.).

Чикаленко почав розмову про інтервенцію. Я йому сказав свій погляд, який у нас обговорювався на комісії, що ми проти інтервенції, яка мала бути авантюрою і кінчитись катастрофою. Памятаю, що Чикаленковий моя відповідь не зовсім подобалась і незадовольнила його. Він казав, що інтервенція повинна бути...

Говорили щодо Лівіцького, бо я казав, що особа Лівіцького на Україні нікому невідома. (Стенограф. протоколи).

П. Єфремов. На заяву Любченка, що СВУ стояла в наймах буржуазії, обжалований твердить, що СВУ боролась за демократичну республіку, а не за буржуазію і сам він вірить у сили українських мас, а не в інтервенцію. («Діло» 2. IV.).

Павлушків. Справа втім, що СУМ в цілому стояла за демократичну республіку із застереженням, що на перший час після повалення радвлади Україна має відбутись етап режиму твердої диктатури. («Діло» 28. III.).

Токаревська. (А говорилось про інтервенцію?) Говорилось, що інтервенція є можлива; в нас були симпатії до Німеччини. («Діло» 26. III.).

Івченко. (Чого ви вступили до СВУ і якої України ви хотіли?) Самостійної України, щось подібного як Українська Народна Республіка. («Новий Час» 24. III.).

Заліський. (Ваші симпатії були по чий бок?) Мої симпатії були по боці Української Народної Республіки, не тієї, що була, але якоїсь вимріяної. («Новий Час», 4. IV.).

Стільки визнання. Нема, отже, нічого такого дуже несподіваного, коли кореспондент «Українського Голосу» (ч. 21. з 1. VI. б. р.) пише:

«Є також підстави думати, що положення Лівіцького сильно захитав процес СВУ в Харкові, змістом якого та роллю Уряду УНР в ньому польські круги були глибоко розчаровані»,

або коли наш кореспондент пише:

«остаточним аргументом до захитання становища Лівіцького у поляків був процес СВУ; поляки глибоко розчаровані процесом, його вислідами та роллю УНР в майбутніх подіях на Сході; після цього Лівіцького прийняв референт для справ Сходу п. Голувко, який виразно зазначив йому, що політика до УНР з боку поляків має змінитися».

Що-найвище несподіване є те, що поляки аж у 1930. р. пізнали значіння уряду У. Н. Р. Бож могли вони звернутися до полк. Чеботарева, з якими стоять у дуже добрих та близьких зв'язках, щоб він їм показав листа до нього Головного Отамана С. Петлюри ще з 28. IV. 1924. р., де останній пише таке:

«Все те, що залишилося на еміграції, в тому числі Уряд, військо, різні організації, як урядові, так і громадські, відійшли уже на другий план в загальній програмі державного будівництва, уступивши місце (перше) новим проце-

сам оформлення національно-державної думки на самій Україні»... «Державний центр» треба зберегти для традиції, але треба одночасно подбати й про те, щоб він не був «лежачою колодою», якою він фактично себе маніфестує, коли в ньому сидять мумії або люде, що носячи звання міністра, всю свою діяльність обмежують словесними та грою в «постанови».

Автім сам п. Чеботарів дає таку характеристику «Уряду У. Н. Р.» в листі з 27. IV. 1928. р.:

«Уряд УНР все більше відривався від мас, тратив вплив на еміграції і популярність на Україні, не провадив ніякої революційно-політичної організованої роботи на Україні, не чинив ніякого опору розкладовому впливові компартії і ДПУ на українську суспільність».

Коли ми вже при полк. Чеботареві, то варт згадати, що у споминах сотника Ф. Крушинського, колишнього особистого ад'ютанта Головного Отамана Військ У. Н. Р. С. Петлюри, які незабаром вийдуть друком, є такий фрагмент із його розмови з полк. Чеботаревим:

«Як відомо, Андрій Миколаєвич Лівіцький претендує не лише у високій політиці, але й в біжучій роботі доказати подиву гідних річей, аби показати, що він краще, ніж С. Петлюра попровадить справи. Богато дечого він уже «доказав», але в оцій ось справі при інших обставинах міг би дійсно заплатити гроловою».

До нас приходять люде з України, маємо так само й на місці своїх довірених. Вірніше мали колись, тепер уже навряд, чи є. Це й справді ті мученики, які віддають душу і тіло укоханій справі. Через це, треба добре знати терен і люде, щоби в цій справі хоч крок ступити. Лівіцький за всяку ціну намагається спопуляризувати себе на Україні й для цього ладен піти на всякий спосіб. А вже наймовірніше тішився, коли хтось прийшов звідти й сказав, що його там знають і сподіваються як заступника С. Петлюри. Звичайно такий авантюрист потребував тільки грошей, бо ніхто й ніколи Лівіцького там не сподівався та не сподівається. Цілком навідворіт, лише наївний може думати, що С. Петлюру може замінити так погано склеєна фігура, політично й морально, як Андрій Миколаєвич.

В числі інших людей прийшов одного

разу й такий собі Денисюк з України. Ну, й був на авдієнції у Андрія Миколаєвича. Денисюк був спритним чоловічком і на вступі, уклонившись по-козацьки Андрієві Миколаєвичові та про-слізвившись, привітав його як славного заступника незабутнього С. Петлюри. Оповів далі, що вони там готові кожної хвили стати до зброї, що мають широку організацію, назвав прізвиська декотрих дійсно підпольних українських діячів та сказав, що вони ждуть не дждуться, коли Андрій Миколаєвич на чолі національного війська вступить на рідну землю. Цілуватимуть ті сліди на землі, по котрій ступатиме, та хвалитимуть Бога, що нарешті діждались освободителя.

Андрій Миколаєвич з гідністю все це вислухав, подякував за щирий привіт і запевнив, що він таки прийде і то незабаром увільнити український народ зпід московського гніту. Вимагав тільки, щоби всі працювали не покладаючи рук, як от він працює. Поінформував представника з України про заміри уряду, про те, що стотисячне військо майже вже сформоване й готове виступити, що є вже й амуніція та тільки треба виждати відповідного моменту.

Скаржився Денисюк, що панує скрізь сильна провокація і що треба бути дуже обережним у виборі людей. Оповів, як то його ледви не спровокував у Проскуріві якийсь чекіст та тільки дякуючи певному довіреному нашого уряду на місці (назвав прізвисьце) вдалося йому уникнути смерті. Андрій Миколаєвич дуже стурбувався цим фактом і радив держати зв'язок в Проскуріві з таким-то і з більш ніким. Денисюк подякував, але сказав, що він має обійти тепер великий район, продивитися до терену й закласти як найбільше відділів їхньої організації та поінформувати людей про висліди своєї поїздки до уряду. Андрієві Миколаєвичові й це дуже подобалось і він розказав Денисюкові, з якими організаціями та де має він тримати зв'язок, які люде де живуть і як працюють для нашої справи, дав грошей і в добрій надії попрацював з представником в Україні.

Незабаром щирий гість івіцького дав про себе знати: по вказівках Андрієва Миколаєвича Лівіцького почалися арешти, розстріли... Денисюк був — большевицьким гостем в Харкова!»

Думаємо, що — вистачить. —ав—

УГОДОВСЬКІ АЛЯРМИ.

«Український Голос» у Перемишлі (ч. 21. з 1. VI. б. р.) оголосив кілька повідомлень своїх кореспондентів, що стосуються унерівської групи.

І ось в однім повідомленні читаємо: «Славек мав тепер звернутися до А. Лівницького в справі зміни договору з р. 1920 в тім зміслі, щоби поширити границі Польщі на Схід та дістати доступ до Чорного моря. А. Лівницький відмовив йому, але згодився на це Сальський, який і став фактично «головним — отаманом — диктатором».

У другім повідомленні було: «Сальський не оголосив себе ще головним отаманом, але прийняв керування справами УНР. По наших відомостях, переворот переведений на натиск поляків, зокрема Юзефського і Славека, персональних ворогів Лівницького. По деяким відомостям підставою було відмовлення А. Лівницького підписати новий договір з Польщею, після якого УНР «добровільно» зрікається «старих польських міст» — Каміньця, Проскурова, Староконстантинова. Сальський на підписання цього нового договору ніби погодився. Треба у звязку з тим чекати розколу та боротьби поміж самими унерівцями».

В третім повідомленні є: «Також є думка притягти до співпраці і відповідні кола УНДО, використовуючи для цього наближення тих його представників, які «не бачать принципових причин» ставитися до УНР опозиційно».

«Тризуб» (ч. 22—23. з 8. VI. б. р.) в відповідь на це оголосив такий комунікат «Українського Пресового Бюро в Парижі»:

«В ч. 21. від 1. VI. с. р. «Українського Голосу» (Перемишль) з'явилося повідомлення про чутки, які кілька тижнів тому уперто розповсюджувалися більшовиками в Празі, про те, що ніби між окремими членами уряду УНР та між урядом і заступником Голови Директорії Головним Отаманом Військ УНР існують якісь тертя (а де поділася — зміна договору з 1920. р.? Прим. складача Р. Н.). Українське Пресове Бюро в Парижі є уповажнене з цього приводу оголосити, що всі ці відомості є чистим вимислом і, походять з більшовицьких джерел, мають на меті лише провокаційні цілі».

Трудно, часом і тотожні інформації, що приходять од різних людей із трьох різних держав, а в тім і з Варшави, такби мовити, згід самого боку заінтересованих осіб та з одного Міністерства Заграничних Справ, можуть здатися не-

правдивими. Чи ж мало денникарських «качок» появляється в часописах та й ще влітку — в «огірковім сезоні»? А втім люде не мусять вічно сваритися, а можуть погодитися, коли ходить про — корито. Справа отже буденна і не слідби на неї звертати уваги. Рівнож не цікаве є, що кореспонденти «Українського Голосу» в різних державах стоять (як це виходить із «Тризуба») у безпосереднім звязку з — «більшовиками в Празі», бо завдяки витревалій кількालітній пропаганді «Тризуба» (та взагалі унерівців) вже кожній дитині відомо, що українські націоналісти є — на послугах у більшовиків. Отже, в данім випадку повідомлення «Українського Пресового Бюро в Парижі» не розкриває ніякої таємниці.

Цікавіше є ось що: з комунікату «Тризуба» виходить, що з «більшовиками в Празі» стоїть у звязку також і вшехпольська преса, яка й собі розписалася на ті самі теми, що й «Український Голос». Так, напр., вшехполяк Адольф Новачинські («Gazeta Warszawska», ч. 166. з 15. VI. б. р.) у статті п. з. «Вернигора» між иншим пише:

«Зараз по виборах до останнього сойму, одна з головних постатей української ірриденти, президент чи отаман Р. Української, писав до другого діяча такий лист, із моральною гордістю друкований потім у «Курєрі Червонім»:

10. травня, місце постою. Вислід виборів у Польщі до Сойму є Вам певно відомий із преси. Перемога Маршалка Пілсудского є на цілій лінії. З тою перемогою звязана й наша будучина. Ми всі тішимся, що великі ідеї Маршалка Пілсудского перемогли та що незабаром його далеко йдучі пляни та ідеали будуть здійснені. З нагоди тої перемоги склав я йому особисто в імені власнім та уряду Української Народньої Республіки градуляції та побажання, щоби його політика стрінула в майбутньому як-найбільші успіхи. Мені не сила описати Вам, яке сильне та глибоке вражіння викликали мої слова на Пана Маршалка. Його відповідь була така щира та сердечна, що трапила мені глибоко до серця, коли він сказав, що вже близька хвиля, коли буде міг мене привітати з перемогою в Києві. Тим разом Сойм польський буде виглядати цілком инакше. Крім наших прихильників-Українців, як Др. Дмитро Левицький, Др. Степан Баран, Михайло Струтинський та ин. ввійшли до Сойму й наші гарячі приятелі Поляки,

як полк. Славек, брат Маршалка — Ян Пілсудскі, Ярошинскі та ин. Взагалі мені здається, що новий Сойм є відзеркаленням поглядів та політики п. Маршалка Пілсудского. — А. Лівницький.

Сьогодні той фаворит і атут... «пемонцкі» Пілсудчини є, як показується, на найчорнішій листі пп. Славака, Юзефського, Стемповского, Корсака, Борковського, Паціорковського, Сухенка, et Comr. Вже, вже мав бути в будучині якимось новим «Мазепою». Тим разом наш майбутній Скоропадський показався якимось твердим, рогатим та запеклим. В якихось таємничих, позалуштункових укладах мав підписати документ, що в майбутньому зрікається Каміньця, Проскурова й ще там чогось, а тимчасом він «письмо» не хотів підписати. Тому перервано з ним «дипломатичні переговори»... Вже його слова не будуть викликувати «в пана маршалка сильного та глибокого вражіння». Вже п. Лівницький стратив ласку. Кандидатом на нового Петлюру, на нового отамана чи на президента, є тепер осавул чи «генерал» Сальський. З ним будуть підписувати петлюрівські дипломатичні fetren-papier, свистки, з яких потім на івалт пропагандою фабрикують собі більшовицькі газети... щоби фортифікувати поспішно... Київ».

Стільки п. Новачинські. А крім нього писали про це і «Ilustrowany Kurjer Codzienny» і «Czas» з 14. VI. б. р. і «Słowo Polskie» з 16. VI. б. р. та ин.

А «Lwowski Kurjer Poranny» (ч. 175. з 16. VI. б. р.) пише:

«Чекали ми урядового заперечення. Однак минуло досить часу від появи тих інформацій в перемиськім тижневику, але і урядова агенція, і урядова преса завзято мовчать, ніби нічого й не знають про «реляції» українського часопису. Пригадуємо їх ще раз публичній opinii та звертаємося до уряду з запитом: що це все має означати?... Публична opinia мусить домагатися урядового вяснення відомостей, поданих «Українським Голосом». Чекаємо!»

Міжтим польська, московська та більшовицька преса розписалася знова, на цей раз про угодві переговори між Юзефським та — УНДО-м.

«Рускій Голос» (ч. 43. з 12. VI.) б. р. пише: «На підставі одержаних інформацій, польські круги стремлять до остаточного вирішення польсько-малоруського питання: у внутрішній площині через угоду з УНДО, а у зовнішній через нову умову з петлюрівцями. В тім і є безпосередній звязок між переговорами польсько-ундівськими та польсько-петлю-

рівськими. На умову з петлюрівцями дивляться польські діячі, як на документ на всякий випадок; умова з ундівцями має бути забезпеченням першої умови».

«Діло» (ч. 129. з 14. VI. б. р.) однак заперечує ті поголоски про угодві переговори УНДА. Але «Ill. Kurjer Codzienny» (з 15. VI. б. р.) пише, що «поголоски про тайні переговори непокоять суспільність та вимагають вяснення».

Що більше, польська санаційна та опозиційна преса, не звертаючи уваги на заперечення ундівського «Діла», таки на добре розписалася про цілу історію. «Lwowski Kurjer Poranny» на підставі «інформацій кольпортованих в петлюрівських колах українських» подав навіть 9 точок угоди. Це передрукувала ціла польська преса, а за польською пресою відізналась і чужинна — німецька, чеська, більшовицька. Краківський «Głos Narodu» писав з того приводу: «нема диму без вогня».

Аж 22. червня (дуже довга надума!) появилася в урядовій «Gazecie Polskiej» стаття, що заперечує факт переговорів «чито з ген. Сальським, чи з иншим репрезентантом еміграції української»; та — як стверджує «Lw. Kurjer Poranny» з 25. VI. — «уступ, що заключає заперечення переговорів урядово-ундівських звучить цілком мягко», бо виходячи з поголосок, що ніби заключено угоду з УНДО, якої деякі точки мають мати «міжнародний характер», «Gazeta Polska» говорить тільки про «міжнародний характер того порозуміння і тому тільки характерові перечить». Не диво, що «Gazeta Warszawska» з 24. VI. пише, що власне, коли ходить про розмови з УНДО і з Шептицьким, то «урядова преса не дає ані заперечення ані вяснення».

Рівночасно санаційний «Kurjer Wilenski» схиляється до думки, що переговори таки ведуться, тільки сумнівається чи з УНДО. Навязуючи до того «Lw. Kurjer Poranny» з 25. VI. пише: «Переговори ведуться при акомпаніаменті процесу У. В. О., при чім прямо комічно звучать запевнення «Kurjera Wilenskiego», що в санаційній ері наступила пацифікація антипольських настроїв у краю», а далі: «преса незалежна, а навіть часть санаційної преси домагався з нами від уряду, щоби він забрав слово й в спосіб вичерпуючий, а не загальниковий успокоїв суспільність». Зноваж «Ilust. Kurjer Codzienny» додає: «У кожнім разі треба домагатися, щоби наша влада не обмежалася не загальниковим запереченню, яке кількостічковими комунікатами полагоджує цілу справу, але щоб заняла-

ся справою обширніше та рішучо заспокоїла суспільність. Чекаємо на заяву міродатних чинників».

Та «уряд Пана Маршалка Пілсудського» вперто мовчить. Причина ясна: все це денникарські качки для заповнення часописів в «огірковім» сезоні або чутки вперто розповсюджені — «большеви́ками в Празі». Пощо отже ними занімаються обширніше? Автім, колиб було інакше, треба ж дещо надуматися над

публичними заявами. Бож й колиб з уенерівцями дійшло до зміни договору з 1920. р., то не буде «уряд Пана Маршалка Пілсудського» потверджувати цей факт перед цілим світом, отже й перед большевиками з ... Москви, з якими заключено договір в Ризі, а знову колиб й не переговорювано про угоду з УНДО, то не буде «уряд Пана Маршалка» рішучо заперечувати це, щоби не відібрати... останніх надій — угодовщині. -ир.

Єретичні думки.

(Із записника).

З різдвяних мотивів.

Поїхали якось три «царів со дари», чи то пак академіки рутенські на «поклоненіє» у країну дальню, У. С. С. Р. «нарицаєму». Що вони там робили, про це «темна вода в облацях», бо різні джерела різно про це:

1. офіційні з країни тої кажуть про зворушливу одностайність («одноголосно»),

2. саміж академіки кажуть, що там їм «прильпѣ языкъ къ гортани», бо, мовляв, вони зобов'язалися перед владою польською рота в тій країні не розкривати.

Фама? Та що фама, звісно — «пес бреше, а вітер носить». І правди не дійдеш, хоч самого Чеботарева клич, бо і справді «волхвованіє нѣкое въ тому бысть».

І щож сказати на це? Бога хвалити, і Академію маємо, все як у людей. Та одно біда: людей ось не маємо, самих лише академіків. Бо одні з них товаришів своїх, яко Юда, на поталу віддають, а другі товаришів своїх зрікаються, яко Понтій Пилат руки умиваючи.

Пригадується випадок, що мав місце в Російській Академії Наук, коли Максима Горького не обрали були в академіки. Тоді Бунін і Чехов заявили, що відмовляються від звання академіків.

Було таке. Та ще за часів, коли «жорстокій і кривавий» царат панував, коли ще не цвіли рясно барвисті соціалістичні квіточки всіляких «свобод».

Тоді... Тоді і честь була, принаймні, на «базарах велелюдних» її не продавали і не купували. А як що і траплялося, то гандель одбувався потай, по темних закамарках.

Тоді і традиція була — не слухати влади. Тепер інакше. Тепер владу слухають і не тільки слухають, а навипе-

редки біжать та питають: може сестричку привести до вас, гарна дівчинка, а може братчика хочете, смачний хлопчик... Служити готові завжди і всюди.

Це до перших. Щож до других, то хай вже з ними їхні земляки справу до кінця доводять: їм видніше.

А треті? Це ті, що на еміграції перебувають, бож не скотіли оплюгавити себе обітницю перед чужинецькою владою складаючи. Вониж, здавалося, вільні від будь-яких зобов'язань, а рівно і од «страху іудейска». А чогож мовчать? Чи схвалюють, чи бояться, чи може так приємно їм носити звання академіка, хочби і з слідами юдиними? А може — традиційне: «моя хата з краю»?...

Панове академіки й менші чини, що на еміграції пробуваєте, розкрийте ваше лице.

Папір дорогий.

В одній нашій газеті аж у трьох числах за чергою дано фейлстон для розв'язання надзвичайно важливої для нас і гостро актуальної проблеми: «Достоевський і Україна». Автор цієї праці перекладе певні місця з писання Любови Достоевської, місця, які мають довести що Достоевський походженням українець. Правда, дуже важлива річ.

Не першина оце зустрічати такі спроби українізувати декого з великих людей, дарма, що вони своїм духом і своїми писаннями наскрізь москалями були. Такі спроби роблено з Гоголем, навіть були натяки, що мовляв, М. Башкирцева, як що не українка, то могла нею бути.

Пощо це все? Хибаж навіть і доведено факт українського походження при не-українській діяльності діяча звеличує нас як націю? Саме навпаки! Чи не ліпше замість доводити їх українське

походження, застановитися над тим, чому ці люде опинилися в ворожому таборі?

Чи не тому, що великому кораблеві наша «калабаня» була за-мала? Чи не занадто ми всі дрібничкові, чи не занадто ми самозакохані байбаки, що їм сморід власної щілини миліший за чарівні пахощі свіжого повітря широких просторів? Згадаймо хочби Івана Франка з його трагічним, отвертим і не-українським, бо щирим (коли земляк вам каже «по-щирости», будьте обачні!) — «nie-kocham rusinow».

Достоевський? А Аверченки, Зошенки, Німеровичі-Данченки, Короленки й т. д., і т. д.... Та щож це таке? Хибя це за-слуга українства? Та хибяж це не вихвалювання себе як якогось племенного заводу для плекання одиниць, що їх запліднює дух иншого народу? Хибяж це не роля «погною»?

Мовчати про це треба, а не смакувати, вибіраючи мов та курка по зернині всі ті дрібнички, що доводять українську основу великого, ба, геніального письменника — москаля. Це значить доводити світові нашу нездатність духову і нікчемність.

Мовчати про це треба, бо папір аж надто дорогий.

Треба вміти читати.

Одного разу підчас літературної дискусії один молодик зневажливо відмахнувся від «Достоевських і їм подібних». Може й не читав того Достоевського, а лише щось чув про нього; тоді ще гірше.

«Бог — це синтетична особистість цілого народу, взятого від початків його й до кінця. Що дужчий нарід, то особливіший Бог. Нарід — це тіло Боже. Кожний нарід є доти народом, поки має свого Бога, окремішного, а решту Богів у світі вилучує без будь-якого примирення, поки вірує в те, що своїм Богом переможе й вижене зі світу решту Богів... Коли великий нарід не вірує, що в ньому одному лише істина (саме в одному, і саме виключно в ньому), коли не вірує, що він один здатний і покликаний всіх воскресити і спасти своєю істиною, то він враз обертається в етнографічний матеріал, а не в великий нарід»...

Це із «Бесів» Достоевського.

Не легковажмо своїх сусідів!

Припадок, подібність чи історична закономірність?

Теорія комунізму, ударившись о Руську Землю, на практиці дала — большевизм.

Словесне — інтернаціональне комуністичне — обернулося в *чинне* — національне большевицьке.

Дехто з Чериковеро-Керенсько-Мілюковських демократів намагався збити це твердження. А проте це твердять самі москалі, та й то справжні москалі, а не недоладна сумішка великоросійського виробу.

Большевизм є явище органічно московське. Большевизм, дарма що в інших формах, процвітав там уже давно і на горі, і на долині. Він є складовою частиною московського духа.

Так, большевиками на престолі були і Іван Лютій, і Петро I, що сказав «нам потрібна Європа на кілька десятиліть, а далі ми до неї мусимо повернутися задом». Сучасний поет і собі гукнув під адресою Європи:

«Ми обернемося к вам
Своей азиатской рожей!»

А «верноподданный» коліс, тепер націонал-большевик Н. Устрялов додає: «И европейским Марксом взорвем цветнокожий океан»...

Большевиками від «народу» були Пугачоф, Стенька Разін. А славетна ГПУ, колишня че-ка, мала своїх історичних пращурів в «оприччині», «слові й ділі» та «всешутейшому» і «всепянейшому Соборі».

«Авантюристи».

У кожного авантюриста є зародки великого історичного діяча, а в кожного історичного великого діяча є щось од авантюриста. Кажуть, що наші «отамани» авантюристи, або на наше — паливоди. Чиж так?

У дівчацьких роках і така корисна річ, як сірник, на небезпечну і шкідливу обертається.

А хто, нарешті, був у суті речі славетний Наполеон із своїми маршалами? Чим він бувби, коли б не вдача? Мабуть — Оскілком.

Мова лише про те, чи те щось, що штовхає авантюристів на чини піде по лінії творчости, чи руйнації. Чи не дарма ми гудимо тих наших очайдухів — отаманів? Чи винні вони, що наші творчорформівничі начала не спроможні були опанувати стихійні індивідуалістично-відосередкові тенденції тих наших авантюристів? Чи винні вони, що наші проводирі державні не зуміли їхнього патріотичного революційного запалу ввести в державно-творче річище?

Колись Богданів геній та залізна рука його створила в тодішніх авантюристів отаманів українських маршалів. Тепер

усе захлинулося в морі отаманської сваволі і п'яного хаосу. На наших отаманів не з'явився «Богом даний» Головний Отаман. Та й звідки взятися йому було? Коли ж проводирі наші сліпо йдучи за соціалістичними «аз-буки» поквапилися того Бога насамперед «ліквіднуть».

Сумно.

Ініціативна меншина.

Здається «суверенітет» народу став фікцією, порожнім звуком. Як рівно і друга магічна формула: «воля народа».

Приходить час «аристократії волі», ініціативної меншини.

І мав рацію галицький селянин, коли казав послам: «пощож ми вас обірали, коли ви до нас по розум приходите?» Голові до ніг по розум ходити не личить.

У Совдепії 170,000.000 населення а комуністів щоб на 1,700.000 назбиралося. Отже підданих, та й то дуже незадоволених — 168,300.000. Висновок: щоби правити «народом» треба мати по одному унтер-офіцеру на кожних сто чоловік.

Так життя глузує з вигадок людських...

Др. Мирон Б.

Від редакції.

Проф. О. Мицюк, Прага. Вашої, надісланої нам для оголошення, заяви проти большевицького «Вперед» (Прага, 1930., ч. 2., ст. 38—39) ми не вмістили тому, що заміти большевицьких рептильок ніхто не спростовує та взагалі з органами такими як «Вперед» не треба ніколи полемізувати.

О. Бойдуник, Прага. Продовження Вашої статті п. з. «Соборність України та її східні кордони» ми відложили до наступного числа, бо друкарня не вистигла на час кліші з мапи, що була долучена до статті.

THE UKRAINIAN QUESTION

GENEVA 1928 A Peace Problem ЦІНА Кч 5—

Видання Проводу Українських Націоналістів.

Замовляти в адміністрації Розбудови Нації.

Die Ukraine unter Fremdherrschaft

Herausgegeben von der Pressestelle ukrainischer Nationalisten

1928

Der Junge Osten

Schriftenreihe des „Nahen Ostens“

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

(ROZBUDOVA NASII)

ОРГАН ПРОВОРУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник III.

ПРАГА, липень-серпень 1930.

Ч. 7-8 (31-32).

Інж. Дм. Андрієвський.

Політика націоналізму.

1. Формула політичного чину.

Метою української політики в поточну історичну хвилю є визволення українських земель з-під чужинецьких влад і зорганізування їх в незалежну державу. Але не досить одного знання мети; треба ще мати яснє уявлення про способи її здійснення та форми, в яких вона може бути досягнена. Від часів Великого Богдана українська політика власне не мала ні своєї доктрини, що спиралася б на вимоги життя, а не уроення, ні своїх методів, ба, навіть не все змагала до якоїсь певної мети. Вона була без пляну, випадкова, йшла «без керми», була власне рефлексом чи реакцією на події.

Формула національного визволення і державного будівництва на Україні, яку пропонують і переводять націоналісти дається укласти так: український нарід може зорганізуватися політично і забезпечити свою відборонність лише в формі великої сильної національної держави; инакше він не стане нацією, а зостанеться етнографічною масою. Україна мусить додати великої праці, бо лише в процесі переведення певних історичних місій народи стають націями. Завданням України в поточну хвилю є розв'язання східньо-європейської проблеми; завдання важке, завдання світової ваги. Щоб його виконати, Україна мусить здобути на велике напруження творчої волі, яке станеться через великий зрив — національну революцію — і уняття революційної стихії у тверді, організовані форми. В остаточнім висліді українська державність має бути здвигнута збірними зусиллями цілої Української Нації, і лише національна незалежна держава обєднає всі українські землі та здійснить соборність Української Нації.

Для кожного мусить бути очевидним, що успіх старань купки активних українських патріотів залежатиме від того, чи їм вдасться ввести в гру такі сили, які би збурили сучасний політичний стан на Україні як рівно і від характеру того проводу, що стане на чолі визвольного чину і визволеної країни. Але де шукати тих сил і завязку того проводу? На це питання є дві відповіді. Одну з них дається вичерпати словом «летітизм», себто, зміна сучасного стану шляхом, коли не еволюції, то порозуміння внутрішніх і зовнішніх чинників, через організацію проводу шляхом переємства влади. Друга відповідь, противно, підносить постулат революційного, насильного перевороту та витворення влади, так би мовити, явочним порядком. Ось ця друга відповідь і міститься в формулі націоналістичної політики.

Нині вже, на щастя, стає що-раз більше зрозумілою істина, що *Українська Нація не матиме держави, аж доки не вибере її сама*, бо ніхто їй тої держави не дасть і не забезпечить. Отже, боротьба неминуча. Але якого характеру? Колиб у нас був свій Пімонт, як в Італії перед 1860. р. або колиб ми були у становищі югославян, що могли діяти через уряд незалежної Сербії, могла би бути мова про визвольну війну започатковану зовні. Але того нема, ми є поневолені на всіх землях, ми не маємо ні національно рідних нам урядів, ні регулярної армії, ні акредитованої дипломатії, ні відданих нам союзників. *Єдиною формою боротьби для нас може бути лише національна революція, повстання.*

Зрештою революція на наших землях в повному русі. Вона почалася в 1917. р. і прибірає тепер виразні національні форми. Ми перебули вже добу соціальної горячки, бодай на Східній Україні, і наші маси, завдяки випробам большевиків видужали від соціального радикалізму. Нам не доводиться нехтувати соціальними здобутками революції; а все-ж можемо ствердити, що чужинецька навала, якою закінчився перший, соціальний період революції, сприяла тому, що маси, зневірилися в можливості соціального раю на землі й нині стали перед видом державного буття. Зрештою сам факт існування чужинецького і зненавидженого режиму є побудкою для того; завдяки йому революційний рух мусить бути політичним, як реакція на поневолення України Московщиною. На Західніх Землях нинішні благодати польської влади також тримають українські маси в революційному напруженні й небагато треба, щоби хвиля національного руху перекотилася через Збруч.

Що більш, за неминучість революції промовляють і зовнішні об'єктивні умови, що її улегчують. Бо-ж сидимо на вулькані заогненої, далеко не вирішеної східньо-європейської проблеми. Тут нічого нема певного, твердого, й рано чи пізно мусять наступити зміни світової, принаймні-європейської ваги. В основі тої проблеми лежить ліквідація спадщини старої російської імперії і ліквідація московського большевизму. Нашою вигодою є навіть долучити пороху, а коли треба то і прискорити вибух; але тільки тоді й так, *щоби події пішли по лінії наших інтересів.*

Вступаючи в нову стадію революції на Україні, ми не можемо допустити повторення старих помилок. Всім нам стоїть у памяті, яка наша стара політика була безвладна і безрадна серед революційного струсу. Переняті духом бюрократизму, вщепленого російською канцелярією та австрійським парламентом, або ведені навиками політичного підпілля, тодішні провідники не спромоглися, бо й не уміли, опанувати революційну стихію і змарнували широкі можливості. Мягкотілі з природи, вони не важилися вживати сили і взяти в карби анархічні елементи (отаманія), недоцінювали такі важні чинники, як *військо, й намагалися воювати аргументами. Пізніші невдачі* децю навчили і наших політиків, але не змінили їх характеру, про що свідчить парламентарна репрезентанщина на Західніх Землях і гра в міністерські портфелі у спілці Визволення України (наколи є правдою зізнання помучених людей). Зрештою, хіба політика з традицією федерування з Росією, або союзу з поляками, чи накладання в «білими» та «червоними» москалями, може пірвати за собою маси українські? Все то управнює до твердження, що в майбутній національній революції вчорашні провідники будуть знов розгубле-

ними або осамітненими, а тому ми заперечуєм рацію легітимізму, що намагається гальванізувати старе.

Заперечуємо його не з засади, але з практичних міркувань, рівно як і беремося до революції не з замилювання до неї, але з конечности. Рація легітимізму полягає в тім, що він установляє, так би мовити, автоматично певну дисципліну, усовує розбіжність волю, подає рішення неспірне, отже, сила його в традиції. Але як виглядає український легітимізм? Замість одного рішення, маєм щонайменш два: гетьманське і уенерівське. Далі, він не має майже ніякої традиції, йому доводиться мати до діла з нашим «самсобіпанством», яке годі уговтати одними аргументами. Зрештою оден із них — гетьманський нечинний, і то серед критичних обставин нинішнього часу, другий — уенерівський — вправді більш активний, але вперто тримається за скраховану вже раз політичну лінію й не дає найменшої надії на витверезіння. До тогож рішення проблеми нашого визволення лежить поза їхніми спроможностями, бо в — *національній революції*. Клич національної революції чужий гетьманському легітимізові; що ж до уенерівського, то націоналістична політика, всупереч легітимізові, як способу організації влади й мобілізації національних сил, разом із тим заперечує і спосіб збурення сучасної дійсности шляхом *чужинецької інтервенції*. Ідея визволення зпід гніту зі сторонньою допомогою впливає з тої самої психології, що й ідея перемства влади. Тут, як і там, діє навик до автоматичних чинів, брак почину, відчуженість національній стихії. Націоналісти, плекаючи міт, легенду про визвольну революцію, в ніякому разі не відкидають із засади допомогу з зовні, але гадають, що революція, повстання насамперед, а решта прикладеться. Кладемо натиск на *самодіяльність*, але й не заперечуємо що наша самодіяльність повинна мати опертя і на вні *Чи візьмемо Чехію, Грецію, Сербію, всі вони мали своїх союзників. Будемо їх мати й ми, але не раніш, як самі здобудемося на чин. Мусимо творити події, не лише бути їх предметом. А тому висуваємо постулат орієнтації на власні сили.* Справді, що варта поміч коли ми задивлені на неї, лишаємося нечинні, безсилі. Ніодин наш симпатик не дасть помочі, наколи не дамо доказу нашої волі чину, охоти до труду, здібности на зусилля. В наявних обставинах, це може виявитися в революційному зриві. *Лише через повстання проти займанців наша нація може стати самостійним політичним чинником.* Коли не будемо спроможні вибороти власної держави, не будем годні й її оборонити. Рішення нашої національної справи треба шукати в нас самих; ніодна стороння сила не в стані опанувати того хаосу, що роспановився на наших Східніх Землях. Мусимо самі собі давати раду, щоби привернути лад на Україні. Мусимо готуватися до використання помочі для нашого визволення, але ніяк не покладатися на чужі сили, що малиб нас визволити. Перше буде насталувати нашу волю до боротьби, а друге її лише розслаблюватиме.

2. Внутрішньо-національні відносини.

Ми виріжняємо в національній житті два моменти різного характеру й різного обсягу, а саме: національну ідею і форми її втілення. Наявність, спайність і чинність у ділянках культурній, суспільній, економічній і політичній Української Нації синтезується *національною ідеєю.*

Отже національна ідея неначе стверджує факт нашого національного існування. Всі заходи і старання до поширення, поглиблення й підперття національної ідеї становлять зміст і обсяг національної справи. Організовані ж змагання здійснити національну ідею і постулять державности в конкретних формах державно-політичної організації становлять предмет і зміст національної політики. Національна справа не покривається в національною політикою; вона є далеко ширша за неї. Зновуж політика, яка не підпорядкована національній справі, не може бути національною (напр., большевицька політика на Україні).

Національна ідея з постулатом державности для кожного українця мусить бути безоглядним імперативом. Натомість форми державно-політичної і суспільної організації, в яких вона втілюється, не є невідкличними; вони ж бо залежатимуть од переходових обставин історичного моменту і від укладу сил унутрі нації. Авсе-ж практичне переведення національної ідеї й постуляту державности може збагачувати чи збіднювати їх. Для того часом буває тяжко відмежувати національну справу від національної політики. Оскільки в обсягу національної справи однозгідність усіх українців є конечною, остільки в політиці змагання і боротьба окремих груп є природними і їх не уникнути. Слід бо признати в засаді й застосувати на практиці, що національна ідея є понад ті або інші форми її втілення, а національна справа понад змагання територіяльних, суспільних і ідеологічних груп за способи її здійснення. Українська національна ідея в поточну історичну хвилю умістовнюється заложенням соборности Української Нації, як одного збірного суспільного організму та гаслом державної самостійности її.

У нас поняття про шляхи, якими має йти національна політика часто спрощуються надміру. Нація — складний організм, і в ній існують різні групи з їх окремими функціональними завданнями. Але часто особи чи організації, задивлені в свої питоменні соціальні чи політичні функції, починають утотожнювати їх із чинністю цілого організму й абстрагувати від цілості. Знов інші, покликаючись на основну єдність нації, рішуче вимагають зведення всіх функціональних сил до одної середньої вислідної. Перша тенденція висловлена клясичним афоризмом «коли Україна не буде соціалістичною, то жадної України не треба», а друга виявляється в маренню про «оден національний фронт», як сталу, згори уложену установу політичного характеру. Міжтим політична чинність нації, як зрештою і творчість культурна, суспільна й економічна, переходить у борні за форми, в яких нація може, але не конче мусить, себе здійснити. Таких форм може бути кілька, але в ділянці матеріальної культури, а зокрема в державній організації, в кожну історичну хвилю може мати місце якась одна, найбільш відповідна до зовнішніх обставин та до внутрішнього укладу сил. Усталення тої форми й застосовання її до життя і є предметом змагань, а ті труднощі серед яких вона відбувається є мірилом політичної зрілості нації. На підставі прикладів чужих і наших правилом тої політичної гри межси розбіжними силами не може бути ні діялектика боротьби, ні діялектика миру за всяку ціну. Перша нищить націю, а друга гальмує її натуральний розвій, що вимагає руху. Лише діялектика служби національній ідеї, розвою й перемоги національної справи повинна кермувати поведінкою окремих сил у політичній борні. Ця діялектика єдина, що може дати слушний критерій для оцінки

подій і чинів. Лише вона може вказати, що є «на потребу нації», де лежить загально національне благо й де межа, за яку не вільно переходити в поборюванні внутрішнього противника. Спільна національна ідея мусить забезпечувати всім національним чинникам спільну мову, а обсяг національної справи — постачити їм спільний терен для співпраці. Щодо сезонного змісту національної ідеї, то він лучить політичні угруповання, що стоять на ґрунті самостійности й соборности Української Нації. Національна справа вимагає певної національної солідарности, яка повинна кермувати нами в нашій політиці. Якими б шляхами не йшли різні угруповання до оформлення національної ідеї, в їх чинности має бути певна координація, певна звязність, що підводитиме їх змагання до одного знаменника. Це узгіднення повинно бути натуральне, яким є узгіднення рухів різних органів одного і того ж тіла. Що більше нація є суцільною, спайною, політично виробленою, то більше ті рухи гармонійні й доцільні. Як самозаховальний інстинкт не сміє допустити, щоб групові розходження допроваджували до розвалу нації, так творчий інстинкт мусить узгіднювати розбіжні шукання при переведенню національної ідеї в політично-державній і суспільній організації.

Можна вказати на приклад із життя нації чи не найбільш політично виробленої — Англії. В теорії англійський консерватизм і соціалізм розходяться кардинально, але обидва знають добре, що ризикований крок, необережна політика в великій Британській Імперії може зробити купу порізаних уламків. Для того у практиці політичні ходи Бальдвіна, що вважає союз із Францією конечною для Англії, і шукання Мак-Дональда, що волисть угоду з Америкою, змагають до одного, а власне до збереження політичної міці В. Британії. Тому сплянована за часів перебування у владі консерваторів будова Сінгапурської фортеці, зверненої насамперед проти Америки, є започаткована за часів Мак-Дональда, а коли цей останній, перекресливши уложену Бальдвіном морську угоду з Францією, вибрався до президента Гувера, щоби договоритись у справі морських зброєнь, консервативна преса дала повну моральну підтримку Мак-Дональдові, щоб він міг найбільше здобути в мирнім змаганні за першенство на морі. Зрештою сталося так само, як і під час Гаагської конференції, коли вся громадська думка підперла Сновдена, що замірився вирівняти захитаний престиж Англії і здобути нові вигоди від союзників. Отже, свідомість загально-національного блага може звести до одного знаменника розбіжні політичні орієнтації національно настроєних груп і партій. Консерватори, хоч і не відкидають згори все, що робить Мак Дональд, але ж і не відмовляються від своєї концепції національної політики. А все ж вони стежать із симпатією за справжніми успіхами соціаліста, бо знають, що ті успіхи сприяють зміцненню політичних позицій Англії, і їм самим дасться їх використати, коли на те прийде час і коли вони опиняться знов при владі.

Звичайно наше становище дещо инакше, як становище англійців. Без держави та уряду, в стані діючої революції, серед великих труднощів ми не можемо так точно виміряти наші рухи. Для нас, націоналістів, може бути відступлення в двох напрямках. Або не відтягаючися в «опо, зіцію його величності», як то роблять англійські консерватори, творити оден спільний політичний фронт із усіма українськими партіями, бодай головніцями в них, або, не обмежуючися тільки критикою і контро-

лею нинішньої української політики офіційних чи напів офіційних груп, доповнювати і вирівнювати її, а то може і перебрати у свої руки керму національної політики. За першим рішенням неначе промовляє критичне положення нації. Але чи справді можна чекати значніших наслідків до політики «єдиного фронту»? Єдиний фронт означає взаємні уступки, половинчатість, сидання на двох стільцях. Власне, критичне становище нашої справи, та зовнішні обставини, в яких ми опинились, на це нам нині не дозволяють. Бо ж лише рішуча виразна постава й точна означеність позицій, а не тупцювання, вимірювання, можуть бути спасенними під теперішню хвилю для нашої справи. Взагалі доводиться себе спитати, чи єдиний фронт, як згори сплянована і свідомо переведена концепція політичної роботи не є «золотою легендою», що була реальністю, доки ми українці жили лише громадськи, а не політично? Єдиний фронт і справді мусить бути і фактично в кожного разу, коли йде про національну ідею в цілому, політично-державний постулат. В нім виявляється та солідарність, що є законом кожного суспільного організму. Його ми бачимо напр., під час протесту проти замахів червоного московського імперіалізму чи оборони нашої національності перед чужинцями. Той природний фронт мусимо зміцнювати при всякій нагоді, прокладаючи ним шлях до здійснення національного ідеалу, щоб усе, що ми робимо, могло вийти на користь національній справі та щоб усе, що є доброго в роботі наших внутрішніх противників, ми використали для тої самої національної справи. Отже, розбіжність наших шукань мусить бути використана для виявлення всіх можливостей і вибору найкращої з них. Така розбіжність корисніша за тупцювання на місці одним гуртом, до чого неминуче привів би штучний, силуваний, немічний і безплідний «єдиний фронт».

Повстає питання: де шукати вислідної розбіжних змагань? Гадаємо, що в остаточнім рахунку, в рішачий момент вислідна мусить знайтися в одній із концепцій, що борються, у проводі одної з груп, що стане тоді на чолі цілої нації. Ми певні, що такий провід скорше і міцніше, ніж коаліція, обєднає націю. Наколи нинішня національна політика не виключає діяння окремих наших угруповань, то питання проводу в рішачий момент ускладнює справу внутрішньо-національних відносин. Справді, хто має рішати кому належить провід? Гадаємо що питання буде розв'язане ходом подій: група, що змагає за провід, якої передбачення викажуться найбільш оправданими, яка матиме найкращу організацію і виявить найбільш моральної сили, яка обєднає вколом себе переважні, рішачі, активні сили нації, силою річей стане на чолі нації. Інші партії мусять мати громадську мужність і політичну чесність, щоб не утруднювати керівничої праці провідної групи. Противники гуртового проводу, проводу числової більшості, якими є націоналісти, перші відмовляються від внутрішньої боротьби в ту хвилю, коли виявиться, що ні їх концепція, ні вони самі не є панамі положення.

Але доки до того дойде, якою має бути постава й політична лінія націоналізму у внутрішньо-національній житті? Нині в поточну хвилю, доки події лише підготовляються, можна шукати розв'язки нашої проблеми в різних напрямках, як англійська нація шукає найвигіднішого укладу світових сил різними шляхами (через Америку, через Францію). Тут можуть придатись різні методи, наколи вони не перечать націо-

нальній гідності і не знижують нашого морального капіталу. Але все ж таки ми, націоналісти, віримо, що наша концепція державного будівництва й наші методи політичної роботи найкраще відповідають наявним обставинам і дадуть найбільші наслідки, ми і певні, що самі події накинуть українській політиці нашу концепцію. І для того мусимо їх прищеплювати до свідомости українського народу і переводити вже нині в життя. Само собою, що в нашій праці ми старатимемося використати для української політики — все, що вдасться зробити иншим угрупованням; однак, в той самий час, муситимемо їх поборювати кожного разу, коли вони ставатимуть нам упоперек дороги. У внутрішній політичній житті ми будемо боротися проти всього, що гасить революційність нашого народу, отже шукання за автономією під Польщею, угодовство західно-українських демократів, задурювання мас надіями на визволення чужими силами, а рівно розкривати марність і безхосенність репрезентаційної політики в ворожих соймах, вщеплювання в маси інтернаціоналізму і підюджування класових противенств. Ми маємо підготувати народній зрив і організувати національну революцію. Той зрив має відбутися водночас і на Східних, і на Західних Землях, щоб в огні й гоні до мети спаяти ще міцніше дві парости одної неподільної нації і створити одну Українську Державу на Зах. і Схід. Землях. Маємо звертатися безпосередньо до мас і ніяка коаліція, блок чи угода з иншими партіями нам не потрібні. До того ж націоналісти засадничо вважають партійну організацію нації недоброю. Для успішного переведення національної революції й завершення її державною побудовою треба пошукати инших організаційних підстав, ідеологічних і практичних. Для того треба опертися на природній структурі нації і вже нині переводити організацію нації на належні підвалини.

Політика націоналізму на Східній Україні за часів панування большевизму зводиться до безоглядного поборювання сучасного режиму чужинецького, заміреного на колоніяльне визискування України. Там нині не існує ніодної партії і по усуненні большевицької влади повстане питання узгодження розбіжностей скорше соціальних, як політичних. Зрештою й ці розбіжності сильно упрощені большевицьким соціальним гнетом. Само собою, що жадної мови про поворот до передвоєнних відносин бути не може. Але націоналізм не може допустити і до нових випробів на живому тілі нації. Він мусить намацати в українській масі найбільш здорові творчі елементи, що становлять провідну верству, і зорганізувати її в кадри, що стануть костиком державної будови. Можливо нам доведеться зіткнутися з подібними змаганнями инших політичних угруповань; але не віримо, щоби соціалісти, демократи чи гетьманці могли мати більше впливу й послууху, як націоналісти. Протівно, вважаємо, що українські маси на В. Україні більш підготовані до прийняття націоналістичного розуміння нації, держави, влади, суспільного ладу. Зрештою ціла справа буде важитися не на терезах ідеології, але рішатиметься здібністю уняти революційну стихію в певне ложбище і тверді організаційні форми. Не бачимо иншої політичної групи, яка була би більш покликана до того, як націоналістична.

На терені міжнароднього життя політика націоналізму має ставити й голосити українську національну проблему на всю її широчінь. Знову тут маємо відрізнити національну ідею й її практичне переведення. Маємо

пропагувати нашу національно-державну ідею і творити для неї міцний підмурок в національній і міжнародній житті. Наші виступи не сміють шкідити національній справі. Однак і повинністю нашою є кожного разу відзначати перед чужинцями недоречности, недотягнення, збочення і знижування польонофілів та москвофілів і взагалі всіх, хто не годен піднятися до розуміння цілої ваги і змісту наших нинішніх змагань. Кожен наш виступ мусить бути в той самий час ствердженням національного й державного постулату, нашої національної солідарности на цій точці та висвітленням неможливости, недоцільности, шкідливости всякої іншої політики в українській справі, ніж та, яку ми пропагуємо. В цій місці мусимо виявити багато такту і ніколи не обмежуватися тільки критикою, не виходити на люде з нашими домашніми сварами та антагонізмами, не зводити наших розходжень на осіб і не ставити наших внутрішніх противників поза скобками нації. Звичайно з явищами громадського згіршення, як от авантюрою гетьмана Остряниці, хрунівством «Української Ниви», тощо, мусимо боротися іншими способами.

Якби далеко не відбігали концепції і методи праці націоналізму від концепції і методів інших угруповань, націоналізм ніколи не може виломлюватися з рямки національного життя й політики, але скорше мусить приспособлювати їх до свого змісту, а тим самим розбудовувати їх. Він є органічною частиною Української Нації, як його політика є виявленням національної ідеї. Він повинен нести відповідальність за цілість національної ідеї й національної політики. Його завдання і обов'язки — доповнити їх новим ширшим змістом, новими вартостями, рівно, як і довершити чини і здобутки національної революції. Свідомий своєї історичної ролі націоналізм розглядає свою чинність як труд і подвиг на шляху до визволення нації і сповнення її історичної місії.

(Кінець буде.)

Осип Войдуник.

Соборність України та її східні кордони.

(Далі)

Що являли собою ті землі, куди чорноморці зачали переселятися? Частина їх творила колись Тмутороканське князівство, що, розгромлене у XII ст. половцями, було предметом дальших сталих нападів кочевників. Зрештою кочевничі племена, щось із кількох десятків, займали землі цілого північного Кавказу. В адміністративно-політичному відношенні ці землі переходили з рук до рук, то турків, то татар. Дотерва з хвилиною, коли приходять сюди чорноморці, ці землі не міняють вже власника, і від цієї пори датується систематичне заселювання північного Кавказу та початок осілого життя. Правда, Росія ще й перед тим намагалася підпорядкувати собі ці землі. Такі спроби були за часів Івана Грозного, а відтак Петра I, який намагався заволодіти і Кубаню, і північно-кавказькими землями взагалі, використовуючи для цих цілей донців. І тільки Катерині II. цей плян повівся по війнах 1768.—74. і 1787.—91. р. р.

І так по першій війні 1774 р. обсадили війська оборонну лінію, яка вела від Черкаська, одна віднога через Таврополь на Моздок (т. зв. «Кавказька лінія»), а друга побережжям Озівського моря до півострова Тамані. В 1783 р. кримський хан Шагин-Гирей зрікся престолу на користь Росії, а тим самим і правобережна Кубань, що тоді йому підлягала, дісталася до рук Росії. Таким чином охоронна лінія Черкаск—Таманський півострів і Черкаск—Ставрополь—Моздок, вирівнялась, і від 1783 р. Кубань стала на південно-сході правцею російської держави. Ця границя була в війні з турками 1787.—91. р. р., де брали також участь чорноморці.

Оборону цієї границі повірено: від устя Кубані до Усть-Лабінська чорноморцям, од Усть-Лабінська до місця, де Кубань звертає своє русло з північного напрямку на захід, себто, приблизно до сьгоднішньої Темизбекської станиці — так зв. козакам катеринославського війська, які в 1802. р. замінили донців; звідси до верхів Кубані — донцям, яких, однак, в 1825. —27. р. замінили так зв. хоперці, що заняли верхи від Кубані і Куми, так що донцям полишився малесенький відтінок між катеринославцями і хоперцями.

Хто ж такі «козаки катеринославського війська»?

Вже була згадка про це, що, коли в 1787 р. заносилося на війну з турками, Потьомкін зачав організувати козаків. Крім козаків під проводом Білого та Чепіги і задунайців, що добули творили «військо верхніх казаків» чи «чорноморців», зачали з півдня України, головню з Катеринославщини, приголошуватися різні втікачі, які не могли видержати кріпосного права й уважали собі за-краще «козакувати». Зголошувалася всяка збіранина, були там селяни і міщани, а також давніщі запорожські козаки. З цих збігців і організували т. зв. катеринославське військо, що його підпорядковано донському отаманові, а названо новодонцями*). По війні, коли почали обсаджувати лінію на Кубані, катеринославці просили, щоб їх, що до тепер перебували в Ізюмському і Старобільському повітах Харківської губ., переселити на Кубань. Їх названо Кавказьким полком, переселено на Кубань, де вони обсадили згаданий вище відтінок.

Хто такі хоперці? Початок їм дали запорожці, які жили по верхівях Хопра, сьгодні Воронізької губернії, і тут у XVII. в. організували Хоперський полк. Цей полк був знищений, але в 1717. р. він знова зорганізувався з 94-х родин попереднього старого Хоперського полку і 125 козакських родин із Харківщини**). Далі цей полк доповнювано збігцями з України. В 1778. р.—79. р. цей полк числом у три тисячі душ, між якими, крім українців, були, але в меншости, також інші народности, перенесено на Ставропольщину, а звідси в 1825. р. на лінію, про яку була вище згадка.

Як бачимо, землі північного Кавказу зколонізовано українськими козаками, за винятком незначного відтинку між катеринославцями і хоперцями, що його обсадили були донці.

Переселення чорноморців зачалася в вересні 1792. р. під проводом Білого, Кордовського, Чепіги й Головатого та тривало приблизно до осені 1793. р. За цей час переселилося на Кубань щось із 20.000 душ, з чого самих козаків зі старшиною було 17.000 а решта жінки й діти. Територію Кубані розділено на 5 округ із 40 курінями, де й поселилися козаки-переселенці.

Коли почалося переселювання чорноморців на Кубань, то землі ці були майже пустими; лише де-не-де в кубанських степах кочували ногайці. Зате на півдні від обсадженої границі находилися різні кочевничі племена, від нападів яких козаки мали боронити границі. В перших роках закубанці, себто, кочевники, що були по лівім березі Кубані, заховувалися спокійно супроти своїх нових сусідів і не нападали на їх, так що чорноморці могли більше часу присвятити внутрішній організації, головню господарству, яке тут на степах вималало досить праці. Але коло 1800. р. закубанці зачали нападати на чорноморців і грабувати та руйнувати їх майно.

Ця настирливість закубанців дійшла до того, що козаки не тільки що не могли знайти часу для господарства, але навіть не могли вистарчити в боротьбі та понесли деякі втрати. Чорноморці зажадали помочі у формі дальшого переселення на Кубань, хоч між тим на Чорноморщину (так тоді звалася сьгоднішня Кубань) приходили козаки задунайці самовільно; і так прийшло в 1866. р. 122 душі, в 1808. р. — 435, в 1805. р. — 50 душ***). Нове переселення зачалася в 1809. р. і продовжувалося до 1816. р. В цій часі переселилося на Кубань із Полтавської і Черниговської губерній 41.534 люду, з того 22.206 козаків і 19.378 жінок та дітей. Їх зараховано до чорноморського війська і розташовано по курінях, головню на півночі і в центрі. Однак, дальші напади черкесів змусили чорноморців домогатися дальшого переселення. Це третє переселення зачалася 1821. р. і тривало 5 літ. За цих 5 літ переселено на Кубань знова з Полтавської та Черниговської губерній 48.392 особи, з того 25.627 козаків, а 22.765 жінок і дітей. Цих переселенців розміщено по 37 старих курінях і основано десять нових осередків. У 1816. р. на команданта Кавказького Корпуса прийшов ген. Ермолов,

*) «Вольная Кубань», стор. 80.

***) Там таки, стор. 83.

****) Гл. Сулятицький: «Нариси з історії революції на Кубані», стор. 24; записки Барилка і Кіашка, стор. 45.

якому в 1820. р. підпорядковано чорноморців, що дотепер у військових справах підлягали херсонському генерал-губернаторові.

По тих переселеннях зачалася інтензивна боротьба з черкесами, ведена з початку ген. Ермоловим, а далі ген. Паскевичом. Але війна з черкесами і турками надзвичайно виснажила Кубань; до того ще прибули неврожаї та саранча. Наслідком того на Кубані запанувала економічна нужда. Тоді ген. Паскевич зажадав дальшого переселення. Це четверте переселення зачалася в 1848. р. і тривало два роки, с. т., 1848—49 р. р., за цей час прийшло на Кубань із Харківської, Чернігівської і Полтавської губ. 15.580 душ, з того 8.500 козаків і 7.080 жінок та дітей*).

Як бачимо, за час од 1792. р. до 1849. р. переселення на Кубань лише з українських губ. загальною 126.113 душ, з того 73.961 козаків і 52.152 жінок і дітей. По численні тих, що тут народилися, і прибулих сюди шотайки з України населення Кубані зросло в 1860. р. до 177.424 осіб.

В тому самому році переведено новий адміністративний поділ північно-кавказьких земель, а саме — на Кубанську і на Терську області, а вслід за ним поділ та перейменування козацьких частин на кубанців і терців**). Ось так од українських козаків-запорожців через «Войско верхних Казаков» — чорноморців, хоперців, катеринославців приходимо до кубанців і терців.

Треба зазначити, що поміж терцями знаходилися й донці, які займали відтинки між кавказцями — катеринославцями та хоперцями. Але рівнож до складу терських козаків увійшли давніші терські козаки, назва яких походить ще з XVI. ст., коли на нижній Терек прийшли рязанські і волзькі козаки та тут поселилися під назвою гребенських козаків. Ці козаки, за Івана Грозного, поповнені військом московським, заложили в 1567. р. Терську кріпость і прийняли відтак назву терських козаків. Це козацтво наслідком ріжних війн здебільша вигинуло, а рештки доповнено ріжними козаками, між іншими українськими, а навіть полоненими шведами***).

В той самий час, коли на правобережжі Кубані відбувалися ці всі заселювання й переміни, йшла боротьба між Росією і Туреччиною за східне побережжя Чорного моря. Боротьба ця тривала пару десятиліть, починаючи захопленням Росією Анапи в 1828. р., а кінчаючи 1864. р., коли ціле східне побережжя Чорного моря остаточно опанували російські війська. Це побережжя обсадило т. зв. Озівське козацьке військо.

Що то за Озівське козацьке військо? Під час російсько-турецької війни 1828.—1829. р. р., тодішній отаман «Задунайської Січі» Осип Гладкий зібрав коло 500 запорожців і під Ізмаїлом перейшов на бік російського війська. «Задунайців» радо прийнято до складу армії і використано їх дуже продуктивно, бо вони найкраще знали тамошній терен. По закінченні війни цих запорожців організовано в окремий відділ і призначено їм на поселення східне побережжя Чорного моря, починаючи з Анапи, але в 1830. р., тимчасово поселено їх на побережжі Озівського моря в Маріупольській окрузі, звідки й назва Озівське козацьке військо. Звідси вони частинами переходили на східне побережжя Чорного моря. Як з цього бачимо, північно-кавказькі границі обсаджувано й далі українськими козаками.

В 60. роках XIX. ст. переселювання козаків на північний Кавказ майже кінчається. Натомість од 1864. р. коли північно-кавказькі землі аж по кавказький хребет остаточно перейшли до складу Росії, зачинається переселювання сюди селян для сільського господарства; з тією метою дозволено на Кавказі набувати землі й селянам, а не лише козакам, як це дотепер бувало. Це селянське переселення мало масовий характер. З ріжних записок можемо довідатися, що це переселювання відбувалося з України; самі росіяне признають, що «крестяне преимущественно із южных губерній, двинулись целыми тысячами на Кубань, і в теченні 15 лет число їх возросло до 250 тысяч†).

Власне, переселювання з українських земель, правда, не таке вже інтензивне продовжувалося аж до останніх часів перед війною. Слід підкреслити, що ні козаки, ні т. зв. иногородці не втратили українського національного обличчя; це самі росіяне признають: «этнографический состав русских поселенцев на сев. Кавказе довольно разнообразен, при том Кубанские казаки, происшедшие от запорожцев, сохранили до настоя-

*) Сулятицький: Нариси з історії революції на Кубані, стор. 25.

**) «Вольная Кубань», стор. 172.

***) Сулятицький, цит. ор. стор. 27.

†) Енцикл. словарь Бр. и Ефр. т. XVI. ст. 919. Куб. обл. — По изсл. прав. в дек. 1883 г.

щого времені малоросійській говор і обичай». «Неказачье население сев. Кавказа состоит главным образом из переселенцев из южных и сред. губ. Евр. Росии.*).

Як цей «разнообразный состав» виглядав у цифрах, може нам показати таблиця:

Народність	Ставропольщина	Терщина	Кубань	Чорноморря
«руські»	628.600	298.690	1.432.000	10.654
поляки	872	5.000	2.000	38
чехи	—	—	—	908
німці	2.000	4.500	7.000	156
румунн	—	—	—	960
греки	—	—	2.000	2.280
ести	1.000	—	—	309
перси	—	2.000	—	—
осетини	—	88.000	—	—
вірмени	5.340	13.000	6.150	970
цигани	—	—	—	5
яриди	1.215	4.695	5.100	52
грузини	50	—	—	13
імеретини	—	—	—	359
мінгрельці і лази	—	—	—	29
кабардинці і ин. черк. плем.	—	85.000	73.000	1.384
чеченці	—	195.000	—	—
інгуші	—	18.000	—	—
карачаївці	—	—	25.000	—
туркмени	19.000	—	—	—
ногайці	17.000	35.000	7.000	—
киликки	—	40.000	—	—
кімлики	12.314	—	—	—

Як бачимо на північному Кавказі жив 23 народности; але коли взяти під увагу, що в рубриці «руські» є й українці й донці, то число це зростає до 25**). Повища таблиця не має окремої рубрики для українців; та коли зважимо, що переселення на кавказькі землі переводилося «преимущественно» з України, то можемо прийняти 80—90% українців між «руськими». Рівнож треба зазначити, що в повищій таблиці не виказано всіх північно-кавказьких земель, де живуть здебільша українці, зокрема частину Астраханщини й Донщини.

Не без ваги є обставина, що всі дотеперішні цифрові дані щодо національностей, головне славянських, на північно-кавказьких землях, чи то в наших, чи в чужих дослідників, є оперті на теоретичних обчисленнях. Нічого дивного, бо статистики, переведжені чужо-національними російськими урядами, чи то білими чи червоними, були тенденційні й ніколи не подавали фактичного стану.

З огляду на це як наші так і чужі учені свої обчислення опирають на дані із часів переселювання. Всі, як свої так чужі погоджуються, що на північно-кавказьких землях живуть українці в абсолютній більшості; коли є між ними розходження, то лише у визначенні висоти цієї абсолютної більшості, яка хитається між 60—75%, залежно від області.

Для нас міродатним буде український учений проф. Степан Рудницький, що у своїй праці***) розглядає такі північно-кавказькі землі: частину Донщини, Кубань із Чорноморщиною, частину Астраханщини, Ставропольщину і Терщину. Розуміється, цей поділ не відповідає сьогоднішньому адміністративному поділові; всі наведені землі входять до складу т. зв. «Северо-Кавказского Края», з поділом на округи, райони і сільсовети. Кількість населення сьогодні також є вже більша від тої, яку подає проф. Рудницький, одначе, процентове відношення народностей могло улягти лише незначним змінам.

*) Там таки, т. XIII., стор. 837., ст. Кавк. край.

**) Після найновішої статистики 1926 р. на півн. Кавказі нараховується 41 народність.

***) Др. Ст. Рудницький: Основи землезнання України; часть II., 1926. Ужгород.

На підставі дослідів проф. Рудницького приходимо до таких числових даних:

Землі	Кв. км.	Загальне чи-		Українці		Донці та росіяне		Інші народн.	
		сло насел.	кільк. душ	%	кільк. душ	%	кільк. душ	%	
Част. Донщини .	46.000	1.720.000	986.000	57,3	618.000	35,9	116.000	6,8	
Частина Астра- ханщини . . .	55.720	173.000	121.000	70	9.000	5	43.000	25	
Ставропольщина .	54.309	1.329.000	1.063.000	80	159.000	12	107.000	8	
Част. Терщини .	28.147	430.000	258.000	60	129.000	30	43.000	10	
Кубань із Черно- морщиною . .	103.241	3.138.000	2.039.000	65	785.000	25	314.000	10	
Разом . . .	287.417	6.790.000	4.467.000	65,79	1.700.000	25,03	623.000	9,18	

Як бачимо, північно-кавказькі землі, де українці становлять абсолютну більшість вносять 287.417 кв. км. (на 38.800 кв. км. більше ніж Югославія, а в два рази більше ніж Чехословаччина) з 6.790.000 населення, з чого українців є 4.467.800, або пересічно 65,79%. Решту населення, крім росіян, становлять киргизи (26.000), кімліки (23.000), вірмени (44.000), німці (59.000), різні кавказькі племена, турко-татари, греки, жиди та інші (393.000).

Так отже, східній етнічний кордон України є такий: починаючи на півночі від Новохоперська вздовж ріки Хопра аж до її устя до ріки Дону, звідси в напрямі полудневого заходу, на захід від Дукасова, М. Березівки, на схід од Катеринівки до ріки Донця, Донцем до устя його до ріки Дону, Доном до ріки Сал*), Салом до Крилова, звідси на північний схід до Сарепти, звідси на полудневий схід озерами-болотами Хомата, Цяцю, Тундудову, Кошоти, відтак до українських осель над Каспійським морем, починаючи від Михайлівського, вздовж бережжя Каспія аж до устя ріки Терек. Тут починається полуднева границя України, яка йде рікою Тереком аж до устя ріки Малки, Малкою до Кавказького хребта, відтак Кавказьким хребтом аж до Чорного моря.

Ці етнічні границі України повинні стати вихідною базою й для політичних меж Української Держави. Розуміється, що наведення тих границь неозначає, що вони не можуть бути в майбутности змінені наслідком поширення етнічних меж України колонізацією, що відбувається безпереривно; так, напр., уже сьогодні колонізаційні здобутки є значні над Волгою і на правому березі Тереку в Грознеській окрузі.

Наведені межі відповідають не тільки засадам демополітики, бо охоплюють землі, заселені в абсолютній більшості (65—75%) українцями, але й засадам геополітики. Вони дають Україні природні межі — ріки, озера, море, гори, а саме: Хопер—Дон—Донець—Сал—Болота на Астраханщині—Каспій—Терек—Малка—Кавказький хребет—Чорне море. До того є це різні вартістю і багатством простори, отже, запевнюють Україні відпорність проти монокультури. Кінець-кінцем забезпечують їй комунікаційний зв'язок на схід.

Розуміється, що при встановленні державних кордонів України матимуть вагу й стратегічні моменти, та не менше міркування політичної натури. Остаточне визначення таких меж може наступити цюно тоді, коли на Дону, Кавказі та на Україні будуть національні влади, що зможуть по добросусідськи підійти до вирішення цієї справи. (Кінець буде).

Др. М. Гнатишак.

Синтетичний театр.

Колишній фатальний виступ українського львівського театру з постановою «Вія» на великій мійській сцені не є ніяким виїмковим скандалом — це лише сконцентрований образ страшного занепаду, в якому знаходиться західноукраїнське театральне мистецтво взагалі. Декілька спроб обнови чужого класичного репертуару на львівській українській сцені, або введення доволі проблематичних нових пєс українських — це дрібні факти, котрі не міняють нічого на сумній правді, що в головних рисах український театр в Галичині огранічується і на далі з одного боку до перестарілих в мистецькому огляді пєс лубових, а з другого до цілковито безвартісних чужинних оперет. Режисура та мистецьке виконання залишилися в західноукраїнських театрах на тому самому ступені, до якого їх ще перед війною довела на свій час

*) Див. проф. Рудницький: Ukraine — Land und Volk, стор. 136.

свіжа й корисна діяльність Стадника, а пізніше трохи повинули наперед деякі постанови О. Загарова. Однак, постанови Загарова, викликавши свого часу живу симпатію громадянства і критики, забулися — і львівський театр, а за ним і всі провінційальні спроби театральної праці, помандрували даліше витоптанною стежечкою етнографічного реалізму, а в найкращому вже разі опереткового гумбугу. Тимчасом у Західній а також у Східній Європі театральне мистецтво перейшло за останніх 20 літ величезну розвою дорогу й тепер воно вже дуже далеко опинилося від того, що подає український театр галицькій публіці.

Західноукраїнський театр, який не має через політичні обставини змоги черпати живущі соки безпосередньо з модерного театального життя радянської України, повинен, бодай, почати самостійну працю органічного прищеплювання вислідів західно-європейського театального мистецтва на своєму ґрунті; інакше бо грозить йому неминуча загибель. Звичайно, модернізація й оживлення можуть йти різними дорогами і при помочі різних теорій. Не від речі буде звернути увагу головню на один модерний напрямок у німецькому театрі, а саме — на т. зв. театр синтетичний, бо цей мистецько-театральний рух, має з усіх модерних теорій найбільше даних до здорового розвитку; може звернути на нього увагу наші театральні фахівці та вживуть його, поруч із іншими модерними західно-європейськими прямуннями, для радикальної переорганізації мистецької структури нашого театру. Саме ця теорія має найбільше можливостей до реалізації на західноукраїнському ґрунті, тому що вона не вимагає ні радикальної зміни репертуару, ні великих технічних сценічних новаторств і обмежується реформою режисури та мистецьким виконанням акторами своїх ролей.

Насамперед кілька слів про наймодерніші прямуння в театральному житті Німеччини взагалі. Радикальна модернізація німецького театру переводиться на теоретичних підставах кількох дуже різнородних, а то й розбіжних напрямків. Коли поминути безліч менше важких спроб наближення театру до сучасної людини, як, напр., відродження конверсійного театру, ревіяльна, багата сценічна обстановка, перенесення кінової техніки до театру й т. д., то найсерйознішими мистецькими напрямками можна признати три різнородні способи підходу до справи.

Гасла першого й найпопулярнішого з них: колектив і техніка. Поодинокий актор, як індивідуальний творець, одходить цілковито на другий план, виразником проголошуваних зі сцени ідей та виконавцем драматичної акції стають із одного боку маса безіндивідуальних акторів, а з другого, й це головне, технічні засоби сцени. Театр стає, за словами одного з німецьких театральних критиків, «велитенським апаратом, що викликає механічні подраження при помочі світла, фільму та мегафону». Знищивши індивідуальну роллю актора, модерні режисери цього напрямку доходять поволі та послідовно до переконання, що людина на сцені зайва, «бо можна сконструювати далеко відповідніші апарати, які потрафлять виконувати механічну роллю людини на сцені краще за неї». На підставі таких теоретичних передумов працює ціла група радикальних новаторів режисерів у кількох берлінських та провінційальних німецьких театрах. Цілковите опанування сцени мертвим матеріалом слідне також і на театральних експериментах модерної десавської, мистецько-промислової школи Bauhaus — експериментах, де актори виступають в убранні та масках із найрізнородніших матеріалів, до скла та металю включно, та свої рухи приладнюють до природи того матеріялу, з яким мають до діла. Вже зі сказаного видно, що це матеріялістично-технічне задивлення на сценічну творчість убиває в зародку внутрішню, людську сторінку драматичного мистецтва, а тим самим виключає з постанови майже всі поетичні та чисто мистецькі вартости. Постанови виходять духово дуже порожні та, поминаючи надзвичайну силу зорових і звукових ефектів, нудні, а коли і вдалося визначному талантові Піскатора їх на певний час оживити, то і його твори стали через часте повторювання все тих самих сценічних засобів не цікавими, шаблонними; тривале-ж значіння Піскатора лежить поза цими матеріяльно-механічними теоріями, а саме — в оживленні та органічному сполученні з театром кінової техніки. Дальшою характеристичною рисою всіх постанов цього типу є сильна політична тенденційність, що нею режисери намагаються надолужити ідейну та змістову вбогість свого театру. Оцей злободенний, політичний патос заглушує всі мистецькі вартости таких постанов, а тому тривалих витягів на будуче вони не мають, розуміється, за виїмком творчости і справді визначних режисерських талантів, у яких перемагає мистецька натура, й які свою теорію відповідно модифікують у напрямі висування знова-ж чисто людських та поетичних вартостей, вибираючи їх лише в наверхню форму технічної обстанови.

Другий напрямок модерної театральної творчості — це підкреслення моментів — чисто людського та дієво-театрального. Без огляду на літературну вартість пєси старається режисюра цього типу зреалізувати її при помочі визначних індивідуальних акторських креацій та доброго зіграння ансамблю. Момент декоративний і технічний є на другому плані, а жива театральна акція в рамках доцільної, строго річової сцени стає головним завданням театру цієї мистецької категорії. Найталановитішою постановою цього типу є Грея-Брехтова «Тригрошева опера» в режисерському опрацюванні Ф. Енгеля, виставлювана в Берліні понад пів року що-вечера з великим успіхом. Цей тип театру вражає своєю здоровою жвавістю та має всі дані до дальшого розвитку. Він — є підстави припускати — витворить досконалі зразки театру справді людського, популярного серед найширших мас населення німецьких міст.

Мистецькі та літературно-поетичні аспірації «вищого» театрального мистецтва за останні роки майже зникли з обрії німецького театрального життя. Академічні постанови офіційних театрів, що тримаються вартісного літературного репертуару класики чи недавнього минулого, вражають цілковитою мертвечиною та не мають найменших виглядів на дальший розвиток чи відродження. І поверховий оглядач добачує в цьому факті цілковитий упадок високих мистецьких вартостей театру, який мусів був уступити своє місце технічній сцені назверхніх ефектів та людському видовищу масового глядача. Однак, в Німеччині все-ж є група культурних робітників, що працюють витривало над мистецьким оновленням ідейно високого, викінченого під літературно-поетичним поглядом театру. Вони не роблять собі ілюзій щодо можливості повороту до старого, вартісного під унутрішнім поглядом, класичного, реалістичного чи натуралістичного сценічного мистецтва. Вони розуміють, що нові здобутки на полі театральної техніки, а рівно й ціле модерне життя не дозволяють оновити театральних форм 19. століття; тому вони й собі поривають радикально з традиціями, не резигнуючи однак, як вище згадані напрямки, з літературно-естетичних вартостей театру. Їхня реформаційна діяльність прямує до нового режисерського й виконавчого сформування, при чому джерелом оновлення є для них не старий реалізм і не модерна технічність чи акробатична театральність, а лише античний і середньовічний театр хоровий. Вони будують теоретичні підстави модерного хорального синтетичного театру.

В одному числі «Süddeutsche Monatshefte», присвяченому виключно модерному театрові, є декілька статей, що розкривають теорію і практику театрального синтетизму. Основуючися на цьому матеріалі, а також на ще деяких спеціальних, більших творах із цього обсягу, і на безпосередніх спостереженнях над театральним життям, хочу коротко представити, до чого прямують і як собі уявляють оновлення театру представники хорального й синтетичного принципу в сценічному мистецтві.

Раніше кілька історичних даних. Цілу театральну творчість європейську можна вложити в рамки двох основно від себе відмінних стилів. Є це — з одного боку — південно-європейський, гелено-романський ліричний стиль, колективно-патетичний, а з другого — північний, епічний стиль, індивідуально-психологічний. Найперше прийшов до слова в культурному театральному мистецтві Європи стиль південний, якого досконалим виявом став античний хоровий театр. Патос та обрядова святочність жили, в сильно змодифікованих формах, і в середньовічній містерії, й у італійській *comedia dell'arte*, і в європейському бароковому театрі, і у французькій псевдокласичній трагедії, та нарешті і в творчості таких театральних таланів нової доби, як музик Глік і поет Шіллер. Однак, уже в геніальній творчості Шекспіра злився цей патетичний дух південного театру в одне з понурою, індивідуально-психологічною трагікою духовності північної людини. Діяльність Г. Е. Лессінга стала переломовим моментом. Під впливом його критичних і драматичних праць пішов дальший розвиток у тому напрямку, що мітична у своїй основі, обрядова і святочна театральність південна мусіла була уступити місце епічній, психологічно мотивованій та буденно тверезій північній драмі. На місце псевдокласичної, величної та святочним патосом просякненої трагедії прийшла перша німецька драма міщанська: «Міс Сара Сампсон». Протягом 19. століття здобув собі північний театральний стиль перемогу в цілій Європі та до послідовного свого закінчення дійшов у фотографічній одбитці буденного життя, даній технікою ібсенівської драми та взагалі натуралістичної.

Відродження патетичного, високого театрального стилю — це головне завдання синтетичного театру, що його він думає зреалізувати в конкретних формах найбільш відповідного цьому стилеві театру хорального, виправляючи при цьому односторонність античної хорової трагедії при помочі гармонійної синтези головних унутрішніх складників театрального мистецтва та відмовляючися цілковито від реалістичної обстановки сцени та від гіпертрофії технічного елемента.

Хоровий театр, як найкраща реалізація патетичної трагедії південного типу, розвивався в античному світі. Пізніше, однак, почали ідеї південного театру шукати собі іншого, нехоричного конкретного оформлення, і тільки на початку нової доби європейської духовної культури знаходимо нові спроби оживлення хорового театру. Найголовнішими діячами, що боролися за те відродження хорового театру, були — на оперовій сцені Глік, а на полі трагедії Шіллер. Останній дав у своїй «Мессинській нареченій» спробу приладнати античний хор до модерної трагедії, а у статті «Про вживання хору у трагедії» подав теоретичні та практичні вказівки для сценічного зреалізування того нового типу драматичного мистецтва. Однак і Глік і Шіллерова трагедія не спромоглися ще збудити ширшого мистецького руху. То були лише геніальні антиципації пізнішого розвитку — твори, яких основного значіння театральнореформаторського сучасники не зрозуміли. Театральне мистецтво пішло через індивідуалістичну класичну та романтичну драму в напрямі до реалізму та перейшло до денного порядку й над пізнішими спробами Кляйста, що й собі хотів розв'язати проблему сценічного хору у своєму фрагменті «Роберт Гіскар».

Ідеї відродження хорового театру впали на родючий ґрунт дотепер на початку 20. століття. Максів Райнгардтові та його постановам з 1910—1920. років, а головню його інсценізаціям «Мессинської нареченої» в Монахові та Софоклевого «Едипа» в Берліні, завдячує німецька сцена відновлення хору та поставлення його перед очі театрального теоретика і практика як важливої проблеми модерної режисюри. Але Райнгардт обмежився до реституції та модернізації античного хору виключно лише як явища акустично-ритмічного, то Ж. Далгозе і Вольф Дорн подали по перших Райнгардтових спробах постанови, де ритмічна основа хору проєктована не лише на матеріал акустичний, але й на візуально-пластичний. Один із тих експериментів мав за предмет оперу Гліка «Орфей», а другий Кльоделеву драму «Благовіщення», а обидві постанови виконано в Гелерау при участі Далгозе-ового танкового хору. Осць так зродилася нова ідея театру хорично-танкового типу, де в одну гармонійну цілість сполучується колективний ритмічний рух із ритмізованим голошенням словом. Перед самою війною розпочато під ідейним проводом теоретика модерного хорового театру та автора новочасних хорових драм Г. Бранденбурга і при співучасті творця нової танкової техніки Рудольфа Лябана й геніальних таначниць — Гертруди Ляйстіков і Мері Вігман — дальші спроби реалізації модерного хорового театру. Війна перервала розвиток цієї галузі мистецтва. Однак, безпосередньо по війні воно пережило добу несподівано буйного розповсюдження. З на половину приватних експериментів кількох місцев-ентузіастів витворився, навіть без особливих старань із боку їх самих, популярний людско-мистецький рух: на сцену виступили хори союзів молоді та аматорських хорових організацій. Тепер начислюють визначних товариств того типу вже цілі сотки, а якість їх мистецької праці має широку амплітуду від досконалих артистичних форм до пересічного дилетанства. Правда, таке широке розповсюдження хорового мистецтва по цілій Німеччині мало й певні негативні наслідки, а саме — зниження мистецького рівня та внесення політичної боротьби й у цю ділянку, авсеж не треба забувати, що мистецькі творці модерного хорового театру, що їм революційний людський рух вирвав провід із рук, не перестали працювати та стараються поводити цей новий тип драматичної штуки і на професійну сцену. Все ж змагання модернізувати театр у цьому напрямі обмежуються здебільшого ще й досі головню на приватні експерименти та на прославлені в цілому світі німецькі й швайцарські ритмічно-танкові школи, тоді як буденну працю популяризації, але рівночасно й вульгаризування цього нового театрального мистецтва переняли на себе союзи молоді та аматорські гуртки.

Виразниками мистецького сформування нових ідей стали експериментальні хорові групи при поодиноких великих сценах, як напр., при берлінському «Людському театрі»; з'явилися нові режисери та автори хоричних драм Б. Гец, Б. Шенлянк, К. Фогт і ин. Під впливом ясно скристалізованої теорії модерного хорового театру, поданої у книжці Г. Бранденбурга «Новий театр» (1926), почала мистецька праця на цьому полі набирати що-раз конкретніших та позитивніших форм — і навіть менші провінціальні театри професійні, такі як, напр., мійський театр у Вірцбургу, стали приступними новому хоровому мистецтву. Велика більшість професійних сцен, однак, ще й досі не прийняла цієї нової течії, а це й через те, що сценічне реалізування її ще не вийшло зі стадії експериментування, і головню через недостатку відповідних хорових і танкових ансамблів та через невідготованість акторів до нових завдань, які накладають на актора вимоги нечувані за доби сценічного натуралізму, чи хоч-би й експресіонізму. У Штарнбергу коло Монахова почав нарешті

свою працю і А. Тальгоф, що подав синтезу ще доволі теоретичних та експериментальних спроб хорів і танкових шкіл із головними елементами практичного сценічного оформування та поклав підвалини під т. зв. синтетичний театр.

Теорія Тальгофа виглядає в загальних рисах ось-як:

Модерне театральне мистецтво повинно базувати свої сценічні постанови на *синтезі трьох основних елементів* реалізації драми: на промовляльному хорі, танковому хорі та світляних ефектах. *Середовищем* для такого сценічного сформування має стати сцена, позбавлена всіх реkvізитів романтичного чи реалістичного театру. Відкидаючи всякі поверховні стремління до зреформування сцени при допомозі чисто технічних нових винаходів (ротатійна сцена, круглий обрій, рухлива долівка, конструктивні декорації, кіно й т. д.), перенесених на стару сцену з поземим характером театрального образу, нове мистецтво має прямувати до основної архітектонічної перебудови сцени згідно з принципами нового хорового театру. Однак така нова розв'язка архітектоніки сцени буде можлива аж тоді, коли сам зміст, як драматична акція та розподіл хорів на сцені, буде точно ustalений та реально переведений — поки-що в рамках як найпростішого архітектонічного, а не декоративно-лаштункового, сценічного образу.

Першим і найголовнішим елементом синтетичного театрального мистецтва є *слово*, зреалізоване, не в формі індивідуального ведення голосів як це було на сцені реалістичній та натуралістичній, а взяте на принципах оркестральної поліфонії та ритмічного сплетення голосів промовляючого хору, зпоміж якого виділяються, але не усамостійнюються згід впливу загального колективного ритму, сольові голоси поодиноких акторів — дієвих осіб драми. «Звичайну розговірну мову» — пише Тальгоф — «треба переміняти в виголошування, музично опановане вокальним звуком, перевести її в мовну сферу, де слово стається концертом, а рух — танковим символом. Поодинокий актор, мовномузикальний соліст своєї ролі досягне в майбутньому свого призначення лише як голосова функція посеред проказуваної оркестри, хорично-поліфонного виголошування, що свої драматично дієві постаті експонує й виводить на сцену так само, як і в кожній іншій драматичній дії: хорично-поліфонне тіло (в оркестрі) передає сольовому акторові на самій сцені провідну мелодію та рух». Зрозуміло, що таке ритмічно-музикальне ведення голосів має бути цілком точне та що кожен текст, який має стати субстратом такої сценічної постанови, треба спершу перевести на мову музично-ритмічних партитур. Технічне переведення такого нотування партитури проказуваного слова натрапляє на певні перешкоди; в основних рисах усе ж зможе його й тепер, поки нема ustalеної одної системи, перевести самостійно кожен музично та ритмічно вишколений провідник рецитатійного хору. Творці модерного хорового театру, однак, виразно підкреслюють, що не йде тут про зафіксування висоти тонів, що все залежатиме від індивідуальності актора та від поліфонного забарвлення цілого хору, а виключно при занотування ритмічної основи переплетення голосів хору з сольовими партіями та про зафіксування мовної динаміки. Хибним є, отже, погляд, що такі рецитатійні хори можуть перейти з часом у звичайний спів — у своїй основі вони все залишаються проказуваною мовою, яка перебірає від музики її поліфонію, ритміку та динаміку, але ніколи не висоту чи забарвлення тонів і мелодію. «Оскільки мовно-оркестральна форма має заховатися чистою та некомпромісовою і вистерігатися дегенерації в напрямі до опери, то вона мисить зрештучувати з кожної ілюстративної чи мелодійної музики. Для неї залишається під цим поглядом лише ритмічний, звуково інструктивний шелест. Слово-ж має вдержатися при допомозі свого власного музикального змісту. Його вокальні та консонантні сурмачі, скрипки й барабанники є вистачальним оркестральним ансамблем — і вони зможуть при тонкому опрацюванні даних звукових вартостей і ритмів досягнути музикальності до найтонших градацій *pianissima* і *fortissima* включно».

Другим основним елементом модерного синтетичного театру є новочасний сценічний танок, побудований на новій ритмічній техніці, одмінній од класично-балетової, та започаткований головно Лябаном. Цей театральний танок, спочиваючи на основах природньої, гімнастичної вмілості, полягає в синтезі виразового елемента балету з формою модерного абсолютного танку. Синтетична сцена вимагає, власне, такого танкового хору, який являє візуальний, плястичний *pendant* до акустичної симфонії хору й солістів та ілюструє своїм ритмічно-стилізованим рухом акцію, служачи при тому, на тлі голої архітектоніки сцени, живими, кожної хвилини змінними лаштунками. Театральний танок має бути, за словами Тальгофа, «новим драматичним символом, що переформовує ірраціональний зміст драматичної дії в рухливий малічний знак, у танково-композиційний сигнал. Танок у драматичному розумінні — це плястична атмосфера, плинна архітектура: драматично діючий, ритмічно фігурований

простір у собі. Своїм хореографічним діянням він потрапить висказати малічну глибину духового, демонічного й хаотичного світу при допомозі далеко суґестивнішого натяку, ніж слово, колір або тон». Однак, головною умовою мистецького успіху є при цьому повне відмежування кола діяння хору рецитатійного і хору танкового. Танковий хор не сміє рівночасно говорити, ні навпаки, хор рецитувальний — танцювати, — і тільки так і можна оминати нестилевого перемішання двох ріжних елементів та осягнути цей таємний, унутрішній зв'язок між хором рецитатійним, розположеним в оркестрі, і танковим хором у глибині сцени, зв'язок, який немов невидимий флюїд сполучує рух із словом та наповнює своїм чаром цілий простір сцени, на якому відбувається виконувана солістами драматична дія.

Нарешті, третім головним складником модерного театру має стати чинник, що ховає в собі багато досі невикористаних можливостей сценічного вражіння, а саме *світло*. Розуміється, це не знані нам із реалістичної сцени «світляні ефекти», що мають, звичайно, характер ілюзійністичний, декоративний, або в найкращому разі емоціональний, а точно продумана система світляних ефектів, і статичних, і динамічних, поворушливих, які спливалиб в одно вражіння не лише з плястикою танкового хору та з рухом поодиноких солістів, але і з говореним словом та з унутрішньою, духовою сторінкою реалізованої на сцені драматичної поезії.

«На такому сполученні слова, танку та світла» — каже творець театрального синтетизму — «спочиває, в головному, форма та зміст синтетичної сцени, а з нею і відродження трагедії високого стилю». Теорія Тальгофа має всі дані для дальшого розвитку і для витворення найсталіших та найвартісніших модерних театральних форм. Вона має, крім того, в собі реформаторський, революційний фермент, однак з тою цінною прикметою, що не тратить тісного зв'язку з літературно-драматичною базою та не смагає в погоні за ефектами в ділянку сформування позамистецького.

Реформаторські цінності синтетичного театру такі великі, що вони зможуть, коли їх одповідно взяти, внести оживлення та добу нового розцвіту і в царину театру західноукраїнського. На перший погляд ніби находимо велику перепону на дорозі до приладнення засад синтетизму на українській сцені в недостатці відповідного хорово-драматичного репертуару. Коли ж придивитися до справи ближче, то побачимо відразу, що цю перешкоду легко дасться усунути, бо саме в мистецтві українського слова маємо невичерпані цінності ритмічно-хоричні, які потрібно лише пізнати та зручно приладнати до нових вимот синтетичної сцени. Насамперед слід мати тут на увазі такі численні і до подробиць опрацьовані масові сцени в песах нашого побутового та історичного репертуару. По відповідним обробленні вони дуже легко можуть стати переважною основою для виставлювання цих творів у новому, трагічно-патентичному, а в головних місцях хорово-танковому стилю. Необмежені можливості інсценізацій криє в собі також така багата на історичні та побутові теми та під мистецьким поглядом високо розвинена народня і штучна українська епіка. Поеми й балади кращих наших письменників, народні думи й балади — це все багатющий матеріал, який треба лише дати в руки вмілому, ознайомленому з підставами театральному практикові, щоб він із них витворив репертуарні штуки першорядної вартости — тим більше, що маємо вже на цьому полі такі зразки, як інсценізація «Гайдамаків», зроблена Загаровом і дуже наближена до вимот нового театру. Нарешті приходять тут під увагу й пєси чужого репертуару, насамперед класичні твори Шіллера та модерні спроби хорової драми.

У практичному переведенні справа обмежилася до серйозного вишколення відповідних акторів, хорів і танкових ансамблів. Цю працю мусілиб узяти в руки люде зі справжнім сценічним таланом, та ознайомлені докладно з багатою відповідною німецькою літературою, головно, з працями Бранденбурга й Тальгофа, а, крім того, фахові вчителі танку — вишколені на техніці Лябана знавці українських народніх танків. Організацію справи моглаб перебрати на себе яканебудь більша театральна або культурна установа — і таким чином повсталаб українська студія модерного театрального мистецтва, що моглаб багато причинитися до перемоги над нашою театральною мізерією. Через те, що проблеми сценічної техніки відступають на другий плян, перестав бути таким гострим питанням фінансове — і при витривалості та справжніх таланах можнаб дуже скоро дійти на найпростішій, малій сцені до великих мистецьких вислідів. Оскільки-ж удалося витворити, подібно як у Німеччині, цілу світку аматорських рецитатійних і танкових хорів при середніх школах, пластових гуртках, читальнях і т. д., то таке поставлення справи сталоб залогом тривалого оздоровлення театрального життя в Галичині.

На прикінці треба ще перестеретти всіх перед одною великою небезпекою, а саме — перед мертвим наслідуванням чужих взірців. Як що обмежимось виключно лише

на засвоєння й наслідування хоч би й найкращої чужої теорії, то ціла справа не матиме найменших виглядів на розвиток. Одинокі дороги до успіху — це власна, національна творчість на канві чужої теорії, органічне прищеплення й змодифікування модерних театральних напрямків та витворення українського, самостійного варіанту цього мистецького руху. І саме синтетичний театр може в українському середовищі розвинутися органічно, бо натрапляє тут на незвичайно багатий сирець, з якого може творити небуденні мистецькі вартости. Використати та вбрати в європейські, модерні сценічні форми багатство народної української ритміки, прищепити театрові оригінальний кобзарський спосіб рецитації народної поезії, змодернізувати такий багатий своєрідними елементами український народний танок — і всі ці складники сполучити в одну велику театральну візію — це все завдання, що його може розв'язати лише український мистецький театральний напрямок, анальоґічний до німецького синтетизму.

Ю. Миланч.

Японія — сила Будучности?

Політичні події на далекому Сході змушують євроамериканський світ звертати пильну увагу в той бік. Особливо ж цю увагу приковує до себе Японія. Її становище до громадської війни в Китаю, її політичний активізм, що раз-у-раз зростає, збільшені можливости остаточного осадовлення японців на азійському континенті — крім Кореї, Манджурії та частини Монголії ще й у Шантунгу — усе це ставить в останніх часах Країну Сходячого Сонця в площину загального інтересу. І в Європі можна спостерігати щось на зразок японської hausse, подібної в суті до тої, що розкотилася в 1905. р. по цілому західному світі після переможної війни японців із Росією.

Сьогодні знова починає відживати та дивна легенда, що тоді ще утворилася довкола цього чисельно малого й територіяльно обмеженого, а проте енергійного й амбітного народу. Особливо ж в Європі панує нахил *приписувати Японії величезні внутрішні сили*; історія японського розвитку останніх десятиліть ніби й дає підстави для тої віри. Бо ж, мовляв, люде, що мали силу збудитися з кількасотлітнього азійського пасивізму і протягом кількох десятиліть зуміли наздогнати в усіх виявах життя й найбільш поступові нації світа, мусять ті люде очевидячки, мати в собі нечувані внутрішні енергії. Такі енергії, які дадуть їм змогу, поминаючи неминуче приладнення до модерного світу, витворити ще й нові внутрішні культурні цінности, а вже принаймні започаткувати в Азії цілі нові культурно-історичні епохи. Японія, мовляв, це жменя дріжджів, що, кинена в велетенську азійську масу, порушить її з середини, сформує та поведе далі під новими кличами та ідеалами. І це тільки ще початок розвитку, але початок дуже знаменний. Про силу та внутрішню потугу Японії свідчить, мовляв, хоч би той вже факт, що «карлик» — Японія вже незабаром по своїм політичним пробудженні зуміла *«якимось чудом»* перемогти дві велетенські держави — Росію й Китай. А протягом кількох літ світової війни вона по Америці та Великій Британії доскочила до місця третьої з ряду морської сили в цілому світі. Ще в 1854. р. вартість загального японського національного майна становила всього 5 біліонів єн, у 1889. р. було його вже на 13 біліонів, в 1921. р. — 93 біліони, а в 1928. р. вже далеко понад 100 біліонів!.. Яка нація світа йшла коли небудь такими велетенськими кроками наперед? Щож буде, коли японський розвій і далі йтиме тим самим темпом?.. Особливо ж, кажуть, на азійському ґрунті Японія стоїть перед необчисленими можливостями, саме там її чисельна й територіяльна «карловатість» їй аніяк не заваджає. Там завжди підбій і кожний новий культурний почин виходив од невеликої порівнююче горстки активістів. Так було колись, наприклад, із завойованнями монголів; це порівнююче мале; але наладоване величезними внутрішніми енергіями племя зуміло протягом десятиліть підбити цілу майже Азію й частину Європи і взагалі повернути всесвітню історію на нові шляхи. І мимоволі спадає на думку подібність тих часів до теперішніх. Тоді, в X. в. по Хр. Китай по довгій міжусобній війні розпався на три частини з окремими династіями на чолі: північну (Пекін), Південну (Нанкін) і поміж ними — середню. І протягом кількох десятків літ його підбивають монголи. У своєму ж поході на Захід ті самі монголи зустріли тоді роздерту, розсварену князівську Русь і незабаром теж її підбили.

Тепер у загальних рисах те саме. І чи не японцям доля ворожить одіграти ролю монголів? Їхні перші кроки в цьому напрямку (китайсько-японська й російсько-японська війна) скінчилися неабияким успіхом. Японія відтоді стала твердо на суходолі, що без нього вона задихалася на своїх, до речі, дуже бідних островах. Чи не спробують японці зробити й дальші кроки на Захід? Бож вони країна «сонця, що сходить»!

Ось такий загальний хід європейських думок про японські можливости. Але до цього ще треба додати й віру самих японців у своє історичне покликання. І він є, отой своєрідний японський культурний *месіанізм*. Японець вірить у свою вищість над усіма, у свої творчі духові потенції, а зокрема думає, що на річах європейської культури він розуміється краще від самих європейців і американців, та може бути їх безстороннім суддею. Коли він і приймає від заходу цілу його культуру, насамперед матеріяльну та цивілізацію, то все це з застереженням. Саме це підтверджує знаменний вислів одного японця: колиб він сам усе те винайшов і зробив, що приймає від заходу, то зробив би його куди краще! Бо європейські автомобілі псують повітря, а телефон руйнує нерви. Японці мають вийти поза те все, поза оті «данайські подарунки» білої культури й дати їм усім свій певний внутрішній зміст. Одне слово — беруть від Європи ще недосконалий матеріял, що потребує останньої японської обробки, щоб бути досконалим і абсолютним. І те, що торкається автомобілів і телефону, поширює японець на всі явища прийнятої від білої раси культури — на соціальні проблеми таксамо, як і на релігію, філософію, тощо. Ось так японець, хоч і живе тою культурою й завдяки перенятим од неї якостям, розвиває ціле своє політичне й суспільне життя, та це йому як і пересічному москалеві старої доброї славянофільської школи, цілком не перешкоджає з тої Європи глузувати, ледве що на плювати їй в обличчя, а передусім — бажати її корегувати. Цей «месіанізм» покищо поза неґацію даного й існуючого не виходить. Проте віра, хоч ще тямково не сформована, в своє покликання, що має йти за японським політичним підбюєм, нині там існує і під тим поглядом Японія переживає сьогодні гострий період гіпернаціоналізму — дарма, що вся преса й усі дипломатичні ноти говорять про щось инше. І хоч в основі того японського імперіалізму безумовно лежать причини безпосередньо політично-економічної натури, але й ота японська месіаністична віра має велику вагу. І вона тим більш небезпечна, що побудована здебільша на менших передпосилках, встигла вже нині просякти до тла всі категорії японського масового думання й воління. А проте чи воно і справді так? Чи багато правди в тій легенді про японську могутність та духову силу й потенціальність?

Нема сумніву, що вітальна сила Японії величезна, особливо коли її міряти азійськими відносинами. Але теж нема сумніву, що сучасна європейська оцінка Японії є свого роду «гіпертрофією японізму». Отже, насамперед політичний бік питання. Віра в політичну силу Японії, що почалася од часів її перемоги над Росією, виросла і зростає в суті речі на європейському незнанню азійських умов. Особливо щодо Росії вводить у блуд європейських людей нахил виводити з її територіяльної величини й людської маси її ніби внутрішню силу. «Отже держава, що територіяльно охоплює одну шосту частину всього світу»... І далі пересічний європеець навіть не додумує тої думки до кінця, бо такою могутньою здається та держава.

Правда, маленька Японія перемогла того «велетня» Росію. Але ніколи той велетень не був такий подібний до велетня на глиняних ногах, велетня з величезним тулубом і малесеньким мозком, як саме за війни з Японією. Та й перемогли Росію, властиво, не так уже самі японці, дарма, що вони виявили надзвичайний героїзм, як ота непомітна для неуважного ока духовна неміч Росії, та відсутність єдиної творчої волі в тому різнородному конгломераті народів і племен. Чи не в більшій мірі від Росії те саме можна сказати про війну Японії з Китаєм. Ось так історія про «карлика», що переміг двох «велетнів», цілком не відповідає справжній історії тих подій. Проте тільки на тім підложжі мікадо Мей-Джі зробив для свого краю протягом 1905—1912. рр. вмілоу пропаґандою на неосвідомленому заході величезний політичний капітал. Європа була заскочена, просто перетрашена тим, на перший погляд нерозумілим, феноменом, а мікадо Мей-Джі вмів кувати залізо, поки воно було гаряче. І чи сучасна дійсність не подібна до колишньої пересвареної Русі й розчленованого Китаю часів монгольської неволі? Проте виводити за анальоґією подібні ж висновки на майбутні часи цілком неможливо, бож коли тоді руські й китайські передпосилки були *одинокими* для монгольського розросту, то нині вони вже *не є* одинокими. Тепер Японія має супроти себе ще й зі сходу Америку, з півдня Бритійців, які далеко ще не мають охоти поступитися хоч клаптиком своїх азійських претензій, і last, but not least — посередньо із заходу Україну, коли вірити, що саме з неї та з категорій нашої національної волі прийде

згодом політичне загнущання й упорядкування сучасного східного більшовицького хаосу.

Розвиток історичного ставання в тих розмірах ніколи не можна числити роками, але завжди принаймні десятиліттями, і треба вірити, що ті можливості ми собі в тих близьких десятиліттях здобудемо. Не дарма ж раз-у-раз, помимо рік крові й жертв, помимо всіх програних визвольних воєн і революцій, помимо всіх упадків і часової зневіри, помимо всіх автономій і українізацій, на українських землях зривається все знова й знова що-раз сильнішим прибоєм наша непоборна і все жива життєва воля, однаково як її називати — націоналізмом чи сепаратизмом, монархізмом чи клерикалізмом, шумськізмом чи ще там як, а передусім молодь ота, що всіма тими дорогами свідомо чи несвідомо прямує до *одної заповітної мети*. Та сама, що може і без проводу, самотужки знаходить свої шляхи, сама бється зі своїми думками й поволи починає з себе сформувати й відроджувати українське світорозуміння і світоприймання, молодь та сама, що в даний мент, сіра і в сталевих шеломах, тверда й непохитна, як та з-під Крут і Мотовилівки, силою виможє на нашім національнім спротиві те, чого прагне наша визвольна традиція. І нарешті, поза тим усім, грізна тінь на червонім східнім обрії, що жене сон із очей не тільки більшовикам, але й усій колишній царсько-прислужницькій петербурзькій орді, український куркуль — ця наша друга, поза отою молоддю реальна вросла ногами в землю, культуротворча сила. Хто хоч трохи в усі оті речі вірить, той знає, що за десятиліття стане владно перед нами всіма вимога — знайти своє місце в вище згаданому всесвітньо-політичнім ставанні. Під тим поглядом події на Далекому Сході не можуть бути байдужими для свідомої, на далеко наперед подуманої української політики, бо ж наш зудар віч-на-віч із цілим комплектом азійських питань колись стане реальним фактом. І хоч ті факти мають для нас посереднє значіння, ми все ж повинні не відмахуватися від них, мовляв, це нас не обходить. Велику державу, якою буде Україна, кожна політична подія повинна цікавити, і горе їй, коли події випередять її відповідь.

Та вже, як згадано, Англія, а особливо Америка, стремлять побільше кинути Японії під ноги колод в її прихованому гоні до безконечного розросту та панування. Крім цього, далекосягла експансія Японії та звязане з нею питання бази не дають їй змоги вести війни далеко від своїх берегів, хоч це саме й змушує її зазіхати на суходіл, щоб базу перенести туди. Принаймні такі проекти й поради можна знайти в яп. ген. Каїра Сата. Знова ж таки японська віра в свої надзвичайні здібности шукати заспокоєння в запитанні: «Хибаж Британія не була за часів Самуеля Джонсона і Джона Вельслея в тому самісінькому положенні?» Це значить знова забувати про підковито змінені історично-політичні передпосилки. Тоді Британія захопила політично мертві континенти, «мертві» в тому розумінні, що вони і хвилини не могли поставити опір абсолютній політичній вищости білої раси. Та ті континенти нині вже до тла виповнені політичною волею, навіть, коли можна вжити таке слово, політичною субстанцією білих народів, і Японія ніде вже не стріне геополітичних порожнеч, що їх стрічали колись у своїх світових походах монголи, а по них англо-саська раса. Японія *зі зовні* ані силою зброї, ані силою свого капіталу усіх тих земель на суходолі не опанує, хоч про них і мріє з одкритими очима; не допоможе і інтензивний японський націоналізм. Ось так місяністичний культурний підбій, що мав би піти в блищій японцям світ на підложжі їхнього підбою політичного є в суті неможливий. А може існує, проте, можливість одворотнього процесу? Може на підложжі підбою культурного виросте згодом підбій політичний? Може і справді мають Японці ті легендарні внутрішні «потенції», якісь переворотові й у собі вперше витворені духові принципи, якусь релігію чи віру в новий ліпший порядок світу, що з середини запалить і розсадить усе їхнє довкілля й зробить його ґрунтом і для політичного підбою? Це булоб, що правда, в історії вперше, бо ж ніколи ще й ніде політичний підбій не приходив за підбоем культурним. Було завжди саме навпаки. Так прийшла колись у світ антична романізація і таксамо на політичному підложжі розливається нині по світі культурна американізація. Пророки завжди приходять по завойовниках. Та колиб навіть припустити для Японії можливість такого одворотнього процесу, то передумовою для нього мусілоб бути існування тих творчих японських сил. Чи існують вони? Досі їх ніде й не в чім непомітно. Досі модерна Японія нічого *справді* нового світові не дала. Вся сила Японії, ота, наприклад, що виявилася в умінні раптово модернізувати свою країну є в суті тільки феноменальною здібністю до *наслідування*. Вона завжди приладнює себе до певних зразків, але не вмє поза ті зразки вийти. Коли японці говорять і вірять у свої сили і здібности, то навіть і не передчувають, як далеко й ціл-

ковито спіраються в усьому на чужі здобутки. Европейці тисячеліттями творили свою культуру й цивілізацію. Але вони її *творили*, з себе, в огнях затаяного змагання її формування, без чужих зразків. Готові результати не тяжко заприняти механічно навіть і за кілька коротких десятків літ. Японія так довго буде мати й підтримувати ту свою силу й міжнародне значіння, як довго буде висилати до Європи та Америки своїх студентів. А заблагнеться їй одірватися од життєдайного західного ґрунту та самій почати продовжувати й розбудовувати переняті лінії розвитку, то скорше чи пізніше зірветься, бо для такого продовжування бракуватиме їй тисячелітніх європейських передпосилок. Під цим поглядом модерна Японія на смерть і життя звязана з існуванням культурного круга білої раси. Колиб над Європою пройшов нині якийсь катаклізм, що пришибав би джерела її культурного творення, то Японія за кілька десятків літ знова вернула б до свого стану з 1850. р. Бо розбудовувати переняту культуру японець із категорій своєї душі не зможе. В найглибшій основі японської душі сидить той самий азійський пасивізм, що й у китайців, індів і т. д. І тут знаменним є для сучасної Японії тамошній поліцай. Без ініціативи поліцай нічого в тім краю не станеться. Навіть свій дім чистить японець що-весни тільки за контролею і приказом поліції. Славетна сучасна японська енергійність ні трохи не впливає з глибин збірної національної свідомости: це є енергія мілітарного дрілю, приказана енергія, а не витворена з власного нутра. Ціла європеїзація прийшла там з гори; уможливила її не якась національна свідомість, що прилюднювалася до умов, і не певна внутрішня потреба, а тільки старий, сліпий, чисто азійський, собачий послух волі свого «соняшнього пана». Отже, виводити з уміння наслідувати певну оригінальну японську продуктивність цілком помилково. Там бракує ота творча Божя іскра, внутрішня ініціатива, самоконтроля, одне слово, всі ті чинники, що вимагані від кожної нації, як що вона має дорости до висоти певного русійного елемента в усесвітнім культурно-історичнім ставанні. Як дуже безсилі японці самі в собі, й як багато бракує їм власної творчої національної субстанції, показує хоч би той факт, що попри всі балачки про те, що японці зуміють перебороти всі негативні вияви білої культури, на ділі нічого такого не стається. З усією силою західних творчих принципів переняли японці теж і всі наші слабости, — і їх не зуміла перебороти славетна японська внутрішня творча енергія. Вони мають таксамо своїх комуністів, і фінансові й соціальні кризи, й нашу механізацію, й такі самі, як і в нас, «автомобілі, що псують повітря, і телефони, що руйнують нерви». Поза це все ані кроку далі. Вони є точною копією нашого назверхнього життя, і коли біла раса сама не перемаже негативних явищ у розвитку своєї сучасної цивілізації, то не зробить цього й Японія; коли тепер задихаємося, може, в усіх тих труднощах ми, то те саме буде завтра і з ними. Ще й поготів, японський крик про «данайські подарунки», білої культури, ціле те показування пальцями на негативні боки нашого життя, і нарешті «месіаністичне» бажання вийти поза це все ні трохи не виростає з оригінальної японської творчої волі, а є таксамо підглянене й підслухане від нас, як і рєпта. Знаменно, що найбільш поширеною книжкою в японських інтелектуальних колах є Шпенглерів «Занепад Європи». Повторюється й тут та сама гротеска, що й колись у «потенціально творчих» москвинів; так само, як нині японцям Шпенглер, так колись Данілевському і славянофілам, а за ними й великому Достоевському, підповів до уха ідею про упадок Заходу і про можливість його відродження на релігійному ґрунті — європеець езуїт de Maistre. Коли говорити про японські націоналістичні мрії, про завоювання Азії, про політичне захоплення індійських просторів і т. д., то все це може статися тільки за допомогою засобів перенятих од білої раси. І завжди японці будуть на другім місці, бо завжди Євроамерика буде *перша* мати і внутрішню ініціативу, і кращі можливості й засоби. Завжди японці зможуть тільки остільки розвинутися, оскільки їм на це дозволить Євроамерика. «Жовта небезпека» на островах «Сонця, що сходить», ніколи не виросте.

Вже скорше є дані думати, що краєм нової азійської культурної будучности буде, може, колись Китай. Там у перспективах минулого була колись можливо оригінальна культурна й релігійна творчість, і можна думати, що навіть з приняттям назверхньої євроамериканської цивілізації Китай тих унутрішніх здібностей не стратить. Японські завоювання, як що вони нині навіть до певної міри можливі, скорше чи пізніше покінчаться долею колишніх, культурно цілком безплідних, монгольських завоювань. Ні монголи, ні японці ніколи не дали з себе ні Конфуція, ні Ляотсе. Їх дали китайці!

Инж. Г. Гришко.

1917. рік в Одесі,

(Спомини з часів визвольних змагань).

(Далі).

Склад президії трохи змінився. Д-ра Луценка звільнено з головування, що було приємно Вербицькому, але не вибрали на голову й Вербицького, хоча його кандидатуру були ставили. Вибір упав на сотника летуна Іванівського. Це була людина надзвичайної інтелігенції, самостійної вдачі, дуже твердої волі і завзятий українець. Одну він був мав хвилю — любив добре випити й був великий бабій. Скінчив бідолаха своє життя дуже трагічно, від руки большевиків — його спалили живцем у пароплавному котлі. Містоголовою обрано мене, секретарем — урядовця Сахна, Вербицького запасовим членом і комендантом Одеськ. Військ. Ради. Д-ра Луценка залишили почесним головою з правом головувати на всіх засіданнях і зборах. Мотив його звільнення від головства: дати тим йому змогу використовувати ввесь свій вільний час на організацію по цілій Україні «Вільного Козацтва». Це йому дуже припало до вподоби й він одіхав із Одеси більше як на місяць. По повероті зробив дуже цікавий доклад, який упрост усіх здивував. За місяць він встиг обіхати Катеринославщину, Херсонщину, Київщину, Полтавщину, частину Волині й Чернігівщину й повсюду позакладати осередки організації «Вільного Козацтва»! А по приїзді до Одеси він скликав негайно зїзд усіх голів цих організацій із метою прочитати на цьому зїзді доклад про ідею, підвалини та зміст існування «Вільного Козацтва». А разом із тих представників він одразу хотів зробити справжніх губерніяльних інструкторів, що мали стати завязком для майбутньої величезної мілітарної організації українського народу.

Тепер президія складалася з 9. осіб, бо зорганізовано такі підвідділи Ради: 1) організаційно-військовий, 2) комендатура м. Одеси, 3) забезпечення-інтендатура, 4) відділ контррозвідчий, 5) відділ просвітно-культурний і 6) відділ технічного зв'язку. Легко було ці відділи намітити, однак важко було їх обсадити людьми, фаховими й певними, які щиро й чесно служили б українській справі та ідеї самостійності Української Держави. Коли і знаходився був фаховець, то він не був певний під національним поглядом. Коли ж знаходилася була чесна й певна людина, то це був звичайно замолодий і недосвідчений чоловік. Зголошувалося до нас чимало й росіяно-москалів, і поляків, але ми були рішучо проти них. Нам бракувало старшин; навіть обсадити важніші посади старшинами хочби в ранзі капітана було неможливо. І справді, всю ту величезну роботу підготовчого характеру виконували прапорщики — сама молодь. Це були люди переважно з нищою освітою, діти села, народні учителі, були урядовці, що їх мобілізували десь у 1915—16. рр. Середню освіту з них мало небагато. Щоби вийти з скрутного положення вирішено приймати на відповідальні посади тільки цілком певних національно людей, а для розв'язання технічних питань закликати фахівців як співробітників.

Мені припав відділ організаційно-військовий, хоч як я від нього не відмовлявся. Цю посаду мавби зайняти старший і з довголітньою досвідом старшина, тоді як мені було тоді всього 24 роки, а ранг мав я прапорщика. Кажучи щиро, розумівся я на тому ділі, як поліційний комісар на фабриці вибухових матеріалів. Але давав собі раду, запросивши досить добрих, як на ті часи й наші справи, порадників.

Розвідка і зв'язок у нас були організовані добре. Людей своїх ми мали тоді скрізь, починаючи від полків і по штаб Одеської Військової Округи включно. Причому для користи справи ці люди формально до нас не голосилися й навіть іноді виступали проти нас, щоб замаскувати своє справжнє до нас відношення.

Справа отже йшла собі. Біда була однак в тім, що в скорому часі начальник відділу мав на голові не тільки справи свого відділу. В тім то річ і була, що кожний робив куди понад те, що накладав згори на нього службовий обов'язок. В організаційному відділі я із самого початку почував себе так, як почував провінціал, коли приїздить до великого міста й трохи побуде в ньому, себто, він хоч міста ще й не знає, але принаймні вже знає до кого може звернутися за тим чи іншим. Але стало куди гірше, коли мені прийшлося розв'язувати чисто господарські справи, та ще не військові, а цивільні — мійські. Тут то я й побачив, які ми малі, невідготовані

й дуже-дуже молоді, щоб перебрати до своїх рук увесь державно-громадський апарат; наглядні були — брак знання, політичної вихови та народньо-господарської практики. Було з нами таке. Кожний із обраних до президії О. В. Р. рівночасно був на службі ще десь инде. Так, голова Ради кап. Іванівський був комісаром авіації Одеської округи й через те не тільки що не міг бувати в Раді якоїсь певної години, але він рідко бував і на засіданнях. Мені, двадцятичотирьолітньому молодикові припало, як заступникові голови, провадити цілу працю й за самого голову. Отут, властиво, мені й було завжди й у всьому темно. Д-р Луценко, найближчий порадник, був завжди відсутній, бо ціла увага його була звернена на організацію «Вільного Козацтва», Іванівський був завалений працею до того, що телефоном з ним годі було збалакатися. Вербицький мав нахил розв'язувати справи дуже просто — бомбою чи револьвером; автім він у даному випадку теж не був дуже вже знаючий. А це власне були такі справи. Коли в Одесі почалося беззладдя, а з ним і безладдя, то все гурмом посунуло до нас; що-дня Раду штурмували різні організації, що приходили або за допомогою, або за порадою. Тут можна було бачити й артистів, у яких хтось одібрав театр, і безробітних з різних фабрик, де їх звільнили чогось, і тепер вони сидять без праці й без хліба і звертаються до українців, що, на їх думку, мають єдину організацію, яка може їм дати пораду чи допомогу. Тут приватні особи зі скартами, на вояків, що, мовляв, безправно зареєстрували їм цілий будинок; тут і цілий гурт власників винних склепів, що їм ограбували все вино якісь бандити, тут і селяне з околиць, що їм якісь вояки забрали на базарі продукти й замість грошей дали якусь підулку, по якій ніде не дають грошей. Тут і делегація від жидів, що в них пограбували овочі. А ось і якась панночка прибігає півгола з плачем і скаржитися, що якийсь «гайдамака» (під цим словом тут треба розуміти не нашого вояка-гайдамаку, а грабіжника-вояка; цього слова тоді вживали жиди залюбки, щоб на кожному кроці проявити ненависть та якусь огиду до наших гайдамацьких частин) ограбував її в темному завулку й грозив забити коли вона буде кричати. Ось так без міри й кінця. Все це, розуміється, направлялося до Голови Ради й шукало в нього якоїсь помочі чи поради. А що, власне, міг зробити чи порадити я, як фактичний голова Ради? Чи знав я про якусь організацію, яка пеклувалася безробітними? Чи знав я тоді коли, що, де й як можна провадити реєстрацію помешкань чи істинних продуктів. Ні! Та й ніхто з нас тоді не знав цього. Всі ми були однаково зле ознайомлені з господаркою міста й господаркою держави. Але всі ми однаково відчували одне й те саме, що нам бракує керманців, організаторів та добрих досвідчених старших провідників і політиків. Коли б ми це мали, вся Одеса булаб тоді з нами й за нами. Але цього не було, а для кермування цивільним апаратом ми не були підготовані. Вправді всі справи ми рішали, а керманцем нашим було наше сумління, щоб усе зробити добре й чесно. Однак, чеснота та доброта наша часто нам вилазила боком — потрібні були знання, вміння та добрий і довголітній досвід на громадській ниві, та ще треба було бути й політиками. А то часто було так, що за нашу доброту, чесність, одвертість та м'яке серце нас з усіх боків били; от прим.: малючі військо, ми через свою демократичність і віру в чесну співпрацю з комуністами дозволяли їм організувати кляузу червоної гвардії, що згодом устроїли нам ніж у спину. Наші партійні робітники, есери та есдеки, й собі чомусь не виступали гостро проти комуністів. Вони боролися проти них паперовими резолюціями, де в кожній із них видно було нерішучість та дивна віра, що все впорядкується без меча і крові. А москалі ж уже й тоді думали навпаки. Один із провідників большевицької думки в Одесі жид Рузеф якось сказав мені, що питання української самостійності вирішать «штик, пуля та несколько тысяч виселц».

Щож робив і зробив організаційний відділ при О. В. Раді? Він час од часу скликав старшин, а зокрема командирів частин, українців, на наради про те, як же зрештою почати організацію власних частин. Хоч, власне кажучи, не Рада перевела цю організацію, а окремі особи: кап. Орлов, есаул, козак-кубанець, Сахно-Устимович, штабс-кап. Бонч-Осмоловський, кап. Продьма (кіннотчик), кап. Янчевський, кап. ген. штабу Змієнко, кап. Мапан, кулеметчик. Оці люди й положили певну основу в організації частин. Рада тільки подала загальний проєкт організації цим людям, а вони, обмірковуючи його на нарадах, виносили постанови, які потім Рада й переводила в життя по частинах. Отже, організаційний відділ при Раді був певного часу й ніби виконавчим органом. Згодом, коли частини були сформовані, він став ніби контрольним органом над окремими частинами — курінями. Ця контролія полягала у тому, щоб на чолі курінів, сотень і чет були свідомі українці. Прийом старшин до українських частин одбувався тільки за рекомендацією Ради. Бувало, що командири курінів й самі прий-

мали старшин, але тоді вони мусіли про це повідомити Раду й за дотичного старшину ручитися. І співпраця була повна й ніколи не було ніяких непорозумінь.

Далі вже коли частини були вже добре організовані, праця організаційного відділу полягала лише в догляді за певністю з національного боку командного складу. Така контролія, як згодом сама практика показала, була для нас дуже корисна. Правда, декому з командирів курінів вона не дуже подобалася, але вони мусіли бути їй підлягати. Дальша праця організаційного відділу була скермована на українізацію частин в околицях не тільки Одеси, але й цілої одеської округи, де було розташовано багато частин російської армії. Праця була нелегка, але приємна. Бо коли повстали в Одесі вже українські куріні, то до них почали приєднуватися не тільки окремі одиниці чи гуртки українців, але й цілі частини різних родів зброї, і тоді організаційний відділ був просто завалений ріжним листуванням, запитами, делегаціями від частин, що й собі готили приєднатися до українського руху.

Часто-густо було так, що денно приходилося приймати 3—4 делегації. Кожному треба було подати як найширші інформації та підбадьорити його. Треба підкреслити, що багато делегацій було з самих козаків, без старшин, хоч бували і спільні. Цим делегаціям ми обов'язково показували наші частини, що мали свою українську уніформу, й де навчання провадили старшини-українці українською мовою. Наслідки такої агітаційної праці для піднесення національного почуття були величезні. Дехто з делегатів, побачивши на навчанні нашу кінноту та гарматчиків, а вони мали дуже красну уніформу українську, впрост плакав од радощів. Та, прохали, щоб їх залишити тут в Одесі, бо вони не хочуть вертатися до своїх частин, де не чути української — нашої команди, а старшини всі москалі. А вже в короткому часі по від'їзді такої делегації до своєї частини починався там український рух, і незабаром приїздила друга делегація з проханням надіслати представників для перебрання цілої частини під жовто-блакитний прапор. Розуміється, що частина рідко коли переходила в повному складі. Російське старшинство страшенно було обурене такими переходами українців до свого війська, й де тільки можна перешкоджало цьому, вживаючи часто найгірших і найогидніших метод. Але «національно-запальна бациля», що її виробляла О. В. Рада й розкидала по полках, розташованих в Одеській округі, була така невміруча, що робила часто дивовижні речі з людьми, які були навіть самі проти руйнування російської армії, розділом на українців і росіян. Ось, наприклад, командир одного запасового полку в Одесі, коли нас чотирьох молодих старшин-українців, прикомендеровано до полку, привітав нас, як сьогодні це памятаю, так:

«Я есть старий салдат армії, службу верно присяге і государству. Революціонеров нікогда не переносил і не терплю їх сейчас. Ви, гаспада, как мне известно, есть украинци, а все вы революціонери большой руки. Та смотрите в оба. Я с вами буду абрашаться как атец, если вы вибросите із ваших галов ту вашу дезорганізаціонну работу в частях — распрастраснение украинизації. Однако буду немилосердным к вам в противном случае». Далі він уже промовив українською мовою: «Дивіться, панове, я сам українець і потомок старого роду козацького. Але робити якийсь абсурд — нищити могутність російської армії, цієї підпори держави, ніколи не погоджувався й не погоджуюся. А це тому, що тоді не тільки нас можуть нищити німці, але всі, хто матиме до того охоту». З цим він подав нам руку й побажав усього доброго. Але незабаром двое з цієї чвірки зробили йому такий подарунок, що він був упрост цим наляканий. Через два тижні два батальони, в повному складі, за виїмком 5 старшин-москалів, прислали делегацію, що вони українці і просять, щоб це відано в полковому наказі, і то завтра оголошено. Ультимативно зазначили, що ніяких розмов на цю тему не ведуть і, коли завтра рано не буде оголошено в наказі по полку їх вимога, то вони самочинно виходять зі складу полку зі зброєю до українських курінів, а це було яких 3.000 ч. Коли про це прочитав командир полку, то враз занедужав. Мусіли були чекати, аж поки він видужав. І я був свідком як цей полковник за чотири дні стояв перед зборами О. В. Ради в великій салі англійського клубу і зі сльозами на очах просив збори, щоб його теж прийняли до родини українців. Він тут розповів, хто були його предки й хто він був і ким він став, коли почув і побачив таку завзятість і розмах українського народного руху. Це був надзвичайно цікавий образ, коли старий полковник російської армії, заслужений гергієвський кавалер, почав прилюдно в великій салі перед численними зборами, що склалися не тільки зі старшин, але й козаків, викладати свої провини і просити Раду простити йому його минуле. Після довгої промови він підніс до гори два пальці і словом чести старого старшини присягав на вірність українській ідеї. Розуміється, що його прийняли. Цей полковник враз змінився. Присягу ж свою, що її дав він перед Радою, виконав він і справді

на 100%. Він незабаром зайняв високе становище. Йому бідолазі під час війни з большевиками в Одесі прийшлося чимало перенести. Але я його потім бачив і поза Одесою і зрештою разом були ми інтерновані поляками в 1920. р. І таких випадків було чимало. Тільки таких хитань між українським і московським було куди менше серед звичайних вояків, ніж серед старшин та урядовців. Рівно, думаю, що серед молодших старшин швидче прокидалася українська свідомість, як у старших. І коли дехто зі старшин називав себе малоросом, то цього серед вояків не було; тут хитань не було: він був українець, то зразу голосився до українців, і з росіянами рвалися всякі звязки. Ясна річ, мова йде виключно про Одесу.

Не від речі буде ще зазначити, що військово-організаційний відділ при О. В. Р. увесь час тримав звязок із Києвом, інформуючи про події в Одесі Центральну Раду. Для цього ми були сполучені прямим дротом-телеграфом із Києвом, і був він виключно в нашому розпорядженні. На ньому постійно працював наш урядовець. Користуватися тим дротом могли наш військово-організаційний відділ, Голова О. В. Р. уповноважений комісар Ц. Р. з Києва, що був призначений на Одеську Військову Округу. Таким комісаром тоді був полковник Поплавко. Треба сказати, що вибір та призначення його був дуже невдалий, бо ця людина скорше служила нашим ворогам, ніж нам. Але про нього мова ще буде.

Другим відділом при О. В. Раді був відділ Комендатури. Цей відділ, властиво, мали поширити й підсилити так, щоб він слушного часу міг би обсадити властиву комендатуру Одеси. На цей відділ призначено прапорщика Петра Вербицького. Це був щасливий вибір. Особливо це довів він на початку нашої боротьби. Вербицький завжди був гарно поінформований і знав завжди де, коли й яка небезпека може загрожувати. До того ця людина мала в собі стільки енергії, що впрост треба було дивуватися. До большевицького перевороту (25. жовтня ст. ст.) Вербицький, як комендант, майже не мав ніякої праці, бо комендатура міста ще була в руках росіян. Квартитися її перебирати нікому з українців і не спадало на думку, бо ж на свою шию тоді треба було перебрати всі її турботи й працю, себто стати понихачем для всіх лайдаків, яких тоді вже було в Одесі десятки тисяч, і все москалів. Тут була сила-силенна хорих, виздоровлюючих, упрост бродяг, а найбільше з'яра дезертирів, які тут хмарами посвюди вешталися. Одеса тоді обернулася в щось подібне до розбишацької печери чи якогось екзотичного базару. Головні вулиці, Дерibasівська, Преображенська, Олександрівський парк та Миколаївський бульвар були завжди і день, і ніч повнісікі сірих салдацьких шинелів. Все це безнастанно вешталось у день по вулицях, лускало насіння («семечки»), їло без кінця краю кавуни та дині, а лупшайки тут і кидало. Нічого вже казати про ті «приємні» пахощі, які йшли від цих одпадків, коли вони починали гнити. Далі — постійні крадіжки; крали шинелі, штани, сорочки, пістолі, шаблі, білизну, годинники, тощо. Час од часу банди грабували склепи на периферіях міста, що б в них не було: байдуже вино чи золото, білизна чи вбрання або взуття, аптека чи овочевий крам. Комендант завжди мусів був мати з цими елементами діло. А що це були москалі, то нікому не хотілося до цього мішатися. А комендант м. Одеси, поручник Рязанов, не мав коли не те, що спокійно пообідати, але й у ночі відпочити. Коли його не знаходили в комендатурі, то їздили автотом доти, доки зрештою його не знаходили, й він мусів був, як представник влади, їхати на місце злочину чи якогось грабунку. Проте в наших частинах крадіжок, рабунків ніколи ніхто не помічав і не чув. Коли ж десь з'являлися українські кінні чи піші патрулі, вся ця московська з'яра, що доси бушувала по вулицях, із криком «гайдамаки» розліталася перед нашими козаками, як мухи з тих огризків кавунів, які повсюду валялися. Але все ж таки час од часу приходилося й нашому комендантові Вербицькому проявляти свою енергію, а саме в ролі посередника між нашими й російськими частинами, коли москалі намагалися нас спровокувати. Робили це вони так. Хтось у ночі викрадав із арсеналу дещо зброї. А тоді ще вся охорона складів військової муніції була в руках російських частин. Нам же, українцям, зброї не хотіли давати зі складів і робили це тільки по довгих ходженнях та інтервенціях по штабах. З цього й користали москалі-большевики. Вони викрадали в ночі зі складу зброю, а вину звалювали, розуміється, на українців. При тому ще вони рівночасно розпускали чутку, що гайдамаки заміряють розбрати якусь російську частину, що вже в казармах вишикувані та тільки чекають наказу. Певна річ, що російські частини готувалися до бою. Всі конфлікти мав полагоджувати комендант Вербицький, виступаючи посередником між цими двома арміями — нашою й російською. Праця була нелегка, але він її провадив майстерно. Завжди якось умів полагодити так, що ми виходили з цього не тільки що переможцями, але що-раз більш опановували поло-

ження в Одесі. Отже, завдяки йому, українці здобули собі велику популярність між населенням цілої Одеси. Він умів поставити себе й наші військові частини на відповідну височину й піднести свій авторитет, як коменданта О. В. Р., а рівно піднести престиж українського війська в очах тоді командуючого (російського) Одеською Військовою Округою ген. Єбелова.

На початках, коли ми ще були слабкі, це для нас було дуже потрібне. Правда, пізніше стало вже й у штабі Одеської Військової Округи відомо, що українці — це «крамола», але тоді вже ми були для Одеси й цілої її військової округи силою, з якого треба було, хочеш не хочеш, числитися.

Відділ забезпечення (інтендантура) засновано тому, що було дуже важко роздобувати собі зброю, а головне одяг і приміщення для наших частин. Однак, частини по-малу почали самі собі все добувати й цей відділ був скорше на папері. Правда, згодом, коли в Одесі справа постачання перейшла до рук комітету, то від У. В. Ради послано представника до того комітету («Совет солдатских, рабочих, офицерских, матроских і українських депутатів»). Звичайно ходив туди голова цього відділу урядовець Сахно чи ж його заступник. Всі продукти харчові, одяг і зброя поступали до частин через комітет. Треба сказати, що праця Сахна була не дуже вдячна, бо часто йому доводилося чути нарікання з боку наших частин, що вимоги їх далеко не задоволені, а з другого боку — він у цьому комітеті завжди мусів вимоги наших частин боронити майже зі зброєю. На їхнім обов'язку була також і розквартирування війська, цілих частин і окремих старшин і урядовців. Зпочатку боротьба у комітеті була досить важкою, але коли одного разу не задоволено в потрібній кількості частини хлібом і одягом, то наш комендант Вербицький із двома старшинами й кількома козаками пішов сам на засідання комісії постачання й наробив там такого «рейваху», що нашим представникам у цій комісії стало працювати куди легше. Праця в цьому відділі провадилася сумлінно й акуратно, бо на чолі його були фахівці. І голова — Сахно, і його помічник — обидва були урядовцями з інтендантури царських часів, обидва мали довголітню практику, і за мирного часу, і за війни. Обидва були спокійними, тихої вдачі, повільними у своїх руках, але впевненими у праці. Обидвох їх завжди можна було знайти в Раді й в пізну пору, коли вже всі давно спали, вони ж усе поралися зі своїми списками та обрахунками на завтра. І вражіння від них у мене залишилося таке, що ці люди ніколи не відпочивають.

Щодо відділу контррозвідного, то на самім початку в нас цього відділу, як окремої організації, не було. Хоч часто про нього згадувано, але поза д-ром Луценком їм мало хто й цікавився, а навіть до нього ніби ставилися з якимось призириством. Але трохи згодом, коли ми почали обростати піррям, а нас почали поскубувати наші «приятелі»-москалі, питання організації свого контррозвідного апарату стало кінцевою потребою. Питання було тільки в тому, хто його буде провадити. Властиво, потрібно було фахівця, а до того чесну, порядну і з національного боку абсолютно певну людину. Щодо фаховості, то таких можна було знайти, але гірше була справа з чесністю, а ще гірше з певністю. Однак, все ж таки знайшлася людина, яка сама на цю посаду зголосилася. Це був поручник, а пізніше шт. кап., Шабельник. Його особисто знав сам д-р Луценко, як людину чесну, а, крім того, як українця ще й завязаного самостійника. Йому й було доручено цей відділ. Коли я особисто з ним говорив, про те, що йому треба поширити цей відділ принаймні хоч на десять чоловік, то він мені відповів просто по-приятельки, що я дуже молодий і наївно уявляю собі цю справу. Авсе-ж додав, що краще буде провадити працю одному за десятьох, бо коли буде зроблена хоч одна десята частина праці, то вона буде певною й корисною для нас. І успіх буде значно більший, а то десять до купи буде робити, а один щось прозрадить і все в нас піде намарно. Осць так він і лишився увесь час при Раді сам, і ніколи ніхто з нас не бачив і не чув, щоб він з кимсь десь спільно працював.

Згадаю тут одного моряка. Це був якийсь спеціальний тип. Не було ні одного мітингу, ні одних зборів, ні одного грабунку крамниць, винних склепів або шарварку на чорній біржі, деб цей моряк не був присутній і не брав жвавої участі. Всюди він виступав як захистник пролетаріату і страшений ворог буржуїв та українців. Де тільки можна було якусь грудочку підкласти українцям, то він завжди це робив, все якось у спосіб одвертої боротьби, глузуючи прилюдно з наших проявів. Ніколи прилюдно не балакав українською мовою, але коли це було віч-на-віч, то він міг з вами чудесно українською мовою почати дебат на тему всевітньої організації пролетаріату, революції й загального бою й нищення буржуазії. І всі ми мали його за найлютішого нашого ворога. Але коли почалася в Одесі бійка з більшовиками й коли наших провідників арештували й присудили до смертної кари, яка полягала в

тім, що підсудних мали топити в морі, (в тому числі й мене), то ця людина з 36 людей потайки випустила на волю 35 і лише одного, що був більшовиками спалений живим у гребі на пароплаві, не встиг врятувати. Але і при цьому він себе не прозрадив, яка його професія. І тільки за якихось чотири місяці я випадково довідався, що ця людина присвятила себе контррозвідчій службі на користь української справи. Він проліз аж до найвищої тоді верхівки більшовицького командування в Одесі й передавав нам абсолютно всі рішення й постанови більшовиків, що були замірені проти нас. Як потім виявилось, він був тісно зв'язаний з нашим Шабельником і все йому передавав; цей останній завжди нам робив найповніші доклади абсолютно про всі постанови, хоч би це були найінтимнішого характеру. Всі ці постанови в більшовиків відбувалися або в клубі «Красної гвардії», коли це було питання загального характеру, або в «Комітеті 15». Це вже було щось подібне до колишньої більшовицької чека. Тут могли бути присутніми лише вибранці з вибраних, верхи з верхівків більшовицьких провідників. І коли ми могли з тяжкою бідою довідуватися про постанови в штабі «Красної гвардії», то можна собі уявити, як тяжко було нам дізнатися про наміри, пляни та постанови в «Комітеті 15». Але організація контррозвідки була гарно поставлена з самого початку. Так, наприклад, завдяки добрій праці нашої контррозвідки ми знали ще за півтора місяця наперед про планований жовтневий переворот, а також і про виступ більшовиків із метою захопити в Одесі владу 1. XII. 1917. р. Та їм не пощастило, бо ми були приготовані. Далі вони хитро задумали в ганебний спосіб нас обеззброїти 9. XII. 1917, що я особисто в останню хвилину відкрив; і, на-решті, ми знали про їх плянований виступ 13—14. I. 1918. р. І їх страшенно дивувало, звідки й як дістаємо ми абсолютно всі дані про їх оперативні пляни й наміри суто-таємного характеру.

Культурно-просвітний відділ був у нас продовженням праці ще старої колишньої організації «Української Хати», яку я застав уже в Одесі. Це, властиво, була наша коліска чи, краще сказати, академія. В цій академії був котел, куди кидали — сировий ще тоді матеріял, а д-р Луценко весь час підкидав під той котел вугілля і все казав, що треба як-найбільше палити й пекти той сирець, щоб більше і скорше напродукувати нам повного фабрикату. Отже, освіта тут була нескладна, але раціональна. А саме, вимагано небагато, але твердо й певно. Все було як на Запоріжжі. Вимагали перехреститися і прочитати «Отче наш»... щоб прізвище було українське, і співчуття до українського руху. Далі вже новик попадав під догляд та обробку старших свідомих товаришів. Ті за пару зустрічів у клубі визначали, що можна з тим новиком робити. Коли видно було, що це певний чоловік, його припускали до рефератів і промов Луценка. Після чого він починав запалюватися іскрою націоналізму, просякався українською ідеєю і ставав не лише свідомим українцем, але впрост скрайнім повністом. Так воно було ще й на початку революції. Але далі вже все це почало рухатися само, впрост стихійно. На початку все це переживала інтелігенція, а далі національне розбурхання охопило і звичайних вояків. Цікаво було дивитися на ту стихію. Приходив собі старшина, збирав коло себе співчуваючих козаків-«солдат», децю з ними балакав і подавав адресу, куди їм зібратись для прослухання якогось реферату. Звичайно на такий доклад-лекцію збиралося дуже багато вояків. Докладчиками чи лекторами завжди виступали люди добре обізнані в українській історії й у літературі. На такі лекції завжди ми запрошували або В. Чехівського, або самого Луценка. Часом читав і Доманицький — галичанин. Але звичайно останнього ми завжди воліли посилати аж накінець, бо він із своєю галицькою вимовою робив не велике вражіння на козаків, хоч його доклади були широкі обсягом і цінні змістом. Перебіг лекцій був такий. Зачинали завжди з Шевченкових запальних віршів: «Хто ми такі — яких батьків сини й чії ми діти», далі про Запоріжжя, гетьманів, про вільне козацтво (певна річ, що читав д-р Луценко) й, на-решті, про самостійність довершував Доманицький, бо він завжди читав про багатства України за старих часів і тепер.

Завдяки такій праці й такому підходу до справи нам не треба було довго збирати розпорошених вояків по частинах тодішньої російської армії. Козаки-українці самі починали знаходити один одного й старшинам приходилося тільки збирати їх до купи, себто, порушити питання правного виділення українців в окремі полки, куріні, з тодішніх російських частин. Цей спосіб тоді в нас був поширений не тільки в самій Одесі, але охоплював цілу її округу, а саме: Херсонщину, Катеринославщину, Таврію, Бесарабію й сягав по Кубань. Зокрема д-р Луценко безперестанку їздив по Кубані та Бесарабії, Гулій-Гуленко, що був в 1920. р. командиром повстанців і начальником Запорізької дивізії, а тоді капітаном інженерних військ, працював на Катеринославщині; прапорщик Шевченко на Подільщині й частині Херсонщині. Крім

того в Таврію, що була частинно під доглядом Гулого-Гуленка, послано двох молодих старшин, прізвища яких не можу пригадати. Час од часу ці працівники навідувалися до Одеси і давали про все інформації. Розуміється, що кожний був самостійним у своїй роботі, але праця йшла за пляном, наміченим в Одесі. А саме: пробудивши національну свідомість головно в вояків, як можна скорше мати цілі гарнізони українського війська й захопити команду над військом до своїх рук. Звичайно, що нам всього перевести не довелося, бо замало було робітників-організаторів. Та ще від нас декого з робітників зовсім забрав Київ.

Ось така, коротко, була праця культурно-просвітного відділу О. В. Р. Вона не була тільки суто військового характеру, але й державно-громадського напрямку. Крім пропаганди національно-державної ідеї, організовано агітацію при виборах до мійських рад та до Установчих Зборів: переводили часто збірки добровільних пожертв на користь сиріт, що лишилися по вбитих у російській армії вояках українцях і т. и. Головою цього відділу був прапорщик Голобородько, бувший учитель, родом, здається, з Катеринославщини. Завзятий, холодний, на прочуд енергійний; зпочатку есер, а після самостійник-шовініст. До речі, він був одинокий із молодих учителів, який докладно вже тоді знав українську граматику, й усі, хто щось тоді мусів писати, зверталися до нього, щоб виправив помилки. Секретарем у нього був Кравець. Згодом він, залишив Одесу, й одіхав до Києва, до Центральної Ради, й більш до Одеси не повернувся. По ньому цей відділ перебрав його секретар Кравець. Він був добрим урядовцем і чудовим виконавцем, але слабким керманичем, а ще менше ініціатором і самостійним підприємцем. Так що з відїздом прапорщика П. Голобородька до Києва, праця в культурно-просвітному відділі дуже й дуже зменшилася.

3.

Стремління нашої групи самостійників було рвати Росію на шматки, шкодити їй, де тільки можна й як можна, щоб не дати їй знова скріпитися як єдиній великій державі в старих її межах. Бо мали ми на увазі, що скріплена Росія, якаб вона не була, демократична, чи монархічна, чи соціалістична, однаково буде гнобити ті народи, які підносять голос за свої національні права. А тому на самому початку нашого українського руху питання порозуміння з іншими народами колишньої російської імперії було актуальне. Хоч ми вже добре знали, яке можуть до нас заняти становище поляки в майбутньому, але тоді в Одесі, ми вирішили бути з поляками солідарними; коли не помагати їм, то принаймні не перешкоджали провадити організацію своїх людей на користь Польщі й на шкоду Росії. З народами Кавказу й Дону старалися теж увійти в тісніші взаємини й заручити їм повну підтримку нашу в майбутньому. А сучасна поміч полягала в тім, що ми їхніх вояків і старшин, що приїжджали до Одеси, головне з румунського фронту, забирали до своїх частин (розуміється, тих, що були вже хоч трохи захоплені своєю національною ідеєю) і тут, так би мовити, заражали їх своїм самостійницьким духом, передержували їх якусь добу, щоб дати їм відповідну школу національного виховання, помагаючи їм поодиначі направлятися зі зброєю до своїх країв, беручи на увагу, що дорога їм до дому лежала через Україну. Для цього намічено навіть основні дороги й пункти, де моглиб вони в випадку потреби звертатися до нас за підтримкою. Цей плян мала скласти Комісія, до складу якої мали притягти ген. Васильєва, Мазуренка, кап. Гулого-Гуленка, кап. Змієнка і д-ра Луценка. На голову цієї комісії хотіли були запропонувати теперішнього ген. Омеляновичова-Павленка старшого. Але полк. Поплавко, бувший комісар О. В. Округи, як комісар призначений Центральною Радою, не дав дозволу на обрання такої комісії до того часу, доки це, мовляв, не схвалить Ц. Р. по його докладі в Києві. Так до реалізації цього пляну й не дійшло, але після саме життя показувало, що це питання порушено не даремно.

Все промовляло за те, що для нас настав саме слушний час починати реалізувати нашу попередню підготовчу працю, закладати основний камінь нашої самостійності — це організувати власне військо. Все те, що було втрачене, здавалося, на віки, нашими предками-гетьманами, все те тепер на наших очах мало повстати, Україна мала воскреснути з мертвих. Коли зрештою запала постановою в Раді (звичайно довіротною), що треба рішуче приступити до формування своїх курінів, і то з завтрашнього дня, то вся наша молодь, старшини й молоді ще тоді юнкери (а їх чимало було в одеських військових школах), не тільки раділи, довідавшись про це, але й плакали від радощів.

Ситуація Росії тоді була дуже погана. Починався большевизм і невдачі на

фронті — загальний відступ, упадок віри в перемогу. Персональні поїздки Керенського по частинах, його промови до війська й заклики йти на фронт, головне, по містах, де були військові округи, робили більш негативне вражіння, ніж позитивне. Принаймні так було в Одесі. Керенському не пощастило в Одесі навчити українців російського патріотизму. На добровольців до «ударних батальонів» ніхто з них не зголосився. Проте українці дуже хитро скористали з його приїзду до Одеси і з його закликів ратувати фронт. А саме використали для себе ідею «ударних батальонів». З О. В. Ради послали прохання до штабу О. В. Округи щоб і нам дозволено сформувати в Одесі з українців, що порозкидані по частинах одеської залози, український ударний курінь. Штаб це прохання рішуче відкинув і навіть загрозив, що вживе найгостріших заходів проти тих, хто це питання колись знову порушить. Тоді всеж рішено звернутися через штаб до Головнокомандуючого румунським фронтом, ген. Шербачова, якому тоді підлягала й Одеса. Але раніш треба було піти на хитрощі. А саме треба було якось піддурити російське командування, що ці частини будуть сформовані на основі спеціальному статуту, в них не буде ніяких комітетів, кожний вояк присягає й дає підписку в тому, що він кориться усім вимогам статуту. А призначення цих українських курінів — фронт. До цього в рапорті, правда, дипломатично, зазначено, що як тільки курінь буде організований, то по подачі про це рапорту, він негайно йде на фронт.

Коли ця справа була піднесена між нами, почалась шалева праця. Частина старшин складала статут, частина виробляла штати, а частина почала вже збирати підписи вояків. Остання праця труднощів великих не представляла, хоч, здавалось, треба було витратити багато часу, щоб кожному козакові зокрема зачитати регулярмін (статут), пояснити його й змусити того козака підписати «коритися безпрекословно лише начальникові, а залишити раз на завжди й дужку про комітети». Але серед наших вояків-українців справа була так назвіра, що ніяких пояснен, ніяких читань статуту робити не було потреби. Кожний знав уже добре, що це — з одного боку — впрост ману пускають московським начальникам, а з другого — стремління служити у своїх власних частинах і для України було тим стимулом, який спонукав рішучо відкинути всі фантазійні витвори «салдатчини» — сотенні та полкові комітети, суди, тощо. Через те підписи охочих збрали ми за пару днів, і їх було стільки, що можна було сформувати не тільки курінь, а й із пару добрих полків. Коли підписи зібрано, статут надруковано, повстало питання, чи просити відразу дозвіл на формування декількох курінів, чи ж обмежитися, звичайно в рапорті, формуванням покищо одного. Були голоси й за, і проти. І одні, і другі мали підстави. По-перше, було небезпечно просити в комфронтом дозволу на формування великої частини, бо це могло викликати підозріння, й не тільки що не дали б дозволу, а ще й нас позбавили б узагалі свідомого козацького елемента, відправивши частини в спільному порядку коли не на фронт, то кудись до іншого міста, а до нас влити свіжий елемент, можливо, чужий і до нашого руху ворожий. По-друге, не вистарчилоб на цілу дивізію ні старшин, ні підстаршин. А це була дуже велика небезпека, бо принцип національний треба було суворо додержати. В нас завжди говорилося, що краще хай нас буде менше, та проте будемо ми справді свої, і в цьому буде наша сила. Бо досить було мати старшин-москалів, по одному на курінь, і ми опинилисяб знов там, де були. Третє — це страшний опір проти формування цілої дивізії з боку штабу одеської військової округи в особі її начальника ген. Сбелова, страшного україножера. Міжтим формування одного куріня мало більше вигляді на успіх, бо на малу частину скорше можна було здобути дозвіл та вибрати до неї найстарших вояків із частин, що вже перейшли вишкіл й були готові до відправки на фронт. І справді штаб округи не мав наміру перешкоджати формуванню одного куріня «ударного характеру» при умові, що він по сформованні негайно піде на фронт. Такі відомості подавав нам із штабу округи теперішній генерал Змієнко, єдиний наш порадник і помічник, організатор-фаховець. Він багато прислужився з чисто технічного боку у справі організації нашої армії в Одесі.

На думку ж тих, що хотіли сформувати відразу цілу дивізію, треба було негайно приступити до формування 4 піших курінів, і кінного, і гарматного, і кулеметного, додавши до них технічні частини, які в Одесі комплектовані переважно з українців. На чолі цих частин стояли переважно українці. До того ж ще й на флоту була надія, що вона буде нашою, бо українців і серед моряків, і серед старшин було багато. І коли, мовляв, завзято піде в цьому напрямі праця, то всі аргументи, що їх виставляють проти такого формування, відпадуть! Та зрештою все це всупереч волі начальства можна перевести й революційним порядком — скликати одного дня військове віче, винести загальну постанову, і начальство округи поставити перед до-

конаним фактом. А цим, мовляв, уникнемо зайвої тяганини по штабах та командармах, захоронимо всіх українців в українських курінях, бо ні одна маршова рота доти не вийде на фронт, поки не буде українізована. Так казала група молодих самостійників, під проводом прапорщика Вербицького, автора цих рядків та Голобородька. Одначе, події пішли так, що напочатку плян наш реалізовано за думкою першої групи старшин, уже старших віком і рангою, а через те більше практичних, розважливіших та поміркованіших. І здавалося, що до фантазійних плянів, як тоді називала перша група наміри другої, не прийде, але життя показало, що й ті методи були добрі і в свій час себе таки добре виправдали. Бо офіційний шлях був занадто довгий і нудний, і колиб ми були тільки писали рапорти та прохання, то напевно булиб програли справу з організацією свого війська.

Скільки, власне, було тоді війська в Одесі? На папері було з піших полки, а фактично це було 6 полків, бо кожний полк у ту добу являв собою два полки. Одна частина — маршова — кожної хвилини готова відіхати на фронт, а друга в цей час же готувалася. Командиром одного з полків тих був полковник Мазуренко — українець. А всеж зпочатку ставився він не дуже прихильно до українізації його полку. Одначе, ми великої уваги на це не звертали. Тільки наша молодь, посміхаючись казала: «почекаймо трохи, здається, що, коли ми затягнемо нашого полковника до Військової Ради, так він і сам «українізується». І справді воно так за короткий час і сталося. І ми мали свого командира полку і справжнього полковника царської служби. В решті полків справа була гірше. Там робота йшла тяжче, бо командири були росіяне. А зрештою ті частини потроху почали перевозити з Одеси до інших міст. Ось тут, властиво, й прийшлося нам вжити революційної методи, щоб запобігти вивозові українців із Одеси. Щодо артилерії, то тут справа стояла добре, бо там старшини були українці й кожної хвилини могли бути з нами. Так було і з кулеметчиками. Тут був командиром кап. Мацан, старий українець, і, здається мені, старий соціаліст-революціонер. Команда повітряної охорони і технічного зв'язку — радіотелеграфна команда, під командою інженера, прапорщика запасу, Неруди — теж завзятого українця — чи не чеха з походження, була цілком нашою. Автопанцерний дивізіон, що був озброєний кулеметами, був під доглядом того таки кап. Мацана, й команда вояків на ньому на $\frac{3}{4}$ складалася з українців. Далі вже почався рух серед моряків, од яких був у нас членом Ради мічман Пелешенко чи Пелішенко, добре не памятаю. І ми вже вважали за свій крейсер «Пам'ять Меркурія», а далі балакали і про зверхдредноут «Волю». Авіаційний одеський парк був цілком приготований до українізації, там працював наш голова кап. Іванівський із своїм старшим братом, що доречі, у р. 1918. упав з літаком під Києвом і забився. Далі йшли старшинські школи чи, як їх тоді звали, школи прапорщиків; їх в Одесі було дві. Була ще воєнні школи: піша й гарматна. В цих школах було теж багато юнкерів-українців, що саме кінчали науку. Школи ці завдали нам багато праці. Першою школою тоді кермував здається мені, полковник Фаминський. Тут юнаки почували себе досить вільно. Але приходилося часто наражатися на курсових старшин, які зпочатку висмівали цей рух, а після ставилися навіть досить вороже. Авсе ж поруч російського прапору у школі був український, жовто-блакитний. І коли йшли кудись на парад, тощо, то на чолі школи за начальником несли поруч два прапори, український і російський. Друга школа була ще в кращих умовах, бо нею кермував, тепер генерал, Омелянович-Павленко старший. Тоді він себе перед юнаками тримав дуже здержливо. Ніхто властиво, крім, звичайно, українців, не знав, ба, навіть і не думав, що він українець і українську справу підтримує. Те саме було й у військовій школі. Трохи гірше було зпочатку в гарматній школі, де начальником школи був ген. Нілус, академик, професор-гарматчик. Під кінець і там було ліпше. Правда, там було найменше українців, а проте чимало малоросів.

Наш статут, на наше здивування, швидко затверджено. Здається, що багато допомогло усунення комітетів та персональний підпис кожного, хто вступав до гайдамацького куріня теж завважив. Але, хоч формальности були й виконані, в штабі округи ставилися до наших формувань із великим застереженням і де тільки можна було встромлювали палки в колеса. Одначе ми мали з того тільки користь. По-перше, нам дозволено, як ми в рапорті і прохали, формувати не курінь, а куріні, а далі йшла вказівка, що курінь іде негайно на фронт, як буде «остаточно сформований». Отже, всякі перешкоди з боку штабу Одеської Військової Округи були водою на наш млин, бо ми наше формування із «допомогою» могли тягти без кінця. Зпочатку сформував кубанець, осавул Сахно-Устимович піший курінь, а при ньому кінну сотню. Але помалу з цієї сотні повстав кінний Гайдамацький полк. Командиром його призначено

ротмістра Продьму, його заступником чи помішником — гусара, штабротмістра Янчевського. Обидва були ширі й завзяті українці. За цим сформовано 2. гайдамацький курінь із командантом, кап. Орловим, інвалідом із гумовою ногою. Це був уже українець не дуже надійний. І справді, чому саме не пригадую, але незабаром він мусів був цей полк залишити, а на його місце, за порукою старшинського товариства, призначено командантом іншого штабскапітана. Прізвища його, на превеликий жаль, шяк не можу пригадати.

Поки похопилися в штабі округи, то частини вже були досить добре сформовані. А тоді посипалися рапорти від кулеметчиків, гарматчиків та радіотелеграфістів про те, що й вони вимагають, щоб їх вважати українськими частинами. Цьому ще багато допоміг 3. універсал Центральної Ради. Ось тут і прийшла черга на революційні методи. Бо всеж справа тоді виглядала дуже неясно. Формувати частини нам дозволено, але людей забирати з інших частин рішуче заборонено. Крім того, й тих, що ми вже набрали, не було чим годувати, одягати й як слід озброїти. Лишалось єдине — красти все те, що було нам конче-потрібне. На щастя нам ще таланило, бо і в інтендантурі, і скрізь ми вже мали своїх українців-урядовців; ці люде, часто ризикуючи своїм власним становищем, робили всілякі махінації, щоб якось дати нам можливість одержати для частин їжу, одяг, узуття і зброю. Але цей спосіб довго тривати не міг. А вимоги офіційні, що їх писано до начальника постачання, або лежали в нього, або ми одержували відповідь, що він нам не може нічого відпустити, бо нас офіційно округ ще не зарахував до нього на утримання. А округ чекав наказу, видко, коли не з румунського фронту, то, мабуть, десь із Петербургу, або й од самого Керенського. Крім того, нам рішуче заборонено вибрати українців із частин, що вже були готові для відправки на фронт. І це могло дуже погано обернутися для нас, бо маршеві роти могли кожної хвилини піти на фронт, і ми булиб позбавлені найкращих вояків, яких ми самі національно виховали. Довго ламали наші командири курінів собі над цим голови й не могли прийти до якогось остаточного рішення. Але коли ми одержали зі штабу округи відомости, що завтра мають вислати на фронт маршеві роти, голова Ради, кап. Іванівський, скликав засідання й заявив, що цю справу він ставить на остаточне розв'язання. І поставив її в категоричній формі: «або маємо вирвати українців, або розійтися з Ради й не морочити голови й собі й козакам». Тоді прапорщик Вербицький прочитав резолюцію, що її нас трое були виготовили ще перед засіданням.

(Далі буде).

ПРОГРАМА ПРАЦІ ІДЕОЛОГІЧНОЇ РЕФЕРЕНТУРИ ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ.

Поділ ідеологічної праці та організації її в межах О. У. Н.

1. Обсяг ідеологічної референтури з огляду на поділ праці має своїм предметом три ділянки:

- а) випрацювання самої системи ідеології українського націоналізму;
- б) працю над членством О. У. Н., себто систематичне усвідомлювання членів про істоту, зміст і цілі укр. націоналізму як ідеологічного руху та про політично-суспільні ідеали О. У. Н. як організації, побудовані на його основах;
- в) самостійну працю самого членства, себто впливовий розвиток духово-моральних сил та організаційних вмінь членів О. У. Н. власними зусиллями з метою стати провідниками й організаторами духового, політичного, суспільного й культурного життя Української Нації.

2. Праця над членством, зосереджена головню в Відділах О. У. Н., має в первочині розглядати та зясовувати такі поодинокі питання:

А) Істота національного світогляду на ґрунті української духової дійсности, т. зн. — окреслення його головних рис у напрямі згоди чи певної тільки подібности з витворами духово-культурного розвитку нації на протязі її історії, характером української духовости взагалі — з одного боку, та відхилів і суперечности з рівнобіжними части, а то й ворожими в цілості духовими течіями українського життя — з другого

Є всякі підстави твердити, що кінець-кінцем большевицький експеримент на Сході Європи закінчиться банкрутством. Авсеж це не значить, що компартія не зможе перевести в життя хочби частину своїх нинішніх господарських плянів, що большевицька диктатура загине обов'язково протягом блищих років. Ні, ми повинні тверезо дивитися на дійсність, а не жити ріжними ілюзіями.

Бо не зважаючи на величезні труднощі та перешкоди, вироблений компартією плян упромисловлення совітського Союзу та колективізація сільського господарства прискореним темпом переводяться в життя. Згідно з большевицькими статистиками промислове виробництво ще в 1926/27. р. мало досягнути 8,6 мільйонів карб. або 102% передвоєнного рівня, а в 1929. р. вже 180% передвоєнного. Проте все сільсько-господарське виробництво в 1926/27. р. досягло 12,3 мільярдів золотих карб. або 106%, передвоєнного, а в поточному році лише 113%. Отже, промисловість зростає куди швидше, ніж сільське господарство. І справді, перед війною питома вага промисловості вносила 42% продукції всього народнього господарства, а в 1930. р. 53%; питома ж вага сільського господарства раніше вносила 58%, а тепер лише 47%. Ще більшу перевагу має промисловість з погляду її питомої ваги в товаровому виробництві. Так у 1929—30. р. питома вага товарового промислового виробництва становить 76%, а на долю сільського господарства припадає всього 24%. Не дивно, бо совітська влада протягом попередніх років дбала насамперед про розбудову промисловості та й то лише великої, усуспільненої. Цілком зрозуміло, що усуспільнений сектор совітської промисловості все зростає, а приватний натомість невпинно зменшується. Так у 1926/27. р. гуртове виробництво усуспільненого сектора вносило 12 мільярдів совітських карбованців, а в 1929/30. р. 24 мільярди, себто, воно подвоїлося, тоді як гуртове виробництво приватного сектору зменшилося з 4 мільярд. карб. на 3,3 мільярд. Це тому, що капіталовкладки в усуспільнений сектор протягом цих років піднеслися з 1,2 мільярд. совіт. карб. у 1926/27. р. до 4,2 мільярда поточного року, а тимчасом капіталовклад у приватному секторі навіть зменшився з 63 мільйонів карб. на 51 міль. Себто, частка приватного капіталу в промисловості (це переважно дрібні підприємства, кустарні — тощо) нині становить коло 12% і все падає. Ще меншу питому вагу має приватний капітал у великій плянній промисловості. В 1926/27. р. вона вносила 2,3%, а в 1929/30. р. знизилась до 0,7%, тоді як питома вага усуспільненого сектору підвищилася з 97,7% до 99,3%.

Характерно також, що розбудова промисловості переводиться тим способом, що швидко зростає переважно важка промисловість (виробництво знаряд та засобів виробництва). Так у 1927/28. р. питома вага важкої промисловості вносила 27,2% всього промислового виробництва, а в 1929/30. вона зросла до 32,7%, а натомість частка легкої промисловості (виробництво річей широкого споживання) знизилась з 72,8% на 67,3%. Колиж взяти не всю промисловість, а тільки велику плянову, то відношення поміж важкою та легкою буде таке: в 1927/28. р. питома вага важкої промисловості вносила 42,7% проти 57,3%, а в поточному році 48% проти 52%. Себто, упромисловлення совітського Союзу відбувається шляхом розбудови важкої промисловості — основи господарської незалежності кожної країни.

Зважаючи на те, що удержавлена плянова промисловість за попередні три роки подвоїла своє виробництво, а також, що важка промисловість, на яку припадає 75% усіх совітських інвестицій у промисловість, за перші два роки п'ятирічного господарського пляну дещо перевищила плянові завдання, компартія сподівається виконати в деяких галузях п'ятирічний плян навіть за 3 та 4 роки. В зв'язку з цим добування вугілля вирішено за три останні роки п'ятиліття збільшити до 120 мільйонів тон (поточного року видобуто понад 50 мільйонів тон), добування нафти довести до 40 мільйонів тон (нині добувається 17 міль. тон). Отже, ці галузі важкої промисловості мають значно перевищити п'ятирічний плян. Так само програму загального машинобудівництва, сільсько-господарського машинобудівництва та електротехнічного виробництва, мабуть виконанають уже за перші три роки, а тому за два останні роки п'ятирічки ці галузі промисловості проєктовано поширити ще на 50—100%. У зв'язку з цим вирішено значно поширити совітську металургію з таким розрахунком, щоб останнього року п'ятирічки виробництво чавуну довести до 17 міль. тон замість 10 міль., як це й передбачав п'ятирічний плян. З цією метою будують кілька нових металургічних заводів переважно на Уралі та в Сибіру, які мають дати в 1932/33. р. до 7 мільйонів тон чавуну, а також переводиться радикальна реконструкція старих металургічних заводів (переважно українських) із розрахунком, щоб протягом майбутніх трьох років піднести виробництво чавуну до 10 міль. тон, себто, майже вдвічі, бо нині вони виробляють лише 5,5 міль. тон (перед війною чавуну виробляли лише 4,2 міль. тон).

Щодо інших галузей важкої промисловості, як хемічна або будівельна, то їх поширюють за виробленими плянами. Навпаки, легка плянова промисловість (за виїмком таких, як консервна, рибна, тощо, які перевищують плянові завдання), мабуть, не виконає наміченої програми, бо, як це видно з досвіду двох попередніх років, у совітському Союзі відчувається нестача технічної сировини, що пояснюється дуже повільним розвитком сільського господарства взагалі.

Проте доводиться визнати, що совітська плянова промисловість розбудовується досить швидким темпом, що будівництво нових фабрик та заводів і справді провадиться у значних розмірах. Так, нове будівництво в 1927/28. р. забрало 14,4% усіх капіталовкладів, а в 1929/30. р. вже 27,8%. Таксамо в 1927/28. р. совітська влада почала експлуатувати лише 29 об'єктів нового будівництва, а поточного року вже 221 об'єкт. Більше, загальна вартість усіх підприємств, що їх нині будують вносить до 12 мільярдів карб., тоді як основний капітал нинішньої совітської промисловості становить тільки 10 мільярдів карбованців. Цілком зрозуміло, що це нове будівництво скермовано в тому напрямі, щоб налагодити в совітському Союзі виробництво таких машин та устаткування взагалі, які раніше треба було довозити з-за кордону, бо саме без них неможливо було б швидким темпом поширювати важку промисловість, механізувати працю, розбудовувати транспорт та усуспільнити хліборобське виробництво.

Тому саме будується два великих машинобудівельних заводів на Україні та Уралі (Краматорський та Свердловський) із метою належного устаткування металургії та механізації здобичі вугілля й залізної руди. Значно поширюється також нове виробництво устаткування хемічної, будівельної та електротехнічної промисловості. У зв'язку з тим, що вантажообіг нині вдвічі перевищує передвоєнний, тоді як залізнична колія становить лише 137% передвоєнного, а річний транспорт навіть тільки 60% передвоєнного, вживають заходів радикально перестаткувати та значно поширити всі роди транспорту, бо він нині затримує розбудову народнього господарства та взагалі дезорганізує нормальний розвиток країни. До речі, протягом майбутнього року совітський Союз налагодить виробництво авт у кількості до 200 тисяч річно (будують новий завод у Нижньому Новгороді та поширюють московський і ярославський), як також у досить широких розмірах переводиться розбудова шляхів для налагодження автотранспорту. Таксамо з метою належного підсилення електрифікації країни (нині Союз виробляє всього 8 мільярд. кіловат-годин, тоді як Злучені Держави 126 мільярд. Німеччина 33 мільярди і навіть Італія 11 мільярд.) збудовано та будують кілька заводів турбін, генераторів та трансформаторів. Значно зростає також виробництво казанів, двигунів та ріжних станків і струментів. Між іншим такі галузі промисловості, як шкіряна, текстильна, цукрова, сірникова, паперова та деякі інші вже цілком забезпечені тим устаткуванням, яке вироблювано на совітських машинобудівельних заводах.

Ще більшу увагу звернено на будівництво заводів тракторів, комбайнів (машина, що з допомогою трактора косить і молотить), тракторних сівалок, плугів та інших хліборобських знарядь. Нині вже почав працювати тракторний завод у Сталінграді (щороку вироблятиме 50 тисяч тракторів), та будують нові заводи в Харкові (мають виробляти 50 тисяч тракторів) і в Свердловську (вироблятиме 40 тисяч тракторів), а також значно поширюють лєнінградський тракторний завод (25 тисяч тракторів). Себто, за два-три роки совітський Союз вироблятиме понад 160 тисяч тракторів річно, тоді як нині там нараховується тільки 80 тисяч тракторів. Таксамо нині в Союзі є всього 1,5 тисяч комбайнів, а за кілька років нові заводи (будують їх у Саратові та Новосибірську, а український завод «Кумунар» перестаткуюються) вироблятимуть річно понад 10 тисяч комбайнів. Не слід забувати, що вже існують заводи хліборобських машин, і українські, і російські, що нині виробляють усяких знарядь та машин у шість разів більше, як перед війною (один новий завод у Ростові, що його саме тепер закінчено, вироблятиме значно більше рілних машин, як всі передвоєнні заводи до купи). Ще й надто, на прикінці п'ятирічки совітський Союз розбудує виробництво сільсько-господарських машин та знарядь до таких розмірів, що воно перевищуватиме передвоєнне виробництво аж у 24 рази. Не дивно, бо для піднесення сільсько-господарського виробництва майже удвічі, як це передбачає п'ятирічний плян, та для поширення колективізації рілництва з розрахунком, щоб у 1933. р. вона охопила 80% усіх селянських господарств, а рівно для переведення в життя збільшення засівної площі, утворивши для того величезні радгоспи, і справді потрібно мати сотні тисяч тракторів, десятки тисяч комбайнів та кілька мільйонів ріжних інших хліборобських машин чи знарядь.

До 1930. р. совітська влада, власне, не звертала належної уваги на розбудову

сільського господарства. Так протягом попередніх трьох років совітські інвестиції в сільське господарство виносять тільки 6 мільярд. (з чого 3 мільярди в 1929—30. р.), тоді як у промисловість вкладено понад 11 мільярд. карб. Тому, зрозуміло, що все сільське господарське виробництво в поточному році досягло тільки 113% передвоєнного. І це, не зважаючи на те, що вже проминуло перші два роки п'ятилітки. Чим же пояснюється таке велике відставання розвитку сільського господарства супроти розбудови промисловости? Насамперед тим фактом, що дотепер совітська влада не тільки не провадила плянованої хліборобської політики та не фінансувала належним способом сільського господарства, але також і тим, що вона своєю грабіжницькою політикою, власне, дуже затримувала належне піднесення селянських господарств та, більше того, руйнувала їх добробут. Саме тому, хоч загальна засівна площа вже значно перевищила передвоєнну, досягнувши 130 мільйонів гект., гуртове виробництво рілляництва щойно дорівнює передвоєнному, а товарова частина його навіть значно нижче передвоєнного. Так, поточного року засівна площа зернових культур становить 105% передвоєнного рівня, але товарова частина (позасільський обіг) зерна виносить всього понад 70% передвоєнного рівня. Звичайно, що за таких обставин Союз не тільки не може вивозити збіжжя, а навіть не може належним способом забезпечити хлібом населення міст та промислових центрів. Значно краще є з технічними культурами, які дають сировину для промисловости. Так, засівна площа під бавовною становить нині 217% передвоєнної, під льоном 125%, під цукровим буряком 160%, а під олійними рослинами 250%. Проте гуртове виробництво піднеслося знову менше за засівну площу. Так, гуртове виробництво бавовни становить у поточному році 170% передвоєнного, льону лише 101%, цукрового буряку 120% і олійних культур 205%. Звичайно, не слід забувати, що врожайність селянських господарств дуже залежить од кліматичних явищ, що дрібні селянські господарства досить важко інтенсифікувати та машинізувати, що селяне з тих або інших причин дуже часто міняють засівну площу одних культур на інші, а тому совітська легка промисловість ніколи не має певности, чи буде вона забезпечена належною сировиною. Ось минулого року гуртове виробництво льону виносило тільки 81% передвоєнного, а виробництво цукру навіть 60%. Проте в найгіршому стані нині скотарство. Навіть у порівнянні з 1916. р., коли скотарство вже значно зменшилося супроти передвоєнного стану, в 1930. р. коней нараховують тільки 88%, рогатої худоби — 89%, овець і кіз — 87%, а свиней всього — 60%. Ще гірше виглядає справа з погляду товарового виходу мяса та сала поза селом. Так у 1929—30. р. совітське господарство дало тільки 30% тої товарової кількості мяса та сала, яка була в 1916. р. Саме тому Союз уже протягом двох років переживає небувалу кризу з постачанням мяса, сала, молока, масла та товщів. Цей катастрофальний занепад совітського скотарства пояснюється почасти тим, що протягом попередніх двох років по різних районах Союзу наслідком неврожаю селяне змушені були зменшити своє стадо; крім того, протягом останнього року насильна колективізація хліборобства спричинилася до нечуваного нищення скотарства, бо селяне середняки та заможні, в яких совітські агенти відбирали худобу за примусові ціни для колгоспів, уважали для себе за вигідніше її позбутися (спродували, різали й т. д.). І справді, в Союзі було ще в 1929. р. супроти 1916. р. рогатої худоби 115%, або щось на 26% більше, як у 1930. р., овець і кіз — 127%, або на 40% більше, свиней — 107%, або на 43% більше, і коней — 97%, або на 11% більше. Себто, насильна колективізація, яку компартія з таким гуком переводила протягом останнього року, спричинилася до величезного занепаду скотарства. Саме з цієї причини та з деяких інших і довелося відмовитися від прискореної колективізації рілляництва. А що колективізація справді провадилася примусово видно з того, що нині вона охоплює лише 24% селянських господарств, або до 6 мільйонів із засівною площею коло 35%, тоді як зімою поточного року колективізація формально охоплювала 40% селянських господарств із засівною площею понад 50%. Таксамо на совітській Україні зімою колективізація охоплювала около половини селянських господарств та понад 60% засівної площі, а нині всього 36% господарств та 45% засівної площі. Себто, дуже велика частина селян покинула колгоспи, як тільки совітська влада відмовилася від виразної насильної колективізації.

Проте в совітському Союзі витворилося таке становище, що компартія примушена й далі досить прискореним темпом переводити усупільнення сільського господарства, а саме в великих розмірах поширювати радгоспи та колективізувати селянські господарства. Цього вимагає сама ленінська доктрина, далі тільки так совітська влада і зможе впоратися з тою харчовою кризою, яка запанувала в Союзі, нарешті, тільки цим шляхом пролетарська диктатура зможе так перебудувати сільське господарство, як того вимагає загальний розвиток народнього господарства Союзу на підставі

виробленого пляну. Отже, компартія примушена розв'язати три проблеми: зернову, скотарську та зміцнення технічних культур.

Щодо зернової проблеми, то її вважають до певної міри за розв'язану, бо радгоспи та колгоспи з засівною площею у 35 міль. гектарів (з того радгоспів понад 3,5 міль.) мають дати поточного року коло 280 міль. сотнарів гуртової продукції зернових культур (з того 250 міль. сотнарів колгоспи, яких нараховується понад 80 тисяч) і до половини товарового зерна, а саме коло 100 міль. сотн. (з того колгоспи понад 80 міль. сотн.). Протягом близьких, років проектується засівну площу радгоспів поширити до 14 міль. гектарів, а засівну площу колгоспів, колективізуючи більшість селянських господарств, принаймні подвоїти або навіть потроїти. Цікаво зазначити, що вже й тепер радгоспи та колгоспи мають таку засівну площу, яку посідали перед війною дідичі та заможні селяне, але тоді ця засівна площа давала значно більше і гуртової продукції збіжжя, і особливо товарової. Тому компартія намагається, щоб як-найшвидше, машинізуючи колгоспи та вживаючи деяких інших заходів, значно підвищити нинішню дуже низьку врожайність землі. Рівно ж, поширюючи та зміцнюючи усупільнений сектор сільського господарства, передбачають розвинути технічні культури до таких розмірів, щоб забезпечити совітську легку промисловість власною сировиною. Це робиться тим способом, що обов'язують колгоспи, на підставі т. зв. контрактації, засівати певну кількість землі під такими культурами, як бавовна, льон, коноплі, соняшник, тютюн, цукор, тощо. Звичайно, що при поширенні технічних культур ще більшу роллю мають відіграти радгоспи. Так, напр., навіть на Україні протягом близьких років засівна площа під бавовною має поширитися зпочатку до 300 тисяч гектарів, а далі до 500 тисяч гектарів. Крім того, на Україні та по інших районах Союзу мають культивувати такі рослини як кенаф та кендир, бо вони дуже легко можуть замінити джут та коноплю, а на Кавказі та в Казакістані буде поширена культура особливих рослин, з яких можна добувати каучук. Взагалі засівну площу під технічними культурами проектувано поширити в кілька разів. Звичайно, що для цього потрібні не тільки значні засоби, а також і довший час.

Нарешті, компартія сподівається розв'язати і проблему скотарську, таксамо утворюючи спеціальні радгоспи та колгоспи. З цією метою утворені такі трести: свиновод, скотовод та овцевод. Так «свиновод» має одержати у своє розпорядження щось 2 міль. гект. землі, щоб протягом трьох років прискореним темпом товарове свиноводство довести до 7 мільйонів голів. А «скотовод» і собі має дати країні до 10 міль. голів худоби, для чого йому потрібно щось із 50 міль. гект. землі. Нарешті «овцевод», що має забезпечити країну не тільки мясом а голівне вовною, має одержати у своє розпорядження ще більші простори землі. У зв'язку з цим прискореним темпом розвитку скотарства совітська влада проектує значно поширити засівну площу під різними травами та кормовими рослинами. Як відомо, у Злучених Державах засівна площа під травами становить 25 міль. гект., а в совітському Союзі тільки 6 міль. гект. Таксамо Злучені Держави мають засівну площу під кукурузою вдвічі більшу, ніж пшеницею, а в совітському Союзі, навпаки, засівна площа під кукурузою в кілька разів менша, ніж під пшеницею. Тому саме компартія намагається протягом близьких років довести засівну площу під травами та під такими кормовими рослинами, як кукуруза, соя, бараболя, кормовий буряк, тощо, до 40 міль. гект. Звичайно, що колгоспи мають теж одіграти досить значну роллю в належному підсиленні розвитку скотарства. Слід додати, що плян радикальної розбудови сільського господарства совітського Союзу, на підставі якого певні райони Союзу стануть центрами переважно зернового виробництва, інші — центрами виробництва технічних культур, а ще інші — центрами молочно-скотарського виробництва, у його переведенні в життя виходить далеко за межі першої п'ятилітки.

Отже, компартія сподівається розбудувати сільське господарство на тих самих засадах, які вона застосувала при розбудові промисловости. Як швидко та чи взагалі виправдає себе цей шлях розбудови сільського господарства, покаже близка будучина; совітській владі доведеться при переведенні усупільнення сільського господарства чекати на далеко більші труднощі, ніж то було при переведенні усупільнення промисловости. Тому саме можна з певністю сказати, що розбудова сільського господарства буде йти значно повільнішим темпом, ніж розбудова промисловости. А в зв'язку з цим ухвалений п'ятирічний плян розбудови всього народнього господарства безперечно не вдасться перевести в життя протягом останніх трьох років п'ятирічки.

Декому може здаватися, що коли совітська влада зможе перевести в життя свій господарський плян швидкого упромисловлення країни та навіть усупільнення майже всього народнього господарства, то тим самим вона розв'яже ті головні труднощі та

різні перешкоди, які дотепер унеможлилювали належне її зміцнення. Це правда, що частину цих труднощів та перешкод вона вже розв'язала, але рівночасно повстають ще нові та ще раз більші ускладнення. Річ у тому, що господарський розвиток совітського Союзу відбувається тимсамим шляхом, яким розвивалося народне господарство Злучених Держав, Німеччини та інших країн. Ріжниця тільки в тому, що процес *упромисловлення* Східної Європи дуже ускладнюється тою обставиною, що рівночасно відбувається *усуспільнення* народного господарства. Дотепер нагромадження капіталу в Союзі відбувалося головню шляхом нечуваного визиску десятків мільонів дрібних селянських господарств. Тільки таким робом совітська влада здобувала належні засоби для відбудови чи розбудови промисловости та транспорту. Але саме тому сільське господарство дуже відставало у своєму розвитку. Нині у зв'язку з заходами компартії підсилити також і розбудову сільського господарства, поширюючи радгоспи та колективізуючи селянські господарства, доведеться значну частину засобів витратити на фінансування сільського господарства. Себто, його розбудова неминуче спричиниться до зменшення капіталовкладів у промисловість та різні роди перевозу. Крім того, головне джерело нагромадженого капіталу, а саме — мільони дрібних селянських господарств із часом все буде зменшуватися. Отже, совітській владі доведеться збільшити визиск інших соціальних груп населення, а саме робітників, службовців, ремесників, тощо. Правда, совітська влада сподівається, що на ґрунті певних заходів нагромадження капіталу збільшуватиметься також через піднесення видатности праці та через зниження собівартости виробництва. Таксамо покладає вона надію на те, що усуспільнений сектор сільського господарства з часом зможе цілком заступити те джерело капіталонагромадження, яким до нині були дрібні селянські господарства. Проте так може статися лише при тій умові, що совітська влада визискуватиме колгоспи не менше, як вона визискувала та визискує селян середняків та заможних. Одне слово — прискорене упромисловлення Союзу щільно пов'язане з проблемою нагромадження капіталу, а останню можна успішно розв'язати лише тим способом, що пролетарська диктатура буде й далі тримати всі версти населення в тих злиднях, в яких воно перебуває й сьогодні. Саме цим фактом пояснюється те, що така величезна країна має занадто малий народній прибуток. В 1929—30. р. він становить усього щось понад 30 мільярдів карб. Таксамо цілий державний бюджет Союзу становить тільки 12,6 мільярдів карб., не кажучи вже про те, що весь зовнішній торг є впрост мізерним, бо дорівнює лише швейцарському й є менше чехословацького. Нинішній зовнішній торг Союзу (себто, вивіз і довіз) становить 80% передвоєнного.

Звичайно, що при таких обставинах совітський Союз і після переведення п'ятилітки все буде досить бідною та відсталою рільничо-промисловою країною. Для того, щоб він став промислово-рільничою країною конче-потрібно перевести ще не одну, а навіть дві такі п'ятилітки. Проте для цього треба досить довгого часу, бо вже й нині упромисловлення Союзу дуже затримується недостаткою технічних сил та кваліфікованих робітників. Так, протягом ближчих років народне господарство Союзу потребуватиме сотки тисяч інженерів, техніків, агрономів, тощо й мільони вишколених робітників. Здавалосяб, що при таких умовах Союз розв'яже проблему безробіття. В дійсності безробіття чи ще не збільшиться, бо машинізація рільництва та колективізація селянських господарств спричиняється до ще більшої перелюднености на селі, що й собі дуже збільшить тягу зайвих робітчих рук до міста та промислових центрів. Себто, виворяться величезні кадри нових безробітних.

Взагалі, большевицька система упромисловлення Союзу, ускладнена політикою усуспільнення народного господарства, викликавши нечувані соціально-політичні та національно-культурні зрушення народніх мас, з неминучістю рано чи пізно закінчиться фіяском. Адже вже й нині старі кадри робітництва, що є підпорою большевицького режиму, становлять щось 30—35% всього робітництва. І ця стара гвардія, що винесла на своїх плечах пролетарську революцію, все зменшується. Та й селянські маси нині вже перестали захоплюватися «чорним переділком» землі. А тимчасом нові покоління досить байдуже ставляться до справи будування соціалізму на Сході Європи. Тому нема сумніву, що загальні злидні, безробіття та перелюдненість на селі і спричиняться до того, що народні маси колись одного дня чинно та збройно виступлять проти большевицького панування.

Це добре розуміють большевицькі можновладці, а тому за всяку ціну уникають серйозних міжнародних ускладнень. Однак на Сході Європи втворилися такі обставини, які з неминучістю приведуть до збройного конфлікту. Большевики це теж знають і готуються до майбутньої війни, хочаби тільки виграти час, бо за кілька років матимуть вони значно більше шансів перемогти своїх сусідів. А проте навіть така тим-

часова перемога неврятує большевицьку диктатуру на Сході Європи, бо наколи большевизм почне серйозно загрожувати центрально-європейським державам, то тоді на решті Європа спроможеться спільним виступом зліквідувати мілітарну силу большевицьку, а ця поразка неминуче викличе нову революцію на Сході Європи. Декому такі пророкування можуть видатися теж голословним припущенням та певною ілюзією. Проте вони мають під собою далеко більше ґрунту, ніж ті ілюзії про неминучий занепад большевицької влади протягом близьких років, про які згадано на початку.

Евген Онацький.

На міжнародні теми.

Міністер закордонних справ Союзу Світських Республік, п. Чічерін, після цілого року перебування — «не у справ», нарешті мусів був остаточно залишити свою посаду й поступитися перед своїм заступником і давнім суперником п. Літвіновим, який — звичаєм усіх «порядних» міністрів — скликав кореспондентів закордонних часописів і намітив їм програму своєї діяльності. В програмі найбільше звертає на себе увагу таке місце: «Так звані мирові договори, що закінчили імперіалістичну війну, лише підкреслили міжнародні контрасти, створюючи поділ народів на переможців і переможених. З огляду на спільність почувань із тими націями, що в них важкі наслідки війни тяжать спеціально на робітничому населенню, а також і з огляду на те, що ті держави, які хотять втримати в силі мирові договори *ведуть перед у політиці, ворожій Світам, втворилося не абияке погодження інтересів межі Світською Росією й тими націями*, що терплять од наслідків війни. Тому межі Світським Союзом і деякими державами втворилися цілком конкретні й нормальні, а в деяких випадках *навіть приятельські*, відносини, що їх ми хочемо зберегти й розвинути...» (За «*Corriere della Sera*» від 27. липня б. р.).

П. Літвінов не поменував тих держав, що відносяться «навіть приятельськи» (видко, п. Літвінов сам тим здивований, бо додає те «навіть») до совітської Республіки. Але ми маємо всі підстави здогадуватися, що він натякає на Німеччину та Італію. Не дурно ж оперся він у своїй промові на фразу про «поділ народів Європи на переможців та переможених» — фразу, що з часів відомої промови Гранді в італійському парламенті 9. травня б. р. не сходить із уст італійських політиків; її повторено також у відповіді італійського уряду на відоме меморандум Бріана про Зеднані Штати Європи. Не дурно також у тій самій відповіді італійський уряд, а за ним і німецький вказали не конечну потребу запросити совітський Союз до Женеви для обговорення бріяннівського проєкта. Не забудьмо, що італійський уряд був перший, що став на площину конечної потреби визнати совітський Уряд й поповно ввести Росію у світову родину держав і народів. Як бачимо комунізм, що наводить джерела свого натхнення в Москві, й тепер після довгих років міжнародньої боротьби з ним, залишається на тій самій позиції. Фашистський уряд, певний своєї сили, не боїться комуністичної зарази в середині Італії, що ж до її поширення у країнах до Італії ворожих, то, можливо, й і співчуває. І тому, натурально, в боротьбі проти «переможців» вбачає в Світах як найкращих і найбільш бажаних союзників.

До того ж не тільки політичні вимоги моменту — боротьба з європейською гегемонією Франції — примушують Італію шукати спільників, які хоч чим-небудь можуть бути їй корисні; згадаймо останню подорож Гранді до Польщі та посередництво Італії межі Туреччиною і Грецією, посередництво, що його з вдячністю значили у своїх промовах міністри зак. справ обидвох цих республік, але й мотиви чисто економічні, життєві.

Щодо італіо-совітських комерційних переговорів, які закінчуються новим торговельним договором і відкриттям з боку Італії досить великих кредитів, не можемо не зазначити, що нове італіо-совітське зближення спровокувала — як це не дивно! — головне Америка неймовірним підвищенням митних тарифів, що вдарили по цілій Європі. Досить сказати, що до американського сенату надійшли вже формальні протести проти нових митних тарифів од 35 ріжних держав, а тім і від Італії. А Італія до останнього часу була чи не найкращим американським клієнтом, але хоч і ввозила вона до Америки на 1 мільярд 700 тисяч ріжних своїх виробів, то Америка й собі продавала в Італії на 4 мільярди своїх ріжних виробів, себто, на 60% більше від того, що сама купувала в Італії. Пята частина всього того, що Італія купувала

за кордоном ішла до Італії з Америки. Трьома тільки своїми виробами — бавовною на 78 мільйонів доларів, міддю на 17 мільйонів та бензином й нафтою Америка покривала видатки на всі ті вироби, які купувала в Італії. Тим більш за несправедливе вважають італійці це нове підвищення мита, що болюче вдаряє по таких чисто італійських výroбах, як сир, олія, помідори, різні овочі, капелюхи, рукавички, штучний шовк, мармор, та тканини. Не вдаючися в подробиці, вкажемо тільки, що на деякі з тих виробів мито підвищене на 50—75%, що зрештою цілковито виключає їх із американського ринку. Натурально, що егоїстично-протекціоністична політика З'єднаних Штатів Америки викликає з боку європейських держав реакцію оборони, а що до Італії зокрема, то вона й собі піднесла надзвичайно високо ввізне мито на всі автомобільні частини, чим проте вдарила не тільки по Америці, але й по Франції... Однак, оборона й рятунок полягає, розуміється, не в підвищенні мит, бо, як виявила остання нарада про митне розмирря, це може лише збільшити загально-європейську кризу без особливої користі для окремих країн Європи, а в винайденні нових ринків збуту виробів і здобутку сирців. Італійська преса в цьому відношенні, як тільки виявилася неминучість підвищення американських мит, була надзвичайно одностайна: «Наші північно-американські приятелі — писала «Трибуна» — люблять у справах позитивізм, що чимало спричинився для витворення їхнього добробуту, й певно, оцінять його як слід, коли й ми той їхній позитивізм будемо наслідувати... Не знайдуть напевно вони нічого ненормального й у тому, що наші великі корпорації начнуть шукати собі інших країн із сирцями... Нафту можна знайти в Росії й Румунії, мідь у бельгійських кольоніях, вугіль — в Англії, Німеччині й Польщі, хліб і м'ясо — в Аргентині. Деякі з тих ринків не мають багатьох виробів подостатком і досі постачали їх собі зі З'єднаних Штатів, тепер, певно, й вони шукатимуть інших шляхів... Правду кажучи, наша вина в тому, що ми не звертали раніше уваги на ці можливості. Ми перші визнали Східську Республіку, але наслідком браку відповідних технічно-фінансових зносин досі ще не мали з того помітних торговельних вигод. Торговельна статистика дає нам досі мінімальні і несприятливі цифри»... Отже, тепер фашистський уряд робить усе можливе, щоби змінити цю «несприятливу» статистику. Що з того вийде — побачимо.

Ведучи торговельні переговори з Східними, Італія рівночасно не забуває і про Польщу і хоча, з політичного боку, подорож Гранді до Варшави особливих наслідків не дала, бо Польща не захотіла вийти з французької орбіти, проте 22. липня був підписаний у Римі торговельний договір між Італією й Польщею, згідно з яким Італія дістає право вивозити до Польщі всі свої вироби, навіть і ті, що досі в Польщі були під заборонаю, як річі розкоші (померанчі, виноград, цитрони, капелюхи й інші). Польща мала б постачати Італії різну худобу. Підписані договори, як пише «Джорнале д'Італія» мають характер лише «технічно-економічний, але набірають все ж особливого значіння, як симптом відносин межі двома країнами»... Формула дуже слабенька в порівнянні з тим, що писала офіційна «Трибуна» під час перебування Гранді в Варшаві: «Польща, хоч і зв'язана своїми спільниками, відчуває можливість і обов'язок порозумітися з Італією, і це не тільки з огляду на спільність інтересів, але також і з огляду на визнання європейської функції фашистської Італії. Італія ж дивиться на завдання Польщі, як на завдання найвищого інтересу для європейської цивілізації, яку треба рятувати від небезпеки внутрішньої й зовнішньої»...

Та Польща, хоча і визнає «європейську функцію фашистської Італії» проте відноситься до неї досить підозливо, особливо з огляду на славнозвісний поділ народів на «переможців і переможених», а тому воліє краще, не пориваючи з Францією, прихилити до себе й усіх її спільників та приятелів, а головне — Малу Антанту, міністри зак. спр. якої, як відомо, в кінці червня мали нараду й виробили новий статут, згідно з яким три держави Малої Антанти — Югославія, Чехословаччина та Румунія — виступатимуть однією на міжнародному полі, як одне суцільне тіло, що більше, на тій самій нараді вирішено знайти можливий «модус вівенді» з Угорщиною, яку — нарівні з Італією, її спільником, — вважає досі за головного ворога всіх держав Малої Антанти, а особливо Чехословаччини та Румунії, які поширилися територіально коштом своєї сусідки.

Порозуміння з Угорщиною для держав Малої Антанти з одного боку, конечно з огляду на накази Франції, що неохоче дивиться на наближення Угорщини до Італії, а з другого боку — з огляду на небезпеку Габсбурзької реставрації, якої мають надію заобігти своєчасним включенням Угорщини до кола спільних усім спадкоємницям колишньої Австрійської імперії господарських інтересів. І справді, останніми липневими днями в Букарешті відбулася нарада представників Румунії, Югославії та

Угорщини, які погодилися щодо спільної хліборобської політики. Нарада тих хліборобських держав спеціально студіювала питання, як примусити промислові країни покривати свою потребу в хлібі виключно з європейських хліборобських країн, якими є названі вище держави. Наслідком дискусій визнано, що промислові країни лише тоді зможуть збувати свої вироби і зменшити таким чином свою економічну кризу, коли допоможуть хліборобським країнам збувати надмір їхньої хлібної продукції. Залишається тепер тільки визначити взаємини в цій економічній спілці між цими трьома хліборобськими державами, що вже прийшли до згоди, та напів-хліборобською, напів-промисловою Чехословаччиною. Але з огляду на те, що, власне, Бенеш, міністер зак. справ Чехословаччини, був головний ініціатор і пропачатор ідеї економічного погодження всіх держав, спадкоємців Австрії, можна думати, що й тут «модус вівенді» знайдуть.

Ясно, що такий хід подій викликає певне незадоволення в Італії: «Економія й політика» — пише «Коррієре делля Сера», — «питання, що взаємно переплітаються. Порозуміння на економічному ґрунті легко можуть мати наслідки в будучині й на політичному полі»...

Але той самий хід подій непокоїть і Польщу, що боїться залишатися ізольованою. Тому Польща запросила всі держави Малої Антанти, балтійські та балканські держави на нараду до Варшави. Та спроба Польщі поки що зустріла відсіч у Чехословаччині, яка знаходить, що починати діло, вже розпочате іншими, — це найкращий спосіб псувати справу, а тому вона не бачить ніякої потреби в нарадах у Варшаві; а спільниця Польщі, Румунія, зумовила свою участь у нараді участю Югославії та Чехославакії...

А для Польщі порозумітися з державами цілої Малої Антанти, й саме тепер, є справа надзвичайної ваги. Вона бачить себе на світовій арені фактично ізольованою між такими ворогами, як Німеччина — з одного боку, і Східні — з другого. Єдина її спільниця й опікунка, як це виявили останні події, не є така вже певна, як того можна було сподіватися, й не дурно, в меморандумі Бріяна про З'єднані Штати Європи Польща добачила недвозначну погрозу для свого славнозвісного коритару, і для Шлезку, і навіть для виходу до моря. Польща цілком ясно — як зрештою й цілий світ — бачить той переляк і розгубленість, що запанували у Франції після звільнення Надренії та з викликаних дальшими подіями в Німеччині, особливо ж по розв'язанні рейхстагу і проголошенні фактичної диктатури. «Бріян», — пише французький журнал «Aux Escontres», — «може що-дня стверджувати собі, як факти спростовують його теорії. Коли б ще у владі залишалися соціалісти чи демократи, його політика могла би ще знайти якесь виправдання. Але теперішній німецький уряд є справжнім урядом реваншу, і політика зближення з Німеччиною має лише той ефект, що приводить до влади німецьких націоналістів і віддаляє від нас Італію. Осягнувши звільнення Надренії (на п'ять років раніше від речинця!), Гіндебург проголосив, що в Європі не буде справжнього миру, аж поки не буде віддано Німеччині Саару. Коли ж йому віддати Саару, то він домагатиметься «аншлусу», польського коритару і Шлезку. По правді, мирна політика Бріяна є фактично політикою війни, й коли парламентарські комісії не завагалися ні на хвилину асигнувати французькому урядові всі ті військові кредити, що їх він вимагав, то це, власне, тому, що політика Бріяна витворила в Європі напруження, якого не було навіть у 1919. р. другого дня нашої перемоги й якого, певно, й не було би, колиб, замість шукати зближення з нашими булими ворогами, ми спробували були проводити політику порозуміння з нашими булими союзниками».

А і справді, ситуація в Німеччині не обіцяє нічого доброго ні для Франції, ні для Польщі. Не дурно, «Le Temps», коментуючи розв'язання рейхстагу, що відмовився прийняти нову фінансову реформу й викликав тим застосування так званого «параграфу диктатури» — (§ 48. Веймарської Конституції, який надає надзвичайних прав президентові республіки — «на випадок загрози публічному ладу й безпеці»), каже таке: «Треба констатувати, що події останніх тижнів у Німеччині не дають ніякої заповідки щодо розвитку здорової республіканської демократичної політики та зміцнення миру в середині й зовні. Інциденти в Надренії зараз же по її звільненні, конфлікт межі Гіндебургом і пруським (соціалістичним) урядом, розв'язаний відповідно до вимог Гіндебурга, що виявив себе солідарним зі «Сталевими Шоломами», теперішні спроби створити спільний реакційний блок при підтримці націоналістів і активній участі самого Гіндебурга, все це означає досить небезпечну еволюцію настроїв із того боку Райна. І нема ніякої певності, що нові вибори принесуть якусь корисну зміну в тому напрямку».

І справді, нема! При всіх народніх виборах, що відбувалися протягом останніх

двох років у Німеччині, виявлявся постійний зріст радикальних настроїв чи то в бік скрайнього націоналізму, чи то в бік скрайнього інтернаціоналізму, себто, комунізму, при шовній беспорядності поміркованих. Внутрішнє економічне становище Німеччини грізне, число безробітних досягає вже двох мільйонів і постійно зростає. «Фінансове становище держави», проголосив у рейхстазі міністер Вірт, «таке, що коли не буде переведено радикальної фінансової реформи, держава з осені не зможе більше покривати своїх видатків. Коли ж ви, панове, підете проти уряду і змусите його розв'язати рейхстаг, ви ризикуєте опинитися не перед кризою парламентаризму, але перед кризою цілої демократії... А міністер фінансів Дітріх і собі: «Мусимо вжити заходів як-найскорше, інакше бо ризикуємо, що — в дуже недалекому часі — лад і мир буде порушено, — бо голод перед дверима».

Не беремося прогнозувати, які будуть нові виследи виборів до рейхстагу, призначені на 14. вересня, але більшість європейської преси схиляється до думки, що переможуть націоналістичні елементи, які вже під час плебісциту проти пляну Йонга зуміли зібрати коло 6 мільйонів голосів. Але тоді були обставини, що примушували багатьох триматися більш поміркованих позицій, щоби не скомпромітувати міжнароднього становища Німеччини. Тепер обставини цілком змінилися, і з переходом Італії до табору «переможених» нема такої німецької партії, яка не була б за політикою ревізйонізму. Але тут перед всіма партіями постане також питання, як перевести цю політику ревізйонізму, на кого спертися. Кореспондент «Temps» в Берліну пише, що в Німеччині що-раз більше поширюється переконання про konieczність порозуміння з Італією. «Певно» — додає він — «не треба перебільшувати. Ми ще дуже далекі від будь-якої ітально-німецької згоди й од будь-якого договору приязні, на зразок Рапальського, але праві часописи вимагають активної політики, опертої на співробітництві з Італією».

Досі, правда, Німеччина, — демократично-республіканська та соціалістична, — не довіряла фашистській Італії, але з приходом до влади націоналістичних елементів, певно, що можливості ітально-німецької згоди значно побільшилися би. А поки що Німеччина, як видно і з заяви Літвінова, має иншого опільника — небезпечного й зрадливого. Маю на увазі Совіти. Незважаючи на довгу низку трагічних фінансово-комерційних невдач, незважаючи на величезне негативне враження, що зробив на громадську думку масовий утік німецьких селян із Совітчини, незважаючи на величезне обурення, що його викликає нічим неприхована більшовицька пропаганда в самій Німеччині, німецький уряд намагається за всяку ціну зберегти добрі стосунки з Совітами, і 11. червня б. р. витворює разом із урядом московським совітсько-німецький комітет для полагоди всіх можливих непорозумінь та для розв'язання труднощів, що за останніх 18 місяців були майже зліквідували всі здобутки минулого. *Позбавлена своєї кольонії*, Німеччина цілком натурально не може спокійно дивитися на величезні потенціалні багатства російських просторів і намагається зробити в Азії, через посередництво Совітів, свого головного постачаника сирців — хліба, мінералів, тканин — і також свого головного клієнта. І для того мусить порозумітися з Совітами, щоби мати вільні шляхи. З другого ж боку, Совіти, економічно дезорганізовані, не можуть обійтися без допомоги фінансово-промислової Німеччини. От найновіші часописи приносять телеграму з Берліна про запрошення до Совітчини 200 інженерів та тисячі кваліфікованих робітників для праці на фабриках сталі та заліза. Винищивши свій власний приватний капітал, винищивши своїх власних інтелігентів та спеціалістів, Совіти вже починають потребувати... навіть чужих робітників. Трагедія «робітничої» держави з мільонами безробітних! Отже співробітництво межі Совітами й Німеччиною — при теперішній європейській ситуації — є фатальне, його можна було б знищити, лише повернувши Німеччині бодай частину її кольоній, — чого не можна зробити без перегляду Версальського миру.

Тому, власне, ми стоїмо перед незрозумілим на перший погляд явищем — зносин німецьких генералів і націоналістів із російськими більшовиками, про яке натякав і Літвінов у своїй промові до журналістів. Повторюється історія італьйських фашистів, які нищили за всяку ціну комуністів у себе дома, але з дорогою душею «вводили в люде» російських комуністів.

Що ж до зносин німецьких генералів із більшовиками, — зносин, що виходять далеко поза межі оголошених договорів, то в німецьких часописі «Дер Абенд» од 6. і 12. жовтня 1928. читаємо, наприклад, що в лютому 1923. р. в Філях, у Совітчині, був збудований німцями (Юнкерс) аеропляний завод, який мав робити що-річно 300 аероплянів, із яких 60 мало припадати Совітам, а 240 — німцям. Німецьке морське міністерство видало Юнкерсові на цю мету субсидію 8 мільйонів золотих марок. У 1924. р.

в Троцьку, Самарськ. г., німці вибудували хемічну фабрику для вироблювання отруйних газів — фосгену й лосту — і приміщення для виготовлення гранат, із розрахунком мільон на рік. Працю заводу регулярно контролювали німецькі офіцери — полк. фон-дер Лідт і майор Чунке. В 1926. р. повині залила фабрику, й одтоді про неї нема відомостей. Багато разів депутати с. д. фракції виносили справу взаємин межі воєнним міністерством і більшовиками на пленум рейхстага. Згадати б тут лише промову деп. Кінстлера при обговоренні бюджету воєнного міністерства цього року, — промову, що він її закінчив такими словами: «Взаємини межі німецьким вищим командуванням і совітським милітаризмом носять такий заприязнений характер, якого ніколи ще не мали й ніколи не матимуть взаємини межі німецькими с.-деками й комуністами»...

У своїй більшовицькофільській політиці німецькі генерали виходять із заложення: «Яку силу може являти собою Росія, як що її вестиме організована Німеччина!..» Але вони забувають, що вони мають перед собою... більшовиків! Симптоматично з цього боку зауважити, що, поминаючи цілу зацікавленість Совітчини в Німеччині, вона фактично не може задовольнити домалання останньої — припинити комуністичну пропаганду в Німеччині. Не може, бо в веденні тої пропаганди полягає цілий сенс існування комінтерну, і тут усі обіцянки й найкращі бажання Літвінова мають розбиватися об мур своєрідної логіки фактів. Даремно тишити себе ілюзіями; рівночасне існування двох світів — більшовицького, з його ідеологією нестримної боротьби класів, та буржуазно-фашистського, з його ідеалами класового співробітництва, *неможливе*. Один із них *мусить* упасти. Найкраще це розуміють більшовики, що ввесь час галасують про *неминучість війни* й — нема чого правди ховати! — до неї навпразки завзято готуються. Але буржуазний світ Західної Європи того *не хоче* розуміти. Іноді, правда, і йому ввижається можливість збройних конфліктів, але тоді він із жахом заплющує очі або, як струс, ховає голову, гадаючи тим уникнути небезпеки. Типовий приклад тому дав недавно Макдональд на міжпарламентській нараді в Лондоні: «Війня», сказав він, *не може бути*, бо коли б вона була (sic!) — при теперішніх способах ведення війни, — була б така страшна, що ніхто не наважиться взяти на себе відповідальності за її оголошення... Так, ніби у світі мало инших «страшних» річей, що виникають поза волею й бажанням окремої людини; згадати хочаб останній італьйський землетрус! Ми певні, що ніякими компромісами не можна буде залагодити того конфлікту, що наростає, і що-далі його відсуватимуть, тим він буде страшніший. Світ переходить незвичайно сильну і швидку еволюцію: одні ліворуч, другі — праворуч, одні — до більшовизму, другі — до фашизму. Про це досить виразно свідчить і остання промова французького прем'єра — Тарде, що її він вголосив 28. липня в Нансі. Погляньмо на її коментар у комуністичній «Humanité»: «Фашистифікація державної буржуазної машини», пише комуністичний часопис, «приймає різні назверхні форми в кожній иншій державі. Але вона *відбувається* або цілком одверто, або потай. І Франція в цьому відношенні не робить ніякого винятку... Коли ми слухали вчора Тарде, нам здавалося, що ми чуємо Мусоліні: та ж сама думка, той самий метод, аналогічна діалектика»...

Тойже самий процес відбувається і в Німеччині, і що більше зростатиме безробіття, що більше вкорінатиметься економічна криза, тим процес фашистизації піде швидче, бо тільки в ньому може бути спасіння. Тому теперішня совіто-італьйська чи совіто-німецька приязнь можуть бути лише явищами скороминучого й головне, опортуністично-реалістичного ладу, що при першій зміні обставин — яка мусить прийти — можуть перейти в найгострішу ненависть і смертельну боротьбу.

В якій саме площині може відбутися цей збройний конфлікт двох непримирних світів, двох ідеологій, що взаїмно себе виключають, про це дає нам деяке уявлення останній американо-совітський конфлікт щодо продажу в Америці різних совітських виробів, головне — лісу й марганцю.

Як відомо, так звана п'ятирічка в Совітчині відбувається не зовсім так, як того хотілося б совітському урядові. Незважаючи на неймовірні жертви, що їх має нести населення для переведення того п'ятирічного пляну, незважаючи на колосальне напруження цілої державної машини, незважаючи на небувале застосування примусової праці, що було можливе хіба за часів так званих єгипетських робіт над пірамідами, п'ятирічка *не дописує*. Але було б дуже незважно не брати під увагу все ж тих успіхів, які — і не дописуючи — вона робить. Білянс першого семестру 1929.—30. р. в порівнянні з відповідним періодом 1928.—29. р. дає такі результати: продукція вугля піднеслася з 20 мільйонів тон до 25 мільйонів; продукція нафти — з 6,3 мільйонів тон до 7,4 м. Продукція сталі піднеслася до 2,7 міль. тон. І загалом треба визначити

збільшення продукції приблизно на 30%. Пятирічка передбачала збільшення на 41%, отже, вона не дописала на 11%, але... все ж зробила крок наперед! Особливо помітні успіхи в електротехнічній продукції, що досягає до 67%... Вивіз мінералів піднісся з 86 мільйонів рублів (1913. р.) до 189 мільйонів; нафти — з 948 тисяч тон (до війни) до 3.858 тисяч; антрациту — з 974 тисяч тон до 1.338 тисяч. Загалом кажучи, вивіз зріс на 25% і відстає від пятирічки на 15%, але все ж зріс, і тепер уряд намагався, щоб його як мога більше піднести. Форд буде в Нижньому Новгороді одну з найбільших у Європі автомобільних фабрик, і щось із 100 совітських інженерів знаходяться тепер у Детройті в Америці студіювати системи раціоналізованої промисловості... І тоді, як ціла Європа, цілий світ змагається над найстрашнішою економічною кризою *перепродукції*, Совітчина почина викидати на світові ринки свій новий, неймовірно дешевий крам, руйнуючи тим вже й так підірвану західно-європейську промисловість, та витворюючи в цілому світі все нові кадри безробітних.

Конфлікт між Америкою й Совітами виник через те, що до американських портів почали прибувати совітські пароплави з вантажем марганця й дерева, а портова влада заборонила його вивантажувати, мотивуючи це тим, що це, мовляв, виробли примусової праці, а американські закони не дозволяють продажу краму, здобутого примусом. Тепер спеціальна комісія має ознайомитися зі справжніми умовами виробництва в Совітччині, і щойно, коли б була доведена відсутність примусу, портова влада могла б дозволити на розвантаження. Але правда полягає в тому, що коли до Америки почали приходити совітські кораблі з марганцем, Армторг почав його так дешево продавати, що власники марганцевих копалень мусіли бути подати владі протест, зазначаючи, що будуть *примусові позачиняти свої копальні*, куди вже вкладено величезні капітали. Ясно, що американська влада мусіла над тим спинитися. І з часом над тим муситимуть спинитися всі уряди.

Треба знати, що 1) кількість краму, що його вивозять Совіти, не знаходиться в будь-якій залежності від запотребування самого совітського населення. Совіти вивозять хліб, коли населення мре з голоду, і тканини, коли населення не має в що вдягнутися; 2) *ціна* краму, що його вивозять совіти, не має таксамо ніякого відношення до справжньої його вартості. Дуже часто цей совітський крам продавано за-кордоном навіть на 30% нище від собівартості. Кошти продукції в Совітччині дуже дорогі. Удержавлення промисловості з неймовірним роздуттям бюрократизму й дуже низькою продуктивністю робітничої праці підносять кошти виробництва на неймовірний рівень, чим зясовується страшна дорожнеча життя в Совітччині. І коли б Совітччина пристосовувала ціни свого вивозу до коштів своєї продукції, вона на ніодному зі світових ринків не могла б продати жадного зі своїх виробів. Але що значить для Совітччини кошт продукції, для неї важко — продавати! Совітччина потребує і для своєї пятирічки, і для свого Комінтерну величезної кількості золота та закордонної валюти. Й тому, власне, совітський вивіз має на меті не покривати кошти продукції, як це є завданням вивозу всіх «буржуазних» країн, але видобувати конче-потрібні Совітам чужі валюти, — конче-потрібні тому, що власний червонець падає, що-раз нище й нище.

І ніякі протекційні мита не можуть служити большевикам будь-якою перешкодою: що-більше, підноситимуть мито загрожені країни, то більше знижуватиметься ціна большевицького краму.

Совітська промисловість і вивіз роблять лише свої перші кроки, але ці перші кроки враз починають викликати чимале занепокоєння. Ось і польський Національний Банк звертає увагу, що совітський ліс робить нестерпну конкуренцію польському лісові на всіх європейських ринках: так, в Англії, напр., ціна на совітський ліс цього року на 10—22% нижчі від цін минулого року; в Німеччині совітський ліс витискає шведський. У Лондоні сибірське масло витискає данське. В Бельгії совітські сірники руйнують місцеву національну сірникову промисловість. Совітський вивіз яєць почина значно відбиватися на вивозі яєць із інших хліборобських країн.

Досі на перешкоді поширення справжніх совітських промислових виробів стояла, незважаючи на їх низьку ціну, їх невисока якість. Але совітський уряд вирішив звернути й на цей бік як найбільшу увагу, запрошуючи для кермування виробництвом, призначеним для вивозу, не тільки, як ми вже бачили, чужих інженерів спеціалістів, але навіть і звичайних робітників, працю яких визнають вони за більш продуктивну і більш кваліфіковану, ніж праця своїх робітників, виснажених фізично і знесилених морально.

Коли ж ці нові вироби вищої якості й на сміх низької ціни почнуть заливати цілу Європу, викликаючи справжній економічний хаос, куди страшніший за дотеле-

рішню большевицьку пропаганду, Європа зрозуміє, що і справді існують два світи, існують два взаємно собі ворожі способи життя, дві економічні системи, що взаємно себе виключають, між якими не може бути не тільки що «приятельських» але й взагалі ніяких «нормальних» чи «коректних» зносин. Ось тоді Франція буде примушена піти на політику ревізіонізму, а Німеччина й Італія, задоволені у своїх найбільш життєвих потребах — одмовитися від небезпечного приятелювання з Совітами. Так мусить бути! Бо Совіти не можуть відмовитися від своєї вивізної політики, а Європа не може з нею потодитися.

Инж. М. Селешко.

Друга світова енергетична нарада в Берліні.

Задовго ще до початку наради у Берліні помітний був рух підготовки до неї. Про це писала преса, підготовляючи публичну німецьку опінію до такої події, а союз німецьких інженерів до спілки з німецькою індустрією тихенько працювали над тим, щоб гостей гідко прийняти та показати їм переможено у війні Німеччину.

Ціла нарада тяглась 10 днів, хоч підготовлялися до неї щось із півроку. Треба признати, що німці підготували її добре. Весь величезний апарат функціонував точно, немов якась величезна машина. На конференції було 3900 офіційних учасників і, може, з половиною того числа неофіційних. Зголошено 392 реферати. Реферати — сама есенція всього того, що зроблено в цілому світі в царині енергетики. Їх вже наперед видрукувано різними мовами, і учасники наради могли їх набути за невеличку (1—2 марки), як на німецькі відносини, ціну. З огляду на таку величезну кількість рефератів та на короткий час наради всю царину енергетики поділено на 34 секції, з яких кожна мала генерального докладчика, що переглянувши всі доклади з даного фаху подавав на засідання секції короткий звіт із них, а при кінці давав свої висновки й загальний напрямок розвою даної вузької ділянки в цілій системі енергетики. Поза цими докладами були ще доклади загального характеру, як от проф. Айнштайна про проблему етеру і простору, астронома Едлінгтона про внутрішньоатомову енергію й вигляди на її використання, інж. Олівена про проведення в Європі силовоелектричних ліній і багато інших. Крім того делегації великих промислових країн на спілку зі своїми посольствами давали для всіх учасників наради прийоми з відповідними рефератами. Яке зацікавлення нарадою й її проблемами було в цілому культурному світі, покажуть найкраще цифри: Англія — 196 делегатів, Америка — 117, Швайцарія — 82, Австрія — 93, Чехія — 103, Польща — 52, Росія — 31, Японія — 180 і т. д. З цілого світа зікалялося були до Берліна люде діла, фактичні керманічі держав. Яке було зацікавлення поодинокими проблемами серед самих учасників, видно з того, скільки поодинокі доклади приваблювали слухачів. Пересічно доклад одвідувало коло 1200 осіб.

Загально нарада пройшла під знаком електрики, хоч питання вугля, шафти, водної енергії, сили вітру, використання морського припливу й одпливу, використання ріжниць температури в ріжних шарах води, енергії теплових джерел, вулканів, сонячного тепла, а вкінці й питання внутрішньоатомової енергії також не поминули. Організація, адміністрація і статистика енергетики рівно були солідно заступлені. В деякій мірі вдалося розвіяти побоювання світу щодо браку енергії в будуччині. Говорено рівнож про моторизацію життя, про передачу енергії на віддаль, про штучний виріб рідких палив, про газ, згадано далі і про летунство, але все це аж ніяк не доводило правдивості тверджень Шпенглера про «Untergang des Abendlandes», що його так дехто побоюється. Праці конференції мають зявитися в 21 солідному томі ріжними світовими мовами десь коло 15. вересня ц. р.

Сама нарада для нас українців, як народу хліборобського, мабуть, і нецікава, хоч на ній розглядали також і питання сільсько-господарської енергетики. У своєму господарському розвитку ми не дійшли ще до того, щоб питання енергії та її прикладення в сільському господарстві стало нашою життєвою проблемою.

На нараді ніхто і словом не помянув Україну, а коли і згадувано нашу батьківщину, то як «полудневу Росію» чи «Польщу». Такої термінології вживала й большевицька делегація, що, крім кількох москалів і головного інженера з «Дніпрельстану» Осадчого, складалася переважно з молодих жидків-комуністів. Згадували-ж нашу країну декілька разів у звязку з електрифікацією, вугіллям, рудами й нафтою, що фігурувала там як польська нафта. Найважливішою справою, що безпосередньо торкалася

України, була електрифікація, зглядно — проведення загальної електрично-силової сітки в цілій Європі, а це тому, що Україна є в тому проєкті одним із вихідних пунктів. Це дуже важливе питання, хоч, правда, під теперішній час ще не готове до зреалізування, повинно нас зацікавити.

Проєкт електрифікації Європи інж. О. Олівен-а з Берліна, що його він запропонував у формі доповіді пленумові наради, в загальних рисах такий. Від самого початку практичного вживання електрики розбудовувано всюди електричні стації, розраховуючи їх на місцеві потреби. Згодом електрику зачали вживати на щораз більших просторах, і при цьому повсталала потреба будувати більші стації. Сьогоднішній стан електротехніки вже не знає меж площі. Цей розвиток саме й переконав людей, що електрифікацію дасться перевести успішно тільки тоді, коли сітка електричних проводів охопить цілу Європу, й усі стації будуть получені в одну систему. В той спосіб всі політичні й господарські фактори ріжних країн можна звязати в одну систему. Вже нині техніка виготовляє електричні проводи на пропуск току в 200.000 вольт із тим розрахунком, що тими самими проводами можна буде пропускати ток із напруженням в 400.000 вольт. З того всякому ясно, що нові електростації будуть мати тенденцію поширяться на цілі континенти. Головною перешкодою тому сьогодні є політичні границі. Однак, давніше такі самі перешони зустрічала телефонія, телеграфія, радіо, фінанси, залізниця й т. д., і їх вдалося перебороти. Те саме може бути і з електрифікацією. Переведення в життя такого грандіозного плану виключить із обігу всі малі стації, що вже є тепер, або зробить їх запасовими — на всякий випадок. Робітників та урядовців із малих стацій можна буде розмістити в адміністрації цілого нового проєкту. З переведенням такого проєкту в життя розвиток індустрії піде величезними кроками наперед, бо вона буде мати до розпорядимости в довільній кількості дешеву енергію.

Технічне переведення такої електропровідної сітки не зустріне таких перешкод, як це, напр., зустрічають залізниця. Проведення електричної енергії на велике віддалення вимагає напруження в 400.000 вольт, бо інакше ціла установка не буде оплачуватися і замість зисків принесе лише втрати. Щоб таку електричну сітку привести у стан рентабельності, на це ще треба довгих років. Однак, усі розрахунки вказують тільки на користь такого проєкту. Тоді можна буде повністю використати всі природні водозбори як засоби енергії. При чому не треба будувати дорогих гребель для зосередження енергії на запас, бо коли, шр., в Альпах не можна буде використовувати природні водозбори, то на їх місце прийде Дунай чи якась інша стація. Вони будуть забезпечувати енергією ту околицю, де в дану пору не можна буде використати місцевих стацій, через брак води. Всі стації будуть працювати залежно від пори року і взаємно будуть себе доповнювати. В той спосіб можна буде заощадити дуже багато будівельного капіталу. До того всього долучаються ще й силово-теплові установки, що будуть мати змогу економічніше працювати, як дотепер. Заощаджені так капітали можуть пізніше піти на будову нових стацій чи вдосконалення старих. Сіткою проводів можна буде получити з собою всі центральні, що тепер не рентаються й повністю не використовуються, а рівно збудувати нові, що при теперішньому стані скучення індустрії в малих центрах не рентавалися, як ось Дунай коло Залізної Брами, чи Дальматійське побережжя. В той спосіб можна здобути ще один мільон кильоватів енергії. В Норвегії водні сили не використані тому, що нема змоги влучити їх в загальну сітку, а що більше, там у Норвегії нема кому їх зуживати. Країни, що не лежатимуть на головному шляху дістануть окремі побічні лінії. Таким робом можна в Європі використати в короткому часі 5 мільонів кильоватів самої водної енергії, що тепер не використовується. Те саме відноситься до нафти й вугілля. Запроєктована сітка проходить саме через головні вугляні та нафтові райони, і їх використання стане економічним.

Теперішні силові установки працюють річно лише від 2000—3000 годин. Багато великих фабрик мають власні електричні установки, тому що вони лежать задалеко від теперішніх великих централей, які могли б їм постачати електричну енергію. Між тим згідно з проєктом електрометалургічні й електрохімічні підприємства будуть розбудовуватися по лінії загального головного проводу й не будуть залежні від місцевого джерела енергії та самі не витрачатимуть гроші на будову власних електричних стацій. Крім того, дуже важну роль грає в розрахунку й освітлення та ріжниця наступу тьми в ріжних країнах. Це саме й дасть змогу використовувати закладені стації повністю, щоб вони рентавалися і, крім того, давали дешеву енергію. Рівнож і залізниця перейде на електричний поїзд, як ось тепер у Швейцарії, але це прийде аж тоді, коли всі країни будуть забезпечені вже відповідною дешевою енергією.

Всякі труднощі політичної природи треба усунути відповідними інтернаціональ-

ними договорами, як це зроблено з залізницями, фінансами, радіом і т. д. В загальну сітку проводів не включено Англію, а це тому, що ще є технічно неможливо провести через Англійський канал електричних проводів на таке високе напруження; зате англійське вугілля будуть зуживати в Кале на французькому побережжі, Північна й полуднева Росія не включені також у сітку тому, що там по-перше нема великих джерел енергії, а по-друге — саме зуживання енергії дуже незначне. Проте включено в загальну сітку Україну, що є для нас дуже важним.

Саму сітку проводів запроєктовано так, що вона веде через центри індустрії й великі міста, які можуть зуживати велику кількість енергії. Країни з малими вимогами мали б дістати бічні проводи з напруженням в 100.000 вольт. Сітка проводів мала б проходити так: 1. Осло в Норвегії з використанням водної енергії і з відногого до Швеції, Готенбург, Гольмштадт, Копенгага, Нікібінг, Гамбург, Берлін, Галле з використанням бурого вугілля, Нирнберг, Мінхен з використанням водної енергії, Інсбрук, Триєнт, Міляно з використанням водної енергії, Падуа, Генуя зі стацією на камінне вугілля й Рим з використанням водної енергії. Це була б перша лінія з півночі на полудне.

2. Кале з англійсько-французько-бельгійською вугляною стацією, Париж із вугляною стацією, Ліон, Авініон із водною стацією, Барцельона, Сарагоса з водною стацією, Мадрид і Лісабона з вугляною стацією. Це — друга лінія з півночі на полудне.

3. Варшава, Катовиці з вугляною стацією, чеський вугляний район, Відень із водною стацією, Леобен, Грац, Марбург, Загреб, Мостар із водною стацією, Целинія, Скутарі і Ельбазан із водною стацією. Це — третя лінія.

Зі сходу на захід запроєктовано дві лінії: 1. Варшава до Катовиць — одна лінія з попередньою, Бреслав, Гирліц, Галле і Липск з вугляними стаціями, Касель із використанням камінного вугілля, Кюбленц із бурим вугіллям, Триєр із водною стацією, Раймо і Париж із вугляними стаціями. Ця лінія перетинається з попередніми в Катовицях, Галле й Парижі.

2. Ростов із донецьким вугіллям і кавказькою нафтою, Александрівськ із водною стацією, Миколаїв і Одесса з нафтовими стаціями, румунський нафтовий район, Букарешт із відногого до Болгарії й Константинополя, Залізна Брама Дунаю з водною стацією, Темешвар, Будапешт, Відень із водною стацією, Зальцбург із водною стацією, Інсбрук, Ціріх із водною стацією, Берно з водною стацією, Женева й Ліон. В Ліоні ця лінія лучиться з попередньою і йде аж до Лісабони. З попередніми лініями вона має стик у Відні й Інсбруку. До цієї лінії долучаласьби ще лінія з нафтових районів у Галичині.

Довжина ліній із півночі на полудне є 3000 км., 2100 км., 1500 км. Довжина ліній зі сходу на захід 1200 км., 3000 км. Отже, довжина цілої сітки виносилала б кругло 10.000 км. Напруження току — 380—400 тисяч вольт. Вище напруження значно зменшила б рентабельність ліній. При довжині ліній в 10.000 км. і при пропуску 450 тисяч кильоват треба рахувати на страту в 20%, разом уже зі стратами на ріжні установки для розподілу та зменшення напруження току.

Проведення 1 км. такої сітки коштувало б пересічно около 140 тисяч марок, а в горах около 190.000 марок. Установка проводів із Норвегії до Німеччини через Данію коштувала б на 1 км. около 2 мільонів марок. З цілої довжини сітки в 10.000 км. — 9750 км. йде по рівнині або по низьких горах, 200 км. високими горами і 50 км. через проливи. Отже, вся проводка коштувала б 1,5 мільярда марок. До того приходиться ще будувати 25 ріжних стацій для розподілу та переформування енергії по 16 мільонів марок, що дає докупити 400 мільонів марок. Для ріжних бічних ліній ще треба було б збудувати около 20 ріжних стацій для зменшення напруження до 250 тисяч кильоват, що коштуватиме 180 мільонів марок. Отже, разом усі видатки виносили б 2 мільярди марок.

При цьому капіталі головну вагу мають відсотки. Самі кошти вдержання стацій і обслути дуже малі, бо електричні стації взагалі не потребують великої обслути. Нинішні відсотки на капітал не дозволяють ще приступити до будови такої сітки. Однак, коли б відсотки й амортизація капіталу виносили лише 4,5%, то тоді можна було починати будову. Удержання всього треба розраховувати на 2% від капіталу, себто, разом 6,5% або 130 мільонів марок, або на 1000 км. 13 мільонів марок, із чого 9 міль марок — це відсотки, а 4 міль марок — це обслути. Страта при пропуску току на 1000 км. з 450.000 кильоват виносилала б 20 міль марок. Рештаточо 1 кильоватгодина коштувала б 1,1 феніків. Машини мусіли б працювати річно по 5000 годин. На переведення самих формальностей та договорів потрібно було б біля 3 років часу, а на проведення цілої установки 6 років.

Проект цей викликав у присутніх велике зацікавлення. Були над ним дискусії, що зводилися до того, що ніодна нація ніяким чином не захоче бути в залежності від другої. З економічного боку ставились до цього проекту всі з певним недовірям, а дехто навіть сумнівався, чи можливо технічно є виконання проекту насамперед із огляду на море й висоту напруження.

Але грав тут головну роллю момент політичний. З моментом здійснення цього проекту ціла Європа сталаб одним *політично-господарським тілом*. Це означало б до певної міри затвердження теперішнього стану посідання пововних саборчих держав і версальського диктату, як основи. Коли господарські інтереси націй сплетуться зі собою ще й у царині енергетики, тоді годі вже щось говорити й думати про *визвольні рухи поневоленних народів*. Проти такого руху виступить тоді з певністю ціла Європа, бо це означало б захитання цілої господарської системи. При всяких навіть найменших змінах та забуреннях у певній упорядкованій системі господарство не дасться так легко налагодити й то тим більше, чим воно більше буде звязане з другими чинниками, як це передбачено в проекті. Тоді навіть саме постачання енергії не зможе задовольнити тих вимог, які до його ставитиме життя, а передусім індустрія. Відкинувши навіть момент визволення поневоленних народів, цей проект не був би дуже корисний і для решти *Європи, такої зрїжничкованої під національним поглядом*, як це є нині. Стремління кожної нації і раніше, і тепер є *унезалежнити себе* і по цілком од сторонніх чинників. На тому полі й ведеться боротьба ріжними способами. Проведення європейської силової сітки майже повністю повертає у нівець всі ці стремління через нерозлучну залежність постачання енергії одним господарським комплексом другому. На випадок якоїсь завірюхи, як війна, в першу чергу замкне один одному постачання енергії, а тим самим і спараліжує все життя, розбудоване залежно від тієї енергії. Оборозодібність слабшого контрагента падає до мінімуму, розуміючи під тим не людський матеріал, як гарматне м'ясо, а технічну відпорність, що вимагає величезної кількості енергії, в декілька разів більшої в порівнанні з мирним часом. Виріб засобів оборони мусить іти в парі з їх зужиттям. В тому самому моменті індустрія перестає працювати, потяги перестають їздити, печі перестають прїги, світло гасне, одне слово — наступає повний застій і коломтеча. Тому саме країни Центральної Європи, що булиб залежні в постачанні енергії від вихідних пунктів-джерел енергії довкола себе, моглиб на цьому найбільше потерпіти. Цьому лихові можнаб було зарадити навіть у випадку проведення силової електричної сітки в Європі тим, що кожна країна незалежно від загальної сітки проводів і силових стацій, розбудовувалаб ще свої окремі, якіб булиб кожної хвили тотові заступити тамті й булиб розраховані не тільки на покриття нормального запотребування в енергії, але й на збільшене воєнне. Це одначе коштувалоб величезного гроша, що був би лише мертвим капіталом, бо такі стації булиб нечинні майже цілий час. На такий експеримент не піде ніякий патріот. Рівнож має тут вагу ще один чинник, а саме — при користуванні енергією з головної сітки мають змогу чужі чинники контролювати господарство нації. З конкурентційних поглядів це недопустиме, а з огляду на заховання дечого в тайні й зовсім не бажане. Скількість зужитої енергії в якійсь країні й розподіл центрів зуживання дає повний образ господарського життя країни й її добробуту. З цього можна вимірковувати про силу ворога й одповідно до цього приготуватися до наступу чи оборони, як у господарській так і воєнній царині.

Можнаб навести ще й інші причини вже менш важні, але й із наведених ясно видно невитоду переведення такого проекту в життя для ріжних націй.

Україна становить в проекті один із вихідних пунктів, і тому з українського становища переведення в життя такого проекту моглоб мати лише *корисні наслідки*, розуміється, при певних умовах. Електричні силові стації в Ростові, Александрівську, Миколаєві, Одесі й у Галичині з використанням нафти, сполучені в одну сітку, моглиб *задовольнити майже повністю наші потреби в енергії*. Стація в Ростові, Миколаєві та Одесі залежні від кавказької нафти, а тому Кавказ має би бути у сфері наших впливів. Гірше стоїть справа з Галичиною, де, на основі останніх відомостей, продуктивність нафтових джерел нагло дуже падає. Без України не моглаб деякий час обійтися й Росія, поки не розбудувалаб свої вугляні райони в середньому Сибіру, де за приблизним підрахунком є щось ожно 400 мільярдів тон вугілля. Ця обставина далаб нам змогу тримати Росію в залежності від себе, й ми під кожним оглядом малиб над нею певну перевагу. Сама ж європейська Росія ніяк не надається до електрифікації, й тому її з проекту виключено. Вона й на будуче не має для цього даних через брак палива й гірських рік. Промислові райони її не дуже вже й великі, та й населення ще не доросло до електрифікації. В Росії можна говорити про електрифі-

кацію певних районів, та не цілості. Для загального проекту це був би надто дорогий експеримент, і вкладений у таке підприємство капітал не давав би відповідного опрорцентування.

З Україною инакше. В нас є вугілля, що й недалеко від проєктованої лінії, в нас є водна енергія Дніпра, є й нафта. Вздовж тої лінії ми маємо вже розвинену індустрію, і електрифікація лише прискорилаб її дальший розвиток. А простори України не такі вже великі, щоб проведення бічних ліній вимагало великих витрат. Густе заселення країни дає запоруку, що проведення силових ліній не булоб експериментом, нашого народу, що стремить до європеїзації, й його ніщо не тягне до Азії. Порівнявши культуру нашого народу з культурою москалів (у масі), ми вразу побачимо, що автор проекту взяв був і це на увагу, себто, насамперед він брав під увагу освітлення. Росія й того не може дати, бо по-перше там простори дуже великі, а по-друге нарід ще занадто темний, щоб міг уже нині користуватися електричним освітленням.

Дальше, *Україні не требаб було розбудовувати окремих стацій, щоб забезпечити себе енергією на випадок війни*. Ми енергію можемо давати иншим, але ніяким побивбув би це вже такий великий вклад капіталу. Рівнож Україна в першу чергу мусілаб собі заповнити відповідну участь у міжнародному капіталі, вкладеному в таке підприємство, щоб бути субектом, а не обектом використання.

Єретичні думки.

Про зворушливе визнання «військовими» авторитетами ваги писаного слова.

Нещодавно мав я приємність довідатися, що й нашого брата, працівника від пера, скорописця українського, наші високозаслужені люде шанують, не забувають (дай Боже їм здоров'я та легкої кончини!), ба, навіть нагороджують.

Ось чорним по білому написано:

НАКАЗ

членів Директорії Української Народньої Республіки.

Ч. 3.

18. червня, р. 1929.

старшина Армії Української Народньої Республіки підвищується:

По піхоті.

В поручники зі старшинством

доктор Олекса Бабій, з 1. листопаду 1918 р.

Підписали: члени Директорії Української Народньої Республіки:

Проф. Ф. Швець в. р.

А. Макаренко, в. р.

Голова військової Ради при членах Директорії У. Н. Р.:

Генерал-хорунжий Б. Трутенко, в. р.

Радісно затріпотіло серце многотрудне, а уста возглаголаша: свят, свят, свят, Господь Наша, бо десниця Твоя щедра не полишила нас без милости Твої.

— «Та що це ви, добродію, з глузду зсунулися, чи що?» — спитає мене пан на

печінку хорий — «та до чого ви тут працівників од пера приплутали? Це ж про воєнні подвиги! Чувсте? Про в-о-є-н-н-і п-о-д-в-и-г-и!»

Повірте, шановний добродію, сам достеменіснько так думав, як і Ви, еге-ж, еге-ж, за подвиги воєнні. Та як же инакше бути може? Але, знаєте, чогось сумнів узав. Ну, і справочку собі зробив, щоб певніше. І що ж? Де я не питаю, чи не чули, мовляв, про війну, ну хоч про малесеньку, оттакіцьку маціпусіньку.

Люде підзорливо дивилися на мене, хитали головами й казали, що війни ніякої нема й що живемо ми тепер за доби миру.

І раптом мене як осяяло: це ж «воєни» мир установили, а ми ж війни не припиняли; а що в нас зброю боєву відібрали, то ми за пера вхопилися, й «вісьта» далі.

Ось як треба це все розуміти!

І знесилилося тоді знову серце мове: не забувають нашу, атраментову братію, не забувають! І приємно, дуже приємно фактотой важливий одмітити, бо з одного боку — військова традиція не гине й знаходиться у твердих, а що найважніше, *фатових руках*, а з другого — не дарма воємо: цінять нас, шанують і навіть *нагороджують*.

Сердечно здоровимо нашого любого товариша з відзначенням: не дарма його «Гупульський курінь» воював.

Слава, слава й паки слава!

Vivat sequens!

А все ж, при чому тут — шевці?!

Про молодь.

Директор «Антиевропи» Я. Гравеллі сказав одному нашому співробітнику: «Справедливості? Так певно! Іредентизм ваш цілком справедливий! Але чи молодь ваша сильна? Лише хто матиме сильну молодь, матиме перед собою славу будучину. Бо світ — ще не скінчений!»

Молодь! Уже при звуках цього слова мене пориває з місця.

Молодь?! — Скок у невідомість, без розважання, без оглядання на задні колеса.

Я вірю в нашу молодь. У ту, що вже народилась!

Але ось часописі принесли «щось», що сумом сповило моє серце.

Поліційний агент Маріян Заркевич на останньому великому процесі 17-ти за приналежність до У. В. О. показав таке:

«Коли Кирилюк побачив, що ми все знаємо про нього, він розплакався і сказав: «ви і то знаєте? Ну, то я мушу до всього признатися!» Потім Кирилюк усе сказав добровільно; ми його не били. Кирилюк сказав, що був без посади і тоді Шушкевичівна намовила його вступити до УВО й обіцяла, що УВО виробить йому посаду, як що він визначиться й виявить свої здібности»...

Не вірю тому! Брехня! Не вірю — бо ж то поляк, агент — розвідчик каже. Каже, щоб дискредитувати український визвольний рух.

А все ж хробак точить моє серце: а що як...

Невже? Невже знову традиція «лакомства нещасного»? Невже «нерозважні» хлопці йдуть до У. В. О. по розважному обміркуванні, йдуть за посадами?

Коли так, то України ніколи не буде!

Ніколи!
Дівчата, вимагайте від своїх хлопців безглуздя, вимагайте нерозважних учинків, чого хочете, тільки не вимагайте від них «забезпеченої екзистенції!» Не робіть із молодости «собачої старости».

Бо — «сіль добра річ, але коли сіль стратить силу свою, чим її осолити?»

Я вірю в нашу молодь, що оце народилась.

Людина і пес.

«Людина — це звучить гордо!» — так колись хтось десь сказав.

Яке засліплення!

Нещодавно одна наша газета уболівала над тим, що люде швидко обороняють пса, як людину. Писали це з приводу випадку, коли публіка, захищаючи пса, ледве не злізнула гичеля. А інша газета (чужа) саме тоді зворушливо писала про вірність пса.

Явище характеристичне!

Чи не тому публіка стала по боці пса, що десь у підсвідомості відчуває, що сучасний пес шляхотніший од сучасної людини? Пес, довгими віками перебуваючи в товаристві людини, піднісся на ступінь шляхотної людини, людина за цей час зішла на нешляхотного пса.

Людина! — Ні, це ніяк насьогодні не звучить...

Джентельменство.

Найгірше вражіння справляють різні глузливі й завжди дуже несмачні оповідання сучасних «адвокатів од народа» про своїх колишніх ворогів — королів і царів.

Ніхто не вимагає любови чи пошани, але лицарство — конечно. Лежачого бо не бють.

І люді сучасні смакують собі за пивом такі анекдотики, сенс яких завжди все той самий: дивіться, дивіться, люде добрі, яка то розбещена сволота була, а проте які ми цяці та пай-діти!

Гидко!
Роззявляє свою вершу тепер той, хто нещодавно перед тими коронованими володарями хвостиком, хвостиком плазував, бо язик свій для іншого вжитку мав. Той же, хто тоді свій голос одважно підносив, тепер напевно мовчить.

Але ми українці переминаємо палицю в інший бік. Ми все намагаємося джентельменствувати перед чужими і завжди хамствуємо зі своїми.

Чи це не відбилося в нас історичне:

І задком, і передком
Перед паном Хведорком.

Тоді як, прикладом, англієць насамперед джентельмен із подібними собі, й хам із чужими.

Одначе, справжній володар має бути і там, і тут джентельменом.

Ми ж, зачавши з кінця, ясна річ, початком уже не цікавимося...

А треба б...

Про жидів.

Цікаво що жиди схоронюють свої властивості й тоді, коли арійці при тих самих умовах звичайно їх утрачають.

Для жидів не страшні ні капіталізм, ні соціалізм, навпаки, ці сили в їх руках прибірають величезного розгону і значіння, як найліпші способи через утворення сірої маси, здатної бути лише погноєм, володіти світом.

Через те, мабуть, жид націоналіст (у нашому розумінні) для жиди інтернаціоналіста (на ділі найнебезпечнішого, але своєрідного суто-жидівського націоналіста) є величезне зло.

Проте приходиться ствердити, що цілий процес невпинного походу жидів до все-світнього панування відбувається без усвідомлення тої мети загалом, а навіть, здебільша, й одиницями; перед нами стихійний природний рух чогось суцільного, рух, що в різних умовах і в різні часи різно приладнювався до обставин.

Є насьогодні дві ворожих собі сили, що стремлять у своїй експансії до одного — до нівеляції всіх національних перепон — це капіталізм і соціалізм. І кожне з них стремить до панування. Через те, мабуть, жиди відіграють значну роль й там і там, займаючи завжди привілейоване становище генералів, і в ділянці капіталістичного господарства, і в соціалістичному русі.

По одному боці: Ротшильди, Бродські, Менделєєви й безліч жидів-американців; по другому — Маркс, Лясаль, Петкіна, Гомперс, Парвус, Троцький, Зіновєв, Радек, Йоффе й т. д.

Жаль, що ми замало уваги звертаємо на тих, що з непам'ятних часів живуть обіч нас, на тих, що ненавидять, смочуть і розкладають нас.

Жаль, що ми мало знаємо, де ховається відпорність і живучість цих наших сусідів.

Християнство — соціалізм.

І досі ще можна почути, що соціалізм — це продовження Христової науки, що Христос — перший соціаліст, тощо. А на харківському процесі 45-ти Чехівський, наприклад, заявив, що він соціаліст (марксист!), а рівночасно вірує в Бога. В Галиччині ж можна було спостерігати таке кумедне явище, як «червоні каноніки». А мені припало знати таких соціалісток, ще й запеклих, які, будучи на високій школі, бігали перед іспитом до церкви свічки ставити угодникам Божим та ревно Богу молитися.

Звідки сіє? Звідки така дивовижна саламаха? Чи не результат нашої плиткої думки?

Можливо, нас збиває деяка схожість соціалізму і християнства у практичній, так би мовити, програмі — з одного боку, та оманлива подібність ніби ества обидвох — із другого.

Тоді як у суті своїй християнство й соціалізм речі дуже й дуже малоподібні, як що не цілком собі ворожі, хоч і належать до явищ однорядних: і християнство, і соціалізм — явища релігійного характеру!

І коли вони обидва зачерпнули силу свою з одного джерела — любови, то джерела тої любови різні. Для християнина любов та впливає з Бога, бо «Бог любив

єсть». Для соціаліста — з вродженого розуму людського. Перша від серця, що палає; друга від розуму, що палає.

Християнство, чи вузче — вчення Христове, це розкриття себе Богом людям — відкровення. Соціалізм — це саморозкриття людського розуму, спроба через логічні формули розв'язати земну несправедливість. Христове вчення каже про земне життя, як про часовий момент, як підготовку до іншого — вічного; воно каже про випадок людини від Бога (через своє народження, через перехід у світ змисловий, світ матерії, світ Антихриста), людини, що через особисте вдосконалення, через боротьбу в собі подобія Божого, божеського начала, духовного, ідеального з началом диявольським, матеріальним — одне слово — через боротьбу світла зі тьмою — знова спливає з Богом, як началом усіх начал, кінцем усіх кінців. Отже, шлях тут іде через землю до раю небесного. Тим то християнство має свого особистого Бога, що виявляє себе, тимто християнство й надає такої великої ваги одиниці, її відповідальності за подіяне. І найменший має на землі рівну ціну з найбільшим, і всі вони рівні перед лицем Бога.

Соціалізм же каже про земне життя, як про єдине можливе, поза яким нічого нема й не може бути. Мета цього життя утворити рай тут на землі. Зогляду ж на повну неможливість утворити рай той саме тепер — соціалізм одкладає здійснення його на далеке майбутнє (ad calendas graecas, чи хочете українською: коли рак свисне). А що довести розумово конечність і обов'язковість того раю неможливо, то соціалізм приневолений послугуватися вірою — себто — переходити в релігійну сферу, і він стає релігією, але викривленою, пародією на релігію. Коли ж усе міститься на землі тільки й обмежується тільки землею, світом річей, то eo ipso Бог небесний одпадає, на його ж місце ставлять іншого — земного — майбутній загал. Найсуворіший, найлютіший і найненажерливіший із усіх Богів — фантомів, що їх коли будь вигадував людський розум. Бо ще нестворений, не будучи ще унятий у плоть і кров, щойно подуманий, цей привід — примара владно вже вимагає гекатомби що-раз нових кривавих жертв в ім'я любови до того, що має бути (а чи ж буде?), а не любови до того, що вже є.

Дивна — дивниця, жертву приноситься собі — собі майбутньому, що може й не бути, з любови до фантома! Хіба ж не диявольське зачароване коло — змії, що жалить себе у хвіст?

Тимто одиниця в соціалізмі ніякої ваги не має, вона ніщо, її обличчя губиться в загальному. І культ «незнаного воєнка» хіба не знак часу?

В християнстві — любов до ближнього, що ось тут сьогодні поруч і зі мною живе. В соціалізмі — любов до дальнього, що може бути, а може й не бути.

В християнстві рівність перед Богом і рівність обов'язку. В соціалізмі — «рівність» одного перед одним (на словах!), і безправ'я одиниці перед загальним (на ділі!); замість рівності обов'язку — рівність споживання.

Рівність?!

Скільки, скільки обіцянок виблискує сухозлотом оманливим перед завидущими очима спрагнених людей!

Рівність?!

Це той гачок, на який хитали й хитають верховодку різні «пророки» від народу й для народу.

Є рівність! *Рівність обов'язку!* І річ не в індивідуальному споживанні загальному, а в рівності обов'язку, в оддаванні своєю індивідуального в загальне для творення вічного.

Соціалізм — релігія матерії, християнство — релігія духа.

Християнство і соціалізм!

Ріжниця, як бачимо, величезна.

Право на самовизначення.

Права на самовизначення народів ніякого нема поза самими народами. Це зручна словесна формула, що прикриває часто-густо саме нищення слабих під виглядом заопіки ними. Нема бо такої установи, яка б пильнувала за охороненням і додержанням того права й карала за його порушення.

В народів є здібність виявляти себе! І цього їм ніхто не заперечує, однак при тій умові, коли таке виявлення нікому не загрожує. І навпаки, всі встромляють палки в колеса, коли тільки таке виявлення порушує їх інтереси, а іноді — впрямості приховані наміри на майбутнє. — І як що вже й оперувати тямкою «право на самовизначення», то вона, до речі, цілком ще не означає самостійної держави для якоїсь нації, а лише ту форму життя, на яку здібний даний нарід у даний мент.

І коли ми прагнемо мати власну державу, то добре мусимо усвідомити собі, що факт повстання нової держави завжди порушить інтереси інших. А тоді постає питання: як його прихилити до себе тих інших, ту світову думку, як виправдати порушення інтересів, чим виповнити страту? Нікому ж бо нецікаво, що ось-ось із'явиться ще один суперник, та ще, крий

Боже, *молодий та дужий*. Бо місця біля «корита» що-раз менше стає.

Може обіцувати матеріальні користи? — Ні! Це не розв'язує питання, бо ж кому від того користь, а кому й загроза втрати благ. Та зрештою це ж себерозпродаж, своєрідна політична проституція.

Отже, лишається нам тільки духовна сфера. І тут маємо широке поле, бо тільки *наша вкладка* в духову скарбницю вселюдства, створення нами вічних уселюдських цінностей, дасть нам можливість стати нарівні з іншими, що живуть уже повним життям, і виправдає часово захитану рівновагу.

А звідси й випливає саме ставлення проблеми нашої державності.

Що покладемо «во главу угла»? Тільки свої м'язи, пазури й зуби? Замало цього!

Не те важливе й цінне (для світу), що я *українець*, а те, що я *людина* в українському одязі (формі), без якого, однак, я трачу і своє людське. Ці два моменти так злиті з собою, як форма і зміст у поетичному творі, як дух і тіло в людині. Тут, на землі, «дух» можна тільки мислити, але конкретно — «дух» цей може бути тільки в «тілі». Так і з нацією. «Людське» завжди мусить бути «національним». Інакше бо воно буде тільки виплодом думки, абстрактом, а не конкретним життєвим явищем. Завданням же того конкретного, національного, є виявити через *свої питомі йому форми* — «людське».

Однак, коли це «національне» буде відбиткою, повторюванням того, що вже було або є, то з погляду «людського» не варто й город городити. Чукчі чи вам готентоти скарбниці людства не збагатять!

Отже, *національне* має сенс лише в *інтернаціональному* (вселюдському), але це інтернаціональне може здійснюватися тільки й тільки через національне. А тому здійснювання «вселюдського» через найбільш інтернаціональні частини «національного» (себто, найслабші національно) — через пролетаріят самотніх націй — фантазмагорія. Звідси неминучий крах і 2., і 2½., і 3., і всіх наступних інтернаціоналів.

А з другого боку — не те вагу має що ми *українці*, і через те, мовляв, маємо право на виявлення себе в державних формах, а те, який свій, ні на що чуже неподібний, слід полишити ми по собі у світі. Не малювати, а творити!

Коли ж на це нездатні ми, то тоді... перейдемо «юрбою» швидко призабутою.

Чи не пересторога це для нас:

«...Над міром ми пройдем без шуму і сліда, Не бросивши веками ні мислі, Ні генієм начатого труда»...

Про наднарод.

Є піднароди (племена), є народи (нації) і є наднарод (наднація).

Серед перших є різні ступні: якути — українці. Другі — це ті, що досягли найвищого ступня свого розвитку (держави). Наднарод є тільки один — жиди!

Його історія, його відмінні від решти народів умови існування, його «обранність», його невмирущість, його націоналізм у його інтернаціоналізмі, нарешті — його панування над світом — усе це дає йому право на положення наднароду.

Але послухаймо ліпше, що пишуть самі жиди. Ось професор Сорбони Віктор Боса в «Міжнародному жидівському журналі» (Париж), писав із нагоди відкриття гебрійського університету таке: «Моя раса — сіль землі. Вона дала світові Бога, в якого ще нині вірять. Вона дала людству книгу книг, де вже 2.000 літ мільони людей знаходять віру. Вона дала героїв думки, мрій та діла: Спінозу, Гайне, Маркса, Лясаля, Берісона, Айнштайна».

А ось із передмови в тому таки журналі: «...ми довго блукали по вічних шляхах і ми придбали деякий досвід: наші очі багато знають, бо депо бачили. Ми бачили, як народи знімались в силі та гордості і як падали у кволости. *Ми знаємо суєту часової могутності*»...

Однак, встає питання: чи має бути тільки один наднарод? А рівно: чи і справді тільки йому призначено панувати?

Жидівський нарід це тільки один бік величезної світотрагедії. Жидівський нарід є нарід проти-Христа. І завданням його — саме скріплення й перемога царства проти-Христового.

А другий бік?

Були й є народи Христові, але наднароду Христового ще нема. Спроби ж були. Ті, що мислили себе такими, впали в тяжкій боротьбі з думкою анти-Христовою. Так упав підкопаний із середини «богоносець» Росія й обернувся в «боговбийника», бо не був він народом, а Римом сучасним. А колишня «Польська Христу-сова» насьогодні захлапнається від отруї жидо-поляка Стронського.

Єдиний нарід, що може й має стати наднародом Христовим — це Україна. За це промовляють її положення, її розродча сила, її роля первовісника світла Христова на Сході, світове розпорощення її дітей; її зв'язки через Галиччину й Закарпаття з Західньою католицькою Церквою, а рівно за це промовляє ненависть до неї сучасного наднароду.

Україно! Ти покликана до великої творчої боротьби за спасіння людства! Ти покликана зеднати розпорощені овці єдиного стада Христового, щоб нести світло блискуче на боротьбу з полчищами тьми.

Про шляхи народу українського.

Виявляється, що ніодна тварина певного підтипу не може стати іншою в тому самому типі. Наприклад, ямник не може стати бернардином. А людина може! Наприклад, москаль може стати українцем, українець — поляком, американцем і т. д.

Ясна річ, сини народів (державних) не потребують цього, й тому такі метаморфози з ними є виймками, але це тільки підкреслює загальне правило. І навпаки, з синами племен таке явище — звичайне. Стже, людська фізис (матеріал — в даному випадку фізичні особливості етнічного типу) заслабка для вдержання певного типу в межах його.

Згадане явище при пануванні матеріалістичного світогляду, матеріалістичного задивлення на людину, на її ролю в житті й на життя взагалі, нема що й казати, прибирає загрозливих форм. Бо ж звужений широкими масами матеріалістичний світогляд приводить до хапання за всяку ціну вигіднішого, сьогоднішнього, часового, та ще, Боже хорони, щоб була свого дорожнього життя не втрачати.

Як же нам бути? Для нашої справи, для вдержання українців в українстві, ба, для нашого самостійного життя саме й треба героїзму й самопосягати одиниць. Тільки ентузіастична віра в високе призначення українського народу, а *рівно кожної його одиниці*, тільки й зможе вдержати українців при українстві і при найтяжчих умовах (дивись історію жидів!). Отже, комуністично-марксістська інтернаціональна ідея для нас одпадає, бо вона виключає ролю одиниць (а це для нас конче!), і матеріалістичний світогляд є для нас смертним вироком.

«Дехто боїться большевицького Сибіру. Але на ідею можна відповісти ідеєю», каже у своїй книзі «Японія й Америка» японський патріот-генерал Каїро Сато.

Наш шлях — через релігію духа спасти від загуби людство, що поволі, але безупинно асувається в темну прірву.

Український нарід є нарід покликаний і обраний. І шлях його через терня й Голготу для спасіння людства в ім'я Любови. І шляхи народу Українського — шляхи вічності.

Др. Мирон Б.

«Проти дискредитування заслуженого громадського діяча.»

Під таким заголовком з'явився в «Ділі» з 25. червня 6. р. ч. 138. одвертий лист «Медичної Секції» у Празі, що висловлює співчуття пану «директорові Н. Макаренкові».

Хоч уже проминуло чимало часу від появи того «співчуття» та й ціла справа сама в собі не така вже дуже важка, всеж одна обставина примушує нас на ній спитися. Річ у тому, що ми є свідками досить цікавого, й то зовсім не спорадичного явища: про негідні вчинки деяких теперішніх чи колишніх чільних людей, чи навіть цілих груп, ніхто і слова не писав, тоді як проти менш чи більш радикальної реакції на ті вчинки протестують, балакають і пишуть без кінця-краю, як про «негромадський», «некультурний» та «неакадемічний спосіб політичної боротьби».

Нещодавно, напр., наробиш шелесту «неакадемічний поступок» молодих націоналістів проти таки справжнього академіка К. Студинського. Останній та й інші патентовані академіки могли справді цілу низку років викликати явища публічного згіршення, але тоді було «все в порядку», «по академічному», аж до того, що академіки переходили до порядку денного не тільки над престижем нації й над своїми залпотореними в польовицьку тюрму товаришами-академіками, але й не звертали найменшої уваги на «академічні» остороги, звернені в їх бік; та коли терпець урвався й зареаговано на негідні поступки академіків способом, який один тільки й лишився та який вони цілком заслужили, тоді всі схопилися: «некультурність», «негромадський», «неакадемічний спосіб боротьби», тощо, а побіч появилися заяви «співчуття» «покривдженому».

Конкретно мова про статті в «Розбудові Нації», ч. 12/1929., та в «Українським Голосі» в Перемишля, ч. 7/1930., де подано кілька фактів про чинність та звязки п. Макаренка. До речі кажучи, проти тої діяльності та звязків ще перед оголошенням статей реагували «академічно», але — без ніякого вислідку. Ось і проти тих статей з'явилося згадане «співчуття» в «Ділі», підписане трьома людьми, що називали себе «Виділом Медичної Секції», хоч — мимохідь кажучи — «Медицина Секція» з тим «співчуттям» нічого спільного не має. В тім «співчутті» бачимо знову реагування не проти вчинків, а проти — реагування на негідні вчинки, неначеб не

самі вчинки а тільки реагування на них з наміром припинити їх компромітують українське ім'я. В тім «співчутті» зроблено рівнож закид «Розбудові Нації» щодо «неакадемічного способу боротьби».

Щоби не паразитися на закид необ'єктивності та тенденційності оголошеного погляду на те «співчуття» визначного суспільно-громадського та політичного діяча на еміграції п. Галагана, голови «Української Громади» у Празі, до якого звернувся наш співробітник по інформації і про особу п. Макаренка, і про ті його «великі» заслуги і властивості, про які згадка у «співчутті».

— Пане голово, чи читали Ви в «Ділі» лист Виділу «Української Медичної Секції» під заголовком: «Проти дискредитування заслуженого громадського діяча», і що Ви на це скажете?

— Читав. Звернув увагу на те, що лист датований 10. травня, а надрукований тільки 25. червня ц. р., значить, що або самі автори листа, або редакція газети щось понад місяць не пускали у світ ту «епістолу». І справді, краще булиб зробили, колиб зовсім її не публікували. Друге, на що я звернув увагу, це те, що п. «директорові» Макаренкові дали якесь чуже ім'я. «Прецінь» усі вірні сини Самостійної Соборної України повинні знати, що з двох «живих» членів «Високої Директорії УНР.» один зветься Федір Швець, а другий Андрій Макаренко, а не якийсь «Н. Макаренко».

— Ви, як бачу, не трактуєте поважно виступ медиків...

— Я дійсно з більшою охотою говорив би жартом про цілу ту «медичну» оборону п. А. Макаренка, але коли Ви вже так хочете говорити про те «на серію», то скажу Вам, що виступ медиків є ніщо інше як «ведмежа прислуга» тій особі, яку вони заходилися боронити. Я не чую себе покликаним забирати слово у спорі між п. А. Макаренком і редакцією «Розбудови Нації»; знаю, що це буде предметом судової розправи, де кожна сторона матиме змогу довести правду. Що медики уважають особу п. Макаренка за «шановну» і для них «дорогу» — це річ погляду; не раз доводилось мені чути цілком протилежну оцінку тої особи...

— Але у свому листі медики пишуть так: «не сміємо забувати, що пан директор Макаренко в часі свого перебування на еміграції є *одиноким зі старих україн-*

ських діячів, який провадить велику допомогую акцію для еміграції, що нею користується спеціально наше студентство за кордоном». Що на це скажете?

— Скажу, що це твердження медиків є очевидною неправдою. Макаренко був ще в Відні, коли у Празі вже ведено акцію допомоги українській еміграції, а зокрема студентам. Я дуже близько стояв до тої широкої допомогую акції: був членом управи «Україн. Гром. Комітету», членом «Чесько-Українського Комітету», допомоги студентам, брав дуже близьку участь у творенні «Української Господарської Академії» в Подєбрадах, «Українського Педагогічного Інституту» у Празі, гімназії, «Видавничого Фонду» й т. д. і можу ствердити, що кошти для всіх тих українських інституцій та для студентів добували тоді без жадної участі в тому п. А. Макаренка. Тоді то допомогую акція була справді велика, а тепер вона, як відомо, сильно скорочена. Писати, що тільки «єдиний п. Макаренко» провадить допомогую акцію, це значить твердити явну неправду, бо й тепер ще таку акцію проводять українські організації. А вже публічно заявляти, що п. Макаренко провадить при тому «велику» допомогую акцію — це вже значить твердити не тільки неправду, але й упрост смішні речі: це малювати п. Макаренка в пишному одязі магната, тоді як на ділі він одягнений в бідненький емігранський «піджачок». Колиб я не бачив під листом медиків у «Ділі» підпису п. Масика, який є — це знаю зі слів самого п. Макаренка — дуже близькою до нього людиною (так он де корінь «співчуття»! Прим. складача «Р. Н.»), то я міг би припускати, що п. Макаренка навмисно виставлено в карикатурному вигляді. Але при цих умовах приходиться думати, що пп. медики зробили своєму протекторові «ведмежу прислугу» не зі злоби, а «бона фідє»...

— «Українська Громада», й Ви особисто також провадите акцію допомоги українській еміграції?

— Проводили й провадимо. Про чинність «Української Громади» в тому ж таки «Ділі» була надрукована в липні мин. року велика інформаційна стаття. І тепер «Громада» приходиться українській еміграції на допомогу, захищаючи її правні й матеріальні інтереси. Щодо мене особисто, то я міг би назвати не один десяток імен тих осіб, яким у тій чи иншій формі довелось допомогти. Навіть не далі як учора приходив до мене абсолювент «Високої Торговельної Школи» п. В. подякувати за те, що йому на мої інтервен-

ції відновили стипендію, що її він втратив.

— В листі медиків пишеться далі, що «пан директор одинокий з наших громадян, який ніколи не дивився ані на територіяльне походження, ані на політичні переконання студентів емігрантів, а все прийшов кожному зі своєю поміччю».

— Ну, знаєте, це вже щось таке, чому й назву трудно зразу прибрати. Сказати — «примітивна спекуляція» — булоб за мало; виходить так, що Макаренко впрост якесь втілення ідеї соборництва, якийсь матеріалізований всеукраїнський дух, якесь українське національне унікум, що його треба покласти в посудину зі спиртом, законсервувати й зберегти для нащадків, як гідний подиву й наслідування зразок найвищих національних і громадських чеснот. Це вже дійсно заададо! Мабуть і ворог п. Макаренка не відразу додумавсяб до того, щоби намалювати подібний шарж. Особливо «пікантним» видається вся ця писанина мені, якому сам п. Макаренко не раз скаржився на галичан і доводив, що допомагати слід тільки «своїм», т. є. людям, які можуть бути потрібні.

— Між нашою еміграцією у Празі балакають, що п. А. Макаренко видобуває студентам стипендії не сам, бо не має вступу до міністерства, але при допомозі впливових українських діячів; називають і Вас, пане Голово, якого нібито використовує п. Макаренко.

— Я знаю, що п. Макаренко людина спритна, але кого й як він використовує — цього не знаю. До мене він дійсно багато разів звертався з проханням інтервенювати в міністерстві у справах різних осіб. Усіх таких випадків я собі не пригадую, але декілька можу назвати, напр., на прохання п. Макаренка я інтервенював у міністерстві й «Червоному Хресті» за близького до нього п. В., якому й видобув допомогу; на початку ц. р. п-ні Н., за яку я також просив у міністерстві, прийшла мені подякувати за позитивне полагодження її справи, бо довідалась, мовляв, про те, що помогла в тій справі моя особиста інтервенція, хоч п. Макаренко, як вона казала, *приписував це собі*; знова на прохання останнього поручив я до прихильного полагодження прохання про стипендії двох абсолювентів гімназії пп. Д. та О., з яких перший дістав таки стипендію, хоч раніше йому в тім відмовлено; просив мене п. Макаренко й за п-ню Г.... Але щоб про це довго балакати. Ось, дивіться, прохання з 17. вересня 1929. р., подане мені Радою Бать-

ків учнів Української Реф. Реальної Гімназії у Празі. *Прохання, як бачите, підписав п. Андрій Макаренко і п-ні О. Лятуринська, та просять мене «не відмовити своїй цінній допомозі у введнанні урядової стипендії для п'ятих абсолювентів гімназії».* Тут маєте мою помітку, датовану 9. X. 1929., де я написав: «Інтервенював у цій справі в Мініст. Стипендії вже призначено». Але читаймо далі це прохання; там написано: «знаючи як Ви, пане после, дбаєте завжди о піднесення нашої культурно-освітньої справи, та з окрема, як радо Ви допомагаєте шкільній молоді в її змаганнях здобути освіту, Президія Ради тішить себе надією» й т. д. Отже, бачите, що сам п. Макаренко готовий навіть зі мною поділити заслуги перед шкільною молоддю, а панове медики на це не годяться. У своїм старанні оборонити п. Макаренка вони сильно «переборщили». Я не сумніваюся, що *свій лист панове медики писали з відома й за згодою п. Макаренка, що сказав їм «молитися», а вони й лоба розбили, виконуючи це завдання.*

— А чи правда, пане голово, що Ви *просили в міністерстві про збільшення особистої підмоги п. Макаренкові?*

— Це правда — просив і стипендія йому збільшена.

— Якими мотивами Ви при цьому керувалися? Чи не було це звязане з тим, що Ви, як говорилося, були призначені минулого року міністром закордонних справ при «Директорії» Шевця—Макаренка?

— Балаканина й писанина про призначення мене міністром Директорії — це вишпід фантазії або наслідок спекуляції (щоби не сказати — провокації) директорського оточення. Нікому я не давав згоди на призначення мене будьяким міністром, і тому ніхто мене не міг ним і призначити. Інтервенював я за п. Макаренка тому, що й од нього самого, й од інших людей чув про те, що він був у тяжкому матеріальному становищі. Якийби не був сам п. Макаренко, як людина й особа, але він був членом верховної влади УНР., і тому я злиденне становище його відчув як наше спільне пониження, як зачеплення нашої національної гідності. Уважаю, що стараючися за збільшення стипендії п. Макаренкові, я поступав правильно, хоч із цим, може й не всі годяться.

— А хіба п. Макаренко не міг сам подбати за себе в міністерстві, коли він «провадить велику акцію»?

— Думаю, що самому про себе говорити взагалі незручно. А до тогож у минулому році з причин, про які тут не місце говорити, *він не був прийнятий у міністерстві.*

— Коли Ви годилися просити про забезпечення п. Макаренкові стипендії, Ви не поставили йому зі свого боку якихось умов?

— Власне ніяких умов п. Макаренкові я не поставив, тільки звернув його увагу на те, що *з його іменем і його чинністю все звязуються імена якихось непевних людей і чутки про якісь неясні справи; радив йому уникати таких людей і не плутатися до таких справ* хочаб тільки з пошани до того становища, яке він займав у недавній добі нашої визвольної боротьби. Він ці мої поради тоді прийняв і тим, на мою думку, прийняв на себе також моральний обов'язок їх виконати. Колиж він цього не виконує, це лежить на його сумлінні, бо я не маю засобів, щоб його примусити поступати инакше.

— Чому Ви не спростували публично ті неправдиві твердження, які є в листі медиків?

— Бо я не хотів мимо волі опинитися в положенні того фарисея із Христової притчі, який, зробивши добре діло, чваниться потім перед людьми й голосить про це на цілий світ.

— Чи мігби я опублікувати оцю розмову з Вами?

— Я не маю звички відмовлятися від своїх слів. Коли це, на Вашу думку, матиме інтерес для громадянства — публікуйте.

*

Стільки п. Галаган про п. Макаренка і його «велику акцію».

Дуже сумно, що «велика акція» п. Макаренка знаходить собі прихильників між молодими студентами, які до того користуються навіть неправдою.

Не менш сумним є факт, що «Діло» стає в обороні досить брудних справ. Краще було, наколиб «Діло» раніше, ніж містити щонебудь із життя еміграції, добре дізналося про справжній стан речей. У данім випадку обережність напрошувалася сама собою, бо проти п. Макаренка були подані різні факти в «Розбудові Нації», і в «Українськім Голосі». Чи може саме ця обставина й була причиною поміщення спростовання в «Ділі», мовляв, хай знають націоналісти по чому перець?!
О. Б.

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

(ROZBUDOVA NASCI)

ОРГАН ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник III.

ПРАГА, вересень-жовтень 1930. Ч. 9-10 (33-34).

Сотн. Юліян Головінський

визначний член «Організації Українських Націоналістів» згинув трагічною смертю, підло вбитий ляхською поліцією під Бібркою 30. вересня 1930. р.

Сотн. Ю. Головінський народився 1. грудня 1894. р. в Радимні, коло Перемишля. Гімназію скінчив у Львові. Цілу світову війну перебув в 30. п. н. австрійської армії на італійському фронті, де своєю незвичайною відвагою здобув численні військові відзнаки та ступінь поручника. По розвалі Австрії вернув до Любелєва, де жила його мати. В б. УГА стояв на чолі VI. бригади, яка, розбивши большевиків, вступила перша 30. серпня 1919. року до Києва. Після примусової злуки здесяткованих частин армії з большевиками, був командантом корпусу, але, ненавидячи

UKRAINIAN CULTURAL & EDUCATIONAL CENTRE
WINNIPEG, MAN., CANADA

большевиків, пробував добитися до повстанців. Однак це йому не вдалося, а після жаків тифу й голоду попав з рештками армії до польського полону.

Познайомившись з табором у Фридрихівці й на Ялівці, опинився остаточно в Юзефові та Берні на Моравах, де і скінчив ветеринарію. По скінченні студій вернув до краю, та, не нострифікуючи іспитів, став торговельним посередником. В 1926. році одружився. Того самого року був заарештований у зв'язку з убивством куратора Собінського та по 14 місяцях слідчого арешту звільнений. По виході з арешту закупив автобусове підприємство в Чесанові, де працював безперервно до липня ц. р. В тому місяці продав інтерес та задумував перенестися до Перемишля.

20. Х. поліція у Львові заарештувала Ю. Головінського на вулиці. Польська преса подавала, що Головінський здавна грав провідну роль в УВО, що це він зорганізував замах на през. Войцеховського, вбивство куратора Собінського та різні напади на поштові амбулянси. Рівнож польська преса твердила, що Головінський зорганізував напад на поштовий амбулянс під Бібркою, що він мав перебрати перед кількома місяцями крайову команду УВО від Сеника. Крім того, мав бути також провідником «Організації Українських Націоналістів» на Західній Україні. Останніми часами він мав ховатися від поліції по різних повітах у Галичині.

На слідстві Головінський відмовив зізнань.

Несподівано 30. ІХ. ПАТ подав таке: «Нині на зарядження прокураторської влади, відбулася в Бібріці конфронтація Юліана Головінського, команданта УВО, підозрілого в приготуванні нападу на поштовий амбулянс біля Бібрки в липні ц. р. зі свідками події та іншими особами, яка мала встановити тотожність виконавців нападу. Підчас повороту з Бібрки до залізничної станції Хлібовичі, Головінський скористав із того, що один із поліційної ескорти задержався, вдарив п'ястком другого та хотів утекти. В погоню кинувся *и н ш и й* поліційант та вистрілив услід Головінському 6 разів; одна куля поцілила Головінського в голову та поклала його трупом на місці».

Польська преса зате подає так: «Після конфронтації оба поліційні функціонари вибралися з Головінським до зал. двірця в Хлібовичах. Коло 7. год. були вже недалеко букового ліса, біля якого виконано напад на пошт. амбулянс; один із поліційантів задержався на хвилю, а другий із Головінським пішов далі. Коли Головінський побачив, що з ним іде лише один поліційант, вдарив його п'ястком у лице. Запаморочений поліційант похизнувся на болоті й упав. Це використав Головінський та пустився втікати. Заки той поліційант, що лишився був позаду, і той що впав у болото, зорієнтувалися, Головінський був уже кількадесять кроків од них. Оба поліційанти кинулися в погоню. По дорозі Головінському перешкоджав бігти плащ, і він хотів скинути його. Це задержало його, а поліційанти наблизилися трохи, і тоді один поліційант вистрілив раз, а другий сім разів. Одна з куль вцілила Головінському в голову і він помер на місці».

Вже суперечність обох тих повідомлень каже дуже багато. Одне говорить про погоню одного поліційанта, що вистрілив 6 куль, друге про погоню 2 поліційантів, при чім один вистрілив раз, другий — 7 разів. — Далеко важніше є однак от що: 1) як зізнає жінка бл. п. Головінського та

парох Хлібович що ховав Головінського, Головінський дістав 2 кулі в груди та 1 кулю в чоло, значить — 3 рази стріляно до нього з переду, в не ззаду, під час утечі; 2) здалека від міста, та ще в лісі, і в 7 год. вечір, коли є вже зовсім темно, в'язня, та ще такого, як командант УВО, ведуть скованого; скована людина не може втікати, та зрештою про сковання Головінського не згадують комунікати; 3) колиб вночі та в лісі Головінський утік був кілька десятків кроків од поліційантів, вони, убрані в тяжкі чоботи та плащі, ніколи не наздогнали б його, як рівнож і не поцілили з револьверу; 4) є відомости, що Головінського прив'язано скованого до дерева і так безборонного застрілено; це мала бути помста за застрілення поліційанта під Бібркою, що згинув у боротьбі, будучи від п'ят до голови у зброєний та маючи можливість боронитися.

Підле та плянове вбивство Головінського тими, що мають стояти на сторожі закону, є таке безперечне, що не викликає сумнівів у ні одного українця, і загранична преса підносить цей факт, а навіть одна польська соціалістична часопись наважилася заявити, що дуже сумнівається щодо «утечі» Головінського; за те її сконфісковано, а всі інші польські часописи напали дуже остро на неї, мовляв, чи вона хоче, щоб Головінського випущено та він далі «мордував польських урядників».

Покійника поховано 2. ц. м. на цвинтарі в Глібовичах у присутності його дружини, двох доньок і брата. Похоронив місцевий парох о. Бобовник.

Не час говорити тепер про роль сотн. Головінського в українським революційнім рухові та про вагу втрати, яку націоналістичний табор поніс з хвилею смерті його.

Вороги дуже дешево здобули життя сотн. Головінського. Однак маймо надію, що до дотеперішньої ціни вони доложать багато в будучині, й то не раз.

Р. Ярій.

Зовнішня політика.

Коли над подіями з життя інших народів, і то подіями иноді побічного значіння, зупиняється дуже уважно чужинна преса, а також і політичні світові чинники, то мусимо це одверто ствердити — ні буденні події на українських землях, ні політичні стремління українського народу взагалі, не знайшли й досі належного відгуку у світі. Під тим оглядом не повинні нас збаламутити оптимістичні запевнення поодиноких наших «правительств» та політичних партій, які для замаскування власного безсилля та неуспіхів ще від початку світової війни постійно вказують на те, як то «добре наша західньо- та східньо-українська справа стоїть в Антанті або в Німеччині», і що вже завтра, коли ще не нині, прийде остаточне рішення та розв'язка українського питання.

Вже найвищий час без ніякого оптимізму подивитися на безвиглядну дійсність та з пізнання наших блудів у дотеперішній зовнішній політиці навчитися як належить поступати в будучині.

Оптимістичні запевнення українських закордонних представників і делегацій мали з огляду на *наші внутрішні справи* подвійний злий наслідок. По-перше — в широкі маси населення зачепилося зпочатку переко-

нання, що цілий світ докладно визнається в українській справі та що рішення нашої національної долі є не в *наших власних руках*, а лише виключно залежить *од волі інших держав*. Це можна було бачити ще під час нашої визвольної війни, коли, напр., починалися воєнні операції не зі становища стратегічних вимог, лише з огляду на зовнішньо-політичні успіхи, так само, як із тих самих причин на позірний натиск великих держав роблено перемир'я в найбільш невідповідний для нас час, але в найбільш потрібний для нашого противника. Не диво, що при того рода поступованні прищеплюється в широкі маси мало освіджененого народу погляд, що зовсім не треба боротися та що воля не вимагає ніяких жертв, бо так чи сяк все здобувається дипломатичною й політичною дорогою. Однак *твердий п'ястук ворожих окупацій на всіх наших землях, окупацій, що настали саме наслідком збройної переваги ворогів над нами, навчив нас — на жаль за-пізно — децю иншого*.

Однак оптимістичне запевнювання в наших очікуваних успіхах за границею, мало з другого боку в кінцевім висліді не менш шкідливий наслідок: широкі кола населення ставляться нині з *великим недовір'ям* до плянів кожного політичного проводу взагалі, та проти зовнішньо-політичної акції зокрема.

Яке значіння має та яке вражіння робить українська акція за кордоном?

Вже від давна старається зручна польська і російська пропаганда побороти українську зовнішньо-політичну акцію та представити її невартою уваги. Решту зробили ми самі. Бо тоді, коли за границя взагалі нічого не знала про українську справу, ми, замість *одного*, суцільного та енергійного національного представництва українців за кордоном, мали все *більше* українських заступництв побіч себе. Побіч східньо-українського та західньо-українського «правительств» працюють за границею багато ще більш чи менш значних груп, од монархістів починаючи й комуністами кінчаючи, і всі вони претендують на *монополь* представництва української справи. Зрозуміло, що в таких умовах кожний західньо-європейський дипломат і політик, а навіть звичайний журналіст, не знає як поставитися до українського питання та кінець кінців узагалі нічого не хоче з ним мати до діла, бо вважає його за надто «компліковане». Ще для чужинців бувби зрозумілий розподіл тих представництв на прихильників *національної України* (без огляду на майбутню державну форму) та на прихильників *радянської України*. Але факт хаосу, що повстає з зовнішніх акцій численних українських груп, що не тільки різняються від себе під *соціяльним*, але й *територіяльним* оглядом, просто відстрашує кожного зупинитися над нами поважно. Вже не згадуємо про те, які шкоди спричинили саме в колах тих чужинців, що хотіли бути нашими приятелями, ріжні безвідповідальні гошпаплери; розділювання ними орденів, титулів, брудні грошеві історії, тощо. Нарешті боротьба ріжних українських груп на чужині між собою багато причинилася до підірвання українського престижу взагалі.

Стверджуючи, що подібного рода політична акція за кордоном згори засуджена на невдачу, мусимо з другого боку піднести, що досі не вдалося нам, українцям, зорганізувати а ні навіть *передумови* успішної зовнішньої акції, себто *відповідної пропаганди в чужині*. Про погребу зовнішньої пропаганди, правда, писалося в нас досить та навіть роблено

в тому напрямі в ріжних місцях спроби її реалізації. Ріжні політичні групи намагалися поставити українську пропаганду в ряді інших своїх завдань: у ріжних державах та містах основано з великою реклямою українські *пресові бюро, часописи, пропагандивні осередки*, тощо. Безперечно, мали вони добру волю зробити щось корисне, але здебільша, чи то з матеріяльних чи, не рідко, з особистих мотивів, існували їхні пропагандивні осередки недовго. Користь, що вони принесли, була невелика, але моральна шкода дуже велика: бо вони показали чужинцям, що ми за-слабі, щоб подібні важні-місця самі та довший час утримувати. А тому наша пропаганда обмежувалася досі принагідною працею, на виданні кількох брошур та листочок, тощо, бо не мала вона під собою міцної, сталої основи. Саме наслідком браку *центру*, що кермувавби цілою акцією української зовнішньої пропаганди, є ми свідками того, що *кожна особа, яка має добру волю до праці, у своїх зовнішньо-політичних виступах пояснює поодинокі факти з нашого життя та політичні концепції згідно з особистим переконанням, не маючи змоги перевірити, чи її праця є в згоді з загальною напрямною*. Тим і пояснюється та обставина, що *дуже часто меморіяли, тощо, в подробицях та в змалюванні поодиноких випадків минулого годяться або доповнюють один одного, але під оглядом засадничої політичної лінії мають у собі саме протилежності і суперечності*.

Знаменним прикладом браку суцільної зовнішньої політики може бути останнє засідання Союзу Народів у Женеві. Побіч «Проводу Українських Націоналістів», що має постійний осідок у Женеві, ~~були там~~ представники «правительства УНР», як заступники східньо-українських земель, заступники і послы західньо-українських земель під польською й румунською окупацією, як рівнож певне число осіб із ріжних центрів української еміграції в Європі, а навіть із Америки. Одначе, булоби великою помилкою думати, що всі ті представники українського народу хоч раз зійшлися перед початком своєї акції, щоби порозумітися, як власне можна представити світові цілу їх чинність у формі *одної цілості*, щоби тим способом об'єднаними силами досягнути успіху. Замість того, ходили наші дипломати з таємничим виглядом, замкнені в собі, оминаючи далеко один одного та вважаючи кожний свою роботу за *державну тайну і свій монополь*. Одні вручили Бріянові «одвертого листа» щодо питання східньої України, забуваючи при тім, що і на західніх землях також живуть українці. Інші писали про терор саме на західніх землях України, не бажаючи зайняти ясного становища щодо східніх земель. Натомість треті поставили собі завдання заступати місцеві інтереси доторядного значіння, забуваючи про цілість української справи.

Для кожного з нас, українців, що знає історичний наш розвиток та наше трагічне розбиття під час останньої визвольної війни, може бути така політика, принаймні, зрозумілою, хоч не виправданою. Але що має почати з таким «українським рухом» чужинець?! Дуже влучно сказав один англійський політик, що мав нагоду говорити з представниками ріжних українських груп: *«Кожний нарід, що бореться за свою державну самостійність, мусить передусім знати, чого він власне хоче. Однак коли розмовляєш із заступниками українських політичних груп, то стверджуєш, що кожний із них хоче чогось иншого; одне слово — ще нема «кристалізації» українського національного воїння»*.

Таке саме ствердження будуть, без сумніву, робити і інші чужинці на нашу шкоду. Однак ми самі можемо ствердити, що подібний погляд не вповні правильний. Бо кристалізації нашої національної волі може бракувати у проводирів поодиноких політичних груп, чи може це не приходить у них на увагу тому, що вони ще до нині, на жаль, *сплутують основні засади з тактикою*. Однак та кристалізація нашого воління, якої не бачить чужинець ясно з огляду на розбиття наших політичних груп, *уже давно існує в масах нашого населення, а передусім у лавах молодшої інтелігенції, що в сучасний момент стоїть здалека від високої політики*. Та кристалізація має ясну і зрозумілу форму: *«Самостійна, Соборна Українська Держава»*.

Безперечно, треба відповідної відваги, щоб тепер, коли все говорить про охорону границь, про забезпечення державної недоторканости, тощо, твердо й ясно ставити домагання, які зовсім нехтують почуттями та інтересами найближчого сусіда, а лише зосереджуються на добрі і на національним інтересі власного народу. Однак *мінімальні програми*, що містять у собі домагання одної провінції, або програма одної територіяльної чи іншої партії, ніколи не доведуть до сповнення наших національних бажань та ідеалів. Вони будуть постійно лише викладачами *чужих інтересів*, і їх роля скінчиться завжди з тою хвилиною, коли чужі інтереси будуть заспокоєні, без огляду на те, чи ми досягнемо якінебудь успіхи. Це видно, неначе червону нитку, в усіх невдачах нашого національного руху на протязі останніх двох десятиліть, не згадуючи навіть про попередні століття.

Що ясно висловлена *максимальна політична програма* навіть у найтяжчій добі може принести успіх, вказує, напр., історія чехів. Коли б сьогоднішній чеський міністер закордонних справ Бенеш не розумів вимоги свого часу, що частково відмінні програми чеських заступничих напрямів в Європі і Америці треба об'єднати в один блок під символом особистости Масарика, щоб виступали вони, бодай, назовні як одно політичне ціле, та що тому блоку треба дати і під національно-політичним, і під територіяльним оглядом суцільну національну програму, то ніколи не повстала б чехословацька держава з сьогоднішньою політичною ролюю та з сьогоднішнім територіяльним її поширенням. Безкомпромісовість щодо національного ідеалу навіть за найтяжчих моментів для чеської зовнішньої акції, коли Антанта була схильна віддати чеські інтереси за ціну сепаратного миру з Австрією, показала ясно цілому світові правдиву кристалізацію чеської національної думки: *«незалежна національна держава»*. Знову ж щодо території, то чехословацька держава ніколи не дійшла до нинішнього свого розміру, коли б проводирі чеського визвольного руху вже від самого початку не поставили перед Антантою свою максимальну програму, що претендувала не тільки на землі чеські і словацькі, але й на землі лужицьких сербів, як рівнож і на німецькі та мадярські пограниччя, які, з огляду на земельні скарби, перевіз, тощо, творили *«життєву konieczність»* для існування чеської держави. Отже, бачимо тут протилежне до того, що сьогодні робить більшість наших політичних груп, які йдуть дорогою найменшого опору, які продають український нарід та землю за недодержані обіцянки та які стоять на становищі мінімальної програми.

На Сході та Заході наглядно паде з кожним днем сила ворожих оку-

пацій. Хвиля терору супроти українського населення, найновіші нищення українських культурних та господарських дібр ворогами не є знаком сили ворогів, але навпаки — їх слабости, доказом, що їм уже не сила іншим способом задержати зріст українського національного руху, суперечного їхнім інтересам.

Світ уже сам починає бачити з положення українських земель, що український нарід уже свідомий своєї волі. Тому вже найвищий час, щоб ті елементи, які претендують на провідну політичну ролю, представили світові ясно й зрозуміло та без заслони відносин на Сході чи Заході ту *«кристалізацію»* українства. Вона знаходить свій вислід у жаданні *нового права самоозначення для всіх українських земель*. Однак кінцева ціль того жадання не лежить у ставленні на перше місце тої чи іншої української області, але в яснім визначенні — *«об'єднання всіх українських земель у національну державу»*. Коли світ довідається від всіх українських груп про однакове їх домагання та однакову їх ціль, то не буде ніяких непорозумінь, що повстають наслідком нашої «дипломатії» та «закривання». Саме тепер завдяки слабости, в якій оба наші сусіди знаходяться, маємо найліпшу нагоду виступати одверто з нашими ідеалами. Це є зрештою обов'язок, що його диктує хвиля, щоб знов не попасти між молот і ковало, себто — між російські та польські інтереси.

Як має виглядати практичне переведення порушеної справи? Передусім кожного політика старої генерації, яка ще працює з неясними та мінімальними програмами й політичними цілями, молода генерація впрост має усунути. Бо молода генерація думку *національного відродження й об'єднаної держави перевела вже в життя тоді, коли вона* — проходячи з ріжних українських територій — боролася рама об рама під мурами Києва, Львова чи Одеси, над Дніпром чи над Дністром, у карпатських лісах чи на українських степах. Вилася вона разом проти ворогів-сусідів тоді, коли уряди наші ставили проти себе машиніві кріси й коли змушували війська, що не розуміли «високої політики», йти на союзи з Варшавою чи з білими або червоними москалями. Не знати, може вже завтра прийдеться нам знову боротися зі зброєю в руці за кожний клаптик української землі. Однак одно знаємо: коли приготування ріжних політичних проводирів підуть далі в тому напрямі, що й досі, то українці будуть боротися зі зброєю в руці, але проти себе, стоячи на жолді чужим та будуть боротися за чужі інтереси, замість того, щоб загально-українським фронтом боронити власні інтереси та хоронити власну землю перед ворожою навалою. Сьогодні вже кожний селянин із найбільш відлеглого гірського села напевно прийшов до того самого погляду та лише дивується, що наша провідна інтелігенція й до нині не прийшла до того ж самого переконання.

А далі. Маємо зискати самопевність, що відповідає силі 40 мільонів людей та величі нашої країни. Не треба додавати, що повстання нашого народу має відбутися не згідно з волею інших народів, а то й наших історичних ворогів. Ми самі маємо своєю упертою та витривалою працею накинати *нашу власну волю та наш погляд на майбутність*. Почуття приналежності всіх українських земель до одної цілоти треба підносити на кожному кроці, а державні границі, що тепер розділюють наші землі, можуть існувати для світу, але не для нас. Про факти самооборони українства — чи властиво — оборони проти нападів ворогів світ має знати

більше, ніж досі. Бо вони є побіч теоретичних політичних програм одиноким доказом у даний момент, що український нарід не погоджується зі своєю нинішньою долею. Український політик, без огляду на те, з якої землі він походить, має почувати себе на чужині при кожній місії насамперед *українцем*, а потім уже заступником даної землі. В усіх державах, де українці ведуть якусь політичну акцію, треба мати осіб, що при заступництві українських інтересів, не будуть стояти на партійному чи групово-політичному становищі, але будуть брати на увагу *цілу Українську Націю*. Щойно тоді, коли прийде така хвиля й поодинокі наші політичні сили обєднаються для спільного чину, можна буде твердити, що почалася зовнішньо-політична акція в державнім масштабі.

Однак вступом до цього має бути зорганізованя *зовнішньої пропаганди*, яка, без огляду на труднощі зі всіх боків, поставить собі за ціль інформувати світ про *українство в цілому* і, переходячи до порядку дня над партійними програмами, переконати його в слухності *наших максимальних домагань та в konieczности повстання української держави*. Щойно тоді, коли наслідком такої систематичної пропаганди у світі прийметься назва «Україна» як суцільне поняття, та коли світ займе до неї позитивне становище, тоді можемо надіятися, що також і чужинецькі рішаччі чинники будуть нею інтенсивніше цікавитися, бо пізнають, що кінець-кінців не вони, але воля українського народу сама рішить його долю.

Об'єднання всіх тих сил, що визнають конечну потребу повищого та практичне переведення цього всього в життя, маємо започаткувати вже сьогодні.

Инж. Дм. Андрієвський.

Політика націоналізму.

3. Зовнішньо-державницькі змагання.

Українську справу націоналіст не укладає в рамки «територіального самоозначення», «статуту для національних меншин», автономії, буферної держави, права рідної мови й т. и., а мислить її як виконання певної історичної місії засобами *державно-політичної організації*. Історичне завдання України означається її геополітичними властивостями, які роблять з неї вузол економічного й політичного життя великих просторів. Ще за часів Київської Русі намітила вона свій шлях і свою місію, стаючи на чолі цілого Сходу Європи. Але татарська навала, а потім надмірний розріст її кольонії, Москівщини, перетяли їй той шлях. Одрізана від європейського світу протягом кількох соток літ, Україна стала загуменком світової політики. І тільки за нашої вже доби, опанувавши бережжя Чорного моря, вона знова дістала можливість безпосередньо сполучатися з Заходом. Козацькі походи і селянська кольонізація повернули їй з кінцем минулого століття давні простори, аж по Каспій і Кавказ. А сьогодні історія знов кличе на іспит нашу Батьківщину й вимагає, щоб вона знова стала на чолі Сходу Європи. Спроба Москівщини створити велику політичну організацію в формі російської імперії, що мала з'єднувати в одну націю сотки племен і народів, не повелася. І це тому, що вона не спромоглася дати одної, для всіх обовязкової, державно-

політичної ідеї, як то зробила свого часу Франція. Московські методи «налягання брюхом» показали себе в боротьбі з етнографічною стихією культурніших народів безсилимими. Комуністична державність ще менш од царської могла підбити національно Україну й народи Сходу Європи. Отже, широке поле державної творчості лежить нині облогом, і спекатися його ми не можемо, хоча б і хотіли того. Або Україна створить і здійснить у житті свою власну концепцію державної організації, якаб задоволити культурні, суспільні, економічні й політичні змагання населення того краю, і тим остаточно вийде на націю, або України яко нації, не буде. Само з себе зрозуміло, що такою організацією може бути лише *велика, дуже Українська Держава*, що перебере спадщину Київської Русі і Русі Тмутароканської, Галицько-Волинського Князівства і Козацької Республіки. Засада великодержавности є для націоналізму невіддільна частина української національної ідеї і той дороговказ, який має кермувати нашу політику навіть і в обставинах нашого вигнання.

Річ очевидна, що здійснити українську національну ідею на великодержавну шкалю можливо лише при тій умові, як що вона об'єднає в однім чиннім змаганні до власної держави *цілий український нарід*. Українська Держава не може стати вислідом тільки одної гри зовнішніх міжнародніх сил, що її накинуть вони одній якійсь одній нашого народу, а здійсненням *суверенної волі цілої нації*. Україна — *суцільна нація, і кожна її віднога повинна відчувати себе нероздільною її часткою, кожна віднога має право і обовязок в міру своїх сил і здібностей і відповідно до свого положення брати участь у державнім будівництві*. В цьому і є *засада соборности* і її практичне застосовання в наявних обставинах. І тільки будучи *одним, міцно змотованим національним організмом*, якого не зможуть розкласти ні політичні кордони, ні утиски, а ні ворожа ласка, ми матимемо конче потрібну внутрішню спайку і спроможність вибороти собі національну державу, яка об'єднає всі наші землі. Щодо об'єднання українських земель, то тут націоналісти далеко не такі утопісти, як той легендарний Шемяка, що намагався, замість набрати дров, принести додому відразу цілий ліс, повязавши дерево до дерева. Вони рахуються з тим, що може і не вдасться за *одним* заходом зібрати до купи всі землі. Але все ж маємо до того *стремити* й мати відповідне *психологічне настановлення*. А вже ніколи сучасні політичні кордони не можуть щось міняти у змісті нашої національної *ідеї і свідомости*. Такий соборницький і державницький підхід до справи нашої державности не має нічого спільного з психологічним настановленням загумінкового патріота чи хуторянського політика, що не годні схопити *цілоти* нашого національного ества і збагнути достотно нашу національну ідею.

Націоналісти звертають чималу увагу на той факт, що Україна і своєю положою, і культурою становить частину європейського світу. Положена на грані двох світів, Західнього і Східнього, Україна своїми історичними традиціями, культурним зв'язками й матеріальними вигодами тяжить до Заходу, з яким вони взаємно себе доповнюють. Цей факт, зрештою признаний усіма національно виробленими, незіслутими, ворожими впливами, українцями, рівно, як і безсторонніми чужинцями. Застановляючися над сучасним політичним і моральним становищем Європи, націоналісти не закривають очей на її скрутний і непевний стан і ніколи не підпорядковують сліпо своє поступовання тим чинникам, які

нині на шкоду інтересам самої Європи підпирають ворожі нам сили і перешкаджають нам здійснити наш національний ідеал. Вони розглядають не лише статистику наявної дійсності, але рівно ж і насаперед її динаміку, її можливості на завтра. Повоєнна Європа ще далека від своєї рівноваги й загалом переходить під цю пору критичний етап своєї внутрішньої еволюції. Збурена військовою заверюхою, захитана у своїх духових і матеріальних основах, вона нині у стані кипіння, безнастанного й інтенсивного ставання. І чи не найбільша утопія думати, що нинішній її політичний краєвид і її моральні позиції можуть затриматися надовго. Як би не скінчилася ця внутрішня гарячка Заходу, можна бути певним, що тільки *засади європеїзму*, як колись елінізм доби упадку Греції, можуть запліднити великими можливостями європейський Схід.

Війна заогнила й викрила гострі противенства, що наростали здавна й що поставили проти Європи такі вияви, як економічна міць Америки та політичні змагання поневоленних та визискуваних колоніальних народів. Ті противенства мають глибші причини, що коріняться в розбіжності старих культур, рас, природних умов. Так або инакше зударення зі зовнішніми силами примушують Європу придивитися самій до себе й подбати з одного боку про полагождення своїх внутрішніх противенств, а з другого — про свою відборонність навні. Від кінця минулого століття й по наші дні французько-німецький спір був тим чинником, який визначував уклад сил в Європі й тяжив над європейською політикою. Він же до певної міри спричинився до зударення світових потуг. Нині на обрії вирісовується нове противенство — французько-італійське. Ці внутрішні змагання ніколи не вщухнуть, але відколи зовнішня загроза європейській гегемонії набрала ваги, потреба консолідації Європи стала наочною, і її не можна занедбувати.

Справа внутрішньо-європейського порозуміння та організації відборонності є тим пекучищем, що на самих кордонах Європи зявилася большевицька небезпека, яка загрожує всесвітнім бунтом проти цивілізованих народів. Особливо велика та небезпека в Азії, де сотки мільйонів китайців і індійців дуже здатні заприймати гасла большевизму. А тому большевизм є міжнародньою світовою проблемою, але найбільше він дошкуляє Європі, і в її інтересі лежить *унормування відносин на близькому Сході*. Правда, деякі з європейських держав (Німеччина) пробують шахувати тою небезпекою своїх противників, інші (Італія) ладні миритися з нею, аби лише дістати можливість розвиватися економічно, але всі вони в основі органічно ворожі большевизмові. І треба чекати, що європейські держави, кінець кінцем тим або иншим способом заходяться коло східно-європейської проблеми, а значить — стануть віч-на-віч і з українською справою. Бо ж вузол тої проблеми лежить на Україні, і годі оминути нашу національно-державну справу, приступаючи до справ східно-європейських.

Положення на східно-європейських просторах не може бути байдужим для Європи. Змушена дбати про своє незалежнення, бодай часткове, від Америки й колоній, Європа мусить як-найширше використати свої власні засоби й економічні можливості. Україна в силу своїх природних багатств і своєї географічної пологи при морі становить неабияку цінність для Європи. Україна ж і собі має всі вигоди ввійти в найстисліщі звязки з Заходом, щоб упромисловитися і з найбільшою вигодою використати свої

природні багатства. Лише по тому для неї стане актуальним економічний розріст на східних просторах, але тим часом ті простори, а зокрема Москвіщина, для неї є скорше конкурентом при збуті сирців, ніж доповнюючим економічним чинником. Але, щоб Україна могла економічно розвинутися, а Європа з того мати користі, треба, щоб Україна звільнилася від контролю Росії. В тим полягає політичний бік української справи для Європи. Але цим ще не вичерпується зміст східно-європейської проблеми. В загальних лініях він полягає в тим, щоб визначити тверді межі європейської політико-економічної системи відносин і забезпечити відборонність європейського Заходу проти азійського Сходу, а зрештою — налагодити певні і плідні стосунки двох світів. Вже в силу своєї географічної пологи Україна покликана розв'язати цю проблему. Незалежна від Москви і зорієнтована на Захід політично, економічно й культурно, Україна відсуне межі Європи далеко на Схід і Північ. Звернена чолом проти східного наступу, вона має позаду себе через Чорне море цілий Захід. Спираючися ж раменами на середню Європу та на кавказькі народи, вона перетинає шлях Росії на Захід і до теплового моря. Її сусіди, здебільшого, її природні союзники, бо добробут декого з них (Чехія), а то й саме національне буття (кавказькі народи, козаки, Білорусь, Литва) залежать од долі України. Це дасть їй можливість протиставитися московській навалі і створити заслін для Європи проти Сходу, принаймні, проти Євразії. Але крім того, сягаючи своїми колоніями аж по Каспій і через нього до Середньої Азії, а через Кавказ до Передньої Азії, Україна є природнім мостом між двома відрубними світами. Нарешті, її давні звязки, культурна основа й ціла психологія створюють із неї найкращого посередника з рамен Європи для зносин із Азією.

Все це управнює нас твердити, що Україна мусить стати *наріжним каменем нового ладу на Сході Європи*. Той лад має бути побудований швидче на *рівновазі сил*, а не на московській гегемонії і не на польській контролі. До московської гегемонії Європа не повинна допустити з огляду на азійський месіянїзм Москвіщини, рівно, як і на згадані вже економічні мотиви. Знову ж польська контрола нетрівка, бо вона нестерпна для цілого ряду центрально- і східно-європейських народів. До того ж вона не годна забезпечити економічної видайности південно-східних просторів. Є цілком очевидним, що московська гегемонія спиралася на володінні Україною. Відколи Москвіщина здобула Україну й Чорне море, дістала економічну і стратегічну базу, відтоді розпочалася її експансія на Захід, у бік Балкан, Царгороду, навіть передньої Азії (через Кавказ) і Суєзької протоки. Щоби спинити той гін за-мало сили Польщі; вона не має змоги знесилити московську потугу. Нарешті, і своєю географічною пологою, будучи відсунена на північ, вона до того не надається. Натомість Україна вже своїм відкремленням од Росії становить великий опір московському імперіялізмові. Вона скорше потратить зорганізувати на південно-східних просторах опір Москвіщині і економічне життя Чорноморського гіртерлянду. Лише через Україну європейська цивілізація може провадити похід на Схід. А проте Польща за всяку ціну намагається перебрати на себе цю історичну місію України. І для того, власне, для нас такі небезпечні всякі союзи з Польщею. Вона хоче нашими силами здобути собі капітал. Підпорядкуватися нам польській політиці — це значить узнати за Польщею рішачучу роллю на Сході Європи, це значить продати наше

первородство за миску сочевиці, це значить зрадити *історичну місію України* і її національну ідею.

Зважаючи всі ці обставини, націоналісти твердять, що українська політика а ніяк не повинна звужувати національної програми й державницької ідеології. Стоючи перед велетенськими завданнями, у грі стійких сил, що борються на грані двох світів, серед виключних епохальних подій мусимо бути загонистими, відважними. Лише зважившись на *велику ставку* й напруживши *всі наші сили*, можемо виграти, а інакше нас зітруть на порох, і історія пройде по наших спинах. Коли будемо розмінюватися на дрібниці, хитрувати й виторговувати наше право на буття, то тим тільки змарнуємо всі можливості й саме те право не виборемо. Та, зрештою, первісного права на буття ніколи нікому ніхто не дає, лише здібні його вибороти візмуть його. А для нас воно щільно вяжеться з *великими історичними завданнями*. Отже, щоб існувати національно, ми повинні закрювати нашу політику на широку шкалю. Не з манії величності, лише з konieczности маємо брати великий розгін. Лише так ми здолаємо приєднати собі союзників, прихилити до нашої ідеї сусідів, зрештою — спаяти окремі відноги українського народу в одну націю.

Приглядаючися до тих місцевих умов, серед яких Україні доводиться торувати собі шлях, треба ствердити, що на тім шляху багато труднощів. З них найбільшою є московський імперіялізм, що не лише перечить історичному завданню України, але намагається знищити її національно. Історичні, економічні й геополітичні причини, що пхають Москівщину на Україну, дуже поважні. Їх треба мати на увазі і протиставити їм міцний *матеріальний спротив*. Але також повинні ми протиставити російській імперській ідеї, що є правдивою батьківщиною російського патріота, нашу *державну думку*, і то так, щоб запанувати над тамтою морально. Велич давнього Києва, традиції України-Руси мають бути підставою для того. Рівно маємо протиставити большевицькій ідеології нашу більш реальну, більш органічну концепцію соціально-економічного ладу. Ідея нації має стати підвалиною її. Зоологічному натискові москалів на Україну, півночі на теплий край, маємо протиставити нашу рішучість, завзятість. Маємо пересякнутися тою свідомістю, що в московсько-українським спорі для нас ходить про «бути чи не бути» Української Нації, тоді як для росіян справа йде лише про вигоди і впливи. А також повинні ми тямити, що в нашій становищі можемо боронитися проти північного сусіда лише *наступом*. Один момент спокою на наших моральних, політичних та інших позиціях для нас, при сучасних історичних обставинах, уже значить залім, і навпаки. Повсякчасна напрута має бути нашою долею ще на довший час. Аж доки не вивітриться з пам'яті москалів згадка про колишній їх політичний розгін і традиції російської імперії, які є правдивою моральною силою. Маємо всі об'єктивні матеріальні передумови, щоб витримати двобій і перебороти труднощі; ціла справа полягає в *суб'єктивних* даних, у нашої *волі до життя*. Великому натискові повинні ми протиставити великий розгін. Наявність большевизму надзвичайно улекшує завдання нашої національної політики супроти Москви. Він не лише дає рацію нашим визвольним змаганням, але й нашим найдалі йдучим домаганням у площині міжнародних відносин. Це є правдивий козир, що його треба використати як-найширше й як-наймудріше.

Другою великою перепоною на нашій історичній шляху є Польща. Вона хоч і не загрожує нашому існуванню, бо є замала й заслаба, щоб нас пожерти й перетравити, але ж, як ми бачили, вона відкидає нашу історичну місію й заступає нам путь до великодержавности. Крім того, вона намагається перетяти наш зв'язок із Заходом і відсунути Україну від Європи, щоб тим легше зробити з нас знаряддя своєї політики на Сході. Її становище в європейській житті цілком одмінне від становища Москви й вимагає від нас одмінної політики. Наколи Москівщина для нас знаходиться «по той бік барикад», то Польща належить до спільного нам європейського світу. Однак наявність большевизму для нас є сприятливим чинником при поборюванні польської небезпеки не менше, як і в борні проти Москви. Бо українська справа є справою *європейсько-інтернаціональною*. Маємо всі дані утотожнювати наші інтереси з інтересами цілої Європи і спиратися на європейську солідарність. Вказуючи на большевицьку небезпеку, ми можемо домагатися найдоцільнішого розв'язання східно-європейської проблеми, найвигіднішого для Заходу. Таким розв'язанням може бути лише *наше*, а ніколи польське. Одна вже участь поляків у тій справі скорше ускладнює і утруднює розв'язання її. Справді, політика Польщі штучно підтримує натиск Москівщини на Захід, яка змагає до відібрання в Польщі загарбаних колишніх земель російської імперії. Польща при нинішніх обставинах не є морально управнена поборювати Росію, навіть і большевицьку, тоді як Україна, яка і по сей день терпить од московського імперіялізму, має повне моральне й юридичне право кликати до хрестового походу проти большевиків. Отже, протимосковські виступи Польщі можуть лише підсилити комунізм у цілїм світі, а на Москівщині насамперед. Крім того, поборюючи українські змагання до великодержавности, Польща тим самим знесилює східній фронт і виставляє цілу Європу під загрозу большевизма. Все це дає нам можливість натиснути на Польщу через Європу. Для того наша політика має *розвінчати її в очах Заходу*, довести її неспроможність дати собі раду на власних теренах, але ніколи не йти на союз із Польщею.

Використовуючи наявність большевизму і *виступаючи водночас проти Росії і проти Польщі*, Україна дістає слушну нагоду скінчити раз на все з нещасливою традицією хитання між Москвою і Варшавою і, вислизнувши з кліщів наших двох сусідок, здобути підпертя й союз поза ними. Крайня пора для України вийти у світ і голосно заявити свої домагання, усунувши всякі посередництва. Бо Польща згідно зі своєю давньою традицією готується знову вирівнювати свої рахунки нашим коштом. Передбачаючи зміни на Заході і втрату виходу до Балтики, вона підготовляє собі компенсацію в формі коритару до Чорного моря. Лише рішучою поставою можемо відвернути цю небезпеку. Нині наш виступ проти двох ворогів має більш даних на успіх, ніж колись, бо зник із наших теренів третій наш історичний противник — Туреччина з її татарськими васалами, яка мимохіть пхала нас в обійми Польщі та Москви. Північні береги Чорного моря в наших руках, і нам одвертий шлях на Захід, де маємо шукати підпертя в наших змаганнях із сусідами.

Морські шляхи вяжуть Україну з Заходом і роблять з *цілої Європи* запліддя для боротьби з євразійським Сходом. Виступаючи на кін європейської політики, Україна має стати на позиції європейської солідарности проти Сходу. Це дасть їй можливість при пошукуванні за союзни-

ками використати противенство західно-східне або європейсько-азійське, яке, допомагаючи емансипуватися від Москівщини й цілого євразійського Сходу, сприяє інтеграції України до складу європейської цілоти. З другого боку — противенство європейсько-американське підносить вагу України для Європи. Помимо того, в самім європейським житті відбуваються певні процеси, які треба взяти під увагу й до них навязати нашу національну справу й нашу національну політику. Одним із таких процесів є змагання до консолідації Європи. Українська політика може й повинна подати голос за ту консолідацію, пропагуючи, натурально, корінний перестрій державних кордонів на Сході. Тим способом Україна скорше й легше ввійде в систему європейських відносин і здобуде спільний терен із міродатними політичними чинниками, а ніж тоді, коли б вона, виступаючи проти державного розмежовання на Сході, трималась осторонь од цілої Європи.

Стоючи на позиції солідарности Європи, ми не повинні запліщувати очі на внутрішні розходження в ній, але, навпаки, використовувати їх для успішности інтеграції України до лона європейської політики. Не потребуємо встрявати у противенства, які далекі нашій справі, бо на тім ми нічого не виграємо, лише утруднимо наше становище. Наприклад, само собою розуміється, що в наших інтересах є корінний перегляд пововоєнних договорів і державних кордонів на Сході Європи. Але, обстоюючи ревізіонізм, ми замкнемо собі двері до таких держав, які тому переглядові противляться, а рівно не зискаємо й допомоги тих, що його вимагають. Ми ж насьогодні ще замалий чинник, щоб комусь допомогти, але досить значний, щоб чомусь пошкодити. Маємо вживати і цієї нашої негативної сили, але при иншій нагоді й иншим способом. Приглядаючися до європейської дійсности, мусимо ствердити, що нині в Європі нема одної, суцільної зіграної політики, а коли б вона стала такою завтра, то навряд чи вписала б вона у свою програму самостійність України. Такий перехідний стан зовсім не виключає об'єктивних даних для найтіснішого співжиття України з Заходом і не пересуджує ставлення Європи до української справи на майбутнє, залежне зрештою в значній мірі від нас самих. Розбіжність відношення окремих держав до наших історичних ворогів і сучасних противників досить велика: від непримиримо ворожого до безоглядно прихильного. Навіть у справі большевиків не всі держави бажать їх упадку в одній і тій самій мірі і в оден і той самий мент. Але в одному вони сходяться: в змаганні прикласти руки і відограти ролю в залагодженні східно-європейської проблеми, в розподілі спадщини російської імперії, в ліквідації большевизму, коли до того прийде час. Власне, з огляду на таке змагання, тяжко припустити, щоб уряди європейських держав могли прийти до одного рішення східно-європейської проблеми. Кожен намагатиметься переперти своє й зашахувати свого сусіда.

Граючи на цій розбіжности, українська політика має знайти шпарку, крізь неї просунути своє власне рішення, підперши його не лише доказами, а й *силовим аргументом*. Так зробив Кемаль Паша, використовуючи противенство французько-англійське та большевицько-європейське. Ми не повинні допустити, щоб запало рішення якоїсь *одної* держави, бо ніодна з них сьогодні на українську самостійність не йде. Навпаки, маємо ввести у гру кілька держав, щоб вони взаємно себе зрівноважили. Так

сталось в югославянській справі під час війни, коли вступом до війни Америки з Вільсоном і його чотирнадцятьма пунктами автоматично анульовано льондонський договір Антанти з Італією, який прирікав цій останній, як винагороду за збройний виступ, чисто славянські території. Вони, взаємно себе шахуючи, творитимуть певні міжнародні гарантії, які не дозволять одній державі стати всевладною в нашій справі й надужити нашою несилою. Наприклад, Італія або Англія, діставши голос в українській проблемі, ніколи б не допустили, щоб перейшла французько-польська концепція замирення Сходу Європи, а тим самим, щоб вплив Франції розгалужувався б і зокорінювався б, як то сталось з Малою Антантою. Зрештою, українська політика має змагати до того, щоб поруч із аргументами від моралі й доцільности створити *аргументи силові*, які в слушний момент могли б уневажнити ворожі нам чини, а насамперед змусили з нами рахуватися вже нині. Таким аргументом у Кемалю Паші стала армія, зорганізована поза межами діяння англійських гармат.

Політичне настановлення націоналізму і його практичні заходи власне і виміряні на те, щоб уможливити доконання цих завдань. Звичайно, для переведення такого складного пляну у грі, що вимагає різного настановлення й різних метод, націоналістам треба мати *по українським боці* инших грачів. Це повинні зрозуміти ті політичні чинники, для яких нема й не може бути більшого пана, як Українська Нація. Як би там не було, а український націоналізм провадитиме далі ту роботу, що випала на його долю. Своім завданням насьогодні націоналізм ставить *розгорнення української проблеми на всю її широчинь* насамперед. Бо він бачить, що помимо нього доконати того ніодне з політичних угруповань не здатне. Далі — *вишукувати й підготовляти ті міжнародні сили*, які б у слушний момент *підперли* чинно державно-політичну концепцію націоналізму. Вони мають виступити проти рішення східно-європейської проблеми, яке підготовляється вже нині й яке зовсім не відповідає інтересам і змаганням України. А зрештою — *плекати і сталити спротив Української Нації чужиницьким займанщинам*, який би свого часу міг перейти в *наступ* і перевести *національну революцію*. *Той спротив є найповажнішим аргументом, яким ми розпоряджаємо*.

Націоналісти здають собі вповні справу, які великі труднощі стоять на шляху переведення так закресленої політики. Справді, вчорашні раби, сьогоднішні в'язні або вигнанці, ми ставимо собі велетенські завдання. Не посідаючи а ні класу своєї землі, тиняючися жебраками по чужих подвір'ях, ми заміряємо до визначної ролі в великій світовій драмі. Наші противники посідають усі позиції, мають до своїх послуг матеріальні засоби, державні апарати, звязки, традицію, інтелігенцію. Чи ж пропагована націоналістами політика при таких умовах не є уроєнням, абсурдом, замахом на реальні національні здобутки? Ні, вона не є уроєнням, бо спирається на об'єктивні дані. Абсурдом вона була, доки не запалила національними гордощами і змаганням до подвигу українські серця. Вона не нищить національні здобутки, лише розбудовує їх, заміряючи до дальших етапів. Та чи зрештою вона вже така утопійна, неможлива до переведення? Думаємо — цілком навпаки. Хай це виглядає парадоксально, але *нині можемо легше і скорше здобути щось більше, як утримати мале*. Політика націоналізму вирахована на довгий речинець; вона намагається передбачити події й бути готовою до всіх можливостей.

Вона не йде в бік найменшого опору, але змагає до найбільших і найпевніших здобутків.

Їй можуть закинути перецінювання реальних сил українства, наш брак випробованих діячів, вправних політиків та просто людей, які б мали освіту і знали мови, зрештою, розпорошення тих сил, що їх маємо. То все слушне, але воно не зменшує внутрішньої великої радії націоналістичної політики і практичної конечности її перевести на практиці. Вона бо є висловом великого бажання власної державности, виявом інстинкту нації, що перед лицем заглади рішається на великий скок, робить найдалі йдучі висновки узглядняючи історичний досвід і сучасні обставини. В ній є ті нескорні цінности, які часом вартіщі за матеріяльні сили. Ціла справа нашого національно-державного буття залежить од того, чи ми здобудемося на певну моральну витревалість, розмисел, далекосяглість, щоб використати можливости, перебороти супротивну хвилю недовірря, необізнаности чужинців і байдужости своїх. Щоб створити ці суб'єктивні дані нашого успіху, мусимо поставити собі гідну й високу мету. Її вказує політика націоналізму. Політика ж самообмежування, приниження наших цілей, політика переконування в наших кривдах, благання — не обезброїть противника й не здобуде нам друзів, принаймні таких, що були б годні нам допомогти. Задля «самоотвержених малоросів» і «загумінкових патріотів» ніхто і пальцем не ворухне. Лише коли спроможемося відтворити перед очима своїх і сторонніх глибший зміст нашої національної ідеї, світову вагу історичної місії України, тоді і станемо реальним політичним чинником. Коли ж бачимо, як обезвартують наші найбільші козири і принижують саму гідність України, наш моральний обов'язок — піднести вище наш національний прапор. Так робить націоналізм, виступаючи з власною концепцією української політики й її цілей.

Д-р Остап Грицай.

Гарібальді.

1.

Його життєпис читається иноді мов казка, його подвиги межують гостро зі сферою неймовірного, в його долі є елементи найвищого тріумфу й найглибшої трагедії. З цього погляду казенна історія не знає його майже зовсім, а якщо і знає, то багато-багато промовчує, фальшує або таки просто — шівечить. Боевий фронт його життя саме звертався завжди з чудною самозрозумілістю, з парзифальською вірністю, з незрупійною стійкістю магнетної голки проти деспотії й тиранії, а цього офіційна історія не дарує нікому, й Гарібальді ні. В її довоєнних підручниках, особливож австрійських, Гарібальді — це трохи не ватажок бандитів на зразок легендарного Ринальда Ринальдіні, або менше легендарного, папського захисника Гаспароне, ворохобник найгіршої сорти, а позатим окаяний безбожник. Поставив його об'єктом такої достойної пошани, як преславний фатер Радецький, то от, тільки хрестися. Але і в істориків, у таких, які не мали ніяких причин ненавидіти його за Комо й Варезе, за Марсальо й Неаполь, а головну за його боротьбу за Рим, не так то легко дочитається безпристрасних судів про дідугану-з Капрери. Та обставина ось, що Гарібальді незадовго перед своєю смертю прийняв участь у німецько-французькій війні 1870/71. р. не по боці німців, а французів (хоч стільки розчарувань зазнав він од них!), не була без впливу на осуд деяких, навіть дуже ліберальних істориків Німеччини. Інші знову, обмірковуючи його роллю в історії визволення Італії, називають старого маццінівським демагогом і все, що вже там дається скавати про прогріхи републиканської партії, пишуть — хоч і неслухно — теж і на його рахунок. А ще інші добачають у нім передовсім противника великого Кавура, а далі, в відповідній віддалі, ворота королівських генералів типу

Чіальдіні та Лямармара, не можуть йому забути ні Антронте, ні Ментани, величають піємонтську династію і її вірних слуг у міністерському габінеті; і так Гарібальді знову непокірний ворохобник без відповідного респекту для найвищих достойників держави, що народжується. Але щоб там усякого роду вчені й не мали закинути йому, Гарібальді своїм життям і своїми подвигами, своєю інтимною духовістю й чисто людськими рисами не тільки одна з найкращих постатей у ряді героїв визвольної боротьби Італії (1848—1860), але й один із найцікавіших характерів в історії передостаннього сторіччя.

До речі, це передостаннє, XIX. століття, якось дивно згоджується своєю первісною духовістю з характером італійського героя. Справа, між иншим, в одній із його численних напрямних, яка не тільки в літературі й мистецтві того сторіччя називається течією романтизму. Саме біжучого року вшановують Французи столітні роковини романтичної епохи свого письменства, поминають Віктора Іго з неменшою пошаною, ніж добродія Шатобріана і Лямартіна, Альфреда Віні і Проспера Меріме, Готіє і Міссе, а навіть романтиків історіографії як А. Тієр'а. І може тому саме сьогодні Андре Моруа розповів європейській публіці з такою люблячою увагою щераз життя найбільшого генія романтичної епохи — лорда Байрона. І саме у звязку з тими романтичними ремінісценціями французи стверджують нині помітну живучість наполеонівського культу. Але якщо Наполеон і Байрон предметами дуже живучого романтичного культу тольовно тому, що їх життя це одна велика романтика, то й Гарібальді з тієї самої радії заслужовавши на такий культ, як гідний син романтичної доби і спадкоємець її духовости, хоч і не в літературі, а таки у твердій дійсности життя. Ось німецькі романтики, кілька разів треба їм було навести для прикладу який зразок романтичної поезії, романтичного настрою й малюнку, то не знали вони нічого кращого над зворушливу пісеньку Мініони з «Вільгельма Майстера»:

Kennst Du das Land, wo Zitronen blühen?..

Пісеньку, сюжетом якої була не так туга за рідним краєм, як радше романтична туга за Італією, тою «країною краси». Ну — а місце народження Гарібальді цеж той самий край тути Мініони, а саме одна із його найчарівніших затишків — Ніцца, ця симфонія з блакити і проміння виімково погідного неба, цитринових і оранжевих гаїв та зманливих овидів моря. Правда, тоді, дня 4. липня 1807., коли Джузепе, як друга дитина моряка і купця Доменіка Г. та його дружини Розі, прийшов на світ, Ніцца належала до Франції, поки її по сімох роках не прилучили до Сардинії, щоб у 1860. р. віддати разом із Сабавдією назад під владу Франції. Але малий Гарібальді почував тут протягом свого блаженного дитинства всетаки все щастя життя між рідними в рідній країні, а коли згодом, уже після перемоги над деспотами Італії, дипломатичний рахунок Кавура годиться на прилучення Ніцци й Сабавдії до Франції, то це в очах Гарібальді гріх, якого він простити не може. Його батько, що дуже запопадливо піклувався своєю ріднею, мав торговельний корабель «Santa Reparata» і вів торгівлю різними товарами, пливучи морями Середоземним, Адрійським та Чорним. Мати була відома своєю надзвичайною красою, а попри те взірцевою праведністю свого життя. Це, мабуть, їй завдячує Гарібальді ту виімкову шляхотність своєї вдачі, в силу якої він, діставши в руки і найбільш злочинного зі своїх ворогів, великодушно прощав йому і дарував волю, роздаровував з правила все своє майно, і ще і в старости зберіг уповні ту дитинячу святість почування, що веліла опісля Г. Брандесові порівнати його з Аріелевою душею Шеллі. І це на матірне бажання мав молодий Гарібальді по закінченні науки вибрати собі для життя професію священника, лікаря або адвоката, як таку, що «дає людині змогу як найбільше прислужитися вбогим і немічним». Але щож — наш Джузепе ззамолоду непоправний і жалучий романтик. Йому найбільш припала до вподоби плавання по морю. Дванадцятилітком він вирішив потайки поплисти з трьома товаришами аж ген, у Геную, та на щастя батько дізнався ще вчас про небезпечний замисел і Джузепе мусів тепер гаразд пильнувати хати. Але з його шкільної науки не виходило всетаки нічого мудрого, а проте він уже як молодий хлопець дивує своє оточення своїм хистом у їзді верхи — задалегідь видержуючи порівнання зі сліпучою зручністю гавчів зі степів Пампас — пливанні, в руханці та володінні зброєю. Тимто й не подивуємо, що врешті-решт і розумний батько не тятнув більш такого вотнистого вітрогона до школи, а дозволив підготовлятися до професії моряка, першим завершенням чого була поїздка юнака — тоді 16-літнього, — кораблем «Constanze» та під проводом капітана Пезана, до Одеси. Вона не була без небезпек, корабель довго не вертався, тому, коли він урешті вернувся, батьки прохали Джузепе покинути професію моряка. Але як двадцятидволітній Кавур почував з усією ясністю, що йому треба буде колись стати на чолі держави як керманічеві, так молоденький Гарібальді добачав у професії моряка щось, що має вести його далі й далі

шляхом таємничої долі. Згодом він відбуває пропам'ятну подорож до Риму, яка робить на нього величезне враження й, може, вперше стає для нього щодо любови до рідного краю тим переживанням, яке в силі опісля, в житті, вести людину сьєвом якоїсь божої Stella Maris. Після тогож, як наш юнак добув постійного місця на службі торговельного підприємства Джованні, він незабаром стає капітаном корабля, що плавав здебільша до Леванті, відбуває так цілу низку подорожей, які ведуть його аж до берегів Малої Азії, Сирії та Єгипту, пізнає добре Грецію і Царгород, зводить кілька небезпечних боїв із піратами, гуляє далекими морями вільний і радісний, мов Байронів Корсар або Хрістіян, живе якийсь час у Царгороді як учитель дітей вдови Тімоні, а зрештою завжди між двома безкраями:

Безкраєм овиду і безкраєм моря.

— Моя душа бажала свободи — каже він про те сорок років пізніше до щирої приятельки, письменниці Ельціс Мелени. Бо всі ті люде початку ХІХ. ст., навіть і втомлені і зневірені, як Чайльд Гарольд і Дон Жуан, Рене і Ролля, вони всі були романтиками любови до свободи, всі вони готові були кожної хвили рушати походом на боєвища за волю поневоленних народів, усі вони могли повторити за Беранже, що воля — це одинокє справжнє божество, якщо в них була вдача героя і душа поета. Але в Італії тодішньої епохи той романтичний нахил до свободи не був лиш висловом поетичного захоплення. Німецькі поети саме, прославляючи за прикладом Гете Італію, як край краси й поезії, здебільшого забували притім (або з огляду на цензуру мусіли забувати) сказати, що та прекрасна Італія стогнала з давніх давен у путах чужих завойовників, і що вона востаннє, відітхнувши дещо під наполеонівським режимом, опинилася (наслідком рішення дипломатів на віденським конгресі) під чужинецькою владою Габсбургів і Бурбонів, тиранія яких доводила поневолений народ до розпуки. Правда, підпольні революційні організації, зокрема ж карбонарські, намагалися кидати вогонь революційних пожеж у кожну закутину країни. Потаємні клуби мацціністів підготовлювали скрізь ґрунт під велике повстання мас, а поети, письменники, вчені та взагалі духові працівники Італії сяють своїми іменами до нині як її найкращі, найдіяльніші і найбільш жертвенні патріоти. Ось саме цього року минуло сто років од визволення шляхотного графа Сільвія Пелліка зі страшної темряви австрійських казематів у славетнім Шпільбергу, де він, колишній редактор опозиційного медіолянського «*Conciliatore*», просидів із наказу Метерніха десять переважних років, так незабутньо описаних ним у книзі «*Le mie prigioni*». Великий драматург Віторіо Альфієрі, антично суворий републиканець, учитесь як піємонтський уродженець навмисно чистої, тосканської мови своїх земляків, щоб твори його розуміли всі. Уго Фоскольо доказує своїм «*Ultime lettere di Jacopo Ortis*», що його герой навіть як вертерівський десперат не забував ні на хвили про недолу рідного краю. Драматург Джованні Ніколіні запалював аудиторію вогнистими словами про колишню славу, а геніяльний Леонарді завдячує саме своїй зворушливій любови до рідного краю те, що між великими представниками песимізму в поезії ХІХ. ст. він етично стоїть найвище, а сяєва сотворених ним красот — пречисті. З другого ж боку були це подвиги першорядного значіння, коли в епоху найбільшого пригноблення народу Вінченцо Джоберті писав свою книгу «*Про моральний і громадський примат Італійців*», де ставив свій народ на перше місце між усіми іншими, історик Чезаре Бальбо своє повне віри «*Сподівання Італії*», і писали свої твори Массімо Д'Ацеліо і Ф. Гвералці. І таке воно знаменне, що майже всі оті славні письменники грають визначну політичну роль на провідних становищах: у Піємонті і Тоскані, в Римі та скрізь, де йде боротьба. А разом з ними, в гострій опозиції до ідеології інших таборів, у жарі любови й ненависти, з односторонністю упертого доктринера, але з усеохопливим поглядом революціонера з божої ласки — Джузепе Мацціні, все в утечі перед погонею, все на розстаях між Італією, Францією, Генуєю і Марсильєю, Женевою і Лондоном, а притім і міжтим керманіч наймогутнішої революційної організації — «*Giovane Italia*» (Молода Італія).

Справді — як дуже Гарібальді мусів запалати вогнем найсвятішого захоплення спрагою боротьби за рідний край, коли незабаром дізнається від одного земляка про всі оті змагання патріотів до його визволення! Він був тринадцятилітнім хлопцем тоді, коли на безталанній Сицилії, а далі в Неаполі, шість років після дипломатичного злочину над народами, якому веселе імя «Віденський Конгрес», прийшло (під впливом революції в Іспанії) до ворохобні, веденій лейтнантом Мореллі і генералом Пене проти чужинецького деспота, бурбонського Фердинанда І. А майже безпосередньо та в тіснім звязку з нею (1821) до перших ворохобних починів у Сардинії, в Турині й Алесандрії, ще тоді, коли Піємонт тільки починав ставати легендарним заборолом волі Італії, розбуджений до боротьби міністрами Бальбо і Санта Роза, та офіцерами Ан-

зальді, Пальмою і Регісом. Одначе всі оті перші почини покінчилися нещасливо, провідники мусіли то на смерть, то на вигнання, але те не зломало революційної сили в народі. Десять років опісля, в Модені (1830), спалахнув вогонь ворохобні наново, захоплюючи собою цим разом голівно палєську Романію, землі якої, так само, як і гноблена Австрією Льомбардо-Венеція, Парма й Тоскана, на рівні з бурбонським Неаполем і Сицилією, потопали у тьмі неволі. Тоді то, в 1831. р. Гарібальді зазнають з Мацціні особисто в Марсильї і стає його одностороннім щодо ідеї визволення, хоч і не присягає сліпо на маццінівське републиканське евангеліє. Та на базікання в цих молодих революціонерів нема часу, творчий розмах їх вогнистих душ рве їх до визвольного чину.

Це напередодні їх наступу на Сабавдію.

2.

Той наступ, зорганізований голівним чином заходами Мацціні, мав на меті зревольтувати населення Сабавдії, а звідси втягнути в вир ворохобні щойно жорстоко приборканий Піємонт. Стратегічний плян передбачував захоплення твердині Джуліано, після чого мала повстати вся провінція. Вихідною точкою операції армії інсургентів було Женевське озеро, де Мацціні зібрав свої ватаги, віддавши провід над ними генералові Раморіно, відомому зі своєї участі в повстанні ляхів, а ще більше зі своїх невдач десятьма роками пізніше (1848), в боротьбі Італії з Радецьким. Гарібальді ж мав міжтим оперувати на власну руку, а саме приєднати для визвольної справи генуезьких матросів і з ними (та з добутими кораблями) поспішити на поміч повстанцям. Але похід ватаг Раморіно, початий 1. II. 1834. р., не вдався зовсім, уже тому, що швайцарський уряд утруднював на кожному кроці рухи повстанців, та тому, що провід Раморіно лишав багато до бажання, а вкінці й тому, що між повстанцями було тоді чимало молодих ляхів, які тут таксамо, як 1849. р. підчас боротьби Гарібальді за Рим, своїм нерозумом, своєю полохливістю та взагалі нездарністю тільки шкодили визвольній справі. Так той маццінівський пуч у Сабавдії скінчився загальною розтіччю інсургентів, а й сам Гарібальді не зазнав краху успіхів у своїх замірах щодо генуезької залози матросів, бо хтось із тих, що їх він приєднав до діла, ввесь плян заговору зрадив, касарня Сарцано аж іжилася від батнетів королівського війська, отим і Гарібальді не лишалося нічого іншого, тільки втікати. Він подався спершу до Ніцци, а звідси, не почувачи себе безпечним перед нагінкою піємонтських збірив, перейшов через граничну ріку Вар до Франції. Його ціллю була тепер Марсилья, але поки Гарібальді добився туди, він кількома наворотами мало не впав до рук французької жандармерії, зраджуючи себе на кожному кроці своїми наївними оповіданнями про себе (— у своїм дитинячім довіррі до людей, підступності і хитрої злоби яких та чудово проста душа не вміла збачити ніколи). Підчас тієї утечі й дізнався Гарібальді, що він разом із іншими учасниками сабавдської революції засуджений на смерть, чому тільки аж тепер став дещо обережніший, мандруючи далі під іменем Йосифа Пана. Врешті, після тритижневої мандрівки пішком наш утікач опинився в Марсильї; повнив тут принагідно службу на кораблях, на яких іздив знову в торговельних справах — між іншим аж ген до Тунісу — аж поки велика пошесть холери в Марсильї не змусила його поступити до шпиталю доглядачем корих.

Так його праведна мати могла всетаки втішатися думкою, що її химерний син, коли вже не зміг стати ні лікарем, ні адвокатом, ні священником, то принаймні як милосердний самаританець намагався служити людям у кожній країні, повний найжертвеннішої самопосяти для страждальців.

Бо в цього ворохобника й пірата, в цього орла й леопарда, було золоте серце дитини.

А далі? Невже не лишалося йому тепер нічого іншого, тільки жити злиденним життям проскрибованого емігранта і мандрівника, ховаючись од світа й од ворожих людей у потаємних кривках потаємних змов і гуртів? О, ні, — таким захованим павуком революційної роботи той леопард з оранжевих гаїв Італії в силу своєї природи і свого ества не зміг бути ніяк. Мацціні наче вродився до сходин, дискусій, зборів та конспірування в підпольних закамарках, де в рембрандтівському півсвітлі, в типі змовної півночі зарисовуються гостро й таємно профілі облич тих, що тут придумують смерть катам Італії, й самі кожної хвилини на смерть готові. А байронівський пірат Гарібальді тужить за боротьбою героїв на вольних просторах, десь між морем і степами, між землею і небом, громадою леопардів віч-на-віч з громадою леопардів. Але він завжди і всюди леопард волі і світла, ніколи леопард царської деспотії. Корси-канський пірат Бонапарт теж так безсонно тужив, мусів тужити за якимись усесвітами,

за величезними просторами, що роздзвонювали відгуками збройних ударів, од яких валився світ на заході і сході, на далекій півночі і на соняшному півдні. Але той корсиканський пірат зодягнувся вкінці в царський пурпур, мов орієнтальний деспот, і став хижим леопардом тиранії. В серці ж сина тої мадонни, сініори Рози, мріє невпинно жаром якогось незбагненого Lux Aeterna туга — боротися за волю. Боротися не на те, щоб ставити скрізь орієнтальні престולי неволі й кидати їм під ноги збещену триколюру революції, а на те, щоб — визволювати. Як далекий і широкий цей людський світ, його і найдальші окраї близькі серцю Гарібальді, мов — його Льомбардія й Венеція, його Тоскана й Сицилія, коли там, нехай і за сімома морями, якийсь поневолений народ повстав боротися за волю. І в з цього погляду в постаті і житті Гарібальді щось із невміручої поезії мандрівного лицаря середньовіччя і щось із невимовної трагії Дон-Кішота. Він одночасно мов войовник, закутий од стіп до голови в залізну зброю, і мов небесний янгол, якому присуджено двигати світ з пекла темряви.

Як сказано:

Гарібальді гідний син романтичної епохи XIX. в.

От він тоді в Марсильї після того, як пошесть вигасла і вже не стало тих, яким треба було служити, зважується знову на далеку-далеку мандрівку, за океан, у новий світ, до південної Америки. Більш, ніж дванадцять років (до 1847. р.) живе він тут як останній кондотієре Італії, як хоробрий лицар свободи, що хоч на чужій землі бореться разом із поневоленими за волю: спершу на службі республіки Ріо Гранде до Суль проти бразилійського царства, а опісля з республікою Монтевідео проти ославленого своєю жорстокістю тирана з Буенос Аїрес, Мануеля Ортез де Розас. Роки тої його кондотієрської служби в Америці, покінченої блискучою перемогою республіканців у бою на полях Сан Антоніо, повні пригод, тідних пера Меріста, Купера, Джека Лондона, або пісень Уайльта Уайтмана. Морські бої, де Гарібальді зі своєю ватагою на одному кораблі бачить себе раптом оточеним ворожою флотією, але не тратить притім ні охоти до бою, ні притомності, ні енергії проводу в метушні, де на одного з його людей припадає п'ятнадцять противників. Плавання серед розбурханих морських бурунів, де корабель на очах Гарібальді розгортає буря на тріски. Нічний наступ на ворожу станицю, де Гарібальді сам один алярмує ціле місто. Полон у смертельного ворога, який катує Гарібальді жорстокими муками, щоб видобути від нього імена його союзників, а після тої самий ворог у руках Гарібальді, помилуваний ним і відпущений (губернатор Міляно). Або солодка романтика кохання Гарібальді з донькою американського степу, Анітою, яка стає його вірною й героїською дружиною й гине опісля в Італії, підчас відвороту Гарібальді згід переможеного Риму. І та його романтична лицарскість, якою він дивує і найзавзятішого противника — «це наша раса, його треба пощадити», любить він казати про хороброго ворога — а часто й найбільшого дикуна роззброює. І безкористовність, що доходить до крайности: по шістьох роках служби в Ріо Гранде, він мусять учителювати по домах, щоб заробити на хліб, (бо тепер і на будуче не приймає від ніякого уряду платні або почесних дарів, або якоїсь винагороди за свої воєнні подвиги), і таксамо в Монтевідео, де не приймає почесного дарунку з рук генерала Рівєри.

Але всі оті казкові подвиги Гарібальді за океаном добувають в наших очах властивого значіння щойно тоді, коли зважимо, що для нього були вони тільки підготовкою до тої ролі, яку мав він відіграти з новим почином визвольної боротьби в Італії. В ціловиді життя геніяльної людини навіть і розстайні й розбіжні позірно лінії творять кінець-кінців своєрідну єдність, в якій наперекір усім скептикам і песимістам, хотілосяб добачати щось на зразок тої провидючої мудрости, яку Ляйбніц назвав колдсь *harmonia praestabilis*. Бо хоч це ніби дуже розстайна лінія в житті Гарібальді ота мандрівка за океан та зв'язана з нею служба в південно-американських республіках, то все те, що вязалось із нею з погляду на становище Гарібальді, як італійського патріота й революціонера, добуло у своїх вислідах першорядного значіння для його майбутнього. Цеж, організуючи в Америці вперше свої боеві гурти, свої легіони, тих левів хоробрости в червоних сорочках із зеленими вилогами, що мали незабаром добути під його проводом слави на весь світ, Гарібальді організував собі властиво своїх жовнірів до боротьби за рідний край. Американські боевища були йому і його хлопцям тільки, сказатиб, місцем боевих вправ у боротьбі з тим ворогом, далеко важнішим ворогом, що сидів не в преріях Аргентини, а в Льомбардії і Венеції, в провінціях Емілії, на Сицилії, в Неаполі і творив армію чужинецького, стількиж жорстокого, що й могутнього деспота. Добровольці Гарібальді в Америці це були майже самі Італійці, що прибували до нього з найрізніших середовищ нового світа. І те перше, чого він їх як ватажок учив, це була звага боротися проти дужчих сил ворога тоді, коли

той ворог був хочби й у десятеро численніший, і своїми засобами сильніший. Колись то Гарібальді, починаючи свою службу в Ріо Гранде, проголосив війну Бразилії, маючи під своєю командою всього 16 людей! Але тих шіснацять стало під його проводом пострахом цілих лав ворога і належати до їх гурта вважалось швидко почесно. Бо це разом із своїм ватажком були люде, які важилися на кожну небезпеку всі і цілком, а притім обмірковували й передбачували заздалегідь усе, що якимнебудь способом могло скріпити шанси оконечної перемоги. Хотілосяб просто сказати, що наш романтик Гарібальді у збройній боротьбі, в особистій хоробрости борця, шукав того, чого літературні романтики шукали в мистецькій красі а саме: абсолюту. Абсолюту хоробрости, абсолюту героїської посвяти в визвольній розправі з ворогом. І як кожний абсолют для свого визнавця, так і та хоробрість і та посвята за рідний край, видвинена тут, що так скажу, на вершини здорового містицизму серця, була для Гарібальді, як для справжнього романтика й земляка Данта, Франца з Ассізі й Саванаролі (— мимо його вольнодумности й ненависти до римського папства й попівства) незрушимою, єдиноспасальною догмою:

Una Sancta.

І тим і така щаслива була та поневолена Італія тодішньої епохи, що визвольна праця во благо їй була трохи не для всіх її діячів (попри партійні різниці й переконання) абсолютною догмою, які й спроневеритися було блюзнирством, а посвята для якої преображує їх усіх якимось таємничим сявом апостолів визволення. Історики лають, напр., Мацціні за його доктринерську запеклість, республіканську догму і диктаторську авторитетність, — але ми перелічимо тільки величезну агітаційну працю цієї людини, його поклики і його промови, його конференції, розмови і сходини, всі труди того життя, присвяченого виключно справі рідного краю, а тоді й сувора авторитетність його буде нам не тільки зрозуміла, а здається нам просто конечною признаком такого активного духа. І це було щастя Італії, що на ґрунт, підготований до боротьби ідейно Мацціні і його однодумцями, на землю, права якої заступав перед Європою такий геніяльний державник, як Кавур, міг поступити як вожд народніх мас у збройній боротьбі такий їх земляк, як Гарібальді. Короля Віктора Емануїла назвали прапором Італії, Кавура її головою, а Гарібальді — мечем. І це так. Він став і прославився ним навіть мимо того, що коли зі своїми добровольцями прибув на першу вістку про нові революційні рухи в Італії 1848. р. до рідного краю і вперше жертвував батькові Віктору Емануїла, королеві Карлові Альбертові, свої услуги як ватажок відділу добровольців, то король його пропозиції не приймає; королеві просто сором говорити з цим пів-піратом, пів-лацароном і пів-волоцюгою, а міністер Річі радить Гарібальді вступити на службу до Венеції — морським розбишакою. І таксамо розчарувала його з самого початку поведінка пана Пія IX. — того славного пана графа Мастай-Фереті, про якого Віктор Іго виспівав такий чудесний шансон! — який на прегарний лист гарібальдійського легіону (ще з Монтевідео) не відповів нічого, хоч цей лист то просто зворушлива пісня героїв рідної землі, що тужать за боротьбою визволення. І таким нецініним з боку королівського уряду, двірської камариллі, міністерських урядів і кожного генерального штабу Італії лишився Гарібальді для пишних кирей, фраків і злотистих мундурів до кінця визвольної війни і на довго потім, а після своєї диктатури на Сицилії гонений вкінці королівськими рекрутами як бандит і ворохобник. Для його добровольців правительство не мало ніколи ні одягів, ні зброї, ні ніякої допомоги, а тих, що переходили до нього з королівської армії, зловивши, розстрілювали як дезертирів. Такої долі зазнавали иноді і найбільш заслужені з гарібальдійських офіцерів. Як декредитує командант Мантуї рitters фон Горжково Горжковски: «Ein hergelaufener Raufbold, Abenteurer und Anführer vom ärgsten Strassen-gesindel, namens Giuseppe Garibaldi».

Але хіба те все в силі відтягнути від раз наміченого діла його самого і його ефебів? Ні.

Гарібальді ні не зражується, не гнівається, не отроєє себе в мнливій самоті чорними думками про помсту, не йде між своїх хлопців ляяти короля, міністрів та бюрократів, а швиденько шукає змоги допомогти собі инакше, і вневдовзі на найважливіших фронтах війни сполошений ворог тукає:

Гарібальді йде! —

3.

Італійське повстання 1848. р., це між визвольними починами Італії з часу її поневолення габсбурзькими та бурбонськими деспотами — переважний крок наперед, поширення революції на зверх і внутрі. Коли саме досі, себто, у 20. і 30. роках, доходило тут усе тільки до ворохобних розрухів у поодиноких середовищах, які що-най-

вище кінчалися добуттям конституційного устрою для даної країни, то тепер, уже під впливом упадку монархії Людовика Філіпа у Франції, вже кривавих революційних рухів в Австро-Мадярщині й Німеччині, вже в силу могутнього розвитку революційно-визвольної думки в самій Італії, повстання починає прибірати загально-національного характеру. І коли тоді найкращі патріоти Італії, не виключаючи спершу, як уже зазначено, й Гарібальді, так одноставно домагалися від папи Пія IX., щоб він став на чолі народу як найвищий виразник його визвольних змагань, то це теж один зі знаменних виявів загально-національного характеру одушевленого повстання гнобленого народу. Правда — обожуваний спершу Пій IX. швидко скинув маску революціонера на престолі Петра, і не тільки, що не станув на чолі визвольної боротьби як Pontifex nationis, але ще й урочисто заперечував щось подібне у своїх енцикліках і ославлених альокуціях так, що листопадова революція в Римі 1848. р. примусила його вкінці покинути папську столицю і шукати захисту в Гаєті в державі ката Сицилії, Фердинанда II. (Re Roma). Але хтось інший, не менш авторитетний, і для всього народу, і для Європи, мав стати на чолі Італії, як виразник її змагань до визволення й об'єднання: король Сардинії, володар Піємонту Карло Альберт, одинокий рідний династ в Італії. В 1831. р. він ще так мало різнився своєю володарською системою від інших габсбурзьких та бурбонських домштерів Італії, що спробу ворохобні й опозицію лібералів здушував криміналами, шибеницями й розстрілами не менш енергійно, ніж який габсбурзький кацк у Модені або Пармі, або хтонебудь із фельдмаршалів і оберств у Медіоляні або в Венеції. Але тепер, після довгої й важкої боротьби з собою, цей король-деспот наважується стати королем-ворохобником, і після того, як Венеція й Медіоляни перші піднесли прапор революції (17. і 18. III.) проголошує війну Австрії.

Хотілосяб сказати: Першу святу війну визвольної Італії. Дарма що вона в серпні 1849. р. скінчилася окончною поразкою Карла Альберта, змусила його до абдикації і спричинила може й передчасну його смерть на чужині, в Опорто. Та обставина, що цей піємонтський династ проклямував себе після своїх перших перемог над австрійцями королем Горішньої Італії (14. VI. 1848.) — користуючися притім, наперекір агітації мацціністів, згодою населення Льомбардії й Венеції — зберігла всетаки своє пропам'ятне значіння для розвитку визвольних змагань в Італії, вказала синові й наслідникові Карла Альберта шлях у майбутнє, на якому той десятма роками пізніше зміг довершити при допомозі Кавура і Франції діло визволення. Але імена й роля отих обидвох королів, Карла Альберта та Віктора Емануеля, це як-не-як тільки символічні виразники і пралори, конечні династичні засоби для народу, одушевленого для монархічної форми своєї будучої держави. Вони обидва не змоглиб були розбудити в широких масах боевої волі, твердою хотіння помсти та обнови, а з цим і геройського захоплення стражданнями кривавої боротьби, колиб попри їх правильні армії не вів був на ворога ватаги своїх добровольців — Гарібальді. Те, що правильна армія довершила під Гойто і Монцамбаню, Вілляфранка і Пастренго, а далі під Санта-Лючія і Мортарою, Кустоцою і Новарою, а 1859. р. під Маджентою і Сольферіно — це все подвиги мілітарної стратегії, та й без огляду на те, чи вони скінчилися перемогою чи невдачею, з допомогою чи без допомоги французів, певно, дуже цікаві для військового фахівця. А Гарібальді і його добровольці — це романтична неправильність і виймок, це епос і поезія, це втілена геройська легенда на полі визвольної боротьби. В таборі королів є династичний принцип, а в шатрах Гарібальді — найглибша душа народу.

— Evviva l'Italia! Evviva Garibaldi! Ці два кличі вяжуться зі собою так тісно, що вони в устах натхнених тратять свій окремішний зміст і стають самозрозумілими синонімами, так як Цезар став синонімом Риму, а Гарібальді синонімом Картагіни.

Це кличі його добровольців і широких мас народу, які вірять у нього більш, ніж у королів і їх армії, у французів і їх допомогу, в Європу і в її симпатію. І чогоб там Гарібальді зі своїми хлопцями не довершив — усе тратить раптом тверезість холодної дійсності і преображується семикратною райдугною легендою. Але це так тому, що та дійсність ватажкового подвигу скрізь — надзвичайна. Вісток про них у мілітарних канцеляриств не найдете з правила тому, що вони, як і всі канцеляристи, ненавидять неправильність і виймок, романтичну легенду і найглибшу душу народу, все одно, чи в неї обличчя Христа чи Данта, Мікельанджеля чи Гарібальді. Зпочатку баталії Карла Альберта Гарібальді ледви добуває в провізорицької влади в Медіоляні сякото-такого одягу та зброї для своїх добровольців і заразже спішить із ними до Льомбардії, а звідси під швайцарську границю, страшний для витідного австрійця тим, чим жахав московський козак героїв Наполеона 1812. р.: несподіваними нападами. Бергамо, Комо, Арона, Люїно, Віджія, Сан Массео, Мураццоне — скрізь тут він являвся неждано і кожної хвили, мов дух у казці про Алядіна, і розгромлював, або розганяв,

або, принаймні, смертельно трівожив тисячі ворогів. сотками, або тільки десятками своїх. Під Люїно австрійців 1200, а в Гарібальді 400 хлопців, але вони перемагають. Під Віджією в генерала Аспре 5000, а в ватажка 100, авсеж із тою соткою він бореться хоробро понад чотири години. На Ляго Маджоре він захоплює австрійські парівці з відвагою, яка ще більше чудує, ніж його подвиги в Америці, бо тут проти нього як-не-як така знаменито вишколена й дисциплінована армія, як австрійська, а він же, сказатиб, самоук у стратегії і командує самими самоуками. Але, те, чого йому бракує, рекрутської школи і стратегічної граматики, те заступає в нього відвага, розмах, порив, а притім погідний, тільки йому питомий спокій. І хоч без воєнної освіти, всеж у нього є інтуїція та інстинкт геніяльного вождя. Оборона Риму, обложеного армією генерала Удіно, насланого Францією в 1849. р. ніби для охорони щойно проклямованої там Мацціні й товаришами республіки (9. II.), а властиво в поміч папі, що втік до Гаєти, це стількиж класичний зразок просто страшних своєю звагою подвигів армії Гарібальді, як і доказ на те, яким стратегом він спромігся бути для Італії, якщоб своєю, иноді непростимою скромністю не був так грішив, як це траплялося. Тут боротьба гарібальдійців — першого дня 9 годин — увінчалася враз такою перемогою, що Удіно вже на другий день доматався перемир'я (маючи військо 6 разів сильніше!), зробленого Мацціні наперекір раді Гарібальді, який впевняв членів тріумвірату (крім Мацціні ще Армеліні, Саффі), що зможе французьку армію оточити в цілості, якщо його військо буде скріплене. Але впертий Мацціні унеможливив тут пляни Гарібальді — очевидно на шкоду Римові й республіці — таксамо як опісля, коли відправив Гарібальді проти війська Фердинанда II. під Палестрину й Белетрі, віддаючи притім начальний провід не Гарібальді, а генералові Розеллі, людині стількиж зарозумілій, скільки і зовсім неспосібній. І в однім, і другім випадку передбачав Гарібальді стратегічні можливості, в силу яких — як це признають навіть його противники — визвольна війна Італії могла скінчитися на десять років скорше, і хто знає, чи в таким разі окрім усієї Сицилії (разом із королівством Неаполю) не бувби тоді дістався в руки Гарібальді і весь папський Рим. Але щож — Гарібальді вмів вести в Римі три- і чотирикратні наступи на віллі Памфілі й Корсіні, Васцелльо й Валентіні, і розпалювати тут своїм словом бої, які треба причислити до найвеличавішого, що вяжеться з минулим Римом всіх часів — ще в 1906. р. німецька письменниця Рікарда Гух (*Huch*) створила найкращий історичний німецький епос сучасности, змалювавши мистецькою рукою боротьбу Гарібальді за Рим у творі: «Die Geschichten von Garibaldi*»), але він не вмів, чи по всій своїй природі не міг виступити з усією рішучістю там, де йшло про його власну особу. Він не зумів видвинути гідно свого «я» ні проти Мацціні, ні Розеллі, ні Лямармари, ні Чіяльдіні, хоч усі вони, зрештою (може за виймком одного Мацціні), друго- і третьорядні індивідуальності, своєю анімозією до нього та своїми розпорядками, спрямованими головню проти нього, шкодили насамперед не йому, а національній справі часто в її найважніших стадіях. І таксамо звик був він мимо всієї геройської незалежності свого духа підпорядкуватися волі згаданих королів, хоч хто знає, чи не могла Італія вже тоді, під проводом Гарібальді, стати тим, чим вона сьогодні під проводом Мусоліні, колиб Гарібальді з самого початку схотів був взяти керму всієї боротьби у свої руки, без ніякого огляду на генералів короля, а спершися виключно на свою безпримірну популярність в широких масах народу?

Але до того треба було йому володарських інстинктів, ренесансової жадоби панування принаймні настільки, скільки її горіло колись у Коля ді Рієнці, а цим його доля не обдарувала. Про Мацціні, напр., він навіть у своїх споминах, там, де обговорює саме хибя цього противника, говорить здержливо. Про Кавура, про Наполеона III. він згадує місцями з гнівом, але король (особливож Віктор Емануель) для нього завжди його володар. Відношення, яке так і пригадує покору великого реформатора Франца з Ассізі проти папи Іннокентія III. Але щоб це зрозуміти, нам може годилосяб тямити, що в дуковості Гарібальді попри героя й ватажка, пірата й леопарда волі, крився завжди чужий до світа і людей Парзифаль і поет, розмріяний лицяр ідеалу і дитинячо віруючий оптиміст.

І це власне той вірний своему ідеалові і віруючий Парзифаль не в силі зневіритися ніколи настільки, щоб покинути думку боротись за вітчизну, поки вона не визволена остаточно. Ось після окончного упадку Риму Гарібальді зміг із вірними йому легіонерами відступити на територію республіки Сан Маріно (як на нейтральну землю) походом, що його історики порівнюють слушно з колишнім подвигом Ксенофонта, проводяря 10.000 греків після бою під Кунаксою. А заслутовалаб тут на окрему пісню ге-

* Дві частини: «Die Verteidigung Roms» (1906) та «Der Kampf um Rom» (1907). О. Г.

ройська смерть дружини ватажка, Аніти, яка — як і завжди досі — так і при облозі Риму, не покидала свого чоловіка і в найтяжчих небезпеках, але тепер знесилена надлюдськими трудами та вагітністю, згинула підчас того відвороту, в Равенні. А з чим порівняти долю Гарібальді після того, як він, примушений загальною поразкою Італії в 1848.—49. р., відпускає останки своїх добровольців і, прогнаний сардинським урядом із рідного краю, вигнанцем іде знову в мандри на чужину? Правда, інколи хотілося б сказати, що колиб у нього серафічний елемент вдачі не був так часто детермінував його вчинків, то можеб йому не треба було тулятися проганим політичним злочинцем спершу в Тунісі і Танжері, а далі Гібральтаром, в Англії, знову в Америці, в Нью-Йорку, робітником на фабриці мила, а кінець кінцем ще раз як моряк-торговець на службі підприємців у Нікарагуа, Гранаді, Панамі й на західно-індійських островах, поки не перебрав команду одного торговельного корабля в Ліма (Перу). Можливо саме, що якась людина з наполеонівським, ущерть деспотичним характером, булаб на його місці намагалася з усіх сил зробити свою справу справою всього народу, і на чолі цього останнього визвати до бою всіх ворогів, отак, як зробив, зважився зробити Наполеон, покинувши самовільно присуджену йому на вигнання Ельбу. Але в Гарібальді по кожному бою була туга за спокійним життям, чого висловом є в міжчасі його постійний осідок на дикому відлюдді сардинського острова Капрери (Carperra, 1854), де він живе аж до смерті (2. VI. 1882.) з важкої хліборобської праці власних рук, захищаючи притім люблячою опікою — звірята на тому острові, яких ловити й убивати не дозволяє нікому. Та проте вповні поглибитися в затиш химерної самоти на острові, що гідний своїм бурхливим овидом співу Байрона або Лямартіна, той герой двох світів не зміг ніколи. І якщо він не вмів чи не хотів у ніяку епоху свого життя надто побиватися за свою власну долю й особу — доходючи тут до просто дивацької безкористовності — то боротися за інших він не перестав ніколи. Три рази ще мав він покинути Капреру, покликаний воєнними сурмами до бою: два останні (1866 та 1870/71) тут для нас менше цікаві, проте участь Гарібальді в кінцевій війні Італії за волю — 1859/61 — це з усіх його подвигів найбільший.

Так, це вершина, перемога і тріумф. Вершина і в змаганнях самого короля Віктора Емануеля, вершина дипломатичної творчості Кавура, і вершина, блискуча, чудова, хотілося б сказати імператорська в романтичній долі Гарібальді. Але авреоля переможця, розсіяна тут над головою короля, це авреоля перемог, здобутих насамперед зусиллями його війська та армії тодішнього союзника Італії, цесаря Наполеона III. Як каже десь Бомарше: «воєнна слава королів, це слава їх полководців та жовнірів, принесена в дарі їх Величеству». Авреоля перемоти дипломатичного хисту Кавура ще дещо захмарена тим, що Наполеон III. після італійської перемоги під Сольферіно відступає з поля боротьби, спонукує Італію до замирення в Вілляфранка, висліди якого тільки до половини відповідають сподіванням італійських патріотів, а далі доповнюються анексією Ніцци і Сабавдії Наполеоном. Правда, півтора року після Сольферіно і Вілляфранка, 5. XI. 1860, Віктор Емануель зединює під своїм берлом італійські провінції вже настільки, що незалежними від нього лишається ще лишень австрійська Венеція, республіка Сан Маріно і папський Рим, а 17. III. 1861. р. може Віктор Емануель прибрати врешті титул короля Італії. Але коли в усьому тому є багато габінетної дипломатії, міністерських штук і хитрощів та *ceterum censeo* задрих великих держав, то в тому, чим Гарібальді завершує боротьбу тої епохи, є непорочне героїство, є величність боротьби за рідний край. Це саме його пропамятний похід на Сицилію і Неаполь, два найстрашніші заборона чужинецької неволі в тодішній Італії, похід, без тріумфального висліду якого, значить без здобуття Сицилії і Неаполю для Італії Віктора Емануеля, оконечної перемоги уявити годі. В тюрмах Сицилії стогне в оковах 5970 патріотів. Ввесь край пронизаний сіттю поліцейської шпіонажі таких міністрів-катів, як Маніскалько і Айосса. Повстання 4. IV. 1860. р. здушене в потоках крові, ославлений Бурбон, король Фердинанд II., «цар бомба», велить засипувати населення при найменшій відруху негодувальня безліччю бомб і гранатів. Але геній Італії чуває і над тою нещасною країною. Він кличе туди найкращих синів вітчизни і велить їх вести вождеві, імя якому — Джузепе Гарібальді. Їх є спершу 1007, вони вперше вступають на сицилійську землю в місцевості Марсала, і звідси і їх імя в книзі безсмертності: «Тисячка з Марсали». Старовинний світ прославив навіки триста героїв Леоніда під Термопіями, але проти них репрезентує тих тисяч гарібальдійців з Марсали рівно величаво, рівно всежертвенно, рівно не смертельно героїського духа новітності. Куди вони ступлять, народ спішить до них, вони поривають за собою маси як хвиля, як вихор, як сили небес. Їх червоні сорочки — це мов символи того лютого пожару, що розпалюється з їх приходом над головами тиранів. O — *camiscia rossa*,

camiscia santa! Гарібальдівський абсолют хоробрости, гарібальдівська віра в перемогу, гарібальдівська звага на неймовірне — все те вибухає тут мов лява Етни з кожного місця, з кожного овиду, з кожного кроку видимо й потрясаючо на весь світ, сповіщаючи народам усіх земель вогнистими знаками:

Так борються герої.

Так визволюють поневолених.

Так веде провідник з божої ласки.

Під Каталяфімі вони добувають блискучої перемоги, хоч ворогів учетверо більше. Під Алкамо їх ледви 1000, а ворогів 25.000, в Палермо 200 гарібальдійців проганяє 4000 неаполітанського війська хоч королівська артилерія вистрілює 2600 бомб усього на одну площу. А ті їх проповідники — той монах Джіан і Уго Бассі, та черниця, сестра Різо, що з висот одної барикади, хрест в одній, пістоля в другій руці, загриває студентів з Павії до бою!

Заправду: Una Sancta.

Тоді Гарібальді став усевладним диктатором добутої Сицилії, і король Віктор Емануель прийняв її з його руки, хотілося б сказати, з його ласки. Той самий король, що після того, як Гарібальді, бажаючи опісля завершити діло визволення, рушив зі своїми походом на Рим, щоб добути і його для об'єднаної Італії, вислав на нього військо, яке в горах Аптромонте звело з гарібальдійцями соромний братовбивчий бій, в якому Гарібальді був тяжко ранений у ногу. А важко недужого велів Віктор Емануель запроторити до в'язниці в Варініано! І таксамо покарав король свого найкращого героя ще в 1867. р. коли Гарібальді, наступивши ще раз на Рим, програв бій із папськими оборонцями, французами, під Ментаною. Ота тюрма — це може найглибший трагізм у життю переможця Сицилії. Правду писав Мацціні у своєму письмі до «міністрів короля»: «...Це вся Італія є з ним (Гарібальді), вся Італія є зранена з ним і запроторена. Ми жадаємо, мої панове, визволення Гарібальді в імя Італії, в імя вдяки, яку всі ми йому винні. Ми жадаємо, щоб його разом із рідною випустити на волю, бо це його запроторення пригадає Європі історію Христофа Колумба».

Інж. Г. Гришко.

1917. рік в Одесі.

(Спомини з часів визвольних змагань)

(Далі)

Ця резолюція була приблизно такого змісту: «доручити прапорщикам Вербицькому виступити з промовою на молебні на лагерному полі, де буде збір вояків перед одіздом на фронт, і від імені українців заявити, що ні один українець не виступить із Одеси на фронт доти, поки не будуть всі українці згуртовані в окремі українські частини, де не тільки назва буде українська, а вся старшина й підстаршина буде з українців і ціла команда буде не російською мовою, а українською. Українці від сьогодні будуть битися з ворогом лише під своїм жовто-блакитним прапором». Резолюцію цю прийнято з великим захопленням. Одначе, здавалось, що старші, за виїмком командира кулеметчиків і прапорщика Неруди, не покладали на це великих надій. Всі негеріляче чекали ранку. Ранком, коли зібралися вояки на службу Божу, Вербицький, Голобородько й я приїхали туди автом із українським прапором. По службі Божій, як звичайно це бувало, були промови: зпочатку з обов'язку промовляв панотець, а далі командири полків виголосили патріотичні промови про захист «віри, свободи й Росії». Тут попрохав собі слова Вербицький, бо, мовляв, він хоче, як український представник з О. В. Ради, й собі сказати слово до українців, що йдуть на фронт, а їх тут є 75%. Дали йому слово. Ми сподівалися, що він одразу випалить коротко вчорашню нашу резолюцію, але він почав здалека: пішов слідами попередніх промовців; рашню нашу резолюцію, але він почав здалека: пішов слідами попередніх промовців; але коли дійшло до захисту віри та свободи, то тут він замість захисту Росії запропонував захист України й бахнув повністю резолюцію. Ефект був надзвичайний. Начальство закричало: «провокація, арештувати його негайно й під полевий суд» і т. д. Але тут сталася для всіх несподіванка. Українці так кинулися до нашого авта, що позбавили з ніг усе начальство. Почалася страшна мішанина. Але заподіяти щось годі було. Замість наказів почали намовляти і прохати салдат, щоб вони поладналися, вишикувалися та рушали на двірець, бо вже стоять вагони, і треба вантажитися. Українці почули свою силу й почали шикуватися окремо. Зрештою все потяглося з лагерів через Куликове поле на двірець. Росіян пустили наперед, і коли вони дійшли до двірця, українці повернули назад до касарень. Тут начався такий шарварок, якого

ще досі Одеса не бачила. В штабах паніка, в частинах неспокій, бо всі зі зброєю домагаються свого. Ось-ось почнеться кривава бійка. Але цього не хотіли ні ми, ні штаб округи. Почалися пересправи з О. В. Р. Це були за весь час перші переговори штаба округи з нашою установою — Військовою Радою. Це, власне, дало нам привід почути себе силою, бо з нами почали вже числитися як із організацією. Але, щоб підперти свої вимоги ще дужче, вирішено другого дня зробити демонстрацію всіх вояків-українців перед штабом округи й тим затвердити міцно своє становище раз на завжди не тільки в очах генерала Ебелова, а навіть довести діло до Петербургу, до Тимчасового Російського Уряду. Тут вже було тратити нам нічого. Треба було кувати залізо, поки воно було горяче. На вечір скликано нараду з козаків і старшин, представників од частин, і вироблено цілу програму на завтра: що маємо робити, куди йти, що й од кого вимагати. На цю нараду саме надіхав із Києва і д-р Луценко. Розуміється, що відразу всі до нього за порадою, що робити далі? Чи й далі йти такими рішучими кроками, якими розпочали, і чи це не пошкодить загальному українському рухові та чи не вплине негативно на висліди вимог Центральної Ради до Тимчасового Російського Уряду? Але він нам на це відповів коротко й рішучо, що (передая зміст) на Центральну Раду нам, на його думку, не має чого оглядатися, бо, за виїмком військової групи, там сидять люде, що самі робити щось нездідні. Вони все чекають на те, що зробить військо та нарід. Там при оголошенні з. Універсалу в наших діячів розбіглися думки в різні боки. Соціалісти, на його думку, ще й досі вагаються між самостійністю і федерацією. Зате група військовиків іде рішуче й певними кроками до повної самостійности. А тому все те, що в нас робиться, не може негативно відбитися на вислідах переговорів Центральної Ради з урядом Керенського, а навпаки, це буде для Ц. Р. найбільшою підтримкою. Бо подібні події відбуваються і в Києві, й навіть на фронті, коли цілі полки вимагають повної українзації та виділення їх в окремі частини. Тому не сплятися на півдорозі, а йти сміло й уперто до кінця. Своїх вимог не тільки що не зменшувати, а ще й збільшувати. А це збільшення треба буде переводити на два фронти. Від уряду з Петербургу вимоги повного права на формування наших частин. Вимагати, щоб негайно телеграфічно нас оповіщено, що наше військо є рівноправним із цілою російською армією, а не якимось жebraком і попирачем поодиноких начальників, як генерал Ебелов чи полковник Оберучев.

Від нашого ж Уряду в Києві вимагати як-найскорше скликати 2. військовий зїзд та почати справу організації армії усиленням темпом, бо війни нам з москалями вже однаково не минути. А далі — рішуче вимагати від Центральної Ради проголошення повної самостійности України й повної її незалежности від Росії. Тут, на його думку, тільки натиски з боку війська прискорять справу нашого визволення та вирвуть нарешті нас із рук Москви.

Рішено завтра рано всім українцям вийти, рішуче всім, із своїми національними прапорами на площу на лагерному полі на загальне віче. Коли будуть деякі командири ставити перешкоди, то на це не звертати ніякої уваги, але в конфлікти з ними старатися не вступати. Коли підуть і старшини, то добре, коляж дехто з них буде ухилятися, то до цього не ставитися вороже, бо всіх старшин своїх ми знаємо, знаємо, що вони будуть з нами, але тактично ми їх заховуємо ніби нейтральними. Цим ми мали показати, що боротьба ведеться не згори, а здоліни, а старшини будуть у той спосіб захоронені від несподіваного їх переводу до інших частин.

Другого дня вже від 7. години почався на площі Лагерного поля величезний рух. А за півгодини весь майдан вкрили сірі маси. Все це гуло й шуміло, як розбухане море. Війська було понад 10.000. Тут було все, що почувало себе українцем. Були юнаки з усіх шкіл, кулеметчики, гарматчики, кіннота, техніки, летуни й велика сила піших. Все гарно вишиковане, при своїх прапорах і при старшинах. Останні всеж таки не змогли втриматися й прийшли разом із вояками. Все нетерпляче чекало представників О. В. Р. А коли рівно в 8 годин показалося авто, то залунало таке сильне «Слава Україні, Центральній Раді і д-рові Луценкові», якого я не чув ніколи при славностях військових, хоч на них бувало куди більше люду. Авто з представниками Ради проїхало повз вишикованих вояків і зупинилося на середині. Подано знак, щоб усі зійшлися до кола. Тут д-р Луценко привітав вояків од імені Центральної Ради й подав інформації про події в Києві та подяку від імені Уряду Центральної Ради всім воякам за їх завзятість, сміливість та впертість у боротьбі з московським урядом за волю й незалежність України. Відповіддю на його промову було довге й сильне «Слава». Далі виступив Вербицький і коротко зазначив, що маємо робити, куди йти, що вимагати від штабу О. В. Р. Потім виступив із промовою прапорщик Голобородько й закінчив свою промову закликком, щоб усі вояки, як один, повстали

зі зброєю в руках проти тих розпоряджень, якими хотять нас знищити, відсилаючи на фронт мішаними частинами: «На фронт ми йти не відмовляємося, але йдемо не як армія Росії, а як армія України, це наше вояцьке гасло на сьогодні й од нього не відступимо навіть ціною крові». Останні слова покрити вигук «слава», і частини почали ладнатися до походу до штабу округи. Похід рушив у такому порядку: юнаки зі шкіл йшли в голові кольяни, за ними сформовані гайдамацькі частини, далі частини, що вчора мали відійти на фронт, а останніми — вояки, що прийшли на вчорашній заклик О. В. Р. На чолі походу йшла президія Ради. Народу набралосся сила. Коли ж наші представники прийшли до штабу, то виявилосся, що генерал Ебелов, а з ним і решта штабовців, кудись зникли, лишилися писарі, з якими годі було про щось балакати. Тоді вирішили почекати, поки хтось із начальства не прийде й не пообіцяє, що наші вимоги будуть надіслані прямим дротом до Петербургу. Тимчасом вояки з прапорами ввійшли на балькон проти вікна начальника округи, і за хвилину цілий балькон вкрито прапорами. Зпід тих прапорів почалися промови до війська, що стояло на долині, оточивши штаб округи. Чекати прийшлося з півгодини, поки нарешті не з'явився начальник штабу округи й, переконавшись, що все спокійно, по довгих переговорах із нашою делегацією, вийшов на балькон під українські прапори (почував себе, мабуть, дуже зле!) й почав знову таки з того, що ми цього, як вояки, робити революційним способом не сміємо..., але одержавши в одповідь здоліни: «геть із антимоніями», побачив, що не переливки, і заявив, що приймає нашу вимогу в писаній формі й негайно її передає телеграфом до Петербургу, а нас просив спокійно розійтися й чекати на вирішення справи. Розійшлися ми зі свідомістю нашої перемоги, бо ж нас лишали у спокою, хоч це ми спричинилися до того, що маршеві частини не пішли на фронт. А це був найкращий доказ нашої перемоги. Тоді ж нас сповістили, що в Києві того самого дня повстали також Полуботківці, та що їх піддержують Вільні Козаки. А начальник округи як зник зі штабу, так і не з'являвся з добрих пару тижнів. Але нам це не вадило. Петербург мовчав, штаб не рухався, а ми собі продовжували й далі «сваволити», як називали нашу шрацю штабовці з округи. Використовуючи момент безладдя у штабі, наші частини почали поступнево приймати перебіжчиків із інших частин. Це все були вже досить свідомі національно козаки. Саме тоді надхнув випуск молодих прапорщиків I. і II. школи прапорщиків та воєнної школи. Нам конче треба було тих молодих свідомих старшин затримати коли не в Одеській окрузі, то принаймні на території України. Рішили влаштувати другу демонстрацію. А почалося воно, властиво, так. Центральна Рада надіслала до О. В. О. свого комісара — полковника Поплавка. Він, як відпоручник Ц. Р., тоді мав дуже велику вагу, бо, властиво, він виконував обовязки командуючого військовою округою від Українського Уряду. Всі накази та розпорядження Військового Секретаріату з Києва переходили через його руки. Хитрий він був дуже, гарно балакав українською мовою й був страшним демагогом. Як згодом виявилосся, працював він не на користь України, а на її шкоду. Та помітили ми це залізно. Це був упрост провокатор, що працював на користь большевиків. І ось, зі своєю вимогою залишити молодих прапорщиків на службі при українських частинах ми мали звернутися до нього. А вже він інтерпелював би у штабі округи. Та цей шлях через низку інстанцій (Військ. Секретаріат, Петербург і т. д.) здався нам задовгий, бо коли б ми й дістали дозвіл, то залізно — всіх наших молодих старшин розіслали б тимчасом по різних округах Московщини. Тому ми в Раді намітили інший шлях. Рішено використати часове сум'яття у штабі округи. Вони ще не очутилися від першого нашого виступу, як тут нова вимога: всіх українців, що скінчили згадані школи, залишити в Одесі при українських частинах. Таку вимогу підписав голова Ради, тоді ще І. Луценко, і її надіслано до штабу О. В. О., а копію до Києва — Військовому Секретаріатові. Рівночасно від кожного гуртка українців-юнаків подано заяву начальникові дотичної школи, що українці бажають, щоб їх залишено при українських частинах чи в Одеській окрузі, чи на фронті, чи в Росії. І що ж, за яких 2—3 тижні ми вже мали дозвіл залишити бажаючих там, де вони собі виберуть самі ваканції. Але ми йшли ще далі. Зажадали дозволу формувати в Одесі цілу українську дивізію. Але на це вже дозволу від центрального уряду ми так і не одержали. Та справа ця мала швидке принциповий характер, бо, властиво, не було навіть стільки козаків, щоб сформувати цілу дивізію. Ми так скоро й не могли чекати з Петербургу відповіді на наші вимоги. Але за те нас теж не чіпали. За цей час одержали ми наказ зі штабу округи — сформувати один український кінний курінь, а другий піший для відправки на Румунський фронт. Це було нам на руку. Швидко все було в найкращому порядку. А найголовніше — наші частини дістали гарний одяг та зброю. Ці курені були сформовані цілком на засадах згаданого вище ста-

туту. Себто, кожний вояк, підписавши відповідний лист-декларацію, тим корився всім вимогам статуту. А вони були такі: коритися начальникові, ніяких комітетів у частинах, ніякої участі в політичному житті, поки вояк перебуває на службі, недопускати в частинах ніякої агітації, а тим самим агітаторів. Всякі спроби агітаторів прослизнути в частину, хочби під виглядом культурно-освітнього робітника, розбивалися о цензуру. Коли хтось хотів зробити доклад, прочитати лекцію, то він мусив був подати це на письмі до команди куреня. Призначений цензор-старшина перечитував це, і шойно тоді команда куреня давала дозвіл або відхиляла пропозицію. Причин заборони докладчиків ніколи не подавали. Воякам рішуче заборонялося виходити до міста без відповідного дозволу команди. А проте в кожному курені засновано яку-небудь школу, куди по укінченні службових обов'язків кожний козак мусив був ходити й вчитися. А для виходу до міста давали перепуску; суворо сліdkували за точним додержанням речинця повороту вояка до касарні. Коли порівняти, яка тоді була воля, а, властиво, сваволя серед російських частин, і як було в нас, то просто диво бере, й ніхто тоді не хотів вірити, що під ту добу ще можна було сберегати такий порядок і дисципліну в війську. Але коли ми і справді поставили ці обидва курені «на ять», як казали тоді москалі, і показали на ділі, що це не забавка, не гра в воячків, а цілком поважне ставлення до справи організації армії, та ще на, відмінних од тодішніх, революційних підставах, то на нас звернуло увагу «благосклонно» й вище начальство. Начальник округи — україножер Ебелов — зрештою переконався, що єдиною опорою й захистом Одеси, а тим самим і запілля Румфронту, можуть бути лише й виключно «еті ненависніе гайдамакі». Штаб округи, що досі встромляв нам палки в колеса, тепер став сам звертатися до нас про допомогу, щоб установити порядок не тільки в самій Одесі, але й в цілій окрузі. І ось почали посилати наші курені всюди, де тільки треба було встановити спокій та лад: до Катеринославу, Бахмачу, Херсону, Знаменки й т. д. Треба сказати, що цю службу наші козаки виконували надзвичайно старанно й як слід. Найбільш ворожі до нас були розбещені революцією салдати — «большевіствующіе». Особливо для Одеси це була кара Божя... Вся ця маса, що байдикувала з ранку до вечера, лася на їжу, напої й видовища, дуже швидко почала красти й торгувати краденим. Ця торгівля відбувалася на так званих «товкучках» (тандитах). Салдатня робила це так: якомусь воякові давали щось нове — плащ, чоботи, білизну, тощо; та вже другого ранку він був голий і босий. Зрештою дійшло до того, що не можна було вже набирати людей на службовий наряд — всі були голі. І дарма було робити якесь слідство: всі крали й усі продавали. Спробувало начальство зліквідувати оті «товкучки», призначаючи патрулі, варту та заарештовуючи «комерсантів», та не могло з тим уже дати ради, бо ж і вартіві не були ліпші. Ось тут то й мусіла була команда округи знернутися до «ненависних» гайдамаків-українців по домогу, щоб покласти край цьому безчинству. Першу нашу варту, вислану на той базар, саме кінних козаків гайдамальського полку, стрінуть туками та свистом: «баржуї», «прихвостні буржуазії», тощо. Але коли забалакали козацькі натаї, то все розлетілося з базару як горобці. І ми тій торгівлі поклали кінець. Але не був це взагалі кінець. По цьому прийшли на чергу мійські електричні трамваї. Тоді вояки мали право користуватися безкоштовно трамваем. Певно, що річ йшла або про службові поїздки, або про хорих, або ранених вояків. Але фактично це обернулося так, що електричні дороги працювали виключно на те, щоб салдатську масу возити по Одесі з одного кінця міста на другий, коли не на гешефти, то на побачення з дівчатами або впросто на гулянки. Цивільні ж до вагонів не мали і приступу. Далі вже дійшло до того, що вояки почали їздити не тільки в вагонах, але лізли аж на дах. Колиж не можна було влізти до вагону через двері, то лізли крізь вікна. Часто-густо можна було бачити як трамвай не витримував навантаження й сідав на осі посеред дороги. Отже й тут треба було щось робити. Знова звернулися до нас. Зробили ми й тут такий-сякий лад, обмеживши право переповнювати вагони. А далі те саме сталося і з залізницями. Тоді сіра шинеля все кудись йшла, виглядало це на переселення народів. Вагони бували до того переповнені в середині, на площинах і на дахах, що ламалися. А це тягло за собою силу-силенну катастроф і всяких нещасть. Але запобігти тому лихові самі залізничники не могли. Ось тому нашим частинам і прийшлося розсипатися по всіх станціях Одеської округи й ратувати від салдатні залізницю. Ця охорона була тоді під командою кап. інженерних військ Гулого-Гуленка, пізніше генерала й начальника Запоріжської дивізії в 1920. р.

Але події раз-у-раз прибирали для нас небезпечною характеру. Треба було збільшувати частини. А час був дуже несприятливий для того, щоб можна було й далі додержувати нашу засаду-вимогу, що кожний при вступі мусить підписувати статут.

ід цього зпочатку частинно, а кінець-кінцем і цілком відступлено. Почали приймати до частин всіх, хто лише давав слово, що буде підлягати всім вимогам нашого статуту й команді українського війська. Ось до нас і посунули різні люде. А большевизм уже тоді міцно закорінився по московських частинах. Всі фронтові частини розуміли большевизм як «кінець війни — вертаймо до дому». А ми саме навпаки — гнали на увазі шойно починати війну, а то війну з Москвою. І потреба збільшувати частини була така велика, що годі було щось думати над засадами, на яких треба б будувати свої частини. Наші командири казали на засіданнях Ради, що свіжі вояки попадуть до старих, перемішануться з ними й самі стануть такими, як старші товариші. Хоч правда О. В. Р. з цією думкою не погоджувалася, але часу не було гепер над цим розводитися. А програли ми на тому дуже, і програли не лише в Одесі, але й по цілій Україні. Бо справа організації армії не була в руках досвідчених військових фахівців, яких, правда, тоді в нас майже й не було.

За якихось з тижні, наші старі курені були доведені до складу полків (воєнного часу!), а крім того, розпочато формування ще одного полку. І щож ми почали помічати? Почалися серед козаків балачки, що так не має бути, що по всіх частинах є ради, а в нас їх нема. Старшини тут, мовляв, що хочуть, те й роблять, а козаки не мають ніякого голосу. Далі почали мріяти про те, що треба завести в себе ради, як це було на старому Запоріжжі, старшини, мовляв, треба вибрати. Почалася ось так сварка поміж самими козаками. Як пізніше сконстатовано, цьому багато сприяли большевики. А що до наших касарень прийти комусь із агітаторів було дуже тяжко, то большевики обійшли це тим способом, що під виглядом козаків надсилали до наших частин надзвичайно досвідчених агітаторів. Наша хиба була в тому, що ми почали приймати до частин дезертирів, а це, властиво, видерло з наших рук контролю, бо напливало їх дуже багато. Та старі козаки всеж такі були тверді в своїй обіцянці. І хоч напливало їх дуже багато. Та старі козаки всеж такі були тверді в своїй обіцянці. І хоч почалася шалена агітація проти нашого козацького устрою, всеж вони боронилися надзвичайно бадьоро проти наступу большевиків. Багато причинилися до цього те, що двічі на тиждень старшини збирали козаків і робили доклади з історії України, а иноді запрошували фахівців для читання більш поважних лекцій. На ті доклади запрошували таких людей, як Вол. Чехівський, Доманицький, часто робив це Вербицький. Отже наші козаки добре знали історію України, географію, народне господарство й отже наші козаки добре знали історію України, географію, народне господарство й добре знали на що саме треба звертати увагу, щоб охоронити себе від небезпеки, яка загрожувала з боку москалів, жидів та поляків. Наслідки цього були чудові. Коли поназали до наших частин під виглядом козаків-українців комуністи та почали провадити свою розкладову роботу, то були випадки, що старші козаки, роздратовані тими виступами комуністів, викидали через вікна на двір не тільки речі, але й самих комуністів-козаків, й то аж з II. поверху. Але що більше було озлоблення козаків, то упертіша ставала робота большевиків. Мало того, що з'являлися час од часу агітатори-козаки, апрокочили навіть і старшини. Але ця їх робота пішла намарно, хоч нам теж це дало чимало праці, щоб оборонитися від того наступу. Хибу большевиків вбачаю в тому, що вони все це провадили не в українському дусі: агітатори були жиди або москалі. Цього одного вже було досить, щоб викликати огиду до них з боку наших козаків. Та ще їхня агітація проти Центральної Ради, що вона, мовляв, складається з буржуазії та пройдисвітів, так обурювала козаків проти них, що їх спершу виганяли на вулицю, а потім били їм пики, а далі викидали через вікна з касарень.

Але большевики не складали рук. Вони використали дезертирів із армії: по тайки їх організовували, озброювали й готували з них боеві дружини. Для цього вони заснували т. зв. клуб «красної гвардії» й почали туди збирати всю голоту. Це було справжнє кубло розбішак. Про око це була ніби професійна робітнича організація. Та на ділі це був осередок, звідки для українців готували страшну отруу: звідціла приїхав штаб організаторів війська червоних. Тут читали лекції та провадилися вправи боевого та агітаційно-шпигунського характеру. Під цю добу (серпень та вересень) 1917. р.) большевики провадили підготовку до жовтневого перевороту, щоб захопити владу до своїх рук. Головними керманічами в них, як це було й досі в, були жиди. Тоді це були: Ризеф та Орлов. Розуміється, не обійшлося тут і без праці наших «землячків», напр., Шумського. З ними був і, властиво, почав звідси свою кар'єру Раковський. Правда, обидва вони тоді, і Шумський, і Раковський, були ще невеличкими людьми, тому ми на них не звертали дуже великої уваги. Вони чогось увесь час воловодилися з організацією групи анархістів. Ця організація зпочатку була ніби собі й невинного характеру, але потім вона показала своє обличчя, і коштувало нас чимало зусиль, щоб чинність цієї банди припинити. Хотіли ми вже тоді почати на-

ступ та зліквідувати клуб червоної гвардії. Але коли в Раді я з приводу цього зробив внесок, то комісар Поплавко зробив контрвнесок: зовсім цієї справи не порушувати! Бо, як він це пояснив, більшовики, а тим самим і їх ціла організація, що зосереджена в клубі, не тільки що нам не шкідливі, а навіть є наші приятелі. Для доказу перечитав частину їх декларації, де мова мовилася про права нації на самовизначення аж до повного відокремлення в самостійну державу, і при тому дуже й дуже запевнював, що в нього є вельми поважні дані на те, що ми мусимо бути до більшовиків толерантними. Коли вони боряться за свої права як комуністи, то це, мовляв, справа чисто політичного характеру й на військо, де панує абсолютний порядок та дисципліна, це ніякого впливу не може мати. Ще більш, він навіть, як відпоручник Центральної Ради, висловив своє велике здивовання, як я — військова людина — можу робити такі внески в Раді, бо, на його погляд, над такими справами Раді чого й зупинятися. Рада — це організація військова, а клуб червоних — організація політична, й нам до нього не слід утручатися. Агітацію, яка всеж проскакуєть до частини, на його думку, має ліквідувати команда частини. Треба сказати, що цей тип умів таки володіти словом. Він тоді мене з моїм внеском загнав бозна куди, й мені було дуже боляче й прикро, що його промова наших керманічів у Раді була так затуманила, що вони, замість того, щоб підтримати мене, почали плескати цьому провідисвітлові. А була та промова в найслабше місце взаємовідносин між Радою, власне, її президією та командою частин. Вона провокаційно підносила авторитет командирів частин і їх абсолютну незалежність од Ради, й тому її дуже привітали. Треба згадати, що авторитет президії Ради тоді вже почав підупадати, почасті наслідком уступлення популярного доктора Луценка, почасті наслідком того, що дужчав вплив і значіння Поплавка в вищого начальства. Можна було тоді помітити якесь роздвоєння Ради, що стояла тоді на сторожі суто-націоналістично-шовіністичного війська і для цього підносила свідомість і старшинської, і козачої маси. Командири ж окремих частин з Поплавком на чолі почали вести якусь невиразну лінію, а саме — вони більше звертали увагу на те, що «наказував робити Київ» через Поплавка, а не на місцеві умови та обставини, в яких ми тоді опинилися.

Та на частя тодішній виступ Поплавка був завчасним сигналом його провокаційної роботи. На це ми звернули увагу й почали робити відповідні забезпечення. Одне лише треба признати позитивним у його виступі: він одкрив Раді очі, що вона не буде мати ніякого авторитету доти, доки буде складатися лише з випадково-обраних людей, які в суті річі не є фахівцями; а що, навпаки, треба в Раді дати широке поле діяльності й таким людям, як командири окремих частин. По його виступі цю хибу ми відразу усунули, притягнувши до праці в Раді не тільки командирів частин, але і сторонніх військових фахівців. Так ми притягнули генерала Василєва, Нілуса, Ельчанінова, звернули увагу й на начальників воєнних шкіл і старалися їх використовувати де й як тільки можна.

Особливо велика була тарячка перед жовтневим більшовицьким переворотом. До нього більшовики дуже готувалися, але виступ їх був надзвичайно бідний. Вони думали, що, оголосивши бій буржуазії — з одного боку, а з другого — заманіфестувавши повне право українців на самовизначення аж до повного відокремлення в самостійну державу, вони тим зискають нашу повну підтримку. Але коли вони спробували вночі (добре не пригадую дати, здається, проти 25. жовтня 1917. р.) захопити владу, то побачили, що за нами їм не так легко впоратися. Правда, до бійки кривавої не дійшло, але вони наочно пересвідчилися, що програлиб справу, колиб почали битися. Цілу свою акцію вони перевели так. Вони намірялися захопити мійський телефон, пошту, телеграф, залізницю, водотят, штаб округи, мійську управу, арсенал, авіаційний парк та радіотелеграф. Але якеж було їх здивовання, коли вони побачили біля тих установ, нашу варту з козаків, приготованих до бою з тими, хтоб на ці установи руку піднести наважився. А по цілому місті розїзджали броневі авта та кінного в повному боевому поготівлі. Найбільшу впертість більшовики проявили біля головної пошти, арсеналу та державної скарбниці (казначейства), але відразу наші козаки їх оточили й обезброїли. До ранку їх виступ цілковито зліквідовано. Одначе, треба тут зазначити, що наші тодішні керманічі лівого напрямку майже згоджувалися разом із більшовиками виступити й допомогти їм звалити уряд Керенського. Та події показали, що ми й самі зможемо захопити владу на Україні, зокрема — в Одесі, не входячи у спілку ні з якою владою, чи то з Петербурга, чи з Москви. Треба сказати, що в Раді на засіданні перед більшовицьким виступом погляди дуже розбіглися: соціал-демократи заняли положення вичикування, соціал-революціонери були за те, щоб ми помогли більшовикам звалити тимчасовий петербурзький уряд, а потім, мовляв,

по перевороті ми зорганізуємо свій паритетний уряд, себто, Ради, які складатимуться з представників українських угруповань і комуністичних російських. За мотив вони виставляли нашу невідготованість перебрати цілу владу в Одесі до своїх рук, тим більше, що Київ нам людей не зможе прислати, а ми тут на місці не маємо людей, щоб усі уряди обсадити власними силами, бо, на їх думку, всі урядовці скорше підуть за комінюстами, як москалями, ніж за нами — українцями. Та виступила група самостійників-військовиків із цілком протилежною думкою. Вони вважали і уряд Керенського, і ради (совіти) чужими урядами, і казали, що їм не тільки не треба вірити, але й слухати їх зайва річ. Вони вважали за єдину законну на Україні владу Центральну Раду. Щодо браку відповідних сил, щоб обсадити всі посади в Одесі своїми людьми, то вони дивилися просто: апарат у цих установах дуже добрий; змінювати його не треба, а урядовці — це люде фахові й їм буде байдуже, яка влада прийде, й вони працюватимуть там, де будуть їм добре платити й полюдьски з ними поводитися. А щоб наставити свого комісара в кожній інституції, на це багато людей не треба. Від тих комісарів годі виматати надто великої фаховости, бо ж це заход тимчасовий і переходовий, поки не встановиться єдиний порядок по цілій Україні. Самостійницька група запропонувала взяти в перевороті найрішучішу участь, щоб, скориставши з цієї нагоди, захопити владу. По нараді виготовили плян чину кожної зокрема частини. Місто розбили на райони, які військо своєчасно мало обсадити. Призначено загального керманіча й місце, звідки очікувати накази й куди подавати звіти. Ось таким чином ми попередили більшовиків, обсадивши місто нашим військом. Виграли ми тим, що наперед приобіцяли комуністам участі в перевороті не брати, а що година їх виступу нам була відома, то коли вже ми обсадили всі головні установи, то попередили їх, що все вже в наших руках, і вважаємо, що їм не слід вступати з нами в будьякий боевий конфлікт, бо на Україні має бути влада лише українська й у руках українців. Їм же, як підданям Росії, не ставимо жадних перешкод перевести тут свою організацію й вандрувати собі теть за межі України. Вони всеж таки виступили, але стрінула їх повна невдача. Ось таким чином ми захопили владу. Зпочатку більшовики намагалися було ввійти з нами в порозуміння й поділити владу на засаді представництва, але і ті спроби пішли намарне. Тоді вони замкнулися в своєму клубі «Красная гвардія» й заходилися поважніше готуватися до захоплення влади.

Як відгукнулося населення на цю подію? Населення відразу було страшенно стурбоване. До нас поставилися загалом вороже, але мусіли були рахуватися з реальною силою, а тому на початках мовчали. Лишень де-не-де були спроби публичних виступів проти нас, як диких варварів, що прийшли й захопили незаконно владу, користаючи з безсилля Росії. Але проте було чути й похвали, що, мовляв, з нашим приходом до влади припинився отой бандитизм, який не давав спокою і на вулиці, і в установах, і при їзді електрикою чи залізницею. Урядовці, від яких ми очікували ворожого до нас відношення, виявили надзвичайну прихильність до нас. Тільки штаб округи все був ворожий до нас. Але трохи згодом, коли почали ми заводити свої порядки й торкнулися мови, то все загаласувало й поставилося проти нас рішуче. Але жиди так упрост з першого дня почали для нас готувати шибениці. Клуб «Червоної гвардії» завжди був переповнений жидами й жидівками. До речі, стали помічати ми, що молоді жидівки почали дуже енергійно шукати знайомства з нашими старшинами. Робили це вони дуже обережно й хитро, прибіраючи собі якесь прізвище, що його при нагоді можна було повернути і на українське, й на московське, як, наприклад, «Вязовська, Калюжная, Колубаева» — тощо. Дуже гарно вони балакали й українською й московською мовою й виразно вимовляли «р». Та як там не було, спроби підлізти до нас їм цілком не повелися. Пускалися жиди й на підкуп наших вояків-патрулів, що несли вночі службу по місті, але й тут їм не щастило; пускалися й на провокацію, аби якоесь скомпромітувати наших вояків. Наведу яскравий приклад, що стався зі мною, коли я виконував службу вартового старшину по залозі. Ідучи верхи з козаком Преображенською вулицею, ми почули недалеко від нас на Базарній вулиці страшний жіночий лемент. Ми повернули коні і вмить були на місці злочину. Якийсь чоловік почав од нас тікати. Коли я потнався за ним, то він почав на мене стріляти з револьверу. Після 3—4 стрілів у мене почав кульгати кінь, і я побачив, що верхи нічого не вдієш. Зіскочив з коня й потнався пішки за ним стріляючи на бігу. Зрештою по кількох стрілах він упав на хідник, все намагаючися підвестися, щоб бігти далі. За мною прибіг мені на допомогу козак. Але якеж було мое здивовання, коли я, підійшовши ближче до цього бандита, побачив, що на хіднику лежить підстрелений козак кінного Гайдамацького полку. Я впрост остовпів, але коли підійшов до нього козак, який добре знав майже всіх своїх товаришів із полку, то від-

разу закричав: «ах ти жидівська морда! Попався, голубе!» Тут виявилось, що цей жид напав дівчину й цілком її роздяг, здер золотого годинника, лисяче футро, загрожуючи їй, що убає її, як почне кричати. Та дівчина не злякалася й зчинила галас, коли той почав утікати з пограбованими речами. Ми повернули дівчині її речі, довели її до дому, а того підстреленого відвезла карета скорої помочі в супроводі двох вартівих козаків на помешкання вартового старшини, де з нього зняли допит. Ніяких документів при ньому не знайдено. Прізвище він своє сказав, але невідомо, чи було воно правдиве. І тільки перед смертю (він помер на третій день по події) він сказав, що належить до організації анархістів-комуністів, а походженням жид із Єлизавету; вчинок свій зробив із наказу своєї організації і шкодує, що так марно загинув. А треба сказати, що тоді в Одесі в ночі страшенно грабували. Були навіть і такі випадки, що нападали на старшин, коли ті по-одиноці пізно вертали до дому. І коли б не такий випадок, гадали б собі, що й це були звичайні розбішаки. Але після цього було ясне, що це робота большевиків, щоб спровокувати наших козаків-гайдамаків в очах населення. Ми почали рішуче з цим боротися, й подібні випадки майже зовсім припинилися.

Та комуністи винайшли інший спосіб розкладати та ослабляти наші частини, а саме — спожувати їх горівкою. Хоч і це ми відкрили, але боротися було неможливо, і це зрештою накоїло нам дуже багато лиха. Ця (жидівсько-большевицька) провокаційна праця вирвала з наших рук полки, які при остаточному виступі до бою були так розповні, що зовсім не вийшли з касарень, оголосивши себе неутральними, та продовжували далі собі п'ячити, дивлячися крізь вікна чия бере.

4.

По першій невдалій спробі перевороту 25. жовтня ст. ст., большевики почали готуватися до другого вже цілком інакше, куди поважніше. В Одесі тоді була сила силена салдатні: реконвалесцентів, дезертирів із фронту, багато матросів. Все це був елемент надзвичайно буйний, ласий на всілякі гасла, що їх тоді повними пригоршми всюди розкидали большевики: на мітингах, засіданнях, зборах та на рогах кожної вулиці. До того ще ця маса задрісним і голодним оком дивилася на все те, що бачила в місті по крамницях, склепах або на людях — «буржуях».

Перші зернятка кинули в ту салдатську масу большевики-матроси 10—20. Листопаду (добре дати не пам'ятаю). Під проводом матросів ці «безробітні воїни» вдерлися по обіді до величезного склепу взуття «Скороход» і, загнавши до кута персонал, зрабували склеп до-щенту. Ніякі накази команданта міста, ні начальника залоти не впливали на ту банду. Вони не тільки що з них глузували, але ще й погрожували та радили командантові берегти краще своє життя, як чужі крамниці (буржуйські, як тоді вони казали). Єдине, що тільки ще і здержувало ту банду, це була козацька нагайка — гайдамаки. Рабунків ставало раз-у-раз більше, а що в обороні приватного майна стали українці, то треба собі тільки уявити ту ворожнечу, що запанувала поміж «пролетарським» військом Росії і «буржуйським» — України.

Так, розуміється, не могло тривати довго. Заворушилися всілякі комітети, які тільки тоді існували в Одесі. Большевицькому клубові тоді впросто закидали, що це вони ті грабунки поширюють свідомо через свою організацію, але большевики удавали, що «їх хата з краю»... Однак, їм було поставлено категорично, що коли вони не припинять отих своїх наскоків, то їх розбродять і видалять із Одеси. На це вони відповіли тим, що в ночі в останніх числах листопаду викрали величезну силу зброї з арсеналу та вивантажили велику баржу зброї, яка була невідомо ким направлена з румунського фронту на Одесу. Озброївши таким чином цілу ту банду, вони почали з нами тоді балакати смілівице. Мало того, вони навіть почали нести частково охорону в Одесі, а саме — охорону порту та його околиць, де саме було їх кублю. Крім того, головна сила й опора були в них матроси, а цих тоді було в Одесі чимало. Тоді тут були такі кораблі: миноносці — «Звонкій», «Завідний»; крейсери — «Златоуст», «Сіноп». На всіх тих кораблях команди були виключно большевицькі. До них ще треба додати яхту «Алмаз», що залишила по собі трагічну пам'ятку — її увіковічили навіть у народній пісні «Ой, яблочко, да куда котисься? На Алмаз попадьох, да не воротисься!» Отже, большевики мали 6 боєвих кораблів, правда, порівнюючи малого типу, а ми мали лише один крейсер «Пам'ять Меркурія», на якому не тільки матроси, але й ціла команда складалася з українців. Але хоч ми мали лише один корабель, та, завдяки спритності та відданості команди, він змусив мовчати цілу большевицьку ескадру.

Почали ми тоді часто помічати, що наші козаки, які мали перепуски до міста, в вільний час від служби почали приходити до дому п'яні. На залити вартового від-

повідали неохоче, де й чим вони понапивалися. А тоді, як відомо, вживання алкоголю заборонялося. Виявилось, що склепи, а їх було кілька, були тайними зборищами в ночі, де сходилися наші козаки й «товариші комуністи», і тут (за шклянкою вина краще було одним говорити, а другим слухати) провадили свою роботу розкладу наших частин. Йдучи цим шляхом, большевики досягли величезного успіху. Згодом виявилось, що ті склепи були відкриті для цих зборищ на почин большевиків. При тому вино давали безкоштовно, а козакам власники склепів казали, що це їм дарують за те, що вони так ретельно охоронили цілу Одесу від грабунків, це, мовляв, вино оплачене тими, кого захоронили українські козаки від грабунків. Ті склепи належали жидам, і тому приходиться обвинувачувати жидів за те, що допомагали большевикам розкладати наші частини в найганебніший спосіб — споживанням, сполученням із большевицькою агітацією.

Рівночасно большевики почали надзвичайно нахабно поводитися. Це нас страшенно дратувало. Почалися поміж нами й ними великі сварки, й дійшло до такого напруження, що кожної хвилини можна було чекати страшного вибуху. Але, як було зі всього видно, большевики ще побоювалися нас чіпати. А тут ще влаштовано як раз великий парад нашого війська з приводу оголошення 3. універсалу Центральної Ради. Тоді наші вороги наочно пересвідчилися щодо якості й кількості українського війська в Одесі та її околицях. Большевики побачивши, що владу можна захопити лише затаємним боєм, щоб його уникнути, спробували ще одну провокацію: 22. Листопаду припадає якесь пролетарське свято, з приводу замордування якогось старого російського революціонера. Большевики тоді перебрали на себе ініціативу скликати представників од кожної частини до «Офіцерського зібрання» й там запропонувати, щоб усі частини взяли участь у цьому святі. Мали вони на увазі, що представники прийдуть «вибрані» від частин. Але від гайдамаків прийшли представники, призначені командою. Почалися промови, почали дурити голови нашим козакам; запропоновано резолюцію, яка в головних рисах була така: «всі українські частини під командою підстаршин з червоними прапорами виходять рано до міста на соборну площу. За ними прийдуть всякі команди, дружини (що несли тоді ніби варту в Одесі), шофери та різні немуштрові (яких тоді в Одесі було чимало). Порядок виходу частин був зроблений так, що українці на годину мусіли бути вийти раніше. Усі частини мали вийти на це святкування без зброї». Похід мав іти від собору по Преображенській вулиці, далі по Дерибасовській і до моря. В порту зробити мітинг, після чого вже розійтися по домах. Але один із бунчужних кінного полку в імені українців заявив, що українці на це погодитися не можуть з двох причин: по-перше — вони не ходили й ніколи не пійдуть під чужим — червоним прапором, по-друге — українці мають своїх старшин і звикли, як військо, ходити зі зброєю й під кермуванням командантів, а не комітетів. А тому запропонував зробити перерву перед голосуванням пропозиції, щоб українці могли цю справу обговорити між собою. Москалі на це зчинили страшний галас, але наші вояки тоді встали й усі на знак протесту залишили салю. Тоді голова зборів (старший пекар одної з військових пекарень) запропонував зробити перерву й розпочати з українцями переговори. Пішли на всі уступки, за винятком того, що все ж таки українці мусять вийти на цей парад без зброї. Цього, властиво, комуністам і треба було. Вони собі міркували так; Українці розташовані далеко за містом, усі вийдуть на парад аж до собору, а це було кілометрів із чотири від касарень, а вони (комуністи) тоді несподівано нападуть на нечисленну варту, обеззброять її, захоплять українські касарні й таким чином обеззброять без ніякого бою всі частини. Але це їм не повелось. Я тоді саме приїхав з дослідження крадіжки зброї з арсеналу й вивантаження зброї з баржі, як до мене задзвонив бунчужний, інформуючи про те, що діється в гарнізонному зібранні. Негайно поїхав я туди автом. Вийшовши на сцену, я попросив поза чергою слова. Комуністи мене тоді добре знали й тому не хотіли дати мені слова. Але я сказав, що хочу оголосити дуже важливу річ, яка має значіння не тільки для нас українців, але ще більше має значіння для комуністів, а зокрема торкається наступного святкування. Мені зрештою дали слово. Тоді я коротко довів до відома присутніх комуністів і наших вояків, що все, що вкрадене в арсеналі й вивантажене з баржі, відправлено до розпорядимости клубу «Красная гвардія», і вже навіть роздано на руки робітникам і дезертирам, а завтра на нашому спільному святкуванні ми українці будемо тим, чим стали ті, чия пам'ять маємо завтра шанувати. Ріжниця лише та, що тоді стріляли робітників-соціалістів, а тепер соціалістичні комуністи мають розстрілювати вояків-робітників і селян.

(Кінець буде.)

Офіційна частина.

Недавні героїчні зусилля народу нашого, скермовані на виборення та збудування Самостійної Соборної Української Держави, не дали нам бажаних наслідків. Непідготовані духово, політично й мілітарно до великих завдань, що їх за час 1917.—20. рр. поставила була перед нами історія, ми не спромоглися дати належної відсічі ворогам і змушені були улягти їх силі. Українські землі поновно поділили між собою вороги, які стремлять закріпити над ними своє панування, здусити органічні розвоєві сили нашої нації та вбити її волю до самостійного державного існування.

Московський імперіалізм, заховавшись під машкару червоної комуністичної доктрини, хижацьки розграбує природні багатства нашого краю, гальмує його господарський розвиток, розбиває наш суспільний організм соціальними антагонізмами, руйнує основну силу і джерело розвитку Української Нації — селянство, та отрує національний дух, традиції, уклад життя і родину догмою інтернаціоналу.

Польський імперіалізм, використовуючи ролі авангарду цивілізованого світу супроти східно-комуністичного вандалізму, безкарно переводить на Західних Землях України політику всебічного національного утиску, перешкаджає господарському та культурному розвитку краю та відбирає від українського селянства його прагдівську землю, кольтоніауючи її своїми, ворожими українству, елементами.

В боротьбі з українським народом московська і польська окупації вживають способів, хоч часом різних формою, але тожних змістом та цілями.

Московський комунізм, розперезаний у своєму одвертому варваризмі, кривавим терором, розстрілами та засланнями нищить український елемент і цілою системою свого деспотичного управління вириває з корінням усякий прояв національної творчості і думки. Тоді як польські окупанти, приховуючи свої насильства брехливою формулою зовнішньої законності й цивілізації, ї собі ведуть послідовний наступ на українство з метою знищити та асимілювати його.

Останні події на Західних Землях України, коли польська влада допустилася нечуваного терору, катування та вбивств українського мирного населення — виразно показують на схожість методів боротьби, яких вживає Москва та Польща у своєму стремлінні вбити живий організм Української Нації.

Але даремні зусилля ворогів України! Московсько-польські насильства й терор лише скріплюють політичну силу українських народніх мас, сприяють їхній активізації та заглиблюють почування палочої ненависти до наїздників. Останніми роками назустріч ворожому походові українські маси активно висувують своє чоло і на удари відповідають ударами. З різних кутів наших просторих земель надходять вісти про масові вияви народньої революційности в вигляді численних підпалів большевицьких колхозів та польських маєтків, терористичного нищення представників окупаційних влад, економічних та інших саботажів, диверсійних актів і т. д. Зокрема останні події на Західних Землях особливо яскраво вказують на зростливий активізм народніх мас, а також і на те, що ці маси, розділені штучними кордонами, але об'єднані спільною метою й волею до самостійного життя — вживають майже однакових способів боротьби супроти своїх ворогів.

Намагання окупантів здусити революційний рух нашого народу не дають бажаних для них наслідків, бо жах терору має свої межі, поза якими стає безсилий, зустрівши опір народнього гніву та пімсти. Вияви того революціонізму, поруч із тими загальними ускладненнями, в яких перебувають окупаційні режими, дають підстави передбачати, що недалекий уже той час, коли при відповідних умовах народня революційна стихія, закута в рямці організованости і творчого державного змісту, знайде собі вихід у *всеукраїнській національній революції*, яка єдина в стані забезпечити нам досягнення нашого ідеалу — *Самостійної Соборної Держави*.

Український націоналізм, який народився в вогні боротьби за незалежність України, в основу своєї визвольної політики поставив переконання, що всякі розрахунки на підтримку сторонніх чинників у нашій боротьбі проти окупантів не мають під собою ніяких підстав, коли ми самі не спроможемся досягти відповідного стану власної організованости та політичної відпорности, а сподівання використати допомогу одного окупанта проти другого — Москви проти Польщі, чи Польщі проти Москви — являють собою смертельну небезпеку для нашого визволення.

З тих причин «Організація Українських Націоналістів» свою визвольну місію вбачає в організації народніх мас на окупованих землях, у виробленні в них активізму та підготовки їх до збройного зриву — національної революції. Тому сучасні вияви народнього революціонізму на українських землях ОУН трактує як конечну пере-

ходову стадію до загальної революції, унає їх доцільними та заявляє свою солідарність із творчими революційними чинниками, що переводять боротьбу на окупованих землях.

Сучасне положення на окупованих землях та прийдешні завдання ставлять перед цілою Українською Нацією, а зокрема перед її політичним шпроводом вимогу тісної консолідації, духової єдности та спільного напруження в підготовці революційної боротьби, в якій не сміє бути *неутральних* чи *пасивних*. На жаль, не всі українські політичні чинники так оцінюють важливість сучасного моменту. Такі факти, як декларація політичних партій Західних Українських Земель з приводу революційних заворушень останнього періоду, або відношення до польського терору з боку групи А. Лівіцького, є зайвим доказом незрозуміння справжніх шляхів визволення з боку тих чинників, які мають претензії вважати себе за провід нації. Вони ілюструють фатальну короткозорість представників відповідних партій і груп, хоробливу неміч їхньої волі, розідженої умовами легалізму та звичкою прилашнюватися до окупаційних режимів, або на них орієнтуватися, але ніколи чинно поборювати.

«Організація Українських Націоналістів» із почуттям прикраси підносить поступовання згаданих політичних чинників, а робить це в цілях унеможливити на майбутнє подібні вияви лояльності до ворогів та індеферентизм, які загрожують розривом між провідними верствами та українськими народніми масами. ОУН підкреслює, що велику проблему національного визволення можна розв'язати не політикою компромісів, не стремлінням прилашнюватися до окупаційних умов під гаслом дочасних льокальних інтересів та зі страху перед жертвами, лише напруженим зусиллям цілого національного організму та аргументом оружною боротьби. Таке розуміння визвольної проблеми має бути для кожного українця символом його національної віри та дороговказом у всіх його починах для блага Української Нації.

Український нарід на окупованих теренах в обличчі грізної небезпеки стоїть перед завданням утворити єдиний фронт боротьби проти окупантів, змагаючися за право життя, а тому без огляду на жертви. Українська еміграція зобов'язана дати тим змаганням свою підтримку шляхом міжнародньої пропаганди справи українського соборного визволення та тісним організаційним повдананням, щоб могли виконати перед нацією свою історичну місію. В душі кожного українця має бути викресане переконання, що визволення досягнемо лише через напружену боротьбу, організацію власних сил, активізацію духу нашого народу та його готовність запалити творчий вогонь національної революції.

Це ж бо є той шлях, що, вже скроплений потоками народньої крові, приведе нас до нашої мети — Самостійної Соборної Української Держави.

Женева.

Листопад, 1930. року.

Провід Українських Націоналістів.

Вимушена заява.

Протягом останніх місяців орган уенерівців-польонофілів «Тризуб» майже в кожному числі друкує всякі матеріали з явною метою посіяти в колах українського громадянства різні брехні про українських націоналістів, щоб таким робом викликати недовірря до О. У. Н.

Без сумніву, уенерівці-польонофіли бачать, що український націоналізм унеможливило групі А. Лівіцького продовжувати ту політичну спекуляцію на події, яку вона провадила протягом попередніх років, та що уенерівська концепція, побудована на прязні Польщі, зазнає повної невдачі, саме через рішучий спротив із боку українського націоналізму.

Однак такими способами поборювання українського націоналізму, яких уживають уенерівці, вони не лише не врятують власної концепції та свого впливу, а навпаки — прискорять процес розпаду та розкладу самого уенерівського центру. А його положення вже нині не дуже то завидне. Досить приглянутися до того становища, в якому опинився уенерівський центр, щоб переконатися, що він став *ізольованою та замороженою еміграційною групою*. Правда, уенерівці твердять, що, принаймні, українська еміграція в своїй більшості (80—90%) визнає та підтримує уряд А. Лівіцького — В. Прокоповича, однак маємо підстави вважати, що, навпаки, більшість нашої еміграції тримається зовсім іншої думки. Вистачить вказати на засідання організаційної комісії для нансенівських пасів, відбуте в Празі дня 23. І. 1930. р., на якому п. Яковлів заявив, що репрезентує такі уенерівські організації в ЧСР: «Об'єднання» — 200 людей та «Укр. Респ.-Демократичний Клуб» (ті самі члени!) 150 людей; тоді

як інші члени репрезентували: «Укр. Громада» — 220, «Спілка Кубанців» — 91, «Укр. Комітет» — 98, «Робітнича Спілка» — 1.700. Однак і ця заява п. Яковлева щодо своєї правдивості дуже сумнівна, коли пригадаємо пропозицію «Союзу укр. емігранських організацій у ЧСР» (див. «Вісник», ч. 2. Прага, X./1930.) — «утворити з представників соборницьких та польонофільських організацій мішану комісію, яка перевірила б число членів в організаціях обох таборів, з тим, що коли противна сторона не прийме опіє публічно заявленої пропозиції, то будемо уважати себе в праві твердити, що панове польонофіли не можуть довести числами, що по їх боці стоїть 80% української еміграції, а зокрема не можуть potwierдити правдивості запропонованої заяви п. Яковлева про кількість членів польонофільських організацій у ЧСР «Об'єднання» (200) та «Республікансько-Демократичного Клубу» (150)». Цю публічну пропозицію уенерівці збули мовчанкою.

І тому не дивно, що саме заходи українських націоналістів *спільно з иншими соборницькими течіями* нарешті зорганізувати українську еміграцію та створити *єдиний центр* уенерівці вважали шкідливими та небезпечними для себе, бо вони знають, що не лише націоналісти, а й інші не-уенерівські угруповання критично й негативно ставляться до уенерівської політичної концепції союзу з Польщею. Згідно з їх твердженням Головна Еміграційна Рада, що штучно підібрана з прихильників уенерівської групи, вже й без цих заходів об'єднала та репрезентує інтереси переважливості більшості еміграції, а тому, на їх думку, нема ніяких підстав утворювати ще один еміграційний центр, бо це спричинилося б до різких чварів, які лише знесли б уенерівський центр, що своєю чергою було б на користь більшовиків.

Взагалі уенерівці переконують себе й інших, що *всяка* політична акція, а зокрема акція націоналістів, скерована на організацію та консолідацію сил Української Нації з тою метою, щоб шляхом національної революції та збройної боротьби вигнати *всіх* окупантів із українських земель, отже, всяка акція, що провадиться незалежно від уенерівського центру або всупереч уенерівській концепції, є несвочасною, недоцільною, шкідливою та небезпечною, і йде на користь Москви, бо, начебто, її обов'язково використають більшовики. Абстрагуючи від того, що такі погляди є дивними, хочби тому, що уенерівські лідери вже роками запевняють, що більшовицька влада сьогодні-завтра впаде та що українське населення ніби ніяк не може дочекатися повороту «законного уряду», все вказує, що уенерівці-польонофіли захорили на *мононолію* репрезентації інтересів Української Нації. Тимчасом є всякі підстави твердити, що «головний отаман» А. Лівницький має на совітській Україні такий саме авторитет та вплив, як «диктатор» Е. Петрушевич на наших західних землях, що уенерівці-польонофіли не мають зв'язку з тим революційним рухом, який все шириться та зміцнюється на українських землях під більшовицьким поневоленням, та що українські народні маси взагалі нині не тільки не визнають *окупаційних* урядів, але не визнають і *всіх тих українських «урядів»*, що знаходяться на еміграції.

Саме тому українські націоналісти та інші українські угруповання, яким доводиться провадити боротьбу не тільки проти *більшовицького* панування, але також і проти *польської окупації*, негативно ставляться до уенерівського центру. Підносимо це з натиском саме нині, коли польська влада запровадила на західних українських землях нечужаний режим терору та насильства, винищуючи українські установи та криваво розправляючися з мирним населенням, щоб таким робом паралізувати визвольний рух на Західній Україні. І в тому часі, коли *чужа* преса *цілого* світа, навіть ворожа чи індіферентна до змагань українського народу, широко розписується про ті страшні події — ганьбу ХХ стол., коли *й чужі* народи заступаються за долю українського населення, безощадно винищуваного під польською окупацією, висилаючи своїх урядових представників для розсліду подій, та кореспондентів, коли навіть поодинокі держави починають вимінювати в тій справі ноти з Польщею, а міжнародні організації досліджувати їх, — «Тризуб» замовчує ті події, обмежуючися заявою, що уенерівці не можуть над ними застановлятися, бо вони дотичать — української *меншості* в Польщі! А рівночасно з другого боку «головний отаман» А. Лівницький в інтерв'ю з кореспондентом «*Neue Fr. Presse*» заявляє, що *більшовики* стараються відвернути увагу від внутрішнього становища на Україні тим, що намагаються *запекоти* українське громадянство в сусідніх державах, а зокрема в Польщі. В кінці розмови Лівницький сказав, що співпраця поляків і українців конче потрібна для господарського, культурного й політичного розвитку обох народів» А «міністер закордонних справ» Шульгин і Стоцький у своїх виступах за кордоном, на запити чужинців про положення на західних землях України, дають відповіді, що «українцям у Польщі краще живеться, ніж під більшовиками, що нарікання українських послів та взагалі

українців на гноблення українців під Польщею дуже і дуже переборщені, та що активні виступи УВО проти поляків або *більшовицька*, або *німецька провокація*».

Найновіший виступ п. Шульгина на засіданні Товариств Ліги Націй у Данцігу в жовтні б. р. (про який подали зовсім хибні інформації «Діло») виглядав так: коли голяндка, п. Баккер у дуже гострій формі обговорювала справу подій у Східній Галичині, п. Шульгин начав мнятися, мовляв, «єдиний ворог України — Росія», а «з поляками можна домовитися»; краєві події, мовляв, його також хвилюють, але тому, що ними тішаються більшовики. На те п. Баккер йому гостро відповіла, що він так говорить, неначе був би «агентом Польщі», а коли проти цього п. Шульгин запротестував, вона на potwierдження своїх слів прочитала йому один уступ з брошури п. з.: «*Appel au monde civilise*», виданої в Женеві в 1930. р. На це Шульгин одповів, що «брошура є інспірована чужинцем».

Така поведінка *українців* була б дуже дивна, колиб не була знана обставина, що уенерівський центр існує та провадить свою працю на *польські фонди*, зобов'язавшись зі свого боку до відповідних *услуг* полякам.

І ті уенерівці вважали себе головним, а то й самотнім дуже небезпечним для більшовиків чинником, із яким останні немовби лише й рахуються. На ділі більшовицькі можновладці рахуються з польською мілітарною силою, а своєю чергою поляки з більшовицькою армією. Разом із тим і перші, і другі дуже побоюються *українського національно-революційного руху*, з яким ні група А. Лівницького, ні прихильники Е. Петрушевича *не мають нічого спільного*.

Поточного року минуло вже перше десятиліття, як уенерівський центр перебуває на еміграції, а тимчасом доводиться констатувати, що його керманічі не спромоглися виявити ні належних організаційних здібностей, ні й поготів будьякої серйозної акції на міжнародній арені. Уенерівці іноді галасують про свою «міжнародну політику», але коли придивитися до неї уважно, то всякому стає ясним, що уенерівський центр не має навіть належних зв'язків і не здобув для української справи такої потрібної для нашої визвольної боротьби моральної підтримки в колах рішачих міжнародних чинників. З нашого погляду, уенерівці навіть не провадять справжньої міжнародної політики, а обмежуються міжнародною пропагандою, й то надзвичайно невдалою та ще шкідливою, покладаючи свої надії на такі політичні ефекти чи демонстрації, як виступ сенатора Колленда або декларація зприводу утворення Європейської Спілки за проєктом Бріана. Тимчасом коли довелось їм взятися за конкретну справу боротьби за українські паси та визнання української національності в відповідних установах «Ліги Націй», то сувора дійсність виразно засвідчила, що уенерівці безсилні добитися позитивного вирішення тої справи, бо після їх дворічних заходів вона все в тому самому стані, в якому була і в 1928. р.

І саме тому, що справа нашої визвольної боротьби вимагає *належної* організації й консолідації живих сил українського народу, українські націоналісти, почали вживати різних заходів, щоб зрушити українську справу з мертвого пункту та підготувати нашу націю до революційного чину та збройної боротьби. Однак подібно, як більшовицька влада поборює українську визвольну боротьбу, як польську інтригу або фашистський рух, уенерівці і собі піднесли закиди, що український націоналізм свідомо або не свідомо працює *на користь більшовиків*. Не лише в «Тризубі», а ще більше приватно, по кутках, уенерівці ширять погослки та наклепи, начебто українські націоналісти *мають зв'язки з більшовиками, отримують од них гроші на свої органи, та взагалі працюють на користь більшовиків*. Спільники Пілсудского сподіваються таким робом дискредитувати український націоналізм у тих громадських колах, які почали уважно прислухатися до голосу О. У. Н.

Мало того, інші уенерівські діячі, галасуючи про потребу певної «моралі в політиці», про «демократію» та про «чесні методи боротьби», самі, наслідуючи поляків, поширюють погослки, начебто українські націоналісти є *німецькими агентами*. І це робиться не лише в українських колах, бо ми знаємо, що на бланку УНР за підписом п. Шумицького була недавно подана заява до французького міністерства закордонних справ, що Провід ОУН є на німецькій службі. Цим способом деякі уенерівці сподівалися, до речі, добитися виселення з Франції тих українських націоналістів, перебування яких у Парижі уенерівцям небажане.

Наводимо ці факти для того, щоб кожний український патріот переконався, що не українські націоналісти намагаються загострити відносини, як це досить часто нам закидають, із рівночасною заввагою, що вороги української великодержавності використовують наші внутрішні чвари з метою знесення боротьби Української Нації за своє визволення. Саме ми уникаємо таких виступів та не вживаємо таких метод поборювання

інших українських груп, які шкодилиб загальній консолідації сил Української Нації.

Разом із тим уважаємо за свій обов'язок раз на завжди заявити, що *українські націоналісти ніколи не були й не будуть нічийми агентами* — ні німецькими, ні польськими, ні фашистськими, чи ще там якими. Таксамо зазначаємо, що *О. У. Н. з самого початку свого існування не брала ніяких грошей ні від німців, ні від польськв, ні від чехів, ні від поляків чужинців*, а навпаки існує на кошти Української Нації. І хоч кошти невеликі, і хоч О. У. Н. не могла досі розвинути свою акцію в таких розмірах, як цього вимагає справа боротьби нашої нації за своє визволення, всеж ОУН у своїй діяльності *незалежна від сторонніх чужинських чинників*, а її розвиток природний та з світлим виглядом на майбутнє. І ми горді своєю незалежністю від чужинців! І як віримо, що оперття на *власні сили* забезпечить нашої організації світлу будучність, то так само віримо, що й Українська Нація спроможеться *власними силами* добитися своєї мети, наколи всі українські патріоти переконаються, що лише вибраний нами шлях національної революції та збройної боротьби може привести нашу націю до великодержавности. Правда, цей шлях тяжкий та вимагає великих жертв, але за те він забезпечує нам перемогу над нашими ворогами.

Провід Українських Націоналістів.

«Пацифікація» Східної Галичини.

Уряд Пільсудського рішився за одним замахом ліквідувати українське питання в Польщі, способом, практикованим колись турками супроти вірмен, або царсько-російськими чорносотенцями супроти жидів. Він вислав на українські терени *карні експедиції поліційних відділів і кавалерії, які чинять тепер страшні спустошення на землях Східної Галичини; нищать всі культурні й господарські надбання українського народу і мого катують мирне українське населення.*

Цей ганебний дикий погром українського народу польський уряд називає «*пацифікацією*» Східної Галичини. Ота дика «пацифікація» зачалася в половині вересня і з кожним днем прибирає що-раз жахливіших форм. Описати докладно всі події тепер не можливо, бо з одного боку нема ще зібраних матеріалів із усіх закутин краю, а з другого — колиб використати ті матеріали, що є, то прийшлося б писати томи жахливих картин, що викликають обурення й огиду в кожній культурній людині. Коротко справа виглядає так: 21. вересня вирушив відділ поліції, стягнений із корінної Польщі та з учнів поліційної школи в Мостах, числом 2.000 на «усмирнення» українського населення в повітах: Збараж, Бережани, Тернопіль, Підгайці, Рогатин, Бібрка, Львів, Яворів, Сокаль, Рудка, Самбір і т. д. Рівночасно залили українські села скадрони польської кавалерії з 6. корпусу. І почалося кроваве жниво...

Вибрано насамперед ті повіти, села та міста, де українське населення національно найсвідоміше і де найкраще розвинена культурна й господарська діяльність. Туди впадали відділи поліції або кавалерії і плондрували всі культурні та економічні надбання українського населення.

В кожнім місті та селі, куди загостила карна експедиція (тих сіл сотки) переводиться пацифікацію за такою програмою: відділ з 80 до 150 поліцаїв чи уланів оточує нагло село, щоби ніхто з мешканців не втік, опісля командант відділу ділить своїх людей на окремі загони, що мають виконати призначені завдання. Громадському урядові дається приказ протягом 2—3 годин екласти контрибуцію, а це від 5 до 200 і більше сотнарів вівса, або іншого зерна, кілька штук свиней, худоби, кілька десятків фір паші й соломи, та, крім того, для кожного жовніра, чи поліцаєя приготувати оскубану курку чи гуску. В деяких місцевостях вимагають ще кілька бочок пива чи інших напоїв. Коли у призначений речинець село не встигне виконати того «замовлення», то за кару контрибуція зростає вдвічі, а війта та громадських радних так любють, що вони й рушитися не можуть. По деяких селах накладають крім того також і грошові карі. Найгостріші контрибуції, звичайно, накладає військо; поліція здебільшого обмежується пивом, горівкою, забранням свиней, курей, гусок — словом всього того, що дається спожити.

А тим часом окремий карний загін ловить усіх тих людей, яких імена подала місцева поліція, або місцеві поляки. Тих людей заганяють до громадського уряду, або до якогось більшого приміщення, і там виконують над ними страшну езекуцію — жахливі середньовічні тортури. Це діється, звичайно, під безпосереднім доглядом командантів відділів.

В число тих нещасних жертв попадають місцеві інтелігенти і найсвідоміші селяне, без огляду на вік і пол, що попри господарство чи інше заняття проводять та-

кож і культурно-освітню або економічну громадську діяльність: члени управ і надзірних рад кооперативів, читалень, директори хорів, оркестр і т. д. — словом — найкультурніша частина села стає об'єктом нечужих знущань: викликають вибрані жертви по черзі; здирають убрання й білля, кладуть на лавку, або на підлогу, вкладають в уста мокру шмату, двоє людей сідає на голову, двоє на ноги, командант визначає кількість бучків — звичайно 25—50, а то і сто й більше. Коли нещасна жертва зімліє, то відливають водою й катують далі. Крім чисто фізичних мук, видумують оті модерні кати ще й моральні муки. Наприклад, за кожним десятком нагаїв приказують жертві кричати: «Нех який маршалек Пільсудскі», або співати «Ще Польська не згинела», то знову кажуть катованій людині цілувати «польську» землю і лягти Україну. Не падають навіть старців, напр., 57-літнього Матвія Мітрінгу — продавця кооперативи в с. Петрикові, пов. Тернопіль, побито в страшний спосіб, змушувано танцювати та співати соромицькі пісні, й коли він того не хотів, то кольбами його так скатовано, що він впав без притомности і тепер бореться зі смертю. Шестидесятилітній Іван Панчишин, справник кооперативи в Наконечнім-Яворові, дістав 200 нагаїв. Побито страшенно 85-літнього Щєбиволока в Денисові, пов. Тернопіль, та ин.

Взагалі вимір карі залежить од дотеперішньої громадської активности жертви. Коли хто займав рівночасно кілька громадських становин, то б'ють його за кожне становище зокрема. Напр., війт Гриць Береза в селі Гушанці, пов. Збараж, був виділовим споживчої кооперативи, молочарні, читальні «Просвіти»; ото-ж бито його за Україну, кооперативу, «Просвіту», молочарню і за сина, що втік перед побоями; за кожну оту «провину» по 25 нагаїв.

На катуванні людей «праця» експедиції не кінчиться. Інші уланські загони чи відділи поліцаїв ідуть рівночасно по хатах насамперед тих власників українців, яких взято на «індекси», і під претекстом пошукування зброї розшивають стріхи, розбивають вікна, образи, особливо образи українських діячів, поряють кожухи, подушки, висипають пірря, б'ють горшки, посуд, висипають муку та мішають її зі сміттям, піррям, болотом. Розбирають стіжки зі збілжжям і розкидають по цілому подвір'ю. А то й страшними побоями *змушують самих власників тяжко запрацьованого майна розбірати свої хати, розкидати збілжжя, рубати й зривати підлоги й т. д.* При тому б'ють навіть жінок і дітей; у селі Швейкові, повіт Підгайці, побито жінку Василя Дутки, яка лежала в пологах.

Найважливіші завдання має та частина експедиції, що йде робити «ревізії» по культурно-освітніх і економічних установах. У кооперативах найперше забирають задармо товар, який їм подобається, або де-коли платять для форми по кілька сотиків за товар, що коштує десятки золотих, а відтак складають на купу весь крам і поливають його нафтою. Так, напр., у селі Купчинцях, пов. Тернопіль, скадрон 9. полку уланів із Терєбовлі нищив кооперативу «Надія» тим способом, що весь товар макуфактурний, галантирний і споживчий скинуто на землю, полито нафтою, оливою й медом та все потоптано ногами. Тій одній кооперативі зроблено шкоди понад 100 тисяч золотих. Там же знищено доценту модерну масарню й молочарню.

Цілковитому знищенню підпадають насамперед товари, продукovanі в українських підприємствах, мило Центросоюзу, палерці «Калина», цукорки «Нова Фортуна» й т. д. При тому обов'язково карна експедиція побоями змушує урядовців кооперативи палити або дерти всі касові книги. Опісля під претекстом пошуку зброї експедиція демолує всю обстановку кооперативи, розбиває вікна, рубає підлоги, двері, вивіски. Залежно від «настрою» урядових погромщиків знищенню підпадає навіть і будинок, де міститься кооператива чи читальня «Просвіти»; тоді розкидають стріху будинку і валять стіни. По тій «роботі» притоворюють до скатованих людей: «*Пропала ваша Україна!* Така сама доля зустрічає кожну читальню «Просвіти», при чому насамперед нищать до ґрунту бібліотеки.

Досі знищено доценту тисячі українських кооперативів, читалень «Просвіти» з бібліотеками, театральними приладдями, музичними струментами, словом — усю обстановку, не виключаючи самих будинків. Цю руйнівну роботу переводиться не тільки по селах, але також і по містах. Всюди, де тільки є український пам'ятник, експедиція нищить його. Вандальська рука карних експедицій зачепила також Союз кооперативів, і філії «Просвіти» по містах. Так, напр., зруйновано доценту повітовий союз кооперативів із усіма товарами, книговодством і урядженням і філію «Просвіти» з бібліотекою в Бережанах; подільський Союз кооперативів, філію «Просвіти» з прекрасною бібліотекою і друкарню в Тернополі; складницю повітового Союзу кооперативів у Козовій та ин.

На допомогу карним поліційним і військовим експедиціям приходять «неві-

дома» рука, що підкладає під охороною польської поліції бомби під українські установи й висаджує їх у повітря. Так ось висаджено в повітря українську приватну народню школу Т-ва «Рідна Школа» на Личакові у Львові, читальні «Просвіти» в Монаєві й у Данилівцях, пов. Зборів, читальню «Просвіти» в Збоїсках, біля Львова, кинено дві бомби військового типу до кооперативи в Радилічі, пов. Дрогобич, величезну військову бомбу до повітового союзу кооперативів у Сокалі й т. д. 2. жовтня прийшла черга на краєву централу українських кооперативів, т. зв. «Центросоюз», у Львові. Вночі покладено в партері 2-поверхової камениці «Центросоюзу» пекельну машину страшної вибухової сили, від вибуху якої дуже знищено каменицю і склад товарів. Не уникла бомб навіть така установа, як український монастир о. о. Студитів у Львові.

Рівночасно з гуком бомб нищить українські установи та приватне майно українців вогонь, підкладуваний «невідомою» рукою, також під охороною поліції. Так, напр., спалено читальню «Просвіти» і кооперативу в Воютичах, пов. Самбір, кооперативу в Микуличині, спалено маєтки о. Лисика в Деманові, пов. Рогатин, о. Кочали в Лісниках, пов. Бережани, о. д-ра Юрика в Золочеві, о. Гордицького в Чернелиці, пов. Городенка, й т. д.

Розбивання вікон і вітрин — це звичайна річ, яка вже навіть не робить враження. Так, напр., у самім Львові на очах поліції розбито камінюками кількакратно вікна й вивіски в молочарських крамницях «Маслосоюзу» на вулицях Сапіги, Личаківській, Костюшки й на ринку, вибито вікна в каварні «Народня Гостиниця» (і поранено ножом портієра, що зловив одного погромщика), в «Науковім Товаристві імені Шевченка», в книгарні, в каплиці на Замарстиніві, здемольовано українську захоронку, школу й кооперативу на Левандівці й т. д.

Цей спосіб «паціфікації» є загальною прийнятною формою нищення культурних і господарських надбань та здоровля українського населення.

Однак не в усіх селах катовано людей по «списку». Було чимало сіл, де бито й руйновано все, що тільки попадало під руку. Так, напр., у селі Чернилів-руський, пов. Тернопіль, скадрона уланів, оточивши з усіх боків село і виставивши на всіх дорогах кулемети, загнала на громадський майдан усіх мешканців села з жінками й дітьми. Опісля відлучила всіх дітей нище 13 літ, а також усіх жидів і поляків, і почалося страшне поголовне катування всіх мужчин, жінок і дівчат. У селі Розкошинці, пов. Збараж, військо зігнало всіх людей на майдан і перебито нагаями всіх людей!

У селі Мозолівці, пов. Підгайці, на 155 господарств знищено 110, здемольовано всю внутрішню обстанову, ліжка, печі, посуд, порізано одяжу, попорено подушки і розсипано пірря, розібрано дахи домів, порозбивано образи, вікна, позривано підлоги, понищено машини й т. д. Не пощадили навіть криниць, до яких понасипано всякого сміття, грузу з розбитих печей і пірря. *Били кожного, кого застали в селі, не виключаючи дітей; розлюченість експедиції дійшла до того, що побили навіть смертельно хворого старця Осипа Галюку, який вже рік лежить у постелі. По відході експедиції село виглядає як по страшнім землетрусі.*

Про вибрики експедиції свідчить оцей факт: по знищенні доценту села Купчинці, пов. Тернопіль, і скатованні населення карна експедиція рушила до села Денисова. Для розвеселення товариства привязано мотузками громадського асесора Олексу Росоляка за шию до воза й ударами нагаїв змушено його бігти разом із кінями з Купчинців до Денисова.

Маючи всюди таку необмежену «свободу», карні експедиції не відмовляли собі гвалтувати українських жінок. Так, наприклад, у селі Шилах, пов. Збараж, карна експедиція в разгарі руйнування майна села і катування поголовно всіх людей, ловила молодих дівчат і заганяла їх до замкнених приміщень, де їх дикунським способом гвалтовано.

Подібних картин тисячі.

Звіряче катування нещасних людей має на меті не тільки застрашити українців і понизити їх людську гідність; карним експедиціям ходить і про те, *щоби тими по боями позбавити раз на все здоровля, а то й відправити на другий світ як-найбільшу кількість цінних українських громадських діячів*, невідданих для польського уряду, а яких дорогою закону ніхто не міг ні карати, ні нищити. Вже тепер багато людей вмерло від побоїв; а велика скількість людей із поламаними ногами, руками, ребрами, з внутрішніми ушкодженнями, і вони в скорому часі попрощаються з життям. До тих людей належать громадяне різних станів: священники, адвокати, вчителі, лікарі, селяне, робітники, студенти. Наприклад: од побоїв згинув Грицина зі Соховець, пов. Підгайці, адвокатський писар Бомба помер од побиття й т. д. Поламано ноги й ребра б. послові д-рові Яворському, зломлено руку і ребра вїттові Іванові Варениці

з Денисова, смертельно скатовано лікаря д-ра Андрія Кокодинського, інж. Андрія Туряньського в Новім Селі, пов. Збараж, й т. д.

Як переведжено екзекуції свідчить такий приклад: у селі Данильччі, пов. Рогатин, карна експедиція зачала своє «урядовання» з биття начальника тої громади Андрія Гривнака, визначного громадського діяча та кандидата на посла до сойму. Люто катовано його в хаті, де містилася канцелярія громади, а відтак приказано йому вилізти на горище, де ніби мала відбутися ревізія. Там почали його бити вдруге, аж нещасний втратив притомність. Тоді скинули зімлілого вїтга з горища на долівку. Пізніше завезли його до сусіднього села і замкнули до сільського арешту, де просидів дві ночі. *Кожної ночі приходило п'ять поліцаїв до арешту і там його знову катовано.* В жахливому стані відвезено його до арешту в Рогатині. Побитий по тій «паціфікації» почав плювати й мочити кровю.

Така сама доля стрінула вїтга Михайла Герасима з Молошковиць, пов. Яворів, що по скінченні університетських студій почав господарювати та провадив кооперативну й культурно-освітню працю. Карна військова експедиція знищила все село й дуже лютилася, що не застала вїтга вдома. По від'їзді експедиції поїхав Герасим до Яворова на сесію вїттів, скликану повітовим староством. По відбутому засіданні вийшов він зі староства, і тут на нього чекав десяток уланів 14. полку. Вхопили його, затагнули до військового тягарового авта й повезли на передмістя Наконечне, де стояла ціла скадрона. Привели його до читальні «Просвіти», роздягли, положили на підлогу, кілька жовнірів посідало на голову й ноги та, заклавши наперед в уста мокру шмату, дали відразу щось зі сто буків приговорюючи: «Ти, ск. с., хпещ України будоваць?» Скатований вїтг хвилю полежав і прочувившись зачав помалу одятатися. Тоді улани в крик: «А тобі то замало!», і почали катувати його подруге доти, аж зімлів. Неприятного відвезли люде до тотелю, де він бореться зі смертю. Тим самим способом катували там таки абсолювента філософії Олексевича Івана; священник, що сповідав його перед смертю, зімлів на вид скатованого тіла. Також сама доля стрінула ученика б. кляси гімназії Остапа Линда. І так без кінця.

Постійні нагінки польської преси на українських католицьких священників, маєові ревізії й безпідставні арешти священників звичайні явища.

Карні експедиції не тільки нищать майно священників, але й знущаються не людськи. Так, напр., у Наконечнім, пов. Яворів, священника Котиса скатовано, помазано йому голову маслом і висипано після на голову пірря. Побито також його жінку і примушено цілу родину того священника молотити в неділю збіжжя для війська. Над священником Мандзієм із Богатковоць знущалися так: наперед били його кольбами й нагаями по спині; коли він зімлів, привели його зимною водою до пам'яті та перевернули горілиць; один із поліцаїв став йому ногами на груди, а другі били по животі й ногах, а руки пробивали багнетом; коли він удруге зімлів, знову поляли зимною водою, а відтак виляли на нього кипляче молоко, що його варили для себе поліцаї, та один баняк із гарячею бараболою; вкінці кинули на нього 2 столи і з тим відійшли; о. Мандзій помер у муках у шпиталі. У Люблині великим, пов. Підгайці, люто побито священника Дединського, при чому підчас екзекуції приказували йому співати: «Ще польська не згінела». О. Блзовського в Підгайцях побили тяжко в його власній хаті. Розлюченим поліцаям було того ще замало, тому забрали того священника з собою й замкнули в пивниці магістрату. Вночі прийшло до пивниці п'ятеро людей, і там ще раз катовано безборонну жертву. Над ранком вивели о. Блзовського на подвір'я магістрату й там почали знову люто катувати: повалили його на землю й били так, що він зімлів. Коли бідолашний прочувся, вхопили його поліцаї і викинули на хідник біля магістрату. Місцеві жиди забрали скатованого священника й завезли його до дому. Подібних прикладів можна навести багато.

У тій «війні» з українським мирним і безборонним населенням показала свою «високу техніку» не тільки поліція, але й полки польської кавалерії, на чолі якої стоїть «еліта» польської шляхти, синки польських дідичів, високих урядовців і магнатів. Оці старшини не тільки кермували цілою акцією й розкопували страхіттям невинно катованих мужчин, жінок і молоді; вони простягали також свої «шляхотські» руки по тяжко загароване чуже майно, яке не тільки рабували для військових магаруків, але себе й свої родини не забували. Скільки то пішло свиней, курей, гусей та інших ласощів до панської кухні! Скільки то вагонів вівса, паші, видертих під виглядом «контрибуції» з рук українського селянина, продано, щоб наповнити приватну кишеню шляхотських паничів!

Для прикладу: в селі Підберізцях, біля Львова, улани 14. язловецького полку, нищучи й катуючи людей, не забули перебити в селі майже всіх гусок і курок, яких

Міжтим карні експедиції не звернені проти людей, запідозрених у приналежності до УВО чи в участі в саботажовій акції, й то виключно проти них, а проти цілого українського населення та проти його культурного й економічного дорічку, а потоловне катування всього населення села, від дітей почавши а на старцях і вагітних жінках скінчивши, насилування дівчат, рабування приватного майна українців, демольвання культурних і наукових установ, нищення кооператив, од рабунку товарів почавши а на нищенні книговодства скінчивши, не має нічого спільного ні з законною відповідальністю за саботажі, ні з намаганням найти винувників, ні взагалі з законом. Ба, той факт, що карні експедиції відвідували, й то по кілька разів села, де не було ні одного підпалу та ні одного саботажу (напр., Чернілів Руський, пов. Тернопіль, Швейків, повіт Підгайці, та ин.), а далі та обставина, що карні експедиції продовжуються і далі, коли саботажова акція давно вже закінчилася, вказує, що «пацифікаційна» акція взагалі не має ні законного, ні фактичного відношення до саботажів, а звернена проти органічної праці українського населення та її дорічку. Що «пацифікаційна» акція не має на меті спацифікувати, отже, втихомирити відносини в Східній Галичині, завести лад і спокій, свідчить і те, що цілий край обернено в *воєнний табор*, що заведено не тільки фактичний *воєнний стан*, але й режим повного *беззаконія й безправства*, а що більше, випроковується відрухову *реакцію підпольних елементів* у виді нових саботажів. З другого боку той маркантний факт, що карні експедиції проти українського населення зачалися напередодні *виборчої акції*, коли уряд завів режим репресій навіть супроти польських опозиційних партій (хоч без порівняння куди в меншій мірі, ніж проти українців!), далі, що карні експедиції гуляють безпереривно вже другий місяць по українських містах і селах, та що вони виказують тенденцію продовжувати свою роботу аж до часу *переведення виборів*, а нарешті, що карні експедиції вимушують од катованих людей, а то й од цілих громад заяви, що вони будуть голосувати за виборчим списком Пилсудського — свідчать, що урядові Пилсудського ходить не тільки про нищення українського національного руху та культурного й економічного дорічку українського населення, але і про *стероризовання українського населення з огляду на вибори*, про відстрашення їх од голосовання за українські списки. Коли досі ще можна було сумніватися щодо характеру карних експедицій, то останні дні вповні висвітлюють ту справу. Від дотичного повітового староства приходять до поодиноких громад візвання, щоб вони підписали заяву, що будуть голосувати тільки за список Пилсудського. Коли якась громада від підпису відмовиться, негайно їде до дотичного села карний відділ, який так довго знущається над населенням, доки громада такої заяви не підпише.

Сім мільонів українців, що проти своєї волі опинилися під пануванням Польщі, кличуть до всього культурного світа про поміч проти походу модерних вандалів, які хочуть їх змести з лица прадідівської землі, доматаються припинити дикі знуцання над людською гідністю!

Польський уряд заповів заграничним кореспондентам припинення «пацифікації», а в дійсності пішли ще більші загони війська й поліції. *Незнаний досі в історії погром далі продовжується.*

В імя людських прав і моралі апелюємо насамперед до тих народів і держав, які проти нашої волі своїм рішенням передали нас і нашу землю під владу Польщі, жадємо негайної інтервенції й розсліду відносин у Сх. Галичині через висилку окремої міжнародньої комісії.

Евг. Онацький.

На міжнародні теми.

Протягом трьох днів три голови Урядів виголосили промови, присвячені світовій кризі: Макдональд на інавгураційних зборах Імперської Конференції; Мусоліні на інавгураційному засіданні Вищої Корпоративної Ради і Гувер в Асоціації американських банкірів у Клевеланді.

«Цілий світ», сказав Макдональд, «все ще є під впливом глибокої економічної кризи, яка вдарила й по нашій країні. Не буду казати тут про причини й на зверхні вияви кризи, але не можу не підкреслити, що теперішня ситуація має характер явища, що може мати для нас назвичайно важливі наслідки. Світ відчуває на собі ще наслідки війни й післявоєнного розгардіящу, і теперішню кризу можна хіба порівняти лише з тими дуже важкими кризами, які виникли були за часів так званої «промислової революції» між кінцем XVIII. і початком XIX. ст.»... «Порятунок» англійський міні-

стер добачає лише в взаємному довіррі й кооперації ріжних частин Бритійської Імперії, яка може «явити світові переможний принцип автономности в об'єднанні»...

Мусоліні сказав: «Світова криза саме цими днями дійшла свого верху у звязку з новими американськими крахами: тепер ситуація дуже проста — або загибель, або відродження. Але тому, що ні світове господарство, а ні людство не можуть загинути, мусить початися відродження»...

Гувер сказав майже те саме, що й Мусоліні: «Маємо вражіння, що ціни впали на найнищий рівень, а тому мусить початися піднесення. Ціни на деякі продукти так упали, що далі вже нікуди йти, бо вони нищі від тих норм, що їх може прийняти здоровий розум. З такими цінами промисловість не може задовольняти вимог світу. І тому мусить початися загальний рух до кращого, що — ледве помітний спочатку — визначить вихідний пункт нової доби розквіту»...

Промови Мусоліні й Гувера відбилися радісною луною у світовій пресі. Бо причини зросту економічної кризи й останніх американських крахів, без сумніву, дуже значно залежать не тільки від факторів об'єктивних, над якими ми зараз спинимося, але останніми часами й од фактору психологічного: від загальної зневіри і непевности завтрашнього дня.

Для нас дуже важко встановити цю однаковість думки про «апогейність» кризи у представників найбільш од себе відмінних світоглядів і культур. Але що особливо вражає — це, власне, розміри економічної кризи в Америці, країні, що ще так недавно здавалася бідним європейцям якимось Ельдорадом, куди досить понасти, щоб у найкоротшому часі почати кар'єру на американського мільонера, або бодай — спеціально для українців, славнозвісних нещасливців, — на тисячника... А там тепер нараховують щось коло п'ятих мільонів безробітних! І Америка зменшує до мінімуму кількість емігрантів із ріжних європейських країн, щоб не побільшувати того числа безробітних і не поглиблювати кризи. Звичайно, в порівнянні з 3 мільонами безробітних у Німеччині й понад двома в Англії, п'ять мільонів на 120 мільонів, та ще при тих засобах, які має Америка, це ще, розуміється, не таке вже і страшне. Та ще ж Америка вільна від того соціального нагнету, що дається в знаки Німеччині й Англії та доводить до абсурду витворення з безробітних величезної маси державних пансіонерів без жадної ініціативи й волі створити собі незалежний од держави заробіток. У Зєднаних Штатах Америки економічні проблеми розв'язують не на підставі соціальних теорій, але на економічному підкладі найвищої позиточности й найвищого прибутку. В Америці всі пам'ятають, що американський добробут повстав наслідком зусиль окремих особистостей, які, розвиваючи почин у власних інтересах, доходили нарешті до корисних для всіх наслідків. Все, що є творчого і продуктивного в житті американського народу, це наслідок розпачливих зусиль одиниць, які мусіли перемогти велетенські перешкоди. І тому, коли в інших галузях життя — етичній, звичавій, тощо — соціальна свідомість американців є дуже сильна, доказом тому може бути хоча б славнозвісний прогібіційний закон, — у бізнесах вимагано найширшої автономії чину. Велика американська традиція піонерства, людей, що здобувають життя лише своїми власними зусиллями, лише своїм особистим ризиком, без жадних сторонніх допомог і контролів, у господарському житті зберігається ще майже непорушно. Тимто і з безробіттям Америка дає собі раду цілком инакше, ніж те роблять в Європі. Ніяких підпор, ніяких бюрократичних установ для вироблювання способів боротьби з безробіттям, для постачання роботи — тощо. Безробіття збільшується наслідком зменшення активності у промисловості. Отже, треба змагатися з причинами лиха, а не з його виявами чи наслідками. І тому, коли в імперській і соціалістичній Англії Макдональд звертається з промовою про кризу до представників бюрократії і домініяльних урядів, а Мусоліні в бідній на капітали, але багатій на людей із творчим почином і думкою Італії, до об'єднаних представників усіх професій і класів, Гувер звертається до банкірів і промисловців, себто, до тих, хто має в своїх руках конче потрібні засоби для піднесення промислової діяльності, щоб тим зарадити лихові.

І Гувер, і Мусоліні виявили себе оптимістами. Та проте вони мусіли попередити, що загальне поліпшення умов життя, хоча і швидко почнеться, не швидко все ж досягне бажаного рівня. Мусоліні казав про три роки... Але точність виміру не відіграє ролі. Факт залишається фактом, що економічна криза протреває ще доволі довго, і що ніхто не має змоги щось зробити для її побороення у світовому масштабі.

Головне правило американської промисловости: вживати кількість робітників лише в межах справжньої потреби. І дуже часто європейські фахівці дивуються малій кількості робітників на тій або иншій фабриці: головну роботу переводять ріжні механічні прилади, які вимагають лише незначної контролі. І так по всіх усюдах: у бан-

ках, майстернях, канцеляріях — принцип усе той самий: найменше персоналу, винагорода якого залежна від кількості виробленого, а ця, натурально, наслідком широкого вживання машин, досягає дуже високого рівня. Тому винагорода американського робітника дуже висока, і залежна вона, в безпосередній пропорції від зменшення числа робітних рук, що їх опаджує промисловість. В 1926. р. американський робітник пересічно отримував на 55% більше проти 1890. р. Але машина й наукова організація праці, могутні помішники людини, і були кінець-кінців одною з головних причин теперішньої кризи, довівши до перепродукції. Виробництво, наприклад, американських черевиків, в силу вдосконалювання, упрощення й механізації, давало б тепер без ніяких зусиль світовому ринкові щоденно 1.750 тисяч пар черевиків, себто, вдвічі більше того, що фактично світ потребує. Тут, як бачимо, заохочування до піднесення промисловости не може дати ніяких позитивних наслідків. Ініціатива мусить звернутися на цілком інші, ще не порушені поля діяльності. Ті нові поля відкриваються, напр., при використуванні продуктів іншої галузі людської промисловости, що теж переживає важку кризу — хліборобства. Так, деякі товариства пробують приладнати на практиці недавній винахід вироблювання з пшеничної соломи ізолятивної матерії. Дехто вироблює з тої самої соломи — папір. Ще інші спеціалізуються на вироблюванні з соломи рстинного масла, дуже пошукуваного для різних нових хемічних виробів. Нарешті, вироблюють із соломи спеціальні типи цементу, фарб, вугля для різних потреб промисловости.

І хоча механізації життя й закидають, що вона є одною з головних причин безробіття, але ще Рікардо зазначив, що відкриття нових метод економізації праці приводить завжди лише до тимчасового зменшення персоналу. Залізниця, при їх першій появі, викликали цілі хори зловісних пророкувань: диліжанси мали зникнути, поштарі мали опинитися на бруку, цілі маєтки, вкладені в коні, мали йти намарно, шляхи залишалися б без догляду й т. д. З того всього справдилося лише одне: диліжанси і справді зникли, але щодо людського персоналу, то залізниця дала таку силу роботи, що її диліжанси не могли б дати і протягом століть.

Отже, машина, замість зменшити кількість робітників, у багатьох випадках їх значно збільшила. І справді, в 1870. р. число осіб, що працювали на фабриках, обраховувано на 12.505.923 особи, себто, 32,4% тодішнього населення; через 50 років ця цифра змінилася на 41.614.248 осіб, себто — 39,4% населення. Мануфактурна промисловість у 1899. р. давала роботу 4.712.763 особам, а в 1919. р. — 9.096.372 особам. А з 1919. р. до наших днів цифра та ще значно побільшилася.

Отже, коли на кошт машин і треба віднести тимчасове зменшення числа потрібних робітних рук, то *головну* причину американського безробіття треба все ж шукати деінде. Вона полягає в постійному припливі сільського населення, що кидає хліборобство й шукає заробітку по містах. І в цій галузі людської діяльності механізація праці справді мала величезне значіння. В «Toward Civilization», книзі, над якою працювало 17 учених і інженерів, п. Т. Кемпбел, власник наймодернішої ферми у світі (50.000 акрів землі в Монтані), дуже добре зясував теперішні умовини американського хліборобства. Досить одної маленької подробиці, щоб цілком добре висвітлити загальну ситуацію: Кемпбелова ферма має лише 125 чоловік персоналу; до збіжжя *ніколи* не торкається людська рука; два чоловіки, один трактор і п'ять сіялок оброблюють один акр за 3 хвилини, що коштує зрештою — пів польського золотого на акр. Два чоловіки можуть сжати цілий акр за 10 хвилин, що коштує один золотий за акр.

Розуміється, такої досконалої механізації хліборобської праці ми не можемо найти на всіх фермах, але це є стан річей, до якого вони всі стремлять; там, де раніше треба було десять чоловіків, тепер досить двох, восьмеро можуть собі йти шукати праці у промисловости. При такому стані річей треба дивуватися не тому, що в Америці зявилися маси безробітних, але тому, як довго американська промисловість могла їх до себе вбрати.

Ясно, що Америка примушена обмежити до найменшого візд європейських емігрантів, які при теперішній економічній ситуації, не зможуть знайти собі там роботи, — особливо це стосується до наших українських емігрантів-хліборобів: вони не в стані, навіть здобувши собі клапоту землі, конкурувати з дешевою продукцією великих механізованих ферм, і мусять руйнуватися. Занадто бо відмінні умови хліборобської праці в краю і в Америці. Але та механізація хліборобства руйнує наших, непристосованих до американської раціоналізації, людей не лише в Америці, але й у самій Європі. Бо європейські хлібороби не можуть конкурувати з американськими навіть у тих європейських країнах, які ввозять до себе хліб. І в цьому відношенні всі ті заходи, яких уживають європейські хліборобські країни для охорони свого толового

джерела багатств (пригадаймо недавню нараду хліборобських держав у Варшаві і їх заходи в Лізі Націй, щоби промислові європейські держави зобов'язалися купувати хліб лише в Європі), ледви чи будуть мати успіх. Бо і промислові держави так само мають свої економічні кризи й, натурально, намагаються купувати хліб, там, де він дешевший. Звідти й успіх совітського демпінгу.

Згідно з останніми розрахунками виходило б, що промислові держави, які ввозять до себе хліб, потребуватимуть цього року приблизно 20 мільйонів тон хлібу, тоді як світова продукція хліба, незважаючи на порівнюючи злий урожай в Європі, досягає 122 мільйонів тон, причому лишок у хліборобських країнах обраховують на 30 мільйонів тон. Отже, 10 мільйонів тон нема куди дівати. А до них треба ще додати мільйонні лишки попередніх років! Ці лишки створилися не лише через збільшення площі оброблюваної землі, не лише наслідком удосконалення способів обробки, але в великій мірі також у силу зменшення споживання хлібу. До того спричинилося багато різних обставин, з яких укажемо тільки на збільшений рівень життя робітничих класів, які не надолужують браку харчових засобів самим хлібом, поширення теорії про вітаміни, які почасти заступили споживання хліба (збільшене споживання овочів і городини) й т. д. Статистичні дані говорять ясно: так департамент хліборобства Зєднаних Штатів вирахував, що за час з 1913.—1929. рр. споживання хліба зменшилося в Англії зі 167 на 150 кіл. на особу; в Німеччині — з 105 на 90 кіл.; у Франції — з 248 кіл. на 198 кіл.; і в Зєднаних Штатах — з 154 на 125 кіл. Крім того, коли продукція хліба, в порівнянні з довоєнними часами (як що виходить з розрахунків 1928. р.), збільшилася на 22%, то населення зросло лише на 15%. Ясно, що при такому стані річей, коли пропозиції куди перевищують попит, хліборобська промисловість мусіла була опинитися в важкому стані. І справді ціни на хліб раз-у-раз падають: коли ми подивимось на ціни на хліб Чиказької біржі, то побачимо, що в вересні 1927. р. один «башел» (36 літрів, або вагою 50—60 кілогр., збіжжя) коштував 1,30 дол., то в вересні 1929. лише 1,13 дол., в вересні 1930. р. — 81,5. Можна собі уявити, як має погіршити совітський хлібний демпінг загальний стан хлібного ринку, і як він має відбитися з одного боку на хліборобських країнах, а з другого боку — на політиці різних промислових країн. Ще до минулого року, напр., Італія пропагувала konieczність збільшити продукцію хліба в середині країни і витрачала силу грошей на боніфікації ґрунту та на субсидії хліборобській класі населення, почасти коштом інших класів населення. Так, щоб дати можливість італійським хліборобам конкурувати з закордонним хлібом, бодай на внутрішньому ринку, італійський уряд, з огляду на спад світових цін на хліб, мусів увесь час підносити ввозне мито на чужий хліб, так що італійське населення не мало ніякої користі зі спаду цін на хліб на світовому ринку: в 1925. р. мито на хліб було 7,50 зол. лір на квінтал, в вересні 1928. р. мито піднесено на 11 золот. лір, а в травні 1929. р. на 14 золот. лір. Отже за чотири роки мито піднеслося двічі, на безпосередню шкоду споживача. Ясно, що такий стан річей не може тривати безконечно. Італійський приклад, із більш-менш значними відмінами, вартий уваги й інших промислових держав із протекційною політикою.

І тому, тоді, як у хліборобських країнах Європи, а особливо в Америці, совітський демпінг викликав справжню паніку, бідні на хліб країни, як Італія, залишаючи свою попередню хліборобську політику, користаються ним для поліпшення свого комерційного державного білянсу. Мало певні відомости, що весь хліб, що його цього року потребуватиме Італія, буде закуплений по неймовірно дешевих цінах у Світської Республіці, чим наноситься великий удар американському хліборобству, яке досі було головним постачанником Італії.

Розбіжність інтересів бідних і багатих країн, країн ввозу і країн вивозу, не дозволяє поки що думати про успішну організацію світу проти совітського економічного наступу. Яскравим виявом тої розбіжності інтересів були дебати над совітським демпінгом у Лізі Націй. Коли хліборобські держави Сходу Європи, підтримані Францією й Англією, домагалися створення спільного фронту проти економічного наступу Світів, то Німеччина, незважаючи на татар власної хліборобської проблеми, рішуче відмовилася взяти участь в акції, скермованій проти Світів, і обмежилася піднесенням мита на хліб. Проти утворення антисовітського фронту висловилися і Італія. Ще більше, щодо Італії, то ми знаємо з певних джерель, що фашистський уряд, з огляду на скінчення в кінці 1931. р. контракту з американськими нафтовими товариствами, зробив довгоречинцеву й дуже вигідну умову на постачання нафти з Кавказу.

Отже, все ясніше зарисовується спільний фронт, поки що лише економічний, трьох держав Європи: Світів, Німеччини і Італії, які з різних причин мають право

бути незадоволеними своїм міжнародним становищем. А за цим економічним бльоком, що вже має і спільне політичне гасло — ревізія трактатів — бачимо й тіні менших держав: Угорщини, Австрії, Болгарії, Туреччини, які й собі мають причини бути незадоволеними європейською гегемонією Франції та її сателітів — Польщі, Югославії, а почасти Чехословаччини та Румунії.

Єретичні думки.

Публична опінія чи публіка?..

На одного письменника нашого напосілися люде за те, що друкує свої твори в невідповідному органі.

Письменник той боронився тим, що, мовляв, письменник мусить *десь* друкувати свої твори, інакше бо перестав бути письменником.

Невдала оборона!

Коли ти письменник, то це ж цілком не зобов'язує тебе лізти в тванюку, щоб ізвідти подавати свій голос.

Та чи часом нема чогось вищого й ціннішого від звання письменника, наприклад — людська гідність?!

Та зрештою не це все має вагу. Важливіша річ — це мряка позалаштункових взаємин, що сповиве отой згаданий у горі «орган».

Дивився, дивився й ради не даси... Що воно таке: чи подвійна італійська бухгалтерія, чи взаємна асекурація на два чи три боки (думаєте й тут нема традиції? А пригадайте бабкіну септенцію, коли їй завважили, що вона в церкві дідькові свічку поставила), чи це зрештою оті елаветні «хохлацькі хитрощі», що завжди заводили й заводять наших Улісів під дурного хату, дарма, що вони (наші земляки) дуже високої думки і про свою дипломатичну далекозорість, і про спасальну силу *цієї* *самоерідної*, щоб не сказати гірше, методи.

Панове галичане, Пемонте Український, закиньте подвійну бухгалтерію, потрібну асекурацію, взаємну адорацію й розвійте раз на завжди той туман, під покривцем якого відбуваються якісь містерії, що лише нагодую спливають на поверхню, лякаючи невідготовану до того публіку. Щось подібне мало місце при похороні Ф. Федорцева.

Скажіть і завжди кажіть рішуче й тверде слово.

Тоді й письменники не будуть у тванюку лізти...

Час уже, щоб публична опінія перестала бути публічною...

*...Суждени нам благіє пориви,
Но свершіть їх нам не дано...*

(Здається не про нас...).

Часто-густо можна побачити, як наш земляк із печі аж під небо (думками зви-

чайно!) злине. Але враз схаменеться, сам себе приборкає та чим швидче назад у калабаню рідну... чи то пак — на «під» традиційну залізе. Затишно й тепло! Дарма що дух важкий-преважкий по під стелею.

Ось, наприклад, критик один наш одважно собі написав: «від того, щоб усі ці «ляпсуси калями» не ширили безголові серед читачів і щоб не подривали доброго імені автора й літератури, існує у всіх видавництвах світу окреме становище референта літератури, що перечитує»... Написав, прочитав і схаменувався: «Знаючи наші бідолашні обставини *не можемо домогатись* (підкреслення наше), щоб видавництва наслідували чужину аж так далеко»...

Майнув був під небо, та й негайно назад на під.

А, може, саме хтось щось і запропонував би, щоб лиху зарадити. Та де ж там, коли авторитетний голос гукає: не мож!

А видавці собі й радіють: «Слава Йісусу, пронесло хмару чорну, що видатками новими загрожувала. Примхи дурні! Бач, ще їм якогось «референта літератури» давай. І так прочитають».

І кому охота після такої «ретиради в купці» вискакувати «як Пилип із кононелі» зі своїми проєктами? Хіба на те, щоб і коні посміялися.

А щоб сталось, коли, замість «*не можемо вимагати*», та написати «*й ми цього вимагаємо!*».

Хай би собі видавці потилицю чухали, що їм тут робити. Хоч загадка та не дуже то вже така й мудра. Коли кожне видавництво не може мати свого власного «референта літератури» (газети я вимінаю), то хіба ж, беручи під увагу продукцію наших видавництв, не могли б вони скинутися грошем та мати одного такого референта на декілька видавництв, чи ж нарешті платити від праці? Бо ж той чортяка не такий уже й страшний, як його малое шановний критик.

Скажете: дрібниця! Та ж із цих дрібниць складається те, що ми називаємо народнім духом, народнім характером...

Позаду себе маємо програму. Маємо гіркий досвід жахливої диспропорції 40 мільйонної байдужої маси з кількома тисячами завзятців.

Злинемо попід неба, та зараз же в «купці».

І це тоді, як інші гукають: до відважних світ належить!

А далі що? Нічого! Нічого доти, поки ще чутимемо таке: «я б, знаєте, тее... е... та бачите, сімя, діти... не можу, голубе, рада душа в рай та»...

І недивно, що таке чуєш, *а дивно те, що це приймають за нормальне й оправдане*.

Та хіба ж при таких «героїчних» засадах дочекаємося колись своєї держави?

Ніколи!

Згадайте про Рим із його матронами! Згадайте, як Геродот описує відвагу скитських жінок.

Подумайте добре над тим, чому християнство було колись непереможною силою.

А розгадка дуже проста:

34. *Не думайте, що Я прийшов принести мир на землю: не мир прийшов Я принести, а меч;*

35. *бо Я прийшов розлучити сина з батьком його, й доньку з матіррою її, й зовицю зі свекрухою її.*

36. *І вороги людини родичі її.*

37. *Хто любить батька чи матір більше за Мене, той не варт Мене, і хто любить сина чи доньку більше за Мене, той не варт Мене.*

38. *І хто не бере Хреста свого й не йде Мені в слід, той не варт Мене...*

Ось де сила! Проти такої зброї не витримають ні танки, ні «берти», ні дредноути.

Про боротьбу.

Важку спадщину дістали ми під попередніх поколінь.

Майже сто літ як наші чільні люде, що ненавиділи військо й падали непритомними, коли бачили кров, невтомно проголошували анатему війні і старанно насаджували миролюбство.

А насьогодні кожному ясно, що самостійне наше життя прийде тільки по боротьбі, по кривавій і жорстокій боротьбі. Отже, пророків тих наших треба на під, бо без потреби вони.

Бо не хтось і не десь, і не колись, а цілий український нарід повсякчасно й повсюду, на всіх своїх і не своїх землях, од мала до велика, має бути сповнений *войовничого духа*, має бути подібний до величезної пружини, що кожної хвили може розпружитися й нанести смертельний удар.

Отже, повсюду: при вихові, у спорті, в літературі, в заміщенні посад і т. д. — має бути боротьба, войовничий дух.

Генерал Куропаткін каже у своїх «Ітогах» про причини невдач росіян у їх війні з японцями таке: «Людей із сильними характерами, людей самостійних, на жалю, у Росії наперед не висували, а переслідували, за мирного часу вони для багатьох начальників здавалися неспокоїними. І нарешті такі люди часто-густо кидали службу. Навпаки людей безхарактерних, без переконань, але потульних, завжди готових у всьому притакувати своїм начальникам, висували наперед»...

А чи ж у нас краще? Хіба ж не квіте в нас пишним квітом оте «фамусівське молчальництво»?

Ще Шевченко казав про «кирпогнучкошиєнок». А тепер... Тепер ми лишаємося Шевченком, а як же, що-річно навіть кадило словоблудія розпалюємо перед його портретом. Але ті бідолахи, що роблять оту врочисту комедію, на жалю, не усвідомлюють собі, яким вони дисонаансом з'являються на тлі Шевченкової революційної боротьби за правду. Бо в нас повсюду, без виїмку плакають старанно «кирпогнучкошиєнок», інтриганство, доносн...

Колиб-то Тарас устав із домовини, то, мабуть, знов призириливо кинув би: «раби з кокардою на лобі!»...

Слід застановитися.

Наша інтелігенція колись увірувала в тезу, що український нарід є нарід демократичний, та від цієї тези вона, як од печі, танцює й досі, благаючи західних демократів-парламентаристів заглянутися на неї бідолашну, бож вона, мовляв, є костою від кости, кровю від крові народу українського.

Може колись цей тактичний тят і був оправданий. Але тепер? Хібаж наші демократи не помічають, що не наперед вони ідуть, а безнадійно тупають на одному місці і не чують при тому, як жалібно відзвонюють заржавілі демократично-ліберальні ланцюги?

Хто вони, ті наші старомодні речники? Пустельники-аскети, що забули на самоті кабинетній про час, аскети, яких химерна доля раптом кинула у крутіж сучасності? Чи темні лірники-рапсоди минулого ХІХ. в., що ще від дідів навчилися пісень про славу 1789. р. з його «братерством», «рівністю» і «волею»? Чи може меткі пройдисвіти-дурисвіти, адвокати від народу і ремесники від «політики», що заробляють собі тим свій хліб щоденний?

Чи довго ще буде тривати ця орієнтація на «європейську демократію», орієнтація що заколисуює народні маси, робить їх нездібними до *волевого чину*?

Давно вже мудрі голови застановлялися над тим, до чого приведе виборчо-парламентарна арифметика. Герцен писав перед 70 роками: «Загальне голосування останній здобуток формально-політичного світу дала голос орган-утантам. Але бо концерту з цього не складеш»... А Карляль ще різкіше висловився: «Світ повний йолопів, а ви досягли загального голосування».

«Ми являємо собою — каже Мусоліні — чисту, категоричну антитезу світу демократії, плутократії, масонерії і взагалі всіх безсмертних принципів 1789. р. Те, що французький нарід витворив у 1789. р., фашистівська Італія тепер руйнує. Отже, не треба дивуватися, що всі ці люде, переняті безсмертними принципами *братерства без братерства, не рівної рівності і свавільної свободи*, об'єдналися проти нас»...

А це хіба не чудова характеристика наших днів, оцей короткий діяльог: «генерале, райхстаг проти вас!», — «так, але за мною райхсвер»...

Про Росію з її революцією нема що й казати.

А для нас процес Ефремова чи не найліпший показчик повного банкрутства демократичного думання і квоности демократичних засад?

Слід нам над цим застановитися.

Про слово і його рекламу.

Насьогодні цілком певно можна встановити факт, що численні руки на чийсь анонімний наказ приводять у рух наймогутніший засіб оброблювання людської думки — слово, щоб ним ту думку сформувати на певний лад, на певний копил, комусь і на щось потрібний. Кому? Та це не важно зрештою. Розрахована ця робота на пасивність мас, заколисаних словами «своїх» речників про «волю» й обіцянками солодкими «рівності» і «братерства». Ці анонімні владарі старанно привчають маси ненавидіти сильні одиниці, навчають робити проти них революції й бунти, і навпаки — улягати анонімам (возьмім хоч би «моду» — цеж рабство в анонімного володаря!), плекати анонімний героїзм (культ незнамого б'яка), ненавидіти відвагу, дисципліну, послух і війну, бо це різня, але рівночасно хвалити або замовчувати страхіття громадянської різни. Отже, для цього всього на послугах слово. Скажуть мені: таж інші теж мають у руках те саме слово для вжитку у противному напрямі. Так воно, та не зовсім! Бо крім слова, що глосить про певні речі, є ще слово, що розголошує славу тому першому слову — рек-

ляма. І ось це слово є цілком на службі в якихось незнаних таємних лицарів. І коли про одне йде такий галас, що аж у вухах лящить, то про друге мовчать, мов їм заціпило. За фактами далеко ходити не треба. Згадайте вбивство Матеоті, або засуд Сака й Ванцеті. Галасу, галасу скільки було! І була це справа «європейська», ба, «світова», «вселюдська»! А коли комуністи вирізали вже, тепер вирізують і ще збираються вирізувати, немов жиди в різниціях телят, мільйони людей, то все мовчить, бо це, бачте, «внутрішня» справа. Коли ще за царських часів зібрані були в б. Росії судити жида Бейліса (в кожному випадку йому кара смерти не загрожувала!), то, Боже святий, буча зірвалася, кагал у гвалт: ратуйте! Найвизначніші європейські професори, письменники, журналісти, правники й т. д., немов їх хто кропивою попик, ухопилися за пера й ушкварили протест проти насильства дикунської царської влади, гукаючи про захист прав людини й культури. А тепер ті професори й т. д. (є такі, живуть і досі, ба, займають дуже й дуже високі місця) мовчать собі про згадані вище «кровопусканія» пролетарської влади, навіть не від того, щоб до спілки протандювати «аліянсік» із признанням *de facto* й *de jure*. Ось тільки не знати, хто буде лікувати пранці після такого спілкування. Ось про це не думають. «Не харашо!»

Як радо й широко (дивіться на рекламні кін, книжок, журналів) розписуються невидимі руки про моральну розперзаність королівських, царських і т. д. дворів, про розпусту сьвящеників і ченців. Чого, чого тільки не написано, а разом чого тільки не набрехано. А ось про тайни президентських дворів мовчать, хоч про це й горобці під стріхою цвірінкають. Бо ж там узурпатори, «помазаники божі», а тут обранці «народні», «помазаники народні», а ось чим мазані — не знати, одне слово — «мазані». Візьміть хочби — з одного боку — Распутіна й Миколу II., або Рудольфа Габсбурга, абож Вільгельма II., а з другого — хоч би смерті президента Warren-a Harding-a (1923). Чи багато ви, читачу, знаєте про його смерть, чи багато ви знаєте про те, що діялось у «білому домі» (Вашінгтон) протягом 1920—1923, чи знаєте ви, що Гардінг не вмер своєю смертю, а був отруєний власною жінкою, а з Гардінгом зникли з життєвої сцени ще п'ятеро осіб, які були посередньою причиною його смерті. Мабуть, що не знаєте цього всього. На всякий випадок прочитайте книгу «Дивна смерть президента Гардінга» (вид. Guild Publishing Corporation, New-York — про книж-

ку цю мовчать, отже, беруся її рекламувати!). Майже всі в нас знають Ляплясову зарозумілу відповідь Наполеонові на його запит, чому він (Ляпляс) не згадав про Бога у своїй небесній механіці, Ляпляс одповів, що він такої гіпотези не потребував. Але майже ніхто не знає думки іншого (великого) філософа: «Трохи філософії відвертає від релігії, глибша ж філософія наvertsає до неї». Ба, навіть

історики філософії часто-густо не знають, що ті слова належать першому теоретичковій досвідної — методи — Беконіві.

Про чесність.

Чесність міститься не в самому вчинку, а в підході до нього, в його мотиві. Коли людина робить щось без віри у правоту своєї правди, то вона робить нечесно.

«Розбудова Нації» перед судом.

У «Розбудові Нації» ч. 12. за 1929. р. оголошено статтю п. з. «Про «директора» Макаренка et Co.», змістом якої почувся ображенням п. А. Макаренко та віддав справу карному судові. На тій підставі встановлено процес проти відповідального редактора «Розбудови Нації» п. В. Гариха і проти автора згаданої статті п. В. Мартинця.

20. вересня б. р. відбулася в окружнім карнім суді у Празі перед 5-членним трибуналом (у тім 2 судді-ляїки) перша розправа проти пп. В. Гариха і В. Мартинця. Ще перед початком властивої розправи, предсідник трибуналу просив обидві сторони погодитися, беручи на увагу, що процес буде довго тревати та буде коштовний, хочби тому, що подані обжалованими свідки перебувають у різних країнах поза ЧСР, а далі, що чехи, отже і чеський суд, в справі, що є предметом процесу, зовсім не визнаються. Правний заступник п. Макаренка на те заявив, що він може піти на угоду під умовою, що обжаловані понесуть дотеперішні кошта процесу та видадуть відповідну заяву в «Розбудові Нації», де й одкличуть твердження згаданої статті. Оборонець обжалованих, Др. Глік, заявив, що про якенебудь відкликування тверджень із статі не може бути мови. Тоді предсідник, підкресливши ще раз, що чехи не визнаються зовсім у справах, що є предметом нинішнього процесу, апелював до обидвох сторін перенести справу з чеського державного суду на форум українського, громадського чи третейського суду. П. Мартинець заявив, що годиться на проєкт предсідника, зате п. Макаренко відмовився від віддання справи українському судові, обстоючи її вирішення чеським судом. Тоді п. Мартинець запропонував противній стороні, щоб вона принаймні зняла обжалову з відповідального редактора п. Гариха, чеза, а зосереджувала цілу обжалову на нім, як авторові статті; п. Мартинець вказав, що п. Гарих не має ніякого фактичного відношення до статті, бо його

відповідальність є тільки формальна, з огляду на вимоги чеського пресового закону; п. Гарих не знав змісту статті перед відданням її до друку, ані не міг здержати її від друку, колиб навіть той зміст був йому відомий. Оборонець обжалованих підніс і від себе це прохання, заявивши, що п. Гарих зложить од себе Деклярацію на письмі, де подасть, що він змісту статті проти п. Макаренка не знав перед подачею її до друку, що він не мав ніякого впливу на її друк, та що він з її змістом не погоджується; крім того, обжаловані понесуть дотеперішні кошта процесу. Все це однак не звільняє п. Макаренка від зосередження обжаловання виключно проти п. Мартинця, як автора статті. Однак п. Макаренко не погодився на цей проєкт, заявляючи, що він буде піддержувати обжаловання і проти чеза, п. Гариха. Таке поступовання п. Макаренка екваліфікував п. Мартинець таки в суді як нетарне, а коли предсідник суду вмівався до цієї виміни поглядів сторін, заявив п. Мартинець, що уважає неморальним вчинком відкликати правдиві слова, які оголосив у статті проти п. Макаренка, і яких правдивість може довести, а тому не може прийняти пропозицію другої сторони — оголошувати спростовання на сторінках «Розбудови Нації». З огляду на це предсідник розпочав судову розправу.

Про заприсяженні суддів-ляїків та по списанні генералій, відчитано акт обжаловання, стягнено зізнання від обжалованих та перечитано в чеськім перекладі статтю з «Розбудови Нації». Зчерги правний заступник обжалованих подав заміти до акту обжаловання, враз із доказами правди. По короткій нараді трибуналу, винесено постанову, що на заміти обжалованих має висловитися противна сторона протягом 3 тижнів, почім суд розгляне справу, затвердить пропонованих свідків та зачне доказове поступовання. На тім розправу закінчено.

По розправі, п. Гарих переговорював

дали з п. Макаренком і його правним заступником у справі звільнення його від обжалювання, вказуючи на те, що він не має часу ходити до суду у справі, до якої немає ніякого відношення. Та п. Макаренко устами свого заступника *замадав за сповнення цього прохання суму*

Кч. 5.000.—! Розуміється, що дальші батлячки з п. Макаренком були зайві.

Ми й на далі будемо подавати звітлення з кожної розправи, тим більше, що зізнання свідків, поданих обжалюваними обіцяють, бути доволі цікавими. Процес може потривати кілька років. —м—

Листи до редакції.

Прага, 15. вересня 1930.

Високоповажаний Пане Редакторе!

В ч. 7—8 (31—32) за липень—серпень ц. р. надруковано розмову Вашого співробітника зі мною сдириводу листа «*Медичної Секції*», уміщеного в газеті «*Діло*». Прошу Вас ласкаво виправити одну хибу, яку я зауважив, а саме там, де мова йде про моє міністрування в уряді Директорії. Отже, надруковано є так: «це виплід фантазії або наслідок спекуляції (щоб не сказати — провокації) директорського оточення». Мало-б бути натомість надруковано так: «це плід фантазії або наслідок спекуляції, щоб не сказати — провокації (директорського оточення. Прим. О. В.)».

Сподіваючись, що таку поправку побачу в ближчому числі Вашого журналу, прошу прийняти вислів моєї до Вас пошани.

М. Галаган.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Не відмовте на сторінках «*Розбудови Нації*» помістити мого листа до редакції «*Тризуба*», якого я надіслав до неї ще 18-го вересня, але «*Тризуб*», як видно, спростовань на свої провокації не містить. Згори дякую та прошу прийняти вислів моєї високої пошани.

Париж, 27. X. 1930.

Ф. Крушинський.

До Редакції «*Тризуба*» в Парижі.

Високоповажаний Пане Редакторе!

У ч. 33. Вашого органу з дня 7. вересня ц. р. в листах до Редакції п. В. Андрієвського надрукували Ви цілий ряд усяких «спростовань» щодо змісту моїх нарисів «Герої закамарків», які друкуються в перемиському «*Українському Голосі*». Одночасно з цими «спростованнями» подається купа всляких побрехеньок щодо моєї особи, які то побрехеньки, в приступі безпомічної злоби, спорудив п. В. Андрієвський, один з описаних героїв закамарків.

А тому прошу Вас не відмовити надрукувати у Вашім органі таке моє вияснення:

Я ніколи не був вартовим старшиною при Штабі Головного Отамана С. Петлюри, як то заявляє п. В. Андрієвський, а дня 18. XI. 1918. р. наказом Головної Команди Республіканських Війск був призначений *особистим ад'ютантом Головного Отамана С. Петлюри*, на якому то становищі я й пробув до 20. X. 1920. р. На тому становищі користався я необмеженим довірям Головного Отамана, доказом на що є доручення, які мені на протязі двох років давав Головний Отаман та різного роду документи, хоч би й надруковані в книзі 4. «*Літопису української революції*» О. Доценка, з яких видно, що в трагічні дні нашої державної катастрофи в грудні 1919. р. Головний Отаман наділив мене правом свого персонального представництва за кордоном, маючи сам лишатися на Україні для продовження боротьби в запллі ворога. Мусів я покинути своє становище на власне і то настирливе домагання перед Головним Отаманом з огляду на цілий ряд причин, які були виложені в моєму особистому рапорті до Головного Отамана. Розуміється, як цей рапорт, так і інші документи в свій час вийдуть у світ, коли обставини дозволять мені списати спогади з праці при Головним Отамані.

Решту «спростовань» п. А. Андрієвського, з огляду на вище зазначене, вважаю нищим своєї гідности вияснювати, бо вони всі такі правдиві, як і оце перше. Все те відносно моєї особи повторюється на різний лад різними платними провокаторами від того часу, коли моя громадська праця пішла в іншим напрямі, ніж праця описаних мною «Героїв закамарків». Але піднесених мною закидів зради нашої боротьби героями закамарків, закидів удокументованих, фактичних — не дається збити особистим очернюванням автора, бо всякому відомо, що чим сильніші факти в автора, тим густіша піна на губах у героїв.

Париж, дня 18. IX. 1930.

З поважанням *Ф. Крушинський.*

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

(ROZBUDOVA NASCI)

ОРІАН ПРОВОРУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник III. ПРАГА, падолист-грудень 1930. Ч. 11-12 (35-36).

Теодозій Яворський.

Перший падолист.

День 1. Падолиста 1918. р. — це величний момент в історії Галицької Землі Українського Народу. Та не спав тоді відвічний наш ворог — лях. Кров і залізо рішали нашу долю, і ми були гідні слави наших предків.

Сильний ворог та його союзники перемогли нас, а зелений стіл дипломатів у березні 1923. р. завершив перемогу наших ворогів.

*Півта рет ...**) Нема нічого вічного, і не буде вічної перемоги наших ворогів. Світові історики сказали, що шляхотську Польщу розбили українські козаки і віддали її на поталу Московщині; долю нинішньої Польщі запечатаємо ми, сучасники подій останнього десятиліття.

Польща в нинішніх границях — це витвір світової війни, це несвідомий дар переможців 1918. р. польському народові. Ті переможці вже розійшлися і стали собі ворогами; їх розсварив одвічний закон боротьби за існування. Ляхи нині зісталися самі. Вони бачать Дамоклів меч над своїми головами, бо колишні переможені всіяються, дужчають, і їх рванж є питанням короткого часу.

Нова війна не сміє нас заскочити зненацька, неприготованими до здійснення нашого найвищого ідеалу — Суверенної Соборної України. Ми маємо всі дані його здобути. Одного нам бракує — це сильної організації з залізною дисципліною й пошаною перед авторитетом вождів. Це категоричний імператив.

Кожна велика ідея дає вождів. Французька революція створила Наполеона, ніколи Наполеон французьку революцію. Велика ідея свободи, зумовлена сильною організацією, залізною дисципліною й пошаною до вождя, творить із нього генія і завершується остаточною перемогою. Ми мали вже геніїв, і війни, і мира, тільки не мали ми сильної організації, залізної дисципліни й пошани до наших вождів. Надто розвинений індивідуалізм, отаманщина — були Ахилевою п'ятою в нашій політичній житті. Історія цієї «традиції» нас вчить. Святий обов'язок кожного українця — стреміти до досягнення згаданих атрибутів. І хай подразником наших почувань, стимулом до остаточної досягнення нашої великої ідеї буде все образ нашої трагедії багатьох століть, ганьби, поневолення, довгої низки нелюдських знущань.

Ми не забули ворожих тортур, ми не забули палів, що на десятки верст тяглися, а на них були застромлені тіла «бунтувникуф-гайдамакуф». Наші молоді мами, наші сестри-красуні були насолодою в панських постелях під час найдикіших оргій польського магната. Ця сама картина

*) Все пливе.

повторилася в останній нашій визвольній війні. Ми випили чашу горя до дна і переродилися. Ми перестали бути «русинами» «м'якого серця», «людем смутних п'осенек». У нас вже гремить могуча весела пісня близької перемоги. Наближається вже час, коли залунає з десятків мільйонів грудей вільного народу гимн перемоги, що буде дзвінкішим од пісні німця під Седаном, а француза над Марною. Велика ідея Вашингтона і його товаришів, зморених голодом і холодом, перемогла тяжкі гармати і купу золота імперіалістичного Альбіона.

Того нового великого дня, що прийде, будемо без жалю. Не буде ніякого перемир'я, не повториться ні переяславська, ні гадяцька умова — прийде новий Залізник, новий Гонта. Не буде пощади ні великому, ні малому, а поет буде співати: «і зарізав батько сина...». В війні тяжко пізнати винного і невинного, час там дорогий. Большевики перше стріляли, а потім судили. Деклярація прав людини зродилася в морі крові, тільки гільотина і безмежна жорстокість зреалізувала її. Наближається новий, великий, світлий Збір, а прийдешній Хміль уже не пустить короля, а заб'є його тіло на палю. Тільки в морі крові, тільки безпощадністю, тільки в однім залізнім ряді і з одним вождем викупимо собі права людини, а тоді станемо рівнорядним чинником, гідним суперником великих народів у житті культурнім, політичним і економічним.

І в цей день великий, коли на храмі нашої довершеної перемоги напишемо золотими буквами слова Гораца: «Я вибудував пам'ятник, міцніший за крицю, вищий за королівські палати і піраміди», прийдете Ви, духи-герої війни і мира, і поділитесь з нами нашою перемогою, солодкою відплатою нашим тиранам. Прийдеш Богуне! Прийдеш Залізничче, Гонто! Прийдете Ви, діти-герої, Ви малі Січові Стрільці, що вирвалися з під паски мами й наложили своїми буйними головами там, на зелених вершках Маківки, над Стрипою, Липою, під Львовом, Бережанами. Прийдете Ви, студенти-лицарі, Ви красо Наддніпрянщини, що лягла під нещасними Крутами!

Ex vestris ossibus ultor fiat!*)

Інж. М. Сціборський.

Український націоналізм і жидівство.

У загальне питання меншовестової політики на Україні входить і проблема відношення майбутньої національної влади до жидівства — проблема складна, гостра й заплутана...

Але не помилимося, коли ствердимо, що більшість наших партій і в своїх програмах, і в своїй практичній політиці не звертають на неї належної уваги, залишаючи конкретизацію його на майбутнє. Що правда, в більшості партійних програм знаходимо згадку про так зв. «меншовестову політику», з загального напрямку якої можна собі скласти приблизну уяву й про методи, що мають бути застосовані й до жидівської меншости на Україні. Однак цього ще не вистачає для того, щоб можна було вважати жидівське питання за остаточно вирішене й на основі тих

*) Із Ваших кісток хай виросте местник!

рішень виробити якісь практичні рецепти, що їх влада має застосовувати до тої національної меншости на українських землях.

Треба признати, що й Конгрес Українських Націоналістів, приймаючи засадничу плятформу своєї політики й тактики, з невеликою увагою спинився над згаданою проблемою. З програмових докладів на Конгресі можна зробити такий висновок, що в майбутньому державна влада на Україні означуватиме своє відношення до меншостей на основі знова відношення цих останніх до української державности, себто, ступінь лояльности та позитивної активності цих меншостей у процесі державного будівництва визначатимуть і зміст тих законодавчих норм та заходів, які застосовуватиме до них державна влада. Над жидівським питанням Конгрес спеціально не спинявся і не виніс ніяких конкретних постанов. Однак це буде завданням наступного збору українських націоналістів. Тому не завадить подати декілька міркувань у жидівській справі.

Насамперед треба зазначити, що механічне включення жидівської проблеми до загальної меншовестової політики на Україні та й узагалі спроба побудувати ту політику на однакових засадах, без диференціації тих меншостей на окремі складники за національностями (москалі, поляки, жиди, німці й т. д.), є помилкою та ще такою, яка ховає в собі багато небезпечного. А це тому, що ці складники загальної маси меншостей різко відмінні — і своєю кількістю, і ступнем своєї політичної та суспільно-господарської ваги, й нарешті — характером свого засадничого відношення до нашого національного відродження. Лише подрібний розгляд специфічних ознак і тенденцій різного роду меншостей, аж до визначення їхнього духово-психологічного наставлення до України, дасть нам можливість створити ясний образ нашої меншовестової політики. Отже висновок із того той, що цю політику треба в майбутньому *специфікувати* та мати *різного* роду рецепти для *різного* роду меншостей.

Однак при цьому треба стерегтися тенденцій базувати зміст цієї політики *лише* на заязозених засадах демолібералістичного та «гуманістичного» доктринерства, чи *лише* на підставі *емотивних* почувань, викликаних атмосферою боротьби, антагонізмів та взаємного незрозуміння. Перенесення центру на один із цих бігунів загрожує великим тертям та ускладненням... Натомісць єдиним дороговказом при вишукуванні шляхів відношення державної влади до меншостей має бути засада: *нормальне співжиття суспільства та його окремих національних складників і співпраця всіх на благо Української Держави.*

Ті меншости, які стануть на шлях цих засад, у праві очікувати від влади всебічної лояльности й підтримки. Тих же, хто схоче шкодити реалізації цих засад, мусить спинити тверда, карлюча рука державного закону.

Коли ходить зокрема про жидівську справу, ми допустили б найбільшу нещирість, колиб хотіли заховати той факт, що відношення переважливой частини української суспільности до жидівства *негативне*. Це так!... Негативне, часто-густо вороже ставлення до жидів має масовий характер в українській дійсности, і в цім пункті дивно збігаються з собою погляди й почування і наших масових елементів, і провідних шарів. Правда, внутрішній зміст і назверхня форма тих інтенцій різні, залежно від духово-культурного рівня окремих складників української суспіль-

ности, політико-ідеологічних переконань, тощо. Отже, амплітуда почувань до жидівства дуже широка: від неприхованих намірів «вирізати» жидівство в майбутньому, які поширені в масах, що примітивно думають, і аж до зверхньої толеранції жидівства з боку деякої частини інтелігенції. Кажемо — «зверхньої» — бо й у цих вищих шарах суспільства, окремі частини якої часом визнають ультра-демократичні, ліберальні, прогресивні й гуманістичні засади і які розумово погоджуються з найбільш далекойдучим у відношенні до жидівства програмово-політичним постулятами, — на ділі — десь глибоко, прихована в душевних тайниках, існує антипатія до жидівства.

Бажання належно з'ясувати причини такого відношення до жидів змусилоб нас зробити дуже далеку мандрівку в глибини історії, проаналізувати суспільні, господарські й політико-національні умови, серед яких переходило на наших землях співжиття українства й жидівства, там, власне, шукати початків анагонізмів, що виказують свій вплив і діяння й по сьогодні. Обмежимося твердженням, що (всупереч тенденціям самих жидів — пояснювати ворожнечу до них з боку мас їх реакційністю) оформлення цих почувань до жидівства попереджували саме ті історичні умови, які накиннули жидівству відповідну суспільно-господарську функцію, в своїй основі перечливу інтересам українських мас. Звідціль знайшли собі початки антагонізми релігійні, расово-національні й нарешті політичні, оперті на відповіднім психологічним та духово-емоційним наставленні.

Такий підхід до розгляду справи в історичному аспекті має не лише теоретичний інтерес. Він з очевидністю вказує на те, що сучасні аномальності в українсько-жидівських відносинах мають не штучний характер, створений лише діянням побічних факторів (агітація, руїницькі тенденції мас, неналежний вплив влади — тощо), а що вони є свого роду логічним вислідом цілого довгого попереднього історичного процесу. Таке розуміння, а це особливо важно, дасть можливість краще збагнути й сучасні розходження та привнести відповідні корективи, корисні для обох контрагентів — українства та жидівства.

Сучасне тертя та несприятливе ставлення українського суспільства до жидів базовані на кількох основних моментах. Це — 1) психологічна неприязнь, створена, як уже вказано, історичними умовами та ізоляційним положенням жидівства від інших груп населення, а разом із захованням серед його маси мало симпатичних для християнського світогляду рис релігійного фанатизму; 2) так зв. «кагальна» повязанність жидів, що витворювала з них «державу в державі», і своєкорисне відношення до чужих расово-релігійних груп, яке часто-густо прибирало форм хижацької безоглядності (лихварство, схильність до комерційного та ділового ошуканства, жорстокість у використуванні необережного «гоя»), та скрайній матеріалізм, чужий українській вдачі; 3) неприєднане ставлення суспільства до того факту, що жидівство у своїй масі захоплювало до своїх рук переважливу частину торговельного обороту, поруч зі стремлінням одержувати найлегші, нетрудові зиски та уникати інших більш тяжких продукційних функцій у суспільстві (зниклива меншість у хліборобстві, фабричній продукції, тощо).

Російська революція та визвольна боротьба ще більш зміцнила во-

роже ставлення до жидів. І вони масово кинулися в вир революційної боротьби, а у процесі визвольних змагань українства за свою незалежність заняли позицію виразної орієнтації на Москву, з її імперіалістичними та централістичними тенденціями. Ця остання обставина в значній мірі позначилася в глибокопомилковій та непродуманій погромній акції, що мала місце на Україні в період 1919—20. рр.

Нарешті вбивство бл. п. С. В. Петлори, судовий процес у Парижі й та позиція, яку у звязку з ним заняло жидівство цілого світу до справи українського державно-національного визволення, створюють ще більш напружену атмосферу, яку в багатьох випадках треба визначити як стан загостреної взаємної ненависти і прихованих сподівань при відповідній можливості звести криваві порахунки.

Українство в своїй масі трактує жидів як чинник активно ворожий визволенню, а значна частина жидів і собі розцінює це визволення як «погромний рух» і, логічно, боїться його позитивної реалізації. А наслідком того витворюється ситуація повної заплутаності понять, тенденцій, намірів і відношень, коли таку важливу проблему розрішують лише чуттям, коли не хотять заглянути в майбутнє...

Українська опінія здебільша обмежується лише голим констатуванням негативних рис жидівства, не задумуючися над тим, які причини сприяли витворенню цих жидівських прикмет. Отже, варто поставити собі питання: чи і справді вказані вияви жидівства — фанатизм, нахил до ізоляції, матеріалізм, своєкористність і, нарешті, вороже ставлення до України — це його «сім смертних гріхів», яких позбавитися воно не може, чи, може, є якісь можливості — так скажемо — «змодифікувати» жидівство й на основі тих модифікацій побудувати нормальні з ним взаємовідносини та співжиття? На це відповідь нам перегляд тих умов, які сприяли витворенню тих властивостей, носієм яких є жидівство насьогодні.

Насамперед коли мова про питання релігійного фанатизму та тенденції жидів ізолювати себе від чужого їм оточення, то нема сумніву, що в цім напрямі рішальчим фактором є по-перше — ідеологічний зміст жидівської релігійної догми, нетерпимої у своїй філософській та обрядовій основі до інших догм, а по-друге — жидівський побутовий та звичаєвий консерватизм, що знаходить собі головне живло знова ж таки в основах релігії. Але ці об'єктивні, внутрішні причини в значній мірі підсилюються причинами та обставинами зовнішнього порядку. Ними є: старовинні антагонізми з апологетами доктрини Христа, які позначилися в історичному аспекті зятатою і кривавою боротьбою (вигнання жидів із Іспанії, середньовічні переслідування жидів, тощо), правні та загальні утиски, яких зазнало жидівство в пізніший період, відмежування християнського культурного та політичного світу від жидів і поступове зведення їх на положення народу — парія, безправного, упослідженого та погорджуваного. Наслідком цих обставин жидівство поволі в усіх країнах світу обертається в свого роду замкнену касту, члени якої і собі з молоком матері просякають ненавистю та погордою до того оточення, в якому вони перебувають.

Співжиття жидів із населенням України теж оформлювалося за цими історичними трафаретами. Тиснене польською шляхтою, в руках

якої воно було зручним знаряддям проти українства, зненавиджене українською масою за свої послуги полякам — жидівство, замешкало на наших землях, у більшій своїй частині пізніше переходить до складу Росії, меншій до Австрії. В Росії відношення до жидівства поволі міняється формою, але не змістом. Зі зміною старих форм суспільно-правного життя та морально-етичних поглядів на людську істоту жидівство політикою царських урядів ставиться в умови «законної безправності», його стискає залізний обруч різноманітних заборон, обмежень, перешкод та всебічної ізоляції від суспільства. Такий стан тривав аж до 1917. року.

Справді було б дивним сподіватися, що всі накреслені передумови сприяли б толеранції жидівства до народів, серед яких вони мешкали, та виявив його симпатій до них. Бачучи проти себе всебічний наступ — жидівство з konieczности змушене було замкнутися в самому собі, щоб врятувати себе від денационалізації та знищення своїх релігійних, культурних, звичаєвих та побутових основ. Тут найбільш яскраво виявився той закон, на основі якого збільшене тиснення на даний об'єкт викликає відпорну пружність його проти цієї сили. Отже, мусимо визнати, що причини жидівських тенденцій одокремлювати себе від оточення, лежать не лише в жидівстві. Бо й те оточення, де жидівство перебуває, несе на собі значний тягар провини за ту суспільну й духовно-психологічну прірву, свідками якої ми є насьогодні.

Безсумнівно, що цей фатальний зміст історичних взаємовідносин, поруч із тою безправністю, в якій перебували жиди на наших землях, сприяли й підсиленню та загостренню характеристичних для жидівства рис матеріалізму та своєкорисного відношення до інших, а також і тому, що жиди опанували артерії торговельного обороту суспільности.

Дореволюційний режим позбавив цілковито жидів якоїнебудь змоги знаходити собі приміщення в багатьох ділянках суспільного організму (заборона служити на державній службі, адмініструвати, бути старшинами, перешкоди в одержанні високої освіти, неможливість набувати нерухомості в відповідних районах і т. д.). Єдиним джерелом їхнього існування була тільки торгівля, ремесництво, тощо. Очевидна річ, що в цей бік звернулася ціла активність жидівства, яке до того ж має органічні нахили до комерційної діяльності. Опановання торгівлі в наших умовах для жидів було тим легше, бо до революції в Росії був поширений на торгівлю досить оригінальний погляд, як на діяльність, що понижує людську гідність, наслідком чого освічені, інтелігентні та підприємчі елементи суспільности рідко порівнюючи посвячували себе торговельній діяльності. Отже, стан певної безправності, поруч із взаємно плеканими почуттями расово-національної нетерпимости, в значній мірі сприяли витворенню такого несимпатичного нам типу жида «торгаша» — дрібязкового, хижого, жадібного на використання іншого, зі своєю власною «кагальною» мораллю та своєрідним розумінням етики. В інших країнах, де жидівство мало права (Франція, Сполучені Держави, Англія) й мало змогу виявити себе в різноманітних ділянках суспільної діяльності — ці осоружні риси нашого жидівства позначалися куди менше.

Відносно ж ворожого ставлення жидівства до справи нашого національного визволення, то розгляд фактів каже з певною очевидністю, що переважлива більшість жидів настроєна до нас несприятливо. Де при-

чини цього явища? Здавалося б, що як раз жиди — як упосліджена нація — мусіли б добре розуміти зміст і сенс наших національних змагань. Пояснення треба шукати в кількох моментах. Під час російської революції передові верстви жидівства взяли в ній активну участь, справедливо домагаючися для себе прав, і стали на шлях тактики та співпраці з демократичними та соціалістичними московськими партіями. Очевидно, що колиб російська демократія виграла свою боротьбу з большевиками, жидівство було б по її боці. Большевицький переворот та його успіх потяг за собою найбільш радикальні настроєні елементи жидівства, які в ньому добачали для себе найбільші соціально-політичні користи. Рішала тут також жадоба цих елементів, що раніше перебували в умовах повної безправності, влади й тих особистих користей, які давав для них комуністичний режим. Однак, великою помилкою було б беззастережливо поділяти думку тих, які схильні *цїле* жидівство вважати винним у підтримці большевиків. Активно пристала до большевицької акції лише частина доктринерської інтелігенції та мійське шумовиння, деякі робітники, ремесничі учні, підмайстри, тощо. Більшість же інтелігенції й маси, і в містах, і на периферії, заховувалися чи нейтрально, чи опозиційно до комунізму. Для жидівства в цілому большевицька революція, що несла з собою знищення власности, зміну основ народньо-господарського життя, релігійно-звичаєвого побуту й т. д., — була суперечливою його інтересам, тенденціям та психології.

Спеціально до українських змагань жиди зпочатку поставилися байдуже. Політичний та духовно-психологічний зміст українського відродження для жидівства був замало зрозумілий і чужий. Треба собі з'ясувати, що в той час жиди, mimo несприятливих умов, у яких вони перебували в Росії, встигли підпасти під впливи московської культури, особливо інтелігенція. І чи було в цій байдужості жидів до української справи щось дивного, коли в перший період визвольної боротьби не лише наша маса, але і українські провідні верстви не зуміли належно зрозуміти дух часу та справжній зміст нашої національної проблеми?! Ставлення жидів до українського визволення різко міняється в бік негативний із початком погромної хвилі, авторами яких була не так маса українська з її інстинктами, як радше темні й авантюрицькі елементи революції, яких вона винесла на поверх життя. Ініціатори погромів виправдували їх як засіб боротьби з большевицько-настроєними елементами жидівства. Тоді як на ділі майже ніколи не вдавалося заповучити до своїх рук справді ворожі українському визволенню активні жидівські елементи. Вони завжди встигали відходити разом із большевицькою армією та владою. Залишалося ж на місцях мирне жидівське населення — оті крамарі, кравці, шевці, годинникарі й т. д., які до революції й большевизму не мали ніякого відношення. Вони і ставали жертвами погромів. Погроми стали поважним гальмом у налагодженні українсько-жидівських відносин. Вони поставили проти нас цілу стіну жидівської ворожечі й то у світовому масштабі. Це і справді темна сторінка недавнього мнулого, яка до того ж показала свій безсумнівний руїницький вплив при поставленні справи української державности на міжнародньому форумі. На Західньо-українських землях, де національна боротьба провадилася в рямках законности й ладу й де не мали місця вияви погромної

анархії, — там відношення жидів до української справи буде дещо іншим.

Зчерги виринає питання: чи є підстави сподіватися поліпшення українсько-жидівських відносин, чи є це корисним для справи, а наколи так, то що саме мають робити в цім напрямі відповідальні кола жидів і української суспільности?

Передусім треба зазначити, що нерозважна пристрасність і сліпа тенденція — виказувані з обох боків — є й надалі будуть кепським порадиником у справі. І так жидівство мусить зрозуміти яке шкідливе для нього невміння чи небажання правильно розуміти та належно зважити сучасну й майбутню вагу української проблеми, а тим більше стремління компромітувати цю проблему неслухними закидами озлоблення й тенденції. Жидівство повинно також реально рахуватися з можливим фактом свого існування в умовах української державности, відношення до якої буде передумовляти й політику влади до нього самого.

Свою чергою обов'язком української суспільности є переконати жидівство в тому, що майбутня Українська Держава не захоче в собі для нього ніяких небезпек. Що більше, в умовах цієї державности та її майбутньої суспільно-продукційної й економічної організації — жидівство знайде для себе більш сприятливі умови для праці та існування, ніж воно має їх тепер на окупованих українських землях. При тих модифікаціях, головню економічного порядку, яких зазнає після розвалу окупації Україна, жида з їх активністю та підприємчивістю зможуть і для себе віднайти сприятливе положення і принести користь загальному процесові державного будівництва. Зокрема дуже корисними для себе й для суспільства можуть бути жида в оживленні вільного товарово-комерційного обороту на Україні після большевицького панування, при умові регуляції їхньої діяльності твердою економічно-державною політикою. Багато позитивного у процесі нормалізації господарсько-продукційних відносин на Україні може дати й численна верства жидівського ремесництва, суспільна роля якого ще далеко не скінчена, мимо тих несприятливих умов, в яких воно перебуває тепер, особливо в УССР.

Поруч із тим конче треба виразно вказати жидівству, що наш державницький рух не бачить ніяких підстав та користей в обмеженні правного положення жидівства на Україні. Навпаки, завданням влади буде дати жидам рівноправне положення й можливість виявляти себе у всіх ділянках суспільно-громадської, культурної та іншої діяльності. Це спричиниться до скоршого заникну сучасної жидівської ізоляції. Що ж до побоювання, що рівноправність жидів може принести шкоду державности, треба мати на увазі, що жида не являють собою того роду національної меншости на Україні, якб мала якісь *суб'єктивні* причини ставитися засадничо-вороже до нашої незалежности. Навпаки, сприятливі умови існування, втягнення в коловоріт державно-суспільної діяльності поруч із іншими — все це спричиниться до витворення в жидівських масах почуття не лише лояльности, але й пізнішого свідомого *державницького патріотизму*. Доказом того, що такого роду припущення не фантазія, є приклади патріотизму жидів тих держав, де вони поставлені в рівнорядні умови з іншими громадянами. Навіть жидівські еміграційні елементи, що походять із теренів бувшої Росії, де, як відомо, вони були в упослід-

женому положенні, — в своїй масі є патріотами Росії, тому, почасти, тяжко знайти в них зрозуміння для української справи.

Отже, обов'язком державної влади буде витворити для жидівства такі умови, при яких би воно, заховуючи свої органічні расові, культурні, релігійні властивости, одночасно втягалось як чинник рівноправний у коло загальних суспільно-державних інтересів та позитивної творчости.

Так малюється нам зміст та перспективи українсько-жидівських взаємовідносин. Одначе, накреслення цього образу ще не є вистачальним. Конче треба вже відтепер точно продумати ту систему початкових заходів, якіб ми мали реалізувати для налагодження тісніших зв'язків із жидівством — і в світовому, і в українському масштабі. Перший масштаб нам потрібний для спростовання перед світом тих провокативних негаций, якими сповита ціла українська проблема, і то стараннями самих жидів. Другий масштаб потрібний для встановлення психологічного та політичного контакту з жидівством, яке мешкає чи заміряє мешкати в майбутньому на Україні, отже — з кравними та еміграційними його елементами.

Відповідальні верстви жидівства починають поволі відчувати недовільність очікування «останньої години», коли то, може, тяжче буде прийти до зрозуміння, коли обставини знову утворять атмосферу, де рішати будуть імпульси, пристраси, антагонізми.

Ми йдемо до жидівства з відкритим заборолом. Його черга сказати своє слово...

Осип Бойдуник.

Соборність України та її східні кордони.

(Кінець).

Чи є тепер або, може, була політична концепція, якб вважала північно-кавказькі землі за інтегральну частину Української Держави, і чи є або, може, була яка-небудь політична група чи партія, яка б за цю концепцію послідовно й стало боролася?

Відповідь на це знайдемо, коли по черезно розглянемо ті політичні угруповання, які мають ту чи іншу політичну концепцію щодо північно-кавказьких земель.

Хребтовим стовпом у політиці України на північно-кавказьких землях безумовно була, є й буде Кубань, із її козаками та инородними, що походять із України, як база, на яку зіпреться і звідки ширитиметься політика Україна щодо північно-кавказьких земель.

Перед революцією на тих землях організованого політичного життя, окрім спорадичних виступів свідоміших одиниць, не було ніякого, а вже про українське годі й казати. Цей факт і зумовив такий, а не инакший, перебіг революції на Кубані 1917—20 років і деякі сьогоднішні явища.

Революція заскочила Північний Кавказ, а з ним і Кубань, як і решту українських земель, несподівано, — а до того ще можливости, що їх вона принесла, була заширокі. Це все докупи й пояснює нам ті етапи, через які йшла революція у свому розвитку. Цим треба собі пояснювати і катеринодарський мійський громадський виконавчий комітет, і Тимчасовий Кубанський Областний Комітет із комісарами тимчасового уряду та станичними виконавчими громадськими комітетами й т. д. Фактична кубанська революція датується 4. липня 1917. року, коли Військова Рада повалила Кубанський Областний Комітет, піддержуваний російською демократією, і по великих труднощах та перешкодах із боку того самого ком-ту та його опікунів перебрала кінець-кінцем владу до своїх рук.

Переворот 4. липня р. 1917. був властивою революцією, опертою на власні сили, й остаточною, принаймні, формальним зірванням із російськими наїздниками, якогб вони коліру не були. Інша річ, чи довго це тривало. Проголошення 24. вересня 1917. р. на сесії Кубанської Військової Ради, Кубанської Республіки (під назвою «Кубанського

Краю») і прилучення її до Росії, як федеративного члена, ось те найвище, що за той час можна було назвати революційністю в політиці на Сході б. Росії.

«Юго-Восточний Союз Казачих Войск, горських народів Кавказа і вольних народів степей», який у жовтні 1917. р. оформився й собі став на становищі федеративної Росії, всупереч свому попередникові «Всеросійському Казачему Союзові», заснованому 23.—27. березня 1917. р. в Петербурзі, з його позицією неподільності російської демократичної республіки, був дальшим революційним етапом північно-кавказьких козаків, конкретно кажучи, кубанців, бо від них ця пропозиція вийшла. Сам союз цей треба розуміти не як єдинство козаків, а як тактичний крок для успішної боротьби з російською демократією, яка тоді думала та, на жаль, і досі думає категоріями «єдино-неделімческими».

Чому проголошувалося не самостійність казачих республік, а федерацію з Росією? Та тоді ж федерацію вважали за найвищий здобуток революції. Згадаймо те, як устами Керенського Тимчасовий російський Уряд відповів Україні в червні 1917. р. на її домагання *лише автономії*: «Росія повинна бути велика, сильна, нераздробльонная, когда кто либо посмеет посягнуть на ее целость і протянет руки, то ми сможем ему еще сказать: — руки прочь!», а Церетеллі тодіж казав: «Во ім'я єдиного, великого і цілого ми не останемися, шобти задати малое, часть целова». Та нарешті чи можна дивуватися 1½ мільйонам козаків, коли 30-мільйонна Україна нічого іншого тоді й не домагалася. — А що Кубань у своїх революційних починах орієнтувалася на Україну, це можна припускати хочби з того, що, коли Україна оголосила IV. Універсал про Українську Самостійну Республіку, Кубань те саме зробила 16. лютого 1918. р. Дальші події, що мали місце по евакуації Катеринодару 18. лютого 1918. р., співробітництво з Добровольчою армією, наступні катастрофи, кінчаючи втечею на еміграцію, це все послідовні наслідки «підготованости» народів б. Росії до революції. І коли ми про це пишемо сьогодні, то лише на те, шоб показати як *не треба* робити революції, чого належить оминати, шоб наступна революція, яка скорше чи пізніше на Сході Європи наступить, вдалася. І коли український захід і центр менше-більше викристалізувався, здеференціювався і в національно-державницькому питанні, і аж до західних кордонів майбутньої Української Держави вже сказав своє слово, то на Сході ми ще живемо й далі під знаком якогось мряковиння. І коли батькам революції на Східних землях України, себто, на північному Кавказі, за тодішні помилки не робимо ніяких закидів, то оминати мовчанкою їх сьогоднішнього, активного чи пасивного, становища супроти української національної політики на цих землях не можемо.

Перебираючи цю політику за часів революції 1917.—19. рр. і приглядаючися до неї сьогодні, мимо волі питаємо: а яку українсько-національно-політичну традицію на тих землях залишають до собі батьки революції й сьогоднішньої політики свому наступному поколінню? Про це дуже багато пишуть і в різних «Нарисах історії революції на Кубані», і в відповіді на ті нариси — «Кубань у кривому дзеркалі», але й там, і там трактують про це як про минувшину, й, на жаль, не дають нічого конкретного на майбутнє.

Ми й до сьогодні не бачимо політичного осередку серед тої частини української кубанської еміграції, якаб ідею Самостійности й Соборности Української Держави пропалагувала й послідовно та систематично в межах, сьогодні можливих, у житті переводила. Те, що насьогодні дає нам еміграція з тих земель, не задовольняє й не вистачає, бо це є або виключно громадські організації, що оминають політичні питання, або ж як і зустрінемо політичну організацію, то таку, що не відповідає стремлінням і інтересам українського народу.

Розглянемо тут три організації:

- 1) Общеказачий сельсько-хозяйственный союз,
- 2) Громаду кубанців у ЧСР.
- 3) Вольное казачество — Вільне козацтво, поминувши решту з «єдино-неделімчим» підкладом, бо ж це політичні групи.

I. Общеказачий с.-х. с., перша й найстарша організація, для нас цікавий тим, що стоїть на тому становищі, на якому менше-більше стоїть оснований у жовтні 1917. р. у Владикавказі «Юго-Восточний Союз Казачих Войск, горських народів Кавказа і вольних народів степей», про який вже була згадка.

«Обще Казачий сельсько-хозяйственный союз» повстав 1921. р. в Константинополі, коли козаки різних військ опинилися на еміграції. Союз поставив собі метою об'єднати й захистити економічні, моральні й культурні інтереси громадян казачих земель б. Росії.

І хоч союз є організацією аполітичною, всеж, розуміючи, що аполітичність ту не можна провести послідовно, бо вже в самій тямці «еміграція» міститься «політика», він каже, що стоїть «за верность казачьей идеологии, сложившейся на Родине в эпоху Революции і вираженной в постановлениях народных собраний — Кругов і Ради, верность исторической традиции демократическаво Казачества — идея народовластия»*).

Союз категорично відкидає національну окремішність козаків од «рускаво народа» і противно — вважає їх за русских з крови й кости, а коли й жадає федеративної Росії, то лише з чисто економічних причин. Про це недвозначно каже «Казачий путь», «Орган Общеказ. С.-Х. Союза» в ЧСР: «Казачи не представляют отдельной национальности. Они плоть от плоти рускаво народа. Они более чем кака я либо другая часть населения России принимали участие в строительстве русской государственности. Они никогда не отрывались і не намерени отрываться от государственного единства, і потому стремления отдельных национальностей оторваться от России і создать свои независимия суверенния государства не могут встретить сочувствия в казачьей массе»**).

Як бачимо, «О. К. С.-Х. С.» не лише вважає козаків за «плоть от плоти рускаво народа», але, не зважаючи навіть на попередні покликуння на обставини, витворені під час революції, йде в своєму засліпленні до Росії, а далі відмовляє окремим національностям відділятися від Росії, бо таке стремління не викликає в нього навіть співчуття. Логічно з цього виходить, що козаки з під знаку О. К. С.-Х. Союзу, не маючи навіть такого співчуття, кожної хвилини готові кинутися на того, хто стремить до самостійности. В донців це й не дивно, бо вони завжди були найвірніші слуги «матушки Росії». Це ж вони в числі 13 полків і Заторожську Січ в році 1775. руйнували.

І «Общеказ. с.-х. союз» є такий самий тактичний тяг, яким був свого часу і «Юго-Восточний союз Казачьих войск, горських народів Кавказа і вольних народів степей» у федерації з Росією, створений у жовтні 1917. року у Владикавказі, на пропозицію Кубанського Уряду, шоб успішніше вести боротьбу з єднородієм і більшевизмом, який тоді загрожував можливості реалізації в майбутньому ідеї української державности. За це промовляв той факт, що Кубань перед тим це проголосила своєю самостійністю і, не маючи змоги зв'язатися з Київським центром, мусіла була шукати іншого виходу з положення перед загрозою більшевизму і «єднородіємства», і знайшла його, запропонувавши донцям союз; для цього вживала різних заходів перед донцями, які не дуже то хотіли дати намовити себе на такий союз, бо вважали, що їм на основі історичного права належить лише автономія в межах Росії. — І хоч кубанським українцям федералізм був не до серця, вони його «не поборювали, бо не мали сили», а поза тим він усеж до певної міри ослаблював положення на Кубані російської демократії, що вела «єднородіємську» політику.

І що це був тактичний крок, а не ідея, вказує ще й те, що про приєднання Кубані до України говорено на спеціально скликаній довірчній нараді в Катеринодарі влітку 1917. р., і лише тому, що «порушення цього питання в місцевих умовах є неможливим»***) рішень ніяких не запало.

Не инакше думали й у Києві, коли в жовтні 1918. р., за часів тетьмана, в заяві «Національного Союзу» про «внутрішнє й міжнароднє становище України» сказано, що «Український Національний союз вважає цілком природним і необхідним злучення в один державний український організм всіх заселених українцями земель, які до цього часу через історичні та міжнародні обставини не ввійшли в склад Української Держави, себто: Східньої Галичини, Буковини, Угорської України, Холмщини, Підляшша, частина Бесарабії з українським населенням, частина етнографічно-української Донщини, Черноморії й Кубані»†). Подібне проголосила й Директорія в грудні 1918. р.

І коли «О. С.-Х. Союз» сьогодні хоче будувати свою політику на ідеології, «витвореній під час революції», то він мусить це все мати на увазі, і, може, це все тоді «встретит сочувствие в Казачьей массе», а коли ні, то тим гірше для них, бо боїмося, що в рішучій момент знову «непреханий гість» — опанує козаці маси, що будуть між собою гризтися.

*) «Казачий путь», ч. 1.

***) Там таки, ч. 9/24, п. 1.

****) Бич, «Кубань в кривому дзеркалі», стор. 78.

†) П. Христюк, т. II., стор. 112.

II. Другою з ряду організацією з північно-кавказьких земель є Громада Кубанців у ЧСР. — Організація аполітична. Повстала вона заходами провідників кубанської еміграції, яка числить чи краще числила, на основі даних збірника «Кубань», 18.000 люду.

Провідники, були члени Кубанського Уряду, побачивши невідрадне положення кубанської еміграції, рішили заснувати організацію, якаб несла культурну й матеріяльну допомогу цій еміграції та підготовлювала культурні сили для Кубані. Думку цю по великих труднощах пощастило в вересні 1921. р. зреалізувати, заснувавши в Чехословаччині Кубанську Громаду з осідком у Празі.

Треба признати, що ця організація в тих межах, які собі визначила, (матеріяльна допомога, культурна справа й підготовка культурних сил для Кубані) зробила дуже багато*).

Щодо аполітичності Громади, то тут те саме, що й із «О. С.-Х. Союзом». З-поза аполітичності, з-поза гуртування у Громаді емігрантів із Кубані всіх національностей усеж виглядає її політичне обличчя. — Вже саме завдання — «підготовка культурних сил для Кубані» — примушує здогадуватися, що організація стоїть на становищі самостійності Кубані.

Можна з різних боків розглядати оте «самостійницьке становище» кубанців. Можна його, як хочете, вважати за засіб чи тактичний крок, але не можна вдержатися від одного закиду на адресу кубанців-українців, а це за їх непослідовне становище в політиці в відношенні до України. Одного разу це самостійність, другого — федерація, третього — соборність України.

В 1927. році в грудні зачали кубанці видавати неперіодичний журнал під назвою «Наш край». В першому числі того журналу з 1. грудня 1927. року в передовиці «Від редакції» читаємо: «Є велика потреба в виданні друкованого органу того політичного напрямку, котрий у минулому дав Кубанську Раду, Кубанську конституцію, земельний закон, закон про самостійну Кубанську армію і постанови Кубанської Ради про союз молодих республік». Цим журналом і є «Наш край». Але там таки кількома рядками нище читаємо: «з свого боку ми хочемо бачити Північно-Кавказькі землі, заселені українською людністю, в державному звязку з Україною, а Велику Соборну Демократичну Українську Республіку в союзних відносинах з Республікою Гірських народів, з Республіками, Грузинською, Вірменською, Російською, Білоруською, Польською, Чехословацькою і іншими».

Прочитавши це все, і справді годі визнатися, в чому справа. Знаємо дуже добре, що політичний напрям минулого дав Кубанську Раду й Конституцію, самостійність Кубані. «Юго-Восточний Союз казачих земель», федерацію з Росією, постанови Кубанської Ради про співпрацю з добровольчою армією й т. д. — Що з того всього вибірає «Наш Край» на сьогодні, годі додуматися. А в кінці — «хочемо бачити» північно-кавказькі землі, заселені українською людністю в державному звязку з Україною». Там Кубань, а тут уже північно-кавказькі землі!

А в якому державному звязку? Соборність, федерація, союз? «Протрама», яку заповів «Наш Край» у першому числі, є така влястична, що її можна приладнати до різних випадків і кожному її піднести.

Мимоволі пригадуються слова міністра закордонних справ Чехословаччини — д-ра Е. Бенеша, що їх він сказав на Народнім Зібрані дня 30. вересня 1919. року й які тут найбільше підходять: «Одначе є впрост загибіллю думати, що в політиці ходять передусім про менше-більше зручне дипломатизування, лавірування поміж ріжними факторами й ріжними делікатними ситуаціями, або кон'юктуральне кокетування то з одним, то з другим». «Кожна політика вимагає... певного світогляду, що кожному його починає дає певну ідейну програму, а разом із тим ознаку спокою, певності, творчості і свідомості остаточної мети, моральної певності й сили. Цим саме веднується в світі довірря й признання».

Не диво, що таке політичне мряковиння чимало причинилося до створення «ідей» «Вольного Казачества — Вольного Козацтва», до якого й переходимо.

III. Аж надто ясна й загально відома річ, що там, де нема ясно поставленої ідей, де нема належної диференціяції, там не може бути й мови про форми й норми. Там, де нема політичної ідеології, а цим самим і політичної організації, там треба кожної

*) Цікавих відсилаю до збірника «Кубань», що його видано у Празі 1927. року заходом Громади.

хвилі сподіватися ріжних комбінацій і спекуляцій. Так було й, на жаль, є з еміграцією з північно-кавказьких земель.

Ідея «Вільного Козацтва» має своє коріння в «Юго-Восточній Області», пропонованій ще 1906. року російськими с-рами та в «казацькому штаті» професора К. А. Фортунатова. Ідея ця відтак найшла своїх прихильників за часів революції 1917. р. До речі кажучи, висунув її Кубанський Військовий Уряд, по катеринодарській конференції 22.—24. вересня 1917. р. вона вилитася в форму т. зв. «Юго-Восточного Союзу Казачьих войск горских народов Кавказа и вольных народов степей», до складу якого входили «Козацькі війська — Донське, Кубанське, Терське, Астраханське, народ калмицький, гірські народи Дагестану, Кубані, Тереку, Закавказький і Сухумський округи та степові народи Тереку і Ставропольщини»*). Обидві ці ідей, і передвоєнна, і пореволюційна, не мали того значіння, яке має сьогоднішнє — «Вільне Козацтво» Перша, себто, передвоєнна, мала значіння чисто адміністративного порядку в межах Росії, а друга була тактичним кроком, засобом для успішнішого ведення боротьби, але також у межах федеративної Росії. Союз цей відтак у силу ріжних революційних подій на козацьких землях і ріжних державних актів стратив своє первісне значіння. І тільки вже на еміграції в 1927. р. в державно-політичному мряковинні-хаосі, що панував і панує серед еміграції з північно-кавказьких земель, ідею цю підсунено деякому з емігрантів-козаків, і вони заходилися її пропагувати. До речі, ідею ту між українською еміграцією перші почали ширити т. зв. уенерівські кола. Ось один момент: на святі в першу річницю «Вільного Козацтва» 10. грудня 1928. року проф. М. Славінський, б. посол УНР у Празі, який і сьогодні належить до групи А. Лівницького, сказав таке: «за судьбами казачества слежу издавна, как теоретик-национальных, областных и государственных вопросов. Скажу поэтому коротко — в казачих областях билі всегда на лицо все элементы создания и роста своеобразных национальных особенностей». Не трудно здогадатися, звідки ця ідея вийшла й кому залежить на тому, щоб Україна була обкраяною державою й не мала б доступу до Каспійського моря, а тим самим була б економічно підірваною з усіма дальшими наслідками того... На перших початках «Вільне Козацтво» поставило собі метою навіть не творити союз козацьких земель, а тільки боротися за благо своїх народів, а «средством для достижения своей цели — восстановление своих государств — республик — донской и кубанской». — А щоби це осягнути, треба насамперед боротися за «освобождение Дона и Кубані из под власти СССР и РСФСР и созив: на Кубані — Кубанской Ради, на Дону — Донского Круга, как суверенных Учредительных Собраний, над волею которых нет никакой иной высшей воли» (підкреслення мое. О. Б.)**). Програма й мета, що їх ставить тут собі «Вільне Козацтво», обмежуючи простір своєї чинності лише Доном і Кубанню, приємлива для кожного самостійника тих областей. Тут нічого не сказано про інші козацькі землі, ні про «казачу націю», ні про «Казакію», ані про союз чи федерацію, бо над волею Ради чи Круга «нет никакой иной высшей воли».

В числі 12. «Вольного Козацтва» з 25. травня 1928. р., себто, по п'ятих місяцях од першого числа, читаємо: «...к наша общая очередная задача из политической толпы казаков создать политическую армию Казачества..., чтобы освободить наш народ из под чужого ига и восстановить свою государственность». В тій самій статті трохи нище говориться про «казачества всьоравно на Дону, на Кубані ілі на Терекі». Як бачимо, забалакали і про Терек, і хоч ще й не відважно, але вже про «свою государственность».

В 13. ч. того самого журналу з 10. червня 1928., себто, точно по шістьох місяцях од першого числа, читаємо: «А потому первая наша общая задача — освобождение из под власти РСФСР и СССР всех Казачьих земель от Дона до Яика и Оренбурга, как и земель тех степных народов, что живут между ними, а тогда наступит момент для создания общего союза казачьих республик — Казакіи».

Нарешті, в 23. ч. того самого журналу з 25. листопаду 1928. р., себто, рік по першому числі, читаємо: «Казачество, если оно хочет остаться казачеством, должно снова стать нацией в государственном-политическом смысле этого слова. Оно должно сделаться базой и цементом государственно-политического организма — Самостоятельного Независимого Государства — Союза Вольных Казачьих Земель... поставит казачество четвертым равноправным членом среди восточных славянских народов, наравне с народами: великорусским, украинским и белорусским».

*) П. Сулятицький, «Нар. з історії революції на Кубані», стор. 103—104.

***) «Вільне Козацтво», ч. 1, стор. 2.

Ось остаточною метою «Вільного Козачества — Вільного Козацтва» сьогодні. Протягом одного року у Празі на Виноградах створено нову особну націю на північному Кавказі.

На що ж спирає «Вільне Козацтво» свою ідею й чим мотивує свою національну окремішність, коли ставить «Козацкую націю» як рівноправну з великоруською, українською та білоруською? Родовід свій воно починає ще з VII століття, коли на східно-європейських рівнинах повстала Хозарська держава, що являла собою союз різних народів, а серед них і славян, які займали полудневі степи і Чорноморське та Озівське узбережжя. На землях між кавказьким хребтом та рікою Доном у тій самій Хозарській державі жили тюрські племена; землі ж ці називалися ріжно, мали вони навіть назву й «Касагія» (Касагія), а народи на цих землях називалися Казахи (Касагі), черкаси й інші.

В IX столітті Хозарська держава під ударами монгольських племен, угрів, печенігів і інших, розпалася, й тоді повстала окрема славянська держава над Дніпром — Русь, що досі була у складі Хозарської держави. Ця Київська чи Руська держава простягалася також на чорноморських славян-руссів, але приозівські славяне-руси осталися й надалі у складі Хозарської держави. По ту Озівську Русь вибрався князь Святослав, а за ним і його син Володимир Великий, який і прилучив Озівську Русь до Київської держави під знамою з історії назвою Тмутараканського князівства. Це Тмутараканське князівство проіснувало щось із 100 літ, а відтак у XI столітті Половецьке ханство, яке повстало над нижнім Доном і Донцем, відірвало його від Київської держави.

По тому відірванні з'являється в історії новий нарід — т. зв. бродники. Ті бродники — це колишні Тмутараканські славяне-руси, які тепер під натиском половців і візантійців змушені були податися з Озівського узбережжя, нижнього Дону й Донця на середній Дін, де тоді пробували славяне-руси на землях між Волгою та Доном. Тут бродники заснували свою державу. В XIII ст., за часів татарського лихоліття, держава Володимира Великого остаточно поділилася на Русь полуднево-західну, себто — Київську, і на Русь північно-східну, себто — Московську. Бродницький нарід, колишня Приозівська Русь (Тмутаракань), що жив над середнім Доном і на землях між Доном і Волгою, «бил под впливом тюрського міра і представлял із себя Русь Юго-Восточную — родоначальника Юго-Восточного Вольного козачества. Русь Юго-Восточная имела отменную историческую судьбу от Руси первой и второй» (Ис. Бикадоров: «Происхождение козачества, возникновение Вольных Козачьих Войск», «Вольное Козачество — Вільне Козацтво»).

Ось частина історичного процесу «Юго-Восточной Русі» — народу, який, як каже той самий п. Бикадоров, є родоначальником «Юго-Восточного козачества» і який дав основу ідеї «Вільного Козацтва».

Ми рішуче не маємо нічого проти національної окремішности народу на землях між Доном і Волгою, що називає себе «Козачею Нацією». Рівнож не хочемо збивати стремління до державної самостійности... Козакії. Навпаки, готові кожної хвили піддержати цей нарід у його стремлінні до самостійного життя. Але рівночасно всеж питаємо: а причому, однак, тут українські козаки з північного Кавказу взагалі і з Кубані зокрема? Який зв'язок «казака» з бродницького народу, який уже в XI стол. був у Золотій орді, з козаком українського народу, якого той нарід витворив доперва в XV стол. цілком незалежно від «бродників», хіба що тільки назву «козак» позичив, тим козаком, який доперва в XVIII стол. переселився на північно-кавказькі землі, суміжні з землями «казаков» бродницького народу? Чи можна, бодай, припустити, щоб протягом одного століття донці спромоглися витворити з українських козаків якусь окрему, відмінну від української, націю. Чи можна, бодай, припустити, щоб ота «малоросійська воєнна стража», протурена за свої ідеали з рідної землі на Дунайські, а відтак на Таманські мочари, могла протягом одного століття все забути й асимілюватися? По-перше — не було їх кому асимілювати, бо поповнював їх безнастанно рідний їм духом, мовою і звичаями, елемент із України, а по друге — як би навіть і допустити асиміляцію, то безумовно вже не козацько-донську, а тільки російську. Це булоб і справді чудо. Коли руский нарід за шість століть не зміг асимілювати донців, то й донці не могли за одне століття асимілювати українських козаків. Саме відмінне життя, себто, побут без спорідненої крові не витворив особної нації, як її й до сьогодні не витворили швайцарці або американці. Можна погодитися з тим, що в крові українського козака є домішка тюрської, як і взагалі в крові цілого українського народу. Рівно можна погодитися, що між українськими козаками на початках були також і чер-

кеси, хоч цього «Вільне Козацтво» ніде не доказує. Але тих черкесів було обмаль, і з часом вони асимілювалися й цілковито змілилися з українськими козаками. Ось тут таке було можливе, бо черкеси не виявляли тоді своєї національної індивідуальности так, як це було в українців. Це признає й сам п. Бикадоров, коли каже: «Днепровское козачество соединилось с украинским народом составив с ним *органически одно целое*» (підкреслення моє) і в большей часті совершенно с ним змілось».

Правильно! «Днепровское козачество» і український нарід — це «органически одно целое». Лише одна малесенька вставка: «Днепровское козачество» не «змілось» з українським народом, а «Днепровское Козачество» «вилілось» із українського народу. Всеж дивно, як можна в одному місці балакати про українське козацтво й нарід, як про щось «органически одно целое» і про його «совершенно слиянє», а зараз же на другому місці про особну націю. Це ж очевидне натягання фактів, яке тягнеться червоною ниткою в «Вільнім Козацтві» в відношенні до кубанців. Щоб кубанці мали щось спільно-національного з донцями, цього «Вільне Козацтво» нічим ніде ще не довело. Сама назва — козак — ще його національно не визначає. Ми вже зазначили, що саме український нарід розумів під словом «козак», коли йшов козакувати й організовував своє козацтво. В цім розумінні українським народом «козацтва» піддержує нас саме «Вільне Козацтво», коли каже: «касагі билі типом войска і нормой і формой битія такого народа (військового. О. В.) в государственной системі того времени. Таким образом слово казак — происхождение тюрского... Бродницький народ (предки сьогоднішніх донців. О. В.) в государственной системі Золотой Орди прийняв значеніє і роль козачества. Бродники усвоїли названіє казаков как народное (етническое) імя, відімо потому, что названіє бродников утеряло смысл, а названіє русских било слішком общім, возможно, что прілив черкасской (казахской) крови так же способствовал усвоенію названія».

З цими припущеннями «Вільного Козацтва» можна погодитися. І як «Бродницький народ в государственной системі Золотой орди прийняв значеніє і роль козачества», таксамо український народ для боротьби з цими ж ріжними «золотими» чи незолотими ордами, які нападали і грабували його землі, витворив зі свого лона своїх козаків, що мали те саме «значеніє і роль», яке мав і Бродницький нарід у Золотій орді. Ріжниця між одними та другими лише та, що Бродницький нарід — казаки — служили Золотій орді і змушені були слово козак прийняти як «народное імя, потому что названіє бродников утеряло смысл, а названіє русских било слішком общім», а також тому «способствовал прілив черкасской (казахской) крови», чого не потребували українські козаки, бо вони служили своєму народові і їх народнім імям було — українець, з крові якого вони походили — якому вони все були вірні. Тому українському народові, з рядів якого вони вийшли, вони вірно служили, захищаючи його інтереси, творячи його історію XV., XVI., XVII. і XVIII. стол. Вони відновили в XVII.—XVIII. стол. його державу, й доперва в XVIII. стол. цю «малоросійську воєнну стражу» знищив московський сатрап, до речі кажучи, при співучасті 13 полків донських козаків, отих самих, які сьогодні кажуть, що вони з нею вже від XI. стол. національно рідні. Але знищив їх як «малоросійську воєнну стражу», але не знищив козацтва, а переселив козаків на північно-кавказькі землі й там виужив їх, як колись Золота орда бродників, для захисту своїх імперіялістичних інтересів. Але й там український козак не змінив свого народного «імені», бо воно в нього було в крові. Його «народное імя» було, є й буде завжди — українець. Навіть російський учений, якого не можна запідозрювати в «українофільстві», каже, що «кубанські казаки, прішедшіє от запорожцев, сохранили до настоящего времени малоросійский говор і обичаї»*).

Будувати на перекручуванні історичних фактів казачу ідеологію дуже небезпечно. Колиб «Вільне Козацтво» заступало клич федерації козачих республик, то це до певної міри булоб може й зрозумілим, хоч не оправданим. Бо можна було б припустити, що це робиться з тих соціальних і соціально-економічних мотивів, які всім козакам менше-більше спільні. Ясна річ, коли не брати на увагу «іногородніх», які тої спільности з козаками не мають, а яких на кавказьких землях як що не більше, то все ж і не менше від козаків. Далі це можна б було виправдати ще й тим, що донці, які почувать менше від козаків. Далі це можна б було виправдати ще й тим, що донці, які почувать свою національну окремішність од «русских», а не мають сили боротися з Москвою, хотять здобути собі таким способом більшої сили. Але коли у XX столітті в Європі «тво-

*) Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. XIII, ст. 837., стаття «Кавказский край».

ряться» з кімликів, черкесів, татар, донців і українців із північного Кавказу єдину націю нарівні з «великороссами, українцями і белоруссами» то справа виглядає не поважно.

Чи може бути мова про спільне інтуїтивно-органічне відчуття в астраханського кімлика, татарина чи навіть донця і в українського козака чи взагалі українця з північно-кавказьких земель? Тут, як що можна говорити про будьяку спільноту між ними, є лише соціальна й соціально-економічна, та й то дуже релятивна, спільнота, отже — «льоґічно-розумова». Цього замало для національної спільноти, це нам історія не раз доводила, а наймаркантніше довела за останні два десятиліття під час революції й по ній.

Коли ж донці хочуть ставити питання своєї національної окремішності, а не лише соціальних і соціально-економічних різниць, то вони не повинні втягати в цю національну окремішність частину народу, який має своє виразне національне обличчя, як ось прикладом кубанці чи взагалі українське населення на північно-кавказьких землях, народу, який має за собою таку історію, як історія XVII.—XVIII. стол.

Ми не можемо своїх визвольних змагань звязувати з донцями. До тої обережності нас змушує давнє й недавнє історичне минуле. Донці все були «непоколебими в должной верности, всегда с отличностью і мужеством в службе обращающемуся і порядком і добрим поведєнієм, приобретшему навсегда к себе отличное наше Высочайшее Монаршее благоволеніє», як писала Катерина II. в своєму маніфєсті по зруйнуванні «Січі», яке переводили 13 донських полків. Це ж донці були ті, які все йшли «на усміреніє малороссійской военной стражи». Донці були завжди ті, які стояли на послугах ворогів українського народу, а в рішучий момент ставали на перешкодї українському народові в осягненні його цілей. Ті всі спільні виступи донців і запорожців, якими дехто з українців так захоплюється, були лише тоді, коли йшло про інтерес донців, і кінчалися там, де зачиналися інтереси запорожців. Нині донці стають знову зрядям у руках ворогів українського народу й поматають його четвертувати, втручаються в унутрішні справи українського народу, висувачи ідею «Вільного Козацтва». А тому й українське прихильне відношеннє й поміч донцям у їх стремліннях буде все кінчатися там, де буде зачинатися їхнє втручання в унутрішні справи українського народу, насамперед на північно-кавказьких землях із Кубанню й кубанськими козаками на чолі, які були, є й будуть унутрішньою справою України.

Ось так у загальних рисах виглядають політичні концепції щодо українських північно-кавказьких земель із Кубанню на чолі. Не можна сказати, що цим уже всі концепції вичерпані. Ні, є ще є інші, але вони не дають ніяких організаційних проясів. Є такі, які і справді стоять за соборну Україну, але форми для неї не можуть знайти, є й такі, які стоять за федерацію з Україною. Обидва ці напрями можна запримітити головнo в рядах т. зв. «молодої генерації». Як би воно там не було, але сам факт шукання шляхів, щоб видістатися з сьогоднішнього політичного мряковиння й вийти, як кажуть, «на чисті води» є фактом позитивним, і можемо радіти з того і сподіватися, що «молода генерація» найде в собі стільки національної свідомости, політичної зрілости, мудрости й сили, щоб встати проти всіх тих течій, зрозумівши, що майбутнє України лише в самостійній і соборній державі і що до неї треба прямувати спільними силами цілої нації. Щодо політичної концепції, яка стоїть на становищі федерації північно-кавказьких земель із Україною, то федеративна форма впливає в них з тих чисто соціальних і соціально-економічних сьогоднішніх умов на східних чи північно-кавказьких землях, але які різняться від тих самих умов на центральних землях над Дніпром. Але різниці соціальні й соціально-економічні є й поміж поодинокими губерніями України. А всеж з того ще не виходить, що ті губернії мають бути в федеративному звязку з Україною, бо тоді насувається питання, а де ж Україна? Автім, щоби забезпечити собі певні права в соціальному й економічному відношенні, не треба аж федерації, а вистарчить інша форма, а це — адміністративна автономія чи самоуправа. По-друге ми повинні стремити до того, щоб ті різниці, які панують в середині Української Нації, як найскорше вирівняти і створити один тип українця, національний моноліт та монолітну в культурному, господарському й політичному розумінні — українську державу.

Інж. Г. Гришко.

1917. рік в Одесі.

(Кінець).

Треба було чути той рев та галас, що єчинився тоді в салі на мою адресу, як провокатора. Але я більше ані слова, зник зі сцени, вскочив в авто й негайно поїхав по частинах оповісти, що сталося й чого нам треба сподіватися. Збори були негайно закриті, й ніякого свята не відбулося, а ми приготувалися до бою. Але все якось перекипіло й виступу не було.

Зате від 22. XI. аж до 1. XII. 1917. р. що-ночі нам не давали спокою. Кожної хвилини в Раді дзеленчав дзвінок телефону (Рада тоді містилася в англійському клубі, а разом із тим тут було помешканнє вартового старшини по залозі від українців). Дзвонили або наші вартові, що їм, мовляв, хтось доносить, що комуністи напали в ночі на якийсь полк, і вже йде бій, щоб обезброїти українців, або дзвонили з клубу червоних, що гайдамаки напали десь у порту на варту комуністів й вже багато людей забито, так що клуб дає розпорядженнє виступити всім своїм силам і зліквідувати цю справу в найсуворіший спосіб, включно до розброннєня українців. Вартовий старшина був мученик. Але коли, зрештою, він приїздив на місце події, то повсюду був спокій: ніхто нічого не робив і не збирався робити. Певна річ, що це була робота комуністів, але виявити та запобігти цьому було дуже тяжко. Нам тоді лишалося лише одне — розброїти ту банду й витнати її до ліккої години геть поза межі України. Але скільки разів це питання не підносилося, комісар Центральної Ради Поплавко завжди був проти виступу українців проти комуністів, мотивуючи це тим, що непотрібно робити зайвого кровопролиття й набувати зайвих ворогів для себе в Одесі. Він завжди запевнював, що ми зможемо мирно політикою порозумітися з комуністами, а вони можуть бути нам корисними, як і ми їм, при спільній боротьбі проти центральної влади в Москві. А «дитячі» виступи декого з них ще не політика, бо, як він запевнював, більшовики ніколи проти нас не виступають і не виступатимуть, а навпаки — вони ввесь час стремлять знайти шлях до порозуміння та повної з нами співпраці. Проте друга сторона устами Гордія Няньчура, що працював, як представник од нас, у «Румчероді»*), запевняла небезпеку з боку більшовиків. Няньчур декільки разів про стан справи в Румчероді робив доклад у Раді, і з його докладу було видно, що більшовики всюду йдуть твердо своєю дорогою до певної мети — перебрати всю владу до своїх рук. Отже, доказів на те, що за наміри були в більшовиків, було чимало. І нам лишалося одне: зліквідувати всі більшовицькі організації, бо видно було, що інакше вони це зроблять із нами. Довго розводилися ми над тим та до конкретного рішення й не дійшли, аж не розв'язав цієї справи збройний виступ самих комуністів. На жаль я тоді не був в Одесі, бо саме тоді ми з Няньчуром їздили до Херсону на селянський зїзд Херсонщини, як делегати від Одеси. Тому про цей виступ переказую зі слів.

В ніч проти 1. XII. 1917. р. телефоном нам переказали з клубу «Червоної Гвардії», що гайдамаки десь на краю міста почали грабувати жидів, а коли червоні почали їх розганяти, то вони обезброїли цілу варту. Червоним ніби послано підмогу, але та в дорозі натрапила на гайдамаків, і тут розпочалася бійка. Зогляду на те, що з їхнього боку були втрати, то червоноармійці були примушені перейти в наступ. А що це не вперше вже українці по ночах грабують, то щоб нарешті покласти цьому край, вони (червоні) вирішили вступити з нами в одвертий бій. Це проголошеннє телефоном нам війни ми негайно телефоном же передали нашим частинам. На головних установах варт була наша, і куди більшовики не кинулися, були всюди відбиті. Отже, на протязі цілої ночі вони нічого не змогли зробити. На ранок, коли стало світати, вони побачили, як на морі великий крейсер «Память Меркурія» під українським прапором, повернувши боком до Одеси, чекав лише на розпорядженнє розпочати гарматну

*) Скорочена назва організації Румунського фронту, Чорноморського фльоти та Одеської Військової Округи. Організація з дуже неясним обличчям. А що вона складалася з представників військових організацій, то й ми мусили були дати туди свого представника, а саме Г. Няньчура. По недовгій його там праці виявилось, що ця організація цілком ворожа до українського руху, й наше завдання було творити там опозицію. Таким чином робота Няньчура зрештою зводилася до руйнування Румчероду. Атому йому приходилося густо-часто виступати разом навіть із більшовиками, себто, спільно голосувати за пропозиції, що йшли проти Румчерода, а були корисні для українців.

стрілянину. Крім того, наші козаки захопили в залізничному депо два бронепотяги, чудово відремонтовані для Румфронту, їх саме більшовики хотіли були взяти проти нас, та й тут ми їх випередили та тим зруйнували їх пляни. Правда, на передмістях вони окопавшись ще довгий час боролися, але в центрі протягом двох годин, як проїхали містом броневі авта, все зліквідовано. Великих втрат не було, а всеж таки були забиті й ранені (з нашого боку — 2 забитих та 2—3 ранених, по боці більшовиків значно більше).

Отже, 1. XII. (ст. ст.) 1917. р. в Одесі на Куликовому полі поперше в історії українського руху цілком свідомо за самостійну Україну пролилася козацька українська кров. Шкода, що імена тих козаків я не можу тут подати.

В центрі міста жида, побачивши наші броневі авта, силу піших та кінних козаків, почали кричати, щоб припинити бійку, й по цілому місті повивішували на домах білі прапори. Але з передмістями було гірше. Комунисти там окопалися, і прийшлося з ними вести правдиву війну. Спробували були вбити їх із окопів наступом піхоти, але це була не легка річ; стріляти з гармат не хотіли, бо тоді прийшлося б пошкодити багато будинків, а тому послали кілька літаків і 5 автопанцерок. Тоді вже комунисти були змушені здатися на нашу ласку, й боротьба припинилась. Лишалося нам бути послідовними до кінця: почати їх випукувати, змусити скласти зброю, а самих вислати за межі Одеси. Цього дуже намагалися козаки, але цілу ініціативу мирних переговорів перебрав до своїх рук Поплавко. Він персонально розпочав вести переговори. Тоді на жаль, не було в Одесі ні д-ра Луценка, ні Іванівського, ані решти активних протикомуністів. Переговори ті кінчилися так швидко, що ми з Няньчуром не встигли навіть повернути з Херсону, як усе було зроблене, як під машинку. Ми були свідками лише кінця тих переговорів в Одеському оперовому театрі. Няньчур ще поспробував був протестувати проти дурної умови, але збори вже були демагогічно оброблені Поплавко-більшевицькими заходами та промовами, що годі було щось говорити проти.

Перебіг переговорів був такий. Почалося з замирення, що його зажадали більшовики. Бачучи свою програу в бою, вони вирішили скористати з переговорів. Тут для них було ліпше поче діяльності, бо ж саме наших проводирів у місті тоді не було, а Поплавко тягнув за ними. І вони й тут повели плянову акцію на розклад наших козаків. Вони заявили, що при переговорах бажана ширша участь козаків, бо ж вони являють собою реальну силу, а тому й голос козака має мати теж відповідну вагу й силу. Крім того, ці переговори, мовляв, мають раз на завжди скінчити братовбивчу бійку між нашими й комуністами. А що старшинство, з погляду більшовиків, не є таким надійним елементом, щоб свято додержати умови, то її треба скріпити підписами і звичайних козаків. Для цього більшовики запропонували вислати поширену делегацію (по одному козакові від кожної чоти та по одному старшині від куреня) до театру на загальні збори для підписання миру та вироблення загального пляну співпраці всіх вояків і всіх частин, що перебувають в Одесі. Ось на цих зборах і почалося оброблювання козацьких голів за згору укладеним пляном. Народу набралось сила, промови мов із лантуха сипалися. Промовців більшовики спеціально підібрали як-найкращих, а до того ще й Поплавко, велика персона, комісар цілої округи від Ц. Р., й собі стоїть за всім тим, що пропонують тут на зборах; наслідком цього всього козаки почали підтримувати пропозиції одну по одній і доголосувалися до дурниць. Прийняли постанову, яка виразно свідчила, що перемогли в боях 1. грудня 1917. р. не вони, а більшовики, й тим а ні влади за собою не закріпили, а, навпаки, все програли. Навіть винесено постанову, що касується О. В. Р., а все переходить до новоутвореної організації, що має бути єдиними представником та владою в Одесі — до «Совету солдатських, робочих, крестянських, матроских та офіцерських депутатів» (хоч од селян ніодного представника не було), який складається з представників, вибраних на загальних козацьких зборах, затверджених полковим комітетом, а не командиром частини. Таким чином цим була відразу підкопана головна й найміцніша наша база в наших частинах — відсутність до цього часу комітетів, по друге — ті чинні люде, що до цього часу стояли на чолі руху, могли й не потрапити до того «совету». Тайну всіх цих плянів ми відразу виявили, але було вже запізно. Всі головні постанови були ствержені, і зрушити їх уже не можна було, хоч козаки, що за них голосували, вийшовши зі зборів, відразу зі соромом од них одмовлялися й страшенно лаяли Поплавка, називаючи його більшовиком, а всім нашим діям дуже закидали, що вони ніби то навмисне відіхали з Одеси під ту пору, щоб за всі події вмити руки.. Козаки всіх, а в тому числі і старшин, обвинувачували, що вони не

дозволили їм під час бою перетрусити всіх жидів в Одесі й позабирати від них зброю, а більшовиків потопити в морі.

Морально ми були побиті на всіх фронтах, а крім того це внесло страшну деморалізацію в наше військо. Козаки вже перестали вірити своїм старшинам. А наші старі провідники, що були поза Одесою, почувши про події, не захотіли вже навіть і повертатися назад до Одеси. Лишилася нас жменька: Вербицький, Няньчур, Іванівський та я. Д-р Луценко добре засів у Києві, багато старшин і собі відіхало. Момент був тяжкий. Треба було шукати виходу з положення. Більшовики фактично все перебравли до своїх рук. Російсько-московські організації обсели нас навколо, як гриби, й усі одним спільним фронтом ішли проти України і проти нас. Можна було спотерігати, як усе від права до ліва раділо, що українці програли й будуть за пару днів зліквідовані. А жидівсько-московська преса протягом тижня описувала «геройські» вчинки червоних під час оружноної боротьби проти українців. Але все ж таку сильну організацію, якою була до сього часу О. В. Р., москалям здихатися було не легко. І хоч своєю постановою вони ніби то її de jure зліквідували, але de facto вона все ж існувала й далі. Та коли залишилися такі організації, як «Румчерод», «Клюб Красної Гвардії», «Організація анархістів-комуністів» на чолі з Раковським та нашим земляком Шумським, то очевидно й українцям можна було мати свою організацію. Але налагодити в «совете» якусь співпрацю було неможливо, бо нас переслідували як сепаратистів і інакше не називали як «самостійники-сепаратисти». В силу цього ми все творили в «совете» опозицію.

Першою новиною, що її приніс новий стан річей, це було заведення по наших частинах козацьких рад на зразок комітетов у московських. Правда, в наших полках ці ради були формальні. Команда полку все одно залишилася командою. На ці ради ми поклали обовязки чисто культурно-просвітнього характеру, та й то під кермою старшини, якому полковим наказом визначено, що він може, а чого не може робити на власну відповідальність. Друга новина — це вибори представників од частин до того нового «совету». Наші козаки на представників обрали самих старшин і обмалъ козаків. Отже, прийшлося перевести вибори по-друге, з попередженням, щоб козаки вибрали делегатів і зпоміж себе, бо в «совете» справи розглядатимуть не лише старшинські а й козацькі. Але на це одержали оригінальну відповідь: «козаки звикли слухати своє начальство й бити ворогів. Політика їх мало обходить. Годують добре, одягають, дають гроші, отже, ми повинні слухати. А до всяких совітів хай ідуть ті, хто має на плечах голову, а не коробку. А через те ми й обрали старшин та підстаршин, щоб вони справу українську боронили трохи краще, ніж те робить комісар Поплавко. Он пішли наші товариши на збори, та були такі розумні, що доголосувалися до того, що аж нам зліквідували нашу Військову Раду; бо коли чогось не розумієш, то не лізь. Через те ми вирішили на великій козацькій раді вибрати на делегатів таких людей, що добре розуміються на справах, а це — наші старшини. Бо вони люде вчені. А щоб нам не закидали, що ми контрреволюція, так на придаток вибіраємо трохи й підстаршин». А під тим підписом голови зборів і секретаря. Далі козаки рішуче домогалися відновлення своєї Ради й винесли догану всім, хто на зборах допустив до злиття Ради з загальним «советом». Це все відбулося протягом одного тижня по бою з більшовиками. Але, певна річ, постанов козацьких рад перевести так швидко в життя не можна було. І поставити Раду на ноги такою, якою вона була до 1. січня, вже не пощастило. Властиво, вона, як Рада, й не переставала існувати, але її силу та авторитет для цілої Одеси постановою 2. січня раз на все знищила. Фактично влада всеж перейшла до рук новоутвореного «совету». Нам українцям лишалося лише одне: ввійти в цей «совет» і захопити там такі місця, щоби ми могли перебрати до своїх рук ті справи, які нам дадуть можливість впливати на загальний хід подій і тим способом бодай вдержати частково владу у своїх руках. Отже, вибір представників по частинах відбувся. Зійшлися зрештою делегати на перші загальні збори цього «совету». Збори мали бути в Воронцовському палаці. І тут більшовики, побачивши всіх тих самих представників українських, що й досі були в Раді, счинили страшенний галас. Почали кричати, що українські частини не переводили в себе ніяких виборів, що їх делегатів попризначили самі командири частин. На писаний доказ — постанову козацьких полкових рад, що її мали з собою делегати, не хотіли й дивитися. Почувши це, небіжчик Вербицький підвівся й заявив од групи українських самостійників, що українці залишають ці збори, а будь-яку співпрацю з московськими повністами вважать за зайву, цілком непотрібну. При слові «самостійники» москалі та жида почали свистати та гукати. Треба сказати, що Вербицького знали в Одесі всі за страшенно запальну людину, а тому по його заяві було якесь невиразне положення — що робити? Чи лишатися далі на зборах і шу-

кати якогось порозуміння, чи і справді залишити збори. Коли галас трохи стих, я попросив слова. Мене знали лише проводирі одеських большевиків, а тому моя поява на сцені не викликувала зразу ніякого підозріння з боку аудиторії, та ще я був дуже скромно вдягнений і мав вигляд козака. Думали, що я промовлятиму від козаків. Щоб трохи відвести увагу, я аясував, що вибори у нас і справді переводилися. Представники наші, що сюди прийшли для спільної співпраці, обрані цілковито з додержанням усіх правил, і їх треба б признати законними представниками. Але хто щиро бажав, щоб співпраця всіх, що тут зібралися, була запорукою нашого дальшого мирного співжиття, той не насмілювався б на заяву пана Вербицького відповідати так некультурно та неввічливо, галасом і свистом, бо ми українці всі, як один, самостійники, й таку співпрацю з чужинцями, як її ви собі уявляєте в Одесі, ми на своїй землі вважаємо за зайву. Приятелі та співпрацівники в нас можуть бути, але, як це видно з сьогоднішнього настрою наших сусідів, лише паблі, рушниці й гармати, і не ми маємо шукати співпраці з вами на своїй землі, а ви будете змушені її шукати з нами! Під крики «провокатор, погромщик, бандит, буржуй» і все, що хочете, я зійшов зі сцени, й усі українці зі співом «Не пора, не пора» залишили салю й пішли до своєї Ради — до Англійського Клубу. Там ми зробили нараду, як бути далі, що саме від большевиків вимогати, постановили, на випадок одмови, боротися з комуністами та їх прихильниками відверто зброєю аж до цілковитої їх ліквідації й навіть висилки всіх їх із Одеси. Під час наради частина делегатів (молодші старшини й козаки) рішуче обстоювали негайно розпочати збройну боротьбу, але проти цього була решта делегатів, яка вважала, що розпочинати це так враз не можна, бо ще не так давно кінчилося все таким великим скандалом, і ми могли б ще й на цей раз так само програти. Крім того, тепер треба було вже інших способів боротьби, треба було довшої підготовки, бо тепер фактично все вискочило з наших рук і перейшло до рук наших ворогів. І все це треба було вже відвоювати боєм. А тому ми змушені були примиритися зі вступом до «совдепа». При цьому ще винесли постанову, що ми, українці, можемо взяти участь у співпраці, але з умовою: 1) делегатів ми пошлемо стільки, скільки нам це належить на основі права — вважаючи, що ми в Одесі маємо право на 30 представників, з яких найменше 6 має ввійти до складу виконавчого комітету «совета»; 2) ми обираємо своїх делегатів до комітету «совета» в себе безпосередньо, а ні в якому разі не годимося на те, щоби їх обирали б на загальних зборах усіх делегатів «совета», як це запропоновано на першому зібранні; 3) відповідні реферати: а) постачання, б) зв'язку (поштово-телеграфний і телефоно-радіовий); в) охорона міської спокую та громадської безпеки мають бути віддані нашим представникам; 4) вимагаємо не втручатися до формування та пересування українських військ по одеській околиці, а також пов'язане з цим розташування мусять бути цілком у наших руках; 5) вимагаємо повного невтручання до дальшої українізації військових частин та повного відокремлення їх од російських; 6) вимагаємо повної передачі до наших рук цілого арсеналу зброї й зброї, що знаходиться в Одесі. Всі видачі на вимоги зброї для частин одеської залози затверджуємо ми. І лише коли вони погодяться з цією нашою пропозицією, ми можемо приступити до співпраці, інакше — ми відокремлюємося і провадимо свою справу самостійно. Ніякі перешкоди нас не лякають, хоч би усувати їх прийшлося зброєю. Посилаючи таку умову до «совету», ми думали, що її не приймуть, і нам прийдеться раніш, ніж ми притотуємося, приступити до збройної боротьби. Але ми помилилися. Большевики теж не були готові до війни, а тому нашу вимогу вони прийняли абсолютно без змін.

Таким чином зникла «многовлада». З'явилася одна — «Совет С. М. Р. С. О. Д.». Але фактично все ж було дві влади: влада комуністів, що її вага раз-у-раз почала зростати в очах жидівського населення, і українська, авторитет якої почав тоді по трохи занепадати. Сталося це тому, що большевики, викинувши привабливі соціальні гасла, швидко перетягли на свій бік робітництво.

Чи робили тоді що наші с-ри та с-деки, сказати тяжко, але роботи їхньої я принаймні не бачив, як не бачив я ніколи в наших лавах робітників, за винятком пари представників, які часто приходили на засідання Ради. Але сказати, кого вони заступали, від якої кількості робітників були делеговані, ні я та й ніхто з нас не зміг би сказати.

В «Советі» наших делегатів дуже радо привітали. Большевики всеж не мали бійшости в ньому, бо до нього пройшло багато делегатів од частин, які не були ще тоді збольшевизовані. Крім того, пройшло делегатами багато і російських старшин, елементу ворожого до большевиків. А тому большевики покладали надію на українців, що вони пійдуть скорше з ними, ніж із монархістами чи кадетами. Але надії їх завели:

підтримки ні одні, ні другі від нас не дістали. Певна річ, що праця в тому советі була, як і повсюду в подібних установах, дуже мало продуктивна. А всеж деякі референти чи відділи щось робили. Так, наприклад, відділ міської охорони. В ньому я секретарював, а рівночасно заступав голову — кап. Красовського. Праця цього відділу фактично звелася до того, що ми мали час од часу проглядати «чорну біржу», винні склепи та давати охорону, коли її негайно потребували під час грабунків на вулицях чи склепах. Рабунки, піяцтво та «чорна біржа» — це була справжня кара. Страшенна спекуляція дорогими цінностями на «чорній біржі» в каварнях «Pale Royale» та «Paganqueve» стягували сюди завжди силу силенну різних злодіїв, що продавали крадені річи. Почали час од часу робити облави й конфіскувати все, що там у кого знаходили на руках, коли він не мав на те відповідного документу, що ця річ є його приватною власністю.

Щож до боротьби з піяцтвом, то, як тільки складено цей «Совдеп», так виголошено, що кожний, хто буде продавати зі склепів вино, горілку, тощо, буде суворо покараний, але це оголошення не робило ніякого вражіння. Одверто, певна річ, ніхто нічого не продавав, але потайки стільки вина продавалося, що рідко якого вояка можна було зустріти ввечері на вулиці тверезого. Напочатку, коли когось ловили на гарячому вчинку, то карали грошевою карою. Але коли це мало впливало, тоді почали опечатувати склепи. Але печатки зривали, а вину звертали на салдатів, мовляв, вони це зробили, зірвали печатки, набрали стільки, скільки могли винести, а склеп полишили. Отже, винесено постанову в «Советі», що коли когось піймають на тому, що він продає алкогольний напій, так увесь знайдений запас виллюють до каналізації, а власникові забороняють надалі вести якубудь торгівлю. І мені, як представникові тої безглуздої влади, приходилося бути свідком, коли сотки гектолітрів старих прекрасних вин виливали до каналу. Так нищили на мільйони добра. Але таких експериментів довго провадити ми не дозволили. В «советі» нам цього зробити не можна було, а тому ми звідти відкликавали всіх представників. А в себе в Раді винесли рішучий протест і вимогу — ріжні ревізії та конфіскації припинити, як рівно припинити нищення склепів із напоями випуском їх до каналізації. Зі свого боку ми подали їм до відома, що все беремо під свою охорону, а «совдеповські» постанови визнаємо не чинними. За нами з «совету» поволі виступили й інші представники. Однак він продовжував функціонувати ще далі й фактично перейшов до рук матросів. Але нам наперекір комуністи утворили в себе нову організацію, вже чисто комуністичного типу, під назвою «Военно-революційний комітет 15». Це була організація подібна до «Чека». Туди попадали люде лише вибрані зпоміж комуністів. Але хоч до цього комітету чужому було не можливо потрапити, та все ж такі ми там свою людину мали і про все, що там робилося, завжди знали. Звідтіля ми, властиво, й довідалися, що присланий до нас Центральною Радою комисар Поплавко є в довірочних зносинах із комуністами.

«Комітет 15» містився на тій самій вулиці, що й «Рада», через дім од нас. І ось одного разу навіть був такий випадок. В помешканні коменданта відбувалося засідання, як хтось постукав до нас рішучо у двері. Я вийшов подивитися. Ми завели в себе порядок: на випадок приходу когось незнайомого, розпочинали з ним балачку московською мовою. Я запитав у відвідувача, що йому треба. Він одразу запитав, чи це є Комітет 15? Я відповів: так. Тоді він витяг персональну посвідку з фотографією й доклав, що він надісланий з фронту Главковерхом-Криленком до нашої розпорядимости. Я попросив у нього документи. Він відповів, що має лише припис, і передав мені його. Там стояло: «Товаришу полковнику Беляеву. С получением сего предписания Вам немедленно отправиться в Одесу в распоряжение «Военно-революционного комитета 15». Ставка. 29. XII. 1917 год. Главковерх Криленко». Я цей документ узяв, а йому сказав, щоб він прийшов завтра в 9 годин рано. Певна річ, що ми його більше не бачили, а він напевно рвав собі волосся й лаяв до сходу себе й нас, коли довідався, куди властиво він попав. Це все страшенно дратувало комуністів.

Надійшов кінець грудня і в повітрі чулося страшенне напруження між нами й комуністами. По-перше — ми порушили постанову 2. грудня, винесену в оперовому театрі, що касувала «Українську Військову Раду», а по-друге — ми виступили з «Совдепу» й оголосили, що постанови його ніяких не виконуємо та все беремо під свою охорону, а їх узагалі ігноруємо. Найбільше їх дошкуляло те, що ми почали стягувати до Одеси свіжі частини, з чого їм було видно, що ми готуємося до оборони Одеси. Але тут вони нам теж підстроїли гарного коника, а саме з петербурзьким кулеметним полком. Коли по підрахунку наших сил виявилось, що ми мали хоч і бодаватне військо, але замало, щоб забрати Одесу цілковито до своїх рук, то звернулися до Києва, до

тодішнього Генерального Секретаріату військових справ при Центральній Раді, за допомогою, але нам секретар Порш одповів, що на них покладати надій Одеса не може, бо, навпаки, вони самі чекають на допомогу з Одеси. Але всеж на наші настирливі вимоги нам відповіли, що Центральна Рада вживе заходів, щоб нам перекинути один полк із Петербургу. Той полк ніби дуже гарно організований, дуже дисциплінований і складається виключно з українців, і козаків, і старшин. Під цей час відбувся в Одесі військовий зїзд делегатів Румунського фронту, й деякі делегати лишилися по зїзді в Одесі, як представники від військових українізованих частин на Румфронті, для звязку Одеси з фронтом. Пам'ятаю з них тільки двох: Туза і Пшонника. Дякуючи цьому безпосередньому звязку з Румфронтом, нам пощастило перетягнути до Одеси ще один піший полк та тяжкий мортирний дивізіон. Очікувати з Петербургу обіцяного полка довго не прийшлося. За пару днів, по балачках прямим дротом із Поршем, ми одержали з Петербургу українською мовою писану телеграму: приготувати в Одесі для кулеметного кольтівського полку (озброєний кулеметами Кольта) касарні. Ми відвели для полку найкраще помешкання — будинок колишньої школи кадетів. Положення ж в Одесі було таке: більшовики купчилися біля моря й почасти в середині міста; наші ж частини (піші й кінні) були за містом, а ще далі за ними були розташовані наші гарматчики, а за ними аж мали стати ці кулеметчики, бо ми міркували, що, на випадок бою, з моря буде наша фльота в чолі до більшовиків, і вони опиняться в місті, мов у мішку. За пару днів той полк прибув. Його тарно стрінули, привітали. Дали йому 5 чи 6 днів відпочинку. Коли минув речинець відпочинку, скликали засідання членів Ради й запросили на нього командира того полку з сотенними командирами. Поки на засіданні розглядали технічно-організаційні справи, командир сидів мовчки, але коли порушили питання підготовки виступу проти більшовиків, тоді наш славетний командир кулеметного петербурзького полку підвівся й голосно заявив Раді, що він, мабуть, сюди попав помилково, що він приїхав сюди не битися з більшовиками, а навпаки — він і весь його полк є по боці комуністів, а тому, як комуніст, залишає зі своїми старшинами засідання. Це для нас був грім із ясного неба. Обзброювати той полк не було відповідне, бо комуністи тільки того й чекали, щоб ми між собою почали колотнечу. І цю справу ми на час залишили. Довідатися, хто завинив, не вдалося, бо тоді влада в Петербурзі була в руках «Совету робочих і солдатських депутатів», а поміж Петербургом та Києвом було страшне напруження. Але від одного зі старшин того полку ми довідалися, що полк більшовики зорганізували спеціально для пересунення на Україну.

Надходив кінець грудня 1917. р. Видко було з ходу подій, що спір між нами і більшовиками вирішить лише зброя. Ми почали готуватися до цього гарячково, а більшовики й собі. Влада в Одесі тоді фактично перейшла цілком до коменданта міста — поручника Рязанова — москаля. Поза комендатурою міста було ще дві організації — наша Одеська Військова Рада та більшовицький «Комітет 15». Решта організацій були вже напросто мертві. Більшовики ретельно організовували свої сили. Вони притягли всіх робітників до своєї робітничої організації. Далі взяли до себе всіх дезертирів, озброїли всю масу голоти, що її завжди було повно в Одесі. Крім того, сформували багато охочих дружин із жидівської молоді та робітників. На морі вони мали 5—6 невеликих, але боєвих кораблів. Ми ж мали в руках тільки один корабель «Пам'ять Меркурія». Але й тут нам пошкодив брак розвідки та наша недбалість. Якось допустили старому запатному крейсерові «Сіноп» вийти в море, де він ніби «сів на міль» недалеко від берегу, і сидів так до більшовицького виступу (14. І. р. 1918. стар. стилю). І ось він і заявив «нашому»*) «Пам'яті Меркурія», що коли на чердаку появиться хоч один матрос, так він гарматними стрілами затопить крейсер. А біля нього стояли менші миноносці й стежили за тим, щоби ніхто не сходив із «Пам'яті Меркурія» на беріг.

Що ж до наших сил, то на папері все виглядало ніби то й добре: з піших полки, 2 кінних, 2 гарматні дивізіони, 1 кулеметний полк, автопанцерний дивізіон та один крейсер на морі, отже, понад 30.000, включаючи сюди також і авіопарк. Але коли почали збирати відомості від командирів частин про фактичний боєвий стан, то виявилось, що справа наша погана. Там, де ми рахували по декілька тисяч вояків, було їх навіть неповні сотки. Виявилось, що чимало вояків було на відпустці, частина ж хо-

*) Слово «наш» беру в лапки, бо маю підозріння, чи не була це зрада з боку цього крейсера, він міг себе забезпечити від такої несподіванки, бо ж часу було багато, щоб з'ясувати чи і справді «Сіноп» сів на мілину, чи ж це був тактичний маневр.

рувала вже на більшовицьку пошесть, що її занесли до наших частин різні агітатори. Так, напр., більшовицький агент прапорщик Курганов настільки розагітував козаків, що цілий 2. полк став майже ні до чого. Мало того, більшовицька зараза перекинулася й до інших полків піхоти, кінноти та гарматчиків першого дивізіону. Почалися одверті балачки про те, що не можна починати братовбивчої війни з тими, з якими і віра спільна і з якими разом на фронті бідували, з одного «котелка» їли й разом умирали; далі казали, що їм невідомий програм Центральної Ради, а більшовики стоять за мир, волю та роздачу маєтків бодакам; що, коли й прийшлося б воювати, краще стати на бік більшовиків, як підтримувати Центральну Раду. Але що було робити? Звернулися знову за допомогою до Києва, але марно. Вони там були ще в гіршій ситуації, ніж ми.

Тоді саме наспів до нас ІV. Універсал Центральної Ради. Ми приготувалися до урочистого його прочитання. Для цього вивели на параді все українське військо, що було в Одесі та її околицях. Цим читанням думали ми підняти настрої козаків. Прочитав військові Універсал найстарший наш ветеран д-р Луценко, що і привіз його нам сюди для проголошення. По оголошенні Універсалу проспівали український національний гімн, і залунало гучне могутнє «слава». Описля відбувся перегляд військ і прохід їх повз члена Центральної Ради д-ра Луценка, який приймав параді. Парадою командував генерал Єлчанінов, булий командир Ахтирського гусарського полку, а тоді начальник нашої дивізії в Одесі. І справді, по оголошенні Універсалу настрої вояків надзвичайно піднісся. Щоб краще його закріпити, О. В. Р. запросила проф. В. Чехівського похитати по частинах та зробити в них хоч по одному викладу. По його лекціях козаки були такі обурені на більшовиків і взагалі москалів, що не тільки що почали викидати їх речі через вікна касарень на двір, але викидували й самих більшовиків. Але це, на жаль, було лише хвилеве піднесення.

На наші заклики дати допомогу, Київ — 1. надіслав до нас начальника, що мав випрацювати плян бою, зробити всю підготовку й кермувати всіма операціями; 2. почав присилати старшин — агітаторів-партійців! Ці старшини-агітатори з рана до вечора все збирали козаків та читали їм про різні речі, а найбільше намагалися висвітлити програми українських партій. Відолаги аж похрипли від балаканини. А наслідки? Ніяких. Козаки вже вирост не хотіли і слухати про ті лекції. Вони більш шкодили, як приносили користі, бо козаки почали почувати, що їм вже не будуть наказувати, а будуть їх просити йти битися. Ця балаканина, хоч і продовжувалася аж до самого виступу більшовиків, але виходу з тяжкої ситуації не давала. Перед нам було: або битися з більшовиками, або передати їм Одесу без бою. Коли стало ясним, що на розагітованих козаків годі вже покладатися, треба було шукати деінде якоїсь невеликої допомоги. Для цього Рада (президія) розпочала переговори з начальниками одеських воєнних шкіл, щоб використати як боєву силу юнаків. Далі неофіційно запрошено російську офіцерську організацію, яка тоді існувала нелегально. Але коли ми почали всю цю акцію, то до Одеси приїхав Муравйов — командувати більшовицькими силами в операціях проти нас. Тоді О. В. Р. попросила генер. Омеляновича-Павленка, що приїхав з Києва до нас, скликати всіх начальників окремих частин на спільну нараду й виробити плян оборони, бо вже про наш наступ годі було балакати. Наряду скликано до Сергієвської гарматної школи. На початку наради я не був, бо мені тоді доручили розяснити роллю комисара Ц. Р. Поплавка й негайно заарештувати, коли встановлю його зв'язки з більшовиками. Вияснити багато не прийшлося, бо його наш начальник контррозвідки бачив, як він пішов до того самого будинку й навіть кімнати, де мешкав Муравйов. Отже, доказів було досить, але зате зник сам Поплавко. Щоб він виходив назад із помешкання тими самими дверима, ніхто з людей, що за ним стежили, не бачив. Негайно взято під догляд Поплавкову квартиру, щоб заарештувати його, як він до неї поверне, але чекання було марне, бо ми його більше в Одесі не бачили.

Застав я згадану вище нараду в такому стані: головував ген. (тоді ще, здається, полковник) Омелянович-Павленко, при столі сиділи: начальник гарматної школи генштабу генерал, академик Нілус, начальник пішої школи полковник (прізвища не пригадую, інвалід, без ноги), полковник Мазуренко, булий командир Сибірського стрілецького полку, а тоді командир 49. запасового полку в Одесі, полковник генштабу Змієнко (тепер генерал), генерал Єлчанінов, ген. Василів і всі командири окремих наших полків. Як раз при мені відбувся вибір начальника боєвих операцій. На підставі права мав бути ним ген. Єлчанінов, але він і решта, кому ще це запропоновано, відмовилися. Здається мені, що полковник Мазуренко сам добровільно зголосився перебрати керму, а начальником штабу, здається, теж сам зголосився полковник Змієнко. Коли головних

керманців обрано, то до них приготувалися за розвідника й помічника генерал Василів. Тут такі заявили начальники пікіл, які юнаки прийматимуть участь у бою, а які ні. Ген. Нілус заявив, що сарматна школа не буде битися, бо всіх юнаків розпустила до домів. Мерша й друга школа прапорщиків не дала також нікого. Воєнна школа приобіцяла дати з сотку юнаків, але при умові заховання таємниці, бо хто буде в бою передягнений за звичайного вояка попаде до полону, то сховає, що є юнаком зі школи. На цьому закінчилася нарада.

Другого дня, 12. I. 1918. р., сотн. Іванівський, призначений розпорядком з Києва комісаром авіації, повідомив мене телефоном, що навряд чи зможуть літаки прийняти участь у бою, бо нема ані краплини легкої бензини, і просив, щоб я роздобув принаймні 20—30 барил бензини й негайно йому надіслав. Коли я прийшов до складів, де була бензина, то тут саме при вході зустрів і самого Муравйова — команданта большевиків. Певна річ, що мені одержати тут бензини не пощастило. Прийшлося гонити цілий день з одного складу до другого, аж поки ввечері не знайшов я приватно 20 барил і післав до авіопарку. Але скільки я не дзвонив телефоном до сотн. Іванівського, що був в авіопарку, додзвонитися не міг. Другого дня поїхав я сам туди, щоб довідатися, що з ним сталося; але даремно. Ніхто нічого про нього не знав, навіть і його брат, з яким я тут познайомився. Тоді в нас відразу запало підозріння, що його просто могли підступно вхонити. Так воно властиво й було. В 1921. р. я довідався від одного з наших полковників — Мазуренка, що сотн. Іванівського матроси кинули живого до печі парового котла на крейсері «Сінопі». Так ми понесли велику втрату, бо цей старшина був не тільки гарячий самостійник, але й один із найкращих старшин-летунів на цілу тодішню російську армію; він на фронті заслужив усі найвищі відзнаки й був посланий до Одеси тодішнім інструктором авіашколи.

Ми мали відомості, що большевики хотять почати наступ десь 15., найпізніше 18. січня 1918. р. На 13. січня призначив головний керманіч бовими операціями полк. Мазуренко останнє засідання старшин. А що надходили великі й поважні події, що вже остаточно і офіційно нас втягали в війну з Москвою за самостійність України, то ми на ту військову нараду покликали і громадських діячів. Засідання в Раді почалося в 6. год. вечора 13. I. ст. ст. Були тут і представники партій. Засідання відкрив полк. Мазуренко, зробивши коротенький інформаційний доклад і запросивши висловитися з приводу нього. С-деки й с-ери відверто проти війни з большевиками не висунулися, але видно було зі всього, що вони, особливо с-деки, були проти неї; вони уважали, що большевики з нами війни не хочуть і розпочинати її не збираються, а коли ми її самі розпочнемо, то й будемо нести її наслідки. Почувши таку промову В. Чехівського, я, маючи в кишені щойно одержану свіжу постанову «Комітету 15» про негайний виступ проти нас 13. вночі, запропонував проф. Чехівському дістати підтвердження від «Комітету 15» про миролюбну політику большевиків до нас. Він враз на це пристає, кажучи, що йде і принесе. Треба зазначити, що В. Чехівський хоч завжди з большевиками відверто борювся, все ж таки користувався в них тоді якоюсь пошаною й мав вільний до них доступ. Коли він одійшов, я прочитав згадану постанову «Комітету 15», де була мова, що виступ має відбутися нині десь у 12. год. ночі й які саме установи належить негайно захопити. Присутні почали нервуватися. Негайно призначено місце перебування нашого бового штабу й передано телефоном до частин наказ збудити всіх козаків і в поготівлі чекати дальших наказів штабу дивізії. За декілька хвилин повернувся Чехівський із «Пятнадцятки» й почав запевнювати, що нічого там у них не чути, що це впрост провокація. Але ця провокація враз виявилася тільки з другого боку: несподівано в цілому помешканні клубу згасло світло — ознака, що головна електрична була вже в руках большевиків. В цей же мент по вулиці під самими вікнами проїхало тягарове авто, навантажене матросами й кулеметами. Вони зупинилися перед помешканням Ради й пара озброєних матросів зіскочило з авта й почали добиватися до дверей головного входу. На щастя двері були замкнені, а світло згашене. Я стояв під дверима й, маючи револьвер, приготувався до бою: рішив, що при якомійсь дверей забю обох, а сам спробую втекти задніми дверима, про які мало хто знав. Але на щастя, коли вони почали бухати у двері, до них вийшов дворник і, називаючи їх «товарищами», залізнув їх, що ми всі вже щось із дві години як пішли. Тоді один із них сказав, що шкода перед порожнім помешканням затримуватися, бо можуть прогавити зайняти вчасно штаб військової округи. Після цього вони повернулися до авта й одікали. У міжчасі всіх присутніх у салі випустила дворничиха заднім ходом.

Я й собі подався до нашого бового штабу (касарні 3. гайдамацького полку). Коли я прибув туди, то всі були едивовані, як це мені пощастило зідти дістатися сюди, бо большевики вже встигли відрізати штаб од міста. В штабі я застаю командира

нашої дивізії Мазуренка, начальника штабу Змієнка й командира 3. полку. Робота вже кипіла. Насамперед, звичайно, вислали на позицію 3. полк. Та позиція була від штабу дивізії не дуже далеко. За півквартала від нашого штабу був штаб О. В. О., який уже большевики захопили. Станція «Одеса—Головна» теж була в їхніх руках. Ми опинилися в мішку. Щож вийшло? Місто вмент було від нас одрізано, і то так швидко й несподівано, що наші деякі частини, як технічна та радіотелеграфна рота, опинилися вже в запліді большевиків. Ми не встигли їх сповістити про те, що сталося. Поки що решті частин послано наказ приготуватися до бою й чекати дальшого наказу куди й коли вирушити. Тут же нашвидко призначили що кому робити. До речі, командантом міста хотіли настановити В. Чехівського, але він на це замажав руками й категорично відмовився і просив й на будуче лишити його на боці, бо він із Одеси поки що нікуди їхати не збирається, а тому не має охоти втручатися в якісь боеві виступи. Після цього він нас залишив, і ми його вже більше не бачили. Решта ж членів Ради взяли рушницю й пішли в лави на цілу ніч. Мені випало виконувати обов'язки старшини для доручень при штабі й я перебував цілу ніч і другий день тут у штабі, а це мені дало можливість бачити всю ту тяжку та відповідальну роботу, яку виконував полк. Мазуренко. Ніч минула хоч і в напруженні, але більше менше спокійно. Але зі світанком почалася в нас трагедія, яку ми ще раніш очікували. Дано наказ перейти 3. полкові в наступ на місто, перше треба було нам вибити комуністів із штабу округи, як стратегічного пункту, а тоді вже при допомозі панцерних авт наступати на місто, а далі захопити станцію «Одеса Головна». На допомогу 3. полкові мав був прийти 2., а кулеметний полк надіслати кулемети. На «Пересип» і далі вздовж залізниці мали наступати решта частин, полишаючи кожка позад себе відповідні резерви для власної охорони та аmini. Гарматчикам та кінному полкові дано окремі завдання. Але коли наші частини розпочали були наступ, всі наші пляни зійшли на нівець. Почалося з того, що кулеметний полк надіслав до штабу кулемети, але не вислав до них обслуги — козаків: козаки на зборах ще вирішували, чи мають вони брати участь у бою, чи ні! Негайно до них послали старшину з завданням: намовити вояків, щоб вони нарешті зрозуміли, що це є за війна й пощо ми мусімо воювати. Старшині тому пощастило намовити як не цілий полк, то принаймні половину. Незабаром кулеметчики з'явилися перед штабом дивізії, і їх послали з кулеметами в лави. Правда, досить швидко частина їх повернулася до своїх касарень, збрала свої речі й, заявивши, що вони вже не є вояки, а демобілізовані, подалися пішки «до дому». З другим та першим полками було те саме. А кінний полк зробив ще краще. Коли почався бій, вони викотили бочки з вином, які невідомо хто до них перед боєм за день надіслав, та почали п'ячити. Перед цим голосно заявили командирові полку, що вони держать суворий неутралітет. На знак цього неутралітету вивісили на касарнях величезного білого прапора. Іздили ми до них кілька разів, балакали з ними, але дарма: з цілого полку вийшло з собою козаків. Решта лежала та пила, аж поки не підіхав большевицький бронепотят і не пустив декілька кулеметних черг по вікнах, над якими висів білий прапор. Тоді ця п'яна юрба кинулася збирати своє майно і, забравши навіть коней і зброю, почала спішно «демобілізуватися» з Одеси до дому. І ось так із війська, що його не так ще давно нараховувало щось із 30.000, було на фронті ледви 1¹/₂—2 тисячі добровольців. Однак, козаки, що вступили до бою 13. ввечері (головно 3. полк), продержалися до вечора 14., витримавши 24 години без перерви бій, бій не польовий, а в місті — барикадний, не мали вже далі сили витримувати без одпочинку й почали нарікати, що коли їх не змінять, то вони самі залишать фронт. Ми тоді почали благати тих, що ще залишилися в касарнях, щоб ішли допомогати спасти положення їх товаришів, які хоробро боронили свої позиції. Правда, деякі козаки вийшли на фронт. Крім того, прийшли нам на поміч трохи юнаків із Одеської воєнної школи, частинно пристали до нас сербські дружини й навіть поляки з тих польських легіонів, які тоді легально почали в Одесі формуватися.

З цим ми почали 14. рано наступ. По довгому бою штаб округи зрештою взято, правда, при допомозі бронєвого авта та 3-двіймової штурмової гармати. Забрали тоді ми до полону чоловік 350, переважно робітників, але добрих 30% з них були жиди. Треба зазначити, що з ними ми поводитися дуже темно й ніякого насильства над ними з нашого боку не було. По здобутті штаба округи, ми повели далі наступ на місто. Наказано, не знаю з яких міркувань, захопити головну пошту. Але від боевої лінії до пошти треба було пройти майже ціле місто, а місто було цілком од нас відтято ворогом. Отже, раніше треба було захопити станцію «Одеса Головна», бо інакше нам стріляли б у спину. А станція та була добре сполучена з «Пересипом», головним кублом большевицького руху. Головне ж, що тут були всякі майстерні й тут були пари бронєвих

потягів. Коли почався наступ на місто, більшовики почали кидати сили з боку «Пересипи» (теж стація), і нашим частинам прийшлося затратити багато часу, щоб одбити ті 2 вузли й закріпили їх за собою. Але ті частини, що були послані до міста, нічого зробити не могли. Продертися до міста було аніяк, бо кулемети по вулицях сипали таким дощем, що мостова була білою від того. А до того ще кидали ручні гранати з будинків. Було таке вражіння, ніби з нами воює ціле населення Одеси, бо що не дім, то окрема фортеця. Попробували наші частини просунутися наперед, але відразу була маса ранених і забитих, і через те мусіли були відійти.

Але коли ми пустили броневі авта з кулеметами, то справа пішла добре. На одному такому авті з двома кулеметами їздив я сам цілий день. Зброя та була для такої війни цілковито незамінима. Було аж страшно дивитись зрештою, коли пішли в роботу обидва кулемети. Ми їхали погали: одне авто наперед, а за ним кроків 100—150 з-заду на поготові друге. За цими автами йшла піхота. На авто, на якому я був, кинулися більшовики в атаку з усіх чотирьох боків. І коли застєбнували обидва кулемети, то за 3—4 хвилини були гори трупів. Трьома вулицями послано такі авта, і всі вони мали виїхати на Соборну площу й тут захопити пошту, скарбницю й ще деякі установи. Але до пошти з усіх авт доїхало лише одно. Решта по дорозі почали терпіти різні аварії (то мотор стає, перегріта мешина, бензина не хоче горіти чи магнет несправний). Очевидячки шоферам було не до смаку їхати туди, де смерть була не тільки з боків, але й з гори, бо гранати з вікон падали як грушки. Тим більше, що піхота, яка йшла за автами, була не дуже числена. Але все ж таки пошту ми до вечора обсадили. Та незабаром наші частини були вибиті з тих установ, і ми зрештою знову були примушені боронити самі «Куликове поле» та свій оперативний штаб.

Маючи за собою невеличку частину Одеси, ми вели цілих чотири дні упертий бій із ворогом. Вперед не продвинулися ні кроку, а втрат мали багато. Ні шпиталю, ні лікарів, ані перевязочних матеріалів не було. А на четвертий день бою дійшло до того, що при грамати, яка стояла на Куликовому полі, установлювала трубки, наладовувала й подавала набі одна панночка — Оксана. А наводчиком, командиром, правильним і рештою був один старшина гарматного дивізіону, якого час від часу я замінював, коли був тут десь поблизу. Наш начальник полк. Мазуренко весь час бігав, збирав по одинці козаків та старшин і гуртуючи їх затуляв дірки, яких було вже без кінця.

Положення ставало трагічним. Лишився в нас тільки один 3. полк, козаки якого були такі потомлені, що коли тхось заснув, так його можна було різати, а він не чув. Почались на четвертий день страшні нарікання й вимоги збоку козаків, щоб за яку вгодно ціну помириться з більшовиками. В 10 годин рано 17. I. 1918 р. (ст. стилю) мене вповноважили визвати телефоном штаб Червоної Гвардії й передати наше бажання замиритися. В 11 годин більшовики нам переказали телефоном, що вони згодні вступити з нами в мирні переговори й чекатимуть нашої делегації в себе у штабі Червоної Гвардії. Щоб наша делегація могла проїхати містом, бій обопільно припиняється в 3 години по полудні. Склад делегації сім чоловік. Одержавши таку пропозицію, почали ми складати делегацію. Кожна частина мала дати по одному козаку, а старшини одного делегата, при чому цей старшина мав бути головою делегації. Козаки делегатів прислали швидко, але старшин, щоб бажали їхати, не було; їхати до комуністів було дуже ризиковано! Так тятнулось добрих півгодини, але ніхто не зголошувався. Тоді я дав свою згоду сам. Зібрав делегацію, попрощався з присутніми, залишивши двом своїм товаришам адресу моїх родичів, щоб сповістили їх про мою смерть, коли б я не повернувся, всіли до авта й поїхали через фронт. Але коли підїхали до більшовицьких лав, то по нас відкрили таку стрілянину, що трьох делегатів поранено, а одного забито. Тоді ми повернули назад. Їхати до такої банди не було ніякої рації. Але далі, добре не пам'ятаю, чи це було бажання козаків, чи наказ із нашого штабу, я знову почав питати телефоном, що ж то властиво є, мовляв, це ганьба, а не умова! Але мені відповіли, що це сталося непорозуміння, і ми можемо негайно виїхати, тільки на цей раз іншою дорогою — через стацію «Пересип», до порту залізницею, а там пішки. На Пересипі нас чекатиме їхній делегат, що проведе нас аж до їхнього штабу. Ми поїхали. І справді на Пересипі до нас підїшов один матрос, провів нас до паротягу, а там до нас присіло ще двох матросів, і нас повезли до їх штабу. Їх штаб у порівнянні з нашим зробив на мене велике вражіння. Це був цілий палац. Варти подостатком. Нас привели до великої салі й казали почекати. Чекали ми довгенько: тричотири години. Зрештою почались переговори.

Балакали з нами двоє жидків і один матрос — москаль, видно, завзятий. Перше їхнє запитання було, чи ми делегація, вибрана вояками, чи визначена штабом гайдамаків? Друге, чи є між делегатами старшини — «офіцери». Я заявив, що вибори пере-

ведено від штабу абсолютно незалежно, а що від штабу призначено мене головою цієї делегації і що я старшина. Видко було, що тому жидові моя присутність була така приємна, що його тряся почала трясти й він аж зубами заскреготів. Але все ж таки почали ми балакати: це була не розмова про якусь поважну справу, а щось подібне до вигуків підпитуго в корчмі. Той жид почав нам казати, що, на його думку, краще було, замість тратити час з нами на балачку, нас усіх перестріляти або пустити до Чорного моря ловити раків у порту. Прочитав нам умову, на якій вони можуть із нами приступити до замирення, і, не спитавши, чи ми згодні з нею, чи ні, дав нам її на підпис, першому мені. Я запротестував і відмовився. Не підписали також за мною і п'ять козаків, але два підписало, при чому один із них, козак кінного полку — підстаршина, голосно тут же заявив, що за все, що тут робиться в Одесі й за всю пролиту «братню кров» відповідальність лягає найбільше на мене, бо, мовляв, цей «пан» був увесь час у Раді й усі розпорядження та накази з Ради підписані його рукою; до того ще під час бою цей «пан» кожної хвилини приїздив до полку намовляти козаків, щоб вони йшли на «братовбивчу» війну з товаришами комуністами. І тут же від імені кінного полку просив того червоного жиди мене заарештувати й посадити до в'язниці. Почувши таку заяву, голова більшовицької делегації дуже зрадів і покликав коменданта, щоб той забрав мене. Решту делегації відпустили, але казали вже їхати не позабоевою зоною до своїх частин, а перев'язати білими пов'язками ліву руку та йти пішки потайки через місто й фронт, а коли хто їх буде питати, хто вони, то казати, що делегати з мирних переговорів.

Як вернула наша делегація й чи взагалі вона вернула, не знаю, бо переговори скінчилися в 5³/₄ години, я ж прийшов до штабу аж у 10. годині вечора, але в штабі не було ніяких ще відомостей про перебіг справи. Мені усеж пощастило вернутися і донести нашому оперативному штабові не тільки про те, що там з нами сталося, а навіть копію умови, яку підписав був більшовицький уповноважений представник на тих переговорах та ще жид Рузер. Властиво то була не умова, а просто нахабне ультиматум. Ось що там було: «Головне командування Червоної Гвардії в Одесі може приступити до мирних переговорів при додержанні наступних умов: 1) Вояки мусять заарештувати всіх своїх старшин і передати їх штабові червоної Гвардії та негайно повернути всіх полонених. 2) Виділити всіх привідців і керманічів бою, над якими має відбутися суд «справедливості», складений із представників совіту та обраних представників козаків. 3) Всі вояки мусять зложити негайно зброю на фронті, де вони будуть у той час, коли делегація повернеться до частин і здасть їм про це справоздання. 4) Речинець на це дається 24 години, після чого червоні мають право робити те, що знайдуть для себе найліпшим».

А зо мною в більшовиків було таке: прийшов командант і заарештував мене. Командантом був мій товариш з воєнної школи поручник Курганів. Він надзвичайно був радий, що йому зрештою попалася пташка до рук. Трохи з мене поглузував, а далі наказав мене відвести під вартою з чотирьох людей на «Алмаз», там мене здати під розписку, яку принести йому. Ось так я опинився на тому знаменитому «Алмазі». До того я ще про нього нічого не чув. Знав лише, що це була невеличка яхта з двома невеликого калібру гарматами далекого бою. Коли підїшли ми ближче, я побачив тут таке, чого на все життя не забуду. На чердаку, опершись спинами на залізний борт, який механічно відкривався, лицем до середини стояло чоловік 8—10, цілковито голі. Були пов'язані подва до себе, а долі поміж двома до ніг було прив'язане кожній парі велике куляте залізо. Ці люди стояли як тіні й слухали як якийсь матрос із жидівською вимовою читав їм рішення найвищого воєнного революційного суду — смертний вирок за участь в організації «братовбивчої війни». При словах: «ви всі заслужили смертну кару й вас належить розстріляти, але на таких злочинців шкода витрачати патронів, а тому будете потоплені» — відчинилися борти й тільки було чути «слава» та плеск хвиль Чорного моря. Тоді один із жидків обернувся до мене: «а правда красиво бореться советская власть з буржуазією?»

На яхті прийняв мене якийсь вартовий жидок, видно порядно п'яний, і штовхнув по драбині вниз. Коли я спустився туди, то побачив, що нашого брата було тут чимало — 15 душ, я був 16. Всі якимось жартували й оповідали різні анекдоти. Правда, кинулися до мене й розпитували, що й як наша справа «на тому світі». Коротко передав їм, що перед хвилиною бачив, і тут на всіх напав якийсь страх. Але за хвилину почали співати й трохи заспокоїлися. Минуло дві-три години, й тхось згори почав вигукувати моє прізвисьце. Я, почувши це, здригнувся й почав прощатися з товаришами. Але голос ставав суворіший і зрештою «матерним» словом мене кликав як-найскорше на гору. Я пішов. І щож я побачив? Передо мною стояв матрос, перев'язаний червоною

спаскою на рукаві, який нас провадив на паротязі на мирні переговори. Коли я вийшов на гору на чердак, він наказав вартовому міцно звязати мені руки й сказав, що мене веде на суд. Але коли ми вийшли з порту і прийшли до темної вулиці на Набережній, він витяг з кишені ножа й, на мов здивовання, розрізав мотузок і сказав: «а тепер на оцей червоний листок, прочитай на ньому прізвиське своє й катись до чорта!» А сам повернувся й зник десь у порті. На переданому мені папірці я прочитав прізвиське якогось «Павла Симоненкова, члена воєнно-революційного комітету 15». Де тоді в мене набралось тої енергії та сили, я не знаю, але я вмить був у штабі. Перелетів цілу Одесу, й ніхто мене на диво ніде не зупинив і не окликнув. В оперативному штабі я застав усе як було раніш. Дехто сидів і кунав, дехто розмовляв собі стиха, лише наш начальник штабу щось заглибився в мапу та полк. Маауренко як і раніше бідкувався, як би то десь зібрати з пару козаків і післати їх кудись там із кулеметом на підсилення фронту. Але я нагло кинув на стіл копію «большевицької умови» й радив, щоб почали негайно ліквідувати фронт і з 3. полком почати відступ. Бо хто його знає, чи не винесуть козаки постанови в себе по полках й чи не приймуть всі вимоги большевиків, які вони подали. Не знаю, чим і як закінчилася ліквідація фронту й відступ, але наказ почали писати в моїй присутності. А я, захопивши з собою 2 револьвери та печатку О. В. Р., розпочав на власну руку відступ із Одеси.

Ще пару слів про тих бранців, що були зі мною на «Алмазі». Здається, що вони тої ночі таким самим чином, як і я, саме за допомогою згаданого матроса всі звільнилися. Всього він випустив на волю 18 душ. Про це мені оповідав наш булий урядник, що також туди був поправ і таким самим чином, як і я, вийшов на волю.

Хроніка.

Протестна акція проти польського терору.

Польський терор над українським населенням при «пацифікації» Східньої Галичини поставив враз всіх українців у всіх країнах світа на ноги. Протестна акція, яку поведено одночасно у різних державах, це перша протестна акція українців у світовім маштабі, а заравом небувала досі пропаганда визвольних стремлень українського народу. Як ще недавно сотки саботажів української підпольної організації заставляли поневолі звертати очі цілого світа на відносини у Східній Галичині, так з черги сотки протестних телеграм та меморандумів до різних чужинних осіб і установ, сотки віч, походів, демонстрацій по різних країнах, викладів, радіових донесень, тисячі статей у всій світовій пресі, летючок, брошур, розмов та інтерв'єлів інформували світ про наше незавидне положення під польською окупацією, підривали престиж ворожої держави і нації та зеднювали нам симпатії цілого світа.

І як із одного боку слід ствердити небувале досі заінтересовання українською справою у цілому чужинному світі, який найшов тільки слова гострого осуждення польського терору, так з другого боку треба піднести факт одностайного, спільного протипольського фронту українського громадянства, де б воно не знаходилося, і небувале досі напруження у веденні протипольської акції та в заступництві людських прав частини українського народу, що знаходиться в польському ярмі.

Зокрема всі органи ОУН від найнищих до найвищих були безпереривно заняті по різних країнах протестаційною акцією (ініціювання протест. комітетів, статті, бюлетені, віча, інформовання та інтервенції у чужих офіційних та півофіційних чинників, тощо). Чотири пресові бюро українських націоналістів доставляли чужинцям постійні інформації про краві події; крім того, референт внутрішньої пропаганди ПУН тримав зв'язок з 13 редакціями українських часописів за границею, 5 пресовими бюроми, кількома кореспондентами чужинних часописів та різними органами ОУН по різних країнах; всім їм висилано матеріали про «пацифікаційну» акцію для використання у внутрішній та зовнішній пропаганді.

Нижче подаємо огляд протестаційно-пропагандивної акції в різних країнах*).

*) Через брак місця отолошуємо огляд кількох країн, залишаючи решту до чергового числа. Зазначаємо, що статистика часописів не є повна — реєструємо лише столичну та важнішу провінційальну пресу. Всякі доповнення просимо слати на адресу редакції. — Редакція.

I. АМЕРИКА І КАНАДА.*)

Ще заокеанські українці не закінчили протестної акції, яку вели проти засуду польського суду в процесі за замах на «Таргі Вєходнє», коли прийшов із Європи заклик розпочати протестну акцію проти польського терору в зв'язку з «пацифікацією» Східньої Галичини. Заокеанські українці приступили до плянної та широко закресленої протестної акції: крім поодиноких організацій і товариств, що вислали протестні телеграми до різних міжнародних чинників, організовано по різних місцевостях масові віча та демонстрації й походи, на яких промовляли, крім українців, також і чужинці; з віч тих висилано також телеграми до міжнародних чинників із домаганням вплинути на негайне припинення польського терору та вислати міжнародну комісію до Східньої Галичини для перевірки справи на місці; українська преса за океаном заповнена оригінальними матеріалами з польського пекла, при чому деякі статті писані англійською мовою; крім того, численні відомости подає чужинна американська преса: з одного боку — повідомлення своїх кореспондентів, що були свідками польської «пацифікації», а другого — статті визначних публіцистів, що займають позицію до польського терору, повідомлення про протестну акцію українців, тощо.

Заокеанські українці підходять до акції протесту, яку ведуть, без ніяких ілюзій. Так, напр., «Свобода», орган «Українського Народного Союзу», з 13. X. б. р. в ч. 238, завзяваючи до розпочаття протестної акції, пише:

«Протести — це робота, обчислена на далеку мету. Ні Вашингтон, ні Ліга Націй не зроблять цілком певно ні одного кроку, щоби припинити переслідування українців з боку Польщі. Українському народові під Польщею великої користі з того не буде. Та вони всеж таки підкопують довіря до Польщі й її престиж як держави, а це спиною Америку давати Польщі більші позички, хіба таку жебранину, як тих 3 мільйони, які вона має тепер дістати. До того треба пам'ятати, що всі ті протести будуть взяті колись під розвагу, коли справа наша стане більш актуальною на міжнароднім ґрунті. Та найбільшу увагу треба звернути на те, щоби всюди, де тільки відбуваються віча чи листопадові свята, були помішувані в американських газетах звітлення про те, що діється на наших землях. В той спосіб поширимо пропаганду за українське ім'я і наші державницькі змагання».

«Народня Воля», орган «Українського Робітничого Союзу», в числі з дня 13. XI. пише:

«Кожна наша телеграма, кожен лист, кожна стаття чи замітка в газеті, це крім протесту, передусім інформація, пропаганда, безнастанний крик: от дивіться, що там діється! Треба тільки, щоб цей крик дійшов як найдалше: до уряду, до сенаторів, конгресменів, чужих посольств, преси, організацій і в багато інших місць, що творять громадську думку в тій країні. Колись десятками років так само протестували ті самі поляки проти царського режиму. Не осягнули теж того, щоб чужі держави перешкодили царському урядові поневолювати Польщу, але здобули собі в цілому світі славу замученого, шляхотного народу, якому діється ганебна кривда. Прийшов час — світова війна — і нікому з рішачих політиків, починаючи від американського Вільсона, не прийшло на думку сумніватися, що все, чого бажає собі цей покривджений, лицарський нарід, мусить бути шляхотне і справедливе. У відповідний час протести оплатилися полякам сторицею. Своєю пропагандивною акцією ми перший раз пробуємо тепер підбивати для себе світ. Тут байдуже, що відповідь на те нині Стимсон у своїй урядовій відповіді. Чим більше ми своєю акцією потратимо надщербити в публичній opinii моральний престиж Польщі, чим більше вдається нам розсіяти в культурнім світі переконання про законність польського пановання над українською землею, тим більший буде наш успіх».

1. ПРОТЕСТИ ПООДИНОКИХ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.

— «5-ий Конгрес Обєднання Українських Організацій в Америці» вислав 23. X. б. р. великі телеграми до 1) Генри Стимсона, секретаря стейту (міністра закордонних справ) у Вашингтоні, 2) Е. Друмонда, генерального секретаря Ліги Націй у Женеві, 3) А. Бріяна, мін. закорд. справ у Парижі, 4) Р. Мек Донелда, прем'єра в Лондоні, 5) Апостольської Столиці в Римі, 6) до редакції час. «Ді Менчестер Гардіян» у Менчестері, Англія. В телеграмах домагається інтервенції в справі припинення польських знущань, поповнюваних над українським народом, і назначення міжнародної комісії для безсторонного розсліду причин і наслідків польського терору в Галичині.

*) На підставі матеріалів, одержаних до 1. XII. б. р., звіт із дальшої акції подаємо в черговому числі. — Ред.

У телеграмі до Ліги Націй між иншим правиться: «Постановили ми запитати Лігу Націй, чому вона не робить ніяких кроків в справі припинення терору в самій середині Європи, в державі створеній аліянтами, якого допускається польська держава над безборонним українським населенням. Чи хтось підносить у Лізі Націй, що військові і жандармські експедиції ломлять у нелюдській спосіб дітям руки, насилують на вулицях жінок та забивають на смерть нагаями селян і священників? І як може мати місце в Лізі Націй така держава, як Польща, яка толерує погроми на українські школи, де висаджують у повітря українські кооперативи, шкільні будинки, читальні й бібліотеки? Як може Ліга Націй тихо сидіти й у такий час удавати, що радить над замиренням Європи? Тисячі й тисячі доларів видали ми тут в Америці на оплату телеграм, висланих до Ліги Націй, яка має дбати про мир і виконання державами міжнародних зобов'язань. Всюди в Америці загально думають, що шкода видавати гроші на телеграми до Ліги Націй. Мимо того апелюємо ще востаннє до Ліги. А коли і з того нічого не вийде, протестуватимемо перед американським світом не тільки проти Польщі, але й проти Ліги Націй, яка захищає екстермінаційну політику Польщі супроти українців».

У телеграмі до Апостольської Столиці правиться: «Кореспонденти американських газет, що останніми часами відвідували Галичину, доносять про страшні польські звірства, доконувані на невиннім українським населенню. Освободлюбні американці твердять, що вони ніколи не чули про такі варварства, яких допускається Польща над українцями. Жертвою того польського дикунства падає між иншим й українське католицьке духовенство. З найбільших радіових стацій в Америці подають імена катованих і на смерть нагаями побитих невинних українських священників. І от тому звертаємося до Апостольської Столиці з проханням вплинути на католицьку Польщу, щоби вона не застосовувала супроти 8 мільонів поневолених нею українців большевицьких метод кривавого терору».

У телеграмі до Бріяна правиться: «Сама Франція завважила головно на відданю Галичини на поталу Польщі проти виразного протесту мільонів українського населення. З Франції пішла армія Галера, що загартвала Галичину. І тому Франція відповідає перед гуманністю і справедливістю за ту всю екстермінаційну політику, яку застосовує польський уряд проти українців. Чи за те полягли американські жовніри українського роду на французьких полях, щоб їх батьків, сестер і братів на смерть побивали нагаями жандарми польської держави, себто, тої, яка повстала з ласки аліянтів? Хочемо вірити, що французький уряд не піддержуватиме далі такої держави як Польща, якої уряд толерує висаджування в повітря українських кооператив, шкільні бібліотек та розстріли без суду. Ми заряджуємо в цілій Америці по всіх містах масовий протест проти польських звірств у Галичині. А Вас просимо заявитися в імя гуманности за негайне припинення польського терору в Галичині і за призначення міжнародної комісії для безсторонного розслідування причин і наслідків останніх кровавих подій у Галичині».

— «Український Робітничий Союз» вислав довшу телеграму до держ. секретаря Стімсона, прем'єра Мек Доналда та до Ліги Націй, в якій між иншим правиться:

«Ми примушені звернути Вашу увагу на режим терору, що панує в українській Галичині, яка тепер є під польською владою. Військо залило села, тисячі невинних людей арештували, ще більше катують, б'ють і піддають найбільш бруталному знищенню. Українські школи, бібліотеки і освітні установи закривають, кооперативні крамниці граблять, збіжжя і харчові продукти реквірують без заплати, селянські хати і маєтки руйнують. Як організація, що об'єднує 15.000 американців українського походження, ми підносимо рішучий протест проти насильства, доконуваного над нашими рідними, і в імя гуманности просимо Вас, щоб Ви зробили все, що лежить у Вашій силі, щоб спинити безпощадний терор польської влади».

— «Український Народний Союз», Джерси Сити, що об'єднує понад 25.000 українців, вислав дня 25. X. б. р. велику телеграму до секр. Стімсона, Вашингтон.

— «Український Демократичний Клуб» в Нью-арку вислав протест до конгресмена Hartley-a, а копію до губернатора Carson-a і майора Нью-арку Congleton-a.

— 30 українських організацій у Скрентоні, Па вислали 22. X. б. р. до Вашингтону та Ліги Націй довшу телеграму, в якій правиться: «Польські жовніри і жандарми плондрують українські села в Галичині, катують до смерті селян, нищать їх збіжжя, саджають тисячі невинних людей в тюрму. Українські школи й товариства розв'язані, їх майно знищене або висаджене бомбами. Переслідуване нелюдським способом українське населення втікає з своїх сіл і ховається по лісах і очеретах».

— «Товариство Жіноча Поміч» у Скрентоні, Па. вислало 26. X. б. р. телеграми до Стімсона, сен. Бори та Ліги Націй.

— «Американсько-українська політична Ліга пов. Лакаванні», Скрентон, Па. вислала протест до Вашингтону, Ліги Націй та сен. Бори.

— «Український Допомоговий Комітет», централь 12 укр. товариств, вислав 25. X. б. р. телеграми до Стімсона, Ліги Націй, Мек Доналда, Бріяна, Р. Бордена в Канаді. Протест вмістили всі місцеві американські часописи.

— Телеграфічні протести вислали до Стімсона такі українські товариства (кожне зокрема):

»Товариство американських горожан «Мілленіом», Нью-арк, Н. Дж.; Тов. «Боротьба», Клівленд, Ог.; Тов. «Згода», Миш.; Відділ «Оборони України», Вунсакет, Р. Ай.; Відділ «Українського Робітничого Союзу», Сент Джансвил, Н. Й.; Тов. ім. Шевченка, Кемден, Н. Дж.; Брацтво св. Михаїла, Кемден; Відділ «Провидіння», Кемден; Відділ У. Р. Союзу, Кемден; Сестрицтво Непорочного Зачаття, Кемден; Брацтво Серця Ісусового, Кемден; Греко-кат. церква Михаїла, Кемден; «Український Просвітний Клуб», Кемден; Відділ «Оборони України», Бостон, Масс.; Українська Православна церква, Пасейк, Н. Дж.; Відділ УРСюзу в Гинсдейл; Відділ УРСюзу в Матапан, Масс.; Українська греко-католицька церков у Пітсбург, Па.

— Телеграфічні протести до Стімсона та Ліги Націй вислали такі українські товариства і організації (кожне зокрема):

«Союз Української Молоді», Нью-арк; «Українське Жіноче Запомогове Товариство», Шікаго, Ілл.; Українська греко-католицька парохія, Скретон, Па.; Відділ УРСюзу, Голийок, Масс. (поміщено в місц. амер. часописі: «Голийок Дейлі Тренскрипт»); 8 українських товариств в Тейлор, Па.; «Український американський горожанський клуб», Нью-Броневик, Н. Дж.; Відділ «Оборони України», Філадельфія, Па.; «Січ» та інші українські товариства в Шікаго, Ілл.; Відділ «Оборони України» і Відділ УРСюзу в Шікаго-Борнсайд, Ілл.; Відділ УРСюзу, Іст. Шікаго; «Товариство бостонських українців» у Бостоні; Українська греко-католицька церков, Скретон, Па.; Українська народня церков, Скретон, Па.; Українські організації в Елмайра Гайтс, Н. Й. (про протест писали місцеві американські часописи); «Українсько-американський горожанський клуб» у Вест-Вервик.

— Телеграфічні протести до Гувера вислали такі товариства (кожне поодинокі): Відділ УРСюзу, Бридж Порт, Конн.; Греко-католицька церков, Карнеджіе, Пен.

— Телеграфічні протести до Ліги Націй вислали такі товариства (кожна зокрема):

Збори об'єднаних громадських і церковних організацій в Кемден, Н. Дж.; «Український американський Клуб», Ром, Н. Й.; «Українська Громада», Френклин, Па. (писала про це місцева американська преса); «Українська Громада» в Матапан.

— Уряд «Провидіння», Філадельфія, Па., великого запомогового укр. товариства вислав 17. X. б. р. протест до Гувера, Вашингтон, сен. Бори, держ. секр. Стімсона, та амбасадорів В. Британії, Франції, Італії, Японії та Німеччини.

— Епископ І. Теодорович, в імени української православної церкви в Америці, вислав протест до Ліги Націй і секр. Стімсона, а далі листи до еписк. Менінга в Нью-Йорку і до кантерберійського архієпископа, примата Англії.

— Греко-католицька церков у Спол. Державах вислала до Апостольської Столиці, Рим, телеграму, підписану всіма греко-католицькими священниками в Спол. Державах.

— 27 українських товариств у Вилкс Бері, Па., вислали телеграфічний протест до Ліги Націй, Вашингтону і Лондону.

— Греко-католицька парохія в Ангстаєн, От., вислала протест до Вашингтону, Ліги Націй, Риму, і правительств В. Британії, Італії та Франції.

— Українські товариства в Сисеро, Ілл., вислали збірний протест до Стімсона, Мек Доналда та Ліги Націй.

— Греко-католицька парохія в Гартсфорд, Конн., вислала 1. XI. б. р. телеграфічний протест до Ліги Націй, Апостольської Столиці та до урядів Спол. Держав Америки, В. Британії, Франції, Німеччини, як рівнож до польського амбасадора Филиповича. Телеграма до польського амбасадора кінчиться так: «Більшого озвіріння людини в середній Європі в ХХ. ст. не можна собі уявити, але, на жаль, молода Польща находитися тепер в тім нещаснім стані, чого доказом є українські трупи від польських куль і багнетів, знищені польською владою, гузарами, поліцаями та уличним польським населенням».

ським мотлохом і, на жаль, інтелігенцією українські культурні інституції, переповнені українськими мучениками польські тюрми та варварське знищення українських земель під польською займанщиною. Закладаючи рішучий протест на Валші руки, Пане Амбасадор, проти безпардонного нищення українського народу на його землях, побоюємося, що наш протест стріне така сама доля, що й попередні протести, але палка, яка бє тепер український наряд, може обернутися грубшим кінцем на його катів». Телеграма написана українською мовою.

— *Збори об'єднаних товариств і брацтв в Сент Луїс* вислали 26. X. 6. р. телеграми до Стимсона, Ліги Націй та Мек Доналда.

— *Виконавчий Комітет «Українського Робітничого Союзу»* вислав 13. XI. 6. р. протестну телеграму до конгресу організації «*World Alliance for International Friendship through the churches*» у Вашингтоні.

РАДІО, ВИКЛАДИ, ПОХОДИ Й ДЕМОНСТРАЦІЇ.

— *Радіова станція WIZ у Нью-Йорку*: Ловел Томас з «Літерари Дайджест» подав дня 19. X. точні відомости про арешти в Галичині, а зокрема що забито палками українського священика.

— *Радіова станція WHAM у Рочестері*: 1. XI. 6. р. про польські звірства говорив по радіо Мирослав Січинський.

— 23. X. М. Січинський говорив про краєві події перед американською публікою в «*Rerth Kodesh Temple*» в Рочестері.

— 2. XI. 6. р. українці в Асторії устроїли величавий протестний похід містом, який тягнувся 1½ год. — Січовики виступали в мундурах. По закінченні походу устроєно протестне віче.

— 15. XI. 6. р. в *Нью-Йорку* відбувся протестний похід; участь брало 15.000 людей із Нью-Йорку й околиць. По середині походу їхав живий образ, який представляв польських уланів і жандармів, як знущаються над українцями. Після походу відбулося протестне віче.

15. XI. 6. р. в *Провіденс, Р. Ай.* відбувся протестний похід, поділений на діточу, жіночу та чоловічу дивізії; брало участь 4.000 людей. Потім відбулося віче.

— 15. XI. 6. р. в *Детройт, Миш.* відбувся похід та демонстрації перед польським конзулятом; участь брало 7.000 людей. В похід українські жінки несли таблиці з такими написами: «Польські жовніри насилують безсоромно жінок», «Польські жовніри катують українських дітей», «Польське військо руйнує українські школи», та ин. Між чужинців роздавано летючки, що інформували про польські звірства. Потім відбулося протестне віче.

— 15. XI. 6. р. в *Клівленд, Ог.* мали місце демонстрації українців, в яких брало участь 10.000 людей. Потім відбулося віче.

ПРОТЕСТНІ ВІЧА.

1) Дня 12. X. 6. р. відбулося віче в *Тренто, Н. Дж.*, з промовами виступали: І. Морозко, О. Грибівський, д-р Мишуга, І. Бородайкевич, І. Кушнір, В. Гасій, М. Кизима. Винесено протестні резолюції. 2) 19. X. 6. р. відбулося віче в *Перт Амбой, Н. Дж.*; із промовами виступали І. Дацишин, М. Лисяк, О. Грибівський, Д. Галичин, Й. Букало, І. Веверчак. Протестні резолюції вислали до Ліги Націй, през. Гувера, сен. Бора, секр. Стимсона, та амбасадорів В. Британії, Франції, Італії, Японії та Німеччини. Зібрано 125.30 дол. — 3) Того самого дня відбулося віче в *Бофало, Н. Й.*, на якому промовили Децик, Д. Братусів; винесено протестні резолюції та зібрано 62.70 дол. — 4) 19. X. 6. р. відбулося віче в *Торонто, (Канада)*, при участі 500 людей; протестні резолюції вислали до різних чужинних урядів. — 5) 26. X. 6. р. відбулося віче в *Вінніпегу (Канада)*; промовляли: М. Стецишин, прот. Св. Савчук. Резолюції вислали до департаменту закордонних справ у Отаві, до міністерства загран. справ у Лондоні та до Ліги Націй. У тих резолюціях говориться: «Одинока справедлива розв'язка українського питання в Польщі є можлива через задоволення українцям права національної незалежності, яке можна досягнути тільки через заснування української національної держави, котра обіймала б українську територію, яка тепер є під Польщею». — 6) 26. X. відбулося віче у *Ром, Н. Й.* Промовляли О. Гадз, О. Грибівський, М. Муралшко, о. М. Насвишук. Зібрано 69.67 дол. та винесено прот. резолюції. — 7) 19. X. було віче у *Фініксвіл, Па.*, на якому промовляли Д. Грабовський, д-р Галан та М. Дармограй. — 8) 26. X. на вічу в *Арнольд, Па.* промовляли о. Сеньчук, А. Василик, П. Пастернак, і Глубиш. Вислали телеграму до Вашингтону (Стимсон), сен. Бора і Ліги Націй; про це віче писала американська преса. — 9) 26. X. відбулося віче в *Патерсон,*

Н. Дж. Далі 10) *Фол Рівер, Масс.*, 11) *Ром, Н. Й.*, 12) *Матапан, Масс.*, на яких винесено протестні резолюції та вислали їх телеграфічно до різних чужинних установ. — 13) 19. X. відбулося віче в *Детройт, Миш.*, на якому говорив М. Січинський, — 14) 26. X. на вічу в *Бруклін, Н. Й.* говорили Г. Бардак, В. Кедровський, Ю. Павчак, о. А. Лотович. Збірка 200 дол. — 15) 26. X. віче в *Пасейк* вислало телеграфічний протест до секр. Стимсона. — 16) 26. X. на вічу в *Палмертон* говорив Ст. Корпан; вислали телеграми до секр. Стимсона та Ліги Націй. — 17) 26. X. відбулося віче в *Скретон, Па.*, на якому винесено протест та вислали телеграфічно до Вашингтону та Ліги Націй. Зібрано 137.20 дол. — 18) 26. X. на вічу в *Клівленд О.*, промовляв о. Левицький; вислали протестні телеграми до Ліги Націй, великих європейських держав та до Вашингтону; зібрано 103 дол. — 19) 24. X. Збори «Українсько-американського горожанського клубу» в *Нью Бронсвік, Н. Дж.*, вислали протест до Стимсона та Ліги Націй — 20) 31. X. віче в *Ленсинг, Миш.*, вислало телеграфічний протест до Стимсона та Ліги Націй. — 21) 31. X. Збори 27 товариств у *Вилкс Бері* вислали телегр. протест до Вашингтону, Ліги Націй, та англійського амбасадора. — 22) 1. XI. Збори 7 Відділів УРСюзу в *Шикаго* вислали протест до Ліги Націй та Стимсона. — 23) 1. XI. віче в *Бейон, Н. Дж.* вислало протестні телеграми до Ліги Націй і Стимсона. — 24) На вічу в *Клівленд*, дня 2. XI. було понад 3.500 людей; промовляли д-р Галан, а по англійськи д-р О. Малицький, старшина амер. армії Гасин та о. Л. Левицький; віче організував комітет із 29 товариств; зібрано 1.100 дол. — 25) На вічу в *Нью-Йорку*, дня 2. XI. 6. р. було 3.800 людей; промовляли М. Січинський, д-р Л. Цегельський, соц. кандидат на конгресмена Нормен Томас, проф. колумбійського університету Тредвел Смит, президент німецько-американської федерації Черлз Обервагер; вислали протести до Ліги Націй та американського уряду; зібрано 730 дол. — 26) 2. XI. по демонстраційним походам відбулося віче в *Австрії*; головним бесідником був д-р Л. Мишуга. — Того таки дня відбулися протестні віча в 27) *Вілмінгтон*, де говорив ред. Кедровський, 28) *Бейон*, де говорив ред. О. Ревюк, 29) *Нью-Гейвен*, де говорив Д. Галичин, на яких зібрано гроші на рідний край та винесено резолюції протесту та вислали їх міжнародним чинникам. — 30) На вічу в *Пітсбургу* було 4.000 людей, а промовляли О. Грибівський та Джеймс Джан Дейвіс. — 31) Віче в *Нью Бритен* ініціювало 8 організацій, промовляли Мерещак і Калина; вислали телеграми до Стимсона та Ліги Націй. — 32) На вічу в *Саут Бруклін, Н. Й.*, 2. XI., говорив д-р Демидчук; вислали протест до Стимсона. — 33) На вічу в *Сиракюз, Н. Й.* 2. XI. говорив о. Сидоряк; вислали протест до Вашингтону, Ліги Націй та Парижа. — 34) 5. XI. Збори «*Запозомого Товариства Жінок*» вислали телеграми до Стимсона та Ліги Націй. — 35) 9. XI. відбулося віче в *Вінніпегу (Канада)*, на якому говорив д-р Т. Дацків, та винесено протестні резолюції. — 36) 9. XI. віче в *Флінт, Миш.*, вислало телеграми до Стимсона. — 37) 9. XI. на вічу в *Йонкерс* промовляв Д. Галичин; протест вислали до міжн. установ. — 38) На вічу в *Балтимор* промовляв д-р Галан; телеграму вислали до Стимсона та Ліги Націй. — 39) 9. XI. на вічу в *Порт Джервіс, Н. Й.* промовляли о. Д. Микитяк та Й. Прохира; протест вислали до сен. К. Бавмеса. — 40) 9. XI. відбулося віче в *Скретон, Па.* при участі 2.000 людей; промовляли по англійськи Джан Моран з Дюкін університету в Пітсбургу, Мек Доналд, юнійний діяч, та д-р І. Кульчицький, а по українськи о. Клодницький та ин. Зібрано 456.44 дол. — Того ж дня відбулися ще віча в 41) *Вингемптон Н. Й.* та 42) *Нортгемптон, Па.*, які вислали телеграми до Ліги Націй та Стимсона. — 43) 15. XI. по протестним походам в Нью-Йорку відбулося віче, яке винесло протестні резолюції. — 44) Того ж дня відбулося віче в *Скретон, Па.*, на якому говорив М. Настасівський. — 45) Віче у Вилкс Бері, Па. з 16. XI., вислало протест до Ліги Націй та Стимсона. — 46) 15. XI. по демонстраціях в *Клівеланді* відбулося віче, на якому говорили А. Білінський, проф. Павловський, а по англійськи адв. О. Малицький, амер. полковник Гастина, д-р В. Галан, Л. Левицький і о. прот. Хомицький; вислали телеграми до Стимсона та Ліги Націй; зібрано 900 дол. — 47) 15. XI. по протестним походам в *Провіденс, Р. Ай.* відбулося віче, на якому промовляли д-р Галан, о. В. Касків, а англійською мовою о. Я. Скроцький та П. Грудзинський; резолюції вислали до Стимсона, Ліги Націй, Мусоліні, Мек Доналда, Бріяна, Апостольської Столиці, та редакції «*Манчестер Гвардіан*». — 48) 16. XI. на вічу в *Міксіракс, Па.* промовляли ред. Хандота та о. Волошук. — 49) Віче в Бервик, Па., вислало 16. XI. резолюції до Стимсона та Ліги Націй. — 50) По демонстраціях в *Детройт, Миш.*, 15. XI., відбулося протестне віче. — 51) 16. XI. на вічу в *Майнерсвил, Па.*, організованім православною громадою говорили о. Й. Ялечко та В. Кедровський; винесені резолюції вислали до міжнародних установ.

Заповіджено до сьогодні даліші віча в таких місцевостях: 52) *Міннеаполіс*, 53) *Бофало, Н. Й.*, 54) *Нью-арк*, 55) *Філядельфія, Па.*, 56) *Трой, Н. Й.*, 57) *Рочестер, Н. Й.*

58) Істон, 59) Бонд Брок, Н. Дж., 60) Елізабоборт, Н. Дж., 61) Годсон, Н. Й., 62) Бриджпорт, 63) Мільоки, 64) Каргерет, Н. Дж., 65) Нью-Гейвен, 66) Філадельфія, Па., 67) Гемстед, 68) Централія, Па., 69) Лудлов, Мас., 70) Джанстаун, Па., 71) Елізабет, Н. Дж., 72) Алентаун, 73) Маланой, 74) Мікіс Ракс, Па.

АМЕРИКАНСЬКА І АНГЛІЙСЬКА ПРЕСА*).

— «The Manchester Guardian», Манчестер (Англія) з дня 14. XI. 6. р. оголосило велику статтю п. з. «The Tragedy of the Ukraine. — Repression of Home Rulers. A Polish Terror, Cruelties of «Punitive Expeditions». Ця світова часопись у великій статті подає між иншим слідує:

«Польське насильство на Україні набрало тепер більшої сили, ніж щось подібне десь в Європі. Україна стала краєм розпукки і знищення, яка ще більшу увагу звертає на себе тим, що права України заторчувив міжнародний трактат, а Ліга Націй глуха на просьби й аргументи і дальший світ нічого про все те не знає, або не клопочеться... У відносинах, які на Україні існують, насильство є по обох сторонах, однак насильство поляків переходить всяку міру. Українська робота виявляється підпалами і нищенням телеграфічних дротів і про це польська преса пише, але про польські звірства, що є пляновими і на ширшу міру, не згадує цілком». Тут подані описи карних експедицій, їх звірства, подані назвиска побитих людей, витяги з листів українців, одне слово — великий фактичний матеріал. Далі подано: «Пацифікація України силою тих карних експедицій є правдоподібно найбільш руйнівничий напад, який був коли зроблений на будьяку з національних меншин і найгірше порушення угоди дотично меншин. І справді, культуру і то високу культуру нищено протягом останніх трьох тижнів: кооперативи, школи, бібліотеки і інституції, що були побудовані українцями протягом довгих років праці, пожертв і ентузіазму, майже виключно за їх власні засоби при величезних труднощах. Вони відчували втрату тих своїх здобутків майже так само, як свої надлюдські фізичні терпіння. Поляки без сумніву опублікують звичайні урядові заперечення. Безпроблемно і безсторонне слідство на місці трагедії, з додатком охорони свідків перед переслідуванням, є нагла konieczność».

— «Philadelphia Inquirer», з 10. X. 6. р. оголосило статтю п. з. «German Interest in Ukraine».

— «The New York Herald Tribune» з 15. X. 6. р. оголосила велику статтю John-а Elliot-а п. з. «Armed Force loots, flogs and taxes the Peasantry as Incendiarism Is Laid to Nationalist Schema. — Barbarity Kindling Sedition and Splite». У тій статті автор, який вернув зі Львова та на місці придивлявся польській «пацифікації», пише: «По українських селах Східньої Галичини польська кіннота та поліція біють брутально священників і селян нагайками, насилують ганебно жінок, здирають солом'яні стріхи з селянських хат, закривають школи, грабують кооперативні крамниці, нищать бібліотеки і руйнують населення ревізіціями харчів». «Пацифікаційна система польських жовнірів полягає на рейдованні сіл, підозрілих у тому, що вони були замішані в справу нищення фільварків польських землевласників. Передових людей із села — вийта, священника, голлови кооперативних спілок, провідників спортових і просвітних товариств — кличуть перед команданта польського відділу. Від них жадають, щоби вони дали інформації щодо підпалів і видали всю зброю. Коли їхня відповідь видається невистарчальною — а так звичайно буває — їм дають по 60 або 90 нагаїв, яких уживали в Польщі тільки висланники російського царя. Коли жертва зімліє під ударами, її часто приводять до пам'яті, поливаючи холодною водою, і биття починається наново. Польські жовніри не мають ніякої пошани до жінок і в багатьох селах відбувалися такі самі звірські побої жінок». «Коли військо входить до села, воно ревірує збіжжя, молоко, хліб, яйці, городовину, очевидно без заплати. Громада, до якої приходять такі «гости» мусить платити не тільки за харчі й напої, але ще давати на «тютюн». Деякі нещасні села були рейдовані військом по 3 і по 4 рази. Українці говорили мені, що страхіття, які вони перебули за останніх 14 днів, перевищують всі лиха, яких вони зазнали підчас світової війни або підчас російсько-польської війни з 1920. р.». «Становище українців є ще тим некорисне, що хоч вони творять найбільшу національну меншість в Європі, вони не мають нікого, хто боронивби їхніх прав перед Лігою Націй. Німецька національна меншість, напр., що живе на Шлеску або в польським коритарі може рахувати на Німеччину, як заступника своїх справ перед Лігою Націй. Але українські скарги до Ліги Націй постійно попадали до коша, тому що нема нікого в секретаріаті Ліги Націй в Женеві, хто займався б якнебудь тими людьми». «Варвар-

ська поведінка жовнірів підчас їхньої «пацифікації» обурює почування українських селян до такої міри, що в цілій Східній Галичині панує небезпечний дух неспокою. В теперішнім часі хвиля пожеж припинена, за винятком окремих випадків одного-двох вогнів. Але ненависть до польської влади зросла тепер серед українських селян наслідком таких варварських методів до того, що не буде легко її усунути».

— «Philadelphia Inquirer», у Філадельфії, дає такий заголовок статті про польський терор: «Польські терористи бичують селян у цілях «пацифікації», військо побуває палками жінок і священників, ведучи в той спосіб кампанію проти українських жертв».

— «The New York Times» з 19. X. оголосила статтю Едв. Джеймса п. з. «Poles Draw Criticism».

— «The New York Herald Tribune», Нью-Йорк, 19. X. оголосила статтю М. Родіка п. з. «Polish Rule in Galicia. Charge of Persecuting Ukrainians Under Guise of Suppressing Bolshevism».

— «The New York Times», з 20. X. оголосила статтю п. з. «Where Poland is punishing a discontented people» враз із малою українських земель.

— «The Grafik» з 19. X. пише про катування українського населення.

— «The New York Herald Tribune» з 21. X. оголосила велику статтю д-ра Віліяма Борака, очевидця краєвих подій, п. з. «Traveller Tells of Terror Reign in East Galicia. Dr. William Borak Back From Trip, Relates «Pacification» by Polish Troops».

— «The Sunday News Tribune», Providence, 19. — друкувала статтю п. з. «Massacres to be Protested by Ukrainians».

— «Buffalo Courier Express» з 20. X. оголошує: «Ukrainian Protest Charge Poles massacred people in their native country».

— «Perth Amboy Evening News», з 20. X. ст. «Ukrainian Protest Against Polish Brutalities».

— «The Woonsocket Call» з 21. X. ст. п. з. «Alleged Polish Outrages Scored Ukrainian People Persecuted, Is Claim Made at Mass Meeting in Church Hall Here».

— «The New York Herald Tribune» з 23. X. ст. п. з. «Canadian Journalist Seized».

— «Perth Amboy Evening News» з 21. X. ст. п. з. «Protest Made by Ukrainians».

— «The New York Times» з 26. X. ст. п. з. «Ukrainian Appeal to Stimson for aid. Group Here Asks Him to Intercede With Poland to End Reported Atrocities. «Reign of Terror» charged. Wholesale Killing of Peasants Alleged — League of Nation Accused of Doing Nothing».

— «The New York Herald Tribune» з 26. X. ст. п. з. «Ukrainians Here Ask U. S. to Aid East Galicia Kin. Appeal to Stimson to Set Up Investigation With Guarantees to the Witnesses. Says League Does Nothing. Charge Terror Campaign by Punitive Polish Expeditions».

— «Buffalo Evening News» з 24. X. ст. п. з. «Ukrainian Charge Poles Use Violence». Автор: Negley Farson.

— «Rochester Democrat and Chronicle» з 26. X. ст. п. з. «Stimson Asked To Aid Ukraine By Group Here. — Galicia Intervention Urged by Rochesterinus Who Hear Poles Trample Kinsfolk».

— «The Woonsocket Call» з 28. X. ст. п. з. «Ukrainians Ask Stimson to Act. — Protest Alleged Persecution of Fellow Nationals in Galicia. Refer To Recent Atrocities».

— Часописи «Post Dispatch», «Globe Democrat» і «St. Louis Star», Сент Луїс, оголошують звіти з протестаційної акції американських українців.

— «The Daily Republican», Phoenixville, Pa. з 27. X. ст. п. з. «Ukrainians protest Polish atrocities».

— «The New York Herald Tribune» з 26. X. оголошує статтю італійського політика гр. Сфорци п. з. «The Polish Dictator. Marshal Pilsudski's Accomplishments and Errors in Poland. Where a Reign of Terror is Reported to Have Broken Out in the Province of East Galicia». У статті автор пише між иншим: «Під насильним пануванням польської дефензиви всі українці працюють потайки для здійснення своєї національної мрії. Дехто змагає до певного роду прилучення до совітської Росії. Але середні й вищі верстви змагають до будучої незалежної України, що сягала б до Чорного моря, будованої однаково на втрату Росії, як і Польщі. Чи це мрія? Може, може. Але так само перед 20 роками видавалося деяким мудрецам мрією відродження польської держави».

— «The Nation», Нью Йорк, з 5. X. містить статтю М. А. Hallaren'a п. з. «The Polish Terror in Galicia». В статті пишеться між иншим: «Від 1918. р. Польща пробувала різними способами приборкати тих бунтівників (українців) наперед силою зброї, потім удаваною політичною ввічливістю, а в новіших часах при допомозі виховання, що за-

*.) Список часописів неповний; подаємо лише найголовніші. — Ред.

стовується скрізь по Європі супроти національних меншин. Вислідом тих старань Варшави було те, що довго тліючий опір українців проти польської крадіжки їх незалежності вибухає у формі теперішнього бунту проти польського панування. Як повідомляють телеграми зі Львова, надруковані в польських, німецьких та англійських газетах, той бунт проявився підпалами. Українські селяне підпалюють власність багатих польських поміщиків, що з давніх часів були панами тої провінції. Тепер Пилсудски намірився, мабуть, знов хопитися ще раз старої імперіялістичної зброї військового нападу, щоб втихомирити мешканців. Але це ще покажеться, чи виховання пострахом і нагайкою потрапить збільшити любов українців до польського панування. Українці з Східньої Галичини не мають нікого, хто мігби говорити за них перед Лігою Націй. Як кажуть американські кореспонденти, їх петиції і жалоби постійно мандрували до коша, тому що в секретаріаті Ліги Націй нема нікого, хто дбавби про тих людей. Тому не можна дивуватися, що українці в Галичині вибрали інші, більш безпосередні способи, щоб заговорити про свої кривди».

— «*The Manchester Guardian*», Менчестер, з 24. X. оголосила статтю п. з. «*Polish Repression in Ukraine*».

— «*The New York Herald Tribune*» з 27. X. помістила статтю Д. Еліота п. з. «*Польща в політичній хаосі*».

— «*The New Tribune*», Providence, з 28. X. містить ст. п. з. «*Ukrainians of R. I. Seek Help For Home Land*».

— «*New Kensington Daily Dispatch*» з 28. X. ст. п. з. «*Local Ukrainian People Protest acts of Terror*».

— «*Paterson Morning Call*» з 28. X. ст. п. з. «*Ukrainian protest Polish Terrorism*».

— «*The Evening Telegram*», Toronto, з 1. XI. довша стаття п. з. «*Suppression of Ukrainians Cause of Unrest in Poland*».

— «*The Toronto Gazette*» з 4. XI. ст. п. з. «*Sets out Plincipal Aim of Movement*».

— «*The Daily Herald*», Passaic, з 5. XI. ст. п. з. «*Ukrainian Group protests action of Polish Army*».

— «*The Binghamton Sun*» з 3. XI. ст. п. з. «*Murder of Kin Protested By Ukrainians*».

— «*Elmira Star-Gazette*» з 30. X. ст. п. з. «*Alleged Atrocities in Galicia Protested by Local Ukrainians*».

— «*The New York Herald Tribune*» з 1. XI. ст. п. з. «*Polland Arrest Two Leaders of Ukrainian Party. Prisoners in East Galicia are Accused of Financing Terrorist Sabotage Drive. Account Books Confiscated. Evidence of Fund to Press Campaign Abroad Cited*». Автором статті є John Elliot.

— «*The Literary Digest*» ст. п. з. «*The Polish Teror in Ukraine*». У статті тій автор пише між иншим: «Крайною розпуки і знищення є тепер Україна під Польщею. Польків п'янують за їхню паціфікацію, яку описують як варварську поведінку з тамошніми українцями». Автор пише докладно про випадки у Сх. Галичині, подаючи назвиска побитих осіб та описуючи різні звірства польських посіпак.

ОФІЦІЙНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ ТА ІНТЕРПЕЛЯЦІЇ.

— Департамент стейту у Вашингтоні оголосив, що американській амбасаді у Варшаві поручено перевести дуже солідне докождження в справі Юстина Федоришина, американця українського походження, якого побили польські жовніри. Докождження має переводити Джан Вилей, американський плєніпотент у Варшаві. Зазначено, що коли вийде на верх справдішне побиття американського громадянина, то уряд піднесе протест.

— В англійськїм парламєнтї вніс 3. XI. б. р. посол Е. Малсон інтерпєляцію до державного секретаря закордонних справ, «чи дістав він яке донесення щодо поводження з українською меншістю в Польщі і чи зогляду на право, доручене розд. 12. меншостевого пакту кожному членові Ради Ліги Націй, звертати увагу Ради на порушення чи небезпеку порушення зобов'язань, накинених пактами, уряд Його Величності має намір розпочати акцію щодо цього?». Секретар Зак. Справ п. Гендерзон відповів: «Ті донесення, які я досі дістав, не дають мені змоги витворити остаточний погляд щодо недавніх заколотів, про які безперечно доповідає мій шановний приятель Малсон. Саме тепер дістав я повніше донесення від Амбасадора Його Величності у Варшаві. Мушу проте заявити мойому приятелєві шановному, що коли відбувається порушення меншостевого пакту, то відповідна меншість має право звертатися зі скаргою до Генерального Секретаря Ліги Націй».

— Польський амбасадор у Вашингтані Филипович у відповідь на статті в американській пресі про польський терор, писані очевидцями, заявив, що «в Галичині нема ніяких наїздів війська й поліції на села та що ніхто не побиває селян, а коли і були які замішання в Галичині, то вони були інспіровані совітами».

— В половині жовтня інтервенював у справі подій у Польщі англійський амбасадор (враз із французьким) у Пилсудського.

II. ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА.

A) ПРОТЕСТНА АКЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.

— Відділ ОУН, Прага, вислав дня 7. X. б. р. протестну телеграму до Ліги Націй, а 14. X. до Бріяна та Мек Дональда. На Зборах Відділу 18. X. винесено протестну резолюцію з домаганням висилки міжнародної комісії на ЗУЗ та негайної допомоги від Червоного Хреста. Зібрано 157.— кч. 2 членів входило до складу Управи протестного комітету, а інші члени Відділу виконували в комітеті помічну роботу.

— Відділ ОУН, Пшибрам, заініціював 2. X. утворити загальний протестний комітет, до управи якого увійшло 2 членів Відділу. Відділ вислав протестне меморандум до урядів великих європейських держав, Америки, Канади, Міжнародного Червоного Хреста, Ліги Націй та Апостольської Столиці в Римі. Рівнож виготовив заклик до соколів. До чеської місцевої преси висилано окремо виготовлені статті про польський погром.

— Відділ ОУН, Брно, влаштував 3. X. б. р. інформативні сходи про події на ЗУЗ, 8. X. вислав протестні телеграми до Мек Дональда, Курціуса, Бріяна і 2 до Ліги Націй. Від приїзджих із краю списувано інформації про польський терор та висилано Референтові Пропаганди ПУН. Зібрано 344.— кч. Для поодиноких редакцій чеських опрацьовувано статті про польський терор. Заініціювано створення протестного комітету, до управи якого входять 3 члени Відділу.

— Відділ ОУН, Подєбради, брав участь в організації протестного віча та в обробці краєвих матеріалів. На Зборах Відділу 3. X. винесено протестні резолюції.

— 5. X. в Празі Тов. «Єдність» улаштувало сходи, на яких очевидець інформував присутніх про польську «паціфікацію». Зібрано коло 400.— кч. на протестну акцію та заініціювано створення контактного комітету для ведення протест. акції. Представники різних організацій постановили негайно вислати протестні телеграми до Ліги Націй та урядів великих держав.

— Центральний протестний комітет у Празі, що повстав із контактного комітету, видав 20. X. апель до цілого світу на різних мовах, 22. X. улаштував віче в Празі, яке винесло протестні резолюції, видав друковані брошури про польський терор чеською, французькою, німецькою та англійською мовою, видав 2 інформативні бюлетені українською мовою, вислав матеріали про «паціфікацію» і знимки до українських та чужинних редакцій і поодиноких осіб по різних країнах, та стояв у звязку з другими протестними комітетами.

— Протестний комітет у Пшибрамі вислав протестне меморандум до Міжнародного Червоного Хреста, Папи, Ліги Націй, урядів великих європейських держав та Америки. Дня 14. X. скликано протестне віче, на якому винесено протестні резолюції. 3. XI. уряджено панахиду за жертви польського терору. Вислано листи до англ. політиків Ротермера та Мальона, а також до подєбрадських соколів. Зібрано на акцію 600.— кч.

— Протестний комітет у Брні влаштував 11. X. ширші інформативні сходи; пляноване на 18. X. протестне віче поліція заборонила. 1. XI. члени Відділу ОУН, «Української Громади» та «Укр. Студ. Спілки» толодували цілий день та зішлись під пам'ятником поляглих українських стрільців, віддавши мовчазну пошану героям. Протестне меморандум вислано до 14 європейських і американських держав та до Ліги Націй. Крім того, вислано окремі листи ріжними мовами до Червоного Хреста та його філій у 11 державах.

— За ініціативою Відділу ОУН у Ліберці та при співпраці з Допом. Комітетом і Укр. Професійним Союзом відбулося 1. XI. публичне віче, яке винесло протестні резолюції та збрало 200.— кч.

— Заходами 23 українських товариств у Подєбрадах відбулося 1. XI. протестне віче, що винесло резолюції проти польського терору, домагаючися висилки Союзом Народів окремої слідчої комісії на ЗУЗ.

— У *Братиславі* відбулося 1. XI. листопадове свято, на якому зібрано 250.— кч. на протестну акцію та утворено протестний комітет. Комітет вислав меморандум до Ліги Націй та Ліги оборони прав людини і громадянства.

— «*Народня Українська Рада*» вислала 5. X. меморандум до Ліги Націй та Ліги оборони прав людини і громадянина.

— *Головний політичний комітет УПСР* вислав 5. X. лист до Міжнародного Бюро соц.-революційних партій та до поодиноких соціалістичних партій II. Інтернаціоналу.

З ініціативи групи с. р. оснувалося в Празі пресове бюро «Українська кореспонденція», яка від 4. X. почала видавати бюлетені чеською мовою що другого дня, а від 7. X. бюлетені українською мовою, де оголошувано матеріяли про польський терор.

— *Товариство письменників і журналістів у Празі* вислало в жовтні меморандум до Ліги Націй, та до Ліги оборони прав людини і громадянина, як рівнож до союзів письменників і журналістів інших народів.

— «Українська часопис в чеській мові *«Україна»* присвятила свої 8. і 9. числа краєвим подіям та протестаційній акції.

— «*Центральний Союз Українського Студентства*», Прага, вислав 6. X. телеграму до Союзу Народів.

— 18. X. відбулася в церкві на Пшккопах, у Празі, *панакіда* за жертви польського терору.

— *Ген. В. Петрів* в імені «Лугу» та «Січовиків» вислав відозву до Спортивного Інтернаціоналу в Люцерні.

— *Празький відділ УРС* видав відозву до робітників Європи і Америки в справі польських звірств. Відозву передала центральному комітетові професійних союзів в ЧСР окрема делегація, яка широко інформувала чужинців про краєві події.

— «*Український Пласт*» у ЧСР видав відозву чеською, німецькою, французькою і англійською мовами, яку розсилали до різних пластових і спортивних організацій світу.

— «*Союз українських емігрантських організацій у ЧСР*» видав 6. X. меморіал різними мовами про краєві події.

8. XI. Збори «*Об'єднання українських студентів-техніків*» винесли резолюцію протесту проти польського терору.

— 27. XI. Управа *Українського Академічного Товариства* винесла протестні резолюції.

— «*Українська Університетська Група Міжнародної Федерації для Ліги Націй*» приєдналася до протесту Центрального Комітету.

— У *Моравській Остраві* українська колонія влаштувала протестне віче, яке винесло відповідні резолюції.

Б) АКЦІЯ ЧУЖИНЦІВ І ІНТЕРВЕНЦІЇ.

— *Чехословацька Жіноча Ліга миру і свободи* видала відозву до чехів із протестом проти переслідувань українського населення в Східній Галичині. Рівночасно Ліга звернулася до Червоного Хреста в Женеві з домаганням вислати допомогую комісію до Східньої Галичини.

— Польський заступник у Празі протестував перед офіційними чеськими чинниками з приводу протестної акції українців у ЧСР та протипольських виступів чеської преси.

В) ЧЕХОСЛОВАЦЬКА ПРЕСА.

Хоч чеський загальнік ніколи не симпатизував із поляками, всеж із огляду на офіційні відносини між чесько-словацькою і польською державами за останні часи, чеська преса була для нас справжньою твердиною, яку треба було шойно здобувати для протипольської пропаганди з нагоди «пацифікації» Східньої Галичини. Коли, мимо протестів польського амбасадора та наказів «зверху», всеж заговорили про краєві події численні чеські часописи, й то навіть органи партій, що беруть участь у владі, то це треба завдячити симпатіям чеського загалу до українців, а далі постійному «штурмуванню» чеських редакцій нашими емігрантами.

1) Довші статті помістили такі часописи:

— «*Národ*», Прага, 15. IX. «*Ohněm i mečem*» proti polskému panství».

— «*Pražský Večerník*», 2. X. «*Východní Halič jediným vojenským táborem. Zprávy z polských pramenů ličí události jednostranně. Vojenské výpravy do ukrajinských vesnic. Pálení, zatýkáni a uzavírání škol*».

— «*Rudý Večerník*», 7. X. «*Celé vesnice obyvatel západní Ukrajiny zapáleny! Obyvatelstvo zděšeně prchá před trestnou expedicí Pilsudského. Sta Ukrajinců povražděno a ztýráno. «Slovanská láska» české buržoazie «spt!»*

— «*Pražský Večerník*», 7. X. «*Polský Mussolini zatýká ukrajinské kněze, zastávající práva svého lidu*».

— «*Rudé Právo*», 14. X. «*Pod fašistickou knutou Pilsudského*».

— «*Rudý Večerník*», 14. X. «*Vesna? Moskva? Psia krev!*»

— «*Pražský Večerník*», 14. X. «*Slovák a události ve Vých. Haliči*».

— «*Rudý Večerník*», 15. X. «*Polští žoldnéři drancují ukrajinské vesnice*».

— «*Rudý Večerník*», 16. X. «*Něch' žyje Polska!*»

— «*Rudý Večerník*», 17. X. «*Huláni a policejní brigády pacifikují Ukrajince*».

— «*Právo lidu*», 18. X. оголошує велику статтю *Dr. V. Charváta* п. з.: «*Pacifikace východní Haliče*». У статті автор пише між иншим: «У добі розквіту своєї популярності говорив Пилсудскі про потребу згоди з українцями, зійшовся близько з петлюрівцями, осуджував вибрики польського повнізму та марив про витворення польсько-української унії, яка простягалась би від Балтики аж до Чорного Моря. Гарні слова перемішувались з чарівними снами в його політичних комбінаціях, які однак не мали реального бажання спокійного вирішення польсько-українського спорту». «Українська парламентарна політика обмежувалася більше протестами та демонстративними політичними та культурними домаганнями. Проте праця громадська була з кожним роком плідніша та успішніша». «Праця тих культурних та господарських інституцій зустрілася з негативною оцінкою польської влади». «Всі домагання за порозуміння з українцями були унеможливлені диктаторським режимом, та українське питання прибрало небезпечно забарвлення для мирного розвитку стосунків у Східній Галичині. У поліційній атмосфері розвинулася підземна терористична українська організація». «Коли в серпні б. р. почали виникати на галицькій землі пожежі панських маєтків та селянських господарств, польська націоналістична преса приписала всі ці пожежі на рахунок тайної української організації». «До пожеж на провінції незабаром прилучилися бомбові атентати та саботажі (зокрема на залізницях), які викликали, як пімсту, атентати польської академічної молоді на українські інституції у Львові. Націоналістична польська преса почала скажений наступ на українців та кликала владу до найгостріших репресій». «Пилсудскі, засліплений перевагою своєї капральщини над польською демократією, зачав «заспокоювати» Східню Галичину на взірць царської влади. Вислав до Східньої Галичини своїх уланів, щоби «пацифікувати» українське громадянство. Ці карні експедиції поширили хутко кругом себе жах та відчай. Куди прийшли, всюди озвався плач та нарікання. Улани впадали до приватних домів, до канцелярій культурних установ, до кооперативних товариств, шукаючи зброї, вибухових матеріялів, проклямацій та забороненої літератури. Хто одважився протестувати, був збитий або приголомшений кольбою рушниць та був радий, що після «переслухання» зостався живий». «Поліційні та уланські відділи оточували українські села, скликали запідозрених хліборобів та потім били. Кожний запідозрений дістав од 50 до 100 ударів по голу тілу, прикритому мокрим рядном. Перед тим, як відійти з села, карна експедиція примушувала громадський уряд зложити писемне зобов'язання, що улани поводитимуться гарно та за їжу добре платили (кожна українська громада була примушена платити їм контрибуцію). В місцях, де були ревізії, повіривано дошки з підлоги, побирано стіни, попорено перини, порозбивано дзеркала, все жидано навмисне на одну купу, щоби найбільше це все знищити та зіпсувати. Читальні «Просвіти», канцелярії кооператив та крамниці демольовано, списи та книжки попорозкидано, в складах навмисне розкидувано мішки зі збіжжям. В музичних товариствах переглядали музичні струменти так, що після ревізії вони були цілковито знищені. Людей сотками арештовано та в'язнено. Усі в'язниці переповнені, а в бересть-литовській твердині сидить ціла низка бувших українських послів. Нема потреби ані підкреслювати, що протидія ціла низка бувших українських послів. Нема потреби ані підкреслювати, що протидія виборам будуть голосувати цілою громадою за державним списком. Це не була іронія, але до безглуздя серіозно. Шовіністична польська преса шалено раділа над «успіхами» карних експедицій та у своїй засліпленні проголошувала, що український нарід треба змусити до співпраці з поляками. Вогнем та мечем хоче сьогодні Пилсудскі вимогти лояльність од українців. Не треба більшого доказу упадку державної польської думки за диктатури Пилсудського, як партизанська війна в Східній Галичині. «Пацифікація» того краю є справжньою трагедією. Роздмухала глибоко ненависть та неприязнь між двома славянськими народами. Витворила атмосферу, в якій буде добре зростати тільки взаємна ворожнеча та недовіря, інтриганство, насильство та терор. Ця «паци-

фікація» кличе до життя підземні організації та підсилює в багатьох українцях віру, що мирне порозуміння з Варшавою є неможливе. Поліційні та уланські відділи ускладнили внутрішньо-політичні відносини в Польщі». «Піلسудські хотів показати національним меншинам свій п'ястук. Це правда, що він застрашив та стероризував цілу Східню Галичину, але своїми уланами Польщі не поміг. За його рішення болючого українського питання буде Польща покутувати довгі літа».

— «Lid», 21. X. «Pod ochranným štítem Pilsudského diktatury. Polská akademická mládež ve Lvově demoluje ukrajinský klášter a sirotčinec. Demonstrace v noci na 15. října ve Lvově, o kterých polský tisk mlčí. Význačné ukrajinské budovy ve Lvově demolovány. Noční útok na klášter a sirotčinec».

— «Pražský Večerník», 21. X. «Polská akademická mládež ve Lvově demoluje ukrajinský klášter a sirotčinec».

— «Dělnický Deník», 22. X. «Huláni a policejní brigády pacifikují Ukrajince».

— «Ludová Politika», Bratislava, 22. X. «Polská akademická mládež demoluje ukrajinský klášter a sirotčinec. Význačné ukrajinské budovy vo Lvove demolované. Demonštrácie, o ktorých polská tlač mlčí».

— «Rudý Večerník», 22. X. «Hoří dvory polských a ukrajinských kulaců. Dvoji poslání fašistické UWO. Teroristické akce fašistů. Masové sabotáže. Vzpoura ukrajinských rolníků».

— «Tvorba», 23. X. «Hubení slovanských štěnic, o němž hejslované nevědí...» (Залучено 5 знімків із «пацифікації»).

— «Slovák», Bratislava, 13. X. «Nepokoje v Haliči a ich využívanie protipolskou propagandou».

— «Pražský Večerník», 23. X. «Pilsudski a zabavený list ukrajinského episkopátu. Proč byl zabaven pastýřský list ukrajinských biskupů. Desítky kněží v žalářích».

— «Rudý Večerník», 24. X. «Rabování vesnic a týrání rolníků pokračuje. Polská vláda si pacifikuje nástupiště k přepadení sovětského svazu. Huláni agituji k volbám. Gesta hulánů je znamenána mrtvolami».

— «Pražský Večerník», 24. X. «Slovák a udalosti ve východní Haliči».

— «Večerní list», 24. X. «Ukrajinci dovolávají se pomoci celého světa».

— «Dělnický deník», 23. X. «Nepůjdeme na Kiev — ale na Varšavu».

— «Čech», 24. X. Josef Obr: «Ukrajinci a jejich boj za svobodu». У статті автор пише між іншим: «Українські події, про які сям там з'являються вістки в чеській пресі, мусіли б, на нашу думку, звертати на себе більше уваги». «Стало ясним, що польський натиск на українців викликав безперечний опір». «Всі ці явища звернули увагу на українське питання, яке може стати основною проблемою розвитку Східної Європи». Далі автор переказує бій українців за волю, рішення Антанти, тощо, а далі пише: «Національна свідомість українців розвинулася в таких умовах цілковито, а тому виникли таємні українські організації, метою яких є незалежність і воля України. Ці таємні гурти є в сталім зв'язку з еміграцією, а їх коріння заглибилися не лише в середній Європі, а й у Радянській Росії». «Останніми часами можна спостерігати серед українців великий рух до самостійности, себто, до утворення з окремих частин української землі одного цілого».

— «Lid», 24. X. «Slovák» a udalosti ve Vých. Haliči».

— «A-Zet», 25. X. «Socialistický polský tisk proti trestním expedicím polského vojska do ukrajinských vesnic». У тій статті між іншим автор пише: «Карні експедиції, що скеровані проти всього населення даної національності або країни, за вчинки, яких допустилися незнамі особи, були останніми часами, за часів миру, в Європі невідомою річчю. Панувало переконання, що карати колектив за вчинки одиниць, це варварство, незгідне з моральними та правними переконаннями модерної людини».

— «Lidská práva», Praha, N. Gryhorijiw: «Ukrajinský osud».

— «Rudý Večerník», 25. X. «Mostečtí dělníci protestují proti týrání ukrajinských rolníků».

— «Slovák», Bratislava, 26. X. «Ukrajinskí biskupi o situaci v Malopolsce».

— «Reforma», 28. X. «Strašné pronásledování Ukrajinců ve Vých. Haliči. Zprávy z berlínského pramene mluví o neuvěřitelných zvěrstvech. Vesnice a bezbranné obyvatelstvo jsou přepadávány soldateskou».

— «Tvorba», 30. X. подає подробиці з «пацифікаційної» акції.

— «Večerník Práva Lidu», 30. X. «Výkřik z Haliče». Стаття кінчиться так: «Шовінізм владних кол сліпий та глухий. Перемінив Східню Галичину в боєвище двох народів, на якому грубе насильство тимчасово перематає над пасивними, настрашеними

рільниками. Впрост не ймеш віри, що те, що діється в Галичині, правда. Але розпачливі крики катованого українського населення розлягаються що-раз сильніше й частіше та кличуть до сумління культурного людства. Десятки літ не направлять ту моральну страту, яку в польсько-українських відносинах нанесли польські улани».

— «Duch času», Moravská Ostrava, 1. XI. «Úžasná zvěrstva při trestních výpravách proti Ukrajincům ve Východní Haliči. Ukrajinci sdělují hrozné podrobnosti, jak se ve Východní Haliči počínají Pilsudského «pořádkáři».

— «Čech», 3. XI. «Polská «pacifikace» ve Východní Haliči».

— «Polední list», 4. XI. «Politická persekuce v Polsku trvá».

— «Lid», 5. XI. Josef Obr: «Ukrajinci, národ domáhající se svých práv».

— «Přítomnost», 5. XI. Dr. Franko: «Kam spěje Polsko?» У статті автор між іншим пише: «В питанні меншин кожна польська влада задержує однакове поступовання: повне винародовлювання всіх меншин, що живуть у Польщі». «Ті «меншини», відірвані від своєї матірньої землі насильно та приділені до Польщі, видано на поталу польській меншині та державному апаратові. Тому не диво, що ті меншини, коли не знайшли заспокоєння своїх господарських, культурних і політичних домагань, турбують чи за злученням зі своєю національною державою (литовці), чи за самостійністю (українці, білоруси). Тим способом меншинова проблема є сьогодні не до вирішення. Українське питання є головною точкою тої проблеми». «Головний напрям, яким іде польська меншинова політика, це знищення і польщення всього публичного українського шкільництва; досі спольщено і замкнено понад три тисячі народних шкіл, так що українськими є нині тільки приватні школи, удержувані культурною організацією «Просвіта» і «Українським Педагогічним Товариством». Середні школи, як що були чисто українськими, є нині загально утравквістичні, а коли були утравквістичними, є нині вже цілковито польські. На львівським університеті, що був за австрійських часів утравквістичним, нема сьогодні для українців ні одної катедри, за виїмком катедри української мови. «Тайний український університет», що його заснували звільнені українські професори та студенти в 1921. р. у Львові і якого студії та іспити узнавали по цілій Європі, аліквідовано в 1925. р. з огляду на неможливість тривалого нелегального існування та переслідування влади». «Для українців і решти меншин від 1920. р. заведено неформальний нумерус клявзус на всіх польських високих школах, а нострифікація заграничних дипломів відбувається на основі політичної мірки». «Земельна реформа, ведена владою в 1923—28 р. р. виключно на українській, білоруській та литовській території, розділила загарабану землю в дев'яносто відсотках ad hoc прибулим польським кольтоністам і легіонерам без огляду на те, що осіле рільниче населення меншинових країв має 27% безземельних, та 70% малоземельних, а тільки 3% припадає на самостійні господарства. Між польськими кольтоністами і українським осілим населенням панує досі воєнний стан. З одного боку нові маєтки озброєних польських кольтоністів, з другого — бунтівничі хвилі українських селян. Вислід: підпали польських маєтків, нищення кольтоністів, карні воєнні експедиції проти українців». «Відбір польській владі і оборону перед нею веде від 1921. р. тайна українська військова організація, про вчинки якої часто читаємо в часописах». «Останнє півріччя принесло дальніше загострення відносин. По кількох великих політичних процесах, що закінчилися надзвичайно гострими засудами, прибрав на силі відбір українців. Недавнє відрізання Львова від телефонічного й залізничного сполучення зі світом протягом цілої ночі мало метою звернути увагу світа на небезпечну ситуацію». Далі подає автор точний опис карних експедицій.

— «Slovanský přehled», за жовтень, ст. Dr. Charvát: «Ukrajinci v Polsku».

— «Hlas východu», Užhorod, 13. XI. «Golgota». В статті автор пише між іншим наступне: «В сусідній Польщі відбуваються події, що мають лише аналогію з часів трицятилітньої війни, коли чи то шведські жовніри, чи то цісарські драгуни вимордовували цілі краї, палячи села та врожай на полі, вбиваючи чоловіків і жінок. А про це мовчать. Чому не протестують ті чеські часописи, які зоповнюють цілі шпальти надумим і порожнім псевдопанславизмом; прецінь і тут вбивають славян — українців». «Замість автономії, Польща приправила нині українцям кривавий бенкет, напавши, як це до лица польським кавалерам, озброєними карними військовими експедиціями на безборонне населення». «Теперішня кривава розправа над українським народом доказує цілому світові ще ліпше, на яких слабких підвалинах стоїть теперішня Польща».

— «Večer», 28. XI. «Jak se jinde dělájí — volby. Smutné obrázky z národnostních bojů polsko-ukrajinských». Подає 2 знімки знищених українських установ при «пацифікації».

2) *Короткі нотатки помістили слідувачі часописи:*

— «*Večerní České slovo*», 2. X. «*Zatýkáni ukrajinských revolucionářů pokračuje*». — «*Národní osvobození*», 2. X. «*Polští socialisté proti trestním expedicím v Haliči*». — «*Ukrajinské strany protestují proti opatřením úřadů v Haliči*». — «*Polední list*», 2. X. «*Ukrajinský terorista zastřelen na útěku*». — «*Nový večerník*», 3. X. «*Tažení polského vojska proti Ukrajincům bude ještě rozšířeno*». — «*Národní listy*», 3. X. «*Pumový útok na ukrajinský dům ve Lvově*». — «*Rovnost*», 4. X. «*Pilsudski vyvráždí 8 milionů Slovanů v západní Ukrajině*». — «*Národní listy*», 8. X. «*Polsko před volbami*». — «*Rovnost*», 8. X. «*Celé vesnice obyvatel západní Ukrajiny vypáleny*». — «*Polední list*», 10. X. «*Z Prahy do Lvova, kde jej zatkli*». — «*Národní politika*», 19. X. «*Nové srážky polsko-ukrajinské*». — «*Polední list*», Praha. «*Politická persekuce*». — «*Národní politika*» 25. X. «*Ukrajinský protest*». — «*České slovo*», 22. X. «*Hladovka 141. politických vězňů. Zatýkáni bývalých ukrajinských poslanců a senátorů pokračuje*». — «*Právo lidu*», 24. X. «*Anglický novinář zatčen v Polsku*». — «*Večerník Práva lidu*», 24. X. «*Persekuce Ukrajinců v Haliči*». — «*Dělnický deník*», Moravská Ostrava, 24. X. «*Bílý teror nad Ukrajinou*». — «*Rovnost*», 25. X. «*Pilsudski se stará, aby se o trestních expedicích nemluvílo*». — «*Lidové noviny*», 24. X. «*Kanadský žurnalista zatčen v Haliči*». — «*Polední list*», 25. X. «*Ukrajinci dovolávají se pomoci celého světa*». — «*Rovnost*», 26. X. «*Mostečtí dělníci protestují proti týrání ukrajinských rolníků*». — «*Národní politika*», 26. X. «*Provolání metropolitů šeptického k ukrajinskému obyvatelstvu*». «*Stálé zatýkáni bývalých poslanců*». — «*Čech*», 27. X. «*Provolání metropolitů šeptického k ukrajinskému lidu*». — «*Národní listy*», 23. X. «*Sensační zatčení kanadského novináře v Polsku*». — «*Večerník Práva lidu*», 31. X. «*Další zatýkáni v Polsku*». — «*Národní listy*», 30. X. «*Hřichy proti slovanství*». — «*Národní politika*», 30. X. «*Východní Malopolska*». — «*Národní listy*», 30. X. «*Ukrajinský tisk v Polsku*». — *Reforma*, 4. XI. «*Ukrajinci v Praze proti polskému teroru*». — «*Večerník Práva lidu*», 4. XI. «*Žalářem vítězí Pilsudský nad opozicí*». — «*Národní politika*», «*Celý štáb ukrajinské vojenské organizace na Volyni zatčen*». — «*Venkov*», «*Polský boj na dvě fronty*». — «*Večerník Práva lidu*», 5. XI. «*Zatýkáni Ukrajinců a opozitních pokračuje*». — «*Neděle*», 9. XI. «*Nedobré věci*». — «*Moravskoslezský deník*», 8. XI. «*Proti polskému teroru*». — «*Národní politika*», 1. XI. «*Ukrajinskí emigranti v Praze protestují*». — «*Dělnický deník*», Mor. Ostrava, 5. XI. «*Na pomoc potlačovaným v Polsku*». — «*Pražský večerník*», «*Ukrajinská církev pro národnostní mír v Haliči*». — «*Národní politika*», 14. XI. «*Polsko. — Rozpočet volební*». — «*Čech*», 14. XI. «*Polsko*». — «*Memorandum Ukrajinců Papeži Piu X.*». — «*České slovo*», 15. XI. оголошує протест чеської жіночої Ліги миру й свободи. — «*Expres*», 17. XI. «*Pyrrhovo vítězství Pilsudského*». — «*Národní politika*», 26. XI. «*Ukrajinci a cizina*». — «*Lidové noviny*», 22. XI. «*Anglická vláda si vyžádala zprávu o Ukrajincích*».

III. НІМЕЧЧИНА.

А) УКРАЇНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ.

— Дня 19. X. 6. р. відслужив о. д-р П. Вергун у Берліні жалібну панахиду за трагічно загиблих: сотн. Ю. Головінського, студ. І. Боднара та інших жертв польської «пацифікації». Панахиду влаштували «Союз Українських Старшин», «Українська Громада» та Тов. техніків «Основа». Зібралась вся українська колонія. Між присутніми були і німці.

— Дня 3. XI. 6. р. відбулися в Берліні протестні збори, сполучені зі святом 1. листопада. Присутніх українців та німців привітав д-р З. Кузеля. Реферат виголосив сотн. Р. Ярій. Зчergi прочитано оригінальні документи про польську «пацифікацію», підперті знімками. На святі були присутні представники різних німецьких організацій та представники інших народів: литовці, вірмени, грузини, хорвати, болгарі, азарбейджанці та ин. Промовляли д-р Гіншель, президент «Дойтшер Остбунд», д-р Бовершен, представник «Остмаркферайн», д-р Фиттінгер, професор техніки в Шарльоттенбургу, майор Вагнер канцлер «Штальгельму», тайний державний радник Куні, майор барон фон Аутенрід, представник «Банд дер гайматтросен Вест- унд Остпрройсен», студ. Нізе представник «Остмарк», полк. фон Боде, представник Союзу німецьких національних організацій, В. фон Гарце, заступник «Гренц унд Аусландсінститут», референдар Кофка, представник «Дойтшер Гохшульрінг», шефредактор д-р Фішер, д-р Г. Льюен заступник німецьких буршеншафтів та інші. В імені болгар промовляв болгарський генеральний конзуль Йоцов. В імені грузин, вірмен та азарбейджанців говорив князь Дзулюкідзе. Крім того, наспіли телеграми та листи від різних товариств та організацій. Винесено

протестні резолюції. Численні кореспонденти німецьких часописів, що були присутні на святі, писали наступного дня про відбуте свято у своїх часописах. На Зборах була присутня майже вся українська колонія. Варті уваги слова одного з чужинців: «Ви українці повинні були зробити свої протестні збори не тут у порівнюючи малому приміщенні, а в Шпортпаллясті або в цирку Буша. Будьте певні, що ви б зібрали там повнісінько народу, і, мабуть, і ті найбільші приміщення в Берліні були б за малі, щоб помстити всіх тих, що живуть з вами одним бажанням, а саме бажанням визволитися або визволити своїх близьких ізпід польського ярма. Це вам наука на другий раз. Протест заслано до Ліги Націй.

— В Берліні працювало безпереривно українське пресово-інформаційне бюро, що стояло у звязку з численними журналістами різних народів та різними німецькими редакціями.

Б) НІМЕЦЬКА ПРЕСА.

(В Німеччині, Австрії, Данцігу, Чехословаччині, Польщі, Румунії, Литві, Мадяричині, Швайцарії, Югославії, Туреччині, Канаді й УССР).*)

1. *Алленштайнер Цайтунг* з 2. 8. 30 «В серці польської України...», передовиця. 2. *Тагліхе Рундшау* з 16. 8. «Польща від моря до моря», велика стаття. 3. *Людзер Фольксцайтунг* з 18. 8. «Український атентат на місто Львів». 4. *Каттовітцер Цайтунг* з 18. 8. «Львів відтятий од світа». 5. *Берлінер Тагесблят* з 18. 8. «Терористична акція проти Львова». 6. *Гафельлендішес Ехо* з 18. 8. «Містерний саботаж у Львові». 7. *Дойтше Фольксцайтунг* з 18. 8. «Атентат на Львів». 8. *Дойтше Цайтунг* з 18. 8. «Телефонічні дрони до Львова перерізани». 9. *Берлінер Нахтаубстабе* з 18. 8. «Таємничий замах на Львів». 10. *Дойтше Тагесност* — Чернівці з 18. 8. «Львів відтятий од світа». 11. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 19. 8. «Таємничий замах на Львів». 12. *Каттовітцер Цайтунг* з 19. 8. «Львівська телеграфна афера». 13. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 19. 8. «Українці на інтерпарламентарній унії», довша стаття. 14. *Фрайе Прессе* — Лодзь з 20. 8. «Львівський воевода мусить уступити». 15. *Дойтше Тагесцайтунг* з 21. 8. «Львівські саботажі в дзеркалі польської преси. «Злосливі підозріння», довша стаття. 16. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 21. 8. «Німці всьому винні!», стаття. 17. *Черновітцер Альгемайне Цайтунг* з 22. 8. «Львів 4 години відтятий од світа». 18. *Форвертс* — Райхенберг з 22. 8. «Познаки пожежі в Польщі». 19. *Каттовітцер Цайтунг* з 24. 8. «Підтятий Львів і українське питання», довша стаття. 20. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 26. 8. «Українська ірридента або цілі Української Військової Організації». 21. *Фрайе Прессе* — Лодзь з 29. 8. «Засуд смерти на генерала Мальчевського». 22. *Дойтше Тагесцайтунг* з 31. 8. «Нові переслідування Українців». 23. *Каттовітцер Цайтунг* з 31. 8. «Новий муж проти Українців». 24. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 9. 1930. «Східньо-галицьке огнище» і «Таємничий плин до пожежі». 25. *Роте Фане* з 9. 1930. «Ми хочемо разом боротися», стаття. 26. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 9. 1930. «Ліквідації Укр. Військової Організації». 27. *Фрайе Прессе* — Лодзь з 9. 1930. «Українці і Союзи оборони батьківщини». 28. *Каттовітцер Цайтунг* з 1. 9. «Карні експедиції до Львова». 29. *Дер Юнгдойтунг* з 2. 9. «День ворогів Німеччини і «Протиукраїнська акція». 30. *Каттовітцер Цайтунг* з 2. 9. «Виборча боротьба почалася» або «Удар проти Українців». 31. *Форвертс* — *Райхенберг* з 3. 9. «Акція Пилсудского проти Українців». 32. *Бресляуер Нойесте Нахріхтен* з 4. 9. «Нові неспокої у Львові» і «Національні меншини Польщі в виборчій боротьбі». 33. *Каттовітцер Цайтунг* з 4. 9. «Чотири наріжні вежі», довга стаття. 34. *Форвертс* — *Райхенберг* з 6. 9. «Нові масові арештування на Західній Україні». 35. *Нойес Вінер Екстраблят* з 6. 9. «Велика змова в Польщі». 36. *Алленштайнер Цайтунг* з 8. 9. «Польсько-український церковний процес». 37. *Дер Фольксдойтше* з 9. 9. «Наших 25 сусідів-народів», стаття. 38. *Дойтше Тагесцайтунг* з 10. 9. (про арешт 70 студентів по замаху на Львів). 39. *Прагер Прессе* з 10. 9. «Нові замахы Українців у Галичині». 40. *Роте Фане* з 11. 9. «Горять села у Сх. Галичині». 41. *Дойтше Альг. Цайтунг* з 11. 9. (про арешт послів). 42. *Нойес Вінер Екстраблят* з 11. 9. «Продовження арештувань». 43. *Дойтш-устеррайхіше Тагесцайтунг* з 11. 9. вістки про арешти. 44. *Прагер Прессе* з 11. 9. «Тверда рука Пилсудского». 45. *Прагер Прессе* з 12. 9. вістки про висадження читалень. 46. *Дойтше Тагесцайтунг* з 13. 9. дальші вістки про перебіг саботажів. 47. *Роте Фане* з 14. 9. «Польські комуністи в геройській боротьбі з фашистською диктатурою (про галицькі події). Довша стаття. 48. *Черновітцер Моргенблят* з 19. 9. «Арешти в Польщі тривають». 49. *Фоссіше Цайтунг* з 19. 9. «У Львові боротьба в темноті».

*) Подаємо лише головніші часописи. — Ред.

50. *Дойтше Тагесцайтунг* з 20. «Загострена боротьба проти українців». 51. *Катовіццер Цайтунг* з 20. 9. «Санація ловить душі далі», стаття. 52. *Алленштайнер Цайтунг* з 20. 9. «Особлива підготовка Пилсудського до виборів», довга стаття. 53. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 20. 9. «Арешти українських саботажників» і «Збещення державного гербу». 54. *Гафельлендішес Ехо* з 20. 9. «Мала війна в Галичині». 55. *Дойтше Тагесцайтунг* з 21. 9. «Насилля проти насилля або визвольна боротьба українців», довга стаття з мапою України. 56. *Катовіццер Цайтунг* з 22. 9. вістки про арешти. 57. *Дойтше Рундшау* з 22. 9. «Українські священники і польська мова». 58. *Ное Пройзіше Кройццайтунг* з 23. 9. «Заворушення в Галичині або польські війська проти українських сіл (модерна драконада)». 59. *Мемелер Дампфбоот* з 23. 9. «Україна борониться». 60. *Дойтше Тагесцайтунг* з 23. 9. «Карні експедиції в Галичині». 61. *Черновіццер Альг. Цайтунг* з 23. 9. «Події в Польщі». 62. *Лодзер Фольксцайтунг* з 24. 9. «Строге постування поліції проти українських терористів», коротка стаття. 63. *Катовіццер Цайтунг* з 24. 9. «Успокоєння Галичини». 64. *Тигліхе Рундшау* — Берлін з 24. 9. «Карні експедиції проти українців». 65. *Форвертс-Райхенберг* з 24. 9. «Пилсудські проти українців». 66. *Ревальше Цайтунг* з 24. 9. «Українці в визвольній боротьбі», стаття. 67. *Дер Юнгдойтше* з 24. 9. «Большевицькі агенти при праці». 68. *Темешварер Фольксблят* з 24. 9. «Політичні підпали в Польщі», стаття. 69. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 25. 9. «Поліційна експедиція проти українців». 70. *Тигліхе Рундшау* — Берлін з 25. 9. «Польські карні експедиції проти українців», довга стаття. 71. *Черновіццер Альг. Цайтунг* з 25. 9. «Саботажі в Галичині». 72. *Катовіццер Цайтунг* з 25. 9. «Бомбова війна у Сх. Галичині. Помимо експедицій нові атентати. Замахи на українські дома». 73. *Берлінер Фольксцайтунг* з 26. 9. «Масовий терор у Сх. Галичині». 74. *Лодзер Фольксцайтунг* з 26. 9. «Арешт бувшого посла». 75. *Катовіццер Цайтунг* з 26. 9. «Неспокійна Східня Галичина». 76. *Ревальше Цайтунг* з 27. 9. «Поліційний похід проти українців». 77. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 27. 9. вісти про саботажі, замкнення шкіл, виборчий бльок, бомби в монастирі й т. д. 78. *Мемелер Дампфбоот* з 27. 9. «Бомбами и гранатами поборюють себе взаімно Поляки й Українці». 79. *Льодзер Фольксцайтунг* з 27. 9. «Трагедія Українського Народу», стаття. 80. *Черновіццер Альг. Цайтунг* з 27. 9. «Нервоність у Польщі», стаття. 81. *Форвертс-Райхенберг* з 27. 9. «Солдатеска Пилсудського лютує». 82. *Черновіццер Моргенпост* з 28. 9. «Домагання українців», стаття. 83. *Пестер Льюйд* з 28. 9. «Акція проти українських організацій». 84. *Берлінер Фольксцайтунг* з 28. 9. «Карні експедиції проти українців, поліційний похід по Сх. Галичині, масові арештування і ревізії». 85. *Прагер Прессе* з 28. 9. «Пилсудські продовжує арештування». 86. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 28. 9. «Боротьба проти саботажів у Сх. Галичині». 87. *Катовіццер Цайтунг* з 29. 9. «13 тяжко ранених при атентаті у Сх. Галичині». 88. *Тіркшіше Пост* — Константінопель з 29. 9. «Нespoкої у Сх. Галичині». 89. *Алленштайнер Цайтунг* з 29. 9. «Утиск меншин у Польщі», стаття. 90. *Фрае Прессе* — Лодзь з 29. 9. «Нові арешти українців». 91. *Дер Юнгдойтше* з 30. 9. «Додаток до питання меншин або арештування українців у Польщі». 92. *Тигліхе Рундшау* з 30. 9. «Нові масові арештування у Сх. Галичині», стаття. 93. *Мемелер Дампфбоот* з 30. 9. «Бомбова війна на Україні або «Цвинтар як побоевище», стаття. 94. *Тіркшіше Пост* з 30. 9. «Поляки й Українці». 95. *Прагер Прессе* з 30. 9. «Польські виборчі перспективи», стаття. 96. *Пестер Льюйд* з 30. 9. «Польща», арештування українців — вістки. 97. *Берлінер Фольксцайтунг* з 30. 9. «Поліційний похід у Сх. Галичині» і «Нові атентати та арештування». 98. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 30. 9. «Зачинювання українських гімназій». 99. *Берлінер Тагесблят* з 30. 9. «Акція проти українців». 100. *Черновіццер Альг. Цайтунг* з 30. 9. про арештування українців. 101. *Черновіццер Альг. Цайтунг* з жовтня 1930 «Акція й протиакція в Польщі». 102. *Ді Остмарк* з жовтня 1930 «Польсько-українське єднання», стаття. 103. *В. Ц. ам Міттаг* з 1. 10. «Провідник українців застрілений». 104. *Форвертс-Райхенберг* з 1. 10. «До подій у Польщі». 105. *Алленштайнер Цайтунг* з 1. 10. «Замордування українського провідника». 106. *Ревальше Цайтунг* з 1. 10. «Українські саботажі в Польщі». 107. *Катовіццер Цайтунг* з 1. 10. «Мала війна в Польщі». 108. *Черновіццер Альг. Цайтунг* з 1. 10. «Події в Польщі». 109. *Дер Юнгдойтше* з 1. 10. «Розпачлива боротьба українців». 110. *Пестер Льюйд* з 1. 10. «Українські неспокої». 111. *Черновіццер Моргенблят* з 1. 10. «Режим насилля у Сх. Галичині». 112. *Прагер Прессе* з 2. 10. «Зстрілений під час утечі». 113. *Дойтше Тагесцайтунг* з 2. 10. «вісти про арештування і стріли». 114. *Фрае Прессе* з 2. 10. «Учень, що втік, застрілений». 115. *Дойтше Рундшау* з 2. 10. вістки про положення і відозву партій. 116. *Лодзер Фольксцайтунг* з 2. 10. «Поліційна акція проти українців», стаття. 117. *Моргенблят* — Загреб з 2. 10. «Загострене положення у Сх. Галичині». 118. *Пестер Льюйд* з 2. 10. «Українські неспокої». 119. *Берлінер ам Морген* з 2. 10. «Старим випробованим способом або застрілений під-

час утечі». 120. *Дойтше Цайтунг* з 2. 10. «Пилсудські арештує дальше». 121. *Букарестер Тагесблят* з 3. 10. «Утиск українців у Польщі». 122. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 3. 10. «Всячина з Берестя Литовського», довга стаття. 123. *Тигліхе Рундшау* з 3. 10. «3000 українців у польських тюрмах», стаття. 124. *Роте Фане* з 3. 10. «Сх. Галичина в пожежі революції». 125. *Дойтше Рундшау* з 3. 10. «Зачинювання українських гімназій, Шептицький у Варшаві». 126. *Черн. Моргенблят* з 3. 10. «Акція проти українців» або трагедія Польщі. 127. *Льодзер Фольксцайтунг* з 3. 10. «Акція проти українців про довжується», стаття. 128. *Фрае Прессе* з 3. 10. «Поширення саботажів у Сх. Галичині», селяне стріляють на військо. 129. *Мемелер Дампфбоот* з 3. 10. «На Україні йдуть дальші арештування», 130. *Катовіццер Цайтунг* з 3. 10. «Шептицький надармо інтервеніював». 131. *Пестер Льюйд* з 3. 10. «Бомбовий атентат на українську кооперативу». 132. *Дойтше Тагесцайтунг* з 3. 10. «Боротьба винищення проти українців», стаття. 133. *Берлінер Тагесблят* з 3. 10. «Сх. Галичина в полумі», стаття. 134. *Прагер Прессе* з 4. 10. «Дальші арештування українців». 135. *Ауфвертс-Білефельд* з 4. 10. «Українські жалоби в Варшаві». 136. *Дер Юнгдойтше* — Берлін з 4. 10. «Бомбовий атентат у Львові». 137. *Тигліхе Рундшау* — Берлін з 4. 10. «Польський похід на знищення українців у Галичині», стаття. 138. *Дер Юнгдойтше* з 4. 10. «Диктатура Пилсудського або дальші арештування». 139. *Катовіццер Цайтунг* з 4. 10. «Нова серія арештів». 140. *Моргенблят* — Загреб з 4. 10. «Тяжкий польсько-український спір». 141. *Форвертс-Райхенберг* з 4. 10. «Забіяки Пилсудського при роботі». 142. *Фрае Прессе* — Лодзь з 4. 10. «Містечко в полумі». 143. *Лодзер Фольксцайтунг* з 4. 10. «Акція проти українців», стаття. 144. *Політіше Вохеншріфт* з 4. 10. «Охорона нац. меншин у практиці», стаття. 145. *Дер Юнгдойтше* з 5. 10. «Мала війна в Галичині», довга стаття. 146. *Фрае Прессе* — Лодзь з 5. 10. «Вибух бомби в українській кооперативі у Львові». 147. *Зонтагблят* — Будапешт з 5. 10. «Пожежі в Польщі як політична зброя», стаття. 148. *Франкфуртер Цайтунг* з 5. 10. «Громадська війна у Сх. Галичині», велика стаття. 149. *Ное Пройзіше Кройццайтунг* з 5. 10. «Польський наступ у Сх. Галичині». 150. *Лодзер Фольксцайтунг* з 5. 10. «Пожежні походи в Галичині», стаття. 151. *Дойтше Рундшау* з 5. 10. «Карні експедиції в Сх. Галичині», стаття. 152. *Катовіццер Цайтунг* з 6. 10. «Посли заарештовані». 153. *Тіркшіше Пост* з 6. 10. «Виборча боротьба в Польщі», велика стаття. 154. *Черн. Альг. Цайтунг* з 7. 10. «Даремна інтервенція Шептицького», стаття. 155. *Берлінер Біргенцайтунг* з 7. 10. «Повстання на Україні», велика стаття. 156. *Фоссіше Цайтунг* з 8. 10. «Галичина — неспокійний край», велика стаття. 157. *Форвертс* з 8. 10. Берлін — «Винищування народу в нашого сусіда», з фотографіями. 158. *Форвертс* — Райхенберг з 8. 10. «Наслідки фашистського режиму», стаття. 159. *Пестер Льюйд* з 8. 10. «Соймові вибори». 160. *Черновіццер Моргенблят* з 8. 10. «Даремна інтервенція Шептицького і бомбовий замах у Львові та дальші арештування». 161. *Тигліхе Рундшау* з 8. 10. «Східня Галичина», велика стаття. 162. *Гафельлендішес Ехо* з 9. 10. «Україна в огні», велика стаття. 163. *Роте Фане* з 9. 10. «Лише Совіти дадуть свободу західній Україні», стаття. 164. *Берлінер Льяокальманцайгер* з 10. 10. «Чи Польща належить до Європи?», велика стаття. 165. *Дойтше Рундшау* з 9. 10. про нові арештування. 166. *Дер Юнгдойтше* з 11. 10. «Нові арештування». 167. *Дойтше Рундшау* з 11. 10. «Даремна інтервенція Шептицького». 168. *Катовіццер Цайтунг* з 10. 10. «Нові арештування й підпали у Сх. Галичині». 169. *Катовіццер Цайтунг* з 9. 10. «Друга проща Шептицького до Каносси». 170. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 10. 10. «Шептицький у Варшаві, до Каносси». 171. *Гафельлендішес Ехо* з жовтня 1930. «Нові арештування на дальші арештування». 172. *Германія* з 11. 10. «Страстні дні одної меншини», велика стаття. 173. *Берлінер Тагесблят* з 11. 10. «Сх. Галичина пацифікується», велика стаття. 174. *Берлінер Моргенпост* з 12. 10. «Боротьба за Сх. Галичину», велика стаття. 175. *Гамбургер Цайтунгсдінг* з 15. 10. «Повстання на Україні», велика стаття. 176. *Дойтше Цайтунг* — Берлін з 17. 10. «На Західній Україні неспокійно», велика стаття. 177. *Роте Фане* з 14. 10. «Інтернаціональна солідарність із Зах. Україною», стаття. 178. *Катовіццер Цайтунг* з 12. 10. «Застановлення акції супроти українців. У Сх. Галичині панує спокій. Нові підпали і арештування», стаття. 179. *Дойтше Рундшау* — Бромберг з 19. 10. «Арештування трьох гр. кат. священників». 180. *Пестер Льюйд* з 19. 10. «Конфіскація пастирського листа». 181. *Дойтше Тагесцайтунг* з 19. 10. «Східня Галичина джерело неспокоїв. Український апел до Союзу Народів» і «З польсько-українського фронту», великі статті. 182. *Черновіццер Альг. Цайтунг* з 15. 10. «Східня Галичина джерело неспокоїв. Український апел до Союзу Народів» і «З польсько-українського фронту», великі статті. 183. *Тіркшіше Пост* — Стамбул з 7. 10. «Боротьба українців» і «З польсько-українського фронту», великі статті. 184. *Алленштайнер Цайтунг* з 17. 10. «Переслідування українців у Польщі». 185. *Льодзер Фольксцайтунг* з 9. 10. «Все ще ревізії й арештовання в Галичині, Шептицький у Варшаві і нові саботажі». 186. *Черновіццер Моргенблят* з 18. 10. «Польські студенти демонстру-

ють проти Українців». 187. *Германія* з 19. 10. «Пастирський лист сконфіскований». 188. *Лодзер Фольксцайтунг* з 9. 10. про дальші арештування. 189. *Фрае Прессе* — Лодзь з 9. 10. про дальші арештування. 190. *Каттовіццер Цайтунг* з 20. 10. «Пастирський лист Шептицького, шойно цензурований і сконфіскований. Нові загострення культурної боротьби». 191. *Фрае Прессе* з 16. 10. про ревізії і арештування. 192. *Дойтше Рундшау* з 18. 10. арештування. 193. *Фрае Прессе* з 15. 10. про скаргу українців до Союзу Народів і про пастирський лист. 194. *Дер Рінг* — Берлін з 19. 10. «Пацифікація України», стаття. 195. *Данцігер Фольксцитімме* з 10. 10 «Винищення народу в сусідньому краю», велика стаття. 196. *Форвертс-Райхенберг* з 15. 10. «Кроваві оргії на Зах. Україні», стаття. 197. *Черновіццер Моргенблят* з 14. 10. «Українці до Союзу Народів». 198. *Фрае Прессе* з 10. 10. «Пацифікація Малопольщі». 199. *Ревальше Цайтунг* з 3. 10. «Усмирювання Українців». 200. *Дас Ное Дорф* з Харкова, 4. 10. про терор. 201. *Фрае Прессе* з 12. 10. «Ревізії в українських організаціях». 202. *Форвертс-Райхенберг* з 5. 10. «Масові процеси на поневоленій Зах. Україні». 203. *Букарестер Тагеблят* з 10. 10. «Трагедія Українців під польським ярмом», велика стаття. 204. *Букарестер Тагеблят* з 27. 9. «Викриття контрреволюційної організації в Совітах», велика стаття. 205. *Дас Ное Дорф* — Харків з 14. 10. «Терор польського фашизму», висміває всі описи або карні експедиції на Західній Україні, велика стаття. 206. *Полтіше Вохеншріфт* з 4. 10. «Охорона меншин на практиці», стаття. 207. *Берлінер Моргенност* з -2. 10. «Жерело неспокою на Сході», стаття. 208. *Дер Наге Остен* з 15. 10. «Війна в Європі», стаття. 209. *Букарестер Тагеблят* з 10. 10. «Трагедія Українців під польським пануванням», стаття. 210. *Пестер Льюїд* з 11. 10. «Назва Русь заборонена». 211. *Дойтше Тагесцайтунг* з 20. 10. «Українська панахида в Берліні». Вістки про вибрики польських студентів у Львові. 212. *Дойтше Тагесцайтунг* з 11. 10. «Жорстоке панування Польщі на Україні». 213. *Дойтше Рундшау* з 12. 10. «Новий командант УВО заарештований». «Замкнення українського товариства». Вістки про арештування священників. 214. *Фрае Прессе* з 11. 10. Вістки про арештування. 215. *Пестер Льюїд* з 10. 10. «Дальші заворушення в Сх. Галичині». 216. *Дойтше Цайтунг* — Берлін з 10. 10. «Даремні благання про панування української меншини». 217. *Мемелер Дампфбоот* з 11. 10. «Нові підпали й арештування на Україні». 218. *Моргенблят* — Загреб з 12. 10. «Польський уряд про український опір». 219. *Ідіше Рундшау* з жовтня «Положення Жидів у Галичині», стаття. 220. *Букарестер Тагеблят* з 8. 9. «Большевизм і Україна», стаття. 221. *Дойтше Тагесцайтунг* з жовтня «Образок польського поліціянта». 222. *Лодзер Фольксцайтунг* з 9. 10. «Сконфіскований пастирський лист». 223. *Каттовіццер Цайтунг* з 13. 10. «Варшавські докази проти Німеччини». 224. *Ревальше Цайтунг* з 14. 10. «Війна в Європі», стаття. 225. *Дер Нордвестен-Віннігер* 15. 10. «Українці проти Пілсудского». 226. *Лодзер Фольксцайтунг* з 17. 10. «Арешт Кохана». 227. *Фрае Прессе* — Лодзь з 18. 10. «Пацифікація Сх. Галичини». 228. *Тигліхе Рундшау* — Берлін з 19. 10. «Жалоби меншин», стаття. 229. *Берлінер Тагеблят* з 20. 10. «Польська психоза». 230. *Пестер Льюїд* з 20. 10. «Сконфіскований пастирський лист». 231. *Дас Ное Дорф* — Харків з 20. 10. «Тільки совіти дадуть волю Зах. Україні», стаття. 232. *Каттовіццер Цайтунг* з 21. 10. вістка про замах на центросоюз. 233. *Берлінер Тагеблят* з 21. 10. вістки про голодівку в'язнів. 234. *Тіркіше Пост* — Стамбул з 21. 10. вістки про заколоті у Львові. 235. *Пестер Льюїд* з 21. 10. вістка про голодівку в'язнів. 236. *Ное Ціріхер Цайтунг* з 21. 10. «Польща перед виборами», стаття. 237. *Ревальше Цайтунг* з 22. 10. «Конфіската пастирського листа». 238. *Форвертс-Райхенберг* з 22. 10. «Вибори Пілсудского». 239. *Лодзер Фольксцайтунг* з 22. 10. вістки про арешти і ревізії. 240. *Дойтше Цайтунг* з 22. 10. «Замкнена опозиція Пілсудского», вістки. 241. *Букарестер Тагеблят* з 22. 10. вістки про голодовий п'ятрайк. 242. *Черн. Альгемайне Цайтунг* з 23. 10. «Протест українського студентства». 243. *Дойтше Рундшау* з 23. 10. «Небезпечний пастирський лист» і «Фотографія Шептицького спалена». 244. *Фрае Прессе* з 23. 10. «Нові арештування. 245. *Дойтше Цайтунг* з 23. 10. «Небезпечний пастирський лист» і «Фотографія Шептицького спалена». 244. *Фрае Прессе* з 23. 10. «Нові арештування. 245. *Дойтше Цайтунг* з 23. 10. «Пастирський лист сконфісковано». 246. *Штегліцер Анцайгер* з 23. 10. «Панування жаху на Україні», стаття. 247. *Каттовіццер Цайтунг* з 24. 10. вістка про арешт Жука! 248. *Германія* з 24. 10. «Виборча праця з револьвером». 249. *Тіркіше Пост* з 24. 10. «Серйозна польська воєнна загроза». 250. *Дойтше Тагесцайтунг* з 24. 10. вістка про арештування. 251. *Кильніше Цайтунг* з 24. 10. «Як Польща утискає Українців», велика стаття. 252. *Фрае Прессе* з 24. 10. вістка про арештування. 253. *Остлянд* з 24. 10. стаття про українську трагедію. 254. *Черн. Альгемайне Цайтунг* з 24. 10. вістки про голодівку в'язнів. 255. *Форвертс* — Райхенберг з 24. 10. вістки про голодівку і арештування. 256. *Дойтше Рундшау* з 24. 10. вістки про арештування й голодівку. 257. *Дойтше Рундшау* з 25. 10. про арешти послів. 258. *Фрае Прессе* з 25. 10.

про протести Америки проти Польщі. 259. *Дойтше Тагесцайтунг* з 25. 10. «Протест Наук. Тов. ім. Шевченка». 260. *Лодзер Фольксцайтунг* з 25. 10. вістки про арештування. 261. *Дас Фрае Дойтшлянд* з 25. 10. «Українська меншина в Польщі», стаття. 262. *Алленштайнер Цайтунг* з 25. 10. вістки про арештування. 263. *Черн. Альг. Цайтунг* з 25. 10. «Події в Галичині». 264. *Мемелер Дампфбоот* з 25. 10. вістки про голодівку. 265. *Дер Юндідойтше* з 25. 10. «Нечисте сумління Польщі». 266. *Фрае Прессе* з 26. 10. про спалення фотографії Шептицького. 267. *Черн. Альг. Цайтунг* з 26. 10. про події в Галичині. 268. *Дойтше Тагесцайтунг* з 26. 10. «Польські провокатори з Галичини», стаття. 269. *Зонтагсблят* — *Будапешт* з 26. 10. про конфікату пастирського листа. 270. *Дойтше Цайтунг* з 26. 10. про арешт канадійців. 271. *Тигліхе Рундшау* з 27. 10. «Повстання в Галичині», стаття. 272. *Лодзер Фольксцайтунг* з 27. 10. про арешт послів. 273. *Дойтше Рундшау* з 28. 10. про уневажнення виборчих списків. 274. *Тіркіше Пост* з 28. 10. про дальші арештування. 276. *Роте Фане* з 29. 10. про війну польського пролетаріату з фашизмом. 277. *Дойтше Альгемайне Цайтунг* з 29. 10. «Польський терор у Галичині», велика стаття. 278. *Дойтше Тагесцайтунг* з 29. 10. «Польські виборчі методи», стаття. 279. *Лодзер Фольксцайтунг* з 29. 10. про звісних 300 мандатів. 280. *Фрае Прессе* про уневажнення посольських списків з 29. 10. 281. *Германія* з 29. 10. про українську католицьку партію. 282. *Черновіццер Моргенблят* з 29. 10. про протест українців. 283. *Мемелер Дампфбоот* з 30. 10. «Побренкування шаблоюкою над Вислою». 284. *Фрае Прессе* з 30. 10. про пастирський лист Діонізія і про нову партію. 285. *Фрае Прессе* з 30. 10. «Стара пісенька», стаття. 286. *Дер Юндідойтше* з 30. 10. вістки про події. 287. *Дойтше Рундшау* з 30. 10. про видачу американців. 288. *Лодзер Фольксцайтунг* з 30. 10. про нові арештування. 289. *Каттовіццер Цайтунг* з 30. 10. про нову партію Шептицького. 290. *Тіркіше Пост* з 31. 10. про карні експедиції в Галичині. 291. *Черн. Альг. Цайтунг* з 31. 10. про події в Галичині. 292. *Мемелер Дампфбоот* з 1. 11. «Муки Українців», стаття. 293. *Дер Юндідойтше* з 2. 11. про вибори. 294. *Фрае Прессе* з 1. 11. про арештування. 295. *Тигліхе Рундшау* з 2. 11. про протестне віче українців у Берліні. 296. *Дойтше Рундшау* з 4. 11. про арештування. 297. *Дер Юндідойтше* з 4. 11. про нові арештування. 298. *Пестер Льюїд* з 1. 11. про нові арештування. 299. *Дер Юндідойтше* з 5. 11. про український протест у Берліні, стаття. 300. *Берлінер Бирзенцайтунг* з 1. 11. «Пекло на землі!» стаття. 301. *Дойтше Тагесцайтунг* з 1. 11. «Нові польські насильства. 302. *Дер Юндідойтше* з 1. 11. про арештування. 303. *Мілігервохенблят* з 4. 11. про УВО. 304. *Дойтше Тагесцайтунг* з 2. 11. про протестні збори в Берліні. 305. *Гафельлендішес Ехо* з 1. 11. про церкву і терор на Україні. Арештування. 306. *Дойтше Тагесцайтунг* з 1. 11. Образки з погромів у Галичині. Головінський, Центросоюз — дві фотографії. 307. *Берлінер Льюкальманцайгер* з 1. 11. про арештування. 308. *Дер Таг* з 2. 11. про арештування. 309. *Дойтше Тагесцайтунг* з 2. 11. про арештування. 310. *Тигліхе Рундшау* з 1. 11. про арештування. 311. *Фрае Прессе* з 8. 8. вістки про саботажі. 312. *Фрае Прессе* з 11. 9. вістки про арешти послів. 313. *Дойтше Рундшау* з 12. 9. довша стаття про арешти опозиції. 314. *Журналь де Женев* з 12. 9. Лист до Бріана в укр. справі. 315. *Каттовіццер Цайтунг* з 12. 9. про побут послів у Бересті в тюрмі. 316. *Дойтше Рундшау* з 13. 9. стаття про арештування. 317. *Лодзер Фольксцайтунг* з 20. 9. «Бересть і Магдебург», стаття. 318. *Лодзер Фольксцайтунг* з 21. 9. вістки про атентати. 319. *Фрае Прессе* з 22. 9. про атентат на школу у Львові. 320. *Лодзер Фольксцайтунг* з 22. 9. про протест Українців у Відні. 321. *Лодзер Фольксцайтунг* з 22. 9. про арештування і атентати. 322. *Каттовіццер Цайтунг* з 23. 9. «Удар проти Українців». 323. *Лодзер Фольксцайтунг* з 30. 9. «Акція проти Українців», стаття. 324. *Дед Гайматдіст*, «Нові вибори і національна боротьба в Польщі», стаття. 325. *Тигліхе Рундшау* — Берлін з 1. 10. «Польська терористична організація проти Німців», стаття. 326. *Дойтше Альг. Цайтунг* — Берлін з 12. 10. «Український заклик до Союзу Народів». 327. *Фрае Прессе* з 19. 10. вістки про арештування і про лист Шептицького. 328. *Тіркіше Пост* з 20. 10. «Боротьба Англії проти Польщі». 329. *Германія* вістки про заходи в Англії в обороні українського населення в Польщі. 330. *Лодзер Фольксцайтунг* з 23. 10. «Польсько-українська незгода», довга стаття. 331. *Берлін ам Морген* з 22, 24, 25. X. «Позначки пожеж у Сх. Галичині», низка статей про відносини в Галичині від спеціального кореспондента, висланого до Галичини. 332. *Дойтше Рундшау* з 26. 10. про арештованих у Берестю. 333. *Черновіццер Моргенблят* з 23. 10. «Чернівці і події в Польщі»; про протестні збори і демонстрацію та про арешт американського журналіста в Польщі. 334. *Райн унд Рур-Цайтунг* з 23. 10. «Тверда рука Польщі на Україні», велика стаття. 335. *Ревальше Цайтунг* з 29. 10. про арешти священників. 336. *Алленштайнер Цайтунг* з 30. 10. «Німецька відборонність», стаття, де звертається увагу Німців на союзників

українців. 337. *Берлінер Льокаль-Анцайгер* з 30. 10. «Подорож по Бесарабії», стаття. 338. *Дойтше Альг. Цайтунг* з 31. 10. вістка про арешт президії Унда. 339. *Каттовіццер Цайтунг* з 31. 10. «Новий удар проти Українців». 340. *Фрае Прессе* з 31. 10. вісти про арешт Левицького. 341. *Алленштайнер Цайтунг* з 31. 10. вісти про арешт Левицького. 342. *Ді Остмарк* з листопада «Польські страховища на Україні» і «Німці на Волині», дві статті. 343. *Лодзер Фольксцайтунг* з 1. 11. вістки про вибори і арештування. 344. *Берлінер Бирзенцайтунг* з 1. 11. «Пекло на землі» або «Кров і сльози на Україні», велика стаття. 345. *Фолькшісер Беобахтер* з 1. 11. вістка про конфіскату пастирського листа. 346. *Дойтше Фронт* — Гамбург з 1. 11. «Повстання на Україні», стаття. 347. *Дер Штудент* — Берлін з 1. 11. «Пацифікація Сх. Галичини», стаття. 348. *Лодзер Фольксцайтунг* з 1. 11. вісти про арештування. 349. *Германія* — Берлін, з 2. 11. вісти про вибори та Укр. Військ. Організацію. 350. *Каттовіццер Цайтунг* з 3. 11. вісти про масові арешти на Україні. 351. *Ревальше Цайтунг* з 3. 11. «Маршал перед виборами», велика стаття. 352. *Черн. Моргенблят* з 3. 11. про арешт президії Унда. 353. *Фрае Прессе* з 4. 11. про пацифікацію Сх. Галичини. 354. *Телегр. Агенція Інпрекор* з 4. 11. матриці з образків погрому в Галичині, які розсилаються до преси цілого світу. 355. *Тіркіше Пост* з 4. 11. «Народний гнет зеднує Українців», стаття. 356. *Черн. Альг. Цайтунг* з 4. 11. вісти про арештування. 357. *Прагер Прессе* з 4. 11. «Огірчена виборча боротьба в Польщі», стаття. 358. *Лодзер Фольксцайтунг* з 4. 11. вісти про арештування. 359. *Мемелер Дампфбоот* з 5. 11. вісти про терпіння Українців. 360. *Фрае Прессе* з 5. 11. вісти про арештування. 361. *Ді Роте Фане* з 5. 11. звіт з комуністичного зїзду в Польщі. 362. *Дойтше Рундшау* з 5. 11. вістки про арештування. 363. *Лодзер Фольксцайтунг* з 5. 11. вістка про зачинення укр. гімназії. 364. *Берлінер Тагеблят* з 5. 11. «Що є в Польщі?, про відчит Дубровича в Берліні про найновіші події в Польщі. 365. *Дойтше Цайтунг* — Берлін з 5. 11. «Польські звірства на Україні», стаття. 366. *Берлінер Тагеблят* з 5. 11. «Позірні вибори в Польщі», стаття. 367. *Пестер Льюйд* з 5. 11. «Автономія Підкарпаття», стаття. 368. *Тигліхе Рундшау* — Берлін з 6. 11. «Кнебльовання польської опозиції». 369. *Остекспрес* з 6. 11. вістка про протест української кольоні в Берліні проти польських звірств. 370. *Каттовіццер Цайтунг* з 6. 11. про польські звірства. 371. *Фрае Прессе* з 6. 11. вісти про арештування. 372. *Берлінер Тагеблят* з 6. 11. вістка про протест українців у Берліні. 373. *Дойтше Рундшау* з 6. 11. вісти про арештування. 374. *Чернов. Альг. Цайтунг* з 7. 11. вісти про інтервенцію в укр. справі Ліги оборони прав людини. 375. *Остлянд* з 7. 11. велика стаття про польську політику. 376. *Дойтше Альг. Цайтунг* з 7. 11. про польські вибори. 377. *Роте Фане* з 7. 11. стаття про господарські успіхи України. 378. *Мемелер Дампфбоот* з 7. 11. вістка про автономію Закарпаття. 379. *Штальгельмкорреспондент* з 7. 11. про польські варварства. 380. *Алленштайнер Цайтунг* з 6. 11. про протест Наук. Тов. ім. Шевченка. 381. *Тіркіше Пост* з 6. 11. вісти про польську протиукраїнську акцію та про заборону Унда. 382. *Католише Корреспондент* з 8. 11. «Похід польського знищення проти України», велика стаття. 383. *Фрае Прессе* з 9. 11. вісти про вибори. 384. *Дойтше Рундшау* з 9. 11. вісти про організацію і відблорусів. 385. *Дойтше Рундшау* з 9. 11. вісти про вибори. 386. *Дойтше Рундшау* з 11. 11. зіставлення арештовань. 387. *Дойтше Тагесцайтунг* з 11. 11. вісти про арештування. 388. *Алленштайнер Цайтунг* з 11. 11. вістка про протест укр. берлінської кольонії проти польських варварств. 389. *Ное Цайтунг* — Мінхен з 11. 11. Фотографія знищеного Сільського Господаря у Львові. 390. *Зіддойтше Арбайтер-Цайтунг* — Штутгарт з 11. 11. містить фотографію знищеного Сільського Господаря у Львові. 391. *Дойтше Рундшау* з 11. 11. подає вістку про український протест до папи римського проти польських знущань. 392. *Дер Рінг* з 11. 11. містить замітку під заголовком «Польща як правна держава». 393. *Каттовіццер Цайтунг* з 11. 11. подає запит в українській справі в англійському парламенті. 394. *Германія* — Берлін з 11. 11. «Польська судова комедія», стаття. 395. *Алленштайнер Цайтунг* з 11. 11. звідомлення з українського протесту в Берліні. 396. *Дойтше Рундшау* з 12. 11. вістка про засуди послів. 397. *Фрае Прессе* з 12. 11. вістка про польські виступи у Львові. 398. *Фольксконсерватіве Гохшульбріфе* — Гамбург з 12. 11. «Українська проблема», велика стаття. 399. *Прагер Прессе* з 13. 11. про нові арештування і вибори. 400. *Базлер Форвергс* з 13. 11. «Польський похід на знищення України», велика стаття. Фотографія знищеного Центросоюза. 401. *Фрае Прессе* з 13. 11. вістки про засуд послів. 402. *Алленштайнер Цайтунг* з 13. 11. «Український протест», стаття. 403. *Черн. Альг. Цайтунг* з 14. 11. «Спокій у Сх. Галичині». 404. *Дойтше Рундшау* з 14. 11. стаття в відповідь на польську статтю проти Німців. 405. *Берлінер Льокаль-Анцайгер* з 15. 11. стаття про вибори з терором Польщі. 406. *Берлінер Льокаль-Анцайгер* з 15. 11. «Народ без сили», стаття. 407. *Дойтше Рундшау* з 15. 11. вістки про арешт послів. 408. *Дойтше Тагесцайтунг* з 15. 11. подає

вістку та зміст статті Р. Мартеля в Листувос Айдає про польський терор. 409. *Форвергс* — Райхенберг з 16. 11. вістки про арештування. 410. *Берлінер Нахтаусгабе* з 17. 11. вісти про вислід виборів. 411. *Дер Монат* з 17. 11. подає зіставлення вислуду виборів у Польщі. 312. *Дер Таг* з 17. 11. подає довші вістки про вислід виборів. 413. *Дер Таг* з 18. 11. подає вісти про вислід виборів та про обставини, при яких відбувалися вибори.

В) ВИТЯГИ З НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ.

Треба зазначити, що різні німецькі часописи вислали до Галичини чи взагалі до Польщі спеціальних кореспондентів, що якимсь способом ухитрилися поза цензурою подавати редакціям звідомлення про стан справи в нашій вітчизні.

Майже вся преса з 1. 10. 30 подала вістку про смерть Головінського, одні часописи з різними коментарями, другі лише сухий факт. «*Deutsche Tageszeitung*» з 2. 10. 30 пише, що Головінського застрілили поляки навмісно, спираючись на відомостях із Познані від своїх кореспондентів. «*Berlin am Morgen*» з 2. 10. 30 пише, що пояснення вбивства Головінського зроблено поляками за старим звичаєм, як це було в Росії. Коли чоловік їм був невігідний, то його заарештовували і вбивали, а відтак казали, що він втікав, і його мусіли вбити.

— «*Berliner Tagblatt*» з 3. 10. пише в статті «Східня Галичина в огні» таке: «Зі Східньої Галичини приходять тривожні вісти. Здається, що події помалу переходять в затяжну громадську війну. Раз-у-раз доносять про нові пожежі... Далше пишуть про військових польських кольоністів, що, мовляв, при їх помочі, хоче Польща надати Україні польського характеру, про безсилля польської поліції супроти українського руху й т. д.

— «*Der Jungdeutsche*» з 5. 10. 30 пише у статті: «Мала війна в Східній Галичині» або «Польща нищить українців», таке: «Треба ствердити, що ці махінації, без углядення свого часу проклямованого права самовизначення, були зроблені без відома українців. По десятиох літах приходиться ствердити, що Польща не зробила нічого в напрямі виповнення взятих на себе інтернаціональних зобовязань щодо українців. Не переведено в життя ні автономії, ні не заложено українського університету, сотнями зачинають українські школи, а національним стремлінням українців роблять перешкоди в кожній царині. Рівночасно з акцією денационалізації українців зачато військову кольонізацію і тим способом одібрано сотні тисяч гектарів української землі українському селянинові». Далі йде відома справа з затраченням українських скарг у Союзі Народів і про карні експедиції та про їх чини серед українського населення. ...«Кого це вдивує, що такі методи викликають лише ненависть? Сьютоднішні польські проводирі, що мають за собою революційну діяльність, повинні собі здавати справу з того, що масу населення в 7 мільонів, як це є з українцями в Польщі, не дається відразу зденаціоналізувати, та що в тому народі, крім історичної традиції та останньої визвольної боротьби, є свідомість того, чого в нинішні часи має право жадати нація».

— «*Frankfurter Zeitung*» з 5. 10. 30 в статті «Громадська війна в Польщі» або «Боротьба Українців проти польського насильства» пише: «Ніхто з нас не захищає війни. Алеж відповідальному журналістові не можна закривати вісток для гарних очей. Щож це навіть допоможе не оголошувати вісток? Чи від того діла не будуть діятись, про які говорять ці донесення? Ось тепер предкладає нам телеграфіст рано — а це вже діється від досить довгого часу — донесення такого змісту: в пресовому інтерв'ю заявляє польський міністер освіти, що в численних українських школах позаводилися протидержавні агітації. Його міністерство прикаже замкнути кожну школу, де проповідується боротьба проти польської держави або проти польського населення... або таке: на вістку про наближення поліції населення в околицях Львова повтікало в ліси. Ці вістки публікуємо знаючи, що симпатії, які має Польща в світі, тим не збільшаться: навпаки, ці вістки моглиб викликати ненависть і обурення, колиб вони були вдумані. На жаль, вони правдиві. В Галичині знова вибухла війна між поляками і тамопнім споконвічним населенням українським». Далі подано там корстко нашу історію новітніх часів, про закони, які мала Польща видати для українців, і про те, що самі поляки признають, що в Галичині є українська більшість, про українське шкільництво, про просвітну роботу, про економічний стан, про утиски, що їх українці терпіли від віків, і не могли розвинути, і про урочайність та багатства нашої землі, над якими через це захотіла запанувати Польща. «Були в нас свого часу моменти, коли українським питанням інтересувалися. В польських книжках ще й нині говориться про те, що Берлін є осідком українського незалежницького руху. В дійсности річ маєтсья трошки инакше, ніж це собі уявляють у своїх головах польські шовіністи, і коли ми

розглядаємо українське питання, то причиною цього є події у Східній Галичині, а не якісь симпатії чи антипатії проти Польщі».

— «*Neue Preussische Kreuztg.*» з 5. 10. у статті п. з. «Польський похід на Східню Галичину», подає між иншим таке: «Саботажову акцію в ХХ ст. не можна поборювати експедиційними кольонами, лише судовими процесами та притягненням українства до відповідальности за долю держави»...

— «*Berliner Börsenzeitung*» з 7. 10. 30 в дописі сього кореспондента зі Львова п. з. «Повстання на Україні» пише: «Частина народу в 6 мільйонів веде розпачливу боротьбу проти денационалізації з боку поляків, боротьбу, що останніми місяцями через нездібність Союзу Народів привела до відвертого повстання». Далі подано нашу нову історію і згадано засоби польської боротьби проти нас у 1918. році. «...Рука в руку з систематичною пропагандою брехні в чужині, яка представляла український національно-визвольний рух перед західними державами як большевизм та селянські революції, старається польська дипломатія перетранспортувати до дому зорганізовані і добре озброєні легіони генерала Галєра для боротьби проти Українців». Далі пишеться про польонізаційну політику на наших землях, про шкільництво, університет, просвіту, інвалідів, економічний стан, про українські скарги до Союзу Народів, які там впрост викрадали. «...В дійсности творяться, як це показують події у Східній Галичині, огнища небезпеки, наслідки яких можуть вийти далеко поза границі поодиноких держав». «Ошуканий у своїх правах народ хопився за самооборону. Вона мала зпочатку демонстративний характер, щоби звернути увагу світу на невирішене питання українське. Протягом цілої ночі було головне місто Львів відтате від світа, а на провінції були такі самі акти. Міри польського уряду не звернені лише проти тайної військової організації, що ці акти виконало, вони звернені проти непричетних українських культурних та господарських організацій по містах, як рівнож проти українських селян на провінції». Далі подані факти про арешти, карні експедиції, убивства, терор проти сільського населення, про стан облоги, маневри, атентати на українські установи й т. д. Кінчиться стаття так: «Так у дійсности виглядає атмосфера охорони чужих націй, яку так завзято боронив у Женеві пан Залєські, вважаючи її вистарчальною при вживанні тих заходів. Недавно був той час, що польський народ сам боровся ще за свою незалежність. Він чисельно ослабій, щоби зміг просто проковтнути таке тіло, як українці. Навіть найсильніші насильства нічого на ділі не змінять. Що-раз більше напруження приведе до того, що публична опінія світа приглянеться ближче до положення на близькому Сході, що його створено односторонніми шововними договорами, а це тому, що можливі наслідки такого положення діткнуть не лише польську державу, а й інших».

— «*Vorwärts*» з 8. 10. у статті «Винищування Нації в нашого сісуда», подаючи факти звірського катування українського населення, прізвища поодиноких людей і сіл, виконування завдань експедиціями, пише: «Це деякі коротенькі вривки з епопеї потопу, що тепер затопив Східню Галичину. Це все діється тоді, коли міністер Залєські в Женеві говорить про права людини та про гуманне трактування національних меншин. Все це діється під дотрядом Союзу Народів. Тим способом поширює Польща, що має відвагу звати себе «Місією народів», свою культуру серед повіреної їй відповідальности частини українського народу!».

— «*Tägliche Rundschau*», 8. 10. в ст. п. з. «Східня Галичина» пише: «Але як погодити стремління Франції та Польщі зі стремліннями народів до самостійности... на підставі якого то права спочиває нинішня європейська система, і що його Франція ніколи не заперечила?»... «Доля української меншини в польській Східній Галичині повинна прийти до свідомости цілої Європи, що питання національних меншин не будуть так довго розв'язані, доки побачивши за французькою допомогою світло денне, нові держави не закинуть свої ідеї... гегемонії в цілій Європі, що противляться цілям європейського громадянства».

— «*Germania*» з 11. 10. 30 в статті «Страстні дні одної меншини» або «Страшні факти з польської війни проти України» пише: «Понад два місяці триває вже акція, що її поляки повели проти Українців і яка дістала цинічну урядову назву «пацифікація». Страшні довгі тижні мусить терпіти безборонна меншина під бичем державово зорганізованих і урядово затверджених карних експедицій, розбещеного вояцтва і безоглядної поліції. Чужина про це нічого не знає і не сміє знати, про це вже подбав польський уряд». «Чужина не сміє нічого знати про це, що польська пиха використує нагоду і постановила винищити весь меншинний народ... так було давніше... коли Захід нічого не знав про боротьбу українців, а знав лише про війну польсько-

большевицьку». «Що знає Захід про це, що в Польщі на Сході діються жахливі і неймовірно трагічні річі, які діялись може лише за найгірших воєнних часах. Польща велика, а Союз Народів далеко, так думають у Польщі за старшим, московським звичаєм. А колиб навіть щось і дісталося за границю, то відповіді на те не треба довго шукати, бо вона вже готова, а це, що вони борються з большевизмом».

— «*Stahlhelmkorrespondenz*», 7. 11. в ст. п. з. «Ось і Польща» пише: «У Сх. Галичині та на Волині українців винищують большевицькими методами». Польща панує силомість над 10 мільйонами українців та німців тим способом, що його можна порівняти лише хіба з московським. Тоді, коли весь культурний світ стоїть одним фронтом проти большевизму червоної Москви, жадний голос не підніметься проти жорстоких метод варшавського польонізму. Требаб припустити, що в відповідальних чинників Антанти заговорить сумління, бо якраз вони були тими, що видали на поталу Ляхам 7 мільйонів українців. Але ані думки про це! Слово зломане-анальогія до вступного зламання перемиря. Що ж це тепер обходить Антанту, що там діється з українцями? Що це обходить панів в Лондоні, Парижі і Вашингтоні, що діється в Польщі з мільйонами німців? Вони знаходять все в порядку і — балакають собі спокійно про мир між народами, про волю та про демократію!».

Евген Опацький.

На міжнародні теми.

Ревізіонізм — ось вам одне з наймодніших слів із сучасного політичного словника. Ревізіонізм — значить: рух перегляду. Підрозумівається — перегляду мирових договорів, перегляду всіх тих порушень соціальної, національної й просто людської справедливости, що випливали з відомого латинського речення, повного гіркою змісту й прадавнього неменьш гіркою досвідом: «*Vae Victis*» — «Горе вам, переможені».

Насамперед — Німеччині, що втратила Саар і Надренію, Горішній Шлезк і Гданск із славнозвісним польським коритарем, і мусіла, крім того, прийняти на себе величезні репарації, що лятали незносним тягарем на цілу низку прийдешніх поколінь. Далі — Австрії, що втратила не лише ролю великої держави, але й величезні території з чуженаціональним, а навіть і німецьким населенням.

Ще далі Мадярщині, що з панівника над національними меншинами перетворилася в державу, що поза її кордонами опинилося щось із 3 мільйони 300 тисяч мадяр у ролі меншин інших держав. Також і Болгарії, обчухраній і знесиленій. І Туреччині, загнаній до Азії, але відродженій в Ангорії... І Україні, відданій на поталу всім її сусідам...

Фактично, половина Європи опинилася на призволящому, на добрій чи злій волі населення другої половини, що, на жаль, стежачи з як-найбільшою суворістю за додержанням зобов'язань мирових договорів із боку переможених, сама свідомо й одверто не виконує тих зобов'язань, які ті ж таки мирові договори понаклали на самих переможців (розброєння й охорона меншин). Наслідком того, невважаючи на ушлий час, прірва між переможеними й переможцями не тільки що не зменшується, але навпаки — останніми часами починає що-раз помітніше глибожати. І то тим більше, що мирові договори, на яких переможці збудували свою теперішню гегемонію в Європі, фактично ніколи не відповідали справжнім потребам загального європейського життя й дуже спричинилися до загострення економічної кризи, що її могло б розв'язати лише загальне порозуміння й тісне міжнародне співробітництво, цілком неможливе при теперішніх міжнародних відносинах.

Отже, для всіх безсторонніх політичних діячів із кожним новим днем що-раз яснішою стає конечна потреба переглянути договори, і в тій частині, яка відповідає фінансовим та економічним зобов'язанням, і в тій, яка відповідає територіальному перегляду кордонів, що міг би направити найбільш жорстокі несправедливости й розпругити стан міжнародної ненависти.

Спроби дійти до перегляду договорів, головню в частині фінансово-економічній, починаються й мають часткові наслідки вже в 1928. р., коли — в вересні місяці — представники урядів Франції, Італії, Англії й Німеччини погодилися щодо дійсної конечности переглянути так званий план Доза, що накладав на всіх переможених такі репарації, які вели їх до явного банкруцтва. Спеціально на те складений комітет фінансових експертів виробив тоді, з доручення великих держав, новий фінансово-економіч-

ний плян, що його названо пляном Юнга і ухвалено на Газькій Нараді 1929. р. Плян Юнга, здіймаючи з Німеччини всілякі контролі щодо її економічного життя і встановлюючи значно зменшену суму репарацій, і справді пішов на зустріч багатьом жаданням німецького уряду, але все-ж не міг задовольнити німецької громадської думки, бо схоронював зобов'язання величезних фінансових репарацій протягом аж 59 років, себто, призначав на обтяження й поневолення тих поколінь, які не брали ніякої участі в війні і не можуть за неї нести відповідальність. І все ж у порівнянні з Версальським договором навіть і плян Юнга був великим кроком наперед. — «Досить трудно», — сказав в Італійському парламенті п. Гранді (2. травня 1930.) — «пізнати в сих нових німецьких зобов'язаннях, у їх цілях і в їх характері, а рівно-ж і в їх обмеженнях, усі ті зобов'язання, що їх раніше встановив був Версальський договір».

Але Сталеві Шеломи, могутня організація булх військових, не кажучи вже про молодих націоналістів, об'єднаних навколо Гітлера, проголосили, що вони ніколи не визнають пляну Юнга і вживатимуть «усіх можливих політичних засобів, — щоби пирвати кайдани, накладені мировими договорами...» (24. березня 1930.).

Інші переможені були шасливіщі. Австрію, напр., звільнено взагалі від будь-яких репарацій, і вона мала можливість таким чином повернути всі свої економічні й фінансові — не великі, зрештою — засоби на розбудову свого економічного життя. Що до Болгарії, то її репарації зменшено і поділено на 37 річних сплатків. Головне ж, її фінанси й економічне життя звільнилися від настирливої контролю та різних обмежень, накладених на неї Нейльським договором. Таксамо й Мадярщина здобула на Газькій Нараді свою фінансову суверенність і звільнилася від репарацій, накладених на неї Тріанонським договором. Крім того, отримала задовольняюче рішення справи про так звані «оптантів», що довгий час давала привід до безконечних і складних дискусій у дипломатичних і політичних колах.

На тій же таки Газькій Нараді вперше одна з держав переможниць — Італія — пішла майже в усіх питаннях не зі своїми колишніми спільниками, але зі своїми колишніми ворогами. І то так далеко, що незабаром по Газькій Нараді австрійський канцлер Шюбер уважав за свій обов'язок приїхати особисто до Риму і принести італійському урядові свою подяку за енергійну поміч. А за ним послідували потім і болгарський та малярський міністри. Зрештою, й сама Італія, що віддавна почала виявляти своє незадоволення з Версальського договору, заявляючи, що його складено без узгляднення справжньої ролі Італії в війні і без жадного зрозуміння її справжніх потреб, — здобула на Газькій Нараді перегляд договору в Спа, причому частину репарацій, що припадала на її долю, піднесено з 10% на 12% на протязі перших 37 років, а для дальших 21 року на 22%. — «Наслідок сей», — сказав Гранді в вищезгаданій промові, — «як що має для нас і чимале фінансове значіння, має ще більше значіння політичне, бо він — хоча й спізнено — але все ж визнає італійські права й виправляє аномалії мирового договору...». Тоді ж таки вирішено скоротити військову окупацію Надренії, і визначити її речинцем 30. червня 1930. р., а не 1935. р.

Отже, як бачимо, ревізіоністичний рух має вже свою фактичну історію і досить поважні політичні прецеденти. Та зрештою в самому статуті Ліги Націй є окремий пункт — 19., що передбачає можливість, чи навіть konieczність перегляду того або иншого мирового договору. Кожний член Ліги Націй має право вносити, на підставі того пункту, відповідну пропозицію.

Проте існує також пункт 5. того ж таки статуту, що вимагає для обговорення будь-яких питань на Асамблеї повної односторонності, — і тому досить одного вета, щоб поховати найбільш щирий проект нового погодження загострених відносин. І тут, правда, є вихід, бо в справах процедури Асамблея і Виконавчий Комітет Ліги Націй можуть вирішувати більшістю голосів, і таким чином можуть визначити окрему комісію, що могла б дослідити й докласти про справді невідкладну потребу перегляду відповідного мирового договору. Та цей бюрократичний шлях, у женецькій атмосфері безконечних інтриг та боротьби протилежних інтересів, такий довгий і такий безнадійний, що, певно, не відповідає бажанням мільонів обездолених в Європі, які пожадливі й сквалливо шукають будь-якого виходу зі своєї страшною в'язниці.

І тому, власне, націонал-соціалісти в Німеччині, не кажучи вже про маси комуністів у цілій Європі, починають одверто говорити про konieczність революції — революції, що винесла б ревізіоністичне питання поза вузькі рямці будь-яких статутів, пунктів та процедур, а написала б його на прапорах розбурханих народніх мас. — «Як що німецький народ», — сказав Гітлер після своєї блискучої перемоги на виборах 14. вересня 6. р. до рейхстагу, — «має однаково страждати й терпіти, і як що ті

страждання мають до того ще й зростати в прийдешньому, то хай вони краще походять від нашої відмови коритися, а не від нашої згоди. Терпіння, що походять від нашої згоди, мають повторюватися в цілій низці наших поколінь, — терпіння, що походять від нашої відмови, певно будуть коротші...». — «Хай світ себе не піддурює, — писав він також у статті, виготовленій для всіх поважніших часописів світу, у тому і для «*Корере Делля Сера*» (28. вересня 1930), — «Нехай світ себе не піддурює!» Або Німеччина знову стане вільною нацією, або вона загубить будь-яку віру в будучність і кинеться в обійми большевизму. І це не гола фраза, і не порожня погроза, і не зайве пророцтво, це лише звичайне ствердження факту про відчуження німецьких народніх мас... «Як що народ пролетаризується в своїй економіці, натурально, мусить він пролетаризуватися і в своїй політиці...».

Для зрозуміння ж того, що саме німецькі націоналісти розуміють під словом «вільна нація», наведемо уступ із промови Франца Зельдте, зверненої до 120-тисячної маси Сталевих Шеломів на Кюбленцькому святі з приводу звільнення Надренії; «Товарищі», говорив Зельдте, — «хоча окупаційні війська і вийшли з наших західних земель, Надренія все ще не є вільна, бо вільній лише той, хто може боронити свою Батьківщину і може переводити свою власну політику...» Так розуміють «волю» німецькі націоналісти. Так розуміють її Сталеві Шеломи, так розуміють її націонал-соціалісти Гітлера, і так відчуває її кожний пересічний німець. І в цьому болючому відчуженні тої «волі», що її нема, полягає запорука успіху німецького ревізіоністичного руху — руху, що вяжеться відверто з революцією.

— «Наша партія», — писав Гітлер у цитованій статті з «*Корере делля Сера*» — «зветься партією націонал-соціалістичною. Що ж таке «націонал-соціалізм?» Націоналістом для мене є той, хто покладає свої обов'язки щодо Батьківщини і громади понад своїми персональними інтересами; соціалістом для мене є той, хто дбає за громадське добро, не відмовляючися від власної індивідуальності, від своєї особистості і від продуктів своїх здібностей. Отже, як бачите, моє розуміння «соціалізму» помітно відрізняється від теорій соціалізму марксистського. Бо марксизм є ворогом власності, справжній же соціаліст не може бути ворогом власності; марксизм не надає ніякої ваги індивідуальності та її індивідуальним здібностям; справжній же соціалізм навпаки підносить індивідуальність і підтримує її розвиток, хоча і стверджує, що індивідуальні інтереси повинні гармонізувати з інтересами колективу...» В наведених визначеннях легко можемо пізнати на Гітлері впливи фашистської доктрини, але поза нею, поза визнанням її методів боротьби, поза визнанням її потреби жертвенності (— «Перемога», казав Зельдте в вищезгаданій промові до Сталевих Шеломів, — «ґрунтується на зброї і на жертвах...»), доктрини святості праці (пункт 10. партії: «Перший обов'язок громадянина — працювати інтелектуально чи фізично»), ми знаходимо в націонал-соціалізмі деякі програмові точки, що визначаються справжньою революційністю й певно викликають чимало побоювань у капіталістичних колах. Так, напр., у §§ 11., 13., 14., 17. згадано такі вимоги: «Знищення ренти, що здобувається без праці. Знищення гіпотек. Націоналізація трестів. Участь робітників у доходах великих окремих підприємств. Аграрна реформа, відповідна до потреб нації, і створення закону про використання ґрунту без оплати в тих випадках, коли того вимагає громадське добро. Знищення війська і заведення міліції» й т. д. Як бачимо, деякі з тих пунктів повинні були б видатися дуже «непевними» для буржуазного населення Німеччини. А все ж вибори 14. вересня до рейхстагу, ствержені й зміцнені потім виборами в листопаді до муніципалітетів, виказали наявно, що мільони німців не знаходять нічого кращого за сучасних обставин, як голосувати за партію Гітлера. І смішно слухати лемент певної частини німецької демократичної преси, що накидається з піною на вустах на «нерозумний плебс», що йде за ще більш нерозумними гаслами Гітлера. В тім то й річ, що не про плебс тут мова, але про величезні буржуазні маси того суверенного народу, що саме мав би служити підвалиною невдалого демократичного ладу.

Гітлер тисячу разів мав правду, коли казав, що вибори 14. вересня повинні послужити для цілої Європи корисним попередженням. Вони виявили перед цілим світом той революційний психічний стан, що жене німецькі народні маси двома нестримними потоками, які хоча й прикриті обидва одною і тою самою назвою «національний» (бо обидва стремлять знести накладені договорами інтернаціональні репарації), але в суті мають вельми відмінний зміст, що один одного виключає, — потік націонал-соціалістичний і потік комуністичний. Хто з них раніше влітеться в те велике море, що зветься власною Державою? Хто з них встигне раніше заповнити її своїм одмінним змістом? Націонал-соціалісти кажуть «Нація», комуністи відповідають «Кляса». На-

ціонал-соціалісти хотять згармонізувати в одному спільному зусиллі всі відмінні класи, комуністи хотять всі їх знищити, щоб у багату державну форму влити одноманітний зміст класи переможниці. А поза тим... мало хто про те думає. Німці перестають поволі взагалі поважно думати. Наслідок дванадцяти річних важких переживань — вони починають головню *відчувати*. І всі революції, власне ті революції, що перемітають, починаються з «відчування». Не з якоїсь наперед усталеної програми, не з системи усталених наперед ідей, але власне з відчування.

Вибори 14. вересня до рейхстагу показали цілому світові, що Німеччина, як сказав Гітлер, має зависоку температуру, і що та температура показує небезпечну гарячку.

Вороги ревізіонізму запевняють, що вимоги Гітлера мали би привести до війни. Особливо з огляду на позицію Польщі, що ніколи не відмовиться від польського коритару, який втягне її з морем, хоча й ріже Німеччину по живому тілу. «Може бути», відповідає Гітлер, «що фрази про війну й роблять вражіння поза німецьким кордоном, — але вони не мають ніякого значіння для нашого народу, що живе лише думкою про волю, і що вимагає, щоб його звільнили від нестерпних тягарів, накладених після останньої війни. Але — чи можна справді поважно думати, щоб Німеччина, обезбронна й збідніла, без кораблів і без війська, без воєнних аеропланів, без танків і гармат, могла кидатися в війну з озброєними по зуби державами?... Метода, що ми хочемо нею досягнути перегляду мирових договорів, полягає в духовому обеднанні цілого німецького народу, який самим цим обеднанням примусить зрештою цілий світ оддати нам те, чого ми вимагаємо»...

На такій самій позиції стоїть поки що й Мадярщина. Так в інтерв'ю, що його дав гр. Бетлен 18. листопада кореспондентові *Нью-Йорк-Таймсу*, він сказав таке: — «Ми хочемо відібрати наших братів мадярської національності, і, крім того, хочемо шлебісциту для вияснення, чи не воліє часом населення деяких інших національностей краще повернути до спільного життя з нами. Я, наприклад, думаю, що словаки, з економічних міркувань голосували б за нас»... Треба визнати, що мадяри відіграють велику роль в ревізіоністичному русі, і їхні організації закидують Європу й Америку історичними меморіалами, статистичними та географічними даними, які мають виказувати абсурдність нових мадярських кордонів.

Не мовчить і Болгарія, що має свої претензії до ріжних кордонів. А в Австрії досить пригадати Народню австро-німецьку Лігу за приєднання до Німеччини, що нараховує майже 2 мільйони членів і на своєму останньому конгресі в Клягенфурті мала представників од усіх австрійських політичних партій. Проте, щодо питання злиття Австрії з Німеччиною (так званий «Аншлюс»), проти якого висловлюється не лише Франція, але й Італія, ми мусімо ствердити факт розходження між австрійськими та німецькими націоналістами. Ці останні вирішили пожертвувати питанням Аншлюсу, щоб не наражувати себе на непорозуміння з Італією, яку, натурально, вважають головною підпорою ревізіоністичного руху в самому таборі переможців. Щодо цього, то можна навести вельми характеристичну заяву гр. Ревентлова, одного з найвизначніших провідників партії Гітлера. Незабаром по виборах, у вересні місяці, він сказав кореспондентові римської *«Трибуни»*: — «Я буду говорити з найбільшою щирістю. Ми жадимо аншлюсу і то не лише в неясній формі культурного обеднання. Але разом із тим ми — реалісти в політиці і знаємо, що насамперед нам треба звільнитися від власних тягарів, що не дають нам можливості вільно рухатися. Тому з такою самою щирістю я можу вам сказати, що питання аншлюсу в теперішній момент і на близьку будуччину ми відсуваємо на другий план, бо ми не хочемо приносити в жертву його реалізації пріязнь такої великої держави, як Італія».

Італія все рішучіше виступає проти теперішньої міжнародньої ситуації і все рішучіше стає на бік ревізіоністів: — «Наша політика ревізіонізму», — сказав Мусоліні 27. жовтня б. р. на Асамблеї ерархів партії, — «має дату не від учора, а ще з червня 1928. р., і має на меті попередити війни, зекономізувати для світу таку жахливу роскіш, як війна. І тому перегляд договорів є не лише в інтересах Італії, але й цілої Європи»... В Італії переконані, що ще тепер можна було б прийти до якогось порозуміння між переможеними і переможцями, навіть щодо перегляду кордонів, але разом із тим що-раз більше шириться переконання, що кожен день приносить на тому шляху що-раз більші труднощі й загострення, особливо, розуміється, з боку Польщі, яка не перестає брязкати зброєю і останніми виборами до сойму й сенату виказала явно і на українських, і на німецьких землях, що не вважає потрібним і можливим хоч трохи брати під увагу почування і права тих, кого лихий жарт долі кинув під її чобіт.

Довший час Франція, чи, властиво, деякі її політичні кола, шукала сепаратного порозуміння з Німеччиною, бодай коштом своїх вірних васалів, вважаючи, що ніби ціла ревізіоністична проблема полягає в налагодженні щирих відносин лише межі двома великими державами — Німеччиною та Польщею. Ще в початку 1930. р. в Парижі дуже гостинно приймали президента «Молодої Німеччини» Абеля, що виявляв не абияке «франкофільство». На жаль, ця ідилія дуже швидко урвалася, бо Абель мав необережність проголосити на прилюдних зборах, що було б це в інтересах загальноєвропейського порозуміння колиб Франція відмовилася від усіх тих воєнних та економічних типотек, які тягнуть на Надренії та Саару, колиб повернула Німеччині Гданск і польський коритар, дала Австрії право самій рішати про своє бажання чи не-бажання прилучитися до Німеччини й т. д. Це був ніби грім із ясного неба. Тоді ці вимоги німецьких «франкофілів» видалися зпрост непристойними. Але вже в липні цього року французький часопис *«Матен»*, про близькість якого до Мін. Зак. Справ ніхто не сумнівається, починає раптом переконувати німців у konieczности порозуміння. До такого переконання призвела Францію головним чином Італія своєю політикою боротьби проти французької гегемонії в Європі та намаганням перебрати на себе провід ревізіоністичним рухом. *«Матен»* пропонував Німеччині порозуміння з Францією на підставі 1) французької позички для відбудування німецького економічного життя, 2) демобілізації плану Юнга, 3) дозволу на формування війська, тідного такої держави, як Німеччина (на основі Версальського договору Німеччина має право лише на 100 тисяч війська) і 4) відновлення безпосереднього сполучення зі Східною Прусією, себто, фактично, знесення польського коритару. Можна собі уявити, яке обурення викликали ці пропозиції в Польщі. Але й у Німеччині до них поставилися вельми стримано. Отже, ініціатива, започаткована *«Матен»*, на час урвалася, але блискуча перемога під час німецьких виборів до рейхстагу гітлеровців з одного боку, а комуністів — з другого, примусила знову деяких французьких політиків бити на сполох. З цього боку заслуговує на особливу увагу кампанія, що її провадить у часопису *«Le Victoigè»* її головний директор Герве. Він двічі звертався до Сталевих Шеломів і Гітлера з пропозицією воєнного союзу, що міг би розв'язати всі франко-німецькі труднощі і гарантував би Європі і справді довгий мир, бо хто, мовляв, мав би стільки сили, щоб виступити проти обеднаних Франції та Німеччини. Але і на цей раз залицяння французького журналіста, що їх наслідків із величезним зацікавленням чекав цілий світ, були прийнято вельми стримано. І Гітлер, і Сталеві Шеломи просто відкинули порозуміння до них руку, вважаючи, що прийняття тої пропозиції могло б зашкодити відносинам із фашистською Італією, за для яких, як ми бачили, гітлеровці навіть одмовляються від такого пункту своєї найближчої програми, як австрійський аншлюс. — «Та і проти кого», — запитує Гітлер, «мав би бути скермований той воєнний союз, тим більше дивний, що до нього мали б приступити з одного боку озброєна по зуби Франція, яка не хоче за жадну ціну роззброюватися, а з другого боку — роззброєна Німеччина, що не має можливості озброюватися».

Сталеві Шеломи, зі свого боку, користуючися з нагоди відвідин Риму одної їхньої групи на чолі з д-ром Гейнке, заявили устами цього останнього на прийнятті в Мусоліні: — «Обидва наші народи, зв'язані долею в Середній Європі, мають ті самі ідеали, і ці ідеали мають супроводити їм і на шляхах будучности, які мусять розвиватися паралельно. Ваша Ексселенція повинні бути переконані, що Сталеві Шеломи цілком ясно усвідомили й глибоко продумали все вище сказане, і підуть цією дорогою несхибно і свідомо до самого кінця»... Мусоліні відповів, що ставиться до організації Сталевих Шеломів із повною симпатією, і прийняв од д-ра Гейнке їх одзнаку. Таким чином відбувся символічний акт повного порозуміння між фашистською Італією та націоналістичною Німеччиною. Одночасно з тим Мусоліні проголосив, що питання перегляду договорів не може бути лише сепаратною франко-німецькою справою, але торкається цілої Європи і мусить бути вирішене з участю всіх зацікавлених держав.

Не можна не відмітити особливого підсилення зв'язків між усіма тими «зацікавленими державами» саме в другій половині листопада, коли особливо ясно виявилася марність надій дійти в Лізі Націй до справжнього розброння озброєних переможців.

Не дурно у зв'язку з цими подіями що-раз частіше можна почути тепер балачки про сформування справжнього ревізіоністичного блоку, що мав би складатися з Італії, Мадярщини, Болгарії, Греції, Туреччини, Німеччини та Австрії. Ці чутки набірають тим більшої ймовірности, що ми бачимо не абияку діяльність міністрів закордонних справ тих держав. Так, останніми днями угорський міністер Беллен побував у Туреччині і в Берліні. Турецький міністер Русці-бей побував у Римі і Греції. Болгарські

міністри мали можливість перебалакати з італійськими під час весільних свят болгарського короля з італійською принцесою. Про виміну компліментів між націоналістичними німецькими організаціями та представниками фашистського уряду ми вже згадували.

Певно, що й Совіти не залишаються осторонь. І хоча можна дуже сумніватися, щоб, як це дехто хоче собі уявити, — фашистська Італія могла на правду ввійти в справжній союз із більшовицькою Москвою, проте нема сумніву, що сучасне економічне становище Італії і Совітів сприяє їх тимчасовому зближенню. А що Совіти ані краплі не зацікавлені в підтримуванні в Європі теперішнього status quo, то ясно, і вони прикладуть свою руку до ревізійністичного руху, навіть і не входячи до ревізійністичного блоку (бо важко уявити собі поруч Мадярщину й Совіти).

Яка ж має бути наша позиція в цій грі ревізійністичних і антиревізійністичних інтересів? Маємо ми йти з групою держав, що домагаються перегляду мирових договорів і хочуть завалити існуючий статус кво, нестерпний для переможених народів? Чи може маємо підтримувати всіма своїми силами мури в'язниці, що тримає нас скутими на поталу ворогів?

Здається, відповідь мала б бути ясна: ми також, і більше, як хто, зацікавлені в тому, щоб відбувся перегляд договорів, і щоб наша справа вийшла знову на денне світло міжнародних переговорів. Проте маємо бути обережні! Коли з одного боку в таборі антиревізійністів ми знаходимо нашого історичного ворога, що саме останніми місяцями зачинив для себе всі двері можливого порозуміння, то з другого боку — маємо Совітчину, що саме тепер намагається відібрати в українського народу останні конституційні привілеї й решту людських прав на життя.

І коли, з одного боку, ми можемо надіятися знайти зрозуміння наших прав і вимог в Італії та Німеччині, то — з другого боку — не можемо остаточно відмовлятися від порозуміння з Румунією, що з нею ми ніколи не мали ніяких історичних терть, і з Чехословаччиною, що саме в найтяжчий момент для українського народу проголосила свою готовність завести на Закарпатті автономний устрій і дала свого часу моральну та матеріальну підтримку нашій численній еміграції з усіх земель Соборної України.

Маємо перед собою двох страшніших історичних ворогів, що готуються стати один проти одного в *ріжних табораз*. Це примушує нас не покладати особливих надій ні на один, а ні на другий табор, а провадити далі свою лінію, здобуваючи друзів і приятелів там, де можемо, — і в *ріжних* державах обоих таборів, і особливо, серед тих неутраляльних поки що держав, що відограватимуть пізніше роллю арбітрів.

І коли фашистська Італія висуває гасло — розв'язання ревізійністичної проблеми через колективне порозуміння всіх зацікавлених держав, то ми маємо внести до цієї формули свою поправку — не «зацікавлених держав», а *всіх зацікавлених народів*.

30 XI 1930.

Навколо останніх подій на Західній Україні.*)

ПРИНЦИП ЧИ НІКЧЕМНИЙ СТРАХ?

«Діло» з 21. IX. 6. р. писало:

«Ми засадничо і з принципіальних мотивів протиставимося всякій руїні й анархії, звідки вона не виходилаб, зокремаж осуджуємо нищення приватного добра без огляду на те, хто є його спричинником». «Чейже — додає в ч. 212 — про ніяку справжню пацифікацію краю мови бути не може».

А дня 24. IX. 6. р. в ч. 212. «Діло» писало:

«Маємо до діла з невідповідальними виступами анархічних одиниць, що підпалювали збори польських дідичів і осад-

ників, спонукувані до того фальшиво зрозумілим патріотизмом, *легкодушністю* чи *безкритичним фанатизмом*, який навіть не відрізняє *справжньої боротьби*, її суті, метод і доцільности, від *псевдореволюційних* поривів». «Очевидна відсутність якої *небудь користи* для української національної справи з таких псевдореволюційних подвигів, брак всякої здорової думки в цій роботі з погляду українських інтересів і навіть *явна шкідливість* таких актів не тільки для української організаційно-політичної, культурної і економічної діяльності взагалі, але й для самої революційної ідеї зокрема, все те дає нам право твердити, що серед справників масових підпалів відсоток *українського національно-свідомого елемента є мінімальний*».

*) Правопис оригіналів; підкреслення наші. — Ред.

Американський публіцист у журналі «The Nation», Нью-Йорк, 5. XI. 6. р. пише:

«Довго тліючий опір українців проти польської крадіжки їх незалежності вибухає в формі теперішнього бунту проти польського панування», «Українські селяне підпалюють власність багатих польських поміщиків, що з давніх часів були панами цієї провінції». «Українці з Східньої Галичини не мають нікого, хто мігби говорити за них перед Лігою Націй. Як кажуть американські кореспонденти, їх петиції і скарги постійно мандрували до коша, тому що в Секретаріаті Ліги Націй нема нікого, хто дбавби за цих людей. Тому не можна дисуватися, що українці в Галичині вибрали *інші, більш безпосередні способи, щоб заговорити про свої кривди*».

Чужинці не зле орієнтуються в наших відносинах! На всякий випадок ліпше від редакторів «Діла»!

«Народна Воля», Скрантон, Па., з 23. XI. пише:

«Не забуваймо, що теперішня наша акція протестаційна є властиво *першою більшою пробою масового протесту*, на який від довгих років спромоглася наша еміграція. Чим більше ми своєю акцією потралимо надшербити в публичній opinii моральний престиж Польщі, чим більше нам вдасться розсіяти в культурнім світі переконання про законність польського панування над українською землею, тим більший буде наш успіх».

У спільнім комунікаті *Центрального Комітету УНДО, Головної Управи УСРП і Центрального Комітету УСДП*, виданім у Львові 1. X. 6. р. та пошированім по цілім світі «Польською Агенцією Телеграфічною», правиться:

«Зокрема в справі масових пожеж, — стверджується, що, поскільки вони справді є ділом українських рук, то вони з національного погляду *безцінні, позбавлені політичного змислу та неоправдані навіть ніякими революційними мотивами*».

Читаючи той комунікат пригадується, як то як раз 5^{1/2} місяців тому назад польське радіо голосило по цілому світі казтя підсудних з процесу «Спілки Визволення України», з яких, напр., Ніковського заява звучала так:

«Признаю себе винним у контр-революційній діяльності... Я осудив контр-революційну роботу всіх українських національних партій, що під їх впливом я був. Я засуджую весь націоналістичний контр-революційний напрям діяльності та іде-

ології БУД і СВУ. Осуджую і остаточно свою участь у цих організаціях. Я осуджую також свою злочинну, шкідливу політичну діяльність в автокефальній церкві. Так говорять моя вільна свідомість і мої переконання. Я приходжу до дверей Радянської Республіки і прошу не зачиняти мені дверей до праці в майбутньому».

Нав'язуючи до комунікату з галицьких партій, «Український Голос», Вінніпег, з дня 5. XI. 6. р. пише:

«Вартість тих заяв не багато різниться від «покаяних» заяв, які від часу до часу вимушують більшовики від деяких заляканих людей в Совітському Союзі. До складання заяв з підчеркуванням своєї летальности, так цілей як і роботи, заставляє українців у Галичині *страх перед жертвами*, які приходиться складати на жертвеннику національної революції». «Коли є такі українці, що схочуть чекати визволення від Москви, Польщі та інших окупантів та ще й такого визволення, щоб не пролялася ані капля української крові й не пропало ні на цента українського майна, то прийде:ся їм на те визволення чекати може й до кінця світа». «Коли член УВО йде з бомбою, аби кинути її в будинку Таргів Виходних у Львові, то він йде з тим розумінням, що може живим не верне. Коли член УВО засідає на поштовий віз, аби забрати з нього гроші на українські революційні цілі, то він свідомий того, що може живим не верне. Григорій Пісецький, учасник нападу на поштовий віз коло Бібрки, бачучи, що не втече від польської поліції, стріляє сам до себе, аби ворогові в руки не попасти і під тортурами не зрадити якої тайни революційної організації. Чи треба яркішого доказу, що він був приготований пожертвувати себе? Революція се боротьба. У боротьбі треба завжди більше числити на одержання удару, чим на завдання удару противникові. Де дрова рубають, там тріски летять».

«Свобода», Джерси Сити, з дня 13. X. 6. р. пише:

«Ріжні демагоги, псевдореволюціонери виступають у своїх часописах, кажучи, що в Галичині повиннося спинити український терор проти поляків, бо, мовляв, треба спокою, а наш терор викличе контр-терор поляків проти українців. Та спитати тих «революціонерів»: коли б не було нашої боротьби в Галичині за свої права, то взагалі чи ми тепер мали би там щонебудь своє українське? Звичайно ні. А тоді полякам не було чого українського нищити. Геройство й боротьба

були вічним поступом живих націй і народів. Спокій панує лише там, де смерть, а український нарід живий і хоче жити вічним життям».

«Свобода», Джерси Сити, з дня 22. X. 6. р. пише:

«Ми розуміємо, що в Галичині можуть знайтися такі політики, які тільки бачитимуть величезні жертви, руїну і переполох, а не бачитимуть, що отсе завдяки тим жертвам Польща котиться в ту яму, в якій вона готовилася поховати наш визвольний рух. Але на те не треба звертати уваги. Ми глядім на велику, хоч таку болючу хвилю з отвертими очима. Вона принесла нам *небувале досі видвиження перед світом справи поневолених українських земель під Польщею*. Вона нам відчинила очі на те, яке значіння має у національним визволенню і така мала країна, як Галичина, яка своєю свіжою кров'ю популяризує у світі українське ім'я. Це величезне діло, яке певно принесе великі користи для української справи взагалі».

*#

«*Národní politika*», Прага, з дня 4. X. 6. р. а за нею інші часописи в ЧСР, та по інших країнах (завдяки старанням «Польської Агенції Телеграфічної»), принесли таку телеграму з Варшави:

«Греко-католицький митрополит, львівський архієпископ Шептицький, що перебував від кількох днів у Варшаві, уділив редакторів часопису «*Express Poranny*» інтерв'ю в справі останніх подій у Східній Галичині. Зпочатку митрополит підкреслив, що саботажну акцію в Східній Галичині ведуть і організують *комуністи*, яким залежить на тому, щоб відношення між обома народами — українським і польським — постійно б загострювалось. Саботажна акція намірена проти приватного маєтку *дрібних рільників*. Далі заявив митрополит, що церква *осуджує* українську військову організацію, яка, як організація таємна, *чужа українському населенню*. Митрополит підкреслив, що центр української військової організації *находиться поза границями Польщі*, та що її вождя Коновальця не можна вважати за *українського політика*. *Українське населення* рішучим способом *осуджує* саботажну чинність. На кінець митрополит Шептицький висловив своє задоволення з розмови з міністром внутрішніх справ Складковским, який його запевнив, що польська влада, здушуючи саботажну акцію, *не має боевого наміру супроти культури українського народу*».

Про ті самі справи пише американський публіцист, Джан Еліот, на сторінках «*The New York Herald Tribune*», Нью-Йорк, 16. X. 6. р. таке:

«У трьох воядствах, на які поділена Східня Галичина — у львівським, тернопільським та станіславським — виконано протягом останніх з місяців щось із 200 підпалів маєтків польських землевласників. Цією акцією керувала терористична українська військова організація, яка заміряє до визволення Східньої Галичини зпід польської влади та до створення враз із теперішньою совітською Україною незалежної української держави. Ось так повсталаб велика держава від Каспійського моря аж до границь Мадярщини. Головою тої таємної організації є Е. Коновалець, що кермує операціями з Женеви, яка колись була місцем захисту Леніна і Троцького. В 1920. р. Коновалець почав творити українську військову організацію, коли то українське військо перемогли поляки. Рік пізніше він *був змушений емігрувати* зі Львова, бо брав участь у нелегальній акції. Він прибув до Берліна, однак пізніше перенісся до Женеви. Кажуть, що організацію *широко підтримують грошовими допомогою численні українські кольтоністи, що живуть у Канаді*».

*#

«*Діло*», ч. 222, з дня 7. X. 6. р., подає в звіті з «розмови з Високопреосвященим Митрополитом Андрієм» таке:

«Говорив я з міністром внутрішніх справ ген. Складковским, з віцепрем'єром мін. Беком і з бувшим прем'єром полк. Славеком. Уряд — казали мені — не має наміру і далекий від того, *щоби нищити українців*, щоби боротися з українською національною *культурою* та підривати український *національно-культурний дорібок*. Завданням уряду — підкреслювали в розмові — є виключно тільки забезпечити спокій, лад і порядок у Сх. Галичині. *Загальне вражіння з відбутих розмов радше добре*, бо мені сказано, що надужиття будуть припинені, а при тім підкреслено, що експедиції є тільки засобом до припинення підпалів, а не ціллю *нищити українців та боротись з українською культурою і культурними здобутками українського народу*».

А рівночасно англійський публіцист на сторінках «*The Manchester Guardian*» з дня 14. X. 6. р. у статті п. з. «Трагедія України» писав:

«Пацифікація» України силою тих карних експедицій є правдоподібно найбільш руйнівничий напад, який був коли зроб-

лений на будьяку з національних меншин, та найгірше порушення угоди щодо меншин. І справді, *цілу культуру і то високу культуру нищено протягом трьох минулих тижнів: кооперативи, школи, бібліотеки й інституції*, що їх побудували українці протягом довгих років праці, жертв і ентузіазму».

*#

«Божою милостю і благословенням св. Апостольського Престола, † Андрей митрополит галицький, † Григорій єпископ Станіславський, † Йосафат єпископ перемиський, † Никита єпископ патарський, † Григорій єпископ пом. перемиський, † Іван єпископ пом. львівський та † Іван єпископ пом. станіславський» видали 13. X. у Львові пастирський лист, в якому між иншим пишеться:

«На закінчення ще пару слів до Вас, наша молоде! Ви молоді літами, а почуваннями торячі. У Вас могутне почування любови до Вітчизни. Вона домагається діл, до діл взиває». «В підпольну роботу не давайте нікому вести. Злочину на Вас і на Вітчизні допускається той, що відводить Вас від позитивної праці, а наклонює до конспірації».

А рівночасно італійський політик граф К. Сфорца писав у «*The New York Herald Tribune*» з дня 26. X. 6. р. у звязку з краєвими подіями:

«Під насильним пануванням *польської дефензиви* всі українці працюють *потаємки* для здійснення своєї національної мрії».

*#

Як поставилися поляки до всіх тих деклярацій і заяв?

Як подає «*Slowo Polskie*», Львів, з дня 12. X. 6. р. у статті п. з. «Деклярації, то за мало», директор департаменту міністерства внутрішніх справ Стаміровскі в інтерв'ю, уділенім представникам закордонної преси, заявив:

«Польський уряд *не заспокоїтья* *освідченнями та декляраціями* тих чи інших українських політиків, о скільки їх політика не піде на правду по дорозі порозуміння з державними чинниками».

Для них деклярації були важними з інших причин. «*Illustr. Kurjer Codzienny*», Краків, з дня 4. X. 6. р. пише:

«З уст о. митрополита Шептицького чує цілий світ потвердження обвинувачень, які від давна висуває польська суспільність, що за акцією УВО стоїть ворожа Польщі заграниця, себто, Німеччина, та що *вожди УВО не є політиками, що чинять в імені добра українського*

народу, але в інтересі ворожої для Польщі держави. Ту заяву митрополита Шептицького запам'ятаємо собі добре. Повинен про неї почути цілий світ».

І справді, телеграфи працювали, щоб заяву партій та інтерв'ю митр. Шептицького рознести по цілім світі... Зокрема інтерв'ю митр. Шептицького використовували польські конзулі та покликувалися на нього у енерівці у своїх виступах за границею.

А подякували за це все поляки не тільки арештом партійних провідників, що підписали заяву, залечатанням льокало «УНДО», пашквілями на адресу митрополита Шептицького й т. д., але також такими «декляраціями»:

Варшавська часопис «ABC» писала:

«Коли о. Шептицький, чи властиво ті, що його вислали літаком до Варшави, думають, що при допомозі *провокаційної енуціяції* трьох партій *виштантажують* щось од Польщі — то грубо помиляються!»

«*Газета Поранна*», Львів, з дня 5. X. 6. р. питала іронічно:

«Чи може друга сторона думає, що своїми декляраціями зможе спаралізувати та задержати пацифікаційну акцію перед її закінченням? Чи може зрозуміла, що УВО, позбавлене сьогодні штабу і провідників, в значній частині розконспіроване та унешкідливлене, перестало бути силою, *якої треба боятися, й яку небезпечно осуджувати?*»

«*Slowo Polskie*», Львів, орган, що послідовно поборює УВО, в числі з дня 11. X. 6. р. писало:

«Треба признати, що вбитий Головінський був далеко чесніший, ніж провідники УНДО, що з ним конферували. Бо він тоді їм заявив, що особисто кандидувати не буде тому, що він у своїм сумлінні не погодивби польського шлюбу на вірність польської конституції зі своєю властивою працею провідника організації боевої та протидержавної. Нині о. митрополит Шептицький, п. Д. Левицький та інші відпекуються від участі в антидержавній акції. Сипляться інтерв'ю та *заяви льяльности* супроти польської держави. Отже, або в місяцях червні, липні і серпні українська суспільність не почувалася на силах приступити до ліквідації саботажної акції, або не старалася ліквідувати злочини, що були їй на руку. В обох випадках нинішні представники української суспільности виказали, що *не повинні називатися репрезентантами й провідниками своєї суспільности та повинні уступити своє місце тим, що більше*

етики й моралі посідають в серцях, або мають більше послугу у своїм середовищі».

ЗАПРОДАНЦІ.

Це і сліпому в політичних справах аж надто ясно, що наші вороги тримають коло себе українських «союзників» не для якоїсь поважної політичної акції, бо, по-перше, ніхто з ворогів наших не має наміру вести якусь політичну акцію на користь українському народові, а по-друге, коли б і мав намір її вести, то не з такими політичними банкротами. А тримають їх для певних моментів, точніше, для складання ріжних заяв, коли знайде потреба, та для використання тих заяв для своїх цілей. Так, напр., був недавно процес СВУ та протестаційна акція українських націоналістів; тоді більшовики тільки «моркнули», а з одного боку враз Лозинський та інші, а з другого — Петрушевич та інші крик піднесли: «Запроданці польського фашизму», «Зрадники українського народу!», «Союзники Пилсудського!».

Мають більшовики своїх Лозинських, Петрушевичів та інших, поляки мали своїх Ядкових, Твердохлібів, а тепер Певних, Смал-Стоцьких, Тимошенків та Лівницьких.

Було більше, ніж певне, що з нагоди саботажної акції та пацифікації в Східній Галичині «зактивізуються» на міжнароднім полі А. Лівницький та Шульгин, що зачнуться балачки про «більшевицьку акцію», та що їх виступ наступить у найбільш критичний для Польщі момент.

І справді, досить було вдарити англійській та американській пресі на сполох (перша стаття в «*The Manchester Guardian*» п. з. «Трагедія України» появилася 14. X. б. р.), як виступив «головний отоман» А. Лівницький у Відні з інтерв'ю, даним 15. X. кореспондентові АТЕ, та, розуміється, поширенням поляками по цілому світі. «Пан Президент» говорив таке:

«Власне для того, щоби відвернути увагу роздратованих настроїв на Україні совітській од розпачливої ситуації в самім краю, совітський уряд вдається до випробованого способу викликування заколотів серед населення українського в державах сусідніх, а насамперед у Польщі. Очевидно, акція саботажу в Галичині була ділом невідповідальних одиниць, які використали комуністичну пропаганду в цілі загострення стосунків між населенням українським та польським. Загострення те безперечно лежить в інтересах червоної Москви і широко закроеної акції III. Інтернаціоналу». «Суспіль-

ство українське, і в Польщі, і на еміграції зайняло виразне і однолітне становище в негативній оцінці акції саботажу, яка принесла великі шкоди моральні і матеріальні, насамперед українському населенню». «Широкі верстви народу українського плямують акцію саботажу, яка повторюю, є справою невідповідальних одиниць, використаних ворожими силами, що працюють на шкоду самій людяності українській».

Яка дальша історія того інтерв'ю? Коли одна з найбільших американських часописів «*The New York Herald Tribune*», а за нею інші, зачали містити вичерпливі інформації про карні експедиції, поляки почали «спростовувати». І так зявилося вже 17. X. б. р. (!) у згаданій вище американській часописі таке спростовання (подаємо за «Свободою» з 18. X. б. р.):

«Польський ню-йорський конзуль др. Мечислав Мерхлевскі виразно зазначив, що коли є які розрухи в Галичині, то це тільки совітські інтриги. Вправді не дав він офіційного коментаря, бо казав, що жде на інформації з Варшави; але мимо браку інформацій виправдує польський уряд за його карні експедиції, бо на них, як він каже, дають згоду не тільки польський уряд, але, й українська влада».

Цікаве ось що: цей конзуль, що не мав інформацій про карні експедиції, які вже чотири тижні тривали в Галичині, вже 16. X. послав до американських часописів, повідомлення на підставі інтерв'ю А. Лівницького з 15. X. Бо згадана вище часопись пише далі так:

«Польський генеральний конзулят в Нью-Йорку видав ще спеціальну заяву, в якій висказує свій погляд про останні події в Галичині Андрій Лівницький, якого називається «бувшим президентом Української Республіки», заки та республіка була загарбана совітами. Отой Лівницький каже, що розрухи в Галичині походять від невідповідальних одиниць, котрі змагають до напруження відносин між Польщею й Україною. Він каже, що ціла українська нація осуджує саботажі та що згідлива співпраця між польським і українським народами є конечна для економічного, культурного й політичного піднесення обох народів».

Як подає «Свобода», Джерси Сити, з дня 1. X. б. р.:

«Польська часопись у Нью-Йорку «*Nowy Swiat*» називає кореспонденцію «Ді Нью-Йорк Геральд Трибюн» нічим иншим, а тільки «безличним атаком на Польщу». Польська часопись покликуюється на польського платного агента Андрія Лівниць-

кого, котрий представляє українську владу, яка не має нічого спільного з саботажистами, а є за згідливе співжиття з Польщею».

«Свобода», Джерси Сити, з дня 20. X. б. р. подає:

«З Варшави повернувшись до Злучених Держав польський амбасадор Титус Филипович і заявив, що всі ті історії про неспокої в Галичині походять з совітської Росії, що в Галичині ніхто не хоче будувати української держави. Филипович подав далі, що в Галичині нема ніяких надзв'язків війська й поліції на села та що ніхто не побиває селян, а коли й були які замішання в Галичині, то вони були інспіровані совітами».

*

Каже пословиця: «Джбанок так довго воду носить, доки ухо не обірветься». Поляки та їх вірні слуги, уенерівці, так довго шантажували маркою «більшевицьких», причіпленою до українського націоналістичного руху, і на стільки справу у зв'язку з останніми подіями «перешантажували», що враз всі перестали їм вірити. На сотки й тисячі заміток і статей у чужинній пресі про останні кравів події в Східній Галичині нема нідиного чужинного голосу (за виїмком телеграм польської агенції та спростовань польських офіційних чинників та інтерв'ю уенерівців), які зв'язували саботажну акцію з більшовиками.

Так, напр., про найбільш продажну та найбільш польнофільську пресу французьку, визначний французький публіцист Рене Мартель у статті п. з. «Східня Галичина й Європа» («*Lituvos Aidai*») пише:

«В Парижі поляки зачали офензиву мовчанки. Французька преса повинна мовчати про ті жорстокости, що творяться у Східній Галичині. До редакцій повинно пливають чеки. Зпочатку опубліковано кілька телеграм, де українських терористів поставлено парівні з комуністами. Одначе, завдяки Женеві і в першій мірі німецькій пресі, правда таки вийшла наверх».

Та даймо слово самим комуністам. «Комуніст», Харків, із 21. X. б. р. у статті п. з. «У заграві пожеж» пише:

«Не менше безглуздя є спроби зробити винуватцем саботажу комуністичну партію, як це систематично робить граф-митрополит Шептицький. «Чимало вини — сказав він недавно — за нинішнє становище на полуднево-східніх кресах повинно впасти на комуністів, що безпосередньо заінтересовані в сталому загостренні відносин між руським і польським

населенням». Митрополитові Шептицькому прекрасно відомо, хоч він і колишній офіцер від драгунів, що комуністична партія не визнає тактики саботажу».

Той самий «Комуніст» із дня 13. X. б. р. у статті п. з. «Українська Військова Організація» (УВО) пише:

«Польська преса в один голос змінила крикливі аншлаги в той спосіб, що тепер палять польське майно не саботажистами з УВО, а комуністи. УВО віддавна визначило свої позиції до радянської України, як безоглядно ворожі позиції передового загону української буржуазії. Провокаційна позиція УВО в теперішній революційній боротьбі трудящих Західньої України відкриє очі тим зблуканим робітникам і селянам, що ввіймались на гачок брехливого націоналістично-авантюриницького белькотіння панків із УВО, та, не зваживши на наклепи на єдину справжню державу українських трудящих — УССР — пішли до УВО. В інтересах польського фашизму й своєї буржуазії, УВО й далі пробуватиме ширити в масах ілюзії. Та ці ілюзії летять прахом. Організація робітничі і селянські оголосили боротьбу УВО, як провокаторської організації, що є агентура польського фашизму».

Большевицька часопись «Щоденні Вісти», у Спол. Державах, у числі з дня 19. X. б. р. пише:

«Ми проти саботажів. Це погані методи боротьби, тому що такі методи боротьби в першу чергу спричинюють хаос в революційних рядах робітників і селян, і це дає змогу ворогові карними загонами і терором здавити почин, здеморалізувати маси... Так треба було Пилсудському». «Саботажницька робота не є властива революційна боротьба і в многих випадках потрібна польському фашизмові. Селян через їх невідготованість спровоковано...»

«Свобода», Джерси Сити, з дня 5. XI. б. р. пише: «Протестують навіть ті, які ніколи не протестували. Висилають телеграми протестні до американського уряду і Ліги Націй навіть ті, що все виступали проти недоцільности таких протестів. І найшла одна група, яка не хоче протестувати. І сею групою є як раз ті, що все себе подають за одиноко покликаних, просто патентованих оборонців усіх покривджених. Дивно се може видаватись комусь, що якраз комуністи не протестують проти польських знущань над українським народом*».

*) Не протестують також і польнофіли-уенерівці; лише їх в Америці нема. Ред.

А щодо чужинців, то вони, мимом офіційних спростовань польських амбасадорів, інтерв'ю А. Лівницького та запевнень большевиків не тільки знають, що УВО, а зокрема саботажна акція не має нічого спільного з большевиками чи з польським фашизмом, але деякі з них навіть можуть самі дати всім незнаючим інформації, звідки УВО одержує гроші. Так, напр., американський публіцист Джан Елліот у «The New York Herald Tribune», Нью-Йорк, 16. X. 6. р., пише:

«Як довідаюся, як раз канадійські українці настоювали, що вони хочуть бачити щось за свої гроші і це було причиною розпочаття останньої саботажної акції у Східній Галичині в червні».

Автім, щоб довідатися про джерела прибутків УВО, на те не треба мати спеціальних здібностей американського кореспондента, а вистачить хочби переглянути, напр., числа тут таки цитованої «Свободи», Джерси Сити, скажемо, за останні 2 тижні, й побачимо, що на «Боевий Фонд УВО» зібрано між українським громадянством в Америці такі суми:

15. X. Нью-арк 25.— дол.; 17. X. Нью-арк 50.— дол.; 20. X. Водервліт 150.— дол., Філадельфія 20.50, Нантинок 20.— дол., Нью-арк 16.20, С. Луїс 19.05, Вилкс Бери 21; 21. X. Нью-Йорк 5, Дітройт 25.—, Шікаго 7.25, Лите Фол 2.—, Нью-арк 7.—, Нью-Йорк 10.—, Нью-Йорк 35.—; 22. X. Мон-треал 11.25, Мак Кіспорт 50.—, Когос 25.—, Вунсакет 100.—, Джерси Сити 20.—, Ром 10.—; 23. X. Нью-Йорк 20.50, Клівленд 8.—, Оліен 18.35; 24. X. Менчестер 25.63, Гемтренк 42.16, Нью-Йорк 12.50, Дітройт 2.—, Сиракюз 9.—; 27. X. Нью-Йорк 5.—, Нью-арк 5.50; 28. X. 100.30; 31. Сиракюз 140.— дол. Разом: 1.012.69 дол. — «Об'єднання» переслало на УВО 500.— дол. — Загальна сума, показана на сторінках «Свободи», становить дол. 1.512.69.

Тому страшенно безглуздо вчинив дня 16. X. 6. р. польський конзул у Спол. державах, що як раз перед американцями заговорив про «совіти» та покликався на А. Лівницького. Бо не тільки ніхто йому не повірив, але ще й 23. X. 6. р. «Пятий Конгрес Об'єднання Українських Організацій в Америці» виніс таку постанову: «Зокрема п'яту Конгрес зрадницьку роботу таких платних польських агентів, як Андрій Лівницький, самозванчий голова нефункціонуючого тепер уряду УНР».

Можна лише солідаризуватися з соціалістом Миколою Ганкевичем, який у ста-

ті п. з. «*Nie bylo, niet nie budiet Ukrainu*» в «*Dzienniku Ludowym*» з дня 20. XI. 6. р. з нагоди подій у Східній Галичині пише: «Петлора згинув у Парижі від руки большевицького бандита Шварцбарта. Згинув у травні 1926. р. Згинув на чужині, як емігрант. Було то рівночасно з травневим переворотом у Польщі. Можливо, що було це милосерним рішенням вічних богів, щоби він не дочекав тої хвили, коли з потравневого табору, з табору прихильників «ідеології Маршалка Пілсудского» зачне поширюватися давний клич царських сатрапів: «Не було, нема і не буде України!».

ФАРИСЕЇ.

«Провід Українських Націоналістів» оголосив у «Розбудові Нації» ч. 9—10. б. р. т. зв. «Вимушену заяву», де сказано:

«А «міністер закордонних справ» Шульгин і Стоцький у своїх виступах за кордоном, на запити українців про положення на західних землях України, дають відповіді, що «українцям у Польщі краще живеється, ніж під большевиками, що нарікання українських послів та взагалі українців на гноблення українців під Польщею дуже і дуже переборщені, та що активні виступи УВО проти поляків або *большевицька* або *німецька* провокація». Найновіший виступ п. Шульгина на засіданні Товариства Ліги Націй у Данцігу в жовтні 6. р. виглядав так: коли голяндка п. Бакер у дуже гострій формі обговорювала справу подій у Східній Галичині, п. Шульгин начав мнятися, мовляв, «єдиний ворог України — Росія», а «з поляками можна домовитися»; краєві події, мовляв, його також хвилюють, але тому, що ними тішаються большевики. На те п-і Бакер йому гостро відповіла, що він так говорить, неначе бувби «агентом Польщі», а коли проти цього п. Шульгин запротестував, вона на підтвердження своїх слів прочитала йому один уступ з брошури п. з. «*Appel au monde civilise*», виданої в Женеві в 1930. р. На це Шульгин одповів, що «брошура є інспірована чужинцем».

«Українське Пресове Бюро» в Парижі оголосило в «Тризубі», ч. 45 з 30. XI. 6. р., спростовання, де сказане таке:

«Українське Пресове Бюро в Парижі уповажнено категорично спростувати відомості, подані на сторінках «Розбудови Нації» число 9—10 про діяльність п. п. Смал-Стоцького та О. Шульгина, які будучи-то в своїх дипломатичних виступах

заявляли, що становище українських меншостей є задовольняюче і нарікання українських послів перебільшені. На підставі цілком певних відомостей Українське Пресове Бюро мусить заявити, що обидва згадані діячі УНР в своїх виступах, висловлюючи побажання, щоби національні потреби наших меншостей були в повній мірі задоволені, завжди надавали, що вони не мають мандата на репрезентацію останніх та що меншості наші мають своїх компетентних репрезентантів в особі послів до парламенту, на сумлінню яких вже лежить, чи точно чи не точно подають вони відомості про дійсний стан річей, чи добре чи зле провадять вони меншостеву політику. Так само уповажнено є Бюро спростувати як цілковито фальшовані відомості, що з'явилися в тому ж числі «Розбудови Нації» про виступ проф. Шульгина в Данцігу в справі Східньої Галичини. Єдиний правильний текст промови проф. Шульгина в Данцігу як і всього, що зв'язано з цим виступом подано в «Тризубі» ч. 41».

Добре! Припустимо, що спростовання відповідає справжньому станові річі, і для доповнення цитуємо «Тризуб» ч. 41.:

«Дійсно 15. X. під час загальних дебатів пані Бакер взяла слово і звернулася до польської делегації з запитом, чи правдиві газетні відомості про дуже гострі і масові репресії, направлені проти української людности в Східній Галичині. «Тоді до слова зголосився проф. Шульгин». (Чи він член польської делегації, до якої зверталася з запитом п-і Бакер?! — Прим. складача РН.). Коли дійшла до нього черга, то ним витолощено було таку промову*): «Ми не маємо мандату від українських меншостей їх тут репрезентувати. Через те не буду вводити в деталі питання поставленого тут панено Бакер». «По-перше мушу з жалем визнати, що в Галичині були дійсно акти терору і саботажу. Але це були вчинки людей невідвічальних, до яких домішувалися і люде злочинні». (П-і Бакер питала про польські репресії, а не про авторів саботажів. Прим. скл. РН.). «По-друге, порушене панено Бакер питання торкається репресій з боку польської влади супроти української людности». «На це дасть свою відповідь польська делегація».

Отже, тоді, коли голяндка п-і Бакер вносить інтерпеляції на міжнароднім полі, в справі польських репресій, коли англійський посол Мальон вносить у тій

*) Передаємо лише деякі речення. Ред.

такої справі інтерпеляцію в англійським парламенті, коли проти тих репресій протестують перед Пілсудским амбасадори американський, французький та англійський, коли італійський політик гр. Сфорца підносить голос у справі краєвих подій у світовій пресі, коли чеська «Ліга Миру і Свободи» видає відозву проти польського терору, коли французький учений проф. Р. Мартель, не маючи змоги вповні об'єктивно писати про польський терор у підкупній французькій пресі, лише про це в литовській пресі, коли такі американські публіцисти, як Джан Еліот, М. А. Гальгрін, Е. Джеймс і чеські, як Др. В. Харват, Й. Обр та ин. підносять тяжкі обвинувачення проти Польщі на сторінках найповажніших чужинних часописів, коли у маніфестаціях проти польського терору беруть участь і промовляють на українських вічах проф. колюмбійського університету Тредвел Смит, соціалістичний кандидат на сен. Нормен Томас, президент німецько-американської федерації Чарлз Обервагер, Джан Моран з Дюкін університету в Пітсбургу, юнійний діяч Мек Доналд, Джеймс Джан Дейвіс, полк. амер. армії Гастина та інші, коли чужинна преса цілого світа підносить голос обурення проти польського терору, коли польська «пацифікація» поставила всіх українців на цілому світі на ноги та коли нема ні одної української часописі, яка не подавала б відомостей із польського пекла, —

тоді унерівці, які претендують на імя українців, забирають голос тільки в справі українських саботажів у тому розумінні, що були вони ділом злочинних елементів та большевиків, а щодо польських репресій завертають усіх інтерпелянтів до — поляків та до українських послів, які в числі 26... сидять у польських тюрмах!

Облудники і фарисеї!

ЗВОРУШЛИВА СУПЕРЕЧНИСТЬ І ЩЕ БІЛЬШІ ЗВОРУШЛИВА НАЇВНІСТЬ.

«Народна Воля» з дня 11. XI. 6. р. пише:

«В ту єдинодушну акцію протесту й допомоги першу перешкоду внесла газета «Свобода», пробуючи зв'язати її з УВО, цеб-то в найліпшому разі, з п'ятьма колами при возі».

А в тім таки числі, й то в наступній статті подано переклад статті з «The New York Herald Tribune», де сказано:

«У Східній Галичині панує майже стан горожанської війни. Через ціле літо підземна українська організація вела кампанію систематичного нищення вогнем

фільварків і старт польських землевласників. Ці підвали пригадують методи ірландських терористів із 80-тих років минулого століття. Поляки відповіли висилкою військових карних експедицій до Галичини. Звірські методи цих експедицій і карання без розбору винних і невинних викликали протест цивілізованого світа і збільшили напруження, що панує між двома народами в Східній Галичині».

Отже, льогіка каже таке: протест цивілізованого світа має своє причиною карні експедиції, а карні експедиції мають своєю причиною саботажі, знову саботажі в ділом УВО, яка переводила їх як раз тому, щоби звернути увагу світу на відносини в Галичині. А редактори «Народної Волі» думають, що це вони активізували українську справу! Тоді як більше відповідало б правді, коли б редактори «Народної Волі» ту прекрасну пословицю про п'яте колесо при возі звернули... до себе.

ШУКАЙТЕ ПРОВОКАТОРА!

Дня 20. IX. б. р. сотн. Юліян Головінський мав побачення з Др. Л. Макарушкою в льокалю УНДО. Щоб розмову не чув ніхто з зайнятого там персоналу, вони стояли в куті та тихо розмовляли. При кінці тої розмови Др. Макарушка заявив, що він не має часу тепер ширше говорити, а тому хай сотн. Головінський прийде ще раз вечір. Тоді сотн. Головінський запалав гнівом та й закликав, додаючи, що він не якийсь дурень, щоб тільки бігати різ-у-раз до Др. Макарушки.

А коли, будучи того таки дня підвечір по-друге в УНДО, виходив із кам'яниці, його заарештували польські агенти.

**

У зв'язку з арештом Команданта Краєвого УВО сотн. Ю. Головінського поліція зачала переводити ревізії. Була і в помешканні Др. Макарушки, однак не застала його дома. Довідавшись про це, Др. Макарушка сам зголосився на поліцію.

Потім передав він сам слова, які сказав до нього поліційний комісар: «Дуже добре Ви зробили, що самі зголосилися до нас, та що не загайли ні одного слова, бо ми знали і без Вас все (від св. Духа! — прим. складача РН). Коли б Ви так не поступили, були б ми Вас безпроблемно заарештували».

І всі («український Львів») подивлялися бистроумність і відвагу Др. Макарушки, що внаві на таку думку самому зголоси-

тися на поліції і мудрим способом уникнути арешту.

**

По арешті сотн. Головінського польська преса розписалася про нього і про те, що він був командантом УВО, і про те, що він вів розмови з Макарушкою, і про те, що говорив він із ним про вибори, і що саме говорив, і про те навіть, що кляв.

Так напр. «Lwowski Kurjer Poranny» з дня 3. X. б. р. писав:

«Підкреслити треба, що «Юлько» прибув до Львова на виразне запрошення проводу УНДО, а саме з метою відбутися порозумівачу конференцію. По прибутті на місце, п. Макарушка, секретар УНДО, казав «Командантові» надто довго чекати в передпокою. Імпетичний та не дозволяючий на легковаження себе «Юлько» збештав Макарушку та провід партії соціалістичними висловами, на які українська мова є дуже багата».

«Український Львів» казався: ну, дивіться добрі люде! Та ж поліція все, й то абсолютно все знає! Навіть такі деталі, що Головінський кляв. Чи треба ліпшого доказу на те, що таки провокатор є в... УВО?!»

**

«Діло» з дня 15. IX. подає:

«Газета Поранна» каже, що Головінський зізнав, що не належав взагалі до УВО, однак «влада має стільки матеріалу, що тепер уже Головінського не можна справедливо звинуватити».

А десятого дня по заарештуванні сотн. Головінського, застрілила його польська поліція, без суду. В кілька днів пізніше прийшов зі Львова лист:

«Головінського приведено до Глібович по полудне. Був закований подвійними ланцюхами з руками назад. У Глібовичах зігнала поліція ціле село на майдан і питала кожного зокрема, чи не пізнає його, чи деє хтось його не бачив. Ця «конфронтація» закінчилася нічим. Всі люде рішуче твердили, що цього чоловіка бачуть перший раз в житті. Вечером відпроводжувало його назад двох цивільних агентів, хоч до Глібович привезли його умундуровані поліцаї. Застрілено його яких 200 кроків від місця нападу на поштовий амбулянс. Крім рани на голові був прощитий кулею в бік, нище грудної клітки. Рана на чолі вказувала, що його вбито зпереду. Поліція нагнала до негайного похорону, тільки завдяки рішучій поставі найстаршої дочки здержано інгумацію на кілька годин до приїзду жінки і брата.

Можна було замітити, що тіло було покрито синцями. Загальна опінія без винятку є така, що його вбито на виразний приказ політичної бригади. Можливо, що коли б в Глібовичах була випала конфронтація не на користь Головінського, були б завернули його назад до Львова, щоби через суд його скромпромітувати і засудити на смерть. Але тому, що не було жадного доказу його причастности до справ і компромітувалася сама поліція, то вибрано коротшу процедуру».

А «український Львів» передавав собі «на ухо»: поліція застрілила Головінського, бо він був... польський провокатор... за багато знав... тому був полякам невидний...

Гидко!

**

А за дальших 10 днів «Gazeta Poranna», Львів, писала:

«Органи безпеки у Львові заарештували Романа Сушка, який останніми днями

Єретичні думки.

Про Земляків і Соборність.

Що більше придивляюся до земляків моїх, то все ясніше бачу, що вони цілком не прагнуть чимось бути, а що всі їх думки й бажання сфермовані на те, щоб «кимось» не бути. Так, одні з моїх земляків поставили собі за мету: не бути москалями! А тому дуже легко стають польонофілами. Другі ж постановили: не бути поляками! А тому дуже легко стають москвофілами! Найяскравіше це в мові: в наддніпрянця московська складня (спосіб думання) й численні польонізми, в Галичанина — навпаки — польська складня й численні москалізми. Помилка і одних, і других у тому, що в основу покладений негативний момент («не бути»), тоді як, властиво, треба покласти позитивний момент (творчий): бути Українцями! Тоді не буде ні «фільства», ні ворожнечі, ні сварок. У цьому й є глибший сенс (не механічний!) Соборности. Примітивні завжди починають з негатиї. Дай Боже й нашому телятеві до позитивних моментів дожити.

Про примітивізм.

Примітивізм (особливо наш) характеризується тим, що людина не може зрозуміти іншої, не може зрозуміти її думок, її чинів, її правди, коли вони відмінні від тих, що є в неї. І в нас люде, з тяжкою бідою перетравивши пару тезок і виробивши ось так «світогляд», не

повернув нелегально з-заграниці до Львова, щоби по арешті, а потім смерті Юліяна Головінського обняти часово функції Краєвого Команданта УВО. В історії УВО в краю Сушко не нова особа, бо свого часу мав функції кадрового референта УВО, а потім функцію Краєвого Команданта УВО аж до приїзду О. Сеніка, організатора замахів на Таргі Вєходне. Це він організував голосні демонстрації 1. XI. 1928. р. під св. Юром у Львові. Сушко належав до найбільш довірених людей Начального Команданта УВО Коновальця і був одним із його найближчих дорадників».

А «Український Львів» передавав собі «на ухо»: Сушко?!... Та ж він польський провокатор!...

**

А невдовзі потім заарештовано д-р Макарушку за... зв'язок УНДО з УВО.

Отже де провокатор: на принтарі в Глібовичах, у Бригідках, чи на волі?

Шукайте провокатора!

—м—

можуть не тільки-що розуміти, але й органічно терпіти біля себе людини з иншим світоглядом, иншим світовідчуванням. Дарма, що ця людина одного племені з ними. Чи це страх за підвалини своєї хати, свого «я», що можуть розсіпатися від малесенького вітерця? А може лінощі? Відраза до праці? Не бажання порушити трохи мозками?

Тільки вразливий багатогранний розум і чутлива багатострунна душа дасть нам змогу вийти з цього звірячого примітивізму. Але розуміти иншого і признавати йому рацію існування ще не значить поділяти його думки.

Колісь і тепер.

Коли свого часу «темне попівство» (як дехто згїрдливо каже) покликало до життя інквізицію, так цей було за часів середньовіччя, коли загальний рівень культурний не був дуже високий. А шож скажемо про «антипопівство» (соціал-комуністів), яке на наших очах, на очах цілого світу, що так пишається своєю високою культурою, влаштувало таку «бойню», перед якою інквізиція з її жахами здається дитячою витівкою.

Ні, волію оте середньовічне попівство з його інквізицією!

Аристократизм.

Аристократизм — це бути таким, яким ти є. Ніколи не «кадаватися» і тим не вводити в блуд людей. Аристократизм — це

не перешкаджати жити нікому, а рівночасно не тратити ніколи свого — особистого. Аристократизм — це також і добре почувати, а не лише добре розуміти й судити.

Із України світло!

Остання велика ідея, що її дала Європа, це ідея соціалізму.

Але вона, як кожна остання, несла в собі небезпечні ознаки розкладу. Йдучи логічно до своєї межі й перетворюючися в комунізм, вона страшною примарою зреалізувалася в колишній Росії в формі більшевизму. І від обставин і умов вона ще буде й далі різно реалізуватися в різних формах у різних країнах. Будучи ідеєю Заходу вона неминуче поверне до батьківщини. Ось так-данайський дарунок поверне домів. Найліпшим показником цього є відлив жидівства, цієї єдиної, фактично інтернаціональної, частини соціалістів, із теренів С. С. С. Р. на Захід.

До тепер Троцький? На Заході! Де осідають різні Беседовські et tutti quanti? На Заході! Що пише д. Сімон? Чому найбільш жидівська партія с.-д. займає

Ф. Крушинський.

Моя відповідь.

«Героям закамарків».

Методи боротьби певної групи нашої еміграції з іншими її групами, чи й з поодинокими емігрантами, методи доносів тайної поліції і спроби терору в формі організації бандитських нападів — стають огидними фактами й без того важкої емігранської дійсності.

Провадячи боротьбу з гробокопателями нашої державности, я ще в Польщі зазнав на собі всі наслідки й огиду тих методів, які увінчалися моєю звідси висилкою. Що правда, в Польщі інакше й не могло бути, бо вона завше вмiла використати всяку темну силу нашої історії, а сьогодні вона йде тими самими шляхами, у спілці з найтемнішими силами сучасних нам днів.

Але ось останніми часами згадана група нашої еміграції силкується згадані методи перенести з Польщі до Франції. Хоче забруднити й вільну французьку землю, хоче й у душі гостинного французького патріота зацепити нехиті до українського емігранта, підозріння до нього, а тим самим і до тієї справи, за яку цей емігрант бореться.

Тому, будучи об'єктом безперервних провокацій і нападів з боку згаданої групи вже на паризькому ґрунті, я рішив забрати слово й публічно відповісти своїм

таку невиразну лінію, одною рукою ніби борючися проти комунізму, а другою торуючи йому дорогу на Захід? Тоді як прах Леніна, ідеолога більшевизму, нащадка Пугачьова, Разіна, Петра I, вже лишився на завжди в Москві й живе в міліонах сердець москалів. Глупота і закланність сучасних європейських капіталістів при ласкавій співучасті анонімного вищого совіту довершить перенесення комуністичної ідеї з широких шільних просторів до квадратів європейського міста. Форди й Баті, на жаль, виїмки. Репта?... Могильники для себе! Об'єктивні ознаки? — Зріст комуністів у Німеччині, безсилля Labour Party в Англії й т. д. Безглуздий же поділ впливів переможців — це чудодійне тло для зросту розпачливої політики скривджених і ображених народів із їх орієнтаціями, залицанням і кооперуванням із комуністичною державою.

Європа неминуче впаде жертвою страшною хвороби! І лише на теренах України після темної ночі зійде сонце нового відродження людства.

напасникам. Вважаю, що це не є виключно моєю особистою справою, що подібних проявів нашої дійсности замовчувати не вільно.

Зачалося з того, що «Тризуб» у числі 33. з 7. вересня б. р. видрукував на адресу моєї особи цілу низку підбурюючих провокацій, всякого бруду й брехень устами п. В. Андрієвського, який таким способом намагався «спростувати» факти з моїх нарисів «Герої закамарків», що їх улітку б. р. почав був містити перемиський «Український Голос».

Я відповів коротеньким спростованням, але «Тризуб», коли його долять, звичайно ніяких спростовань не містить.

Щож до «спростовань» п. В. Андрієвського, якого варшавські «Герої» виставили своїм заводіякою, — я не вважав за відповідне їх в'яснювати. Цей чоловік, ще вчорашній запеклий ворог «усякої петлюрівщини», ніякої участі в українській визвольній боротьбі не брав і до «героїв закамарків» перейшов на платню службу з кінцем 1927. р., отже, не знав й не знав моєї боротьби з отими «героями». До моїх нарисів він дістався зовсім випадково, як тип, так би мовити, сучасного українського яничара, що навіть самого маршалка Пiлсудського перевищувати почав був у польському патріо-

тизмі. Що в таборі в Каліші його назвали Распутіним — не моя в тому вина. Образився він за сокиру, яку возив із собою по Європі, про що я рівнож зауважив у своїх нарисах, і це теж не моя вина. Хай запитає п. О. Курчинського, б. господаря Української Республіканської Калелі, він йому пригадає не тільки сокиру в Відні, але й ще дещо. Взагалі ж дискутувати з таким типом, який про біле завше каже чорне, важко й не варто.

Але мушу признатися, що про вище наведене, яко дрібне й неварте доброго слова, я б не писав, коли б трохи згодом не зайшли важніші події, події, варті того, щоб їх у емігранській хроніці занотувати. Бо всі оті заязозені, нікчемні вигуки — «більшевик», «більшевицький агент» і т. п. відношу на рахунок моралі й гідности отих «героїв», що інакше не вміють реагувати на підперті фактами закиди.

Отже, 2. жовтня б. р. довелося мені в канцелярії тайної поліції давати в'яснення на формальний донос, який інкримінував мені докладно все те, що було написано в «спростованні» «Тризуба» з дня 7. вересня. Не коштувало мене великих труднощів з паперами в руках збити всі оті твердження à la Андрієвський, але як мені було соромно в той момент, коли ті, що мене допитували, сумно здвигали плечами! Це одно.

4. жовтня б. р., на численному зібранні «Української Громади» в Парижі, підчас реферату п. І. Гончаренка, з'явилося трьох типів під проводом якогось Мішаниця, які голосно заявили президії, що прийшли «розправитися з Крушинським, як провокатором», при чім, не знаючи мене й не бачучи ніколи ввiчі, питали президію, чи нема мене між присутніми. Назвали себе старшинами — членами Т-ва б. вояків. Це друге.

Та на цьому ще справа не кінчається. Бо в числі 39. того таки «Тризуба» з 15. жовтня б. р. цілих тринадцять генералів забірають слово й собі приєднують до походу проти мене вкупі з Мішанинцем та з цього приводу «почуваються в обов'язковій засвідчити свою безмірну відданість нашому Волжові, Панові Головному Отаманові». Трьох найбільш відданих, із Варшави, а десяткох, менш відданих, із Каліша... Бідолашні генерали, як швидко дехто з Вас капітулював і то якою мізерною ціною! Ви таки довели свою славну опозицію до кінця: чотириста злотих вистачило Вам. А про тих, що в тій опозиції 1927.—1928. р. р. ішли з Вами, Ви забули? Якже вони назовуть Вас після цього? Аджеж ніхто з них навіть

пайщиком ваших кантан не був. Хтож Вам буде йняти віру тепер?

Нарешті, ч. 43. «Тризуба» з 16. листопаду б. р. каже про якісь листи, змісту яких не подано, листи осіб різної ранги з каліського табору, учасників так званого урядового корита. Там таки подано замітку, що загалом збори Т-ва б. вояків 13. жовтня «постановили просити військового міністра» викреслити мене зі складу армії У. Н. Р.

Не буду зупинятися над цими останніми фактами, бо не знаю, про що в тих листах писалося, а додам лише, що більшість підписаних осіб — то кримінальні типи, що складають еліту армії А. Лівницького, проти яких я публічно виступав у Каліші, за що й був викреслений з отого самого Т-ва б. вояків. Про декого з них я наводжу в своїй нарисах документальні дані. Що ж до викреслення мене з армії, то мушу протестувати, б в такій «армії», яку має А. Лівницький, я себе ніколи не рахував, а А. Лівницького армії Української Народньої Республіки ніколи не було, отже, викреслення є зайвою стратою часу й палеру.

Але запитаймося, в чому ж річ? Що таке? Що сталося? Невже треба цілу «армію» мобілізувати для боротьби з одним-самим публіцистом? В чому ж діло?

А діло і справді в незначній ніби події: в Перемишлі, в «Українському Голосі» з'явилися друком мої нарис «Герої закамарків». Оце й все.

В отих своїх нарисах, які надруковано лише наполовину, бо газету закрито, я старався з документами в руках — накреслити розкладову руйніницьку роботу серед нашої еміграції певної групи людей, що брудними засобами, прикриваючися гаслами нашої визвольної боротьби, претендує на провід цілої еміграції, на ідейну спадщину по С. Петлюрі, на титул носія української державної ідеї. В корені ж діла, ця група компромітує і руйнує українську справу, дбаючи лише про свій особистий добробут. При чім, у групі цій скупчені люди, що мають найменше заслуг у нашій визвольній боротьбі. В згаданих нарисах я не подав ніодного факту, який не був удокументований, чи який не був би відомий ширшому чи вузчсму колу людей. Я не подав там ніодної події, про яку розповідали сам од себе, яка не могла бути підтвердженою іншими. Я не подав навіть усіх мені відомих фактів, чому й одержав із Польщі листи від емігрантів із закидами за те, що я не торкнувся глибше й основніше отого бруду, який треба палити випадно, не оглядаючись ні на що; в цьому запорука оздо-

ровлення. Нарешті, в тих картинах я наводжу факти, що згадані «герої» провокують українську еміграцію в Польщі перед тамошньою владою, створюючи пекельну атмосферу доносів та шпіонажу. Отсе й уся моя «провина».

Чому ж і справді заворушилися «герої закамарків»? Чи і справді пізнали себе як у дзеркалі? Чи може сумління здригнулось?

Минуло десять довгих літ від часу нашої поразки. Десять літ... Це ж пів віку на наші часи. Українські визвольні авангарди мусіли скласти зброю з пекучими ранами в душі й на тілі. Але з великою надією в серці. Боротьба за незалежну Батьківщину — цеж їх доля і призначення. Вони годні перенести всякі терпіння, щоб тільки вимріяна справа стала ділом. Життя ж людське не вічне, а Україна має бути по вік віки. Щож Ви вчинили з цим авангардом, ви, герої чужої слави!

Ох, яка значна частина отого авангарду спочиває вічним сном на бідних, безмежно бідних, поневірених кладовищах Щипорна, Стрілкова, Ланцута та в окремих, давнозабутих могилах. Певна частина розсіялася по цілому світу й поповнює кадри злидарів, і тяжко працюючи кляне долю і матір, що їх породила. А з певною частиною вже десять літ ви працюєте в ролі ката, неутралізуючи Волинь і Галичину. Галичина ще дає вам відсіч, але Волинь позбулася розуму в ваших обіймах: сьогодні ця Волинь довго мусить надуматись, щоб сказати, що вона наша — українська. Цеж ваші виплідки — «Українська Нива», Долуди й сотні інших платних агентів провокують наше населення там, спроваджуючи на «Просвіти» утиски, роблять вибори ворожому бльокові, направляють на «ваш копил» оту нещасливу волинську людність. Адаже ж вас на те тільки й держать при кориті, вас... борців за соборну Україну...

Над рештою еміграції ви знущаетесь: не за свої навіть гроші й не для своєї навіть ціли. Чияж ви в чужою поліцією не громили емігранські осередки в Каліші? А за чужі гроші чияж ви не руйнували українську емігранську організацію в Чехії? Одних ви звете большевицькими агентами, других — німецькими, а забули певно про тих, що то в Києві, на Подолі крали і кричали: держіть злодія. Держіть злодія! Часом це їм удавалося, але чи вдасться вам — не відомо. Вам, які не є ані большевицькими, ані німецькими агентами.

Це ваша, так би сказати, внутрішня державна робота за цих десять літ. Робота по цей бік Збруча... І це був ваш го-

ловний фронт, на який ви звернули всю свою увагу, віддали всю енергію і здібності. Слава вам...

Бо по тамтому боці Збруча вам нічого було робити, там само собою робиться. Навіть більше! На цілому великому просторі славної Української Землі большевики святкують своє «тринадцятиліття»: і то дякуючи в значній мірі вам, справжнім народнім вождям... За це би вам монументи в Москві за стягнені з нашого народу податки!

Ви, що правда, боліли й болієте душею, що українське народне господарство зруйноване, що українського селянина загнано в колектив, що багатюща ще перед десятьма роками Україна — тепер гола, боса, голодна... Але в вас промовляє державний розум: така Україна вже не страшна ні Москві, ні Польщі, ні Румунії — легше буде з сусідами зговоритися. А може ще й позички дадуть — на ліси, воду й чорнозем. Може й дадуть — вам, державним мужам!

Над усяким лихом, над усяким ударом, який валився на вас за цих десять літ — панувала ваша подивугідна витревалість. Це треба підкреслити. Ви твердо вірили й вірите, що все йде шляхом еволюції, що все набере свого часу своїх форм: всю Україну підведе під одну стіну. Ви міцно держитесь отієї «еволюції» і справедливо... осуджуєте терористичні акти в Галичині...

Кому це на руку? Ясно, не тільки полякам, але не менше й большевикам. Правильно, абсолютно правильно каже ваш батько Голуфко, а вже як «дзядек» Голуфко каже, то так і мусить бути: большевицька влада на сході Польщі тепер вигідна. А як буде невигідна, будемо валити. То чому б і вам тоді десь до хвоста не причепитися? Ви ж старі, досвідчені українські революціонери, вам видніше.

Ви й закордонну політику провадите в такому ж тоні й дусі: дякуючи цій вашій політиці нас прозвано погромщиками. А ви навіть стенографічно відбитки з процесу не видрукуєте. Соромно вам? Цеж добра квітка до китиці на свято нашого десятиліття...

Скажіть же тепер «герої закамарків», чи ваші заслуги не варті стократ, щоб їх у «Героях закамарків» описати? Скажіть, чи справді оте все, що я написав, вас дошкулило? Чи справді здригнулося у вас українське сумління?

Коли так, то я свій обов'язок виконав, продовжуйте виконувати свій.

Париж, 10. грудня 1930. р.